

BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

BALIKESİR UNIVERSITY
THE JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES INSTITUTE

Cilt: 21 - Sayı: 39, Haziran 2018 Volume: 21 - Issue : 39, June 2018

ISSN: 1301-5265

Cilt: 21 - Sayı: 39, Haziran 2018 Volume: 21 - Issue : 39, June 2018

ISSN: 1301-5265

BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

BALIKESİR UNIVERSITY
THE JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES INSTITUTE

Cilt: 21 - Sayı: 39, Haziran 2018 Volume: 21 - Issue : 39, June 2018

ISSN: 1301-5265

<http://sbe.balikesir.edu.tr/dergi>

Balıkesir Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Cilt: 21 - Sayı: 39, Haziran 2018

Balıkesir University
The Journal of Social Sciences Institute

Volume: 21 - Issue: 39, June 2018

ISSN: 1301-5265

BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DERGİSİ

Haziran 2018 Cilt: 21 Sayı: 39

SAHİBİ / Owner

Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü adına
Balıkesir Üniversitesi Rektörü
Prof. Dr. Kerim ÖZDEMİR

EDİTÖRLER / Editors

Doç. Dr. Halil İbrahim ŞAHİN
Doç. Dr. Bayram ŞAHİN
Dr. Öğr. Üyesi Alper UZUN

Yazı İşleri / Editor in Chief

Doç. Dr. Bayram ŞAHİN

Sekreteryası / Secretary

İbrahim Halil KAZOĞLU
Merve AYCAN

YAZIŞMA ADRESİ / Correspondence Address

Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Balıkesir Üniversitesi Rektörlüğü,
Çağış Yerleşkesi 10145 BALIKESİR
<http://sbe.balikesir.edu.tr/dergi>
Tel / telephone: 0 266 612 14 00 / 1401
Belgegeçer / Fax: 0 266 612 13 07
Elmek / E-mail: sbederji@balikesir.edu.tr

DANIŞMA KURULU / Advisory Board

Prof. Dr. Hüseyin AKAY (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Cevdet AVCIKURT (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet BAŞTÜRK (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Orhan BATMAN (Sakarya Üniversitesi)
Prof. Dr. Tamer BOLAT (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Şenol ÇELİK (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. İsmet ÇETİN (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Hakan ÇETİNTAŞ (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Elif ÇİMEN (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Feryal ÇUBUKÇU (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali DUYMAZ (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Metin EKİCİ (Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Necdet HACIOĞLU (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Bahattin KAHRAMAN (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Erdoğan KOÇ (Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Abdullah KÖSE (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet NARLI (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Öcal OĞUZ (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Fevzi OKUMUŞ (University of Central Florida)
Prof. Dr. Gökhan ORHAN (Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Edip ÖRÜCÜ (Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. E. Murat ÖZGÜR (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Şakir SAKARYA (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Oya Aytemiz SEYMEN (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Abdullah SOYKAN (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Kenan Ziya TAŞ (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa TEPEÇİ (Celal Bayar Üniversitesi)
Prof. Dr. Bedriye TUNÇSİPER (İzmir Demokrasi Üniversitesi)
Doç. Dr. Fahri ÇAKI (Balıkesir Üniversitesi)
Doç. Dr. Zübeyde Güneş YAĞCI (Balıkesir Üniversitesi)

BALIKESİR UNIVERSITY
THE JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES
INSTITUTE

June 2018 Volume: 21 Issue: 39

YAYIN KURULU / Editorial Board

Doç. Dr. Halil İbrahim ŞAHİN (Balıkesir Üniversitesi)

Doç. Dr. Bayram ŞAHİN (Balıkesir Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Alper UZUN (Balıkesir Üniversitesi)

Prof. Dr. Salim ÇONOĞLU (Balıkesir Üniversitesi)

Prof. Dr. Dilek İNAN (Balıkesir Üniversitesi)

Prof. Dr. Ertan ÖRGEN (Balıkesir Üniversitesi)

Prof. Dr. Erdoğan TEZCİ (Balıkesir Üniversitesi)

Doç. Dr. Yusuf AYMANKUY (Balıkesir Üniversitesi)

Doç. Dr. M. Cem KIRANKABEŞ (Balıkesir Üniversitesi)

Doç. Dr. Ahmet KÖÇ (Balıkesir Üniversitesi)

SOBED KURUMSAL

Balıkesir Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, yılda iki kez yayımlanan ulusal hakemli bir dergidir.

DERGİMİZİN TARANDIĞI İNDEKSLER

ULAKBİM

Ebscohost

Index Copernicus

Akademik Kaynak İndeksi (ResearchBib)

Türk Eğitim İndeksi

Akademia Sosyal Bilimler İndeksi (ASOS Index)

Akademik Türk Dergileri İndeksi (Akademik Dizin)

Akademik Araştırmalar İndeksi (Acar Index)

CORPORATE IDENTITY

Balıkesir University The Journal of Social Sciences

Institute is a scientific refereed national journal which is published twice a year.

ABSTRACTED AND INDEXED IN FOLLOWING INDEXES

ULAKBİM

Ebscohost

Index Copernicus

Academic Resource Index (ResearchBib)

Türk Eğitim İndeksi

Akademia Sosyal Bilimler İndeksi (ASOS Index)

Akademik Türk Dergileri İndeksi (Akademik Dizin)

Akademik Araştırmalar İndeksi (Acar Index)

BASKI HAZIRLIK: Detay Yayıncılık, Adakale Sokak No: 14/4 Kızılay-Ankara 312.434 0949, e-posta: detayyay@gmail.com

BASKI/ÇİLT: Bizim Büro Matbaacılık ve Basimevi, 1. Sanayi Caddesi Sedef Sokak No: 6/1 İskitler-Ankara

Tel: (0312) 229 9928, Sertifika No: 26649

BU SAYIDA GÖREV ALAN HAKEMLER*

Prof. Dr. A. Akın AKSU (Akdeniz Üniversitesi)
Prof. Dr. A. Burçin YERELİ (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. A. Mesud KÜÇÜKKALAY (Osmanlı Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali DUYNAMAZ (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Metin EKİCİ (Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali Kemal GÜRBÜZ (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Ayşe AYATA (Ortaoğu Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Ayşehan ÇAKICI (Mersin Üniversitesi)
Prof. Dr. Erhan DEMİRELİ (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Gökhan ORHAN (Bandırma Onyedİ Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Hakan ÇETİNTAŞ (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Haluk TANRIVERDİ (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Kaplan ÜSTÜNER (Harran Üniversitesi)
Prof. Dr. Meral AKSU (Ortaoğu Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Murat ÖNTÜĞ (Uşak Üniversitesi)
Prof. Dr. Nesrin OZSOY (Adnan Menderes Üniversitesi)
Prof. Dr. Oğuz TÜRKAY (Sakarya Üniversitesi)
Prof. Dr. O. Nuri ÖZDOĞAN (Adnan Menderes Üniversitesi)
Prof. Dr. Oya AYTEMİZ SEYMEN (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Salih KUŞLUVAN (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
Prof. Dr. Salim ÇONOĞLU (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Şakir SAKARYA (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Şenol DOST (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Şermin KÜLAHOĞLU (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Umut AVCI (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Prof. Dr. Yasin SOYLU (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Zakir AVŞAR (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Zariye SEÇER (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Zeynep ARIKAN (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Doç. Dr. Abdullah AYDIN (Kastamonu Üniversitesi)
Doç. Dr. Abdulvahap AKINCI (Kocaeli Üniversitesi)
Doç. Dr. Aysun S. HAYKIRAN (Adnan Menderes Üniversitesi)
Doç. Dr. Ayşe Derya İŞİK (Bartın Üniversitesi)
Doç. Dr. Burhan KILIÇ (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Doç. Dr. Cem BALÇIKANLI (Gazi Üniversitesi)
Doç. Dr. Doğan KUTUKIZ (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Doç. Dr. Fatma Özlem GÜZEL (Akdeniz Üniversitesi)
Doç. Dr. Görkemli KAZAR (Mersin Üniversitesi)
Doç. Dr. Hafize MEDER ÇAKIR (Pamukkale Üniversitesi)
Doç. Dr. Hale SUCUOĞLU (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Doç. Dr. Halil İbrahim ŞAHİN (Balıkesir Üniversitesi)
Doç. Dr. H. Hüseyin ÖZKAN (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Doç. Dr. Hasan TAĞRAF (Cumhuriyet Üniversitesi)

REFEREES OF THIS ISSUE*

Doç. Dr. Kemal Oğuz ER (Balıkesir Üniversitesi)
Doç. Dr. Leyla LEBLEBİCİ KOÇER (Erciyes Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet Emre GÜLER (İzmir Katip Çelebi Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet ŞAHİN (Karatekin Üniversitesi)
Doç. Dr. Mine BİNİŞ (Balıkesir Üniversitesi)
Doç. Dr. Murat DOĞDUBAY (Balıkesir Üniversitesi)
Doç. Dr. Mustafa Cevat ATALAY (Namık Kemal Üniversitesi)
Doç. Dr. Nilgün AVCI (Ege Üniversitesi)
Doç. Dr. Nilüfer ALKAN GÜNAY (Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. Oktay EMİR (Anadolu Üniversitesi)
Doç. Dr. Oya İnci BOLAT (Balıkesir Üniversitesi)
Doç. Dr. Oya KORKMAZ (Mersin Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet KÖÇ (Balıkesir Üniversitesi)
Doç. Dr. Önder MET (Balıkesir Üniversitesi)
Doç. Dr. Rahman TEMİZKAN (Osmanlı Üniversitesi)
Doç. Dr. Rüya EHTİYAR (Akdeniz Üniversitesi)
Doç. Dr. Saadet MALTEPE (Balıkesir Üniversitesi)
Doç. Dr. Sinan AYTEKİN (Balıkesir Üniversitesi)
Doç. Dr. Sümer AKTAN (Balıkesir Üniversitesi)
Doç. Dr. Tamer KUTLUCA (Dicle Üniversitesi)
Doç. Dr. Yakup YILMAZ (Kırklareli Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi A. Şadan ÖKMEK (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Alper UZUN (Balıkesir Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Arzu TAŞCAN (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Gamze ÇİFTÇİ AYTEKİN (Balıkesir Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Bayram YILDIZ (Balıkesir Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Burcu KILIÇ İŞGÜDEN (B. Onyedİ Eylül Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi D. Başak A. YEŞİLEL (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Emrullah ŞEKER (Muş Alparslan Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Erol MUZIR (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Fatih TÜRKMEN (Karabük Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Halil KORKMAZ (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ÇAVUŞOĞLU (Bülent Ecevit Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Murat AKSU (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KAYA (Celal Bayar Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Talha UZUNER (Yalova Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Muzaffer ÇANDIR (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Müfit ŞENEL (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Nihat UYANGÖR (Balıkesir Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Nilüfer SERİNLİ (Trakya Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Özcan ZORLU (Afyon Kocatepe Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Özden DEMİRKAN (Gazi Üniversitesi)

* Öncelikle unvan daha sonra alfabetik sıralamaya göre düzenlenmiştir.

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

DİL VE EDEBİYAT / LANGUAGE AND LITERATURE

- ANADOLU MASALLARINDA “PADİŞAH OLMA” MOTİFİ ÜZERİNE BİR İNCELEME** 1
An Analysis on the Motif of “Becoming a Padishah” in Anatolian Tales
Sagıp ATLI
- ENDERUNLU FAZIL’IN III. SELİM MERSİYESİ (İNCELEME-METİN)** 19
Enderunlu Fazıl’s Mersiye for Selim III (Research-Text)
Mesut Bayram DÜZENLİ
- MAHTUMKULU’NUN ŞİİR DÜNYASINDA TOPRAK**..... 39
Soil in Mahtumkulu’s Poetry
Soner SAĞLAM

EĞİTİM BİLİMLERİ / EDUCATIONAL SCIENCES

- TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE İSTASYON TEKNİĞİ KULLANIMINA İLİŞKİN NİTEL BİR ÇALIŞMA**..... 55
A Qualitative Study on the Use of Station Technique in Turkish Teaching
Ebru BOZPOLAT, Aysel ARSLAN
- OKULÖNCESİ VE SINIF ÖĞRETMENİ ADAYLARININ MESLEKİ DEĞERLERİ**..... 99
Exploration of Professional Values of Prospective Pre-School and Class Teachers
Vesile Yıldız DEMİRTAŞ, Feryal ÇUBUKÇU

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

ELEŞTİREL DÜŞÜNMEYE DAYALI ÖĞRETİM İLKE VE YÖNTEMLERİ DERSİ PROGRAM TASARISININ ÖĞRENME ÜRÜNLERİNE ETKİSİ	131
--	------------

The Effect of Teaching Principles and Methods Course Based on Critical Thinking Curriculum Design to Learning Products

Selcen GÜLTEKİN, Nevin SAYLAN

YEDİNCİ SINIF ÖĞRENCİLERİNİN CEBİRSEL SÖZEL PROBLEMLERİ ÇÖZME BECERİLERİNİN İNCELENMESİ.....	159
---	------------

Examination of Seventh Grade Students' Ability to Solve Algebraic Verbal Problems

Deniz KAYA

TEK PARTİ DÖNEMİNDE HAZIRLANAN PARTİ PROGRAMLARI TEMELİNDE EĞİTİMİN UZAK HEDEFLERİ.....	183
--	------------

Aims of Education Based on the Party Programs Prepared in the Single Party Era

Umut Birkan ÖZKAN

İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER / ECONOMIC AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

İŞE YABANCILAŞMANIN SANAL KAYTARMA ÜZERİNDEKİ ETKİSİ.....	207
--	------------

The Effect of Work Alienation on Cyberloafing Behavior

Mustafa BABADAĞ

GİRİŞİMCİLİK MALİYETLERİNİN DÜŞÜRÜLMESİ: T.C. KÜÇÜK VE ORTA ÖLÇEKLİ İŞLETMELERİ GELİŞTİRME VE DESTEKLEME İDARESİ BAŞKANLIĞI (KOSGEB) DESTEKLİ BİR İŞLETME ÜZERİNE UYGULAMA	241
---	------------

Reducing Entrepreneurship Costs: A Case Study on Small and Medium Enterprises Development Organization of Turkey (SMEDOT) Supported Company

Bilal Zafer BERİKOL, Mustafa KILLI

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

AGRESİF VERGİ PLANLAMASI YÖNTEMİ OLARAK TRANSFER FİYATLANDIRMASI: SEÇİLMİŞ ÜLKELERDE VE TÜRKİYE'DE UYGULANAN KURALLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ 273

Transfer Pricing as a Aggressive Tax Planning Method: Evaluation of the Principles Applied in Selected Countries and Turkey

A. Kemal ÇELEBİ, Pelin MASTAR ÖZCAN

CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİ VE KAMU YÖNETİMİNE ETKİLERİ 299

Presidential Government System and Effects of Public Administration

Tahsin GÜLER

FİLM ENDÜSTRİSİNİN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: 2005:Q1-2016:Q2 DÖNEMİ TÜRKİYE FİLM ENDÜSTRİSİ ÖRNEĞİ 323

The effect of the Film Industry on Economic Growth: The case of Turkish Film Industry Between 2005:Q1- 2016:Q2 Period

Mustafa Cem KIRANKABEŞ, Hikmet YORULMAZ

ÇOK KRİTERLİ KARAR VERME TEKNİKLERİYLE BİRLEŞME VE DEVRALMALARIN FİNANSAL PERFORMANS ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ 337

The Effect of Merger&Acquisitions on the Firm Performance: Comparative Analysis by Employing the Multi-Criteria Decision-Making Techniques

Fatih KONAK, Levent ÇITAK

İŞYERİ KABALIĞININ ÇALIŞAN PERFORMANSINA ETKİSİ 365

The Effect of Workplace Incivility on Employee Performance

Özlem KÜÇÜK, Ayşehan ÇAKICI

KADIN GİRİŞİMCİLERİN BÖLGESEL KALKINMADA ROLÜ: AKÇAKOCA İLÇESİ ÖRNEĞİ 387

The Role of Women Entrepreneurs in Regional Development: Akçakoca District Example

Zeynep MESÇİ, Muammer MESÇİ, Arzu KARAGÖZ, Canan ÖZGENÇ

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

- MÜLKİYETİ YATIRIMCI TAZMİN MERKEZİ'NE İNTİKAL EDEN SERMAYE PİYASASI ARAÇLARINA İLİŞKİN OLARAK HAK SAHİPLERİNE YAPILACAK ÖDEME TUTARLARI NASIL HESAPLANIYOR?..... 413**
How is the Amount to be Paid to the Beneficiaries Calculated Regarding the Capital Markets Instruments of Which the Possession is Transferred to the Investor Compensation Center?
Nurcan ÖCAL, Öykü ÖCAL
- GELECEĞİN PARA BİRİMİ YA DA SADECE BİR BALON: BİTCOİN.... 433**
Currency of Future or a Balloon Only: Bitcoin
Feyyaz ZEREN, Sinan ESEN

TARİH / HISTORY

- OSMANLI DÖNEMİ BİR BALKAN ŞEHRİNDEN KESİTLER: XX. YÜZYIL BAŞINDA BİR İNGİLİZ SUBAYININ SARAYBOSNA İZLENİMLERİ 449**
Sections from a Balkan City in the Ottoman Period: The Sarajevo Impressions of a British Officer at the Beginning of the XX Century
Zeki ÇEVİK, Emirhan YIKILMAZPEHLİVAN
- KADI SİCİLLERİ İŞİĞİNDA OSMANLI'DA AİLE: KAYSERİ ÖRNEĞİ (1608-1656) 469**
Ottoman Family According to Judicial Records: Kayseri Sample (1608-1656)
Ayşe DEĞERLİ

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

TURİZM / TOURISM

- TERMAL TURİZM İŞLETMELERİ İLE DİĞER KONAKLAMA İŞLETMELERİNİN MALİYET YÖNETİMİ AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI: ÇANAKKALE ÖRNEĞİ**..... 489
Comparison of Cost Management in Thermal Tourism Businesses with Other Accommodation Establishments: The Case of Çanakkale
Murat AKSU, Sedef ÖZCAN
- TURİST REHBERLERİNDE TÜKENMİŞLİK VE MESLEKTEN AYRILMA NİYETİ**..... 511
Burnout Level and Intention of Leaving the Tourist Guide Profession in Turkey
Sinan GÖKDEMİR, Necdet HACIOĞLU
- GAZİANTEP ŞEHRİNDEKİ YİYECEK-İÇECEK İŞLETMELERİNDE HİZMET KALİTESİNİN ÖLÇÜLMESİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA**..... 543
A Study on Measuring Service Quality of Food and Beverage Establishments' in Gaziantep
Atınç OLCA, Elif GİRİTLİOĞLU, İbrahim GİRİTLİOĞLU
- AKADEMİK DANIŞMANLIĞIN İŞ ARAMA DAVRANIŞI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: TURİZM ÖĞRENCİLERİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA**..... 567
The Effect of Academic Counseling on Job Search Behavior: A Research on Tourism Students
Murat YEŞİLTAŞ, Olcay KİLİNÇ, Uğur KİLİNÇ, Hüseyin ÇEKEN

ANADOLU MASALLARINDA “PADİŞAH OLMA” MOTİFİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

An Analysis on the Motif of “Becoming a Padishah” in Anatolian Tales

Gönderim Tarihi: 25.01.2018

Kabul Tarihi: 26.06.2018

Doi: 10.31795/baunsobed.437771

Sagıp ATLI*

ÖZ: Geçmişten günümüze kadar gelen anlatmaya dayalı sözlü kültür unsurlarından birisi masallardır. Masallar toplumun değer yargıları, sözlü kültürü, inanç yapısı, gelenek ve görenekleri gibi farklı birçok hususta bilgi içermesi bakımından ayrı bir öneme sahiptir. Bu araştırma, sözlü kültür ürünlerinden masalların metin merkezli inceleme yöntemlerinden biri olan Tarihi-Coğrafi Fin yöntemine dayanmaktadır. Bu kapsamda Anadolu coğrafyasından derlenmiş olan masallardaki “padişah olma” motifi ele alınmıştır. Çalışma bağlamında farklı zamanlarda tez ya da kitap olarak hazırlanan; Elazığ, Erzurum, Adıyaman, Balıkesir, Bingöl, Muş, Niğde, Van, Taşeli, Kastamonu, Manisa, Afyonkarahisar, Kilis, Isparta-Yalvaç, Isparta-Sütçüler, Karabük-Safranbolu, Mersin-Tarsus, Mersin-Erdemli, Burdur-Bucak, Amasya, Muğla, Iğdır, Kahramanmaraş, Gümüşhane ve Bayburt olmak üzere yirmi beş farklı yöreden derlenen toplam 1530 masal metni taranmıştır. Çalışmanın başında masal, masal inceleme yöntemleri, motif, masallardaki yönetim şekilleri ve yöneticiler gibi hususlarda giriş mahiyetinde bilgiler verilmiştir. Ardından yapılan inceleme sonucunda Anadolu masallarındaki “padişah olma” motifi; “İnsanlar Arasında Padişah Olma”, “İnsan Dışı Varlıklarda Padişah Olma” şeklinde iki ana başlıkta tasnif edilmiştir. İlk başlık kendi içinde “kuş uçurulması sonucu, soruyla imtihan sonucu, ok atılması sonucu, mükâfatlandırma sonucu, toplum tarafından sevilme sonucu, cezalandırma sonucu, saltanat usulü ve kahramanlık sonucu”; ikinci başlık ise “padişah seçilecek varlıkta insan olması şartının aranması sonucu” alt başlığına ayrılmıştır. Her başlıkta gerekli açıklamalar yapıldıktan sonra masallardan örnekler sunulmuştur. Ardından taranan masallardaki padişah olma motifinin sayısal dökümü yukarıda belirtilen başlıklar altında yörelere göre dağılımıyla birlikte tablo hâlinde ortaya konulmuştur. Ayrıca tablodaki sayısal verilerin belirlenen başlıklara göre grafiği de çizilmiştir. Böylece masallardaki yönetim yapılanmasının nasıl olduğu ve en üst

* Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi/Fen-Edebiyat Fakültesi/Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü/Halk Bilimi Anabilim Dalı, sagipatli@hotmail.com, ORCID ID: orcid.org/0000-0003-2692-5194.

noktadaki yönetime kimin geçeceği ne şekilde belirlendiği gibi siyasal kuralların bu çalışmayla birlikte ayrıntılı olarak izahı yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Anadolu, Masal, Motif, “Padişah Olma” Motifi.

ABSTRACT: One of the elements of verbal culture based on narration from the past to the present day is the tales. Tales are different issues in terms of information such as the value judgments of society, oral culture, belief structure, tradition and customs. This research is based on the historic-geographical methods, which is one of the text-centered examination methods, of the tales, one of the products of oral culture. In this context, the motif of “becoming a padishah” in the tales compiled from the Anatolian geography has been discussed. Prepared as a thesis or book at different times and compiled from 25 different region Elazig, Erzurum, Adıyaman, Balıkesir, Bingol, Mus, Nigde, Van, Taseli, Kastamonu, Manisa, Afyonkarahisar, Kilis, Isparta-Yalvac, Isparta-Sutculer, Karabuk-Safranbolu, Mersin-Tarsus, Mersin-Erdemli, Burdur-Bucak, Amasya, Mugla, Iğdır, Kahramanmaraş, Gumushane and Bayburt, a total of 1530 tales were scanned in the context of the study. At the beginning of the work, information about the issues such as tales, tale analysis methods, motifs, governmental structures and rulers in the tales was provided as an introduction. As a result of the analysis, the motif of “becoming a padishah” in Anatolian Tales is classified into two main titles: “Becoming a padishah among people”, “becoming a padishah among non-human beings”. The first category is also divided into the sub-headings: “becoming a padishah as a result of a bird flight, of testing through a question, of throwing an arrow, as a rewarded, as a result of being loved by the society, as a punishment, as a continuation of the reign and as a result of a heroic act” and the second title is divided into the categories: “As a result of the fact that being a human is stipulated for the being that is to become the padishah”. After giving necessary explanations for each category, examples from the tales were presented. Then the numerical distribution of motif of becoming a padishah in scanned tale is presented in a table with distribution according to the regions under the heading mentioned above. Also, the graph of the numerical data in the table is drawn according to the determined titles. So political rules such as how is the structuring of management and how the top management determines who will pass in a tale is explained in detail with this study.

Keywords: Anatolia, Tale, the Motif of “Becoming a Padishah”.

GİRİŞ

Tarih boyunca birçok kavim, beylik ve devlete ev sahipliği yapan Anadolu coğrafyası, zengin bir kültüre sahiptir. Bu kültürel değerler yıllar boyunca yazılı, sözlü ve maddî gibi çeşitli kaynaklar vasıtasıyla günümüze kadar aktarılmıştır. Geçmişten günümüze kadar gelen anlatmaya dayalı sözlü kültür unsurları

rından birisi masallardır. Masallar toplumun değer yargıları, sözlü kültürü, inanç yapısı, gelenek ve göreneklere gibi farklı birçok hususta bilgi içermesi bakımından ayrı bir öneme sahiptir.

Masalların incelenmesi için tarihsel süreç içerisinde farklı inceleme yöntemleri ortaya konulmuştur. Bu inceleme yöntemlerinin bir kısmını metin merkezli kuramlar meydana getirirken bir kısmını da bağlam merkezli kuramlar oluşturmaktadır. Bu kuramlar arasında Tarihî-Coğrafi Fin kuramı, Yapısal-cı kuram ve İşlevsel halk bilimi kuramı ve yöntemi başta gelmektedir. Sözlü kültür ürünlerinden biri olan masallar, Türkiye’de üzerinde en fazla çalışma yapılan türler arasında yer almaktadır. Türkiye’deki çalışmaların büyük bir bölümü metin merkezli kuramlardan olan Tarihî-Coğrafi Fin metoduna bağlı olarak ortaya konulmuştur. Bu metod kullanılarak yapılan çalışmalar masallarda bulunan motiflerin çözümlenmesi ve tarihsel kökenlere vurgu yapılması açısından ayrı bir öneme sahiptir.

Tarihî-Coğrafi Fin metodunun ana çekirdeğini ve masalların yapısını oluşturan “motif” olarak adlandırılan unsurlar masal incelemeleri açısından ayrı bir öneme sahiptir. Stith Thompson motifi; *“Eskiden beri yaşama kabiliyetine sahip olan masalın en küçük unsurudur.”* (Thompson, 1951: 415’ten Sakaoğlu, 2007: 15) şeklinde tanımlanmaktadır. Bu yönüyle masallar motif sayısı bakımından oldukça zengin bir türdür. Bunlardan biri de “padişah olma” olarak adlandırığımız masalların yönetim yapısını ve yöneticilerini kapsayan motiftir.

Masalın kendi dünyasının da gerçek dünyadakine benzer bir devlet mekanizması vardır. Burada da devleti birtakım idareciler temsil etmekte ve bu idarecilerde aranılan vasıfların başında doğruluk/dürüstlük gelmektedir. Bilindiği gibi masallarda en üst noktadaki yönetici/idareci padişah, kral ve han gibi değişik isimlerle zikredilen kişidir. Padişahlardan başka vezir, sadrazam, kadı, hâkim, kolcu gibi makam ve rütbe sahibi farklı kademedeki yöneticiler de yer almaktadır. Devleti temsil eden bu yöneticilerde aranan en temel hususiyet olan doğruluk, devleti ayakta tutan güçlerin en mühimlerinden biri belki de ilkidir (Sakaoğlu, 2007: 161-162).

Padişah konumundaki kişi masallarda çok farklı fonksiyonlarda bulunmakla birlikte üstlendikleri değişik görevler bakımından masalın yapısında belirleyici bir motif olarak da karşımıza çıkmaktadır. Masallardaki padişahlar, mevkiilerine umumiyetle daha önceden gelmiş olarak görülürken bazen de sonradan çeşitli şekillerde padişah olurlar. Bu çalışmayla masallardaki padişah olma motifinin kaç değişik şekilde var olduğu tespit edilmiştir.

Bu araştırma sözlü kültür ürünlerinden masalların metin merkezli inceleme yöntemlerinden biri olan motif tespit çalışmasına dayanmaktadır. Bu kapsam-

da Anadolu coğrafyasından derlenmiş olan masallardaki “padişah olma” motifi ele alınmıştır. Çalışma bağlamında farklı zamanlarda tez ya da kitap olarak hazırlanan; Elazığ (Günay, 1975), Erzurum (Seyidoğlu, 1975), Adıyaman (Doğan, 2006), Balıkesir (Kumartaşlıoğlu, 2006), Bingöl (Alay, 2005), Muş (Yavuz, 2006), Niğde (Bakırcı, 2000), Van (Kasımoğlu, 2010), Taşeli (Alptekin, 2002), Kastamonu (Atlı, 2010), Manisa (Tunç, 2008), Afyonkarahisar (Özçelik, 2004), Kilis (Doğramacıoğlu, 2002), Isparta-Yalvaç (Göde, 2010), Isparta-Sütçüler (Demirtaş, 2006), Karabük-Safranbolu (Dağı, 2008), Mersin-Tarsus (Kara, 2007), Mersin-Erdemli (Boztrak, 2007), Burdur-Bucak (Dalğar, 2010), Amasya (Göde, 2011), Muğla (Akyol, 2010), Iğdır (Aydın, 2012), Kahramanmaraş (Erşahin, 2011), Gümüşhane ve Bayburt (Sakaoğlu, 2002) olmak üzere yirmi beş farklı yöreden derlenen toplam 1530 masal metni taranmıştır. Ardından yapılan inceleme sonucunda Anadolu masallarındaki “padişah olma” motifi; “İnsanlar Arasında Padişah Olma”, “İnsan Dışı Varlıklarda Padişah Olma” şeklinde iki ana başlıkta tasnif edilmiştir. Her başlık da kendi içinde alt başlıklara ayrılarak inceleme yapılmıştır. Bu çalışmayla masallardaki yönetim yapılanmasının nasıl olduğu ve en üst noktadaki yönetime kimin geçeceği ne şekilde belirlendiği gibi siyasal kuralların ayrıntılı olarak izahı yapılmıştır.

1. ANADOLU MASALLARINDA “PADİŞAH OLMA” MOTİFİ

Anadolu masallarında padişah olma motifi, taradığımız masal metinlerinden hareketle “İnsanlar Arasında Padişah Olma” ve “İnsan Dışı Varlıklarda Padişah Olma” şeklinde iki ana başlığa ayrılarak tasnif edilmiştir. Bu başlıklar da kendi içinde alt başlıklara ayrılarak incelenmiştir.

1.1. İnsanlar Arasında Padişah Olma

İnsanlar arasında padişah olma kendi içerisinde; “kuş uçurulması sonucu, mükâfatlandırma sonucu, cezalandırma sonucu, soruyla imtihan sonucu, saltanat usulü, kahramanlık sonucu, toplum tarafından sevilme sonucu ve ok atılması sonucu” olmak üzere sekiz alt başlığa ayrılmıştır.

1.1.1. Kuş Uçurulması Sonucu

Masal ve halk hikâyesi gibi anlatılarda görülen “olağanüstü kuş” motifi; Zümrüdü Anka, Zümrüt Anka, kartal, Devlet Kuşu, Boba Kuş gibi farklı isimlerle karşımıza çıkmaktadır (Duymaz, 1998: 92). Bu kuşun adı mitolojilere göre farklılık göstermekte ve Yunan mitolojisinde Phonix, İran’da Simurg, Araplarda Anka, Hintlerde ise Garuda olarak bilinmektedir. Türk mitolojisinde ise bu gibi kuşlar genel olarak Alp Kara Kuş (kartal) ve Tuğrul şeklinde adlandırılmaktadır (İnan, 1998: 350; Ögel, 2010: 131-132). Daha çok mutluluk, şans

ve güç sembolü olarak kullanılan bu kuş, siyasal, mitolojik, fiziksel ve tarihsel olmak üzere dört farklı şekilde incelenmiştir. Siyasal anlamda padişahın ölümünün ardından halkın toplandığı alana bir kuşun serbest bırakıldığı ve kuşun sıradan bir kişinin başına konması hâlinde bu işlemin tekrarlandığı fakat kuşun aynı kişiye üç defa konması durumunda o kişinin padişah seçildiği ifade edilmiştir (Öncül, 2009: 80).

İncelemeye alınan masal metinlerinde en çok görülen “devlet/talih kuşu” motifi, yönetimin/ yöneticinin tespit edilmesinde en temel öge olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak eski Türk kültürüne yönelik çalışmalarda yönetimin ne şekilde belirlendiği net bir şekilde açıklanmış ve bu anlamda bir uygulamanın varlığına dair herhangi bir işarete rastlanmamıştır. Konuyla ilgili çalışmalarda Türk yönetim yapılanmasının M.Ö. II binli yılların çok öncesinde şekillendiği ve yönetime kimin geçeceğine dair siyasal yapılanmanın belirli kurallara bağlandığı ortaya konulmuştur. Bu doğrultuda, masal metinlerinde görülen ve “devlet kuşu” olarak adlandırılan motife tarihsel bir perspektifle yaklaşıldığında eski Türk kültüründe görülen siyasal yapılanmayla çeliştiği görülmektedir (Öncül, 2009: 176).

Masallarda uçurulan kuşun en temel özelliği başına konduğu kişiye yöneticilik vasfı kazandırmasıdır. Bu bakımdan masallarda kuş uçurulması sonucunda genellikle o ülke dışından gelen fakir, herhangi bir yöneticilik tecrübesi olmayan ve bazen de genç yaştaki kişilerin padişah olduğu da tespit edilmiştir. Bu sebeplerden dolayı yöre halkı tarafından ilk önce bu kişiler padişah olarak kabul edilmeyip kuş birkaç sefer -genellikle üç defa- uçurulmaktadır. Fakat kuş hep aynı kişilerin başına konması sonucunda halk kadere razı gelir ve o şahıslar da ülkeye padişah olarak seçilir. Masallarda uçurulan kuşların; “*devlet kuşu, talih kuşu, güvercin, kuş*” olmak üzere dört değişik şekilde adlandırıldığı tespit edilmiştir. Bunlardan Isparta-Sütçüler’de “*padişah kuşu*”; Muş, Burdur-Bucak ve Isparta-Yalvaç’ta “*güvercin*”; Adıyaman, Balıkesir, Taşeli, Mersin-Erdemli ve Afyonkarahisar’da “*talih kuşu*”; Elazığ, Erzurum, Iğdır, Gümüşhane, Mersin-Tarsus, Mersin-Erdemli’de “*devlet kuşu*”; Kahramanmaraş, Muğla, Gümüşhane, Karabük-Safranbolu, Mersin-Erdemli ve Isparta-Yalvaç yöresi masallarında “*kuş*” olarak geçmektedir. Görüldüğü üzere aynı yöredeki farklı masal metinlerinde de değişik adlandırmaların olduğu tespit edilmiştir. Farklı yörelere ait masal metinlerinden örnekler aşağıda verilmiştir:

“... Halk toplanır. O zaman devlet kuşu uçurlarmış, kimin başına konarsa padişah o olurmuş. Halk toplanır, devlet kuşunu uçurlar. Gidip Ahmet’in başına konar. ‘Olmadı’ diye itiraz ederler, bir kavga gürültü. Bir daha uçurlar, yine Ahmet’in başına konar. Yine kavga... Üçüncü defa da Ahmet’in başına konunca kimse bir şey diyemez. Ahmet’i oraya padişah yaparlar...” (Sakaoğlu, 2002: 426).

Masallarda geçen padişahlar arasında kadın olanlar da vardır. Örneğin Elazığ masallarında kuş uçurulması sonucu seçilen padişahın kadın olduğu görülmektedir:

“... ‘Bu şehrin padişahı öldü, şimdi devlet kuşu uçurulacak kimin başına konarsa o padişah olacak.’

Bunlar hepsi erkek elbiseleri göymişler, bir kenara çekiliyorlar, kız bu devlerin karılarının ortasına oturuyor. Kuşu koyuveriyorlar, kuş dolanıp geliyor, bu kızın başına konuyor. Çingeneden padişah olmaz diye saymıyorlar. Kuşu bir kere daha koyuveriyorlar. Kuş dolaşıp gene kızın başına konuyor. Gene kabul etmiyorlar, kuşu üçüncü defa koyuveriyorlar, kuş gene bu kızın başına konuyor. Artık millet alkışlıyor: ‘Tamam, padişahımız budur.’...” (Günay, 1975: 317).

Kuş uçurulması sonucu padişah seçme geleneği Taşeli masallarında diğerlerinden farklı olarak bir kuşun aynı kişinin başına üç sefer konması şeklinde uygulanmaktadır. Diğer yörelere ait masallarda ise kuşun konduğu kişiyi yöre halkının beğenmemesi sonucu kuşun tekrar uçurulması söz konusudur. Taşeli yöresinden derlenen bir masalda bu örnek şu şekildedir:“... *Buranın padişahı öldü de buraya bir padişah yapılacak, talih kuşu bir gün salınacak, bir adamın başına üç defa gongduğu zaman padişah o olacak...*” (Alptekin, 2002: 263).

Kuş uçurulması yöntemiyle padişahın seçildiği masallar arasında, yaşadığı aksilikler nedeniyle tahtını kaybeden kişinin yıllar sonra kendi ülkesine tekrar padişah olması da söz konusudur (Dalğar, 2010: 141).

Bu başlık altında yukarıda verilen örneklerden farklı olarak bir kişinin nereye, nasıl padişah olacağını şartı daha önceden bir kuşun vasıtasıyla belirtilmektedir. Masalda ava çıkan iki kardeşten büyük olanı kavağın tepesindeki kuşun; “*Benim etimden yiyeğinin nefesi altın olur, kafamı yiyeğ de Hindistan’a padişah olur.*” (Sakaoğlu, 2002: 452) şeklinde öttüğünü duyar ve nasıl padişah olunacağını öğrenir. Bunun üzerine kardeşine kuşun kafasını yedirir ve o da Hindistan’a gittiği zaman padişah seçmek için uçurulan kuşun başına konmasıyla tahta geçer:

“... *Hindistan ülkesinin padişahı da ölmüş, yerine yenisini seçeceklermiş. Padişah seçmek için de bir devlet kuşu uçururlar, kimin başına konarsa onu padişah yaparlarmış. Bütün millet meydana toplanır, kuşu uçururlar, kuş kimsenin başına konmaz. İçlerinden biri der ki:*

‘*Bakın bakalım handa, hamamda, külhanda garip yolcu filan var mı? Bu kuş konmadı.*’

Hancının birisi ortaya atılır:

‘*Benim handa bir çocuk yatıyor, ondan başka kimse yok.*’

‘*Çağırın onu da.*’

Gidip bu on on iki yaşlarındaki Gül’ü de getirirler, kuşu tekrar uçururlar. Kuş

gelip Gül'ün tepesine konar. Memleketin ileri gelenleri derler ki:

'Bu, memleket idare edemez, çocuktur. Kuşu bir daha uçuralım.'

Kuşu tekrar uçururlar, kuş yine o çocuğun başına konar. Bu iş üç defa tekrar edilir. Her defasında kuş Gül'ün başına konunca 'Olur', 'Olmaz' diye ikiye ayrılırlar. Çocuğun tarafı galip geldiği için Gül'ü padişah yaparlar..." (Sakaoğlu, 2002: 453)

Masallardaki kuş uçurulması sonucu padişah seçimi sisteminin Türk siyasi yapılanmasına aykırı unsurlar taşınmasına karşın, yönetici seçilen kişinin asalet taşımadığı düşüncesiyle seçimin üç kez yinelenmesi, eski Türk kültürünün izinin yakalanmasına yönelik bir yapı olarak ele alınabilir. Yapılan üçleme seçimi kazanan kişinin sıradanlığını yitirmesine ve bir anlamda kutsanmasına olanak sağlayacaktır. Birey anlatıyı ve anlatıdaki motifleri içselleştirerek metni dönüştürdüğünden, bu kutsamaya etken olan kuş da kutsama eyleminde, kutsalın elçisi olarak görev alması nedeniyle özel bir kimlik kazanacaktır. Bu bağlamda anlatı, sosyo-kültürel anlamda toplumun bilinçaltında yaşattığı değerlere uygun bir yapıya bürünecek ve yaşatılması sağlanacaktır (Öncül, 2009: 180).

1.1.2. Mükâfatlandırma Sonucu

Anadolu masallarında mükâfatlandırma sonucunda padişah olma, genellikle padişaha ve onun ailesine karşı yapılan iyiliğin ödüllendirilmesiyle gerçekleşmektedir. Masalarda padişahın hastalığının çaresi olan malzemeyi bulup hayatının kurtarılmasını sağlayanın, padişahın kendisini ilgilendiren ve yıllardır bilmediği önemli bir bilgiyi öğrenmesine vesile olanın, padişahın çocuğunun hastalığının sebebini bularak iyileşmesini sağlayanın, padişahın kendisinin, eşinin ve kızının devler tarafından öldürülmesini engelleyip hayatlarını kurtaranın, ölüm cezası verdiği kızını haksız yere suçladığını yıllar sonra anlayan padişahın evladına sahip çıkan damadının yaptığı iyilik sonucunda mükâfatlandırılarak padişah olduğu/yapıldığı tespit edilmiştir. Mükâfatlandırma sonucu padişah olma motifi, Stith Thompson'ın hazırladığı katalogta "*Q112.0.1 Kingdom as reward*" (1957: 194) "Krallık vererek mükâfatlandırma" şeklinde yer almaktadır. Masallardan bu başlıkla ilgili tespit edilen örneklerden bazıları aşağıda verilmiştir:

Yaptıkları büyüyle padişahın oğlunun delirmesine sebep olan devleri öldüren kahraman, padişah tarafından mükâfatlandırılarak kendi yerine padişah ilan edilir: "... Sorup soruşturdular, o yeğenin iyileştirdiğini anlıyorlar. Yeğeni padişah, dayısını da vezir yapıyorlar. O kendini yedirmeyen kızı da padişah oğluna alıyorlar. Yiyor içiyor, muradına geçiyor." (Günay, 1975: 470).

Padişah, görmeyen gözünün açılması için yemesi gereken ceylanın yüreği ve ciğerini/etini kendisine getiren damadına mükâfat olarak padişahlığı devreder. (Alptekin, 2002: 313; Bozlak, 2007: 126; Atlı, 2011b: 314).

Geçinebilmek için sahte hocalık yapan bir kişi, şans eseri padişahın hayatını kurtarınca mükâfat olarak padişah tarafından kendi yerine tahta geçirilir (Alptekin, 2002: 371).

Tuttuğu balığı öldürmeyip tekrar serbest bırakan kişi, balığın yardımcıları sayesinde önce zengin sonra da ülkeye padişah olur (Aydın, 2002: 461).

Kendisine kurban olarak verilen kişiyi yerken halkın su almasına izin veren devin olduğu yerde, kurban edilme sırası padişahın kızına gelir. Kahraman da kılıcıyla devi öldürüp kızı kurtarınca padişah da mükâfat olarak kahramanı kızıyla evlendirip kendi yerine ülkesine padişah yapar (Alptekin, 2002: 393; Özçelik, 2004: 302).

1.1.3. Cezalandırma Sonucu

Cezalandırma sonucu padişah olma motifi masallarda farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Kendilerine ait olmayan herhangi bir şeyi haksızlıkla elde etmeye çalışan yöneticilerin öldürülmesi, başkasının sevdiğine ya da karısına zorla sahip olmak isteyen padişahın öldürülmesi ve sebebi öğrenilmeden haksız yere cezalandırılan kişilerin daha sonra benzer şekilde padişah/hükümdarı cezalandırarak tahta oturması gibi değişik şekillerde padişah olma motifi masallarda görülmektedir. Bu motifin yer aldığı masallardan örnekler aşağıda verilmiştir:

Padişah, oğlunun sevdiği kıza sahip olabilmek için ondan yapılması zor bir görev ister ve yerine getiremezse öldürüleceğini söyler. Oğlan isteği yerine getiremese de ölmekten kurtulur ama kız, padişahı öldürüp sevdiğinin padişah olmasını sağlar:

“... Padişah, Gülizar’ı elinden almak için oğlundan olmayacak bir şey istemiş. Beceremezse öldürüleceğini söylemiş. Oğlan, babasının isteğini yerine getirememiş. Cellâtlar oğlanı öldürememişler, gözlerini çıkarıp bir kuyuya atmışlar. Oğlan bir güvercinin tüyü sayesinde gözlerine kavuşmuş. Kuyudan da bir ejderhanın kuyruğuna yapışarak çıkmış. Oğlan, saraya gelene kadar tılsımlı kız, padişahı öldürmüş. Oğlan, saraya gelince, üç kıza da kırk gün, kırk gece düğün yapmış.” (Göde, 2011: 278).

Kahramanın elindeki altın koç postunu alabilmek için ondan yapılması zor işleri yerine getirmesini isteyen padişah, kızı tarafından kurnazlıkla öldürülür. Kahraman, padişahın yerine de ülkeye hükümdar olur:

"... 'Buna hayat suyu derler. Bunun bir damlasını içen, ebedî ölmez.' derler. 'Şimdi ben boynumu vurduysam, bana da serpseniz tekrar dirilir, ölümsüz olur muyum?'

- 'Tabi ki dirilir, ölümsüz olursunuz.'

Padişah cellatlarına emir vermiş. Kendini öldürtmüş. Kız, hayat suyunu yere serpivermiş. Padişahu diriltmemiş. Padişahın üstünden kıyafetlerini çıkartıp Avcı Ahmet'e giydirmişler. Avcı Ahmet, oranın padişahu olmuş..." (Göde, 2010: 282).

Evlendirdiği zaman kız olmadığı ortaya çıkan evladına verdiği ölüm cezasından kurtulan kız, yıllar sonra kocasıyla birlikte babasından intikam alır. Bu durum karşısında mahcup olan padişah, kızının kocasını tahta oturtur (Alptekin, 2002: 340).

1.1.4. Soruyla İmtihan Sonucu

Soruyla imtihan, birden fazla oğlu olan padişahın, tahtını hangi oğluna devre-deceğini belirleyebilmek için masalarda uygulanan padişah seçme yöntemlerinden biridir. Padişah, yerine geçecek olan oğlunu seçebilmek için bir soruyla onları imtihana tâbi tutar. Aldığı cevaplara bağlı olarak kararını veren padişah, ilk önce hata yapmasına karşın masalın sonunda yanlısını anlayıp doğru kişiyi yerine padişah seçer. Soruyla imtihan motifi Stith Thompson'ın kataloğunda "H1210.1 Quest assigned by father" (1956: 479) (Baba tarafından verilen araştırma) şeklinde yer almaktadır. Masalarda padişahın çocuklarını bu şekilde bir sınava tâbi tutması ve sonucunda da padişahlık makamını onlardan birine vermesi şeklinde tespit edilen motif, bu kategoride değerlendirilebilir. Taradığımız masallar arasından aynı muhtevaya sahip Bingöl yöresinden derlenen "Tuz Kadar Sevgi" ve Muğla yöresine ait "Tuz Kadar" isimli masalarda soruyla imtihan sonucu padişah olma motifi benzer şekilde geçmektedir:

"... Padişahlık değiştirme günü geldiği için oğullarını toplamış. Oğullarına sormuş: 'Oğlum beni ne kadar seviyorsun?' demiş.

En büyük oğlu: 'Altın gibi seviyorum babacığım.' demiş.

Ortanca oğlu: 'Gümüş gibi seviyorum babacığım.' demiş.

Küçük oğlu: 'Tuz kadar seviyorum babacığım.' demiş. ...

'Babacığım altın, gümüş yenilmez. Sen beni sevmediğin için ben sana böyle yaptırdım. Tuzsuz yemeğin nasıl tadı yoksa senin olmayınca benim için de hayatın tadı olmaz.' demiş.

Babası en küçük oğlunu saraya kabul etmiş ve en küçük oğlu padişah olmuş." (Akyol, 2010: 360-361)

1.1.5. Saltanat Usulü

Masallardaki padişah olma motifleri arasında Türk kültüründeki yönetim sistemine en fazla benzeyendir. Türk devletlerinde veliahtlık müessesesi -olağanüstü durumlar dışında- bozkır devletinden beri babadan oğula, oğul sabî ise kardeşe şeklinde devam ederdi (Kafesoğlu, 2015: 349). Masallarda saltanat usulü padişah olma motifi babadan öz ya da üvey oğula ve dededen toruna geçme şeklinde görülmektedir. Bazı masallarda padişah yaşarken bazılarında ise öldükten sonra oğlu ya da torunu tahta geçmektedir. Taranan masallarda bu şekilde padişah olma şekli çok fazla değildir. Tespit edilen örnekler aşağıda verilmiştir:

“... Babalarını defnederler, taziyesini yaparlar ondan sonra, üç gün bittikten sonra büyük oğlan padişah olur, tahta oturur. Padişahlığını ilan etmiş olur. Halkı gelir gendine biat eder. Yani tanır. Bahşişini, cülusu neyse daadır. Ondan sonra hayır hayrat yapar. Mahkûmları azat eder, borçluların borcunu daadır. Ta bu gelenek öteden beri gelir. Hükümet değişti, bir yenilik olur...” (Erşahin, 2011: 493)

Oğlu olmayan padişahın kendisinden sonra tahtını torununa bırakması şeklinde padişah olma motifi masallarda karşımıza çıkmaktadır: *“... Allah’tan af dilemiş. Kaderin önüne geçilemeyeceğini anlamış. Bu sefer damadına değil de torununa kendi sırtındaki abasını bundan sonra padişahlık sana devroldu diye giydirmiş...”* (Akyol, 2010: 273).

Hiç çocuğu olmayan padişah, bir erkek çocuğu evlat edinir ve kendisinden sonra da padişahlığı üvey evladına devreder. Taranan masallar arasında bu şekilde padişah olmanın iki örneği tespit edilmiştir. Gümüşhane ve Bayburt yöresinden derlenen masalda şu şekilde geçmektedir:

“... Motorcunun neyi yitecek, ağırlığımca para verip padişah bu çocuğu motorcudan alır. Padişah bunu mektebe verir, tahsilini tamamlar. Zaman geçer, padişah ihtiyar olduğu için son devirlerine gelmiş. Bir gün padişah Allah’ın emrine gider. ‘Bu padişah oğlu’ deyip bunu padişah yaparlar...” (Sakaoğlu, 2002: 461).

1.1.6. Kahramanlık Sonucu

Bir toplumun geneline ya da yöneticilerine yapılan zulme son veren kişilerin gösterdikleri kahramanlık sonucu o ülkeye padişah olmaları bu başlık altında değerlendirilmiştir. Bu bağlamda masallarda babalarının tahtına haksız yere oturan kişiyi ve halka zulmeden devi öldürmek suretiyle kahramanlık gösteren kişilerin, o yöre halkı tarafından kendi memleketlerine padişah olarak seçildiği elde edilen örneklerden anlaşılmaktadır. Taradığımız çalışmalardan

sadece Afyonkarahisar ve Van yöresine ait masalarda tespit edilen bu motifin bir örneği aşağıda verilmiştir:

“... Padişahın kötülüklerini ve erkek çocukları öldürttüğünü öğrenen Arslan Ali, kadınların yardımıyla zincirlerinden kurtulup saraydan kaçmayı başarır. Ormanlardaki hayvanlardan bir ordu kurarak saraya saldırır. Padişahın askerlerini ve adamlarını öldürtüp padişahı zindana attırır. Halk onu bu kahramanlığından dolayı padişah ilan eder...” (Özçelik, 2004: 357).

1.1.7. Toplum Tarafından Sevilme Sonucu

Toplum tarafından sevilme sonucu padişah olma, incelediğimiz Anadolu masallarında en az rastlanan motiflerden biridir. Babası tarafından ülkesinden kovulan kişi, sığındığı ülkede toplum içerisinde zamanla sevilen birisi olur ve bunun neticesinde de halk tarafından ülkeye padişah seçilir. Bu motif Thompson’ın kataloğundan “L200-L299 Modesty brings reward” (Alçak gönüllülük mükâfat getirir) (1957: 15-16) şeklindeki başlık içerisinde ele alınabilir. Bingöl ve Adıyaman yöresinden derlenen iki masalda tespit edilen bu motifin bir örneği aşağıda verilmiştir:

“... Bu cevapların üzerine sultan en büyük oğlunu ve ortanca oğlunu ödülendirir, büyüğünü sultan, ortancayı da vezir yapar. Küçük oğlunun kendisini tuzla eşdeğer tutmasına sinirlenip, kendisini hiç sevmediğini düşünerek, onu ülkesinden kovar. Küçük oğlu başka bir ülkeye sığınır, zamanla o ülkede çok sevilen bir kişi olur ve o ülkede sultan seçilir...” (Alay, 2005: 231).

1.1.8. Ok Atılması Sonucu

Türk kültüründe okla ilgili birçok uygulama ve gelenek mevcuttur. Bunlardan çocuklar arasında ülkenin paylaşılması için başvuru olan sembolik manalar taşıyan bir uygulama çocuklara ok verilmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Oğuz Kağan, çocuklarına ülkesini teslim ederken sembolik anlamlar taşıyan gümüş oklar verir ve onlara “ok gibi olun” nasihatinde bulunur (Togan, 1982: 48; Kaplan, 2001: 16). Ayrıca masalarda daha çok evlilik işareti olarak karşımıza çıkan ok atma geleneği (Atlı, 2011a: 395), taradığımız masalardan sadece birinde padişah seçme işlevinde kullanılmıştır. İlgili masalda atılan ok kimin önüne düşerse o kişi ülkeye padişah olarak seçileceği şeklinde bir uygulama söz konusudur. Manisa yöresinden derlenen “Gençlikte Mi, Kocalıkta Mi?” masalında bu uygulama şu şekilde geçmektedir:

“... Kahvede oturanlar da, Sayiddin Deryani’nin evini gösterirler. Bu iki adam çamaşırlarını yıkatmak için oraya vardığında Sayiddin Deryani’nin karısını da kaçırmışlar. Gezekçi kalır bir başına. O arada da, bu ülkenin padişahı ölmüştür

ve yeni bir padişah seçilecektir. Ok atılıp da kimin önüne düşerse, o padişah olacaktır.

Meydanda Sayiddin Deryani de vardır. Ok atılır, onun önüne düşer. Ama oradakiler bunu kabul etmez. Çünkü çulsuzun tekidir. Ok üç defa atılıp da onun önüne düşünce herkes kabul etmek zorunda kalır ve Sayiddin Deryani padişah olur...” (Tunç, 2008: 193).

1.2. İnsan Dışı Varlıklarda Padişah Olma

1.2.1. Padişah Seçilecek Varlıkta İnsan Olması Şartının Aranması Sonucu

Masal, muhtevası itibariyle olağanüstülükleri de barındıran bir tür olmasından dolayı kahramanları arasında insan dışı varlıklar da bulunmaktadır. Genel olarak masalların kahraman kadrosu; insanlar, hayvanlar ve gerçeküstü varlıklar olmak üzere üçe ayrılabilir (Sakaoğlu, 2007: 160). Bundan dolayı birçok masalda insanlarla insan dışı varlıklar (hayvanlar, devler, cinler vb.) münasebet içerisinde. Bu münasebetin boyutları ve ilişkilerin nasıl olduğu gibi hususlar masaldan masala değişmektedir. Bu ilişkilerden biri de insan dışı varlıkların bulunduğu bir yere padişah olacak kişide aranan vasıfların başında insan olması şartının aranmasıdır. Bu şekilde padişah olma motifi taradığımız masal çalışmalarından sadece Gümüşhane ve Bayburt masallarında tespit edilmiştir. Ayrıca Isparta-Sütçüler yöresine ait “Seyfölmülük” masalında maymunlar padişahının insan olduğu anlaşılmaktadır. Fakat bu masalda padişahın nasıl seçildiği ile ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır (Demirtaş, 2006: 288-289):

“... Bunlar maymunlar diyarına çıkarlar. Oranın padişahu da beniâdemmiş. Maymunlardan biri bunları bir levhanın yanına götürür, levhayı okumalarını işaretlerle anlatır. Bu levhada maymunlar diyarının padişahının insanoğlundan olması yazılmış. Arkadaşları Melikşah’a derler ki:

‘Melikşah, şah oğlu şah gerek. Gel sen şah ol da biz buralardan kaçıp gitmek yolunu öğrenelim, sonra kaçır gideriz.’

‘Peki’ deyip Melikşah oraya padişah olur. Yanındaki üç arkadaşını da vezir yapar...” (Sakaoğlu, 2002: 399).

2. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

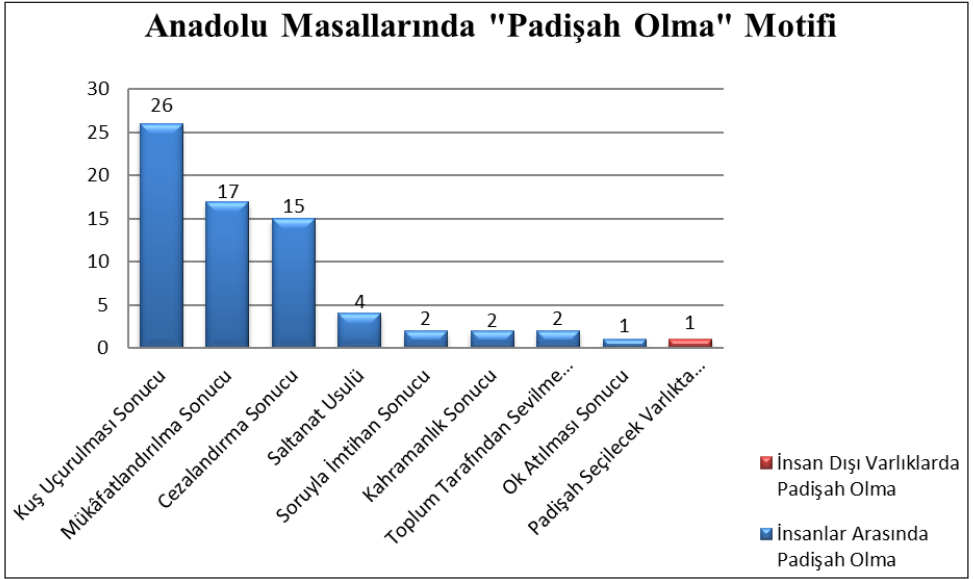
Araştırmanın neticesinde Anadolu’nun 25 farklı yerinden derlenen 1530 masalın taranmasıyla elde edilen bulguların yörelere sayısal dağılımını gösteren veriler tablo ve grafik hâlinde aşağıda sunulmuştur:

Tablo 1: Anadolu Masallarında “Padişah Olma” Motifinin Yörelere Göre Dağılımı

		ANADOLU MASALLARINDAKİ “PADİŞAH OLMA” MOTİFİ									
		İnsanlar Arasında Padişah Olma									
		İnsan Dışı Varlıklarda Padişah Olma									
Sıra	Yöre	Taranan Masal Sayısı	Kuş Uçurulması Sonucu	Mükâfatlandırılma Sonucu	Cezalandırma Sonucu	Soruyla İmtihan Sonucu	Toplum Tarafından Sevilme Sonucu	Ok Atılması Sonucu	Saltanat Usulü	Kahramanlık Sonucu	Padişah Seçilecek Varlıkta İnsan Olması Şartının Aranması Sonucu
1	Elazığ	70	1	2	2	-	-	-	-	-	-
2	Erzurum	70	1	-	-	-	-	-	-	-	-
3	Gümüşhane ve Bayburt	70	3	-	1	-	-	-	1	-	1
4	Kastamonu	75	-	2	-	-	-	-	1	-	-
5	Iğdır	50	1	1	3	-	-	-	-	-	-
6	Muğla	132	1	-	-	1	-	-	1	-	-
7	Kahramanmaraş	70	1	-	1	-	-	-	1	-	-
8	Adıyaman	51	1	-	2	-	1	-	-	-	-
9	Balıkesir	70	2	-	-	-	-	-	-	-	-
10	Bingöl	55	-	-	-	1	1	-	-	-	-
11	Muş	50	1	-	-	-	-	-	-	-	-
12	Niğde	50	-	1	-	-	-	-	-	-	-
13	Van	70	-	-	-	-	-	-	-	1	-
14	Taşeli	70	1	3	2	-	-	-	-	-	-
15	Afyonkarahisar	70	3	3	-	-	-	-	-	1	-
16	Kilis	44	-	-	-	-	-	-	-	-	-
17	Isparta-Yalvaç	70	2	-	2	-	-	-	-	-	-
18	Isparta-Sütçüler	70	1	1	-	-	-	-	-	-	-
19	Karabük-Safranbolu	32	1	-	-	-	-	-	-	-	-
20	Mersin-Tarsus	50	1	-	1	-	-	-	-	-	-
21	Mersin-Erdemli	43	4	2	-	-	-	-	-	-	-
22	Burdur-Bucak	50	1	1	-	-	-	-	-	-	-
23	Manisa	70	-	1	-	-	-	1	-	-	-
24	Amasya	74	-	-	1	-	-	-	-	-	-
Toplam Sayı		1530	26	17	15	2	2	1	4	2	1

Grafik 1: Anadolu Masallarında “Padişah Olma” Motifinin Başlıklara Göre Dağılımı

SONUÇ

Anadolu'nun yirmi beş farklı yöresinden derlenmiş 1530 masalın taranması sonucunda ortaya çıkan bu yazıda, masallardaki padişah olma motifi ele alınmıştır. Bu kapsamda padişah olma motifinin hem insanlar arasında hem de insan dışı varlıklar arasında bulunduğu tespit edilmiştir. İnsanlar arasındaki padişah olma motifi; kuş uçurulması sonucu, mükâfatlandırma sonucu, cezalandırma sonucu, saltanat usulü, soruyla imtihan sonucu, kahramanlık sonucu, toplum tarafından sevilme sonucu ve ok atılması sonucu olmak üzere sekiz farklı şekilde olduğu belirlenmiştir. Bu adlandırmaların bir kısmı yapılan çalışmalar neticesinde ortaya çıkan verilerden hareketle tarafımızca verilmiştir. Bunlar arasından en yaygın olanı kuş uçurulması sonucu padişah olma iken en azı ise ok atılması sonucu padişah olma motifi değildir. Masallarda uçurulan kuşların; “devlet kuşu, talih kuşu, güvercin, kuş” olmak üzere dört değişik şekilde adlandırıldığı tespit edilmiştir. Gümüşhane ve Bayburt, Elazığ, Afyonkarahisar, Taşeli Platosu, Iğdır ve Mersin-Erdemli yöresinden derlenen masallarda padişah olma motifi daha fazla bulunmaktadır. Masallarda padişahın sadece erkek olmadığı sayısı az da olsa kadınların da padişah olduğu örnekler mevcuttur. Masallarda insan dışı varlıklar arasında da padişah olma motifi tespit edilmiştir. Sadece bir masalda padişahın insan olması şartı aranmaktadır. Bazı masalarda padişah bulunsa da onun nasıl seçildiğine yönelik herhangi bir bilgi yer almamaktadır.

Yapılan tarama sonucunda birçok masalda padişah/kral yer alırken onun nasıl seçildiğine dair herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Bu şekilde padişahın nasıl seçildiğinin tespiti yapılamayan masalların sayısı da bir hayli fazladır. Masallardaki en yaygın padişah seçme şekillerinden biri olan kuş uçurulmasının, Türk siyasal yapılanmasıyla tam örtüşmediği de görülmektedir. Çünkü eski Türk kültürüne yönelik çalışmalarda yönetimin ne şekilde belirlendiği net bir şekilde açıklanmış ve bu anlamda bir uygulamanın varlığına dair herhangi bir işarete rastlanmamıştır. Konuyla ilgili çalışmalarda Türk yönetim yapılanmasının M.Ö. II binli yılların çok öncesinde şekillendiği ve yönetime kimin geçeceğine dair siyasal yapılanmanın belirli kurallara bağlandığı ortaya konulmuştur. Bu doğrultuda, masal metinlerinde görülen ve “devlet kuşu” olarak adlandırılan motife tarihsel bir perspektifle yaklaşıldığında eski Türk kültüründe görülen siyasal yapılanmayla çeliştiği görülmektedir (Öncül, 2009: 176). Fakat bu şekilde padişah seçilen kişinin artık sıradanlıktan çıkıp yönetici konumuna yükselmesi ve toplum içinde en yetkili kişi olması bu durumu biraz da olsa toplumun değerlerine uygun hâle getirmektedir. Türk siyasal yapılanmasıyla en uygun olanı saltanat usulü padişah olma iken ok atılması dışında kalan diğerleri de genel itibariyle toplumun değer yargılarıyla örtüşen uygulamalar olarak görülmektedir.

Masallardaki yöneticilerin büyük kısmının erkek olmasının yanında az da kadınların padişah olduğu masallar da mevcuttur. Buradan hareketle masallardaki yönetim ve idarenin genel itibariyle erkeklerde olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca insan dışı varlıklar arasında da padişah/krallık gibi yönetim şekilleri ile yöneticilerin olduğu anlaşılmaktadır. Bunlar arasından yönetici vazifelerini kendilerinin dışında insanların da yerine getirdikleri tespit edilmiştir.

Masalın kendi dünyasında bir devlet mekanizmasının olduğu ve burada devleti padişah, kral, han gibi isimler verilen idarecilerin temsil ettiği anlaşılmaktadır. Bu idarecilerde aranılan vasıfların en başında doğruluk ve dürüstlük gelmektedir. Tespit edilen padişah olma motiflerinden hareketle doğruluk ve dürüstlük vasfını taşıyan kişilerin padişah olmasalar bile gerektiği zaman o mevkie getirildikleri anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akyol, E. (2010). *Muğla Masalları Metin-İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Alay, O. (2005). *Bingöl Masalları (İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Alptekin, A. B. (2002). *Taşeli Masalları*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Atlı, S. (2011a). Kastamonu Masallarında İnanç ve Âdetler, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (2), 390-406.
- Atlı, S. (2011b). *Kastamonu Masalları (Araştırma-İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Aydın, H. (2012). *Iğdır Masalları (İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Ahi Evran Üniversitesi, Kırşehir.
- Bakırcı, N. (2000). *Niğde Masalları*, Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi, Niğde.
- Bozlak, Ü. G. (2007). *Erdemli Masalları*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Dağı, S. (2008). *Safranbolu Masalları*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Dalğar, E. (2010). *Bucak Masalları Üzerine Bir İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Demirtaş, S. (2006). *Sütçüler Masalları Üzerine Bir İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Doğan, A. (2006). *Adıyaman Yöresi Masalları Üzerine Bir İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.
- Doğramacıoğlu, H. (2002). *Kilis Masalları Derleme ve İnceleme*, Gaziantep: Kilis Kültür Derneği Yayınları.
- Duymaz, A. (1998). Anadolu ve Balkan Türklerinin Halk Anlatmalarında Mitolojik Bir Kuş: Zümrüdü Anka, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1/1, 91-97.
- Erşahin, İ. (2011). *Kahramanmaraş Masalları Üzerine Tip ve Motif Araştırması*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Göde, B. (2011). *Amasya Masalları (Araştırma-İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Göde, H. A. (2010). *Yalvaç Masalları*, Isparta: Fakülte Kitabevi.

- Günay, U. (1975). *Elâzığ Masalları (İnceleme)*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- İnan, A. (1998). Türk Folklorunda Simurg ve Garuda, *Makaleler ve İncelemeler*, II, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 350-352.
- Kafesoğlu, İ. (2015). *Türk Millî Kültürü*, (39. Bs.), İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Kaplan, M. (2001). *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 3-Tip Tahlilleri*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kara, Ö. (2007). *Tarsus Masalları*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Kasımoğlu, H. (2010). *Van Yöresine Ait Türk Halk Masalları*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Kumartaşlıoğlu, S. (2006). *Balıkesir Masallarında Motif ve Tip Araştırması*, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.
- Ögel, B. (2010). *Türk Mitolojisi*, II, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Öncül, K. (2009). Masallardaki Devlet Kuşu Motifi, *Millî Folklor*, 21 (84), 175-181.
- Özçelik, M. (2004). *Afyonkarahisar Masalları Araştırma-İnceleme-Metin*, Isparta: Fakülte Kitabevi.
- Sakaoğlu, S. (2002). *Gümüştane ve Bayburt Masalları*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Sakaoğlu, S. (2007). *Masal Araştırmaları*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Seyidoğlu, B. (1975). *Erzurum Halk Masalları Üzerine Araştırmalar*, Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayını.
- Thompson, S. (1951). *The Folktale*, New York.
- Thompson, S. (1956). *Motif-Index of Folk-Literature*, Volume three, Indiana: Indiana University Press.
- Thompson, S. (1957). *Motif-Index of Folk-Literature*, Volume five, Indiana: Indiana University Press,
- Togan, A. Z. V. (1982). *Oğuz Destanı*, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Tunç, T. (2008). *Manisa Masalları Üzerine Bir İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Yavuz, M. Ş. (2006). *Muş Masalları Üzerine Bir Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.

ENDERUNLU FAZIL'IN III. SELİM MERSİYESİ (İNCELEME-METİN)

Enderunlu Fazıl's Mersiye for Selim III (Research-Text)

Gönderim Tarihi: 19.10.2017

Kabul Tarihi: 02.03.2018

Doi: 10.31795/baunsobed.437765

Mesut Bayram DÜZENLİ*

ÖZ: Mersiye, Divan edebiyatında kişinin vefatından duyulan üzüntünün dile getirildiği, ölen kişinin iyi taraflarının anlatıldığı ve kendisine hayır duanın edildiği bir türdür. Mersiyelerde, dünyanın faniliği ve insanoğlunun ölüm karşısındaki çaresizliği vurgulanarak ölen kişinin yakınlarına sabır ve metanet tavsiye edilir. Allah'ın takdirine rıza gösterilmekle birlikte feleğe sitem ve ondan şikâyet yer alır. Eğer vefat eden bir hükümdarsa, yeni hükümdara hayır dua etmek âdeti de vardır.

Kendisine mersiye yazılan hükümdarlardan biri de Sultan III. Selim'dir. III. Selim, 1789-1807 yılları arasında yaklaşık on sekiz yıl tahtta bulunmuş bir Osmanlı padişahıdır. Dönemin Divan şairleri kendisinden, "yumuşak tabiatlı, İskender gibi, cömert, sanatkâra iltifat eden, adil ve emin" gibi vasıflarla söz etmişler; devrinin rahatlık ve huzur dolu olduğunu şiirlerinde anlatmışlardır. Sultan III. Selim, Nizam-ı Cedidi kurduğu için 1807'deki Kabakçı Mustafa isyanı ile tahttan indirilmiş, 1808 senesinde çıkan yeniçeri isyanı sırasında kendisinin tekrar tahta geçeceği endişesini taşıyan IV. Mustafa'nın emriyle katledilmiştir. Divan şairlerinden Enderunlu Fazıl ve Ayni III. Selim'in katledilmesinden duydukları acıyı yazdıkları mersiyede dile getirmişlerdir.

Bu çalışmada, Enderunlu Fazıl Bey'in III. Selim'e yazdığı mersiye şekil ve muhteva bakımından ele alınacaktır. Bu meyanda mersiyenin bölümleri, şairin felekten şikâyeti, padişahın vasıflarına dair anlattıkları, onun vefatına sebep olanlar hakkındaki düşünce ve ifadeleri gibi hususlar değerlendirilecektir. Mersiyenin metni, Enderunlu Fazıl Divanı'nın matbu ve yazma nüshalarında gerek beyit sayısı ve gerekse ifadeler bakımından farklılıklar göstermektedir. Bu sebeple, mersiyenin tenkitli metni de çalışmanın sonunda ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Divan Şiiri, Mersiye, III. Selim, Enderunlu Fazıl Beğ.

* Dr. Öğretim Üyesi, Siirt Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, mesutbayramduzenli@hotmail.com, orcid.org/0000-0003-3479-8244

ABSTRACT: “Mersiye” is a genre in Classical Turkish poetry where the sorrow for the dead person is expressed, good sides of the dead is given and the poet prays for the dead person. In mersiye the poet writes about the fact that the World has an end and human is helpless when the death comes. The poet gives his best feelings to friends and relatives of the dead, reproaches and complaints about fate also are uttered. If the dead was a ruler then the poet wishes good and prays for him.

Sultan Selim III is one of the Ottoman emperors who was elegized after his death. After having sat 18 years in throne he was dethroned with Kabakçı Mustafa rebellion in 1807. His era was praised by poets by expressing his kindness, generosity and justice. Because of his formation Nizam-i Cedid, a new army, he was killed with the order of Mustafa IV with the concern that he could gain access to the throne again. Ottoman poets like Enderunlu Fazıl and Ayni expressed their grief by writing an elegy for Selim III.

In this paper we will take on the Mersiye written by Enderunlu Fazıl Bey for Selim III focusing on its literary form and function. The chapters of Mersiye will be analyzed, and the topics such as complaints from faith, good characteristics of Selim III, and the responsible persons in his death will be brought into consideration. The text of the Mersiye is not the same in printed edition and in handwritten copy therefore the number of couples, styles are different. For this reason a critical edition of the text will be added at the end of study.

Keywords: Classical Turkish Poetry, Mersiye, Selim III, Fazıl Beg Enderuni.

GİRİŞ

Sözlükte, “ölenin iyiliklerini anıp ağlamak, onun hakkında ağıt söylemek” anlamında Arapça masdar olan mersiye (risâ’), “bu amaçla söylenen sözler” mânasında isim olarak da kullanılır (Toprak, 2004: 215). Terim olarak ise mersiye, ölen birinin ardından duyulan üzüntüyü dile getirmek, o kişinin iyi taraflarını anlatmak ve ölene karşı şairin ilgisini ifade etmek üzere yazılan lirik şiirlere verilen addır. Mersiyelerde, ölenlerin matemi, yakınların veya dostların taziyesi, toplumun önde gelen kişilerinin vefatına duyulan üzüntünün dile getirilmesi, din ulularının özellikle de Hz. Hüseyin ve Kerbela şehitlerinin anılması, ölenin övülmesi, kadere rıza gösterilmesi, dünyanın geçiciliğinin vurgulanması, cenaze sahiplerinin sabır metanete davet edilmesi gibi konular ele alınır (İsen, 1994: 2-3). Daha çok terakib-bend, kaside ve terci’-bend nazım şekilleriyle yazılmış olan mersiyelerin (İsen, 1994: 14) genelde, a) dünyanın geçiciliği, gaddarlığı ve zalimliği, b) feleğe sitem, c) yas, övgü, d) olayın tasviri ve e) dua- temenni olmak üzere başlıca beş bölümden meydana geldiği söylenebilir (İsen, 1994: 22).

Padişahlar, şehzadeler, vezirler, devletin ileri gelenleri, şeyhler, aile fertleri ve yakın arkadaşlar, şairlerin mersiye yazdığı kişilerdir. Mersiyeler başlangıçta sadece insanların ölümü üzerine yazılmakla birlikte, kelimenin çağrışım alanı zamanla genişlemiş ve kaybedilen kişiler yanında, yitirilen her şey için mersiye söylenmeye başlanmıştır. (Geniş bilgi için bk. İsen, 1994: 43-144).

Kendisine mersiye yazılan padişahlardan biri de Sultan III. Selim'dir. III. Selim, 1789-1807 yılları arasında yaklaşık on sekiz yıl tahtta bulunmuş bir Osmanlı padişahıdır. Devletin Batı devletleri tarzında ıslahının zaruri olduğunu düşünen ve daha veliahtlığı zamanında bunun hazırlıklarını yapan III. Selim, özellikle askeri alanda ıslahatlar yapılması gerektiğini biliyordu. Zira yeniçeri ocağının nizamsız hâli 1787 Rus seferinde kendini daha iyi belli etmiş; Osmanlı ordusunda, Avrupa sistemlerine uygun bir yaya kuvvetine ihtiyaç olduğunu ortaya koymuştur. Daha önce Sultan I. Osman'ın hal'ine ve şehit edilmesine sebep olan yeniçeri ordusunu kaldırmak yerine, onun yanı sıra yeni bir ordu kurmayı düşünen Sultan III. Selim, 24 Şubat 1793'te Nizam-ı Cedit'i ilan etti. 1794'te Levent'te büyük bir kışla inşa ettirerek ilk hamlede on iki bin kişilik modern bir piyade birliği kurdu. Bu ordu ile ilk başarılar elde edilmeye başlandı. Fakat Nizam-ı Cedit hareketi, bazı kıskırtmalarla akamete uğradı ve 1807'deki Kabakçı Mustafa isyanı ile III. Selim'in tahttan indirilmesine yol açtı. Sultan Selim, 1808'de çıkan yeniçeri isyanı sırasında, kendisinin tekrar tahta geçirileceğinden endişe eden IV. Mustafa'nın emriyle katledildi (Karal, 1988: 88).

Dönemin şairleri III. Selim'den, "yumuşak tabiatlı, cömert, sanatkâra iltifat eden, adil ve emin" gibi vasıflarla söz etmişler; devrinin rahatlık ve huzur dolu olduğunu şiirlerinde anlatmışlardır. III. Selim, sanatkârlar tarafından o kadar sevilmiştir ki kendisine hayattayken sunulan kaside ve tarih gibi manzumelerin başlıklarına, vefatından sonra "şehit" kelimesi ilave edilmiş; manzumeler de bu başlıklarla ya yeni tedvin edilmiş veya yeniden tertip edilmiş divanlarda yerini almıştır (Düzenli, 2012: 1106). Bütün bu ilginin temel sebebi, aynı zamanda kendisi de iyi bir musikişinas ve şair olan Sultan Selim'in sanatı ve sanatçıyı himaye etmesi, sarayda bir sanat muhiti oluşturmasıdır (Uzunçarşılı, 1988: 104). III. Selim'in vefatından sonra kendisine Enderunlu Fazıl tarafından bir mersiye yazılmıştır.

Enderunlu Fazıl'ın asıl ismi Hüseyin'dir. I. Abdülhamid zamanında devlete isyan edip 1775'te Kaptanıderya Cezayirli Gazi Hasan Paşa tarafından yakalanarak öldürülen Akka muhafızı Zahir Ömer'in torunudur. Fazıl, Akka kalesine bağlı Soğd isimli beldede dünyaya gelir. Doğum tarihi kesin olarak bilinmese de 1170 (1756-57) yılı civarında doğduğu söylenebilir. İsyân eden dedesinin idam edilmesi sonrası Gazi Hasan Paşa kendisine sahip çıkarak İstanbul'a saraya gönderir. Fazıl, hükümdarın fermanı ile Enderun'a girer. Bu sıralarda Fa-

zıl, on sekiz on dokuz yaşlarındadır (Küçük, 1995: 188). Fazıl, sarayda kaldığı müddet içinde vaktini boşa geçirmez; ilim ve fen tahsil eder.

Enderunlu Fazıl, Abdülhamid Han zamanında (1198/1783-84) parasız pulsuz ve zavallı bir şekilde saraydan ihraç edilir. İstanbul sokaklarında on iki yıl kadar perişan ve serseri bir hayat sürer. III. Selim'in tahta çıktığında acıklı halini dile getiren kaside arz etmesi sonrası, kendisine haccanlık ve Rodos'ta bir tevliyet verilir (Küçük, 1995: 188; Oğraş, 2001: 149). Daha sonra haccanlık rütbesiyle Halep defterdarlığına maden-i hümayun emanetine ve buna benzer bazı memuriyetlere tayin olunur (Şemseddin Sami, 1314: 3331). Dokuz ay kadar Erzurum'da bulunan Fazıl, daha sonra İstanbul'a döner. Ancak, yazdığı hicivler yüzünden hakkında şikâyetler yapılması neticesinde 1214'te Rodos'a sürülür. Enderunlu Fazıl'ın Rodos'ta iken gözlerini kaybetmesi¹ sonrası İstanbul'a dönmesine izin verilir. Fazıl, câize alarak geçimini sağlayabilmek için kör ve yatalak iken bile padişaha ve dönemin devlet büyüklerine kasideler sunmuştur. (Küçük, 1995: 188) Vefatı, "Göçdü Fâzıl Beg gece ahbâbı nâlân eyledi." mısraının delalet ettiği 3 Zilhicce 1225 (30 Aralık 1810) tarihindedir (Fatin, 322: t.y.; Mehmed Süreyya, 1996: 510; Tuman, 2001: 749).²

MERSİYENİN İNCELENMESİ

A. Mersiyenin Şekil Özellikleri

1. Beyit Sayısı ve Nazım Şekli

Kaside nazım şekliyle yazılmış olan mersiye, 32 beyittir.³ Mersiye, feleğe beddua ve sitemle başlar. Bu beddua ve sitem, manzumenin ilk 7 beytini oluşturmaktadır. 8. ve 9. beyitler, Sultan Selim'in vasıflarının anlatılmasına, yani övgüye geçiş beyitleridir. 10-21. beyitlerde, padişahın vasıflarından ve saltanatı döneminde yaptığı hizmetlerden söz edilir. 22-26. beyitlerde III. Selim'in katledilmesinden bahsedilirken onu katleden canilere de beddua edilir. Bu esnada padişahın övülmesi ve katillerinin de çeşitli benzetmelerle yerilmesi söz konusudur. 27-29. beyitlerde padişahın yasını sadece Müslümanların değil diğer gayrimüslim toplulukların, hatta tabiatın bile tuttuğu anlatılır. Son üç beyitte (30-32. beyitlerde) ise şairin, III. Selim ve yeni padişah için duası yer almaktadır.

¹ Ata, şairin gözlerini Sultan Selim'in vefatından dolayı sürekli ağladığı için kaybettiğini söylemektedir. (Tayyazade Ahmed Ata, 1293: 242). Fazıl'ın Divan'ının İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Bölümü'nde bulunan nüshasının sonunda yer alan terceme-i halinde ise şairin gözlerini Sakız Adası'na sürüldüğü ve burada "kemâl-i vahşet ü teessürden" dolayı kaybettiği; ayrıca dizlerinde de hareket ve his kaybının bulunduğu bilgisi yer almaktadır. (Enderunlu Fazıl Divanı, İstanbul Ü Nüshası: 257b).

² Terceme-i halinde, şairin vefatı 1227 (1812/13) olarak verilmiştir (Enderunlu Fazıl Divanı, İstanbul Ü Nüshası: 258a).

³ Mersiyenin beyit sayısına dair, çalışmamızın "Metin" bölümünde ayrıntılı bilgi verilmiştir.

2. Vezin

Manzume, remel bahrinin *feilâtün / feilâtün / feilâtün / feilün* kalıbıyla yazılmıştır. Mersiye'nin vezne tatbikinde -az sonra belirteceğimiz gibi- bazı ufak tefek kusurlar görülmekle birlikte, şairin genel olarak başarılı olduğunu söyleyebiliriz. Manzumeyi vezin bakımından incelediğimizde, şu özellikler karşımıza çıkmaktadır:

Med-İmale

Âh ol cism-i şerîf ol ten-i pâlûze-misâl (25/a) mısraında geçen “âh” kelimesini, kendinden sonra ünlü ile başlayan bir kelime gelmesine rağmen vezin gereği vasıl yapılmayarak medli okunmak zorundadır. Ancak bu, şair tarafından anlamı güçlendirmek amacıyla kasıtlı olarak yapılmış olsa gerektir. Zira “âh” hecesinin uzun okunması, şairin acısının büyüklüğünü ve derinliğini anlatması bakımından anlamı tamamlamaktadır. Mersiyedeki medli heceler ses değerlerinin korunarak kullanılması, şiirin ahengini artırmıştır. Aşağıdaki beyitte geçen “sâl ve mâh” kelimelerindeki uzun okuyuşların mısranın ahengini artırdığı görülmektedir:

On sekiz sâl sekiz mâh meger müddet-i mülk

Va'de geldikde ne kâbil dahi meydân olsun (b. 19)

Bununla birlikte, az da olsa, medli heceler orta hece olarak hesap edilmesi gereken yerler vardır. Aşağıdaki beyitte geçen “Selîm” kelimesinde böyle durum söz konusudur:

Âlemin işte Süleymânı Selîm Hân-ı şehîd

Taht-ı mülkü dilerim bâğçe-i Rıdvân olsun (b. 9)

Manzumede bazı imaleler bulunmakla birlikte, bunların önemli bir kısmı Türkçe kelime sonlarındaki vurguyu belirtmeye yöneliktir; diğerleri izafet terkip harfi ve atıf vavında yapılmıştır. Buralardaki imalelerin -belagat kitaplarındaki açıklamalardan hareketle- kusur olarak görülmemesi uygun olacaktır. Hatta kelime vurgusunu belirtmek için yapılmış imalelerin, bilakis mısranın ahengini artırdığı bile söylenebilir:

Ne bahâr u ne harîf ü ne zemistân olsun (b. 4/b)

Felegîñ çarhı kırılıñ nefes-i âhımdan (b. 2/a)

Dedi mersiyyesini hâs çerâğı Fâzıl

Tâ be-mahşer sebeb-i rahmet ü gufrân olsun (b. 30)

Kelime sonlarındaki vurguyu belirtmeye yönelik diğer bazı imalelere örnek olarak şunlar gösterilebilir:

seyyâreleri (3/a), *düşmeye* (5/a), *mülkü* (9/b), *hizmeti* (12/b), *istedi* (16/b), *biri* (23/b).

Bazı kelimelerde yapılan imale ise, Türkçe kelime vurgusuna aykırı olduğu için, vezni tamamlamaktan başka bir amaca hizmet etmemektedir. Kelimelerdeki bu tür imalenin, ahengi bozduğundan hareketle bir aruz kusuru olduğu söylenebilir. Ancak manzumede, bu tür imalelerin sayısı azdır:

ola (8/a), *bu* (31/a)

Zihaf

Manzumede zihaf kusuru, yalnızca iki yerde bulunmaktadır. Bunlardan ilki 17. beyitteki “gâzî” kelimesindedir:

Gâziler zümresine şâh-ı şehîdân olsun (13/b)

İkincisi ise 29. beyitte geçen “Allâh” lafzında bulunmaktadır. Ancak, kelimenin bir hayret ve şaşkınlık ifadesi olarak halk dilindeki şekliyle kullanıldığı düşünüldüğünde, kısa okuyuşun kulağı tırmalamadığı görülecektir:

Allah Allah nice hurşîd-i cihân-tâb-ı zamân (20/a)

Sekt

Aruz kusurlarından kabul edilen sekt’in, şiirin akıcılığını bozduğu bilinmektedir. Bununla birlikte manzumede sekt kusuru çok fazla yoktur:

âlemiñ enfüs (1/b); *ter esmeye* (5/a); *Ey felek ey* (6/a); *âlemiñ işte* (9/a); *eser eyledi* (12/a); *kadar ancak* (14/a); *kader oldu* (17/a); *bedel âh* (18/a); *dememiş iken* (26/a).

Vasl-ı Ayn

Şairin, manzumede vasl-ı ayna dikkat ettiği görülmektedir:

Rûz-ı mahşer görelim ‘âleme dîvân olsun (6/b)

Hazret-i Pâdişehiñ ‘ömrü firâvân olsun (32/b)

Vezinle İlgili Diğer Hususlar

Şairin aruz veznini sağlamak için kelimelerin yapısını değiştirmek gibi bir yonteme çok fazla başvurmadığı görülmektedir. Tespit edildiğine göre, Enderrunlu Fazıl, yalnızca iki kelimenin imlasını dolayısıyla morfolojisini değiştirerek bu kelimeleri vezne uygun hâle getirmiştir:

Teşdit: *mersiyye* (30/a)

Tenkis: *pâdişeh* (32/b)

3. Kafiye-Redif

Mersiye, “olsun” redifi üzerine kurulmuştur. Bu kelime, her ne kadar 3. tekil şahsa yönelik emir kipinde çekimlenmiş olsa da şiirde -kullanıldığı diğer pek

çok yerde olduğu gibi- genellikle istek ve dilek anlamı taşımaktadır. Kelime, şairin -muhteva ile ilgili açıklamalarda görüleceği üzere- padişah III. Selim'in vefatı sonrası, dış dünyaya dair isteklerini yansıtmaları bakımından özellikle seçilmiştir. "Olsun" redifi, şairin tedariklerine zemin hazırlayarak manzumede konu bütünlüğü oluşturmak gibi bir görev de üstlenmiştir. Redif olan kelimenin istek-dilek anlamı dışında, bazı mısralarda şart (b. 8, b. 19); zaman/-dığında (b. 6, b. 15); şaşkınlık, hayret (b. 18, b. 20, b. 21); maksat (b. 22); -ma/-me isim-fiil karşılığı (b. 16, b. 25, b.26, b. 27); yok (b. 11, b. 17) gibi anlam ve görevlerde kullanıldığı göze çarpmaktadır.

Mersiyede, redif dışında kafiye de kullanılmıştır. Kafiyedeki revî, -n (ü) harfidir. Kafiyenin türü, ridf-i elif kullanıldığı için mürdeftir. Kafiyelerin yer aldığı kelimeler, redifle birlikte birleşik fiil oluşturmaktadır. Bu bakımdan mürdef kafiye (-ân sesi), şiirin ahengini artırmaktan başka, şairin "olsun" redifine yüklediği anlamı; dolayısıyla dilek-temenni ve dua-beddua (virân olsun, perişân olsun, gufrân olsun, nâlân olsun, giryân olsun, firâvân olsun gibi) dair hislerini güçlendirmektedir.

Mersiyede "gufrân" kelimesi tekrar edilmiştir. Kafiye olarak seçilen kelimelerden yalnızca bir tanesi (kan: 28/a) Türkçe kökenli olup diğerleri Arapça (14 adet) ve Farsça (18 adet)'dir.

B. Mersiyenin Muhteva Özellikleri

Bursalı Mehmed Tahir'in "çiğirleri dağlayıcı" (Bursalı Mehmed Tahir, 1972: 118) dediği Enderunlu Fazıl'ın III. Selim'e yazdığı mersiyeye, içerik bakımından incelendiğinde şu özelliklerle karşılaşılacaktır:

1. Beddua-Dua

Beddua

Mersiyelerin ilk bölümlerinde genellikle dünyanın geçici oluşu, bu yüzden ona değer vermemek gerektiği gibi hususlar üzerinde durulurken (İsen 1994: 22) şairin III. Selim için yazdığı mersiyesine feleğe beddua ederek başladığı dikkatleri çekmektedir. Şiirde beddua edilen diğer varlık, III. Selim'i katleden canilerdir.

Batlamyus sistemindeki düşünüşe göre Dünya kâinatın merkezidir. Dünyayı dokuz felek çevreler. Dokuzuncu felek, cisimden arınmış olan ve bütün felekleri saran en büyük en yüksek felektir ki, "Atlas Feleği, Felek-i Azam, Arş" gibi isimler verilir. Atlas feleği, kendi etrafında devri sırasında diğerlerini de kendi istikametinde dönüştürür. Sekiz felek, insanların talihleri, refah ve mutlulukları üzerinde değişken ve aksi durumlar ortaya koyar. Felekten insanların şikâyet etmelerinin sebebi de budur (Pala, 2002: 159). Enderunlu Fazıl, ilk yedi

beyitte feleğe ve gökte bulunan güneşe, aya, yıldızlara ve diğer gezegenlere yönelik bedduada bulunur.

Gökyüzünün mavi kubbesinin viran olması, âlemde canlı cansız her şeyin perişan olması, şairin çok güçlü ahu ile feleğin çarkının kırılıp her bir parçasının yerle bir olması, gökyüzünün gezegen ve yıldızlarının ufalanarak çöllerin kumu olması şairin felekle ilgili dile getirdiği beddualardandır:

Feleğin kubbe-i firûzesi vîrân olsun

Âlemin enfüs ü âfâkı perîşân olsun (b. 1)

Bütün bunlar, dolaylı olarak canlılığın evrende sona ermesi anlamına gelir. Şairin çok sevdiği padişahın ölümü sonrası böyle bir istekte bulunması da gayet tabiidir. Nitekim şairin, feleğin mevsimlerin meydana gelmesi için devrini gerçekleştirmemesini temenni ettiği; böylece bahar, sonbahar ve kış mevsimlerinin de oluşmasını istemediği görülmektedir:

Kılmasın devr-i felek bir dahi icrâ-yı fusûl

Ne bahâr u ne harîf ü ne zemistân olsun (b. 4)

Beddua bölümünde şair, evrendeki varlıklara kendilerinde irade sahibi olma hâli yüklemiştir. Böyle olması, tamamen inançla ilgilidir. Zira kadere rıza gösteren bir anlayışın, ondan şikâyetçi olması da beklenmez. O hâlde yaşananlar kadere değil, varlıkların kendisine ve bilhassa feleğin dönerek meşum hâdiseleri meydana getirmesine bağlanmalıdır. Sultan Selim'e kıyan, böylece zulüm ve haksızlık eden felektir ve mahşer günü hesaba çekilmesi gereken de bu yüzden yine felektir:

Ey felek ey felek ey çarh-ı sitemkâr yeter

Rûz-ı mahşer görelim âleme dîvân olsun

Âlemin rûhu olan şâha ki kıydın zâlim

Nice şimden gerü âlem nice devrân olsun (b. 6-7)

Mersiyede felek dışında III. Selim'in katillerine beddua edilmiştir. Şair, bu kişilere yönelik "melunlar" der ve tekrar tekrar onların hem bedenlerine hem de ruhlarına lanet eder. Bu hâdiseyi gerçekleştirenlerin cehennem ateşi ile yanmalarını isteyen şair, orasının onların ikamet ettikleri ebedi haneleri olmasını diler:

La'net olsun ten ü ervâhuna mel'ûnânın

Ebedî hâneleri dûzah-ı nîrân olsun (b. 24)

Dua

Enderunlu Fazıl'ın manzumesinde dua ettiği iki kişi bulunmaktadır. Bunlardan ilki Sultan III. Selim, diğeri ise tahta çıkan yeni padişah II. Mahmud'dur.

III. Selim'in vefatı sonrası "mekânının cennet olması, günahlarının affedilmesi, gaziler arasında şehitlerin şahı olarak diriltilmesi ve sorgulanması, din ve devlet yolunda yaptığı işlerin Allah tarafından kabul edilerek affını mucip olması, beka ülkesinin tahtına hakan olması", kendisi için yapılan dualar cümlesindedir. Şair, yazdığı mersiye'nin de Allah'ın rahmet ve affına bir sebep olmasını ister:

Dedi mersiyyesini hâs çırâğı Fâzıl

Tâ be-mahşer sebeb-i rahmet ü gufrân olsun (b. 30)

Şairin dua ettiği diğer bir kişi, tahta yeni çıkan padişah'tır. Fazıl, Sultan Selim tertemiz kabrinde nur içinde yattıkça yeni padişahın ömrünün çok olması için kendisine dua eder:

Nûr ile merkad-ı pâkinde o yatdıkça hemân

Hazret-i Pâdişehin ömrü firâvân olsun (b. 32)

2. Kişilerin Vasıfları

Mersiyede başta III. Selim olmak üzere, onu katleden kişilerin çeşitli sıfatlarla anlatıldıklarını görüyoruz. Övgü ve yergi niteliği taşıyan bu vasıfların aynı beyitlerde bulunması, ifadelerin anlamını güçlendirmiştir. Bu beyitler, methiye ve hicviye bölümleri olarak düşünülebilir. Ancak vasıflar, dualar ve diğer temennilerle aynı beyitte verildiği ve bu sebeple birbirine karıştığı için, manzumenin konu bakımından kesin çizgilerle ayrılması da mümkün olmamaktadır.

Sultan III. Selim

Enderunlu Fazıl, yazdığı mersiyede III. Selim'i, methiye türünde yazılmış bir kaside gibi, güzel vasıflarla övmüştür. Ancak incelenen mersiye'nin bu tür manzumelerden ayrılan yanı, daha sade bir dille yazılmış olmasıdır. Manzumede, Sultan Selim'le ilgili şu sıfatlar kullanılmıştır:

Âlemin ruhu (b. 7); âlemin Süleyman'ı, şehit (b. 9); bilgin ve anlayışlı, her marifte mükemmel, himmet sahibi, yumuşak huylu (b. 10); ahlak ve yüz güzelliğinde eşsiz (b. 11); şehitlerin şahı (b. 13); din ve devlet yolunda gayret eden (b. 14); mazlum padişah (b. 18); zamanın cihanı aydınlatan güneşi (b. 20); arslan (b. 23); şerefli beden sahibi (b. 25); nazlı, aziz (b. 26).

Allâh Allâh nice hurşîd-i cihân-tâb-ı zamân

Bir avuç hâke girip ser-be-giribân olsun (b. 20)

Sultan III. Selim'le ilgili olarak yukarıdaki vasıflar dışında, hayır eserleri yaptığı (b. 12); asker tertip ve cihat talimi ettirdiği (b. 13); on sekiz yıl sekiz ay tahtta kaldıktan (b. 19) sonra mahlû edildiği (tahttan indirildiği), on dört ay gam köşesinde bu şekilde oturduğu ve sonrasında alçak insanlar tarafından telef edildiği (b. 21); bedeninin katledilirken alçak darbelerle titrediği (b. 25);

padişahın kimseye öf bile demediği, ancak düşmanlarının darbesi ile nalan olduğu (b. 26) gibi hususlarla da kendisinden söz edilmiştir:

Kimseye öf dememiş iken o nâzende azîz

Ne belâ sadme-i a'dâ ile nâlân olsun (b. 26)

III. Selim'in Katilleri

Mersiyede, padişahı katledenlerden "alçaklar (b. 21/b), bir alay dinsiz kâfir (22/a), bir sürü kudurmuş köpek (b. 23/a), melunlar (b. 24/a), aşağılık kimseler (b. 25/b), düşmanlar (b. 26/b)" şeklinde söz edilmiştir. Bunların içinde en çok dikkat çeken "bir alay dinsiz kâfir" ifadesidir. Şairin bu ifadeyi seçmesinin sebebi, padişahın devlet adamlığı yanında İslam halifesi olmasına bağlanabilir:

Bir alay kâfir-i bî-dîn edip ol şâha hüçûm

Tâ ki ol mehlekeden adne şitâbân olsun

Bir sürü kelb-i akûr etdi o şîre hamle

Her biri nâr-ı cehennem ile püryân olsun (b. 22-23)

3. Yas

Mersiyelerde, şairlerin değer verdikleri kişinin ölümüne canlı cansız her şeyin kendileri gibi yas tutmasını istemeleri sebebiyle gök cisimleri, tabiat ve onda yer alan bitkilerin bu üzüntüye iştirak ettikleri görülür. Başka milletlerin mersiyelerinde de yer almakla birlikte bütün kâinatın yası duygularla şaire eşlik etmesi, en çok şark edebiyatlarında görülen bir özelliktir (İsen,1994: 29).

III. Selim Mersiyesi'nde, şair çok sevdiği padişahın vefatı sebebiyle büyük bir acı yaşamış ve bu acıyla da çok defalar ah etmiştir. "Ah etme" bilindiği gibi çaresizlik içindeki bir insanın elinden gelen tek şeydir. Bu ahlar bazen beddua, bazen aşk acısı; ama hepsinde de yaşanan acı sebebiyle dudaklardan dökülür. Enderunlu Fazıl da Sultan Selim'i kaybetmenin acısıyla öyle bir ah eder ki, bu ah ile feleğin çarkının kırılıp parça parça olmasını ve her bir parçasının yerle bir olmasını ister:

Feleğin çarhı kırılınsı nefes-i âhımdan

Pâre pâre dökülüp hâkle yeksân olsun (b. 2)

Şair, III. Selim'in şehit edilmesini tasvir ettiği beyitte de "ah" kelimesini kullanır:

"Şerefli ve pelte gibi (yumuşak, nazik) bedeninin sahibi, alçak insanların darbesiyle titresin, bu hiç reva mıdır?"

Âh ol cism-i şerîf ol ten-i pâlûze-misâl

Ne revâ darb-ı edânî ile lertzân olsun (b. 25)

Enderunlu Fazıl, III. Selim'in vefatı sebebiyle yalnız İslam ümmetinin değil Hristiyanların bile padişahın ardından ağladıklarını söyler. Bunun sebebi, elbette Sultan Selim'in adil ve yumuşak huylu oluşuyla Osmanlı tebaasına karşı kendini sevdirmiş olmasıdır:

Yalınız nâlekeşi ümmet-i İslâm değil

Kim umar millet-i Tersâ dahi giryân olsun (b. 27)

Enderunlu Fazıl, padişahın ardından yalnız Osmanlı tebaasının yas tutmasını kâfi görmez: Şair, bütün âlemin kanlı gözyaşı dökmesini; cihanın yedi denizinin (Pasifik okyanusu, Atlas okyanusu, Karadeniz, Akdeniz, Taberiye, Aral ve Hazar) onun hasretiyle kanla dolmasını ister:

Ağlasın mahşere dek hûn ile çeşm-i âlem

Heft-deryâ-yı cihân hasret ile kan olsun (b. 28)

Enderunlu Fazıl, padişahın vefatı dolayısıyla bir müddet yıldırımların yağdığını, yağmur rüzgârının estiğini; bütün bunların dünyanın matem tuttuğuna bir delil olduğunu ifade eder. Bu ifade tarzı, güzel bir hüsn-i talil örneği oluşturmaktadır:

Yağdı hep sâikalar bâd-ı matar bir müddet

Mâtem-i dehre bu yetmez mi ki bürhân olsun (b. 29)

4. Şairin Ölüm Karşısındaki Tavrı

İslam düşüncesinde ölüm, yeni bir hayatın başlangıcı olduğu için Divan şairleri tarafından tevekkülle karşılanmış, takdir-i İlahi olarak gördükleri için boyun eğerek onu kabullenmişlerdir. Ölümünden bu bakımdan herhangi bir şikâyet söz konusu değildir. Dünya hayatı da bu sebeple Divan şairleri tarafından geçici bir menzil olarak görülmektedir. Dünya geçici olunca mala, mülke, servete ve saltanata güvenmek; bunlarla övünmek doğru değildir. Dünya, Allah tarafından yolculukları esnasında durup dinlenecekleri bir konaktır. Bu konak, süsleri ve ihtişamıyla aslında bir hayalden, bir görüntüden ibarettir (Kaplan, 2003: 51-78).

Mersiyelerin baş kısımlarında dünya hayatının geçici olduğu, dünyanın güzelliklerine kanmamak gerektiği ve kâinatın zalimliği vurgulanır (İsen, 1994: 22). Enderunlu Fazıl'ın III. Selim için yazdığı mersiye, klasik mersiyelerde olduğu gibi, dünyaya meyletmeme, dünyaya değer vermeme gibi düşüncelerle başlamaz. Aslında, mersiyede bu düşünceler çok fazla yer tutmaz. Bu durumun, şairin din anlayışı ile yakın alakası olsa gerektir.

Aşağıdaki beyitte de şair, Süleyman Peygamber'in bile tahtında duramadığı; bu yüzden dünya ikbali ile mağrur olmamak gerektiğini ifade ederek dünyanın geçiciliğine vurgu yapar:

Nice mağrûr ola ikbâline dünyâda kişi

Tutalım taht-ı cihân üzre Süleymân olsun (b. 8)

Enderunlu Fazıl, III. Selim'in şehit edilmesi hâdisesi karşısında -geleneksel İslam inancına uygun bir tavırla- kadere rıza göstermektedir. Manzumeye göre padişah, iyi şeylerin olmasını istemiş ve bunun için gayret etmiştir. Buna rağmen kader ona muhalif olmuştur. Kaderin önüne geçilmesinin de imkânı bulunmamaktadır:

Hep murâd etdi kader oldu muhâlif ammâ

Sa'y-ile def'-i kazâyâ nice imkân olsun (b. 17)

Divan şairleri kadere rıza gösterse de felekten şikâyet etmişlerdir. Aşağıdaki beyitte şair, felekle mahşer günü hesaplaşacaklarını söyler. Bu düşünce, ahiret inancını yansıtmaktadır:

Ey felek ey felek ey çarh-ı sitemkâr yeter

Rûz-ı mahşer görelim âleme dîvân olsun (b. 6)

Bununla birlikte şair, İslam düşüncesine aykırı ifadeler de şiirinde yer vermiştir. Mersiye'nin 18. beytinde fanilik tabutu ile taht arasında benzerlik kuran şair, mazlum padişahın bundan sonra yokluk (adem) ikliminde saltanat süreceğini ihtimal dairesinde söyler:

Kim bilir tahta bedel âh ola tâbût-ı fenâ

Şâh-ı mazlûm adem iklimine sultân olsun (b. 18)

Bu beyitte yer alan düşünceler, yalnızca İslam düşüncesine değil; manzumede ki diğer beyitlerde geçen ifadelerle de tenakuz oluşturmaktadır. Az önce mahşer gününden bahseden ifadelerle yer verilmişti. Mersiye'nin dua bölümlerinde geçen padişahın mekânının Rıdvan bahçesi (b. 9/b) ve cennet olması (b. 22/b); padişahın beka ikliminde hakan olması (b. 31/b) gibi ifadeler, ahiret inancını yansıtmaktadır:

Çünkü tekrâr ile hân olmadı bu fânîde

Dilerim dâr-ı bekâ tahtına hâkân olsun (b. 31)

METİN

Mersiye'nin Bulunduğu Nüshalar ve Beyit Sayıları

Mersiye, şairin vefatından iki sene önce yazıldığı için olsa gerek, divanın bütün nüshalarında bulunmamaktadır. Var olan nüshalarda ise beyit sayıları farklıdır. *Enderunlu Fazıl Divanı'nın* mersiye'nin de yer aldığı muteber nüshaları ve söz konusu manzumenin bu nüshalardaki beyit sayısı şöyledir:

- a. *Divan, İzmir Milli Kütüphane Yazma Eserler Koleksiyonu / Demirbaş No: 1279 (İ₁): Divan'ın bu nüshası, müellifin gerek nüshada bulunan Rakkasnâme adlı eserinin sonundaki (273b) ve gerekse Divan'ının sonundaki (265a) tetimme kayıtlarından anlaşıldığı üzere 1232 tarihinde istinsah edilmiştir. Nüshanın zahriyesinde de İbrahim el-müştehir Necati ibn-i Ahmed tarafından 21 Cemaziyelahir 1232 (8 Mayıs 1817) tarihinde yazıldığını gösteren bir ketebe kaydı bulunmaktadır. Mersiye, bu nüshada 142a-143b numaralı yapraklarda yer almakta olup 40 beyittir.*
- b. *Divan, İzmir Milli Kütüphane Yazma Eserler Koleksiyonu / Demirbaş No: 1280 (İ₂): Divan'ın 11a numaralı yaprağında 11 Zilkade 1227 (16 Kasım 1812) tarihli temellük kaydı ve 208b numaralı yaprağında 25 Safer 1227 (10 Mart 1812) tarihli istinsah kaydı olan bu nüshasında, mersiye 32 beyit olup 160a-161a yaprakları arasındadır. (Nüshanın Latince rakamlarla numaralandırılmasında hata olduğu için dijital kayıtlara göre yeniden numara verildi.)*
- c. *Divan, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi / Demirbaş No: NEKTY02819 (İÜ): Divan'ın bu nüshası, nüshanın sonundaki ferağ kaydından anlaşıldığına göre 29 Rebiyülahir 1248 (25 Eylül 1832) tarihinde istinsah edilmiştir. Mersiye, 41 beyit olup nüshanın 184b-185b yapraklarında yer almaktadır. Ancak 11 beyit, nüshanın kenarlarında olup manzumeye sonradan ilave edilmiştir.*
- d. *Divan, Matbu Nüsha (M): Nüsha, Mısır Bulak'ta 1258 (1842) yılında basılmıştır. Matbu nüshada mersiye, 39-40. sayfalarda yer almakta olup 32 beyittir.*
- e. *Divan, Sadberk Hanım Müzesi Hüseyin Kocabaş Kitaplığı Türkçe Yazmaları / Demirbaş No: S.H.M.H.K.Yaz.281 (S₁): İstinsah tarihi belirsiz olan Divan'ın bu nüshasında mersiye, 112b-113b yaprakları arasında bulunmaktadır ve 41 beyittir.*
- f. *Divan, Sadberk Hanım Müzesi Hüseyin Kocabaş Kitaplığı Türkçe Yazmaları / Demirbaş No: S.H.M.H.K.Yaz.282 (S₂): İstinsah tarihi belirsiz olan Divan'ın bu nüshasında mersiye, 89b-90a yaprakları arasında bulunmaktadır ve 32 beyittir.*
- g. *Divan, Ankara Milli Kütüphane Yazmaları / Demirbaş No: 06 Mil Yz A 3490 (A₁): Bu nüshanın istinsah tarihi belirsizdir. Mersiye, nüshanın 36a-36b yapraklarında bulunmakta olup 32 beyittir.*

Divan'ın nüshalarında mersiye'nin beyit sayısı, görüldüğü üzere, 32 ile 41 arasında değişmektedir.⁴ Ancak fazlalık beyitler mersiye'nin kompozisyonunu bozmakta, bazılarında birtakım vezin kusurları ve kafiye tekrarları bulunmaktadır. Üstelik bu beyitlerin kelime kadrosu, nüshalarda önemli farklılıklar

⁴ Enderunlu Fazıl'ın mersiyesi, Sancakdarzade İzzet Cavid Efendi isimli bir şair tarafından tahmis edilerek 42 bentlik bir muhammes oluşturulmuştur. (bk. Tayyazade Ahmed Ata, 1293: 252-257; Mecmua-i Eş'ar, 06 MİL Yz FB 331: 5b-7a). Mersiye'nin beyit sayısı, tahmis edilen -farklı- beyitlerin de ilave edilmesiyle 49'a kadar çıkabilmektedir.

göstermektedir. Bu durumda, manzumenin Alemdar Mustafa Paşa'ya takdim edilmek üzere şair tarafından daha sonra yeniden düzenlendiği ve bu esnada beyitlerin bizzat şair tarafından ilave edildiği akla gelmektedir. Diğer bir ihtimal, III. Selim'i çok seven ve onun katlinden büyük üzüntü duyan bir başkası tarafından bu beyitlerin mersiyeye ilave edilmiş olabileceğidir. Zira, fazlalık olarak bahsettiğimiz bu kısımlarda, yukarıda bahsedilen sıkıntılar dışında bazı dikkat çeken ifadeler de bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi, katil olarak nitelendirilen "Mustafa" isimli şahsa "deli" denmesi ve kendisinin ahirette katran dolu ateşte yaptığının cezasını elim bir şekilde çekeceğine dair dua ve temennidir.⁵ "Mustafa" isminden maksat, III. Selim'in katledilmesi emrini veren IV. Mustafa olsa gerektir. Ancak, Divan şiiri geleneğinde, bir Osmanlı padişahına yönelik bu tür ifadelerin kullanılmadığı bilinmektedir.

Bütün bu sebeplerden, mersiye metnini oluştururken 32 beyitlik en eski tarihli ve en hacimli İ₂ nüshasını esas aldık; ayrıca İÜ ve M nüshalarından da yararlandık ve nüsha farklılıklarını dipnotlarda gösterdik.⁶ Ancak, İÜ nüshasındaki sonradan ilave edilmiş beyitlere metin oluşturulurken yer vermedik.

Metin

(İ₂: 160a-161a; İÜ: 184b-185b; M: s. 39-40)

Mersiye Berâ-yı 'Âzîm-i Dergâh-ı Hâk Hüdâvendgâr-ı Esbak Sultân Selîm-i Şâlis⁷

Fe'îlâtün / Fe'îlâtün / Fe'îlâtün / Fe'îlün

. . . - - / . . . - - / . . . - - / . . . -

[160a] 1 Felegîñ kûbbe-i firûzesi virân olsun

‘Âlemiñ enfüs ü âfâkı perîşân olsun

2 Felegîñ çarhı kırılısın nefes-i âhımdan

Pâre pâre dökülüp hâkle yeksân olsun

3 Felegîñ şâbit ü seyyâreleri ba' de'l-yevm

Rîze rîze saçılıp rîg-i beyâbân olsun

⁵ Deli Muşafâ kıyâmetde de elbette elîm

Katilânîñ vaţanı âteş-i kaţrân olsun (Tayyarzade Ahmed Ata, 1293: 256)

⁶ Mersiye, *Divan* dışında şiir mecmualarında da yer almaktadır. Bu mecmualardan tespit edebildiklerimiz şunlardır: a) *Mecmua-i Eş'ar*, (Ankara Milli Kütüphane Yazmaları / Demirbaş No: 06 Mil YzA 2148/1): Mersiye, bu mecmuanın 133a-133b yaprakları arasında olup 34 beyittir. *Delil-i Budalaname*, (Koç Müzesi Türkçe Yazmaları / Demirbaş No: MS 420): Mersiye, Kaygusuz Abdal'ın *Delil-i Budalaname* adlı eserinin sonunda, 21a-22b yaprakları arasında bulunmaktadır. Mersiye, bu yazmada 39 beyittir.

⁷ Sultân Selim-i æAliâ İ.; Sultân Selim ÖAn-ı Şehid İÜ; Sultân Selim ÖAn èAleyhi Raómeti'l-Mennân M

- 4 Kılmasın devr-i felek bir daği icrâ-yı fuşûl
Ne bahâr u ne ħarîf⁸ ü ne zemistân olsun
- 5 Düşmeye şebnem-i ter esmeye hoş bād-ı seher
Ne gül-i⁹ taze ne bülbül ne gülistân olsun
- 6 Ey felek ey felek ey çarĥ-ı sitemkâr yeter
Rûz-ı maĥşer görelim   aleme dîvân olsun
- 7   Alemin  rûĥu olan şâha ki¹⁰ kıydıñ zâlim
Nice şim'den gerü   âlem nice devrân olsun
- 8 Nice maĥrûr ola iĥbâline dünyâda kişi
Tutalım taĥt-ı cihân üzre Süleymân olsun
- 9   Alemin  ište Süleymânı Selîm Ĥân-ı şehîd
Taĥt-ı mülkü dilerim bâĥçe-i¹¹ Rızvân olsun
- 10 Öyle dâna-yı fehîm öyle himemkâr u ĥalîm
Her ma  arifde kemâl-âver-i itĥân olsun
- [160b]** 11 Ĥüsn-i aĥlâkla ol ĥüsn-i cemâl-i ta  at
Böyle kâbil mi   aceb bir daği insân olsun
- 12 Nice ĥayrât u e er eyledi icâd u binâ
Ĥizmeti nezd-i Ĥudâ mûcib-i ĥufrân olsun
- 13 Kıldı tertîb-i   asâkir daği ta  lîm-i cihâd
Ġâzîler zümresine şâh-ı şehîdân olsun
- 14 Ol kadar ancak olur ĥayret-i dîn ü devlet
Sa  y-i me kûru kabûl-âver-i Yezdân olsun
- 15   Aĥıbet zâhir olur vâcib olan kânûnu
Biliniz ĥadr-i   abâ mevsim-i bârân olsun
- 16 Âh ol mihr-i cihân-tâba kûsûf¹² ermiş iken
Mâ-ĥaşal istedi   âlem yine¹³ raĥşân olsun

⁸ ĥarîf İ₂, M: ĥazân İÜ

⁹ gül-i M: gülü İ₂, İÜ

¹⁰ ki İÜ, M: İ₂ -

¹¹ bâĥçe M: baĥçe İ₂, İÜ

¹² Âh ol mihr-i cihân-tâba kûsûf İ₂, M:   A ĥ ola ĥayretine mihre kûsûf İÜ

¹³ Mâ-ĥaşal istedi   âlem yine İ₂, M: İstedi himmet-i vâlâsı ki İÜ

- 17 Hep¹⁴ murād etdi qader oldu muḥālif ammā
Sa‘ y-ile¹⁵ def‘ -i qazāya nice imkān olsun
- 18 Kim bilir taḥta bedel āh ola tābūt-ı fenā
Şāh-ı mazlūm ‘adem iqlīmine sultān olsun
- 19 On sekiz sāl sekiz māh meger müddet-i mülk
Va‘ de geldikde ne qābil daḥi meydān olsun
- 20 Allāh Allāh nice ḥurşid-i cihān-tāb-ı zamān
Bir avuç ḥāke girip ser-be-girībān olsun
- 21 Çār-deh māh oturup kūşe-i ğamda maḥlū‘
‘Āqıbet böyle telef-kerde-i dūnān olsun
- 22 Bir alay kāfır-i bī-dīn edip ol şāha hücūm
Tā ki ol mehlekeden ‘adne şitābān olsun
- 23 Bir sürü kelb-i ‘aḳūr etdi o şīre ḥamle
Her biri nār-ı cehennem ile pūryān olsun
- 24 La‘net olsun ten ü ervāḥına mel‘ unānıñ
Ebedī ḥāneleri dūzaḥ-ı nīrān olsun
- 25 Āh ol cism-i şerīf ol ten-i pālūze-mişāl
Ne revā zarb-ı edānī ile lertzān olsun
- 26 Kimseye¹⁶ öf dememiş iken o nāzende ‘azīz
Ne belā şadme-i a‘ dā ile nālān olsun
- 27 Yalınız nālekeşi ümmet-i İslām degil
Kim umar millet-i Tersā daḥi giryān olsun
- 28 Ağlasın maḥşere dek ḥūn ile çeşm-i ‘ālem
Heft-deryā-yı cihān ḥasret ile qan olsun
- 29 Yağdı hep şā‘ iḳalar bād-ı maṭar bir müddet
Mātem-i dehre bu yetmez mi ki bürhān olsun
- 30 Dedi merşiyyesini ḥāş çerāğı **Fāzıl**
Tā be-maḥşer sebep-i raḥmet ü ğufrān olsun

¹⁴ Hep İ₂, M: O İÜ

¹⁵ Sa‘ y-ile İ₂, M: N‘eylesin İÜ

¹⁶ kimseye M: kimseden İ₂, İÜ

[161a] 31 Çünkü tekrâr ile hân olmadı bu fânîde

Dilerim dâr-ı beķâ¹⁷ tahtına hâķân olsun

32 Nür ile merķad-ı pâkinde o yatdıķca hemân

Hâzret-i Pâdişehiñ ' ömrü firâvân olsun

SONUÇ

Enderunlu Fazıl'ın III. Selim'in vefatı sebebiyle yazdığı mersiye, felekten şikâyet ve ona beddua, vefat edene dua edilmesi ve onun övülmesi, yeni padişaha dua edilmesi, evrenin şairle birlikte yas tutması gibi ifade tarzlarının bulunması bakımından klasik mersiye türünün özelliklerini taşımaktadır. Şairin mersiyesi, dil ve üslup bakımından sanat kaygısı taşımadan yazıldığı için sade ve samimidir. Enderunlu Fazıl, Sultan Selim'in nahif özelliklerini kendisini katledenlerin kaba ve merhametsiz hâlleriyle güçlü bir tezat içinde ustalıkla aynı beyitte aktarmıştır. Bu ifade tarzı, III. Selim'e duyulan sevgi ve acıma duygusunu güçlendirmiş; diğer taraftan onun katillerine olan kızgınlık ve öfkeyi aynı nispette çoğaltmıştır.

Bilhassa devlet adamlarına yönelik yazılan mersiyelerin, şair-hami ilişkisinin tabii bir neticesi olarak değerlendirilmesi mümkündür. Bu bağlamda Baki'nin, hamisi olan Kanuni'nin; Enderunlu Fazıl'ın da kendisine sahip çıkan III. Selim'in ardından onları (hamilerini) kaybetmenin acısıyla mersiye yazdıkları söylenebilir. Bu tür manzumeleri yazmanın temelinde, şairlerin kendilerini koruyan devlet adamlarına karşı vefa borçlarını ödeme duygusunun bulunduğu da iddia edilebilir. Ancak, yazılma sebebi ne olursa olsun, mesela Taşlıcalı Yahya'nın Şehzade Mustafa için ve nihayet çalışmamızın esasını oluşturan Enderunlu Fazıl'ın III. Selim için yazdığı mersiyede maktuller ve onların katilleri için kullandıkları ve belki de hayatlarına mal olacak ifadelerin, -şair-hami ilişkisinin çok ötesinde- samimi duyguları ihtiva ettiği ve bu duyguları son derece cesur bir şekilde dile getirildiği muhakkaktır. Dolayısıyla, eğer şair-hami münasebeti ele alınacaksa, bunun yalnızca methiye türündeki kasidelerle ve tarih kıtalarıyla sınırlı kalmaması, şayet varsa, vefat eden devlet adamları için yazılan mersiye türündeki kasidelerin de bu tür değerlendirmelere dâhil edilmesi doğru olacaktır.

¹⁷ dâr-ı beķâ İÜ, M: taht-ı beķâ İ₂

KAYNAKÇA

- Bursalı Mehmed Tahir. (1972). *Osmanlı Müellifleri*. C II. A. Fikri Yavuz-İsmail Özen (haz.). İstanbul: Meral Yayınevi.
- Delil-i Budalaname*. Koç Müzesi Türkçe Yazmaları, MS 420.
- Düzenli, M. B. (2012). XVIII. Yüzyıl Divan Şairlerinin Gözüyle Padişahlar ve Saltanat Dönemleri. *Turkish Studies - International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. Volume 7/3, Summer, 1075-1122.
- Enderunlu Fazıl. *Divan*. Ankara Milli Kütüphane Yazmaları, 06 Mil Yz A 3490.
- Enderunlu Fazıl. *Divan*. Bulak, 1258 (1842).
- Enderunlu Fazıl. *Divan*. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, NEKTY02819.
- Enderunlu Fazıl. *Divan*. İzmir Milli Kütüphane Yazma Eserler Koleksiyonu, 1279.
- Enderunlu Fazıl. *Divan*, İzmir Milli Kütüphane Yazma Eserler Koleksiyonu, 1280.
- Enderunlu Fazıl. *Divan*. Sadberk Hanım Müzesi Hüseyin Kocabaş Kitaplığı Türkçe Yazmaları, S.H.M.H.K. Yaz. 281.
- Enderunlu Fazıl. *Divan*. Sadberk Hanım Müzesi Hüseyin Kocabaş Kitaplığı Türkçe Yazmaları, S.H.M.H.K. Yaz. 282.
- Fatin Davud. *Hatimetü'l-Eş'âr*. (t.y.).
- İsen, M. (1994). *Acıyı Bal Eylemek Türk Edebiyatında Mersiye*. Ankara: Akçağ.
- Kaplan, M. (2003). Divan Şiirinde Ölüm Düşüncesi. *Divan Şiirinin Kıyısında*. Ankara: Kaşgar Neşriyat.
- Karal, E. Z. (1988). *Osmanlı Tarihi*. C 5. Ankara: TTK Yayınları.
- Küçük, S. (1995). Enderunlu Fazıl. *DİA*. C 11. İstanbul: TDV.
- Mecmua-i Eş'ar*. Ankara Milli Kütüphane Yazmaları, 06 MİL Yz FB 331.
- Mecmua-i Eş'ar*. Ankara Milli Kütüphane Yazmaları, 06 Mil YzA 2148/1.
- Oğraş, R. (2001). *Es'ad Mehmed Efendi ve Bâğçe-i Safâ-Endûz'u (İnceleme-Metin)*. 05 Ağustos 2017 tarihinde <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10734,bahcepdf.pdf?0> adresinden erişildi.
- Pala, İ. (2002). Felek. *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: L&M.

- Mehmed Süreyya. (1996). *Sicill-i Osmani*. C 2. Seyit Ali Kahraman (Haz.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Şemseddin Sami. (1314). *Kâmûsu'l-A'lâm*. C 5. İstanbul: Mihran Matbaası.
- Tayyarzade Ahmed Ata. (1293). *Tarih-i Ata*. C IV. İstanbul.
- Toprak, M. Faruk (2004). *Mersiye*. DİA. C 29. İstanbul: TDV.
- Tuman, Mehmet Nail. (2001). *Tuhfe-i Naili*. C 2. Cemal Kurnaz-Mustafa Tatcı (Haz.). Ankara: Bizim Büro.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. (1988). *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*. Ankara: TTK Yayınları.

MAHTUMKULU'NUN ŞİİR DÜNYASINDA TOPRAK

Soil in Mahtumkulu's Poetry

Gönderim Tarihi: 05.02.2018

Kabul Tarihi: 08.06.2018

Doi: 10.31795/baunsobed.437778

Soner SAĞLAM*

ÖZ: Mahtumkulu, yaşadığı devri, bulunduğu çevreyi ve üyesi olduğu toplumun düşünce dünyasını bütün ayrıntılarıyla eserlerinde yansıtmıştır. Onun şiir dünyası bize Türkmen kültürünü, Türkmenlerin sanat ve ahlak anlayışını göstermesi bakımından çok önemlidir. Bu çalışmada Mahtumkulu Divanı'nda yer alan şiirler tahlil edilmiş, şiirlerde toprak teması incelenmiştir Mahtumkulu'nun şiirlerinde toprak bir doğa unsuru olarak yer aldığı gibi, tasavvufi kültürün de etkisiyle en çok "topraktan geldik yine toprağa döneceğiz." düşüncesi ile bağlantılı olarak ele alınır. Mahtumkulu özellikle dünyanın faniliği, gelip geçiciliği gibi konularda düşüncelerini söylerken, toprağı bir imge olarak kullanır. Şair, toprağın kendine bakan insana karşılık vereceğini, insanın emeğini karşılıksız bırakmayacağını söyler. Toprak, Mahtumkulu'nun mısralarında bir düşünce ya da durumun daha iyi anlaşılması için somutlaştırma ve benzetme unsuru olarak kullanılmış, bazen de kişileştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mahtumkulu, Türkmen Halk Kültürü, Toprak.

ABSTRACT: In his works, Mahtumkulu truly depicted the time period and the place in which he lived, as well as the world of thought owned by the community that he belonged to. His poetry is of critical importance since it demonstrates the Turkmen culture together with Turkmen art and ethical understanding. In this study, the poems that existed in Mahtumkulu's collection of poems were analysed and specifically the theme of soil was examined. In the Mahtumkulu's poems soil is described as a part of nature while it is also regarded to be related to Islamic mysticism because of the idea that "All are from the dust, and to dust all return". While dealing with issues such as transience and temporariness of

* Dr.Öğr.Üyesi, Pamukkale Üniversitesi/Fen Edebiyat Fakültesi/Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü/Güneybatı (Oğuz Grubu) Türk Lehçeleri ve Edebiyatı soner.saglam@gmail.com ORCID ID: orcid.org/0000-0003-0308-3326

the universe, Mahtumkulu uses soil as an image. The poet states that soil responds to the man who cares for it and the effort made will never be unrequited. Soil, in the verses of Mahtumkulu, is used as a part of simile and concretisation so as to make a situation or an idea clearer and also it is sometimes personalised.

Keywords: Mahtumkulu, Turkmen Culture, Soil.

GİRİŞ

Dünyanın ve insanın yaratılışındaki temel maddelerden biri olarak kabul edilen toprak, insanoğlunun hayatında her zaman çok önemli bir yer teşkil etmiştir. Doğadaki tüm canlıların hayat kaynağı durumunda olan toprağa, kutsal kitaplarda ve mitolojik metinlerin pek çoğunda kutsallık atfedildiği görülür. Altay Türklerine ait olan yaratılış ile ilgili mitler, toprağın İslamiyet'ten önce de Türklerde kutsal kabul edildiğini ortaya koyar. Bu durum İslamiyet'in kabulüyle birlikte daha güçlü bir şekilde devam eder. Toprağın, kültürel aktarım sürecinde adlandırması değişse de işlevi değişmemiştir. İslam'ın kabulüyle teşekkül eden İslami Türk edebiyatında toprak, metinlerde gerçek ve sembolik anlamlarıyla yer alır. Toprağın kazandığı sembolik anlamlarda, İslami Türk edebiyatının temel kaynaklarından biri olan tasavvufun etkisi oldukça fazladır. Toprak, İslam felsefesindeki tevazu kavramı ile adeta özdeşleşir. Mevlana ve Yunus Emre gibi pek çok mutasavvıf alçakgönüllü olmayı toprak üzerinden anlatmıştır. Âşık Veysel'in dizelerinde "sadık yar" olarak sadakatin temsilcisi olan toprak, yaşam döngüsünün başlangıç unsuru olarak canlılığın, bereketin; insanların ölümlerini toprağa vermeleri ile de ölümün sembolü olarak gerek edebî metinlerde gerek atasözü ve deyim gibi kalıp sözlerde geniş bir biçimde yer almıştır.

Toprak, Güncel Türkçe Sözlük'te temel anlamı : "*Yer kabuğunun, toz durumuna gelmiş türlü kütle kırıntılarıyla, çürümüş organik cisimlerden oluşan ve canlılara yaşama ortamı sağlayan yüzey bölümü.*" olarak verilir. Toprağın temel anlamı dışında; *kara parçası, memleketli, arazi, tarla ve ülke* gibi yan anlamları da vardır (*www.tdk.gov.tr*, 09.09.2017). Bu anlamlara ilave olarak toprak, kalıp sözlerde ve edebî metinlerde sembolik anlamlar da kazanmıştır. Bilhassa ölümle ilgili –ölüyü gömmek, ölüp gömülmek, ölümü yakın görünmek vb. gibi – durumlar çoğunlukla toprak üzerinden ifade edilmiştir. Buna "toprak olmak, toprağa düşmek, toprağı çekmiş, toprağa vermek vb." gibi deyimler örnek gösterilebilir.

Türkmen Dilinin Düşündürişli Sözlüğü'nde ise toprak "*Yeriñ üstki gatlagını emele getiryän, hasıl beryän gum, topur./ (Yerin üst katmanını meydana getiren kum, toprak.)*" şeklinde tanımlanır. Sözlükte toprağın *göçme manısı* (mecaz anlamı) ise

“Önüp-ösülen yer, yurt. / (Doğup büyüdüğümüz yer, yurt.)” şeklindedir. Buna ilaveten toprak Türkmencede *dokmaçılık* (*dokuma*) ile ilgili bir yan anlama da sahiptir: “*Halınıñ, palasıñ başlanyan ve gutaryan yerindäki eriş kakılyan yer.*” (Halının, ilmeğinin başladığı ve bittiği yerdeki düğüm.)

Türkmen atasözü ve deyimlerine bakıldığında çoğunlukla “toprak” anlamında “yer” sözcüğünün kullanıldığı görülür. Türkmencede çiftçiler arasında söylenen, “sürekli toprakla haşır neşir ol/uğraş” anlamındaki *toprak bilen bağ-rın bağdaşsın* deymi gibi sayılı birkaç kullanımda toprak sözcüğü görülmektedir (Sağlık Şahin, 2012:9).

Halkın düşünce dünyasını ve ortak belleğini yansıtan en önemli unsurlardan biri de atasözleridir. Toprağın Türkmen halk kültüründeki yerini ortaya koymak adına birkaç Türkmen atasözü örneği verebiliriz: “*Yer yalı jomart bol, üstüñden yaşayış gitmez! ; Yeriñ üstünde jepa çeken goynunda rahat tapar.*”; “*Suv atadır, yer – ene.*”; “*Baylığın enesi – yer, atası – zähmet .*” (Çarıyev, 2005: 82, 100,101,191). “*Suv atadır, yer – ene.*” atasözünde dünyanın yaratılışı ile ilgili bir bilgi mevcuttur. Kuru ve cansız olan toprak, su ile birleşerek can bulur. Dolayısıyla toprak, yaratılıştaki bu güçlü değişimi su ile yaşar. Bu bakımdan bu atasözü Türk düşünce dünyasını yansıtmaya bakımdan da dikkat çekmektedir. Cömert olmak, cimri olmamak gerek İslam öncesi gerek sonrası Türk milletinin tefekkür dünyasında iyi insanda bulunması gereken hasletlerin başında gelir. Bunu en güzel şekilde “*Açı doyurdum, çıplağı giydirdim*” diyen Bilge Kağan’ın sözlerinde görürüz. Yine, oğlu olmadığı için kara çadıra oturtulan ve bu duruma çok öfkelenen Dirse Han’ın, Bayındır Han’ın kendisinde neyi eksik göreyerek böyle davrandığını sorarken “Benim ne eksikliğini gördü? Kılıcımdan mı gördü soframdan mı gördü?” ifadesinde sofranın, yani cömert olmanın Oğuz toplumu için önemini görmekteyiz. Cömertliğin Türkmenlerin kültürel belleğindeki yerini en veciz ifadeyle “*Yer yalı jomart bol, üstüñden yaşayış gitmez.*” atasözünde görmekteyiz. Bu atasözünün açıklamasını Anadolu sahasından Âşık Paşa’nın aşağıdaki mısraları ile de yapabiliriz:

Çün düşer topraga ol yağmur suyu

Topraguñ ni’met bitürmekdür huyı (Âşık Paşa Garib-nâme 2000: 349)

Toprak gibi cömert olmaktan kasıt, nimet bitirmektir. Dolayısıyla kişinin kendine, halkına ve milletine faydalı olmasıdır. Bireyin sahip olduğu güç, kuvvet, gençlik, ilim ve mevkinin zekâtını vermesi demektir. Kısacası insanın sahip olduklarını halkın ve milletin yararına kullanmasıdır.

Türkmen edebiyatının en büyük ismi olarak kabul edilen Mahtumkulu (1724-1807), mutasavvıf olmamakla birlikte “mutasavvıf kimliği” bulunan bir şairdir. Mahtumkulu, bir “İslami Türk Edebiyatı” şairi olarak, eserlerinde pek

çok İslami unsura yer vermiştir. Bunun yanında o, eserlerini oluştururken Türkmen halk kültüründen de ustalıkla yararlanmışır. Onun şiirleri Türkmen hayatının her yönünü kapsar. Türkmen birliği, Türkmen ruhu ve şuur, din ve tasavvuf, iyi insan ile kötü insanın mukayesesi, sosyal adalet, sevgi, kötü alışkanlıklar, eğitim, yardımlaşma vb. gibi konular Mahtumkulu'nun şiirlerinde en çok öne çıkan temalardır. Mahtumkulu'nun şiir dünyası bize Türkmen kültürünü, Türkmenlerin sanat ve ahlak anlayışını göstermesi bakımından çok önemlidir. Bu kültürel unsurlardan biri de topraktır. Toprak, Mahtumkulu'nun mısralarında temel anlamı yanında bir düşünce ya da durumun daha iyi anlaşılması için somutlaştırma ve benzetme unsuru olarak da kullanılmış, bazen de kişileştirilmiştir.

İnceleme bölümünde Mahtumkulu'na ait olan şiirler "Aşırov A. (2014). *Mahtumkulu Bütün Eserleri*. (Aktaran: Abdurrahman Güzel, Ali Duymaz, Nergis Biray vd.). Ankara: TÜRKSOY Yayınları." adlı eserden alınmıştır. Alıntı yapılan dizelerin yanındaki numaralar cilt ve sayfa numarasını karşılamaktadır.

I. MAHTUMKULU'NUN ŞİİR DÜNYASINDA TOPRAĞIN ELE ALINIŞI

I.I. Yaratılış Maddesi Olarak Toprak

Kur'an'da insanın yaratılışındaki temel maddenin toprak olduğu belirtilir: "Allah onu topraktan yarattı. Sonra ona "ol" dedi ve o da oldu" (Al-i İmran 3/59). "Hem Allah sizi bir topraktan, sonra bir damla sudan yarattı." (Fâtır Sûresi, 11. ayet) "Onun ayetlerinden (kudretinin delillerinden)dir ki, sizi bir topraktan yarattı. Sonra da siz şimdi yeryüzünde dağılıp yayılan insanlar oluverdiniz." (Rûm Sûresi, 20. ayet) (kuran.diyaret.gov.tr, 11.09.2017). Kur'an bu ifadeleriyle insanın topraktan yaratıldığını haber verir. Yine Kur'an'da ölümden sonra insanın toprağa döneceği vurgulanır. Birçok eski inançta toprak, sonsuz üretim kapasitesi yani doğurganlık özelliğinden ötürü kutsallık kazanmış ve insan zihninde *Ana* olarak tasavvur edilmiştir (Eliade, 2009: 248-250). "Topraktan gelip yine toprağa dönme" düşüncesi Türk İslam tefekkür dünyasının temel unsurlarından birini oluşturur. Bu nedenle gerek mütefekkirler gerek sanatçılar eserlerinde bunu sıkça dile getirir. Türk İslam edebiyatının ilk büyük ürünü olan *Kutadgu Bilig'*de Yusuf Has Hacib kendisinin bir gün toprak olacağını şöyle dile getirir:

Unutma mini ay okığı tirig

Özüm dünya kodsâ töşense yirig (Kutadgu Bilig I 1947: 642)

(Ey bunu okuyan canlı, ben dünyayı bırakıp toprağa düşünce beni unutma.)

Mahtumkulu'nun şiirlerinde de toprak en çok bu düşünce doğrultusunda ele alınmıştır. Şair insanın topraktan yaratılıp, yine toprak olacağı gerçeğini mısralarında şöyle dile getirir:

*Bir parça topraktan yaratılıp da,
“Ey Hakk, can ver” diye gezdiğim günler hey.
Yamandan dışlanıp, iyiden utanıp,
Kötü ile yoldaş olduğum günler hey. (C.II-61)*

...

*Bunca cefa oğul, kız ayal için,
Bunca işret toprak olacak ten için,
Gitmez kabahati iki gün için,
Niçin boynuna ala ala gidersin. (C-I-419)*

...

*Bir Allah'a kıldım hamd u senalar,
Bir kısım topraktan insan yarattı.
Ten kafesin kılmak için münevver,
Can nurundan şem-i taban yarattı. (C.II-125)*

...

*Ey, yârenler, âdemoğlu,
Boz topraktan olması hak.
Aslı haktan olan adam,
Hakla yeksân kalması hak. (C.II-174)*

Şair *Sana Geldin* adlı yaşname türündeki şiirinde yine insanın bir avuç topraktan yaratıldığını söylerken, yaratılıştaki dört unsura (anâsır-ı erbaa) da gönderme yapar.

*Âdem oğlu aslı zatın,
Bir avuçtan sana geldin.
Od ile yelden, topraktan,
Katre sudan kana geldin. (C-I-143)*

Anâsır-ı erbaa, “dört unsur” demek olup klasik felsefede toprak, su, hava ve ateşten ibarettir. Aristo, dört unsur nazariyesini sistemleştirilip tabiat bilimlerinde hâkim görüş halini almasını sağlamıştır. Süryaniler aracılığıyla Arapçaya aktarılan teori, İslam felsefesinin de gündemine anâsır-ı erbaa olarak girmiştir (Karlığa 1998: 149). Bu dört unsur, Türk Tasavvuf edebiyatı ürünlerinde yaratılışın ana maddeleri olarak kullanılır. İslami Türk edebiyatının ilk önemli eseri konumunda olan *Kutadgu Bilig*'de, dünyanın dört unsurun bileşiminden meydana geldiği ifade edilir:

Üçü ot üçü suv üçü boldı yıl

Üçü boldı toprak ajun boldı il (Kutadgu Bilig I 1947: 31)

(Bunların üçü-ateş, üçü su, üçü yel ve üçü topraktır; bunlardan dünya ve memleketler meydana gelir.) Benzer söyleyişleri Yunus Emre ve Âşık Paşa'nın aşâğıdaki mısralarında da görürüz.

Bu vücûdun sermâyesi od u su toprag u yildür

Her biri aslına gider gâfil olmak nendür senün (Yunus Emre Divânı 2005: 148/4)
Âşık Paşa, ateş, su, hava ve toprak unsurları ile suretin oluştuğunu şöyle dile getirir.

Od u suyu toprağı katdı yile

Sûret oldı dördi bir yirde bile (Âşık Paşa Garib-nâme 2000: 140)

Mahtumkulu aşâğıdaki mısralarda ise Hz. Âdem'in yaratılışına göndermede bulunur ve Hz. Adem'in yedi¹ ayrı topraktan yaratıldığını söyler:

Mahtumkulu, aştın serden,

Kimseler bilmez bu sırdan,

Toprak alnıp yedi yerden,

Adem Sañıyullâh, oldu. (C.II-205)

Şair *Can Eyledin* adlı şiirinde yine topraktan yaratılmaya gönderme yaparken yerin yedi kat olduğunu da belirtir:

Ya, Rabbım, Celilim, Kadir Sühanım,

Topraktan yaratıp, sen can eyledin.

«Kısasü'l Enbiya» sahip kıranım,

Bahş kılıp, ili Müslümân eyledin.

...

Akılsız ahmaklar, mert olan erler,

Yedi kat gök yüzü, yedi kat yerler,

Akıl sözlü diller, bî-kemal serler,

Her kime bir meslek devran eyledin. (C.II-59-60)

Mahtumkulu'nun naat türündeki *Ya Muhammet Mustafa ve Dünya Elinden* adlı şiirlerinde de yedi kat yer ifadesi geçer:

¹ Âdem'in yaratılışı ile ilgili başka bazı rivayetlerde onun baş ve yüzünün Kâbe toprağından, göğsünün ve sırtının Beytülmakdis, baldırlarının Yemen, bacaklarının Mısır, ayaklarının Hicaz, sağ elinin doğu, sol elinin de batı topraklarından yaratıldığı nakledilmektedir (bk. Sa'lebi, s. 21). <http://www.islamansiklopedisi.info/>

*Yedi kat gerdûn zeminin oldu mi'rac akşamın,
"Kabe kavseyni ev edna" yetti senin makdamın,... (C.II-144)*

...

*Od alıp tutuştu bu garip gönlüm,
Çaresiz çirpınır, dünya, elinden.
Yedi kat zemini titretir ahım,
Çaresiz çirpınır, dünya, elinden. (C.II-262)*

Mahtumkulu, yedi kat yeri *Onda Var* adlı şiirinde betimler. Buna göre yerin aşığı katları olumsuz niteliklere sahiptir.

*Birinci zeminin adı Remkâdır,
Akım adlı yaman yeller onda var,
Yetmiş bin ferişte onda bekçidir,
Bin sağlam burunluk başlar onda var.*

...

*İkinci kat yerin adı Hulda'dır,
Kuyruğu mızrak dek akrep ondadır,
Asi adam için gözü yoldadır,
Ner bilekli örümcekler onda var.*

...

*Yedinci yer adı Garîbe dilde,
Cehennemden kork hep Hudâyı bil de,
Şeytan ondan inip çıkar her yılda,
Fırakî der, yaman günler onda var. (C.II-232-233)*

I. II. Somutlaştırma Unsuru Olarak Toprak

Toprak, Türk tasavvuf edebiyatının en fazla kullandığı şifrelerden biridir. Çünkü toprak bütün varlık âleminin dayandırıldığı on sekiz temelden biri olduğu gibi; su, hava ve ateşle birlikte İslam felsefesinde *anasır-ı erbaa* olarak kabul görür. Mutasavvıflar, madde âlemini karşılayan bu dört unsuru nefsin dört mertebesine benzeter. Buna göre; nefs-i emmâre ateşe, nefs-i levvâme havaya, nefs-i mülhime suya, nefs-i mutmainne toprağa karşılık gelir (Uludağ 1991: 48). Alçakgönüllü olmak tasavvufi düşüncenin temel unsurlarından biridir. Türk tasavvuf edebiyatında, dervişlik mertebelerinin tamamlanması için

ortaya konan dört kapı-kırk makam anlayışındaki *Hakikat* kapısının makamlarından biri de tevazudur. Tevazu kavramı da çoklukla toprak üzerinden anlatılır. Yunus Emre insanlara hoşgörülü olmayı öğütlerken, toprak gibi olmayı tavsiye eder:

Toprak eyle yüzünü miskînlere iy Yûnus

Cümlesinden ziyâde erün ikrârı gerek (Yunus Emre Divânı, 142/6)

Benzer bir söyleyişi Mahtumkulu'nda da görmekteyiz. Şair, dinî nasihatlerde bulunurken gönlünü toprak ile eşit tut diyerek, mütevazı olmayı tavsiye eder.

Namaz ile beş işini cây et sen,

Toprak ile öz gönlünü tay et sen,

Muhammet hesap sorar ki vay et sen,

Ejderha, mâr u böcekler görürsün. (C.II-234)

İnsanın dünyadaki son mekânı topraktır. Topraktan yaratılan insan yine toprağın altına girerek ebedî yaşam yolunda ilk adımını atar. Bu algı doğrultusunda, yaratılanların hepsi için son, yok oluş, sıradanlık, eşitlik, dünyevi değersizlik, mutlak güç ile yüzleşme, insan ve kul olma gerçeği, gerçek hayat başlangıcı çoklukla toprak üzerinden dile getirilmeye çalışılır (Harmanlı 2014: 12). Bu bakımdan Mahtumkulu'nun şiirlerinde toprak, ölüm kavramının anlatımında da çokça kullanılmıştır. Bu kullanımlardan bazıları kalıp söz, bazıları da güzel adlandırma biçimindedir. Güzel adlandırma kimi varlıklardan, nesnelere söz edildiğinde doğacak korku, ürkme, iğrenme gibi duyguların, kötü izlenim ve çağrışımların önlenmesi amacıyla yönelen ve dünyanın her dilinde rastlanan bir değiştirme olayıdır (Aksan 2007: 98). Ölüm korkulan bir kavram olduğu için, ölümle ilgili birçok güzel adlandırma örneği - ölüm şerbetini içmek, bir avuç toprak olmak gibi - dilimizde mevcuttur. Mahtumkulu ölümle ilgili bir konuyu işlerken, algısal tahribatı aza indirgeyip aynı zamanda anlatımına güç katmak amacıyla "kara toprak sarar, hak-i zemin-i kucaklamak, canı toprak eylemek," gibi güzel adlandırma örnekleri vermiştir. Şairin ölümle ilgili bir durumu anlatırken kullandığı diğer ifadeler şöyledir: "toprağın kişiyi yutması, toprak ile yok olmak, gözü toprak olmak, toprak kılınmak, bir çukur zemine atılmak, zemine sokulmak, zeminin kucaklaması, bir karış yere girmek, kara toprağa bulanmak." Bu ifadelerin geçtiği mısralardan birkaç örnek verebiliriz. Mahtumkulu, dünyadaki her şeyin geçici olduğunu söylerken, insanın ölüm gerçeğini unutmaması gerektiğini vurgular:

Dünya malından kim götürdü bir zat,

Eveli gam kaygı, ahiri berbat,

*Olacağın budur senin, âdemzât,
Yok olursun toprak ile, toz ile.*

...

*Gezsen bu dünyada çok heves edip,
Dostlar ile her an bir sohbet edip,
Bir gün nefes biter, eşi yas edip,
Selam verip, önden bir zemin çıkar.*

...

*Mahtumkulu, ne menzildir, durursun,
Yurt kimindir, ağır işler kurarsın
Kısmet olsa bir karış yere girersin,
Nasip etse, altı arşın bez ile. (C.I-385-386)*

Ölüm, insan için kaçınılmaz bir gerçektir. Bu gerçek pek çok şair tarafında dile getirilmiştir. Mahtumkulu da insanın bu dünyada bir kervan misali geçici olduğunu, asıl yerinin toprak olduğunu söyler. İnsan vakti gelince dünyadaki son mekânı olan toprağı kucaklayacaktır:

*Yerindir hâk-i zemin kucaklarsın,
Bir kervansın diyarına göçersin,
Mevsim gülü solar, kurur göçersin,
Avazın kesilir, dile mihmandır. (C.II-33)*

Şair her insanın bir gün öleceği gerçeğini dile getirirken, toprağın koynunu herkes için bir gün açacağını söyler:

*Burda ben-ben diyen adam,
Ölüm zehrin içer bir gün,
Geçse devran tükense dem,
Yer koynunu açar bir gün. (C.I-310)*

Şair, felekten şikâyet ederken ölüm gerçeğini yine toprak ile dile getirir:

*Kimi devlet ile dikti minare,
Minare üstünde düşmüştür nara,
Kimin gözü toprak oldu bîçare,
Kimine, bak, atlar verip gitmiştir.*

*Kimi miskin düşer, kimi Hatem Tay,
Kimi cennet görür, kimi oddan ev,
Kimi çıplak geçer, kim giyer serpay,
Kimin toprak kılıp, bî-can eyledin. (C.II-57-58)*

Mahtumkulu, dünyanın gelip geçici bir yer olduğu, bu nedenle dünyaya fazla itibar edilmemesi gerektiğini her seferinde dile getirir. Şair, dünyada çok değerli olarak görülen maddi şeylerin aslında hiçbir kıymeti olmadığını söylerken düşüncesini toprak ile somutlaştırır. Altın diye tutulan şey de aslında topraktır:

*Afeti çok imiş, hayalim şomdur,
Altın diye tuttuğum topraktır – boştur,
Dünyada gördüğüm zulm ü teşviştir,
Özüm yoldaş kıldım elem – iş ile. (C.II-64)*

Mahtumkulu zamanın sürekli ilerlediğini, bu nedenle insanın gaflete düşmeden bu gerçeğin farkına varması gerektiğini işlediği *Can Beklemez* adlı şiirinde toprağı da somutlaştırma unsuru olarak kullanır. Şair, toprağın beklemeyeceğini, zamanında işlenmezse bereketinin gideceğini vurgular:

*Ey, yârenler, Müslümanlar,
Emanettir, can beklemez.
Sağlığa yoktur itibar,
Örnek al, mihman beklemez.
Kimi sabah kalkar erken,
Kimi baş götürmez yerden,
Bülbül dilli güzellerden,
Dil gider lisan beklemez.
Yüce dağdan heybet gider,
Topraktan bereket gider,
Rum şehrinden kuvvet gider,
Üstada dükkân beklemez. (C.I-314)*

Mahtumkulu'nun şiirlerinde sıkça işlediği konulardan biri de Türkmen birliğidir. Şair, Türkmen boylarının birlikte hareket etmeleri halinde ne kadar güçlü olacaklarını "taşı-toprağı eritmek" ifadesiyle somutlaştırır:

*Gönüller, yürekler bir olup başlar,
Ordu çıksa, erir topraklar taşlar,
Bir sofrada hazır kılınsa aşlar,
Yaver gider şansı yüce Türkmenin. (C.I-9)*

Mahtumkulu'nun yetişmesinde babası Azadı'nın çok önemli bir rolü vardır. Onun ölümü şairi derinden sarsar. Yine kardeşi Abdullah'ın ölümü de Mahtumkulu'nu çok üzer. Şair yaşadığı derin acıyı somutlaştırırken topraktan da yararlanır:

*Topraklar sel oldu, seller kum oldu,
Küpler cam oldular, camlar küp oldu,
Hevesler yas oldu, işim gam oldu,
Kalbimin süruru, Âzâdî'm hani? (C.I-44)*

Kardeşi Abdullah'ın ölümünden duyduğu üzüntüyü toprağın kuruyup çöl olması ile somutlaştırır:

*Baş yerine olmuş ayak,
Kuruyup çöl olmuş toprak,
Dert anlatır, hiç kimsem yok,
Kime desem bu pinhanı? (C.I-47)*

Âşık Veysel'de olduğu gibi toprağın, kendine bakan insana karşılık vereceğini, toprağın insanın emeğini karşılıksız bırakmayacağını Mahtumkulu da söyler:

*Kimyayı toprağa çalsan,
Topraktan zer hâsıl eder.
Her ne ki yere serpersen,
Serptiğin yer hâsıl eder. (C.I-257)*

I. III. Benzetme unsuru olarak Toprak

Mahtumkulu anlatım gücünü artırmak için toprağı benzetme unsuru olarak da kullanır. Tasavvufi düşünceye göre insan, bedeni ile bu dünyaya bağlıdır. Ruh ise asıl mekânına dönmeyi arzular. Bu nedenle ten ya da vücut değersizdir. Değerli olan ruh ya da candır. Mevlânâ bu hususta şöyle der: "Akıl yaratılış bakımından melekle aynı cinstendir... Fakat nefis aşağılık cinstendir, aşağılık âlemine gider." (Mevlânâ, 1990: IV, 2703-2704). Dolayısıyla o, bedeniyle madde âlemine, ruhuyla da mana âlemine tutkun bir varlıktır (Mevlânâ, 1990: IV, 2703-4) Bu bakımdan mutasavvıflar daima bedeninin değersiz oluşunu

vurgulamıştır. Mahtumkulu'nun da bu düşünce doğrultusunda bedenini değil ruhun kıymetli olduğunu söyler. Şaire göre beden toprak, can ise cevherdir:

*Âsumân görkü enverdir,
Dünya görkü sim u zerdir,
Ceset toprak, can cevherdir
Alıp olmaz zerle beraber. (C.I-317)*

...

*Gönül, ne iş bitirdin, geldin, cihan içinde,
Kaldın dünya gamında, yüreğin kan içinde.
Abat deyip, el sundun, dibi vîran içinde,
Ten topraktır, eğlenmez cevher-i can içinde,
Rüstem kuma karışıp, kaldı yeksan içinde,
Sen onların yanında gelmezsin sayı içinde. (C.II-306)*

Mahtumkulu, içinde canı olmayan vücudun değersizliğini *kuru toprak* benzetmesiyle anlatır:

*Âdemoğlu kuru toprak,
Ten içre canı olmasa.
Kara dağdan kıymet kaçar,
Seli, dumanı olmasa. (C.I-322)*

İnsan, fani olan dünyayla meşgulken ölümün kendisini beklediğini unuttur. Mahtumkulu, bu durumu anlatırken toprağı bir ejderhaya benzetir. Ejderha olağanüstü bir varlık olarak masal, destan vb. anlatmalarda insanları yer veya yutar. Şair de okuruna ölüm gerçeğini bu benzetmeyle hatırlatır:

*Felek sersem taşın sana atmıştır,
Zemin ejderhası pâyın yutmuştur,
Ecel tez orağın elde tutmuştur,
Güvensizdir, biçer, neden yatmışsın? (C.I-232)*

...

*Karşımda kabir, cübbem kefendir,
Baş salıp gittiğim ejder zemindir,
Müftü sözü – riya, nâmert – emindir,
Mesken tutmuş burda yaman, yârenler.*

I. IV. Kişileştirme

Şair ve yazarlar soyut kavramları edebî metinlerde kişileştirilerek somutlaştırır ve böylece anlatımlarına zenginlik ve güç katarlar. Bu doğrultuda Mahtumkulu da ölüm konusunu ele alırken toprağı kişileştirerek anlatım gücünü zenginleştirir.

Mahtumkulu felekten şikâyetle bulunduğu aşağıdaki mısralarda toprağı kötü biri olarak ele alır. Toprağın kan sesini duyunca gülererek mezar kazmaya başladığını söyler:

*Bu felek her kimi teşvişe salar,
Gece güzelleri sarhoşa salar,
Bakın bu zemini, eğlenir, güler,
Lahit kazar inan, kan sesin duysa.*

Yine bir başka dörtlükte toprak, insafsız ve doyumsuz biri olarak betimlenir. Nice yiğitleri koynuna almış olsa da almaya devam eder, doymaz.

*Felek, senin bu devletli dönüşün,
Bize doğru dönemez mi, gelmez mi?
Leşin yere saldın nice merdanın,
Zemin insaf edemez mi, dolmaz mı?*

Şair giden canın geri gelmeyeceğini yine toprak üzerinden anlatır. Buna göre, aldığı malı tekrar sahibine geri satmayan bir tüccar gibidir toprak.

*Felek tutsa insan demin,
Lokman bulmaz onun emin,
Alan canın kara zemin,
Dönüp sahibine satmaz.*

SONUÇ

Mahtumkulu'nun şiir dünyası bize Türkmen kültürünü, Türkmenlerin düşünce dünyasını göstermesi bakımından çok önemlidir. Onun şiirlerinde toprak daha çok tasavvufî düşünce doğrultusunda işlenmiştir.

Mahtumkulu'nun dinî-didaktik içerikli şiirlerine "topraktan geldik, toprağa gideceğiz" felsefesi hâkimdir. Bunun yanında şair bir düşünce ya da durumun daha iyi anlaşılması için somutlaştırma unsuru olarak topraktan yararlanmıştır. Bu konudaki en fazla örnek ölümle ilgili durumlardır. Şair, ölümle ilgili bir durumu ya da düşünceyi çoklukla toprak üzerinden vermiştir.

Tasavvufi düşüncede oldukça önemli bir yer tutan tevazu kavramı, sufiler tarafından çoklukla toprak üzerinden anlatılır. Mahtumkulu da tasavvufi geleneğe bağlı olarak alçakgönüllü olmayı tavsiye ederken, toprak gibi olmayı tavsiye etmiştir.

Türk tasavvuf edebiyatı ürünlerinde yaratılışın temel maddeleri olarak kabul edilen dört unsur, Mahtumkulu'nun mısralarında da işlenir.

Âşık Veysel'in veciz ifadesiyle sadık yar olan toprak, Mahtumkulu'nun dizelerinde de verilen emeği karşılıksız bırakmaz, cömerttir.

Mahtumkulu, tasavvufi gelenek doğrultusunda vücudun değersizliğini anlatırken toprağı kullanır. Yine toprak, dünyada gaflete dalan insanoğlunu yutan bir ejderhaya benzetilir.

Mahtumkulu'nun toprağı yüklediğı anlamların, Osmanlı sahası şairleri ile büyük ölçüde ortak olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla şair, Türkmenistan sahasının temsilcisi olmakla birlikte, ortak geleneğe büyük oranda bağlı kalmıştır. Bu durum Türk dünyası edebiyatının ortak ifade kalıpları ile Türk kültür havzasının müşterek değerlerini göstermesi bakımından da önemlidir.

KAYNAKÇA

- Arat, R. R. (1947). *Kutadgu Bilig I Metin*, Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Âşık Paşa, *Garib-nâme*, (haz. Kemal Yavuz).09.09.2017 tarihinde <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78417/asik-pasa---garib-name.html> adresinden erişildi.
- Aşıroğlu, A. (2014). *Mahtumkulu Bütün Eserleri*. (Aktaran: Güzel, A., Duymaz, A., Duran H., Biray N., Sarıyev, B., Yılmaz, E.). Ankara: TÜRKSOY Yayınları.
- Çariyev, M. (2005). *Türkmen Halk Nakılları*. Aşgabat: Türkmenistanın Milli Medeniyet Miras Merkezi.
- Eliade, M. (2003). *Dinler Tarihine Giriş*. (Lale Arslan, Çev.). İstanbul: Kabcacı Yay. (Orijinali 1949'da yayımlanmıştır.)
- Harmancı M. (2014). Kutlu Başlangıçtan Ebedî İstirahatgaha: Türk Tasavvuf Edebiyatında Toprak Algısı, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, 23-38.
- Karlıağa, H. B. (1998). "Anâsır-ı Erbaa", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 3, 149-151.
- Karlıağa, H.B. (1998). Anâsır-ı Erbaa, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.III, 149-151. 10.09.2017 tarihinde <http://www.islamansiklopedisi.info/index.php?klme=ans%C4%B1r%C4%B1+erbaa> adresinden erişildi.
- Mevlânâ, Mesnevî* (1990). (Veled İzbudak, Çev.), İstanbul: MEB Yayınları.
- Sağlık Şahin, G. (2012). Türkmen Türklerinde Toprak. Ed.: Naskali, E.G ve Oytun Altun, H. *Kültürümüzde Toprak ACTA TURCICA*. 4(1), 207-221.
- Tatçı, M. (2005). *Yunus Emre, Dîvân ve Risâletü'n-Nushiyye*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- TDK *Güncel Türkçe Sözlük*.(t.y). 09.09.2017 tarihinde http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.59b26158535448.66990530 adresinden erişildi.
- Tefsir. (t.y). 09.09.2017 tarihinde <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/sure/3-al-imran-suresi> adresinden erişildi.
- Türkmen Dilinin Düşündürüşü Sözlüğü* (2016). (Haz. G. Kyásowa, A. Geldimıradoğ, H. Durdiyev). Aşgabat: İlim Neşriyat.
- Uludağ, Süleyman. (1991). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Marifet Yayınları.

TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE İSTASYON TEKNİĞİ KULLANIMINA İLİŞKİN NİTEL BİR ÇALIŞMA¹

A Qualitative Study on the Use of Station Technique in Turkish Teaching

Gönderim Tarihi: 27.09.2017

Kabul Tarihi: 21.05.2018

Doi: 10.31795/baunsobed.437727

Ebru BOZPOLAT*

Aysel ARSLAN**

ÖZ: Bu çalışmanın amacı; ilköğretim 6. Sınıf Türkçe öğretiminde kullanılan istasyon tekniği uygulamasının öğrenciler üzerindeki etkisini belirlemek, uygulamaya ilişkin gözlemler yapmak ve ders öğretmeni ile öğrencilerin uygulamaya ilişkin görüşlerini ortaya koymaktır. Araştırma, 2015-2016 eğitim-öğretim yılının güz döneminde Sivas il merkezinde bulunan Süleyman Demirel Ortaokulu'nda öğrenim görmekte olan 6. sınıf öğrencileriyle gerçekleştirilmiştir. Araştırma, Türkçe öğretiminde istasyon tekniğinin kullanıldığı deney grubunda yer alan 18 öğrenci ile yürütülmüştür. Araştırmada, verilerin toplanmasında araştırmacı tarafından oluşturulan öğrenci ve öğretmen görüşme formları ile gözlem formu kullanılmıştır. Görüşme ve gözlemlerden elde edilen nitel veriler NVIVO 10 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırmada; istasyon tekniği uygulamasına ilişkin beş tema belirlenmiştir. Bu temalar; istasyon tekniği uygulamasının nasıl yapıldığı, uygulamada oluşan duyuşsal durum, istasyon tekniği uygulamasının faydaları/katkıları, uygulamada problem yaşanan durumlar ve istasyon tekniğinin tekrar kullanılma isteğidir. Araştırma sonucunda, öğrencilerin istasyon tekniği uygulamasını genel anlamda faydalı bulduğu ve uygulamaya ilişkin olumlu görüş içerisinde oldukları görülmüştür. Öğrencilerin tamamının istasyon tekniğinin Türkçe dersinde tekrar kullanılmasını istemelerinin yanı sıra bazı öğrencilerin

¹ Bu makale; Doç. Dr. Ebru BOZPOLAT danışmanlığında, Aysel ARSLAN tarafından 2017 yılında tamamlanan "Türkçe Öğretiminde İstasyon Tekniği Kullanımının Öğrencilerde Akademik Başarıya, Tutuma ve Kalıcılığa Etkisi" isimli yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

* Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi/Eğitim Fakültesi/Eğitim Bilimleri Bölümü/Eğitim Programları ve Öğretimi Anabilim Dalı, ebozpolat@gmail.com, ORCID ID: orcid.org/0000-0003-1890-8167

** Öğr. Gör., Cumhuriyet Üniversitesi/Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu/Çocuk Bakımı ve Gençlik Hizmetleri Bölümü/Çocuk Gelişimi Anabilim Dalı, arslanaysel.58@gmail.com, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-8775-1119

diğer derslerde de kullanılmasını istedikleri tespit edilmiştir. Elde edilen bir diğer sonuç da, istasyon tekniği uygulamasının öğrencilerin bilişsel, derse yönelik bakış ve sosyal ilişkiler açısından öğrencileri olumlu etkilemesidir. Araştırma sonuçları doğrultusunda; Türkçe öğretiminde istasyon tekniği uygulamalarına daha fazla yer verilmesi, farklı öğretim kademelerinde ve farklı sınıf düzeylerinde kullanılması önerilmiştir. İstasyon tekniğinin Türkçe dersinde ve diğer derslerde farklı konularda da yapılmasının alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir. İstasyon tekniği uygulamasından en üst düzeyde yararın sağlanabilmesi için öğretmenlere teknikle ilgili gerekli bilgilerin verilmesi ve okullarda fiziki öğrenme ortamları oluşturulurken çağdaş öğretim yöntem ve tekniklerinin özelliklerinin dikkate alınması gerektiği ifade edilmiştir. Eğitim Fakültelerinde öğretmen adaylarına yapılandırıcı yaklaşıma uygun olarak hazırlanmış ve olumlu sonuçlar alınmış yöntem/teknikleri uygulamalı olarak öğrenmeleri için imkân sağlanmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Türkçe Öğretimi, İşbirlikli Öğrenme, İstasyon Tekniği.

ABSTRACT: The purpose of this study is to identify the effect on the students of the station technique implementation used in the Turkish class of the 6th grade in an elementary school, and to make observations about the implementation and to reveal views of the teacher and the students about the practice. The research was carried out with the participation of the 6th grade students at Süleyman Demirel Middle School in Sivas city center during the 2015-2016 Fall Semester. The research was carried out with 18 students in experimental group which used of the station technique in Turkish language teaching. For collecting the data in research used student and teacher interview and observation forms prepared by researcher. The qualitative data obtained from the interviews and observations were analyzed by using the NVIVO 10 program. In the research, five themes related to the implementation of the station technique were identified. These themes included: how to implement the station technique, the emotional situation related the implementation, the benefits/contributions of the station technique implementation, the problematic situations during the implementation, and the wish to reuse the station technique. In a results of the research, the students found the station technique to be useful in general terms and expressed positive views about its practice. It has been determined that all of the students want to be used again of the station technique in Turkish lessons as well as some students want to use it in other courses. Another result obtained is that the implementation of the station technique has positive effects on the students in terms of cognitive, lesson view and social relations of the students. In line with the results, the research suggests that teachers should implement the station technique more often in Turkish classes, as well as at various education levels and grades. It is thought to contribute to the field the implementation of the station technique in Turkish lessons and other lessons. It has been stated that should be given necessary information about the technique to the teachers in order to obtain the utmost benefit from the implementation of the station technique and the characteristics of contemporary teaching methods, and techniques should be taken into consideration while

establishing physical learning environments in schools. In the Faculty of Education, teacher candidates are should be provided opportunities for learning by practicing methods / techniques which prepared in accordance with the constructivist approach and got positive results.

Keywords: Turkish Language Teaching, Cooperative Learning, Station Technique.

GİRİŞ

Çağdaş toplumlar sürekli değişim halinde bir yandan yenileşirken, bir yandan da kendi mekanizmalarının yeni durumlara adapte olmasının önünü açmak için bu değişime ayak uyduracak bireyler yetiştirmeye çalışmaktadır (Akınoğlu, 2005: 32). Sönmez (2009a: 19) Türkiye'nin gelişen bir ülke olduğunu ve gelişmiş çağdaş devletler arasında yerini alarak onları geçmeyi hedeflediğini, bunu gerçekleştirebilmek için de ileri teknolojiye sahip bilgi toplumu haline gelmesinin zorunlu olduğunu ifade etmiştir. Türkiye'deki eğitim sisteminin bu hedeflere uygun olarak planlanması, uygulanması ve uygulama sonuçlarının da sürekli olarak değerlendirilerek geliştirilmesi gerektiğinin önemini vurgulamaktadır. Bugünün eğitim sistemi hem çağın gerektirdiği değişimi yakalamak hem de günün ihtiyaç duyduğu bireyleri yetiştirmek mecburiyetindedir (Başbay, 2011: 67). Günümüzde bilim ve teknoloji alanında meydana gelen hızlı gelişim ve değişimler bireylere kazandırılması gereken bilgi ve becerilerin farklılaşmasına sebep olmuştur. Artık bilen değil, bilgiyi kullanan bireylere ihtiyaç duyulmaktadır. Böylece değişen insan ihtiyacıyla birlikte okulların da niteliği değişmiş, okullar öğreten değil, öğrenciye öğrenme imkânı sunan kurumlar haline gelmiştir (Erdem ve Demirel, 2002: 82-83). Türkiye'de de bu gelişmelerin yansımaları görülmüş ve 2004 yılına kadar sürdürülen geleneksel eğitim anlayışı yerini 2005-2006 eğitim-öğretim yılında yapılandırmacı eğitim anlayışına bırakmıştır (Adıgüzel, 1997: 82; Karadağ, 2012: 97).

Yapılandırmacı yaklaşım; önceleri bir felsefi akım, bir bilgi felsefesi olarak kabul edilmekle birlikte, 20. yüzyılın başından itibaren gelişerek eğitim ortamlarından teknoloji kullanımına, sosyal bilimlerden aile terapisine kadar çok farklı alanlarda kullanılmaya başlanmıştır. Günümüzde de özellikle eğitim alanındaki uygulamalar için kavramsal bir çerçeve olarak kabul edilmektedir. Yapılandırmacılık; bilgi, bilginin doğası, nasıl bildiğimiz, bilginin yapılandırılması süreci, bu sürecin nelerden etkilendiği gibi konularla ilgilenmekte ve eğitimsel uygulamalara temel oluşturmaktadır (Açıkgöz, 2004: 60-61). Yapılandırmacı eğitim yaklaşımı; her şeyin sürekli bir değişim içinde olduğu ilkesinden yola çıkarak, eğitim süreci ve etkinliklerinin de sürekli bir değişim içinde

olması gerektiğini savunmaktadır. Bu bağlamda; eğitim toplumsal değişimin itici gücü olarak gösterilmekte ve eğitim yaşantılarının sürekli olarak yeniden düzenlenmesi gerektiği ifade edilmektedir (Topses, 2006: 32).

Yapılandırıcılık, bireyin bilgiye ulaşma yollarını keşfederek öğrenmesini amaçlayan bir kuram olduğu için öğrenme-öğretme süreçleri ile daha fazla ilgilenmektedir (Açıkgöz, 2004: 64). Yapılandırıcı eğitim yaklaşımında ne öğretildiği değil neden ve nasıl öğretildiği önemlidir (Erdem ve Demirel, 2002: 83). Yapılandırıcı eğitim yaklaşımında; kalıcı öğrenmeler sağlayacak üst düzey becerilerin geliştirilmesi, öğrencinin öğretimin merkezinde yer alması, yaparak yaşayarak öğrenmesi ve en önemlisi öğrenmeyi öğrenmesi hedeflenir. Böylece birey bilgiyi nasıl ve nerede kullanacağını, kendi öğrenme yollarını ve zorluklarını keşfeder. Bu yaklaşımda; öğrenme sürecinde öğrencilerin sınıf içi etkin katılımı önem kazanırken, öğretmen öğrenciye rehberlik etmektedir (Gözütok, 2007: 180). Yapılandırıcılık eğitim-öğretim anlayışında bireyler sürekli etkileşim halindedir. Öğretim sürecine öğretmen, öğrenci, çevre vb. pek çok etken dâhil olmaktadır. Bilgi birey tarafından özgün bir şekilde yeniden yapılandırılarak anlamlı bir şekilde öğrenilir (Arslan, 2007: 47-48; Sönmez, 2009b: 145; Yurdakul, 2011: 41). Bu doğrultuda; bireylerin yeni bir bilgiyle veya problem durumuyla karşılaştığında, bu durumu tanımlamak ve açıklamak için zihninde var olan bilgileri kullanması veya duruma özgü yeni çözüm yolları oluşturması beklenmektedir (Brooks ve Brooks, 1999: 9; Perkins, 1999: 7; Arslan, 2007: 47-48). Yapılandırıcı eğitim yaklaşımında, eğitim ortamlarına gelen öğrencilerin bireysel olarak birbirinden farklı özellikleri olduğu kabul edilerek her öğrencinin aynı şekilde öğrenemeyeceği gerçeği dikkate alınmaktadır (Gün, 2004: 1963; Gömleksiz ve Kan, 2007: 60; Öztürk, 2010: 67; Kaya, 2011: 74; Kurt ve Ekici, 2013: 44). Öğrencilerin zekâ, cinsiyet, yaş, önceki yaşantıları, öğrenme stilleri, bakış açıları, hazırbulunuşluk düzeyleri vb. özelliklerinin onların öğrenmelerini doğrudan etkileyen faktörler olduğu kabul edilmektedir (Brooks ve Brooks, 1999: 10). Öğrencilerin tüm bu faktörler çerçevesinde bilgiyi kendilerine göre yapılandığı ve her bir birey için bu yapının farklı olabileceği ifade edilmektedir (Akınoğlu, 2012: 153).

Sınıf içinde etkili bir eğitimin yapılabilmesi için yapılandırıcı eğitim yaklaşımına uygun model, yöntem ve tekniklerin seçilmesi önemlidir (Ocak, 2008: 215). Bu yaklaşımların başında; işbirlikli öğrenme, probleme dayalı öğrenme, proje tabanlı öğrenme (Bayrakçı vd., 2013: 1), aktif öğrenme vb. yer almaktadır (Açıkgöz, 2004: 1). Bu yaklaşımlar arasında yer alan işbirlikli öğrenme; öğrencilerin ortak bir hedefi gerçekleştirmek için küçük karma gruplar halinde çalıştığı bir yaklaşımdır. İşbirlikli öğrenme; öğrencilerin geleneksel yöntemlerdeki gibi birbirleriyle rekabet ederek değil, birlikte çalışarak ve birbirlerinin

öğrenmesine yardım ederek öğrenmenin gerçekleştirildiği sonuçta da grup başarısının ödüllendirildiği bir yaklaşımdır (Sharan, 1980: 242; Açıköz, 1998: 296; Goodwin, 1999: 29; Açıköz, 2004: 172; Slavin, 2008: 152; Cottell, 2010: 12; Ekin, 2011: 94; Komisyon, 2014: 92). Literatür incelendiğinde; işbirlikli öğrenme içinde kullanılan birçok teknik olduğu görülmektedir. Yaygın olarak kullanılan işbirliğine dayalı öğrenme tekniklerinin; Birlikte Öğrenme, Öğrenci Takımları Başarı Bölümleri (ÖTBB), Takım-Oyun-Turnuva (TOT), Takım Destekli Bireyselleştirme (TDB), Birleştirilmiş İşbirlikli Okuma ve Kompozisyon (BİOK), Grup Araştırmaları, İşbirliği-İşbirliği, Birlikte Sorulmuş Birlikte Öğrenelim (BSBÖ), Jigsaw (Birleştirme) ve İstasyon teknikleri olduğu söylenebilir (Açıköz, 2004: 177; Bayrakçeken vd., 2013: 11).

İstasyon tekniği; öğrencilerin öğretmen rehberliğinde grup olarak çalıştığı, kendi öğrenme yaşantılarından sorumlu olduğu, araştırma ve keşfetme fırsatlarıyla karşılaştığı, zengin öğrenme deneyimleri sağladığı, değişik etkinlikler yaparak ve farklı materyalleri kullanarak öğrendiği, öğrendiklerini pekiştirdiği, öğrendiklerini sorguladığı, birbirlerinin öğrenmelerine yardımcı olduğu çağdaş bir öğretim tekniğidir (Benek ve Kocakaya: 2012: 9). İstasyon tekniği, güvenilir ve aktif öğrenme fırsatları oluşturarak, eğitimi çok boyutlu uygulamalar yoluyla geleneksel eğitimin daha ilerisine taşımayı amaçlamaktadır (Ocak, 2008: 250). Demir (2008: 26), istasyon tekniğini, Gardner'in "Çoklu Zekâ Kuramı"yla desteklenerek sınıflarda farklılaştırılmış öğretim aracı olarak tanımlamaktadır. Manuel (1974: 1) istasyon tekniğini, öğrencilerin belirli bir hedefi gerçekleştirmesi amacıyla önceden planlanmış, mantıklı ve ardışık direktiflerin öğrenciye verildiği, birçok öğrencinin aynı anda öğrenme ortamına katılımının sağlandığı bir teknik olarak ifade etmiştir. Hepp (1996) ise istasyon tekniğini öğrencilere işbirlikli veya özerk olarak küçük gruplarla farklı istasyonlarda çalışma fırsatının sunulduğu çağdaş bir eğitim tekniği olarak tanımlamıştır (Akt: Sturm ve Bogner, 2007). Ocak (2008: 251) istasyon tekniğinde gruplar oluşturulurken; öğrencilerin farklı özelliklerinin dikkate alınarak heterojen bir yapı oluşturulması gerektiğini ve bu sağlandığı takdirde, farklı özelliklerdeki öğrencilerin bir araya gelerek birbirlerinin birikiminden faydalanabileceğini, görüşünü geliştirebileceğini ve öğrenme niteliğini artırabileceğini ifade etmektedir.

İstasyon tekniği, aşamalar halinde düzenlenmiş öğrenci merkezli bir tekniktir. Gruplar her aşamada bir önceki grubun yaptıklarını daha ileriye götürmektedir (Gözütok, 2007: 256; Sönmez, 2009b: 253). İstasyon tekniği aracılığıyla istenilen sonuca ulaşabilmesi için, tekniğin her aşamasının dikkatle hazırlanması ve uygulamasında titizlik gösterilmesi gerekmektedir. Öğrencilerin istasyonlarda istenen şekilde çalışabilmesini sağlamak için istasyonların önceden

hazırlanması, etkinliklerin iyi tasarlanması gerekmektedir. Bunun için uygulayıcının çok dikkatli bir ön hazırlık süreci geçirmesi ve yaratıcılığını kullanması önemlidir (Güneş, 2009: 9). İstasyon tekniğinin aşamaları; hedeflerin belirlenmesi, istasyonların planlanması ve düzenlenmesi, istasyonlardaki etkinliklerin planlanması, istasyonlarda kullanılacak araç ve gereçlerin düzenlenmesi, grupların belirlenmesi, zaman kullanımının düzenlenmesi, istasyon tekniğinin uygulanması ve değerlendirmeden oluşmaktadır (Schmidt ve Harriman, 1998; Erdağı, 2014: 14). İstasyon tekniğinde hedefler; dersin içeriği, konunun yapısı ve öğrenci sayısına göre farklılıklar göstermektedir. Her istasyonun tek hedefi olabileceği gibi birden fazla hedefi olan istasyonlarda tasarlanabilir. Ayrıca bir hedef için birden fazla istasyonda etkinlikler de hazırlanabilir (Güneş, 2009: 10; Benek, 2012: 13). Öğrencilerin başarı durumları, öğrenme hızları vb. sebepler dikkate alınarak istasyonun hedefleri değiştirilebilir. Öğrenme hızları yavaş veya hızlı olan öğrenciler için ayrı istasyonlar tasarlanabilir ve bu istasyonların hedefleri birbirinden farklılık gösterebilir (Tseng, 2008: 15).

İstasyon tekniği uygulamasındaki eğitim durumları aşaması; etkinliklerin planlanması, istasyonlarda kullanılan araç ve gereçlerin düzenlenmesi, grupların belirlenmesi, zaman kullanımının düzenlenmesi ve istasyon tekniğinin uygulaması olarak ifade edilebilir. Etkinlikler, öğrencilerin seviyelerine uygun olarak öğretmen tarafından yapılandırılmalıdır. Her istasyonda farklı etkinliklere yer verilmeli, öğrenciler bu istasyonlarda kendilerini geliştirebilmelidir (Cosgrove, 1992: 4; Furutani, 2007: 13). İstasyon tekniğinde, hedefleri gerçekleştirmek amacıyla hazırlanan araçların niteliği ve çeşidi bilişsel gelişimi ve öğretimin kalitesini belirlemektedir (Peters, 2004: 9). Araç-gereçler; birden çok duyuya hitap etmeli, öğrencilerin hayal gücünü geliştirecek nitelikte olmalı (Tofte, 1982: 14), konuyu daha kolay kavranmalarını ve öğrenme sürecine aktif katılmalarını sağlamalıdır (Cosgrove, 1992: 1; Tseng, 2008: 16). İstasyon tekniğinde öğrenciler, sınıf içi veya sınıf dışında hazırlanan istasyonlarda grup olarak birlikte çalışırlar (Güneş, 2009: 14; Ocak, 2010: 147; Benek ve Kocakaya, 2012: 10). İstasyon merkezlerinde aynı grupta çalışacak öğrencilerin hazırbuluşlukları ve öğrenme seviyelerinin birbirinden farklı olması, birbirlerinin öğrenmelerine katkı sağlayarak birbirleriyle olan etkileşimlerinin artmasına yardımcı olmaktadır (Demirörs, 2007: 25; King-Sears, 2007: 137; Benek, 2012: 14). Grupların istasyon tekniğinin özelliklerine uygun olarak oluşturulması, istasyonlarda oluşabilecek sorunları en aza indirecek ve daha etkili bir çalışma ortamı oluşmasını sağlayacaktır (Demir, 2008: 37). İstasyon tekniğinde süreyi verimli olarak kullanmanın ilk kuralı olarak zaman planlamasının iyi yapılması gösterilmektedir (Erdağı, 2014: 15). İstasyonlardaki etkinliklerin süresini belirlemek için etkinliğin niteliği, grup (Sönmez, 2009b: 255) ve istasyon sayısının dikkate alınması gerekmektedir. Öğrencilerin süreyi etkin kullanabilme-

leri için; etkinliklerden önce istasyonlar hakkında bilgi verilmesi (Ocak, 2008: 251), istasyonlar için belirlenen sürenin duyurulması gerekmektedir (Alacapınar, 2009: 139; Erdağı, 2014: 16).

İstasyon tekniği, sunulacak içerik yapısına, öğrenci sayısı ve ihtiyaçlarına göre farklı şekillerde uygulanabilmektedir. Uygulama süreci; öğretmenin bilgisi, içerik yapısı ve eldeki materyallere göre değişkenlik göstermektedir (Ocak, 2008: 251). Bu tekniğin kullanımı için sayının otuzu geçmemesi arzu edilirse de kalabalık sınıflarda da iyi bir planlama yapılması halinde uygulanabilmektedir (Gözütok, 2007: 256; Alacapınar, 2009: 138; Sönmez, 2009b: 253). İstasyonlar kurulduktan sonra derse ve konuya göre istasyonlara isim verilmektedir. İstasyonlara gidecek öğrenci gruplarının başlangıçta rastgele seçilmesi ve tüm öğrenci gruplarının sırasıyla bütün istasyonlarda görev almasının sağlanması gerekmektedir. Öğretmen uygulama bittikten sonra; öğrencilerin öğrenilenler hakkında konuşmalarını, tartışmalarını sağlayarak, onların uygulama sürecinde neler öğrendiklerini kendilerinin keşfetmeleri için fırsatlar oluşturabilmektedir (Lebak, 2005: 91). Tüm grupların istasyonlardaki çalışmaları bittikten sonra yapılan çalışmaların değerlendirilerek bir sonuca ulaşılması gerekmektedir (Güneş, 2009: 15). İstasyon tekniğinde; öğrencilerin öz değerlendirme formları, başarı testleri ve çalışma boyunca tuttıkları günlükler vb. aracılığıyla öğrendiklerini göstermesi gerekmektedir. Ayrıca her istasyon için çalışma kâğıtları oluşturularak öğrencilerden bu kâğıtları doldurmaları istenebilmektedir (Kryza vd., 2007: 9; Demir, 2008: 55; Erdağı, 2014: 16). Böylece öğretmen, istasyonlardaki çalışmaların verimliliğini çok boyutlu olarak gözden geçirerek daha nesnel değerlendirmeler yapabilmekte ve sonraki çalışmalar için gerekli düzeltmeleri yapabilmektedir (Demir, 2008: 55; Benek, 2012: 18).

İstasyon tekniğinde öğretmenin sınıfta kullanacağı öğretim tekniğini iyi bilmesi, uygulamaya başlamadan önce sınıftaki öğrenci sayısını, konuyu, ders saatini dikkate alarak iyi bir planlama yapması gerekmektedir (Aydede, Çağlayan, Matyar ve Gülnaz, 2006: 25). İstasyon tekniğinde öğretmen rehber konumunda bulunmasına karşın, geleneksel yaklaşımla ders işleyen öğretmene göre daha fazla sorumluluk almakta ve aktif olarak sürece katılmaktadır (Fehrle ve Schulz, 1977: 12; Oğuzkan, 1989: 95; Benek, 2012: 22). Hostetler ve Carpenter (1973: 252) öğretmenin uygulama sürecinde çok dikkatli ve istekli olması gerektiğini, öğretmenin olumlu enerjisinin üst düzeyde olmasının öğrencilerin de motivasyonunu arttırdığını ifade etmektedir. Öğrenciler öğrenme merkezlerinde; öğretmenin koyduğu kurallara ve yönergelere uymalı, demokratik sınıf ikliminin oluşmasına yardımcı olmalı, kendi problemleriyle baş edebilmeyi öğrenmelidir. Yeni konuları, becerileri öğrenmeye, materyalleri kullanmaya ve araştırarak, sorgulayarak, keşfederek öğrenmeye istekli

olmalıdır (Demir, 2008: 53). Öğrenciler grup içinde yapılan görev dağılımına uygun şekilde davranmalı, istasyon merkezlerinde yaptıkları çalışmalar hakkında not almalı, rapor hazırlamalı ve istasyonlarda verilen çalışma kâğıtlarını titizlikle doldurmalı (Benek, 2012: 24), zamanı uygun şekilde kullanmalıdır (Demir, 2008: 52). Öğrenme istasyonlarında grubun ortak hedeflerini gerçekleştirmek için arkadaşlarıyla işbirliği içinde çalışmalıdır (Demirörs, 2007: 7; Erdağı, 2014: 24).

LİTERATÜR TARAMASI

Alanyazın incelendiğinde, istasyon tekniğinin öğrencilerin başarısını olumlu etkilediğini ifade eden çalışmalar bulunmaktadır (Howatson, 1971; Day ve Hunt, 1974; Vacca ve Vacca, 1976; Sunday, 1979; Strauber, 1981; Cohen ve Anthony, 1982; Fraling, 1982; Tofte, 1982; Norman ve Toddonio, 1990; Roberts, 1999; Hall ve Zentall, 2000; Eilks, 2002; Morgil, Yılmaz ve Yavuz, 2002; Farkas, 2003; Porter, 2004; Lebak, 2005; Bulunuz, 2006; Demirörs, 2007; Furutani, 2007; Demir, 2008; Tseng, 2008; Alacapınar, 2009; Güneş, 2009; Köseoğlu vd., 2009; Gerçek, 2010; Maden ve Durukan, 2010; Ocak, 2010; Demir vd., 2011; Geier ve Bogner, 2011; Mergen, 2011; Batdı ve Semerci, 2012; Benek, 2012; Benek ve Kocakaya, 2012; Genç, 2013; Erdağı, 2014; Avcı, 2015; Erdağı ve Önel, 2015; Korsacılar ve Çalışkan, 2015). Hem yurtiçi hem de yurtdışı çalışmalarla; istasyon tekniği uygulamasının öğrencilerin derse etkin katılımlarını sağlama, grupla çalışma ve iletişim kurma becerilerini geliştirme, sorumluluk almalarını sağlama, özgüven duygusunun gelişimini destekleme, derse karşı ilgilerini artırma vb. üzerinde de olumlu etkisi olduğu sonuçları ulaşılan ortak sonuçlar arasındadır. Yurtiçinde yapılan çalışmalar sınıf ortamında hazırlanan istasyonlarda gerçekleştirilirken; yurtdışı yapılan çalışmalarda hem sınıf ortamında hem de sınıf ortamı dışında hazırlanan istasyon tekniği uygulamaları gerçekleştirilmiştir.

Türkçe öğretiminde istasyon tekniğinin kullanıldığı Maden ve Durukan (2010) tarafından yürütülen “İstasyon Tekniğinin Yaratıcı Yazma Becerisi Kazandırmaya ve Derse Karşı Tutuma Etkisi” adlı çalışmada olumlu sonuçlar alındığı görülmüş, ancak bu çalışma dışında başka bir çalışmaya rastlanılmamıştır. İstasyon tekniğinin Türkçe öğretiminde kullanımına yönelik çok fazla çalışmaya rastlanmamış olması mevcut çalışmanın gerekliliğini ortaya koymaktadır. Araştırmada Türkçe öğretiminde istasyon tekniğinin kullanılmasına ilişkin öğrenci ve öğretmen görüşlerinin alınmasının yanı sıra uygulama sürecinde gözlemler yapılmasının alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, ilköğretim 6. sınıf Türkçe öğretiminde kullanılan istasyon tekniği uygulamasının öğrenciler üzerindeki etkisini belirlemek, uygula-

maya ilişkin gözlemler yapmak ve ders öğretmeni ile öğrencilerin uygulamaya ilişkin görüşlerini ortaya koymaktır. Araştırma kapsamında, uygulamaya ilişkin alt amaçlara aşağıda yer verilmiştir.

Türkçe Öğretiminde İstasyon Tekniği Uygulamasına İlişkin Görüşler

1. Türkçe öğretiminde istasyon tekniğinin nasıl uygulandığına ilişkin öğretmen ve öğrenci görüşleri nelerdir?
2. Türkçe öğretiminde istasyon tekniği uygulamasında oluşan duyuşsal duruma ilişkin öğretmen ve öğrenci görüşleri nelerdir?
3. Türkçe öğretiminde istasyon tekniği uygulamasının faydalarına/katkılarına ilişkin öğretmen ve öğrenci görüşleri nelerdir?
4. Türkçe öğretiminde istasyon tekniği uygulamasında problem yaşanan durumlara ilişkin öğretmen ve öğrenci görüşleri nelerdir?
5. İstasyon tekniği uygulamasının tekrar kullanılmasına ilişkin öğretmen ve öğrenci görüşleri nelerdir?
6. Türkçe öğretiminde istasyon tekniği uygulamasına ilişkin araştırmacı gözlemleri nelerdir?

YÖNTEM

Araştırmanın bu bölümünde; araştırmanın modeli, çalışma grubu, veri toplama araçları, verilerin çözümlenmesi ve istasyon tekniğinin uygulanmasına ilişkin bilgiler yer almaktadır.

Araştırmanın Modeli

Türkçe öğretiminde kullanılan istasyon tekniği uygulamasına ilişkin görüşlerin incelendiği bu araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinden eylem araştırması deseni kullanılmıştır. Eylem araştırması deseni; araştırmacıların, öğretmenlerin, yönetici ve denetimcilerin işlerini daha iyi anlamalarına yardımcı olan (Glanz, 1999: 302), sosyal durum içindeki eylemin niteliğinin geliştirilmesini sağlayan sosyal durum çalışması olarak ifade edilmektedir (Elliot, 1991: 69). Bu desen; uzman araştırmacıların yürütücülüğünde, araştırmacıların ve probleme taraf olanların da katılımıyla gerçekleşmektedir (Beverly, 1993; Calhoun, 2002: 18; O'Brien, 2003; Yıldırım ve Şimşek, 2005: 78; Patton, 2014: 221). Eylem araştırması deseninin kullanıldığı araştırmaların amacı; var olan uygulamanın eleştirel bir şekilde değerlendirmesinin yapılarak mevcut durumu iyileştirmek için gerekli önlemleri belirlemektir (Kaptan, 1973: 158; Büyüköztürk vd., 2014: 20; Karasar, 2014: 27).

Bu araştırmada çalışmalar, eylem araştırması deseninin teknik/bilimsel/iş-birlikçi eylem araştırması desenine uygun olarak yürütülmüştür. Bu desende amaç; daha önceden belirlenmiş kuramsal bir çerçevedeki bir uygulamayı test etmek veya değerlendirmektir. Belirlenen kuramsal çerçeveye hâkim olan bir araştırmacının rehberliğinde, uygulayıcı yeni bir yaklaşımı ortaya koyabilmekte ve bu süreçte olanlar araştırmacı tarafından analiz edilerek değerlendirilmektedir. Araştırmacı ve uygulayıcı arasında uygulama sürecine ilişkin yoğun bir etkileşim bulunmaktadır. Uygulama sürecinde ortaya çıkan sorunlar araştırmacıya iletilmektedir. Araştırmacı uzmanlığı çerçevesinde uygulayıcıya sorunun çözümüne yönelik bilgiler vermektedir. Uygulayıcı süreci, bu önerilere uygun olarak sürdürmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2005: 296).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu, 2015-2016 eğitim-öğretim yılında Sivas il merkezindeki Süleyman Demirel Ortaokulu'nda 6. sınıfta eğitim görmekte olan öğrencilerden oluşmaktadır. Türkçe öğretiminde istasyon tekniğinin uygulamasına ilişkin deneysel desene uygun yürütülen araştırmada, deney ve kontrol grupları oluşturulmuştur. Öğrenci ve öğretmen görüşleri ile gözlemler Türkçe öğretiminde istasyon tekniğinin uygulandığı deney grubu öğrencileri üzerinden gerçekleştirilmiştir. Öğrencilerin yansız atamasında; öğrencilerin 5. sınıf genel not ortalamaları, 5. sınıf Türkçe dersi genel not ortalamaları, 5. sınıf birinci yarıyıl Türkçe dersi not ortalamaları, 5. sınıf ikinci yarıyıl Türkçe dersi not ortalamaları, başarı testi öntest puanları (yansızlığı kontrol için) ölçütleri kullanılarak kümeleme analizi yapılmış ve deney grubundan 18 öğrenci belirlenmiştir.

Araştırmanın çalışma grubu oluşturulurken, öğrencilerin gönüllülüğü esas alınmıştır. Nitel görüşmeye alınan öğrencilerin tamamı, kendileriyle görüşme yapılması konusunda istekli ve gönüllü davranmıştır. Böylece, Türkçe öğretiminde istasyon tekniğinin uygulandığı 18 öğrenci ile görüşme yapılmıştır. Görüşme yapılan öğrencilerin 7'si kız, 11'i erkek öğrencilerden oluşmaktadır. Yapılan uygulama kapsamında yer alan öğrencilerle görüşme yapılması, araştırmacıya uygulama sürecine ilişkin derinlemesine bilgi toplama imkânı sunmuştur. Araştırmada elde edilen verilerde öğrenci ve öğretmen isimleri gizlenerek kodlama yapılmış ve araştırma raporu oluşturulmuştur.

Veri Toplama Araçları

Araştırmaya ilişkin nitel verilerinin toplanmasında kullanılan görüşme ve gözlem formlarına ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

Görüşme, en az iki kişi arasında sözlü olarak sürdürülen (Kaptan, 1973: 241; Büyüköztürk vd., 2014: 150; Karasar, 2014: 165) ve kişilerin belli konuda duygu ve düşüncelerinin alındığı tekniktir (Sönmez ve Alacapınar, 2011: 108). Görüş-

me tekniği; hem nitel hem de nicel araştırma yöntemlerinde etkin bir şekilde kullanılmakla birlikte (Kaptan, 1973: 241; Sönmez ve Alacapınar, 2011: 108), ağırlıklı olarak nitel araştırma yöntemlerinde tercih edilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2005: 119). Bu çalışmada uygulamaya ilişkin görüşmeler, öğretmenle ve öğrencilerle yapılan görüşmeler olmak üzere iki boyutta gerçekleştirilmiştir. Öğretmen ve öğrencilere yönelik olarak birbirine paralel iki ayrı yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. Formlar hazırlanırken öncelikle uygulama sürecine ilişkin sekiz sorudan oluşan bir soru listesi hazırlanmış ve uzman görüşüne sunulmuştur. Uzman görüşleri doğrultusunda; iki sorunun görüşme formundan çıkarılmasına ve diğer sorularla ilgili gerekli düzeltmelerin yapılmasına karar verilmiştir. Yapılan düzenlemeler sonucunda, görüşme formuna istasyon tekniği uygulamasının nasıl yapıldığına, uygulamada oluşan duyuşsal duruma, istasyon tekniği uygulamasının faydalarına/katkılarına, uygulamada problem yaşanan durumlara ve Türkçe dersinde istasyon tekniğinin tekrar kullanılma isteğine ilişkin sorulardan oluşan son şekli verilmiştir. Görüşmeler, yansızlık ilkesinin gereklerine özen gösterilerek (Kaptan, 1973: 251; Büyüköztürk vd., 2014: 160) yapılmıştır. Araştırmacı, görüşme sürecinde öğrencilerin yanıtlarını etkileyebilecek onları yönlendirebilecek sözel veya sözel olmayan davranışlarda bulunmamıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2005: 144; Yıldırım, 2010: 81). Araştırmacı soru sorma ve dinleme işlevlerini daha etkin bir hale getirmek için (Yıldırım ve Şimşek, 2005: 147; Karasar, 2014: 172) öğretmen ve öğrencilerden izin alarak yapılan görüşmeleri ses kaydına almıştır. Elde edilen verilerin geçerlik ve güvenilirliklerinin sağlanması amacıyla; yapılan tüm görüşmelerin birbiriyle karşılaştırması yapılarak uyumuna bakılmış, bu veriler bilgisayar ortamına aktarılarak çözümlemeye hazır hale getirilmiştir (Büyüköztürk vd., 2014: 169). Görüşme verileri çözümlenirken gizlilik ilkesine uyularak katılımcıların isimleri kullanılmamış ve her biri kodlanmıştır. Elde edilen gözlem verilerinin çözümlenmesinde de bu kodlama sistemi kullanılmıştır.

Gözlem ise araştırmacıya verileri ilk elden ulaşma imkânı veren, nitel araştırmalarda yaygın olarak kullanılan bir tekniktir (Yıldırım ve Şimşek, 2005: 169). Gözlem tekniği; araştırma sürecinde ihtiyaç duyulan verilerin insan, toplum, doğa gibi belli hedeflere odaklanılarak, çıplak gözle ya da bir araç kullanılması suretiyle toplanmasıdır. Gözlem, yapılandırılmış gözlem ve yapılandırılmamış gözlem olarak temelde iki gruba ayrılmaktadır (Büyüköztürk vd., 2014: 140). Yapılandırılmış gözlem, gözlenecek kişi veya olgularla ilgili olarak daha iyi bir yapılanma, yönelim ve sistematik bir yaklaşım içermektedir (Cohen, Manion ve Morrison, 2007: 306; Büyüköztürk vd., 2014: 141). Yapılandırılmamış gözlemde gözlemcinin elinde herhangi bir standartlaştırılmış bir gözlem aracı yoktur (Yıldırım ve Şimşek, 2005: 172). Bu teknik araştırmacıya veri toplama ve topladığı verileri kaydetmede özgürlük sağlamaktadır. Gözlemcinin

verileri sentezleme, soyutlama ve organize etmesini gerektiren yapılandırılmamış gözlem tekniği görecelik taşır ve karmaşık olabilir (Büyüköztürk vd., 2014: 141). Bu çalışmada, gözlemler sınıf ortamında yapılandırılmış gözlem tekniğine uygun olarak gerçekleştirilmiştir. Araştırma sürecinde gözlemcinin rolü, mevcut uygulamayı takip ederek müdahale etmeden gözlemlediklerini gözlem formuna kaydetmektir (Gay, 1987: 206; Büyüköztürk vd., 2014: 144). Bu amaçla, yapılandırılmış gözlem tekniğine uygun olarak bir gözlem formu hazırlanmıştır. Hazırlanan gözlem formu iki farklı boyuttan oluşmaktadır. Formun birinci boyutunda derse ve ortama ilişkin gözlemler, ikinci boyutunda ise istasyon tekniğinin uygulanmasına yönelik olarak yapılan gözlemler yer almaktadır. Bu şekilde hazırlanmış bir gözlem formu kullanılması, hem derse hem de istasyon tekniğinin uygulanmasına ilişkin gözlemlerin ve sürecin daha sistematik bir şekilde gerçekleşmesine katkı sağlamıştır. Yapılan gözlemler, anında gözlem formuna kaydedilmiştir. Elde edilen gözlem verileri düzenli bir şekilde her hafta bilgisayar ortamına aktarılmış ve veriler çözümlenmeye hazır hale getirilmiştir.

Verilerin Çözümlemesi

Araştırma sonucunda, nitel boyutta elde edilen verilerin çözümlenmesi için bilgisayar destekli nitel veri analizi kullanılmıştır. Bilgisayar destekli nitel veri analizinin gerçekleştirilmesi ve ortaya çıkan durumun modellenmesinde, QSR NVIVO 10 programından yararlanılmıştır. Uygulama sürecinde elde edilen nitel verilerin değerlendirilmesi amacıyla nitel araştırma desenine uygun olarak içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın nitel boyutunda öğretmen ve öğrencilerle yapılan görüşmelerin yanı sıra yapılan gözlemler de birlikte değerlendirilmiştir. Aynı ayrı analizleri yapılan verilerin birbirlerine benzeyen ve benzemeyen noktaları bir araya getirilerek tek şablon üzerinde birleştirilmiştir. Bu şekilde verilerin benzerlik ve farklılıklarının görülebilmesi daha kolay hale gelmiştir. Araştırma sürecinde elde edilen veriler önce araştırmacı tarafından çözümlenmiş, sonrasında aynı işlemler uzman kişi (tez danışmanı) ile birlikte tekrarlanmıştır.

Araştırma kapsamında geçerliği ve güvenilirliği sağlamak için bazı önlemler alınmıştır. Araştırmanın iç geçerliliğinin sağlanabilmesi amacıyla; çalışmada görüşme ve gözlem olmak üzere iki farklı veri kaynağı kullanılmış, bu veri toplama araçlarından elde edilen verilerin kendi içinde tutarlılığı detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Dış geçerliğin sağlanması amacıyla; araştırma sonuçlarından elde edilen verilerin benzer gruplara ve durumlara aktarılabilirliği sağlanmış, araştırma konusuna yönelik olarak kapsamlı ve detaylı bir alan yazın taraması yapılarak konunun kuramsal boyutla tutarlı olmasına dikkat edilmiş ve araştırma sürecinde yapılan işlemlere dair açıklamalar ayrıntılı bir

şekilde anlatılmıştır. Ayrıca yapılan çözümlenmeler sonucunda; ortaya çıkan kodlamalar belirtilerek çözümlenmelere kaynaklık eden alıntılar üzerinde hiçbir değişiklik yapılmadan, turnak içerisinde italik yazı stiliyle metin içerisinde sunulmuştur. Kimlik gizliliğine özen gösterilerek öğrencilerle yapılan görüşmeden elde edilen doğrudan alıntılarının başına “Gr-Ö1-K” [“Gr”= Görüşme (Veri kaynağı), “Ö1”= Öğrenci-1 (Kaynak kişi ve sırası), “K”= Kız (Öğrencinin cinsiyeti – Kız, Erkek)]; öğretmenle yapılan görüşmeden elde edilen doğrudan alıntılarının başına “Gr-Öğrt” [“Gr”= Görüşme (Veri kaynağı), “Öğrt”= Öğretmen (Kaynak kişi)]; gözlemlere ilişkin alıntılarının başına “Gz-02.12.2015” [“Gz” = Gözlem (Veri kaynağı), 06.11.2015 = Tarih (Gözlemin yapıldığı tarih)] şeklinde alıntılarının alındığı yeri belirten açıklayıcı kısaltmalar konulmuştur.

Araştırmada güvenilirliği sağlamak için çalışılan ortamdaki meydana gelen her şeyin kaydedilmesi önemlidir. Nitel araştırmaların güvenilirliğini sağlamak amacıyla; iç güvenilirliği sağlarken tutarlılık, dış güvenilirliği sağlarken ise teyit edilebilirlik kavramları kullanılmaktadır. İç güvenilirliğin sağlanması için hem öğretmen ve öğrencilerle yapılan görüşmeler hem de yapılan gözlemlerden elde edilen veriler birlikte değerlendirilmiş, elde edilen veriler üzerinde herhangi bir değişiklik yapılmadan doğrudan alıntılarla metinde sunulmuştur. Dış güvenilirliği sağlamak için araştırma sürecinde elde edilen veriler önce araştırmacı tarafından çözümlenmiş, sonrasında aynı işlemler uzman kişi (tez danışmanı) ile birlikte tekrarlanarak teyit edilebilirliği sağlanmıştır. Araştırmanın tüm süreçlerinde alan uzmanlarının görüşlerine başvurulmuştur.

İstasyon Tekniğinin Uygulama Süreci

Araştırma sürecinin en başında uygulamanın yapılacağı okulu belirlemek için farklı okullar araştırılmış, öğretmenlerle görüşülmüş, en uygun okul belirlenmiştir. Araştırma izni alındıktan sonra okul yönetimi ile görüşülmüş ve araştırmada kullanılmak üzere 6. sınıf öğrencilerine ilişkin bilgiler elde edilmiştir. Elde edilen bilgiler, öğrenci gruplarının denkleştirilmesi ve deney grubunun kendi içerisinde heterojen bir şekilde belirlenmesi için kullanılmıştır. Deney ve kontrol grupları için uygun sınıflar belirlenmiştir. Türkçe dersi branş öğretmenlerinin girdiği bir ders olduğu için iki sınıfa da aynı öğretmenin girmesine dikkat edilmiştir. Uygulama için yapılacak olan “Atatürkçülük” ünitesindeki dilbilgisi kazanımları göz önünde bulundurularak beş farklı çalışma masası hazırlanmasına karar verilmiş, masalarda yer alacak materyallerin geliştirilmesi için araştırmalar yapılmıştır. Bu materyaller hazırlanırken öğrencilerin yaş, seviye ve ilgilerinin yanı sıra materyallerin derste yer alan kazanımları gerçekleştirecek nitelikte, dayanıklı ve öğrenciler tarafından kolayca kullanılabilir olmasına özen gösterilmiştir. Geliştirilen materyaller hakkında uygulama öncesi uygulama öğretmeni ile de görüş alışverişinde bulunulmuştur.

Masalarda çalışacak gruplar oluşturulurken; öğrencilerin cinsiyet, başarı vb. özellikler yönünden heterojen olmasına dikkat edilmiştir.

Çalışma grubunda, istasyon tekniği uygulaması haftada iki saat olarak planlanmış ve toplamda altı hafta süreyle dersin sorumlu öğretmeni tarafından yürütülmüştür. Araştırmacı öğretmenin sınıfta ders işlemesine müdahale etmemiş, dersin normal ilerleyişinin sağlayabilmek ve öğrencilerin dikkatlerini dağıtmamak için gerekli özeni göstermiştir. Öğrencilerin beş farklı masadaki farklı etkinlikleri onar dakika olarak yapmaları ve sürenin sonunda yaptıkları etkinliği bırakarak diğer masalara geçişleri sağlanmıştır. Bu masalardaki etkinlikler bir önceki grubun bıraktığı yerden sürdürülmüştür. Bu şekilde sırasıyla bütün grupların hazırlanan beş masada da çalışması gerekliliği yerine getirilmiştir. Süreç içerisinde yapılan uygulamalar şöyledir:

- *Eşleştirme masasında*; basit, türemiş ve birleşik kelimeleri kavramasına,
- *Yapboz masasında*; birleşik kelimeleri kavramasına,
- *Paragraf oluşturma masasında*; kök ve eki, basit ve türemiş kelimeleri öğrenmesine, yapım eklerinin özelliklerini ve kelimeye kazandırdığı anlam özelliklerini kavramasına, isim ve fiil köklerini, yapım ve çekim eklerini ayırt edebilmesine,
- *Kesme masasında*; kök ve eki, kelime gövdesini, basit ve türemiş kelimeyi kavramasına; isim ve fiil köklerini, yapım ve çekim eklerini ayırt edebilmesine,
- *Metin tamamlama masasında*; kök ve eki, yapım eklerinin özelliklerini ve kelimeye kazandırdığı anlam özelliklerini kavramasına; isim ve fiil köklerini, yapım ve çekim eklerini ayırt edebilmesine yönelik olarak hazırlanan etkinlikler yürütülmüştür.

Haftada iki ders saati (80 dk) olarak planlanan uygulamada; öğrenciler her bir masada on dakika toplamda ise elli dakika çalışmış, kalan sürede araştırmacı öğrencilerin uygulamaya ilişkin sorularını yanıtlamış ve yaptıkları çalışmalar hakkında öğrencilere dönüt vermiştir.

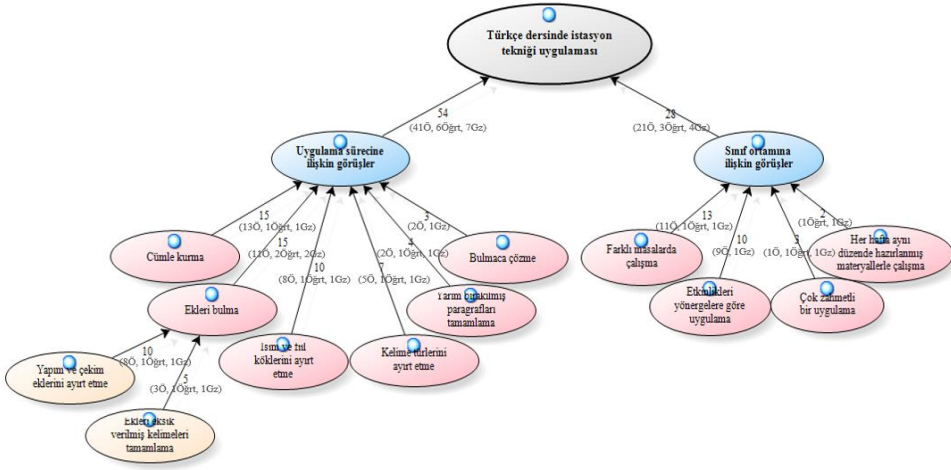
BULGULAR

Bu bölümde Türkçe dersinde istasyon tekniği uygulamasına ilişkin nitel verilerin çözümlemeleri sunulmuştur. Nitel veriler çözümlenirken öğrenci ve öğretmen görüşleri ile gözlemlerden elde edilen bulgular önce ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Ayrıntılı analizleri yapılan bulgular daha sonra bir arada değerlendirilmiş, bulguların birbirlerini destekledikleri ve desteklemedikleri noktalar belirlenerek aynı şablon üzerinde birleştirilmiştir. Bu şekilde görüşmeler ve gözlemlerden elde edilen bulguların benzerlik ve farklılıklarını görmek kolaylaşmıştır.

Türkçe Dersinde İstasyon Tekniği Uygulamasının Nasıl Yapıldığına İlişkin Çözümler

Görüşmeler ve gözlemlerden elde edilen kodlamalar benzer özellikleri dikkate alınarak değerlendirilmiş ve istasyon tekniğinin uygulama sürecine ilişkin iki alt tema oluşturulmuştur. Oluşturulan bu alt temalar, “uygulama sürecine ilişkin görüşler” ve “sınıf ortamına ilişkin görüşler” olarak ifade edilmiştir. “Türkçe dersinde istasyon tekniği uygulaması” temasına ilişkin oluşturulan model Şekil 1’de yer almaktadır.

Şekil 1: Türkçe Dersinde İstasyon Tekniği Uygulamasına İlişkin Model

* Ö: Öğrenci, Öğrt: Öğretmen, Gz: Gözlemci

Şekil 1’de yer alan modelde; ana tema, alt temalar ve temalara ilişkin olarak yapılan yüklemeleri sunulmuştur. Öğretmen ve öğrenci görüşmeleri ile gözlemlerden elde edilen kodlamalar bir araya getirilerek, istasyon tekniği uygulamasında neler yapıldığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu temaya ilişkin örnek cümleler verilmiştir. Verilen cümleler genel olarak paragraflarda bütün halinde sunulmuştur. Bu cümleler parça parça düşünüldüğünde, alt temaların vurgulandığı ve alt temalara uygun yüklemelerin yapıldığı görülmektedir.

İstasyon tekniği uygulamasına ilişkin olarak öğrenci görüşlerinden örnekler aşağıda sunulmuştur. Bir öğrenci, **Gr-Ö1-E** “Farklı hazırlanmış masalar vardı. Her birinde farklı şeyler yapıyorduk. Öğretmenimiz bize kâğıtları dağıtıyordu. Biz yapmaya başlıyorduk. Sonra yazıyorduk. Kesme masasında da makasla kestiğimiz kelimenin isim mi fiil mi, kelimedeki eklerin yapım mı çekim mi olduğunu tartışıyorduk. Sonra karar vererek buna göre ilerliyorduk. Sonra öğretmenimiz bize sürenin bittiğini söylüyordu biz de elimizdekini kutuya bırakıp başka masaya geçiyorduk.” şeklinde hem sürecin nasıl ilerlediğini hem de süreçte neler yaptıklarını ifade etmiştir.

Bir başka öğrenci de, **Gr-Ö7-K** “Sırasıyla kesme, eşleştirme, paragraf, yapboz ve metin tamamlama masalarında çalıştık. Sonra her hafta bir sonrakinden başladık. Bu biraz kafamızı karıştırdı ama öğretmenimiz tahtaya şekil çizdiği için masalarımızı bildik. Yapboz masasında önce çok fazla birleşik kelimeleri bulamıyorduk ve cümle de kuramıyorduk. Ama zaman ilerledikçe herkes kelimeleri bulmaya ve cümle kurmaya başladı. Kesme masasında da isim ve fiil köklerini, yapım ve çekim eklerini, kelimelerin çeşidini daha iyi ayırt ettik. Türkçe dersine katılmayan arkadaşlar bu aralar eklerle ilgili derslere katılmaya başladılar. Paragraf masasında da önceki arkadaşlarımızın yarım bıraktığı yazıyı yazıyorduk.” diyerek süreç içerisinde yapılanları anlatmıştır.

Sürecin nasıl ilerlediği ve süreçte neler yapıldığına ilişkin olarak uygulama öğretmeni, **Gr-Öğrt** “Bu uygulamada araştırmacı önceden tüm materyalleri hazırlamıştı. Her hafta aynı şekilde yeniden materyal hazırladı. Sınıftaki öğrenciler cinsiyet ve başarılarına göre heterojen olarak gruplara ayrıldı. Her masada farklı bir kazanıma yönelik etkinlik tasarlanmıştı. Etkinlik için gerekli yönergeler de masalara yerleştirilmişti. Tahtaya da öğrencilerin değiştirecekleri masaların sırası yazılmıştı. Öğrenciler hazırlanan masalarda belirli sürelerde çalıştıktan sonra diğer masaya geçtiler. Her hafta başladıkları masa değişti. Bu masalarda kelime ek ve köklerini ayırt etmeyi, eksik kelimeleri uygun eklerle tamamlamayı, birleşik kelimeleri bularak cümle içinde kullanmayı, kelime köklerine uygun ekler getirerek paragraf oluşturmayı ve kelime türlerini ayırt etmeyi öğrendiler. İlk haftalarda çocuklar ne yapacaklarını kavramakta biraz zorlandılar. Kavradıktan sonra kendi kendilerine yapmaya başladılar. Doğru oranları da git gide arttı diye düşünüyorum. Sıkılanlar da oldu. Oldukça zahmetli bir uygulamaydı.” şeklinde hem sürecin aşamalarını hem de süreçte yapılanları anlatmıştır.

İstasyon tekniğinin nasıl uygulandığına ilişkin veriler yapılan gözlemlerle de belirlenmiştir. Gözlemler tarih sırasına göre sunulmuş ve gözlemlerden elde edilen bulgular paragraf şeklinde verilmiştir. Bu doğrultuda; yapılan gözlem ifadelerinden örnekler **Gz-06.11.2015** “Öğrenciler her masada sırasıyla çalıştılar. Masaları değiştirirken tahtada yazılı olan sıralamayı dikkate aldılar ve öğretmen de onlara yardımcı oldu. Hazırlanan etkinlikleri yaparken zorlandıklarında uygulama öğretmeninden yardım istediler.” **Gz-13.11.2015** “Öğrenciler bu hafta uygulamayı biraz daha rahat uyguladılar. Hazırlanan masalarda çalışırken etkinlikleri daha kolay yaptılar. Materyalleri daha etkin kullandılar. Paragraf oluşturma masasında hikâye oluştururken sanki biraz zorlandılar ancak yazdılar.” **Gz-20.11.2015** “Uygulama sürecinde masalar değiştirilirken öğrenciler daha hızlı hareket ederek materyallerin dağıtımında öğretmene yardımcı oldular. Yapılan çalışmalarını değerlendiren konuşmalar yaptılar. Çalışma kâğıtlarındaki küçük yanlışlıkları uygulama öğretmeni düzelterek sınıfa dönüt verdi.” **Gz-27.11.2015** “Öğrenciler kesme masasındaki kelimeleri keserken artık ne eki diye sormadan kesiyorlar. Cümleleri daha rahat kurabiliyorlar. Aynı şekilde eşleştirme masasında kelime türlerini de kolaylıkla ayırt edebiliyorlar.”

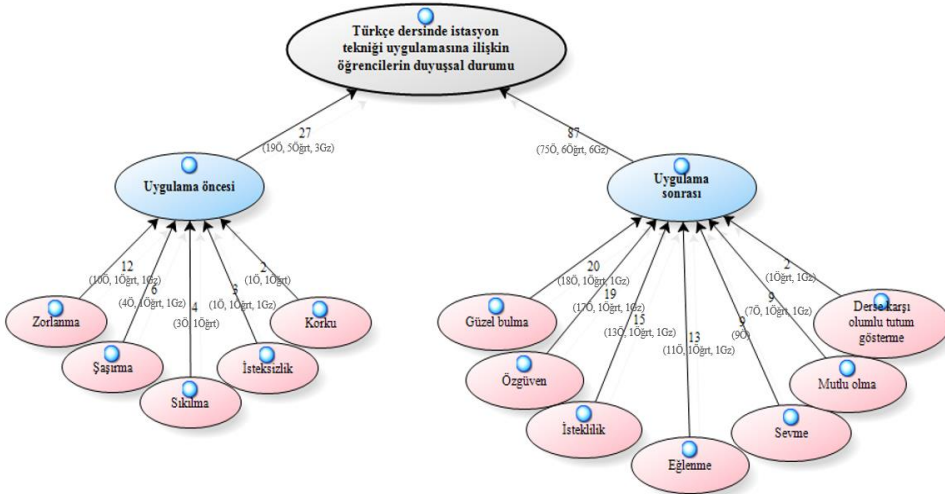
Gz-4.12.2015 “Öğrenciler grup içinde daha sessiz ve düzenli çalışıyorlar. Öğretmen birleşik kelimelere ilişkin öğrencilerin sordukları soruları yanıtladı. Grup içinde yardımlaşma ön plana çıkıyor. Birbirlerinin yanlışlarını düzelterek doğru olan bilgiyi söylüyorlar.” şeklindedir.

Öğretmen ve öğrenci görüşmeleri ile gözlemlerden verilen örneklerden de görülebileceği gibi, öğrencilerin istasyon tekniğinin nasıl uygulandığına ilişkin fikir sahibi oldukları ve süreci kavradıkları söylenebilir. Öğretmen ve öğrenci görüşlerinin birbirlerini destekleyecek nitelikte olması, öğrencilerin yaptıkları işlemleri ve uygulama sürecini dikkatle takip ettiklerini göstermektedir. Gözlemlerden elde edilen bulgular da görüşmelerden elde edilen bulguları desteklemektedir.

Türkçe Dersinde İstasyon Tekniği Uygulamasında Oluşan Duyuşsal Duruma İlişkin Çözümlemeler

Nitel veriler analiz edildiğinde, öğrencilerin uygulama öncesine ilişkin duyuşsal durumunu gösteren kodlamalar belirlenmiştir. Öğrencilerin istasyon tekniği uygulamasının öncesi ve sonrası ile ilgili olarak çeşitli duygular içerisinde buldukları anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda, duyuşsal duruma ilişkin ana tema içerisinde “uygulama öncesi” ve “uygulama sonrası” şeklinde iki alt tema oluşturulmuştur. Böylece “Türkçe dersinde istasyon tekniği uygulamasına ilişkin öğrencilerin duyuşsal durumu” ana teması ve alt temalara ilişkin olarak oluşturulan model Şekil 2’de sunulmuştur.

Şekil 2: Türkçe Dersinde İstasyon Tekniği Uygulamasına Yönelik Duyuşsal Duruma İlişkin Model

* Ö: Öğrenci, Ögrt: Öğretmen, Gz: Gözlemci

Şekil 2’de yer alan istasyon tekniği uygulamasına ilişkin oluşan duyuşsal duruma yönelik olarak oluşturulan modelde; ana tema, alt temalar ve yüklem sayıları sunulmuştur. Öğrenci ve öğretmen görüşmeleri ile gözlemler bir bütün olarak gösterilmiştir. Uygulama öncesi duyuşsal duruma yönelik yapılan kodlamalar; “zorlanma”, “şaşıрма”, “sıkılma”, “isteksizlik” ve “korku” şeklinde sıralanmıştır.

Uygulama öncesi duyuşsal duruma yönelik olarak en fazla kodlama “zorlanma” alt temasına ilişkindir. Öğrenciler Türkçe dersinde istasyon tekniği uygulamasını yapacaklarını öğrendiklerinde tekniği uygularken zorlanacaklarını düşündüklerini belirtmişlerdir. Bir öğrenci, **Gr-Ö3-K** “Bize ilk anlatıldığında uygulamayı yaparken zorlanacağımı düşündüm... Sanki hiç bilmediğimiz şeyler gibi geldi...” diyerek, bir başka öğrenci de, **Gr-Ö6-E** “Öğretmen sınıfta yapacaklarımızı söyledi ama çok değişik geldi ve sanki çok zorlanacağımız bir ders gibi düşündüm. Arkadaşlarım da öyle dediler.” şeklinde görüşünü belirtmiştir.

Uygulama öncesi duyuşsal duruma ilişkin ikinci en çok kodlanan alt tema “şaşıрма” olarak belirlenmiştir. Bu alt temaya ilişkin olarak bir öğrenci, **Gr-Ö17-E** “Önce hepimiz çok şaşırdık ve ne yapacağımızı bilemedik. Ama yapınca öğrendik. Farklı farklı şeyler yaptık.” diyerek uygulamayla ilgili duygularını ifade etmiştir.

Uygulama öncesi duyuşsal duruma ilişkin bir diğer alt tema “sıkılma” olarak ifade edilmiştir. Bu alt temaya kaynak olarak bir öğrencinin, **Gr-Ö1-E** “Önceden bazı şeyleri yapamadığım için çok katılmak istemiyordum ve derste sıkılıyordum. Hatta Türkçe dersine gelmeyi hiç istemiyordum. Bu uygulamanın da sıkıcı olacağını düşündüm.” sözleri örnek verilebilir.

Uygulama öncesi duyuşsal duruma ilişkin bir başka alt tema da “isteksizlik” olarak belirlenmiştir. Bu alt temaya kaynaklık eden bir öğrenci, **Gr-Ö16-E** “Bazı arkadaşlarla konuşunca bu şekilde ders işlemeyi istemediklerini duydum. Ben de nasıl olacağını bilmediğim için çekindim ve istemedim açıkçası.” diyerek uygulama öncesinde isteksiz olduğunu ifade etmiştir.

Uygulama öncesi duyuşsal duruma ilişkin son alt tema “korku” olarak belirlenmiştir. Bu alt temaya kaynaklık eden bir öğrenci, **Gr-Ö7-K** “Yapamayacağımı düşünüp korktum. İlk başta bu yüzden pek fazla katılmıyordum ama sonra etkinlikleri yaptıktan sonra yapmasam bile yanlış söylesem bile yine de yapmak istiyorum.” diyerek uygulama öncesinde yapamayacağına ilişkin korkusu olduğunu belirtmiştir.

Uygulama öncesi duyuşsal durum ilişkin elde edilen bu veriler öğrencilerin ne yapacaklarını tam olarak bilmedikleri için karmaşık duygular içinde olduklarını göstermektedir. Bu durumun nedeni olarak, öğrencilerin istasyon tekniği uygulaması hakkında önceden bilgi sahibi olmamaları ve sınıfta bu tarz etkinlikleri yapmamaları gösterilebilir.

Uygulama sonrası duyuşsal duruma ilişkin olarak öğrenci ve öğretmen görüşleri ile gözlemler analiz edilmiştir. Çözömlmeler sonrasında yedi alt tema oluşturulmuştur. Oluşturulan temalar kodlama frekansları dikkate alınarak sıralanmıştır. Belirlenen temalar: **“güzel bulma”, “özgüven”, “isteklilik”, “eğlenme”, “mutlu olma”, “sevme”, “derse karşı olumlu tutum gösterme”** şeklinde ifade edilmektedir.

Uygulama sonrası duyuşsal duruma ilişkin olarak en fazla kodlanan alt tema **“güzel bulma”** olarak tespit edilmiştir. Bu alt temaya ilişkin olarak bir öğrenci, **Gr-Ö12-K** *“Uygulama çok güzeldi. En çok eşleştirme masası hoşuma gitti.”* sözleriyle, bir başka öğrenci de, **Gr-Ö18-K** *“Çok hoşuma gitti. Özellikle eşleştirme masası ve paragraf masası çok zevkli ve çok güzeldi.”* sözleriyle uygulamayı güzel bulduklarına ilişkin görüşlerini belirtmişlerdir.

Uygulama sonrasına yönelik olarak belirlenen alt temalardan biri de **“özgüven”** olarak belirlenmiştir. Bu alt temaya ilişkin olarak bir öğrenci, **Gr-Ö2-K** *“Önceden parmak falan kaldırmıyordum. Bilmediğim için çekiniyordum. Şimdi kaldırıyorum ve kendime güveniyorum.”* diyerek, diğer bir öğrenci, **Gr-Ö13-E** *“Önceden derse çok fazla katılmıyordum. Şimdi daha fazla parmak kaldırıyorum eklerde, köklerde falan. Kendime güvenim yerine geldi.”* şeklinde görüşünü belirtmiştir. Bu alt temaya yönelik olarak uygulama öğretmeni **Gr-Öğrt** *“Kendilerine güven olarak ‘yapabiliyorum’ hissini algıladılar. Bu onların özgüvenlerini geliştirdi.”* şeklinde görüş belirtirken, benzer şekilde gözlemci notları arasında da **Gz-11.12.2015** *“Öğrenciler artık kendi başlarına uygulamayı yapıyorlar ve öğretmenin sınıfa yönelttiği sorularda daha fazla parmak kaldırarak söz alıyorlar. Kendilerine güvenleri arttı. Kendilerinden emin olarak ve genelde de konuyla ilgili soruları yanıtıyorlar.”* şeklinde ifadelerle rastlanmıştır.

Uygulama sonrasına ilişkin duygusal durum için kodlanan alt temalardan bir diğeri **“isteklilik”** tir. Bu alt temaya ilişkin olarak bir öğrenci **Gr-Ö1-E** *“Önceden bazı şeyleri yapamadığım için çok katılmak istemiyordum. Şimdi bunları öğrendiğim için derse katılmak için daha çok istek duyuyorum.”* diyerek derse katılmaya daha istekli olduklarına ilişkin görüşlerini bildirmiştir. Bu alt temaya yönelik olarak uygulama öğretmenin **Gr-Öğrt** *“Öğrenciler önceden derse daha az katılıyorlardı ve kendilerine soru sormamı istemiyorlardı. Uygulama sonrasında sınıfta konuyla ilgili soru sorduğumda daha fazla öğrenci cevap vermek için parmak kaldırıyor ve söz hakkı istiyor.”* şeklindeki ifadesi öğrencilerin derse katılma isteklerinin arttığına ilişkin bulguyu desteklemektedir.

Uygulama sonrasına ilişkin duygusal durumun belirlenmesi için kodlanan alt temalardan bir diğeri **“eğlenme”** dir. Bu alt temaya ilişkin olarak bir öğrencinin **Gr-Ö17-E** *“Çok zevk aldım ve çok eğlendim. Bu şekilde ders işlemek çok eğlenceliydi.”* şeklindeki ifadesi, uygulama öğretmenin **Gr-Öğrt** *“Öğrenciler istasyon tekniği*

uygulamasında farklı etkinliklerle eğlenerek öğreniyorlar.” sözleri ile gözlemci notları arasında rastlanan **Gz-27.11.2015** “*Öğrenciler yapılan etkinlikleri yaparken çok neşeliler ve eğleniyorlar.*” ifadesi öğrencilerin uygulama sürecinde eğlendikleri bulgusunu desteklemektedir.

Uygulama sonrasına ilişkin duygusal duruma ilişkin kodlamalar arasında yer alan bir diğer alt tema da “**mutlu olma**”dır. Bu alt temaya yönelik olarak bir öğrenci **Gr-Ö14-E** “*Ben çok mutlu oldum bu şekilde ders işlemekten dolayı.*” diyerek uygulama sonrasında mutlu olduklarını ifade etmişlerdir. Uygulama öğretmenin **Gr-Öğrt** “*Öğrenciler bu şekilde ders işlemekten dolayı gerçekten mutlu oldular. Farklı bir deneyimdi onlar için.*” ifadesi ve gözlemci notları arasında yer alan **Gz-04.12.2015** “*İstasyon tekniği uygulaması ilerledikçe öğrencilerin uygulamayı daha iyi kavıyor ve bu şekilde ders işlemekten dolayı daha mutlu oluyorlar. Bu süreçte açıkça yansıyor.*” ifadesi öğrencilerin uygulama sürecinde mutlu oldukları bulgusunu destekler niteliktedir.

Uygulama sonrası duygusal duruma yönelik bir başka alt tema “**sevme**”dir. Bu alt temaya ilişkin olarak bir öğrenci **Gr-Ö16-E** “*Bu şekilde öğrenmeyi sevdim. Keşke diğer konuları da böyle öğrenseydik*” diyerek duygularını ortaya koymuştur. Uygulama öğretmenin **Gr-Öğrt** “*Öğrenciler bu şekilde ders işlemeyi daha çok sevdiler.*” şeklindeki ifadesi ile gözlemci notları arasında yer alan **Gz-27.11.2015** “*Öğrenciler etkinliklerle ders işlemeyi sevdiklerini ve Türkçeyi bu şekilde öğrenmenin daha kolay olduğunu söylüyorlar.*” **Gz-11.12.2015** “*Öğrenciler dersin işlenirken daha uyumlular ve istasyon tekniğiyle ders işlemeyi sevdiklerini ifade ediyorlar.*” ifadesi öğrenci görüşleri ile paralellik göstermektedir.

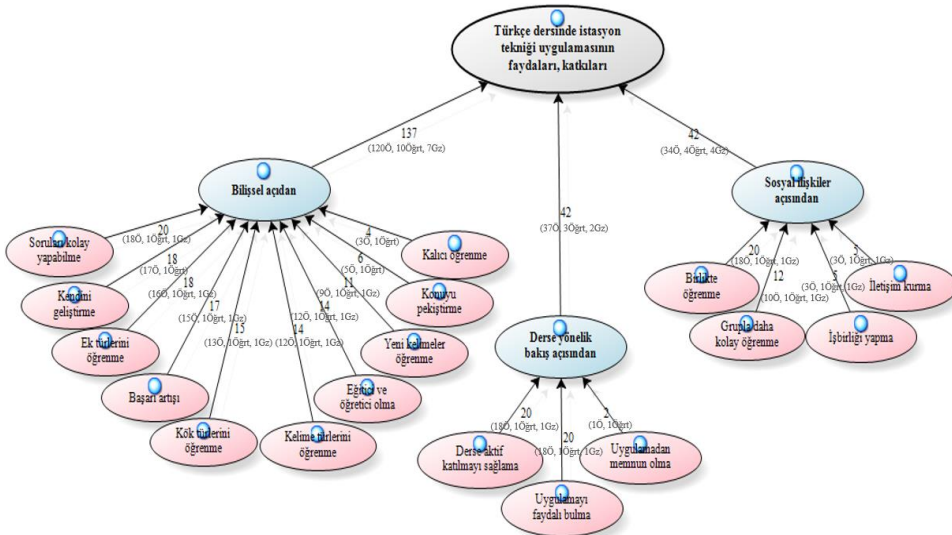
Uygulama sonrası duygusal duruma ilişkin son alt tema “**derse karşı olumlu tutum gösterme**” olarak tespit edilmiştir. Bu alt temaya yönelik olarak öğretmen ve gözlemci görüşü aşağıda sunulmuştur. Öğretmenin uygulama sonrasına ilişkin **Gr-Öğrt** “*Öğrencilerin derse karşı daha olumlu bir tutum geliştirdiklerini söyleyebilirim.*” şeklindeki görüşü ile gözlemcinin **Gz-04.12.2015** “*Öğrenciler derse karşı daha dikkatli yaklaşıyorlar ve öğrendikçe daha olumlu bir tutum sergiliyorlar. Öğretmen de bunu destekleyecek dönütleri sınıfta sergiliyor.*” şeklindeki gözlem notları paralellik göstermektedir.

İstasyon tekniği uygulamasına yönelik duygusal duruma ilişkin öğrenci görüşlerine genel olarak bakıldığında; uygulama öncesinde daha önce böyle bir etkinlikle karşılaşmadıkları için karmaşık duygular içinde oldukları, uygulama sonrasında ise öğrencilerin olumlu duygular içinde oldukları görülmektedir. Öğrencilerin bu şekilde ders işlemekten dolayı duygularının olumlu yönde etkilendiği söylenebilir.

Türkçe Dersinde İstasyon Tekniği Uygulamasının Faydaları/Katkılarına İlişkin Çözümlemeler

Araştırmada elde edilen nitel veriler analiz edilmiş ve istasyon tekniği uygulamasının faydaları/katkılarına yönelik kodlamalar tespit edilmiştir. Bu kodlar **“Türkçe dersinde istasyon tekniği uygulamasının faydaları/katkıları”** ana teması altında birleştirilmiştir. Öğretmen ve öğrenci görüşmeleri ile gözlemlerden elde edilen verilerin istasyon tekniği uygulamasının faydaları/katkılarına ilişkin ana teması *altında “bilişsel açıdan”, “derse yönelik bakış açısından”* ve *“sosyal ilişkiler açısından”* olmak üzere üç farklı alt temaya ayrıldığı belirlenmiştir. Bu alt temalar, en çok kodlama yapılandırılan en az kodlama yapılandırılan doğru sıralanmıştır. İstasyon tekniği uygulamasının faydaları/katkıları temasına yönelik olarak oluşturulan modele aşağıda yer verilmiştir.

Şekil 3: Türkçe Dersinde İstasyon Tekniği Uygulamasının Faydaları/Katkılarına İlişkin Model

* Ö: Öğrenci, Öört: Öğretmen, Gz: Gözlemci

Şekil 3 incelendiğinde; istasyon tekniği uygulamasının faydaları/katkılarına ilişkin modelde ana tema, alt temalar, alt kodlamalar ve yapılan yüklemeye sayılarına yer verildiği görülmektedir. Bu ana tema, alt tema ve alt kodlamalar yönelik ayrıntılı bilgilere aşağıda yer verilmiştir.

İstasyon tekniğinin bilişsel açıdan faydaları/katkıları alt teması ayrıntılı olarak analiz edilmiş ve kendi içerisinde on alt gruba ayrıldığı tespit edilmiştir. Tespit edilen bu alt gruplar yüklemeye sayılarına göre; **“soruları kolay yapabılme”**, **“kendini geliştirme”**, **“ek türlerini öğrenme”**, **“başarı artışı”**, **“kök türleri-**

ni öğrenme”, “kelime türlerini öğrenme”, “eğitici ve öğretici olma”, “yeni kelimeler öğrenme”, “konuyu pekiştirme” ve “kalıcı öğrenme” olarak sıralanmaktadır.

İstasyon tekniği uygulamasının bilişsel açıdan faydaları/katkılarına ilişkin olarak en fazla kodlamanın “**soruları kolay yapabilme**” şeklinde olduğu belirlenmiştir. Bu alt temaya yönelik olarak bir öğrenci **Gr-Ö1-E** “*Testleri tamamen yapamıyordum. Bu yüzden fazla yanlışım çıkıyordu. Bu istasyon tekniğiyle daha az yanlışım çıktı. Artık soruları daha kolay ve doğru yapıyorum.*” ifadesi örnek olarak verilebilir.

İstasyon tekniği uygulamasının “**kendini geliştirme**” alt temasına ilişkin olarak bir öğrencinin **Gr-Ö11-K** “*Kendimi geliştirdiğime inanıyorum. Arkadaşlarımdan desteğiyle tabii.*” şeklindeki sözleri ve uygulama öğretmenin **Gr-Öğrt** “*Öğrendiklerini yavaş yavaş oturtuyorlar ve gelişiyorlar. Bu uygulamanın onları geliştirdiğini, düşünüyorum ve bunu elbette yedinci ve sekizinci sınıflarda görecekleri konular da tamamlanınca daha net anlayacaklar. Bu bir süreç sonuçta. Diğer şubelere göre daha rahat gideceklerine ve başarılı olacaklarına inanıyorum.*” şeklindeki sözleri öğrencilerin süreçte kendilerini geliştirdikleri bulgusunu desteklemektedir.

İstasyon tekniği uygulamasının bilişsel açıdan faydaları/katkılarına yönelik olarak tespit edilen alt gruplardan biri “**ek türlerini öğrenme**”dir. Belirlenen bu alt gruba yönelik bir öğrenci **Gr-Ö3-K** “*Ekleri öğrendim... Kelimelere ek getirmeyi öğrendim... Yapım ve çekim eklerini tam olarak anladım.*” diyerek ek konusunda sürecin kendisine olan katkısını anlatmıştır. Konuyla ilgili olarak uygulama öğretmeni de **Gr-Öğrt** “*Yapım eklerinin yeni bir kelime oluşturduğunu algıladılar. Eklerin türünü de daha kolay ayırt edebiliyorlar.*” diyerek öğrencilerin ek konusundaki gelişmelerine yönelik düşüncesini açıklamıştır.

İstasyon tekniği uygulamasının bilişsel açıdan faydaları/katkılarına ilişkin olarak belirlenen alt temalardan bir diğeri de “**başarı artışı**”dır. Bu alt temaya yönelik olarak bir öğrenci **Gr-Ö15-E** “*Fiilleri yapamam diye düşünüyordum ancak şimdi yapıyorum hatta deneme sınavında ve diğer sınavlarda puanım ez an 10 puan arttı. Genelde herkesin ders notu yükseldi.*” diyerek başarı artışına ilişkin düşüncelerini ifade etmiştir.

İstasyon tekniği uygulamasının bilişsel açıdan faydaları/katkılarına ilişkin oluşun “**kök türlerini öğrenme**” alt temasına ilişkin olarak bir öğrenci **Gr-Ö9-K** “*İsim-fiil kökünü bilmiyordum daha iyi öğrendim. Kesme masasında fiil-isim köklerinin farkını öğrendim.*” sözleriyle düşüncelerini belirtmiştir. Bilişsel açıdan faydaları/katkılarına yönelik olarak öğretmen görüşmesinde de **Gr-Öğrt** “*Bu uygulama sonrasında isim ve fiil köklerini daha rahat ayırt edebiliyorlar.*” öğrenci görüşlerine benzer ifadeler bulunmaktadır.

İstasyon tekniği uygulamasının bilişsel açıdan faydaları/katkılarına yönelik alt temalardan biri **“kelime türlerini öğrenme”** şeklinde belirlenmiştir. Bir öğrenci **Gr-Ö12-K** *“Kelime türlerinde de çok faydası oldu. Sorularda da daha iyi yapabiliyorum. Yapboz masasında biraz zorlandım ama birleşik kelimelere yönelik bilgimi arttırdı.”* sözleriyle kelime türlerini öğrenmede uygulamanın faydalı olduğuna ilişkin düşüncesini açıklamıştır. Benzer şekilde kelime türlerini öğrenme alt temasına ilişkin olarak gözlemci notları arasında da **Gz-11.12.2015** *“Öğrenciler eşleştirme masasında çalışırken daha seri bir şekilde kelime türlerini birbirinden ayırt ediyorlar. Bir öğrenci bir kelime söylediğinde hemen hemen tüm grup türünü rahatlıkla belirleyebiliyor. İlk başlarda öğrenciler kelimelerin türünü sürekli karıştırıyorlardı.”* şeklinde ifadelere rastlanmıştır.

Uygulamanın bilişsel açıdan faydaları/katkılarına yönelik tespit edilen alt temalardan biri de **“eğitici ve öğretici olma”**dır. Bu alt temaya yönelik görüşlerini belirten bir öğrenci **Gr-Ö18-K** *“Normal derste gördüğümüzden farklı bir şekilde öğrendik. Öğretici ve eğitici bir etkinlik olduğunu düşünüyorum.”* diyerek uygulamanın eğitici ve öğretici olduğuna ilişkin düşüncelerini belirtmiştir.

Araştırmada oluşturulan **“yeni kelimeler öğrenme”** alt temasına ise bir öğrencinin **Gr-Ö1-E** *“Anlamadığım kelimeleri anladım ve hiç duymadığım kelimeleri de öğrendim.”* sözleri kaynaklık ederken, **“konuyu pekiştirme”** alt temasına bir başka öğrencinin **Gr-Ö15-E** *“Konuları sürekli olarak tekrar tekrar yaptığımız için pekiştirdim. Önceden bildiğim şeyleri de daha iyi pekiştirdim.”* sözleri ve son olarak **“kalıcı öğrenme”** alt temasına bir diğer öğrencinin **Gr-Ö7-K** *“Öğrendiklerimi unutmuyorum. Konularla ilgili soru çıkınca hemen aklıma geliyor.”* sözleri kaynaklık etmiştir.

İstasyon tekniği uygulamasının derse yönelik bakış açısından faydaları/katkılarına ilişkin olarak veriler detaylı olarak incelenmiş ve üç alt grup belirlenmiştir. Bu alt gruplar **“derse aktif katılmayı sağlama”**, **“uygulamayı faydalı bulma”** ve **“uygulamadan memnun olma”**dır.

İstasyon tekniği uygulamasının derse yönelik bakış açısından faydaları/katkılarına ilişkin belirlenen alt temalardan biri **“derse aktif katılmayı sağlama”**dır. Bu alt temaya ilişkin bir öğrenci **Gr-Ö16-E** *“Daha aktiftik. Önceden derse çok katılım yoktu. Hepimizin katılımını arttırdı.”* sözleriyle derse katılımlarının öncekine göre arttığını belirtmiştir.

İstasyon tekniği uygulamasının derse yönelik bakış açısından faydaları/katkılarına ilişkin belirlenen bir diğer alt tema da **“uygulamayı faydalı bulma”**dır. Bu temayla ilgili olarak öğrencilerden biri **Gr-Ö1-E** *“Bu uygulama bizim için bence çok faydalı oldu.”* diyerek istasyon tekniği uygulamasının faydalı olduğuna ilişkin düşüncelerini belirtmişlerdir. Uygulama öğretmeni de **Gr-Öğrt** *“Öğ-*

rencilere pek çok konuda faydası oldu elbette. Öğrencilerin bu şekilde farklı etkinlikler ve materyaller kullanarak öğrenmelerinin onların ilgisini çekerek daha etkili öğrenmelerini sağladığını ve onlara çok faydasının olduğunu düşünüyorum.” şeklindeki ifadesi öğrencilerin uygulamadan olumlu etkilendiğini ortaya koymaktadır.

İstasyon tekniği uygulamasının derse yönelik bakış açısından faydaları/katkılarına yönelik kodlanan son alt tema ise **“uygulamadan memnun olma”** olarak belirlenmiştir. Bu alt temaya ilişkin olarak bir öğrenci **Gr-Ö15-E** *“Ben çok memnun kaldım böyle bir uygulamaya katılmaktan...”* şeklinde düşüncelerini ifade ederken, uygulama öğretmeni de, **Gr-Öğrt** *“Bu uygulamanın benim girdiğim bir sınıfta uygulanmış olmasından çok memnunum.”* şeklindeki sözleri ile desteklemiştir.

İstasyon tekniği uygulamasının sosyal ilişkiler açısından faydaları/katkılarına ilişkin olarak bulgular ayrıntılı bir şekilde analiz edilmiş ve dört alt grup tespit edilmiştir. Belirlenen bu alt gruplar **“birlikte öğrenme”**, **“grupla daha kolay öğrenme”**, **“işbirliği yapma”** ve **“iletişim kurma”**dır.

İstasyon tekniği uygulamasının sosyal ilişkiler açısından faydaları/katkılarına ilişkin en çok yüklemeye yapılan alt tema **“birlikte öğrenme”**dir. Bu alt temaya ilişkin olarak bir öğrencinin **Gr-Ö17-E** *“Arkadaşlarımla birlikte çalışmayı ve dayanışmayı öğrendim. Bir arkadaşımın gruptaki başarısı ondan beklemediğimiz kadar iyi ilerleme gösterdi. Daha çok kendilerini geliştirenler oldu ama tüm sınıf aslında gelişti.”* şeklindeki ifadesi öğrenmenin önemini ortaya koymuştur. Bu alt temaya ilişkin olarak uygulama öğretmenin **Gr-Öğrt** *“Birlikte çalıştılar ve ilk başta buna alışmakta zorlandılar ama sonra anlaşmayı öğrendiler. Süreç ilerledikçe birbirlerinin fikirlerine saygı duymayı öğrendiler.”* sözleri ile uygulama sürecine ilişkin gözlemci notları arasında yer alan **Gz-27.11.2015** *“Öğrenciler ilk haftalara göre birlikte çalışmayı öğrendiler ve birbirlerine yardımcı oluyorlar.”* **Gz-04.12.2015** *“Bir öğrenci yapamadığında arkadaşları ona yardımcı oluyor ve yanışının nerede olduğunu söylüyor.”* **Gz-11.12.2015** *“Artık aynı grupta olmak istemeyenler bile birbirine destek olabiliyor.”* şeklindeki ifadeler öğrenci görüşlerinden elde edilen bulgularla paralellik göstermektedir.

İstasyon tekniği uygulamasının sosyal ilişkiler açısından faydaları/katkılarına yönelik kodlanan bir diğer alt tema ise **“grupla daha kolay öğrenme”**dir. Bu temaya kaynaklık eden bir öğrenci **Gr-Ö7-K** *“Grup içinde birbirimize öğrettiğimiz şeyler de oldu. Grup çalışması faydalıydı bu yönden. Grup arkadaşlarımızla beraber yaptık ve herkes katılınca da birbirimizin yanlışlarını gördük ve düzelttik. Grup içinde çalışınca doğrusunu öğreniyorum.”* sözleriyle grupla daha kolay öğrendiklerine ilişkin görüşlerini belirtmiştir. Bu konuda uygulama öğretmeni de **Gr-Öğrt** *“Grup olarak çalışmayı biraz öğrendiler. Çünkü birçok şey grupla beraber yapılıyordu. Grup çalışmaları güzeldi. Aynı grupta olmak istemeyen öğrenciler bile bu etkinlikle*

bir arada çalışmayı öğrendiler. Sürecin başında birlikte çalışmak istemeyenler vardı. Ancak sonraki haftalarda bu sorun aşıldı. İlk başta daha isteksizdiler ancak öğrendikçe başaracaklarına daha fazla inandılar. Bu da grup olarak çalışmalarının daha kolay olduğunu anlamlarıyla gerçekleşti.” diyerek öğrencilerin grupla daha iyi öğrendiğine ilişkin görüşünü belirtmiştir. Aynı şekilde gözlemcinin, **Gz-27.11.2015** “*Öğrenciler bir arada çalışmayı ve grup olmayı öğreniyorlar. Öğretmen bir soru sorduğunda grup olarak karar verip söylüyorlar. Bir arada olunca grubu benimsediler ve daha kolay öğreniyorlar.”* **Gz-04.12.2015** “*Gruptakiler birbirlerine yardımcı oluyorlar...*” **Gz-11.12.2015** “*İlk haftalarda bir arada olmak istemediğini belirten öğrenciler birbirlerine yardımcı oluyor ve grupta beraber çalışıyorlar ve öğreniyorlar.”* şeklindeki ifadeleri elde edilen bulguyu destekler niteliktedir.

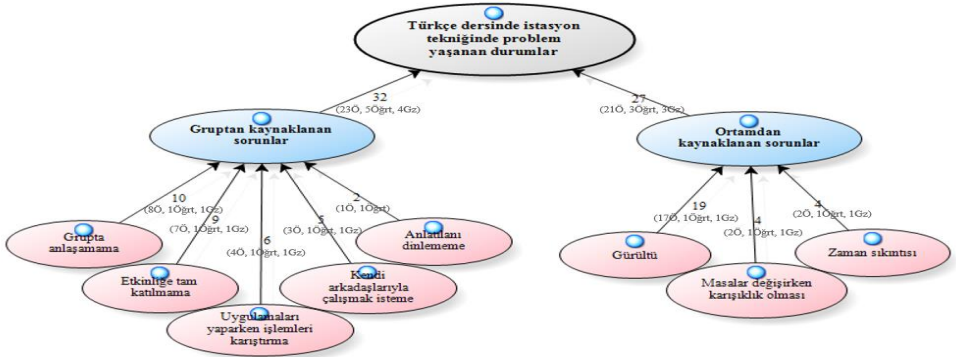
İstasyon tekniği uygulamasının sosyal ilişkiler açısından faydaları/katkılarına ilişkin alt temalardan bir diğeri “**işbirliği yapma**”dır. Bir öğrenci bu alt temaya ilişkin olarak **Gr-Ö17-K** “*Arkadaşlarım bana yardımcı olduğu için daha doğru yapabiliyorum. Benim bilmediklerimi bana söylediler. Ben de bazen onlara bildiklerimi söyledim. İşbirliği yaparak daha kolay anlıyorum.*” sözleriyle işbirliği yapmanın önemini vurgulamıştır.

Son olarak, istasyon tekniği uygulamasının sosyal ilişkiler açısından faydaları/katkılarına yönelik oluşturulan alt tema “**iletişim kurma**”dır. Öğrencilerden birinin **Gr-Ö14-E** “*Daha önce doğru dürüst konuşmadığım bir arkadaşım ile aynı gruptaydık. Onu daha iyi tanıdım ve konuştuk.*” şeklindeki sözleri iletişim kurma alt temasının oluşmasına kaynaklık etmiştir.

Türkçe Dersinde İstasyon Tekniği Uygulamasında Problem Yaşanan Durumlara İlişkin Çözümlemeler

Araştırmanın nitel verilerine ilişkin veriler analiz edildiğinde, istasyon tekniği uygulamasında problem yaşanan durumlara yönelik kodlamalar tespit edilmiştir. Bu kodlamalar dikkate alınarak “**Türkçe dersinde istasyon tekniğinde problem yaşanan durumlar**” teması oluşturulmuştur. Bu doğrultuda belirlenen bu alt temalar “*gruptan kaynaklanan sorunlar*” ve “*ortamdan kaynaklanan sorunlar*” şeklinde oluşturulmuştur. Türkçe dersinde istasyon tekniği uygulamasında problem yaşanan durumlara ilişkin oluşturulan model aşağıda sunulmuştur.

Şekil 4: Türkçe Dersinde İstasyon Tekniği Uygulamasında Problem Yaşanan Durumlara İlişkin Model

* Ö: Öğrenci, Ögrt: Öğretmen, Gz: Gözlemci

Şekil 4'te, Türkçe dersinde istasyon tekniği uygulamasında problem yaşanan durumlar ilişkin olarak oluşturulan modelde; ana tema, alt temalar ve yapılan yükleme sayıları görülmektedir. Yapılan ayrıntılı analizlerde en çok yükleme yapılan alt temanın "**gruptan kaynaklanan sorunlar**" olduğu belirlenmiştir. Nitel verilerin detaylı incelenmesi sonucunda, gruptan kaynaklı problemlerin beş alt gruba ayrıldığı görülmektedir. Bu alt gruplar yapılan yükleme sayılarına göre "**grupta anlaşamama**", "**etkinliğe tam katılmama**", "**uygulamaları yaparken işlemleri karıştırmama**", "**kendi arkadaşlarıyla çalışmayı isteme**", ve "**anlatılanları dinlememe**" şeklinde sıralanmıştır.

İstasyon tekniği uygulamasında gruptan kaynaklanan problemler arasında en çok yükleme yapılan alt tema "**grupta anlaşamama**"dır. Bu alt temaya ilişkin bir öğrenci **Gr-Ö5-E** "*Grup oluşturmada ve grupta anlaşmakta sorun oldu. Daha önceden anlaşamadığımız arkadaşlarımızla çalıştık. Başlangıçta çalışırken şu yapım eki şu çekim eki diye tartışıyorduk.*" sözleriyle, uygulama öğretmenini de **Gr-Ögrt** "*Öğrenciler aynı grupta çalışırken problemler oluştu ve uygulamanın başlarında anlaşmakta birbirlerini kabul etmekte zorlandılar.*" sözleriyle kaynaklık etmiştir.

İstasyon tekniği uygulamasında gruptan kaynaklanan problemler ilişkin oluşturulan alt temalardan bir diğeri "**etkinliğe tam katılmama**"dır. Bu konuda bir öğrenci **Gr-Ö17-E** "*Grup içinde bazı arkadaşlar başlangıçta yapmak istemedi.*" diyerek bazı öğrencilerin etkinliğe katılmamasına ilişkin sorunu dile getirmiştir. Benzer şekilde uygulama öğretmeninini **Gr-Ögrt** "*İlk başta daha isteksizdiler ve etkinliklere katılmakta zorlandılar. Ancak öğrendikçe başaracaklarına daha fazla inandılar.*" şeklindeki ifadesi ile gözlemci notlarında yer alan **Gz-06.11.2015** "*Bazı öğrenciler etkinlikler yapılırken yaparmış gibi davranıyor.*" **Gz-13.11.2015** "*Öğrencilerin bir kısmı masadaki etkinliklere daha aktif katılırken bir kısmı geriden*

davranıyor. Uygulama öğretmeni birkaç öğrenciyi uyardı, daha aktif olarak grubu desteklemelerini istedi.” Gz-27.11.2015 “Öğrenciler ilk haftalardaki kadar geriden davranmıyorlar ve etkinliklere daha iyi katılıyorlar ama arada yine de bir iki öğrenci var tam katılmayan...” şeklindeki gözlemci ifadeleri bu sorunun varlığını desteklemektedir.

İstasyon tekniği uygulamasında gruptan kaynaklanan problemler arasında yer alan bir diğer alt tema **“uygulamaları yaparken işlemleri karıştırma”** şeklinde belirlenmiştir. Bir öğrenci **Gr-Ö8-E** *“Fiil kökünü ayırırken sorun yaşadık ve kökleri karıştırdık ama sonra düzeldi. Başka da bir sorun olmadı.”* diyerek uygulamaları yaparken işlemleri karıştırdıklarına ilişkin görüşlerini belirtmiştir.

Gruptan kaynaklanan problemler arasında yer alan **“kendi arkadaşlarıyla çalışmayı isteme”** alt temasıyla ilgili bir öğrencinin **Gr-Ö14-E** *“Herkes kendi arkadaşının bulunduğu farklı bir gruba geçmek istedi ve bunda sorun oldu.”* sözlerine ek olarak uygulama öğretmenin de **Gr-Öğrt** *“Öğrencilerin sınıfı içinde daha iyi anlaştığı ve uzun süredir yakın olarak arkadaşlık kurduğu kişiler var. Her öğrenci kendi yakın olduğu ve anlaştığı öğrenciyle çalışmak istedi. İlk gruplar oluşturulduğu zaman öğrencilerin çoğu bunu istemedi ama süreç içinde diğerleriyle de çalışmayı öğrendiler.”* şeklindeki sözleri ilgili sorunu gözler önüne sermektedir. Aynı zamanda gözlemcinin de **Gz-06.11.2015** *“Öğrencilerden birlikte çalışacakları grup arkadaşlarını kabul etmek istemeyenler ve itiraz edenler oldu. Bu konuda öğretmenle konuşanlar olumsuz yanıt alınca üzüldüler. Herkes kendi samimi arkadaşını grubunda istedi. Bu da sanırım başlangıçta normal...”* şeklindeki gözlem notu mevcut sorunun varlığını ortaya koymaktadır.

İstasyon tekniği uygulamasında gruptan kaynaklanan problemler arasında yer alan son alt tema **“anlatılanları dinlememe”**dir. Bununla ilgili olarak bir öğrenci **Gr-Ö6-E** *“Arkadaşlarımızın bazıları dinlemediği için etkinliği başlangıçta yanlış yaptı ve ben bilirimlik tasladıkları için hatalar yaptık.”* diyerek bu konuda yaşanan problemi ifade etmiştir. Benzer şekilde uygulama öğretmenin de **Gr-Öğrt** *“Öğrenciler yapılan açıklamaları çok iyi dinlemedikleri için ilk başlarda sürekli olarak aynı şeyleri sorup durdular.”* şeklindeki görüşü öğrencilerin başlangıçta anlatılanları tam dinlemediği görüşünü desteklemektedir.

İstasyon tekniğinin uygulamasında yaşanan problem durumlarının alt temalarından bir diğeri **“ortamdan kaynaklanan problemler”**dir. Bu alt temanın **“gürültü”, “zaman sıkıntısı”** ve **“masalar değişirken karışıklık olması”** olmak üzere üç alt gruba ayrıldığı görülmüştür.

İstasyon tekniği uygulanırken ortamdan kaynaklanan problem durumlarına ilişkin olarak en çok yükleme yapılan alt tema **“gürültü”**dür. Gürültü sorununun dile getiren bir öğrenci **Gr-Ö7-K** *“Biraz gürültü oldu ve ses bizi rahatsız*

etti. Bu daha çok masaları değiştirirken oldu." şeklindeki sözleriyle, uygulama öğretmeni de **Gr-Öğrt** "Gürültü. Uygulama açısından yer değiştirirken çok gürültü oluyor. Yoksa öğrenciler yapıyorlar. Bence bu tek problemdi. Aslında bu bana göre de problem değil ancak okul, idari sistem ve bina uygun olmadığı için buna mecburuz. Yoksa olması gereken bu." şeklindeki sözleriyle gürültünün problem olduğuna ilişkin görüşünü belirtmiştir. Benzer şekilde gözlemci raporlarında da gürültü sorununa ilişkin ifadeler belirlenmiştir. Gözlemcinin **Gz-13.11.2015** "Öğrenciler masalarda çalışırken çok fazla gürültü oluyor. Aslında grup içinde yeni çalışmaya başladıkları için de biraz fazla gibi. Henüz tam uyum sağlayamadılar. Yan sınıfta da öğrenciler ders görüyor ve bu yüzden ara sıra öğretmen bu konuda öğrencileri uyarıyor." **Gz-27.11.2015** "Gürültü var biraz özellikle de masalar değişirken çok fazla oluyor." şeklindeki ifadeleri araştırma bulgusunu destekler niteliktedir.

Uygulama esnasında belirlenen ortamdan kaynaklanan problem durumlarından bir diğeri "**zaman sıkıntısı**"dır. Bu alt temaya kaynaklık eden bir öğrencinin **Gr-Ö10-K** "Süreyi başlangıçta tam yetiştiremiyorduk ama sonra hızlandık." şeklindeki sözleri ile uygulama öğretmenin **Gr-Öğrt** "Öğrenciler ilk başta etkinlikleri yetiştiremiyorlardı. Son haftalarda çok rahat yetiştirdiler." sözleri uygulamanın başlarında yaşanan zaman sıkıntısı sorunun varlığını ortaya koymaktadır.

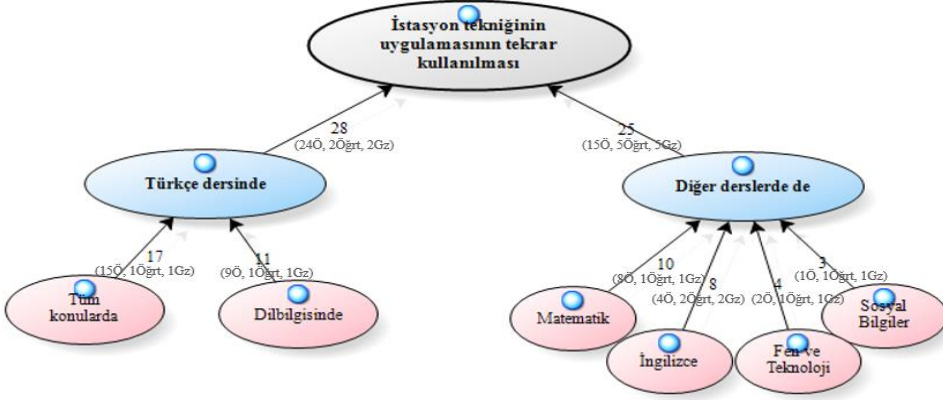
İstasyon tekniği uygulamasında ortamdan kaynaklanan problemler arasında yer alan son alt tema "**masalar değişirken karışıklık olması**"dır. Bir öğrenci **Gr-Ö4-K** "Masalar değişirken sorun ve karışıklıklar oldu." ifadesiyle ve uygulama öğretmeni de **Gr-Öğrt** "Masalar değişirken karışıklıklar oldu. Öğrenciler uygulamayı kavramakta ilk başta zorlandılar. Sıralamaları karıştırdılar." ifadesiyle meydana gelen sorunu dile getirmiştir.

Uygulama süreci genel olarak değerlendirildiğinde, bazı problemlerin yaşandığı görülmektedir. Bu problemlerin daha çok sürecin başında yaşandığı ve süreç ilerledikçe azaldığı öğrenci, öğretmen ve gözlemci görüşlerinden anlaşılmaktadır.

İstasyon Tekniği Uygulamasının Tekrar Kullanılmasına İlişkin Çözümler

Araştırma kapsamındaki nitel veriler ayrıntılı şekilde analiz edilmiş ve belirlenen kod listesinde istasyon tekniği uygulamasının Türkçenin farklı konularında ve diğer derslerde kullanılmasına ilişkin veriler tespit edilmiştir. Bu doğrultuda "**İstasyon tekniğinin uygulamasının tekrar kullanılması**" teması altında, "**Türkçe dersinde**" ve "**diğer derslerde de**" alt temaları oluşturulmuştur. Bu ana tema ve alt temalara ilişkin yapılan yükleme sayılarını gösteren model aşağıda sunulmaktadır.

Şekil 5: İstasyon Tekniğinin Tekrar Kullanılmasına İlişkin Model

* Ö: Öğrenci, Öğrt: Öğretmen, Gz: Gözlemci

Şekil 5 incelendiğinde, öğrencilerin istasyon tekniğini hem Türkçe dersinde hem de Matematik, İngilizce, Fen ve Teknoloji ve Sosyal Bilgiler olmak üzere diğer derslerde de kullanmak istedikleri görülmektedir.

Verilerin ayrıntılı olarak analiz edilmesi sonucunda, öğrencilerin istasyon tekniğini Türkçe dersinde tekrar kullanmak istediklerini belirten ifadeler bulunmuştur. Bu veriler “**Türkçe dersinde**” alt temasında birleştirilmiştir. Bu alt temanın kendi içerisinde “**tüm konularda**” ve “**dilbilgisinde**” şeklinde iki alt gruba ayrıldığı görülmektedir.

Öğrencilerin istasyon tekniğini “**Türkçe dersinde**” kullanmalarına yönelik olarak en çok yüklemeyi “**tüm konularda**” alt grubuna yaptıkları görülmektedir. Bu alt temaya ilişkin olarak bir öğrenci **Gr-Ö16-E** “*Türkçede uygulanmalıdır. Çok güzel olur. Çünkü bazı konuları bilmiyoruz ve bu da bazen sıkıntılar oluşturuyor. Dersi tam anlayamıyoruz. Çünkü öğrendiklerimi unutmuyorum. Tekrar uygulanmasını çok isterim.*” diyerek istasyon tekniğinin Türkçe dersinde kullanılmasını istediğini belirtmiştir. Bu konuya ilişkin uygulama öğretmeninin **Gr-Öğrt** “*Türkçe dersinde kullanılması elbette çok iyi olur. Öğrenci derse aktif olarak katılıyor. Kendisinin bir şeyler yaparak öğrenmesi olması gereken şey ve bu etkinlik buna yönelik olarak hazırlanmıştı. Türkçe de tüm konularda faydası olabileceğine inanıyorum. Gayet başarılı bir sistem...*” şeklindeki sözleri de istasyon tekniğinin Türkçe dersinin başka konularında uygulanmasının faydalı olacağına inandığını ortaya koymaktadır.

İstasyon tekniği uygulamasının Türkçe dersinde kullanılmasına yönelik alt temalardan bir diğeri de “**dilbilgisinde**”dir. Bu alt tema ile ilgili bir öğrenci **Gr-Ö17-E** “*Faydası çok fazla olur. Özellikle bence dilbilgisinde konuları pekiştirmeye*”

yarayan faydalı ve öğretici bir etkinlik...” diyerek, uygulama öğretmeni de benzer şekilde **Gr-Öğrt** “*Türkçenin özellikle dilbilgisi konusunda uygulanmasının faydası olacağına inanıyorum. Çünkü dilbilgisi çocukların zihinlerinde biraz soyut kalıyor ve bu etkinlikle somutlaştırabilirler.*” diyerek görüşünü ortaya koymaktadır.

Araştırma analizleri sonucunda “**Türkçe öğretiminde istasyon tekniği uygulamasının tekrar kullanımı**”na ilişkin temanın alt temalarından bir diğeri de “**diğer derslerde de**” kullanılmasıdır. Öğrenciler bu uygulamayı farklı derslerde de kullanmak istediklerini ve faydalı olabileceğine inandıklarını belirtmişlerdir. Buna yönelik olarak oluşturulan bu alt temada “**Matematik**”, “**İngilizce**”, “**Fen ve Teknoloji**” ve “**Sosyal Bilgiler**” olmak üzere dört alt grup belirlenmiştir.

İstasyon tekniği uygulamasının diğer derslerde kullanılma isteğinde, en çok frekansa sahip ders “**Matematik**” olarak belirtmişlerdir. Bu bulguya kaynaklık eden bir öğrenci **Gr-Ö7-K** “*Bence matematikte çok büyük bir faydası olur. Mesela sınavlarda matematik yapamazsanız bile mantık yürüterek Türkçe yapabiliyorsunuz. Matematikte işlemleri öğrenirseniz bütün her şeyi yapabilirsiniz. Bu şekilde sürekli yapma olacağı için kolaylıkla öğreniriz.*” diyerek, uygulama öğretmeni de **Gr-Öğrt** “*Matematikte uygulansa verimli olabilir. Ancak her sınıfa uygulamak zor. Ayrı ayrı her ders ve konu için yapmak çok zor, uğraştırıcı ve yorucu. Elbette ki öğrencilerin öğrenmesine önemli katkıları var ve yapılırsa iyi olur.*” diyerek Matematik dersinde kullanılmasının faydalı olacağı görüşünü desteklemektedir.

İstasyon tekniği uygulamasının diğer derslerde kullanılmasına ilişkin alt temalardan bir diğeri “**İngilizce**”dir. Bu görüşe kaynaklık eden bir öğrenci **Gr-Ö5-E** “*İngilizcede olsa daha iyi olur. Özellikle İngilizce de bir dil olduğu için dilbilgisini daha kolay öğrenmemizi sağlar. Çok iyi bir şey.*” diyerek istasyon tekniğinin İngilizce dersinde kullanılmasını istediğini, dilbilgisinin öğrenilmesinin böylece kolaylaşacağını düşündüğünü belirtmiştir.

İstasyon tekniği uygulamasının diğer derslerde kullanılmasına ilişkin alt temalardan bir diğerrinin de “**Fen ve Teknoloji**”dir.

İstasyon tekniğinin Fen ve Teknoloji dersinde kullanılmasını isteyen bir öğrenci **Gr-Ö18-K** “*Fen dersinde olabilir. Bu derste de katkı sağlayabilir.*” diyerek görüşünü ortaya koymuştur. Benzer şekilde uygulama öğretmenin de **Gr-Öğrt** “*Fen ve teknoloji dersinde de kullanılabilir. Deneylere dayalı bir ders olduğu için farklı masalarda farklı deneyler hazırlanabilir.*” şeklindeki görüşü bu bulguyu destekler niteliktedir.

İstasyon tekniği uygulamasının diğer derslerde kullanılmasına ilişkin son alt tema “**Sosyal Bilgiler**”dir. Bu temanın oluşmasına kaynaklık eden bir öğrencinin, **Gr-Ö10-K** “*Sosyal bilgiler dersinde de kullanılabilir. Farklı masalarda dersle*

ilgili farklı etkinlikler hazırlanabilir.” şeklindeki ifadesi öğrencinin istasyon tekniğini Sosyal Bilgiler dersinde kullanmak istediğini ortaya koymaktadır.

Genel olarak değerlendirildiğinde; öğrencilerin hem Türkçe dersinde hem de diğer derslerde de istasyon tekniği uygulamasının devam etmesini istedikleri görülmektedir. Öğrencilerin istasyon tekniği kullanılarak ders işlemenin kendilerine yararlı olacağına inandıklarına ilişkin görüşler yapılan çalışmanın önemini ortaya koymaktadır. Gerçekleştirilen istasyon tekniği uygulamasının öğrenci üzerinde olumlu bir etki bıraktığı ve farklı derslerde de uygulanmasına yönelik istekliliğin arttığı söylenebilir. Benzer şekilde uygulama öğretmenin de istasyon tekniği uygulamasına yönelik görüşlerinin olumlu olduğu söylenebilir.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu bölümde; araştırma bulgularından elde edilen sonuçlara, sonuçların bu konuyla ilgili olarak daha önce yapılan ve alan yazında yer alan çalışmalarla karşılaştırıldığı tartışma bölümüne ve araştırma sonuçlarına bağlı olarak sunulan önerilere yer verilmiştir.

Araştırmanın nitel boyutunda, öğrencilerin istasyon tekniği uygulamasına ilişkin görüşlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bununla ilgili olarak ilk önce öğrencilerin istasyon tekniğinin nasıl uygulandığına yönelik görüşleri belirlenmeye çalışılmıştır. Öğrencilerin görüşleri uygulama sürecine ilişkin görüşler ve sınıf ortamına ilişkin görüşler olmak üzere iki ayrı kategoride değerlendirilmiştir. Öğrenciler uygulama süreci içerisinde Türkçe dersine ilişkin kazanımları elde ettiklerinden bahsetmişlerdir. Bunlar; cümle kurma, ekleri bulma, isim ve fiil köklerini ayırt etme, kelime türlerini ayırt etme, yarım bırakılmış paragrafları tamamlama ve bulmaca çözme şeklinde sıralanmıştır. Öğrencilerin bu kazanımları elde ettiklerine ilişkin olumlu görüşleri bulunmaktadır. Benzer şekilde Morgil vd. (2002) çalışmasında da öğrencilerin istasyon tekniğinin uygulama sürecinde Fen dersine ilişkin kazanımları edindiklerinden bahsedilmiştir. Bu kazanımlar; elementlerin isim ve sembollerini, elementlerin alabileceği farklı değerlikleri, bileşik formülü yazabilmeyi, iki değişik elementin oluşturduğu bileşiklerin yapısını ve bu bileşiklerin okunması şeklinde sıralamışlar ve bu kazanımların edinilmesine ilişkin olumlu görüş bildirmişlerdir. Sınıf ortamına ilişkin görüşler incelendiğinde ise farklı masalarda çalışılması, öğretmenin hazırladığı etkinliklerin yönergelerine göre uygulanması, çok zahmetli bir uygulama olması ve her hafta aynı düzende hazırlanmış materyallerle çalışılmasına yönelik görüşler belirtilmiştir. Mevcut çalışma; istasyon tekniğinde her hafta farklı masalarda çalışma ve öğretmenin hazırladığı yönergeleri dikkate alarak başlanılan bir işi farklı istasyonlarda sürdürme boyutlarında, alanyazındaki sonuçlarla uyumluluk göstermektedir (Demir, 2008; Alacapınar, 2009; Batdı ve Semerci, 2012).

Araştırma kapsamında üzerinde durulan bir diğer konu, Türkçe dersinde istasyon tekniğinin uygulanmasına ilişkin öğrencilerin duyuşsal durumudur. Bu doğrultuda, öğrencilerin uygulama öncesi ve uygulama sonrası duyuşsal durumları ortaya konmuştur. Uygulama öncesi duyuşsal duruma ilişkin kodlamalar zorlanma, sıkılma, şaşırma, isteksizlik ve korku olarak tespit edilmiştir. Uygulama öncesinde öğrencilerin tam olarak nasıl bir uygulamayla karşılaşacaklarına yönelik bir fikirlerinin olmaması durumu; uygulama sırasında zorlanacaklarını ve etkinliğin sıkıcı olabileceğini düşünmelerine, korkmalarına ve uygulamaya yönelik isteksizlik hissetmelerine yol açmış olabilir. Demirörs (2007) öğrencilerin istasyon tekniği hakkında ön bilgilerinin yetersiz olmasının, onların uygulamanın ilk haftalarındaki duygularını olumsuz etkileyebileceğini söylemektedir. Sürücü vd. (2013) de istasyon tekniği uygulamadan önce öğrencilerin bilgilendirilmelerinin önemli olduğunu belirtmektedir. Uygulama sonrası duyuşsal duruma ilişkin kodlamalar ise güzel bulma, özgüven, isteklilik, eğlenme, mutlu olma, sevmeye ve derse karşı olumlu tutum olarak sıralanmaktadır. Alanyazın incelendiğinde; mevcut araştırma sonucuna paralel olarak istasyon tekniği uygulamasının öğrencilerin kendilerine olan güvenlerini (Demirörs, 2007; Demir, 2008; Tseng, 2008; Alacapınar, 2009; Maden ve Durukan, 2010; Ocak, 2010; Demir vd., 2011; Mergen, 2011), derse yönelik istekliliklerini arttırdığına (Tseng, 2008; Norman ve Toddono, 1990; Morgil vd., 2002; Demirörs, 2007; Demir, 2008; Mergen, 2011; Sürücü vd., 2013; Erdağı, 2014; Erdağı ve Önel, 2015) ve eğlenirken öğrenmelerini sağladığına ilişkin sonuçlara rastlanmıştır (Porter, 2004; Demirörs, 2007; Alacapınar, 2009; Köseoğlu vd., 2009; Demir vd., 2011; Mergen, 2011; Genç, 2013; Avcı, 2015; Korsacılar ve Çalışkan, 2015). Ayrıca öğrencilerin istasyon tekniğini kullanarak ders işledikleri için mutlu oldukları, dersi ve uygulamayı sevindikleri (Porter, 2004; Demirörs, 2007; Furutani, 2007; Demir, 2008; Tseng, 2008; Alacapınar, 2009; Köseoğlu vd., 2009; Gerçek, 2010; Demir vd., 2011; Mergen, 2011; Benek, 2012; Benek ve Kocakaya, 2012; Genç, 2013) ve derse karşı daha olumlu bir tutuma sahip oldukları tespit edilmiştir (Morgil vd., 2002; Lebak, 2005; Tseng, 2008; Geier ve Bogner, 2011; Sürücü vd., 2013; Erdağı ve Önel, 2015). Mergen (2011) öğrencilerin istasyon tekniği uygulamasıyla derse ilişkin yeni bir heyecan yaşadıklarını ve bu durumun da onların daha olumlu bir tutum oluşturmalarını sağladığını belirtmiştir. Görüldüğü gibi mevcut araştırma sonuçları alanyazında yer alan araştırma sonuçlarıyla örtüşmektedir.

Araştırmanın nitel boyutundaki bir diğer konu da istasyon tekniği uygulamasının faydaları/katkılarına ilişkin görüşleri ortaya koymaktadır. Elde edilen sonuçlar, bilişsel açıdan, derse yönelik bakış açısından ve sosyal ilişkiler açısından olmak üzere üç boyutta ele alınmıştır. Bilişsel açıdan faydaları; soruları kolay yapabilme, kendini geliştirme, ek türlerini öğrenme, başarı artışı, kök

türlerini öğrenme, kelime türlerini öğrenme, eğitici ve öğretici olma, yeni kelimeler öğrenme, konuyu pekiştirme ve kalıcı öğrenme olarak sıralanmaktadır. Alanyazın incelendiğinde, mevcut araştırma sonuçlarını destekleyen araştırma sonuçlarına rastlanmıştır. Öğrenciler istasyon tekniği uygulamasıyla derse yönelik soruları daha kolay yapabildiklerini (Tseng, 2008; Köseoğlu vd., 2009; Mergen, 2011; Benek, 2012; Benek ve Kocakaya, 2012; Avcı, 2015) ve kendilerini geliştirdiklerine inandıklarını ifade etmişlerdir. Öğrencilerin süreç içerisinde yapılan uygulamaların kendilerine olumlu katkılar sağladığını belirtmeleri, yapılan araştırmanın istenilen doğrultuda gerçekleştiğini göstermektedir. Öğrenciler istasyon tekniği uygulamasının başarılarını arttırdığını (Demir vd., 2011; Avcı, 2015; Korsacılar ve Çalışkan 2015), uygulamanın eğitici ve öğretici olduğunu (Robertson, 2003; Demir, 2008; Benek, 2012; Genç, 2013), konuları pekiştirerek kalıcı öğrenmelerini sağladığını ifade etmişlerdir (Köseoğlu vd., 2009; Benek, 2012; Avcı, 2015; Korsacılar ve Çalışkan, 2015). Görüldüğü gibi alanyazında yer alan araştırma sonuçları mevcut araştırma sonuçlarıyla paralellik göstermektedir. İstasyon tekniği uygulamasının derse yönelik bakış açısından faydaları ise derse aktif katılmayı sağlama, uygulamayı faydalı bulma ve uygulamadan memnun olma şeklinde üç boyutta ele alınmıştır. Alanyazın incelendiğinde, mevcut araştırma sonucu destekleyen araştırma bulgularına rastlanmıştır. Mevcut program uygulamasına göre istasyon tekniğinin kullanılmasının öğrencilerin derse daha aktif olarak katılmalarını sağladığı (Eilks, 2002; Morgil vd., 2002; Lebak, 2005; Köseoğlu vd., 2009; Mergen, 2011; Batdı ve Semerci, 2012; Avcı, 2015), derste bu tekniğin uygulanmasının faydalı olduğu (Demirörs, 2007; Benek, 2012; Benek ve Kocakaya, 2012; Genç, 2013; Sürücü vd., 2013; Avcı, 2015) ve uygulamadan memnuniyet duyulduğu (Gerçek, 2010; Benek, 2012; Benek ve Kocakaya, 2012) karşılaşılan araştırma sonuçlarıdır. İstasyon tekniği uygulamasının sosyal ilişkiler açısından faydalarına bakıldığında ise birlikte öğrenme, grupla daha kolay öğrenme, işbirliği yapma ve iletişim kurma boyutlarının oluştuğu görülmektedir. Öğrencilerin istasyon tekniği uygulamasında; arkadaşlarıyla birlikte öğrenmeleri (Demir, 2008; Alacapınar, 2009; Benek, 2012), grup çalışmasında daha kolay öğrenmeleri (Cohen ve Anthony, 1982; Roberts, 1999; Morgil vd., 2002; Demir, 2008; Köseoğlu vd., 2009; Demir vd., 2011; Mergen, 2011; Batdı ve Semerci, 2012; Benek, 2012; Benek ve Kocakaya, 2012; Genç, 2013; Sürücü vd., 2013; Avcı, 2015), işbirliği yapmanın önemini fark etmeleri (Norman ve Toddonio, 1990; Eilks, 2002; Alacapınar, 2009; Batdı ve Semerci, 2012; Genç, 2013; Erdağ ve Önel, 2015) ve iletişim becerilerini geliştirmeleri (Cohen ve Anthony, 1982; Lebak, 2005; Demir, 2008; Alacapınar, 2009; Mergen, 2011; Batdı ve Semerci, 2012; Sürücü vd., 2013) yönlerinin alanyazında yer alan araştırma sonuçlarıyla paralellik gösterdiği görülmektedir.

İstasyon tekniği uygulamasında, süreç içerisinde bazı problemler yaşandığına ilişkin sonuçlarda tespit edilmiştir. Problem yaşanan durumlara ilişkin elde edilen veriler, gruptan kaynaklanan sorunlar ve ortamdan kaynaklanan sorunlar olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Gruptan kaynaklanan sorunlar; grupta anlaşamama, etkinliğe tam katılmama, uygulamaları yaparken işlemleri karıştırma, kendi arkadaşlarıyla çalışmayı isteme ve anlatılanı dinlememe şeklinde sıralanmıştır. Uygulamaya katılan öğrencilerin grup arkadaşlarından bazılarıyla anlaşamadığı ve bu durumun uygulamanın başlangıcında daha fazla olduğu ifade edilmiştir. Benzer şekilde Avcı (2015) tarafından yürütülen araştırmada da öğrencilerin grup arkadaşlarından bazılarıyla çalışmak istemediği belirlenmiştir. Öğrencilerden bazılarının yapılan etkinliğe tam olarak katılmamaları (Fehrl ve Schulz, 1977; Demir, 2008), uygulama esnasında öğrencilerin işlemleri karıştırmaları (Kryza vd., 2007; Batdı ve Semerci, 2012) alan yazınla örtüşmektedir. Bazı öğrencilerin grup arkadaşlarıyla değil de kendi samimi oldukları arkadaşlarıyla çalışmayı istemeleri ve bazılarının anlatılanları dinlememeleri bu nedenle de uygulamayı yanlış yapmaları uygulamaya ilişkin problem durumları arasındadır. Ortamdan kaynaklanan problemler ise gürültü, zaman sıkıntısı ve masalar değişirken karışıklık olması şeklinde ortaya konulmuştur. İstasyon tekniği uygulamasında ortamdan kaynaklanan en önemli sorunun gürültü olduğu hem öğrenciler hem de uygulama öğretmeni tarafından ifade edilmiştir. Demir'in (2008) çalışmasında da istasyon tekniği uygulamasında sınıftaki gürültünün normal ders düzeyinden daha fazla olduğu belirtilmiştir. Ayrıca öğrencilerin tekniğin uygulanmasını tam olarak kavramalarının ve sınıftaki hareketliliğin olduğu alanların tekniğin uygulanışına uygun olarak düzenlenmesinin, bu problemi azaltabileceği de ifade edilmiştir. Ortamdan kaynaklanan bir diğer sorunun ise zaman sıkıntısı olduğu belirtilmiştir. Öğrencilerin zamanın yetmeyeceğine dönük düşünceleri etkinlikleri yaparken hızlı yapmalarına ve dolayısıyla anlamlı öğrenmelerinin gerçekleşmesine engel olmaktadır (Mergen, 2011; Batdı ve Semerci, 2012; Avcı, 2015). Zaman sıkıntısının uygulamanın genellikle ilk haftalarında daha çok yaşandığı ve öğrencilerin etkinlikleri belirlenen sürede yapamadıkları ifade edilmiştir (Batdı ve Semerci, 2012). Ancak sonraki haftalarda bu sorunun genel anlamda aşıldığını söylemek mümkündür (Kryza vd., 2007). Demir (2008) yaptığı araştırma sonucunda öğrencilerin masaları değiştirirken şaşırarak için karışıklık yaşandığını ve sonraki haftalarda bu sorunun giderildiğini belirlemiştir. Alan yazın taraması sonucu elde edilen bu sonuçlar bu araştırmanın sonuçlarıyla örtüşmektedir.

Araştırma kapsamında istasyon tekniğinin tekrar kullanılmasına ilişkin görüşler belirlenmeye çalışılmıştır. Bu konuda öğrencilerin neredeyse tamamı istasyon tekniğinin Türkçe dersinde kullanılmasına ilişkin olumlu görüş bil-

dirmişlerdir. Mevcut araştırma sonucuna paralel olarak, Maden ve Durukan (2010) yürüttükleri çalışmada istasyon tekniğinin Türkçenin farklı konularında kullanılmasına yönelik tavsiyede bulunmuştur. İstasyon tekniğinin diğer derslerde kullanılmasına ilişkin olarak bu çalışmada Matematik, İngilizce, Fen ve Teknoloji ve Sosyal Bilgiler dersleri dile getirilmiştir. Alan yazınındaki diğer araştırmalara bakıldığında; istasyon tekniğinin farklı derslerde ve eğitim kademelerinde kullanılmasının desteklendiği görülmektedir (Demirörs, 2007; Alacapınar, 2009; Gerçek, 2010; Mergen, 2011; Benek, 2012; Benek ve Kocakaya, 2012; Genç, 2013; Erdağı, 2014). Alanyazın detaylı incelendiğinde; Matematik (Howatson, 1971; Porter, 2004), Dil öğretimi (Vacca ve Vacca, 1976; Strauber, 1981), Jeoloji (Tofte, 1982); Kimya (Norman ve Toddono, 1990; Morgil vd., 2002), Fen ve Teknoloji (Roberts, 1999; Eilks, 2002; Morgil vd., 2002; Bulunuz, 2006; Demirörs, 2007; Güneş, 2009a; Ocak, 2010; Demir vd., 2011; Benek, 2012; Benek ve Kocakaya, 2012; Sürücü vd., 2013; Erdağı, 2014; Erdağı ve Önel, 2015), Hayat Bilgisi (Demir, 2008), İngilizce (Tseng, 2008; Avcı, 2015), Sosyal Bilgiler (Alacapınar, 2009; Mergen, 2011), Çevre Eğitimi (Köseoğlu vd., 2009; Genç, 2013), Türkçe (Maden ve Durukan, 2010), Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi (Batdı ve Semerci, 2012) ve Fizik (Korsacılar ve Çalışkan, 2015) gibi farklı derslerde istasyon tekniğinin uygulandığı araştırmalar olduğu görülmektedir. Ayrıca öğrencilerin iletişim becerilerinin gelişmesine (Day ve Hunt, 1974; Cohen ve Anthony, 1982), sanatsal istasyonların uygulanabilirliğine (Sunday, 1979), öğrencilerin anlama becerilerinin gelişmesine, okul öncesi öğrencilerinin öğrenme merkezlerinde sayma ve sınıflama becerilerinin gelişmesine (Wakefield ve Richards, 1988), ortaokul öğrencilerinin ödevlerini tamamlamalarına etkisine (Hall ve Zentall, 2000), öğrencilerin başarı puanları, öğretim yaklaşımları, empati gelişimleri arasındaki ilişkinin belirlenmesine (Farkas, 2003), ders dışı (informal) ortamlarda hazırlanan öğrenme merkezleri ile sınıfta (formal) hazırlanan öğrenme merkezlerinin faaliyet yapıları ve etkinliklerinin etkililiğinin karşılaştırılmasına (Lebak, 2005), öğrencilerin sigaranın tehlikelerine karşı bilgilendirilmesine (Geier ve Bogner, 2011) yönelik amaçları gerçekleştirmek için istasyon tekniğinin kullanıldığı araştırmalara rastlanmıştır. Görüldüğü gibi; mevcut araştırmanın sonuçları literatürde yer alan araştırma sonuçları ile tutarlılık göstermekte ve birbirini desteklemektedir.

Elde edilen sonuçlar doğrultusunda aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir.

1. İstasyon tekniğini kullanmayı düşünen araştırmacılar ve öğretmenler; planlama ve ön hazırlıkları iyi yapmalı, materyalleri öğrencilerin yaş, ilgi ve seviyelerine uygun olarak seçmeli, sınıf ortamını öğrencilerin farklı istasyonlarda sırasıyla ve rahat çalışabilecekleri şekilde düzenlemelidir.

2. İstasyon tekniğinin öğrencilerin eğlenerek öğrenmelerini sağlayarak derse katılma konusunda istekliliklerini arttırdığı belirlenmiştir. Öğrencilerin grupla çalışmayı öğrendiği, işbirliği ve iletişim becerilerinin geliştiği görülmüştür. İstasyon tekniğinin bu avantajları dikkate alınarak, öğrencilerin sınıf içi çalışmalarında istasyon tekniğine daha fazla yer verilmelidir.
3. Uygulama sürecinde yaşanan en belirgin problem durumu gürültüdür. Bu problemin yaşanmasında; istasyon tekniğinin öğrenci merkezli olması ve sınıf içinde hareketlilik gerektirmesinin yanında sınıfın fiziki durumu ve okul binasının geleneksel eğitim anlayışına göre tasarlanmış olmasının etkili olduğu söylenebilir. Aktif öğretim tekniklerinde sınıflarda hareketlilik istenilen bir durumdur. Bu durumun hem sınıftaki öğrencileri hem de diğer sınıflardaki öğrencileri etkilememesi için okullar ve sınıflar buna uygun olarak oluşturulmalıdır.
4. Uygulama sürecinde karşılaşılan bir diğer problem de zaman sıkıntısıdır. İstasyon tekniğini kullanacak araştırmacı ve öğretmenler uygulama planını hazırlarken sınıftaki öğrencilerin tüm istasyonlarda sırasıyla çalıştığını ve masa değiştirirken zaman kaybı yaşandığını dikkate almalıdır. Ayrıca istasyonlardaki etkinlikleri hazırlarken zamanı göz önünde bulundurmalıdır.
5. Eğitim Fakültelerinde öğretmen adaylarına yapılandırmacı yaklaşıma uygun olarak hazırlanmış ve olumlu sonuçlar alınmış yöntem/teknikleri uygulamalı olarak öğrenmeleri için imkân sağlanmalıdır.
6. Bu çalışma Türkçe dersi kapsamında yapılmıştır. Araştırmacılara, Türkçe dersinin farklı konularında ve başka derslerde araştırma yapılması ve sonuçların karşılaştırılması önerilebilir.
7. Benzer çalışmaların farklı öğretim kademelerinde ve farklı sınıf düzeylerinde de gerçekleştirilmesi ve sonuçlarının karşılaştırılması yararlı olacaktır.
8. Araştırmacıların bu tür uygulamalı tekniklere daha fazla yönelerek geniş bir alan yazın oluşmasına katkı sağlamaları gerekmektedir. Buna ilişkin olarak üniversitelerin araştırmacıları teşvik etmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Açıkgöz, K. (1998). *Etkili Öğrenme ve Öğretme*. İzmir: Kanyılmaz Matbaası.
- Açıkgöz, K. (2004). *Aktif Öğrenme*. İzmir: Eğitim Dünyası Yayınları.
- Adıgüzel, A. (1997). Yenilenen İlköğretim Programının Uygulanması Sürecinde Karşılaşılan Sorunlar. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9 (17), 77-94.
- Aknoğlu, O. (2005). Türkiye’de Uygulanan ve Değişen Eğitim Programlarının Psikolojik Temelleri. *Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 22, 31-46.
- Aknoğlu, O. (2012). Öğretim Kuram ve Modelleri. Ş. Tan (Ed.). *Öğretim İlke ve Yöntemleri* (s. 137-189). Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Alacapınar, G. F. G. (2009). İstasyon Tekniği ile Ders İşlemeye Yönelik Öğrenci Görüşleri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9 (1), 137-146.
- Arslan, M. (2007). Constructivist Approaches in Education. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences*, 40 (1), 41-61.
- Avcı, H. (2015). *İngilizce Öğretiminde İstasyon Tekniğini Kullanımının Akademik Başarıya, Tutumlara ve Kalıcılığa Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Aydede, M. N., Çağlayan, Ç., Matyar, F. ve Gülnaz, O. (2006). Fen ve Teknoloji Öğretmenlerinin Kullandıkları Öğretim Yöntem ve Tekniklerine İlişkin Görüşlerinin Değerlendirilmesi. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3 (32), 24-33.
- Başbay, M. (2011). Proje Tabanlı Öğrenme. Ö. Demirel (Ed.). *Eğitimde Yeni Yönelimler* (s. 67-79). Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Batdı, V. ve Semerci, Ç. (2012). Derslerde İstasyon Tekniği Uygulamasının Yansıtıcı Sorgulaması. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1 (1), 190-203.
- Bayrakçeken, S., Doymuş, K. ve Doğan, A. (2013). *İşbirlikli Öğrenme Modeli ve Uygulaması*. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Benek İ. (2012). *İstasyonlarda Öğrenme Tekniğinin İlköğretim 7. Sınıf Öğrencilerinin Fen ve Teknoloji Dersindeki Başarılarına Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.
- Benek, İ. ve Kocakaya, S. (2012). İstasyonlarda Öğrenme Tekniğine Yönelik Öğrenci Görüşleri. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 1 (3), 8-18.

- Beverly, J. (1993). Teacher-As-Researcher. *ERIC*: ED355205.
- Brooks, J. G. ve Brooks, M. G. (1999). *In Search of Understanding: The Case for Constructivist Classrooms*. Virginia: Association for Supervision and Curriculum Development.
- Bulunuz, N. (2006). *Understanding of Earth and Space Science Concepts: Strategies for Concept Building in Elementary Teacher Preparation*. Doctoral Dissertation, Georgia State University, Georgia.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. A., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2014). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. (17. Bs.). Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Calhoun, E. F. (2002). Action Research for School Improvement. *Educational Leadership*, 59 (6), 18-24.
- Cohen, E. G. ve Anthony, B. (1982). Expectation States Theory and Classroom Learning. *ERIC*: ED214750
- Cohen, L., Manion, L. ve Morrison, K. (2007). *Research Methods in Education*. (6th Edit.). London: Routledge Falmer.
- Cosgrove, M. S. (1992). Inside Learning Centers. *ERIC*: ED356875.
- Cottell, P. G. (2010). Cooperative Learning in Accounting. B. J. Millis (Ed.). *Cooperative Learning in Higher Education* (s. 11-34). Virginia: Stylus.
- Day, B. ve Hunt, G. H. (1974). Verbal Interaction Across Age, Race and Sex in the Variety of Learning Centers in An Open Classroom Setting. *ERIC*: ED105983.
- Demir, M. R. (2008). *İstasyonlarda Öğrenme Modelinin Hayat Bilgisi Dersindeki Üst Düzey Beceri Erişimine Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Demir, R., Kartal, T., Ekici, G., Öztürk, N. ve Bozkurt, E. (2011). Station Technique: A Sample Lesson Activity on Cells. *Western Anatolia Journal of Educational Sciences*. Özel sayı, 383-390. 14 Ekim 2016 tarihinde <http://acikerisim.sinop.edu.tr:8080/xmlui/handle/11486/641> adresinden erişildi.
- Demirörs, F. (2007). *Lise 1. Sınıf Öğrencileri İçin Ohm Yasası Konusunda Öğrenme İstasyonlarının Geliştirilmesi ve Uygulanması*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Eilks, I. (2002). Learning at Stations in Secondary Level Chemistry Lessons. *Science Education International*, 13 (1), 11-18.
- Ekinci, N. (2011). İşbirlikli Öğrenme. Ö. Demirel (Ed.). *Eğitimde Yeni Yönelimler* (s. 93-112). (5. Bs.). Ankara: PegemA Yayıncılık.

- Elliot, J. (1991). *Action Research for Educational Change*. Buckingham: Open University Press.
- Erdağı, S. (2014). *İstasyon Tekniğinin Fen ve Teknoloji Dersinin Akademik Başarısına Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, Kars.
- Erdağı, S. ve Önel, A. (2015). İstasyon Tekniğinin Uygulandığı Fen ve Teknoloji Dersine İlişkin Öğrenci Görüş ve Performanslarının Değerlendirilmesi. *e-Kafkas Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 2 (1), 28-37.
- Erdem, E. ve Demirel, Ö. (2002). Program Geliştirmede Yapılandırmacılık Yaklaşımı. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23, 81-87.
- Farkas, R. D. (2003). Effects of Traditional Versus Learning Styles Instructional Methods on Middle School Students. *The Journal of Educational Research*, 97 (1), 42-52.
- Fehrle, C. C. ve Schulz, J. (1977). *Guidelines for Learning Stations*. ERIC: ED139415.
- Fraling, C. C. (1982). *A Study to Improve Comprehension Skills through the Study of Prepared Reading Learning Stations*. Unpublished Doctoral Dissertation, The Union for Experimenting Colleges and Universities, Ohio.
- Furutani, S. S. (2007). *How Does One Successfully Implement Learning Centers at the Third Grade Level*. Master's Thesis, Pacific Lutheran University, Tacoma.
- Gay, L. R. (1987). *Educational Research. Competencies for Analysis and Application*. (3rd Edit.). London: Merrill Publishing Company.
- Geier, C. S. ve Bogner, F. X. (2011). Learning at Workstations. *Journal for Educational Research Online/ Journal für Bildungsfor Schung Online*, 3 (2), 3-14.
- Genç, M. (2013). Prospective Teachers Views About Using Station Technique at Environmental Education Course. *Journal of Education Faculty*, 15 (2), 188-203.
- Gerçek, C. (2010). Student Views on Learning Stations About Smoking. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 2, 4581-4586.
- Glanz, J. (1999). A Primer on Antian Research for The School Administrators. *The Clearing House*, 6, 301-304.
- Goodwin, M. W. (1999). Cooperative Learning and Social Skills: What Skills to Teach and How to Teach Them. *Intervention in School and Clinic*, 35 (1), 29-33.
- Gömlüksiz, M. N. ve Kan, A. Ü. (2007). Yeni İlköğretim Programlarının Dayandığı Temel İlke ve Yaklaşımlar. *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları*, 5 (2), 60-66.

- Gözütok, D. (2007). *Öğretim İlke ve Yöntemleri*. (2. Bs.). Ankara: Ekinoks Yayınevi.
- Gün, M. (2012). İlköğretim İkinci Kademe Türkçe Dersi Okuma Etkinliklerinde Karşılaşılan Sorunlar. *Turkish Studies*, 7 (4), 1961-1977.
- Güneş, E. (2009). *Fen ve Teknoloji Dersinde İstasyon Tekniği ile Yapılan Öğretimin Erişime ve Kalıcılığa Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Hall, A. M. ve Zentall, S. S. (2000). The Effects of A Learning Station on The Completion and Accuracy of Math Homework for Middle School Students. *Journal of Behavioral Education*, 10 (2-3), 123-137.
- Hostetler, P. ve Carpenter, M. L. (1973). The Station Method. *Theory Into Practice*, 12 (4), 251-253.
- Howatson, G. B. (1971). *An attempt to Evaluate a Work Centers Approach to Teaching at The Second-Grade Level*. Master's Thesis, Wyoming University, Laramie.
- Kaptan, S. (1973). *Bilimsel Araştırma Teknikleri*. Ankara: Rehber Yayınevi.
- Karadağ, Ö. (2012). Anlama Becerileri Açısından Türkçe Dersi Öğretim Programı (6, 7, 8. sınıflar)'na Eleştirel Bir Bakış. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 36 (1), 97-110.
- Karasar, N. (2014). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. (26. Bs.). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kaya, T. (2011). *İlköğretim İkinci Kademe Türkçe Dersi Proje Görevi Başarı Puanları ile Akademik Başarı ve Derse Yönelik Tutum Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- King-Sears, M. E. (2007). Designing and Delivering Learning Center Instruction. *Intervention in School and Clinic*, 42 (3), 137-147.
- Komisyon (2014). *Öğretim İlke ve Yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Korsacılar, S. ve Çalışkan, S. (2015). Yaşam Temelli Öğretim ve Öğrenme İstasyonları Yönteminin 9. Sınıf Fizik Ders Başarısı ve Kalıcılığa Etkileri. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11 (2), 385-403.
- Köseoğlu, P., Soran, H. ve Storer, J. (2009). Developing Learning Stations for The Purification of Waste Water. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 1 (1), 210-214.
- Kryza, K., Stephens, S. J. ve Duncan, A. (2007). *Inspiring Middle and Secondary Learners*. California: Corwin Press.

- Kurt, H. ve Ekici, G. (2013). Bireysel Farklılıklar ve Eğitime Yansımaları. G. Ekici ve M. Güven (Ed.). *Öğrenme-Öğretme Yaklaşımları ve Uygulama Örnekleri* (s. 40-82). Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Lebak, K. (2005). *Connecting Outdoor Field Experiences to Classroom Learning: A Qualitative Study of The Participation of Students and Teachers in Learning Science*. Doctoral Dissertation, Pennsylvania University, Pennsylvania.
- Maden, S. ve Durukan, A. G. E. (2010). İstasyon Tekniğinin Yaratıcı Yazma Becerisi Kazandırmaya ve Derse Karşı Tutuma Etkisi. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 28, 299-312.
- Manuel, B. (1974). How to Build A Learning Station: Everything a Teacher Should Know. *ERIC*: ED088442.
- Mergen, H. H. (2011). *İlköğretim 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Öğrenme İstasyonları Uygulamasının Akademik Başarıya ve Kalıcılığa Etkisi*. Doktora Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar.
- Morgil, İ., Yılmaz, A. ve Yavuz S. (2002). Kimya Eğitiminde İstasyonlarda Öğrenme Modeli. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 22, 110-117.
- Morgil, İ., Yılmaz, A. ve Yörük, N. (2002). *Fen eğitiminde İstasyonlarda Öğrenmeyle İlgili Bir Uygulama*. 25 Eylül 2016 tarihinde http://infobank.fedu.metu.edu.tr/ufbmek-5/b_kitabi/PDF/Fen/Bildiri/t82DD.pdf adresinden erişildi.
- Norman J. T. ve Toddonio T. E. (1990). An Exploratory Study of The Effectiveness of a Play Based Center Approach for Learning Chemistry in an Early Childhood Program. *ERIC*: ED344775.
- O'Brien, R. (2003). *An Overview of The Methodological Approach of Action Research*. 04 Eylül 2016 tarihinde <http://www.web.ca/~robrien/papers/arfinal.html> adresinden erişildi.
- Ocak, G. (2008). Yöntem ve Teknikler. G. Ocak (Ed.). *Öğretim İlke ve Yöntemleri* (s. 212-292). (2. Bs.). Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Ocak, G. (2010). The Effect of Learning Stations on the Level of Academic Success and Retention of Elementary School Students. *The New Educational Review*, 21 (2), 146-157.
- Oğuzkan, A. F. (1989). *Orta Dereceli Okullarda Öğretim (Amaç, İlke ve Yöntemler)*. (2. Bs.). Ankara: Gül Yayınevi.
- Öztürk, P. (2010). *İlköğretim II. Kademe Türkçe Dersi Performans Görevi Başarı Puanları ile Akademik Başarı ve Derse Yönelik Tutum Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.

- Patton, M. Q. (2014). *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri*. (M. Bütün ve S. B. Demir, Çev.). Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Perkins, D. (1999). The Many Faces of Constructivism. *Educational Leadership*, 57 (3), 6-11.
- Peters, T. K. (2004). *Students Constructing Meaning with Informal Texts: Interpersonal and Intrapersonal Activities in One First Grade Classroom*. Doctoral Dissertation, Texas Tech University, Texas.
- Porter E. J. (2004). *Classroom Learning Centers: Study of a Junior High School Learning Assisted Program in Mathematics*. Master's Thesis, Pacific Lutheran University, Tacoma.
- Roberts, P. H. (1999). *Effects of Multisensory Resources on The Achievement and Science Attitudes of Seventh-Grade Suburban Students Taught Science Concepts on and above Grade Level*. Doctoral Dissertation, St. John's University, New York.
- Robertson, B. (2003). *Learning Station*. U.S. Patent Documents, U.S. Patent No:6767215. 16 Kasım 2016 tarihinde <https://docs.google.com/viewer?url=patentimages.storage.googleapis.com/pdfs/US6767215.pdf> adresinden erişildi.
- Schmidt, M. W. ve Harriman, N. (1998). *Teaching Strategies for Inclusive Classrooms: Schools, Students, Strategies, and Success*. California: Wadsworth Publishing Company.
- Sharan, S. (1980). Cooperative Learning in Small Groups: Recent Methods and Effects on Achievement, Attitudes, and Ethnic Relations. *Review of Educational Research*, 50 (2), 241-271.
- Slavin, R. E. (2008). Cooperative Learning, Success for All, and Evidence-Based Reform in Education. *Éducation Et Didactique*, 2 (2), 149-157.
- Sönmez, S. (2009a). Eğitimde Yenilikler 1 - İstasyon Tekniği Uygulamaları. 6 Aralık 2016 tarihinde <https://www.gunesintamicinde.com/egitimde-yenilikler-1-istasyon-teknigi-uygulamalari>, adresinden ulaşılmıştır.
- Sönmez, V. (2009b). *Öğretim İlke ve Yöntemleri*. (3. Bs.). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Sönmez, V. ve Alacapınar, F. G. (2011). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Strauber, S. K. (1981). Language Learning Stations. *Foreign Language Annals*, 14 (1), 31-36.

- Sturm, H. ve Bogner, F. X. (2008). Student-Oriented Versus Teacher-Centred: The Effect of Learning at Workstations about Birds and Bird Flight on Cognitive Achievement and Motivation. *International Journal of Science Education*, 30 (7), 941-959.
- Sunday, B. A. (1979). *An Investigation of Learning Stations for Elementary Art*. Master's Thesis, University of Columbia British, Washington.
- Sürücü, A., Baştürk, R. ve Özdemir, H. (2013). Fen Bilgisi Öğretmen Adaylarının Kavram Yanılgılarını Gidermede İstasyonlarda Öğrenme Modelinin Etkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12 (45), 52-62.
- Tofte, W. L. (1982). *The Comparative Effectiveness of Learning Center And Traditional Approaches for College Introductory Geology Laboratory Course*. Doctoral Dissertation, Nex Mexico State University, Las Cruces.
- Topses, G. (2006). Bir Bilim Olarak Eğitimin Temelleri. L. Küçükahmet (Ed.). *Eğitim Bilimine Giriş* (s. 24-44). (6. Bs.). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Tseng, Y. W. (2008). *Effects of Using the Learning Station Model as a Phonics Remedial Program in an Elementary School*. Master's Thesis, National Pingtung University of Education, Pingtung.
- Vacca, J. A. L. ve Vacca, R. T. (1976). Learning Stations: How to in The Middle Grades. *Journal of Reading*, 17 (7), 563-567.
- Wakefield, A. P. ve Richards, H. C. (1988). To Play or Not to Play: The Case for Free Play in Kindergarten. *ERIC*: ED300126.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. (5. Bs.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, K. (2010). Nitel Araştırmalarda Niteliği Artırma. *İlköğretim Online*, 9 (1), 79-92.
- Yurdakul, B. (2011). Yapılandırmacılık. Ö. Demirel (Ed.). *Eğitimde Yeni Yönelimler* (s. 39-65). (5. Bs.). Ankara: PegemA Yayıncılık.

OKULÖNCESİ VE SINIF ÖĞRETMENİ ADAYLARININ MESLEKİ DEĞERLERİ

Exploration of Professional Values of Prospective Pre-School and Class Teachers

Gönderim Tarihi: 03.09.2017

Kabul Tarihi: 26.02.2018

Doi: 10.31795/baunsobed.437718

Vesile Yıldız DEMİRTAŞ*
Feryal ÇUBUKÇU**

ÖZ: 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başı dünyada sosyal ve eğitim alanında önemli değişikliklere sahne olmuştur. Dewey ve Durkheim, farklı kıtalarda eğitim ve okulun rolü ile ilgili benzer görüşleri savunmuşlardır. Hem bireyselciğin artması hem de sanayileşmenin üst noktalara ulaşması ile birlikte bireyin toplumdaki rollerinde değişiklikler meydana gelmiştir. Bu nedenle toplumsal yaşamda bir bütünlük oluşturabilmek için okullarda sadece akademik konular yanında hak ve özgürlüklerin eğitimi ile birlikte değerlerin de yer alması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Dewey (1997), değerlerin sosyal hayatın bir parçası olduğunu dolayısıyla değerlerin toplum içinde yaşayarak kazanılacağını belirtir. Değerler toplumdaki bireylerin birbirleriyle etkileşimi sonucunda oluşur ve birbirleriyle olan iletişimini belirler. Kısacası davranışın sosyal ve ahlaki yanı aynıdır, arada herhangi bir fark yoktur. Bu nedenle okul, sosyal yapı içerisinde değerlerin oluşup kazanıldığı yerdir. Okulun en önemli sorumluluğu bireyleri değer yargıları kazandırarak onları topluma hazırlamaktır. Durkheim (1961) ise herhangi bir yaşantı olmadan toplumla bir hareket etmek için gözlemlerine dayanarak değerlerin özümsemiğini savunur. Eğer kişi ahlaklı olmak istiyorsa kendi çıkarları dışında hareket etmelidir. Kültürlerarası yaptığı araştırmalarla tanınan Schwartz ise değeri, davranışların ve eylemlerin açıklanmasında sosyal bir aktör olarak görmektedir. Her insanın hayatta farklı değerlere sahip olabileceğini söyleyen Schwartz, kimi insanlar için önemli olan değerlerin bir başkası için önemli olmayacağını belirtmektedir. Değerler hayatımızda bizim için neyin önemli olduğunu ifade etmektedir. Schwartz, kültürler arasındaki farkları göz önüne alarak bireysel değerleri 10 grupta incelemiştir. Bunlar: Güç, başarı, hazcılık

* Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi/ Eğitim Fakültesi/ Özel Eğitim, yildiz.vesile@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4202-7733>

** Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi/ Eğitim Fakültesi/ Yabancı Diller Eğitimi/İngiliz Dili Eğitimi Anabilim Dalı, cubukcu.feryal@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3313-6011>

(hedonizm), özyönelim, evrensellik, iyilikseverlik, geleneksellik, uyarılma, uygunluk ve güvenlidir. Öğretmen adaylarının mesleki değerlerini incelemek amacıyla yapılan bu çalışmada Schwartz'ın kategorileri kullanılmıştır. Bu çalışmada okulöncesi ve sınıf öğretmeni adaylarının sahip olduğu mesleki değerler incelenmiştir. Veriler okulöncesi ve sınıf öğretmenliği bölümlerinde okuyan toplam 60 öğrenciden toplanmıştır. Araştırmada veriler yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmıştır. Görüşme formunun içeriği, değer verme, hoşgörülü, sevgi dolu, adaletli, alçakgönüllü, güvenilir, empatik, huzurlu, cesaretli ve kararlı olmayı içeren mesleki değerlerle ilgili örnek olay ve durumlardan oluşmaktadır. Araştırma sonucunda öğretmen adaylarının mesleki değerlere farklı oranlarda sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Öğretmen adaylarının cesaretli olma, öğrenciyeye değer verme, öğrencilere karşı sevgi dolu, hoşgörülü, adaletli olmaları gibi mesleki değerleri yüksektir. Buna karşın öğretmen adayları empatik olma yönünde herhangi olumlu bir görüş bildirmemişlerdir. Öğretmen adaylarının sahip olduğu en yüksek değerler ile Schwartz (1992, 1994)'ın bireysel değerlerine göre eşleşenler evrensellik, uyarılma ve iyilikseverliktir.

Anahtar Kelimeler: Mesleki Değerler, Öğretmen Adayları, Değerler Sistemi.

ABSTRACT: 19th and 20th centuries witnessed radical changes in educational and social sciences. Dewey and Durkheim held the similar views regarding the role of school and education. The roles of individuals changed as a result of individualism and industrialism. Hence, scholars started to claim that not only academic subjects but also the values education and the human rights should be in the curriculum. Dewey (1997) believed that values can be acquired through socializing as values are the integral part of the social life. Values occur as a result of the interaction of the individuals. Another place where such values are acquired is school. The most important role of schools is to prepare students through values education. Durkheim (1961) claims that people acquire values through observation to be in synch with the society. If people wish to be moral, they need to act out of their interests whereas Schwartz sees values as an agent to clarify behaviors and actions of the individuals and he believes that people might have different values and these values are relative. Values indicate what we value in our lives. Schwartz categorized values into ten: power, achievement, hedonism, self-esteem, universalism, benevolence, tradition, stimulation, conformity and security. This article tried to delve into the pre-service class and pre-school teachers' values in terms of Schwartz' categories. Data was collected through 60 pre-service teachers in Class Education and Pre-school Education Departments. A semi-structured interview on the values of power, achievement, hedonism, self-esteem, universalism, benevolence, tradition, stimulation, conformity and security was held with 60 pre-service teachers. The study yields that pre-service teachers have different values. They have high frequency in being brave, valuing students, showing compassion and tolerance and being fair. On the other hand, they have not positive views about empathy. The values which comply with Schwartz' categories are universalism, stimulation and benevolence.

Keywords: Professional Values, Pre-service Teachers, Values System.

GİRİŞ

19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başı dünyada sosyal ve eğitim alanında önemli değişikliklere sahne olmuştur. Dewey (1859–1952) ve Durkheim (1858–1917), farklı kıtalarda eğitim ve okulun rolü ile ilgili benzer görüşleri savunmuşlardır. Hem bireyseliğin artması hem de sanayileşmenin üst noktalara ulaşması ile birlikte bireyin toplumdaki rollerinde değişiklikler meydana gelmiştir. Bu nedenle toplumsal yaşamda bir bütünlük oluşturabilmek için okullarda sadece akademik konular yanında hak ve özgürlüklerin eğitimi ile birlikte değerlerin de yer alması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Dewey (1997), değerlerin sosyal hayatın bir parçası olduğunu dolayısıyla değerlerin toplum içinde yaşayarak kazanılacağını belirtir. Değerler toplumdaki bireylerin birbirleriyle etkileşimi sonucunda oluşur ve birbirleriyle olan iletişimini belirler. Kısacası davranışın sosyal ve ahlaki yanı aynıdır, arada herhangi bir fark yoktur. Bu nedenle okul, sosyal yapı içinde değerlerin oluşup kazanıldığı yerdir. Okulun en önemli sorumluluğu bireyleri değer yargıları kazandırarak onları topluma hazırlamaktır. Durkheim (1961) ise herhangi bir yaşantı olmadan toplumla bir hareket etmek için gözlemlerine dayanarak değerlerin özümsemiğini savunur. Eğer kişi ahlaklı olmak istiyorsa kendi çıkarları dışında hareket etmelidir.

LİTERATÜR TARAMASI

Maslow (2001) değerlerin gereksinimlere göre oluştuğunu ifade etmektedir. Burada bireylerin yapısal farklılıkları, kişiliği, yaşadığı kültür, düşüncelerini ifade edişi, yaşam tarzı arasındaki seçim farklılıkları ve bireyin gereksinimleri bireye ait değerleri ortaya çıkarmaktadır. Rokeach (1973) değerlerin sosyal tutumların ve sosyal davranışların belirleyicisi olduğunu söylemektedir. Ona göre değerler bireyin sergileyeceği davranışlar için rehber ve aynı zamanda davranışsal tercihler üzerinde ölçülebilir bir etkiye sahiptir.

Kültürlerarası yaptığı araştırmalarla tanınan Schwartz ise değeri, davranışların ve eylemlerin açıklanmasında sosyal bir aktör olarak görmektedir. Her insanın hayatta farklı değerlere sahip olabileceği gibi birden fazla değere de sahip olunabileceğini söyleyen Schwartz, kimi insanlar için önemli olan değerlerin bir başkası için önemli olmayacağını belirtmektedir. Değerler hayatımızda bizim için neyin önemli olduğunu ifade etmektedir. Schwartz, kültürler arasındaki farkları göz önüne alarak bireysel değerleri 10 grupta incelemiştir. Bunlar: Güç, başarı, hazcılık (hedonizm), özyönelim, evrensellik, iyilikseverlik, geleneksellik, uyarılma, uygunluk ve güvenlidir. Schwartz'a göre bu değerlerin motive edici bir yapısı vardır ve davranışları etkilemektedir (Bardi ve Schwartz, 2003; Schwartz, 1999; Schwartz, 1992; Schwartz ve Bilsky, 1990).

Eğitim ve öğretim süreci mesleki ve kişisel değerlerle doludur ve öğretmenler farkında olmadan bu değerleri sınıfa getirmektedir (Brady, 2011, Pandya, 2017). Öğretmenlerin bazı kişisel özellikleri de mesleki değerlerin içinde yer almaktadır. Örneğin, öğretmenlerin öğrencilerle arasında mesafe koymadan daha kolay iletişime geçebilmesi, coşkulu ve mizah gücüne sahip olması gibi. Mesleğe adanmışlık, mesleki ahlak, işbirliği becerileri, işine sevgi ve saygı duyması da mesleki değerler olarak kabul edilmektedir. Öğrenciler, işine sevgi ve saygı duyan, yapıcı dönüt veren, bireysel farklılıkları göz önünde bulunduran, onları etkili bir şekilde güdüleyen, onlara güvenip isterlerse her şeyi yapabileceğini düşünen, kendilerine birey olarak kabul edip saygılı davranan ve kendilerine ayırım yapmadan eşit davranan adaletli öğretmenlere daha olumlu bakmaktadırlar (Carr, 2010).

Rogers (1969) ve Freire (1998) öğretmenin sahip olması gereken değerleri ise on kategoride toplamışlardır. (1) Güvenilir; Sınıfta ve dışarıda öğrencilere aynı davranışları sergileme, okul dışında veya okul içinde farklı bir kimlik sergilememe. (2) Öğrencilere değer verme ve güvenme; Öğrencilerin duygu ve düşüncelerini önemseme, onların yapabileceklerini inanma. (3) Empatik olma; Öğrencinin öğrenme süreci ve kendi yaşantıları ile ilgili ne düşündüğünü ve ne hissettiğini anlama ve ona göre davranış sergileme. (4) Adaletli olma; Öğrenme ve öğretme sürecine yönelik duyuşsal, bilişsel, ruhsal yapıları ve sezgilerinin bir bütün halinde çalışması ve önyargısız kararlar alma. (5) Alçakgönüllü olma; Sınırlarını, üstün ve zayıf yönlerini bilerek otoriterlikten ziyade demokratik kararlar alma. (6) Sevgi dolu olma; Mesleğe ve öğrencilere yönelik sevgi duyma. (7) Cesaretli olma; Kendi korkularının üstesinden gelebilme. (8) Hoşgörülü olma; Farklılıkları saygı duyarken ve öğrencilere esnek davranırken kabul edilemez durumlara da tavır koyabilme. (9) Karar verebilme ve Kararlı olma; Duyarsız davranmadan zor durumlarda en iyi kararı alabilme ve uygulayabilme. (10) Huzurlu olma; Hem mesleğe hem hayata karşı olumlu bakıp coşkulu olma.

Öğrenme ve öğretme sürecinde öğretmenlerin sahip oldukları bu değerler okulöncesi ve ilköğretim döneminde yer alan çocukların değerlerle ilgili duyarlılıklarını geliştirmede ve onları bu konularda bilinçlendirmede önemli bir yer tutmaktadır (Balcı ve Yanpar Yelken, 2010; Coombs-Richardson ve Tolson, 2005; Halstead ve Taylor, 2000; Suh ve Traiger, 1999). Bu dönemde çocuklar öğretmenlerini çok önemser ve onların her davranışını dikkatle gözlemler. Aynı zamanda öğretmenlerin davranışlarını model alırlar. Model alma, pekiştirme ve etkileşim değerlerin öğrenilmesinde önemli bir yere sahiptir (Akbaş, 2009). Öğretmenler de bu süreçte sahip olduğu değerlere göre sınıf içinde ve dışında birtakım davranışlar sergileyerek öğrencilerle etkileşime girerler. Özellikle öğ-

renme ortamının düzenlenmesinde, etkinliklerin uygulanmasında, kullandığı öğrenme ve öğretim stratejilerinde, içerik seçiminde, sınıf yönetiminde, öğrencilere yönelik tutum ve davranışlarında öğretmenler sahip oldukları değerlere göre davranışlar gösterebilirler (Balcı ve Yanpar Yelken, 2010).

Alanyazısı incelendiğinde öğretmenlerin değer tercihleri, değer algıları, değer kavramına ilişkin tanımlamaları, değer kavramına yükledikleri anlamlar, değer eğitimi ve sorunları ile değerlere ilişkin görüşlerini ortaya koyan araştırmalar olmasına rağmen (Yazar, 2012; Bulut, 2012; Balcı ve Yanpar Yelken, 2010; Memiş ve Güney-Gedik, 2010; Yıldırım, 2009; Yılmaz, 2009; Koca, 2009; Kurtde-Fidan, 2009; Coşkun ve Yıldırım, 2009; Erdem, 2007; Sarı, 2005; Kuşdil ve Kağıtçıbaşı, 2000) özellikle aday öğretmenlerin sahip olduğu mesleki değerlere ilişkin bir çalışmaya rastlanmamıştır. Değerler bireyi harekete geçiren düşüncenin altında yatan inançlardır ve bireyin davranışları ile yapacaklarına yol gösterir (Kenny, 1994). Bu nedenle yapılan bu araştırmanın amacı özellikle gelecekte görev alacak okulöncesi ve sınıf öğretmeni adaylarının sahip oldukları mesleki değerleri ortaya çıkarmaktır. Öğretmen adaylarının sahip olduğu mesleki değerleri ortaya çıkarmak için aşağıda verilen örnek olay ve durumlardan yararlanılmıştır.

1. Gelişim düzeyi (hazır bulunuşluğu) düşük olan öğrencileriniz için neler yaparsınız?
2. Sesiniz çok kötü, şarkı söylemekten ve tiyatro yapmaktan hoşlanmıyorsunuz. Fakat okul müdürünüz sizden iki ay sonra sergilenmek üzere müzikli bir oyun hazırlamanızı istiyor. Bu konuda hiç deneyiminiz yok. Bu durumda ne yaparsınız?
3. Sınıfınızın en parlak (çalışkan) ve başarı durumu normalin altı olan iki öğrencinizin birlikte ders dışı bir şeyler yaparak diğer öğrencilerin dikkatlerini dağıttığını fark ettiniz, bu durumda ne yaparsınız?
4. Sınıfınızdaki en çalışkan öğrenciniz ile daha az başarılı bir öğrencinizin okulun yakınındaki bir parkta kavga ettiklerini gördünüz, bu durumda ne yaparsınız?
5. Zayıf taraflarınız nelerdir?
6. Öğretmenlik yaptığınız okulda simit almak için kantine gittiniz. Öğrencilerin oluşturduğu uzun bir sıra var. Ne yaparsınız?
7. Ben sevgi doluyum çünkü...
8. Öğrencilerinize sevginizi nasıl gösterirsiniz?
9. Saygısızlık davranışını ilk defa gösteren öğrencinize nasıl bir tutum sergilersiniz?

10. Pazartesi yapılacak olan etkinliğin materyallerinin getirilmemesi durumunda etkinliğe alınmayacaklarını öğrencilerinize duyurdunuz. Fakat iki öğrenciniz getirmedi. Bu durumda ne yaparsınız?
11. Öğrencilerin başarı/gelişim düzeyleri düşük ve fiziksel koşulları çok kötü olan bir okula atandınız. Bu durumda neler hissedersiniz?
12. Öğrencinizi koridorda ağlarken gördünüz ve ona neden ağladığını sordunuz. “..... arkadaşım beni sevmiyor” diye cevap verdi. Bu durumda öğrencinize ne söylersiniz?

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinden durum (örnek olay) çalışması kullanılmıştır. Durum çalışması güncel bir olguyu kendi yaşam çerçevesi içinde çalışır ve birden fazla kanıt veya veri kaynağını mevcut olduğu durumlarda kullanır. Ayrıca hedeflenen durumu “ne?”, “neden?” ve “nasıl?” soruları ile derinlemesine ve ayrıntılı bir şekilde araştırır (Yıldırım ve Şimşek, 2008).

Araştırmada durum çalışması desenlerinden birisi olan “iç içe geçmiş tek durum” deseni kullanılmıştır. İç içe geçmiş tek durum deseninde, tek bir durum içinde çoğu zaman birden fazla alt tabaka veya birim yer alabilmektedir. (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Yapılan araştırmada, ele alınan tek durum, Eğitim fakültesinde öğrenim gören öğretmen adaylarının mesleki değerlerini görüşme yoluyla ortaya çıkarmaktır. Araştırmada bu durum içinde yer alan alt analiz birimlerini; okulöncesi ve sınıf öğretmenliği bölümleri oluşturmaktadır. Araştırmada belirlenen alt analiz birimlerinin (okulöncesi ve sınıf öğretmenliği bölümleri) iç içe geçmiş yapısının, örnek olaylar ve durumlarla derinlemesine incelenmesi sonucunda araştırma durumunu ayrıntılı olarak açıklayacağı düşünülmektedir.

Çalışma Grubu

Araştırma, Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi’nde okulöncesi ve sınıf öğretmenliği bölümünde 3. sınıfta öğrenim gören 60 öğretmen adayı üzerinde yapılmıştır. Bu öğretmen adayları maksimum çeşitlilik örnekleme ile belirlenmiştir. Maksimum çeşitlilik örneklemesinin amacı görece olarak küçük bir örneklem oluşturarak bu örnekleme çalışılan probleme taraf olabilecek bireylerin çeşitliliğini maksimum derecede yansıtmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Buna göre örnekleme alınacak öğretmen adayları belirlenirken sınıfı, cinsiyeti ve bölümü (Okulöncesi ve Sınıf Öğretmenliği bölümü) dikkate alınmıştır. Araştırmanın çalışma grubu Tablo 1’de verilmektedir.

Tablo 1: Çalışma Grubu ve Özellikleri

	Okulöncesi Öğretmenliği	Sınıf Öğretmenliği
Kız	18	16
Erkek	12	14
Toplam	30	30

Okulöncesi öğretmenliği bölümünde okuyan erkek öğrenci sayısı kızlara göre az olduğu için araştırmada erkek öğrenci sayısı daha az yer almaktadır.

Veri Toplama Aracı

Yapılan bu araştırmada veriler yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmıştır. Bu formun kullanılmasının nedeni aday öğretmenlerinin örnek olaylar ve durumlar karşısında neler hissettikleri ve nasıl davranışlar sergileyeceklerine ilişkin derin ve detaylı nitel veri elde ederek onların mesleki değerlerini ortaya çıkarmaktır. Görüşme formunun içeriği yukarıda bahsedilen 10 değerle (Cesaretli olma, hoşgörü, değer verme, sevgi, adaletli olma, alçakgönüllü olma, güvenilir, empati, huzur ve kararlılık) (Rogers, 1969; Freire, 1998) ilgili örnek olay ve durumlardan oluşmaktadır. Görüşme formu hazırlanırken konuyla ilgili alanyazın incelenmiş ve örnek olaylar ile durumlar hazırlanmıştır. Hazırlanan bu örnek olay ve durumlar Eğitim bilimleri bölümündeki 5 öğretmen üyesine incelettirilmiş ve onların görüş ve önerileri doğrultusunda yeniden düzenlenmiştir. Görüşme formunun ve görüşmecinin pilot çalışması ise 10 öğretmen adayı ile görüşülerek gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmadan sonra görüşme formunda gerekli değişiklikler yapılmış ve gerçek çalışmaya geçilmiştir. Görüşme formu 12 örnek olay ve durumdan oluşmaktadır. Görüşme yaklaşık 30-40 dakika arasında gerçekleşmiştir. Görüşme sırasında aday öğretmenlerin söyledikleri araştırmacı tarafından görüşme formuna kaydedilmiştir. Görüşme bittiğinde öğretmen adaylarına görüşme formu verilerle yazılanları kontrol etmeleri istenmiş, böylece katılımcı teyidi alınmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırma da elde edilen verilerin çözümlenmesinde içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizi Johnson ve diğerleri'nin (1996) modeline göre yapılmıştır (Akt, Kaçmaz, Türnüklü ve Türk, 2011). İlk olarak tüm görüşme kayıtları araştırmacı tarafından yanıtlara aşinalık kazanmak için bütün olarak okunmuş, daha sonra 60 öğrencinin verdikleri yanıtlar kategorilere ayrılmış, benzer kategoriler daha genel kategoriler altında toplanmış ve son olarak kategoriler belirlendikten sonra araştırmacı tüm formları tekrar okuyup aday öğretmenlerin yanıtlarını bu kategorilere göre uygun şekilde kodlamıştır. Veriler ilgili kategoriler kodlandıktan sonra öğretmen adaylarının bölümlerine göre frekans ve

yüzdeleri hesaplanmıştır (Kaçmaz, Türnüklü ve Türk, 2011). Öğretmen adayları her bir soruya verdikleri cevaplarında birden fazla cümle kullanmışlardır. Bu cümlelerde birden fazla anlam öbekleri ve kategoriler ortaya çıktığından dolayı bu ifadelerin dile getirilme sıklıkları (f) çalışmada yer alan gruplardaki toplam öğretmen adayı sayısından daha fazla yer almaktadır. Öğretmen adayının dile getirdiği her bir cevap frekans olarak tabloda yer almaktadır. Anlam öbekleri ve kategorilere dahil edilen ifadelerin yüzdeleri bu oran üzerinden hesaplanmıştır. Ayrıca her kategori için öğretmen adaylarının söylemleri yazı olarakta verilmiştir.

Buna ek olarak sözel verilerin analizinde analiz yapan kişinin güvenilirliğinin hesaplanması için araştırmacının veri kodlama güvenilirliğine bakılmıştır. Bunun için verilerin kategorilere kodlanması sürecinin başlangıcında analizi yapan araştırmacının güvenilirliği için, uyuşum yüzdesi hesaplanmıştır. (Güvenirlilik= Görüş Birliği/ Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı X 100) Bunun için görüşme sorularına verilen yanıtlar araştırmacı tarafından bir hafta arayla iki defa kodlanmış ve her iki kodlamanın güvenilirliği % 85 bulunmuştur (Miles ve Huberman, 1994; Kaçmaz vd, 2011).

BULGULAR

Bu bölümde öğretmen adaylarının örnek olay ve durumlar karşısında neler yapacaklarına yönelik görüşleri yer almaktadır.

Öğretmen Adaylarının Öğrencilere Değer Verme ve Güvenme İle İlgili Örnek Olay ve Duruma Yönelik Görüşleri

Öğretmen adaylarına bunun için "Gelişim düzeyi (hazır bulunuşluğu) düşük olan öğrencileriniz için neler yaparsınız?" diye bir durum verilmiştir. Öğretmen adaylarının bu konuya yönelik görüşleri Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2: Öğretmen Adaylarının Gelişim Düzeyi (Hazır Bulunuşluğu) Düşük Olan Öğrencileri İçin Ne Yapmaya Düşündüklerinin Dağılımı (f, %)

Kategori	Okulöncesi Öğretmenliği (30)		Sınıf Öğretmenliği (30)		Öğretmen Adaylarının Söylemleri
	f	%	f	%	
Ek çalışma-etkinlik yaptırma	15	27,77	15	34,88	"..daha fazla etkinlik veririm..", "..derslerde etkinlik sayısını arttırırım.."
Daha fazla ilgilenme	10	18,51	8	18,60	"..diğer öğrencilerle aynı düzeye gelene kadar daha fazla ilgilenirim", "sınıfta çok göze çarpmayacak şekilde daha fazla ilgilenirim.."
Gelişim düzeyini belirleme ve ona göre çalışmalar yapma	9	16,66	5	11,62	"..hangi alanda gelişim düzeyinin düşük olduğunu belirler onunla bu konuda özel çalışmalar yaparım"
Güdüleyici etkinlikler planlama	3	5,55	5	11,62	"Motivasyonunu artırıcı çalışmalar yaptırırım.."
Açıklarını kapatmaya çalışma	4	7,40	2	4,65	"Sınıfın işleyişine engel olmadan açıklarını kapatmaya çalışırım"
Dikkat çekme çalışmaları	2	3,70	4	9,30	"Dikkatini çekecek, toplayacak aktiviteler yaparım.."
Konuyu basitleştirme	3	5,55	2	4,65	"konuyu basitleştirir, daha basit örnekler veririm..", "onun anlayacağı şekilde basitleştiririm konuyu.."
Aile ile işbirliği yapma	4	7,40	-	-	"..ailesi ile görüşmeler yapar, ek kitaplar almalarını sağlarım..", "aileleri ile işbirliği yaparım.."
Farklı yöntem ve teknik kullanma	2	3,70	-	-	"..farklı öğretim teknikleri uygularım.."
Çalışkan öğrenciyle birlikte oturtma	1	1,85	1	2,32	"Çalışkan öğrencilerle bir araya oturarak kaynaşmalarını sağlarım"
Görev ve sorumluluk verme	1	1,85	1	2,32	"...sınıfta aktif olabilmesi için görev ve sorumluluklar veririm."
Toplam	54	100	43	100	

Tablo 2 incelendiğinde her iki gruptaki öğretmen adayları da gelişim düzeyi (hazırbulunuşluğu) düşük olan öğrencilere ek çalışmalar-etkinlikler yaptırma, daha fazla ilgilenme, açıklarını kapatmaya çalışma, konuyu basitleştirme gibi yollarla bu durumdaki çocukları kazanmaya çalıştıkları görülmektedir. Öğretmen adaylarının bu konuya yönelik düşüncelerin bütünü incelendiğinde bütün görüşlerin öğrencilere kazanmaya yönelik olduğu görülmektedir. Bunun dışında okulöncesi öğretmen adaylarının daha fazla (f=54) ve farklı çözümler (Konuşarak güdüleme, aile ile işbirliği yapma, gelişim düzeyini belirleme ve ona göre plan yapma) ürettiği görülmektedir. Buna göre öğretmen adaylarının öğrencilere değer verdikleri ve güvendikleri söylenebilir.

Öğretmen Adaylarının Cesaretli Olma İle İlgili Örnek Olay ve Duruma Yönelik Görüşleri

Öğretmen adaylarına “Sesiniz çok kötü, şarkı söylemekten ve tiyatro yapmaktan hoşlanmıyorsunuz. Fakat okul müdürünüz sizden iki ay sonra sergilenmek üzere müzikli bir oyun hazırlamanızı istiyor. Bu konuda hiç deneyiminiz yok. Bu durumda ne yaparsınız?” diye bir örnek olay ve durum verilmiştir. Öğretmen adaylarının bu konuya yönelik görüşleri Tablo 3’de verilmiştir.

Tablo 3: Öğretmen Adaylarının Bu Durumda Ne Yapmaya Düşündüklerinin Dağılımı (f, %)

Kategori	Okulöncesi Öğretmenliği (30)		Sınıf Öğretmenliği (30)		Öğretmen Adaylarının Söylemleri
	f	%	f	%	
Yardım alma	21	52,50	21	48,83	<i>“Deneyimi olan bir öğretmen arkadaşım- dan yardım isterdim”, “..... Ortaokuldaki müzik öğretmenimle hala irtibata geçebili- yorum. Öndan yardım isterim”, “profesyo- nel yardım alırım.....”, “Tecrübeli birinden yardım alarak tecrübe kazanmaya çalışı- rım”</i>
Çabalama	16	40,00	17	39,53	<i>“.....”, “özel bir kursa gidip eğitim alırım. Öğrencilerime mahçup olmak istemem. Elimden ne gelirse yaparım”, “..... yardım edecek birini bulamasam da kendim hazır- larım”, “, “her durumda üzerime düşeni yaparım.”</i>
Araştırma yapma	3	7,50	4	9,30	<i>“Öncelikle müzikal tiyatro hakkında ara- ştırma yaparım. ....”, “eğer müzikal bir oyun sergilemem zorunlu ise araştırır öğ- rencileri organize eder ve güzel bir oyun sergilemeye çalışırım”,</i>
Yetenekli öğrencilerle yapma	-	-	1	2,32	<i>“sınıfta ya da okulda sesi güzel ya da yete- nekli öğrencileri bulurum.....”</i>
Toplam	40	100	43	100	

Tablo 3 incelendiğinde her iki gruptaki öğretmen adayları bu durumda yardım alıp çabalayarak bu işin üstesinden gelmeye çalışacaklarını ifade ettikleri görülmektedir. Ayrıca bu konuda incelemelerde bulunup araştırarak bu işi başarabileceklerini belirtmişlerdir. Buradan her iki alandaki öğretmen adaylarının bu durumlarda umutsuzluğa kapılmadan mücadele etme yoluna girerek cesaretli davranacakları söylenebilir.

Öğretmen Adaylarının Adaletli Olma İle İlgili Örnek Olay ve Duruma Yönelik Görüşleri

Öğretmen adaylarına bunun için “Sınıfınızın en parlak (çalışkan) ve başarı durumu normalin altı olan iki öğrencinizin birlikte ders dışı bir şeyler yaparak

diğer öğrencilerin dikkatlerini dağıttığını fark ettiniz, bu durumda ne yaparsınız?” diye bir örnek olay ve durum verilmiştir. Öğretmen adaylarının bu konuya yönelik görüşleri Tablo 4’de yer almaktadır.

Tablo 4: Öğretmen Adaylarının Düşündüklerinin Dağılımı (f, %)

Kategori	Okulöncesi Öğretmenliği (30)		Sınıf Öğretmenliği (30)		Öğrenci Söylemleri
	f	%	f	%	
İkisiyle konuşma	11	26,82	5	13,88	<i>“Onları dersten sonra yanuma çağırır, neden böyle davrandıklarını sorar, onlarla konuşma yoluna giderdim”, “Birlikte yapmaları için sınıf dışında bir etkinlik veririm”</i>
İkisini de aynı anda uyarma	8	19,51	7	19,44	<i>“ders dışı bir zamanda ikisini de yanuma çağırır kırmadan uyarımaya çalışırım”, “..ikisini de başarı durumu gözetmeksizin uyarırım”,</i>
Birbirlerinden ayırma	3	7,31	10	27,77	<i>“..birbirlerinden uzak yerlere oturturum”, “ Yerlerini değiştiririm..”, “sınıfın en uzak yerlerine oturturdum ve iletişim kurmalarını engel olurum”</i>
Ayırım yapmadan ikisini cezalandırma	5	12,19	3	8,33	<i>“...ikisini de aynı şekilde tepki gösterir, ikisine de aynı şekilde kızarım”, “Bu öğrencileri birbirinden ayırt etmeden sınıfın düzenini bozdukları için cezalandırırım”</i>
Birlikte yapacakları etkinlik verme	5	12,19	3	8,33	<i>“İkisini de dersle ilgili aynı görevi verir, yardımlaşma içinde o görevi bitirmelerini isterim..”, “birlikte yapmaları için sınıf dışında bir etkinlik veririm”</i>
Görev ve sorumluluk verme	4	9,75	2	5,55	<i>“Her birine arkadaşlarını rahatsız etmeyi engelleyecek görev ve etkinlikler veririm...”, “İkisine de kitap okuma ödevi veririm”</i>
Empati kurmalarını isteme	3	7,31	1	2,77	<i>“..... aynı durumu kendilerinin de yaşayabileceğini söylerim. Ve kendileri bu durumda olsalardı ne hissederler ki diye sorarım ikisine”, “..aynı şeyin size yapılmasını düşünün derim”</i>
Derse ilgilerini çekmeye çalışma	1	2,43	2	5,55	<i>“ikisini de derse ilgisini çekmeye çalışırım.....”, “...ikisinin de dikkatini çekebilecek bir şeyler bularak dersi anlatmaya devam ederim”</i>
Çalışkan öğrenciyi uyarma	-	-	2	5,55	<i>“...çalışkan öğrenciyi önce uyarırım...”</i>
Kararsız	1	2,43	1	2,77	<i>“..açıkçası benlik kavramını zedeleyeceğine bilsem o çalışkan hadi sen bari dinle derdim. Ama olmaz ayıp. Bilmiyorum şu anda ne yaparım, ne yapmam”</i>
Toplam	41	100	36	100	

Tablo 4 incelendiğinde öğretmen adaylarının böyle durumlarda daha çok her iki öğrenci ile aynı anda konuşma (%26,82; %13,88) ve uyarma (% 19,51; % 19,44) davranışları sergileyeceklerini bunun dışında ayırım yapmadan ceza vereceklerini (%12,19; % 8,33) ifade etmişlerdir. Öğretmen adaylarının verdikleri tüm cevaplar incelendiğinde çalışkan ve tembel öğrenci diye ayırım çok fazla yapmadan (% 5.55) durumu çeşitli şekillerde müdahale etmeye çalıştıkları (Görev ve sorumluluk verme, Birlikte yapacakları etkinlik verme, Birbirlerinden ayırma, Empati kurmalarını isteme, Derse ilgilerini çekmeye çalışma) görülmektedir. Tablo 5 incelendiğinde benzer bir durumda da öğretmen adaylarının her iki öğrenciye de eşit davranışlar sergilemeyi düşündüklerine yönelik görüşler bildirmişlerdir. Buradan araştırmaya katılan öğretmen adaylarının çoğunun böyle durumlarda önyargısız adaletli davranma yönünde bir bakış açısına sahip olduğu söylenebilir. Bu değer öğretmenlerin sahip olması gereken önde gelen değerlerden biridir. Amerika’da yapılan araştırmalarda (Winter, Newton ve Kirkpatrick,1998; Ennis, 1994) okul müdürlerinin işe alırken öğretmen adaylarında başarıdan sonra adalet duygusuna sahip olup olmadıklarına baktıkları görülmüştür.

Öğretmen Adaylarının Güvenilir Olma İle İlgili Örnek Olay ve Duruma Yönelik Görüşleri

Öğretmen adaylarına bunun için “Sınıfınızdaki en çalışkan öğrenciniz ile daha az başarılı bir öğrencinizin okulun yakınındaki bir parkta kavga ettiklerini gördünüz, bu durumda ne yaparsınız?” diye bir örnek olay ve durum verilmiştir. Öğretmen adaylarının bu konuya yönelik görüşleri Tablo 5’de yer almaktadır.

Tablo 5: Öğretmen Adaylarının Düşündüklerinin Dağılımı (f, %)

Kategori	Okulöncesi Öğretmenliği (30)		Sınıf Öğretmenliği (30)		Öğretmen Adaylarının Söylemleri
	f	%	f	%	
İkisiyle birden konuşma (Eşit davranma)	14	31,81	19	42,22	"... ikisini de yanıma çağırır konuşurum....", "İki öğrencime de eşit davranmaya çalışır, ikisini de dinlerim...", "ikisini de alır karşıma konuşurum.."
Sorunun nedenini bulmaya çalışma	7	15,90	7	15,55	"Önce problemi tespit ederim...", "... problemin altında yatan olayı bulmaya çalışırım"
Sınıfta ikisinin birlikte yapacağı görev ve etkinlik verme	7	15,90	4	8,88	".....sınıfta ikisinin birlikte yapacağı sorumluluklar, görevler veririm...", "...birlikte vakit geçirmeleri için onlara görevler veririm. Birlikte nöbetçi olmaları, sınıfta temizlemeleri, kitaplığı düzenlemeleri gibi...", "...ortak bir grup ödevi veririm"
Çalışkan öğrenci ile konuşma	3	6,81	2	4,44	"Çalışkan öğrencimi fazla şımarttığımı düşünerek öncelikle özel konuşurum....."
Tembel öğrenciyle konuşma-uyarma	2	4,54	2	4,44	"Tembel öğrenciyi uyarır, ..."
Ayrı ayrı konuşma	3	6,81	2	4,44	"... önce tek tek öğrencilerle konuşurum..."
İkisine de ceza verme	1	2,27	2	4,44	"İkisini de ceza verir, aynı yaptırımı uygulamam", "...derslerdeki başarısına bakmadan gereken cezayı ikisini de veririm"
Uzlaşma	1	2,27	2	4,44	"Taraflar arasında uzlaşma sağlamaya çalışırım"
Oyun arkadaşlarını değiştirme	2	4,54	-	-	"...ikisini ayırır farklı oyun oynayan arkadaşlarının yanına gönderirim..."
Çözümü öğrencilere buldurma	3	6,81	-	-	"... Bu sorunu halletmek için ne önerileri var anlamaya çalışırım...", ".. bu durumda ne yapılacağını çocuklara sorarak onların çözüm bulmasını isterim"
Suçlunun kim olduğunu bulma	-	-	2	4,44	".....suçlunun kim olduğunu bulur....."
Çalışkan öğrencinin hareketlerini kontrol altına alma	1	2,27	2	4,44	"Çalışkan öğrencimin hareketlerini kontrol altına almaya çalışırım..."
Yardım alma	-	-	1	2,22	"....problem benim çözebileceğim düzeyde değilse varsa benden daha tecrübeli birinden yardım isterim"
Toplam	44	100	45	100	

Tablo 5 incelendiğinde her iki gruptaki öğretmen adayları bu durumda en çok, sorunun nedenini bulmaya çalışacaklarını ve eşit davranarak ikisiyle birlikte aynı anda konuşma yolunu tercih edeceklerini belirtmektedirler ("İkisini

de karşıma alır ve dinlerim, sorunun ne olduğunu anlamaya çalışırım”, “Önce problemi tespit ederim. Probleme psikolojik açıdan yaklaşır iki öğrenciye de dışlanmışlık duygusu hissettirmeden hallederim.” Öğretmen adaylarının bu konuya yönelik düşüncelerin bütünü incelendiğinde “Tembel öğrenciyle konuşma-uyarma (% 4.54, % 4.44); Çalışkan öğrencinin hareketlerini kontrol altına alma (2.27, 4.44), Çalışkan öğrenci ile konuşma (6.81, 4.44)” gibi olumsuz düşünceleri daha az yer almaktadır. Öğretmen adaylarının Tablo 4 de verilen benzer bir durumda (çalışkan ve başarı durumu normalin altı olan iki öğrencinin birlikte ders dışı bir şeyler yaparak diğer öğrencilerin dikkatini dağıtma) aynı davranışları sergilemeyi düşündükleri (İkisiyle konuşma, İkisini de aynı anda uyarma, Birbirlerinden ayırma, Ayırım yapmadan ikisini cezalandırma, Birlikte yapacakları etkinlik verme, Çalışkan öğrenciyi uyarma) görülmektedir. Sadece farklı olarak “yardım alma, suçlunun kim olduğunu bulma ve çözümü öğrencileri buldurma” seçenekleri Tablo 5’de yer almaktadır. Buna göre öğretmen adaylarının okulda ve okul dışında benzer durumlarda çoğunlukla aynı davranışları sergileyecekleri söylenebilir. Buradan öğretmen adaylarının güvenilir bir öğretmen olma yolunda ilerledikleri söylenebilir.

Öğretmen Adaylarının Alçakgönüllü Olma İle İlgili Örnek Olay ve Duruma Yönelik Görüşleri

Öğretmen adaylarına bunun için iki tane örnek olay ve durum verilmiştir. Bunlar “Zayıf taraflarınız nelerdir?” ve “Öğretmenlik yaptığınız okulda simit almak için kantine gittiniz. Öğrencilerin oluşturduğu uzun bir sıra var. Ne yaparsınız?” şeklindedir. Öğretmen adaylarının bu konuya yönelik görüşleri Tablo 6 ve 7’de yer almaktadır.

Tablo 6: Öğretmen Adaylarının Kendilerinde Gördükleri Zayıf Taraflarının Dağılımı (f, %)

Kategori	Okulöncesi Öğretmenliği (30)		Sınıf Öğretmenliği (30)		Öğretmen Adaylarının Söylemleri
	f	%	f	%	
Duygusallık	9	17,64	10	25,00	"... çok duygusalım", "duygusal biri olduğum için çabuk alınır ağlarım"
Çabuk sinirlenme	9	17,64	7	17,50	"kolay sinirlenebilirim...", "ani ve aşırı sinir", "sinirlerime pek hakim olamam...", "çabuk parlayan biriyim"
Çok merhametli olma	4	7,84	5	12,50	"çok yufka yürekliyim", "fazla merhamet"
İnsanlara fazla değer verdiği için suistimal edilme	5	9,80	3	7,50	"..... insanlara kendimden daha çok değer verdiğim için hep suistimal edilirim", "...kimseyi kırmamaya çalışırım ve sonucunda kendim yıpranırım"
Dikkat yoğunlaştırmakta zorluk	7	13,72	-	-	"dikkatsizlik..", "dikkat dağınıklığı", "...ders dinlerken tam konsantrasyon olamamak"
Etki altını çabuk girme	4	7,84	3	7,50	"çok çabuk etki altına giren biriyim.", "...insanlara hemen aşırı güvenip inanan biriyim..."
Sinirlendiğinde kırıcı olması	3	5,88	3	7,50	"...çabuk sinirlendiğimde sinirlerime, hareketlerime her zaman hakim olmuyorum", "..sinirlendiğimde kırıcı olmam zayıf noktamdır."
Heyecanlı olma	4	7,84	1	2,50	"Heyecanuma hakim olamıyorum..."
Karamsarlık	2	3,92	3	7,50	"bazen karamsarlığa kapılabiliyorum"
Konuşma ve yazma becerisinde eksiklik	1	1,96	2	5,00	"Çok akıcı konuşamıyorum bazen", yazı konusunda hala çok kötüyüm..."
Çocukları sevmeme	1	1,96	1	2,50	"çocukları çok sevmem.."
Tez canlılık	1	1,96	1	2,50	"hemen her şeyin olmasını isterim"
Bilememe	1	1,96	1	2,50	"zayıf taraflarımı şu an bilmiyorum"
Toplam	51	100	40	100	

Tablo 6 incelendiğinde her iki gruptaki öğretmen adaylarının da kendilerinin zayıf yönlerini (Çabuk sinirlenme ve sinirlendiğinde kırıcı olma, duygusallık, dikkat yoğunlaştırmakta zorluk, etki altını çabuk girme, karamsarlık, heyecanlı olma, konuşma ve yazma becerisinde eksiklik, çocukları sevmeme) olumsuz bile olsa ifade ederek kendilerini objektif olarak değerlendirdikleri görülmektedir.

Tablo 7: Öğretmen Adaylarının Simit Almak İçin Kantine Gittiklerinde Öğrencilerin Oluşturduğu Uzun Bir Sıra Olduğunu Gördüklerinde Ne Yapacaklarına İlişkin Görüşlerinin Dağılımı (f, %)

Kategori	Okulöncesi Öğretmenliği (30)		Sınıf Öğretmenliği (30)		Öğretmen Adaylarının Söylemleri
	f	%	f	%2	
Sıraya girme	15	40,54	11	28,94	"Kesinlikle sıraya girerim ilkokuldayken çok kızardım böyle davranan öğretmenlerime", "aynı sıraya girer bende beklerdim, örnek olması için",
Öğrencilerin görmediği bir yerden ihtiyacı karşılama-kantinin içine girme	5	13,51	6	15,78	"İçeriye girerim, öğrencilerin görmediği bir şekilde ihtiyacımı karşılarım, sırayı önemsemediğimi düşünmesinler", "öğretmenlerin içeriye girme yetkisi varsa girerim,"
Erteleme	3	8,10	5	13,15	"..bir sonraki tenefüse erteler, gelecek tenefüs koşarak kantine giderim", "Kantine sonra giderim, sıranın azalmasını beklerim"
Sıranın önüne geçme	3	8,10	6	15,78	"Sıranın önüne geçerim"
Öğrencilerden birine para verip aldırma	5	13,51	4	10,52	"Öğrencinin birine para verip otururum bana simidi getirmesini beklerim..."
Telefonla isteme	3	8,10	3	7,89	"..Kantinciye telefon ederim onun bana getirmesini söyleyebilirim"
Başka bir yerden alma	2	5,40	1	2,63	"Başka bir yerden simit alırım"
Çok açsa öne geçme	1	2,70	2	5,26	"çok açsam otoritemi kullanır öne geçerim.....",
Toplam	37	100	38	100	

Tablo 7 incelendiğinde öğretmen adayları böyle bir durumda farklı davranışlar sergilemeyi düşündükleri görülmektedir. Bu davranışların alçakgönüllüklerini değerlendirme açısından olumlu olanları sıraya girme, erteleme ve başka bir yerden almaktır. Sıranın önüne geçme davranışı doğrudan böyle bir durumda alçakgönüllü davranmayacaklarını ifade eden bir görüştür. Diğer taraftan öğrencilerin görmediği bir yerden ihtiyacı karşılama-kantinin içine girme, öğrencilerden birine para verip aldırma ve telefonla isteme davranışları ise dolaylı olarak sırada bekleyen diğer öğrencilerin sırasını almaktır. Tek farkı sırada bekleyen öğrencilerin öğretmenlerini bu sırada fark etmemeleridir. Bu nedenle bu davranışlar öğretmen adayının alçakgönüllü olacaklarını yansıtan bir cevap olarak değerlendirilmemiştir.

Tablo 6'da öğretmen adayları sınırlılıklarını ve zayıflıklarını daha objektif olarak ifade ettikleri görülmektedir. Buna karşın Tablo 7'de ise böyle durumlar

karşısında öğretmen adaylarının önemli bir bölümü otoritelerini kullanmaktan çekinmeyeceklerini yönelik doğrudan veya dolaylı görüşler bildirmişlerdir. Tablo 7'ye göre öğretmen adaylarının bu gibi farklı durumlar karşısında alçakgönüllü davranışlar sergileme yönünde zaman zaman zorlanabilecekleri söylenebilir.

Öğretmen Adaylarının Sevgi Dolu Olma İle İlgili Örnek Olay ve Duruma Yönelik Görüşleri

Öğretmen adaylarının sevgi dolu olup olmadıklarını ortaya çıkarabilmek için iki tane örnek olay ve durum verilmiştir. Bunlar "Ben sevgi doluyum çünkü...". "Öğrencilerinizi sevginizi nasıl gösterirsiniz?" şeklindedir. Öğretmen adaylarının bu konuya yönelik görüşleri Tablo 8 ve 9'da verilmiştir.

Tablo 8: Öğretmen Adaylarının Kendilerini Sevgi Dolu Görme Nedenlerinin Dağılımı (f, %)

Kategori	Okulöncesi Öğretmenliği (30)		Sınıf Öğretmenliği (30)		Öğretmen Adaylarının Söylemleri
	f	%	f	%	
Yaşamayı sevmesi	14	43,75	14	41,17	"yaşamayı seviyorum....", "hayattan keyf alıyorum..", "...hayatta yaşanması gereken güzel şeyler var"
Çocukları sevmesi	9	28,12	5	14,70	"çocukları gerçekten çok seviyorum"
İnsanları sevmesi	2	6,25	6	17,64	"...insanları sevip değer vermek... kendimi daha iyi hissetmemi sağlar", "hiç kimsenin kötülüğünü düşünmüyorum", "insanları seviyorum"
Sevgi dolu bir ailede büyüme	2	6,25	4	11,76	"..hep sevgiyle büyüdüm ve herkesin öyle olması gerektiğine inanıyorum", "...yaşadığım çevrede hep sevgi vardı"
Hayatta bir amacı olduğu için	1	3,12	3	8,82	"hayata dair umutlarım var..."
Kendini ve bulunduğu durumu sevmesi	1	3,12	1	2,94	"kendimi seviyorum", "kendimden, yaptığım işten ve bulunduğum durumdan memnunum"
Okulöncesi öğretmen adayı olması	2	6,25	-	-	"okulöncesi öğretmen adayıyım"
Sevgi dolu olduğunu ret etme	1	3,12	1	2,94	"Hayır öyle değilim"
Toplam	32	100	34	100	

Tablo 8 incelendiğinde öğretmen adayları daha çok yaşamayı, çocukları, insanları ve kendilerini sevdikleri için sevgi dolu görmektedirler. Bunun dışında sevgi dolu bir ortamda büyüdüklerinden ve hayata yönelik amaçlarının olmasından dolayı kendilerini sevgi dolu olarak ifade etmektedirler. Sadece iki öğretmen adayı okulöncesi öğretmeni olacaklarından dolayı kendilerini sevgi dolu olarak nitelendirirken iki öğretmen adayı ise kendilerini sevgi dolu görmemektedirler.

Tablo 9: Öğretmen Adaylarının Öğrencilerine Sevgilerini Nasıl Göstereceklerine İlişkin Görüşlerinin Dağılımı (f, %)

Kategori	Okulöncesi Öğretmenliği (30)		Sınıf Öğretmenliği (30)		Öğretmen Adaylarının Söylemleri
	f	%	f	%	
Konuşarak	7	12,28	21	38,88	"...onlara dair sevgi sözcüklerimle...", "...onları sevdiğimi ve onlara değer verdiğimi söylerim...", "onlarla ders dışında da sohbet ederim..."
Fiziksel temas	13	22,80	7	12,96	"Onlarla fiziksel temasa geçirim başını okşamak, sırtını sıvazlamak gibi...", "kız çocuklarının başını okşayarak, erkek çocukların omzuna dokunarak olabilir"
Sevecen davranma	9	15,78	5	9,25	"sınıfta ve dışarıda onlara karşı güler yüzlü sevecen olurum"
Birlikte zaman geçirme	9	15,78	4	7,40	"Birlikte zaman geçirme fırsatı yakalıyorlar..", "Onlarla birlikte güzel vakitler geçirerek..."
İlgilenme	2	3,50	5	9,25	"Onları önemseydiğimi tek tek ilgilendirerek gösteririm"
Dinleyerek	4	7,01	2	3,70	"Öğrencilerime sevgimi onları dinleyerek..... gösteririm.", "...dikkatlice dinleyerek"
Yardımcı olma	2	3,50	4	7,40	"Onlara yardımcı olarak..."
Sürekli yanlarında olduğunu hissettirme	3	5,26	2	3,70	"...onlara sürekli yanlarında olduğumu onlara hissettirerek"
Eşit davranma	2	3,50	2	3,70	"onlara eşit davranarak", "hiçbirini birbirinden ayırmamaya çalışırım.."
Hediye alma	2	3,50	2	3,70	"...ufak şımartmayacak şekilde hediyeler alarak..", "...onlara hediye alırım"
Göz teması kurma	3	5,26	-	-	"onlarla konuşurken göz teması kurarak..."
Bilememe	1	1,74	-	-	"Zamanla ben de öğreneceğim bunu"
Toplam	57	100	54	100	

Öğretmen adayları öğrencilerini sevgilerini farklı şekillerde iletişim kurarak (Söz ve hareketlerle, fiziksel temasla, birlikte zaman geçirerek, daha fazla ilgilenerken, göz kontağı kurarak, yardımcı olarak vb) göstereceklerini ifade etmektedirler. Buradan öğretmen adaylarının mesleklerini ve öğrencileri sevdiği sonucu çıkartılabilir. Tablo 8 ve 9 birlikte değerlendirildiğinde öğretmen adaylarının sevgi dolu oldukları söylenebilir.

Öğretmen Adaylarının Hoşgörülü Olma İle İlgili Örnek Olay ve Duruma Yönelik Görüşleri

Öğretmen adaylarına bunun için "Saygısızlık davranışını ilk defa gösteren öğrencinize nasıl bir tutum sergilersiniz?" diye bir örnek olay ve durum ve-

rilmıştır. Öğretmen adaylarının bu konuya yönelik görüşleri Tablo 10'da yer almaktadır.

Tablo 10: Öğretmen Adaylarının Saygısızlık Davranışını İlk Defa Gösteren Öğrencisine Yönelik Nasıl Bir Tutum Sergileyeceğine Yönelik Görüşlerinin Dağılımı (f, %)

Kategori	Okulöncesi Öğretmenliği (30)		Sınıf Öğretmenliği (30)		Öğretmen Adaylarının Söylemleri
	f	%	f	%	
Konuşma	10	20,00	13	26,53	"...yaptığı hatanın farkına varması için onunla bir kenarda yumuşak bir dille konuşurum", "ilk kez yaptığı için bir problem olduğunu düşünüp konuşmayı denerim..."
Nedenini araştırma	10	20,00	9	18,36	"Sorunun ne olduğunu öğrenmeye çalışırım...", "Nedenini öğrenmek isterim tabii ki..", "Onun neden böyle davrandığını öğrenmeden ona karşı olumsuz bir tavır sergilemem..."
Anlayış-hoşgörü	7	14,00	10	20,40	"Anlayışla karşılarım...", "İlk olarak tolerans gösteririm.", "anlayışlı olmaya çalışırım"
Uyarma	7	14,00	8	16,32	"Onu uyarırım", "hareketinin yanlış olduğunu söyler bir daha tekrarlamaması için uyarırım"
Göz teması kurma	5	10,00	-	-	"Saygısızlık yaptığını bakışımıyla ona hissettiririm..."
Yanlış kendisinin bulmasını sağlama	1	2,00	4	8,16	"Yanlış kendisinin bulmasını sağlarım"
Duygularını ifade etme	4	8,00	3	6,12	"Beni kırdığını söylerim..", "bu davranışına üzülmediğimi söylerim..."
Ailesi ile konuşma	2	4,00	2	4,08	"Veliyle de iletişime geçerim", "...benim yapabileceğim bir şey yoksa ailesiyle iletişime geçerim"
Empati kurdurma	4	8,00	-	-	"... kendini saygısızlık yaptığı kişinin yerine koymasını söylerim.", "Empati çok etkin bir yöntem"
Toplam	50	100	49	100	

Tablo 10 incelendiğinde her iki gruptaki öğretmen adaylarının bu durumu anlayışla karşıladıkları daha çok konuşarak herhangi sert bir tavır sergilemeden sorunu çözmeye çalıştıkları görülmektedir ("...fiziksel bir şekilde ya da sesimi yükselterek bir şey yapmam,"). Aday öğretmenler saygısızlık davranışı gösteren öğrencilerle yapacakları konuşmalarda neden bu davranışı yapmaması gerektiğini anlatmaya çalıştıkları görülmektedir (".....göz teması kurarak onun saygılı, terbiyeli bir çocuk olduğunu, o davranışın yakışmadığını söylerim", "..... böyle davranmasının kötü olduğunu, karşıdaki kişide kötü bir izlenim bırakabileceğini açıklamaya çalışırım", "Ona güvendiğimi, bunu yapmayacak bir öğrenci olduğunu söy-

lerim. Eminim bir daha yapmayacaksın tarzında konuşurum..”). Ayrıca öğretmen adayları bu davranışı çocukların neden yaptığını araştırmak istemektedirler. Nedenine göre bir çözüm yolu bulma eğilimindedirler (“*Belli ki bir problemi var. Problemin ne olduğunu öğrenmeye çalışırım.*”). Ayrıca öğretmen adaylarının bir bölümü bu durumda öğrencileri sözel olarak uyaracaklarını da ifade etmiştir. Hoşgörülü olmanın özelliklerinden bir tanesi olumsuz duygulanımlar karşısında kendini kontrol edebilmedir (Kouchok, 2004). Buradan öğretmen adaylarının hoşgörülü olma yolunda ilerledikleri söylenebilir.

Öğretmen Adaylarının Karar Verebilme ve Kararlı Olma İle İlgili Örnek Olay ve Duruma Yönelik Görüşleri

Öğretmen adaylarına bunun için “Pazartesi yapılacak olan etkinliğin materyallerinin getirilmemesi durumunda etkinliğe alınmayacaklarını öğrencilerinize duyurdunuz fakat iki öğrenciniz getirmede. Bu durumda ne yaparsınız?” diye bir örnek olay ve durum verilmiştir. Öğretmen adaylarının bu konuya yönelik görüşleri Tablo 11’de verilmiştir.

Tablo 11: Öğretmen Adaylarının Ne Yapmayı Düşündüklerinin Dağılımı (f, %)

Kategori	Okulöncesi Öğretmenliği (30)		Sınıf Öğretmenliği (30)		Öğretmen Adaylarının Söylemleri
	f	%	f	%	
Kuralı uygulama	9	30,00	13	43,33	“Eğer sözümde durmaz ve onları etkinliğe alırsam, öğrencilerin gözünde güvenilirliğimi yitirim...”, “..... Onları etkinliğe almam durumunda diğer öğrencilerde aynı toleransı bekler.”, “Elbette ki almam...”
Konuşma ve son bir kere daha şans vermek için etkinliğe alma	10	33,33	5	16,66	“Materyallerin getirilmesinin gerekliliğini anlatırım. Bir daha bu hareketi yaparlarsa eğer derse almam”, “Bir daha yapmama sözü olarak diğer öğrencilerin yanına yerleştiririm”
Nedene göre karar verme	7	23,33	6	20,00	“Niçin getirmediklerini sorarım geçerli bir mazeretleri yoksa derse almam”, “neden getirmediklerini öğrenirim, geçerli bir sebepleri varsa bir şey söylemem .....
Kuralı uygulama ve ek iş verme	4	13,33	4	13,33	“Sözümü tutarım yarın için iki tane materyal yapmalarını isterim...”
Çözümü diğer çocuklara sorma	-	-	2	6,66	“.. sizce arkadaşlarımızı derse almalı mıyız diye çocuklara sorarım...”, “Bu konuda sınıf arkadaşlarına durumu anlatırım. Onlara bu durumda nasıl bir çözüm bulabileceğimizi sorarım...”
Toplam	30	100	30	100	

Tablo 11 incelendiğinde her iki gruptaki öğretmen adaylarının bir bölümü bu durumda farklı şekillerde de olsa (Kuralı uygulama, kuralı uygulama ve ek iş

verme) kuralı uygulamayı düşündüklerini ifade etmektedirler. Kuralı uygulama nedenleri de bir sonraki çalışmalarda da öğrencilerin aynı davranışı devam ettirmeleri, diğer öğrencilerin de böyle durumlarda aynı hoşgörüyü bekleme-leri ve öğrencilerin gözünde güvenilirliklerini yitirme kaygısından kaynaklanmaktadır. Okulöncesi ve sınıf öğretmeni adaylarının bir bölümü ise konuşup son bir kere daha şans verme eğiliminde olduklarını ifade ederken (%33,33; % 16,66) öğretmen adaylarının bir bölümü de bu konuda çocuğun materyalleri getirmeme nedenine göre karar vermeyi (%23,33; % 20) düşünmektedirler. Buradan böyle durumlarda öğretmen adaylarının kararlı davranışlar sergileme eğiliminde olacağı söylenebilir.

Öğretmen Adaylarının Huzurlu Olma İle İlgili Örnek Olay ve Duruma Yönelik Görüşleri

Öğretmen adaylarına bunun için “Öğrencilerin başarı/gelişim düzeyleri düşük ve fiziksel koşulları çok kötü olan bir okula atadınız. Bu durumda neler hissedersiniz?” diye bir örnek olay ve durum verilmiştir. Öğretmen adaylarının bu konuya yönelik görüşleri Tablo 12’de yer almaktadır.

Tablo 12: Öğretmen Adaylarının Öğrencilerin Gelişim Düzeyleri Düşük Ve Fiziksel Koşulları Çok Kötü Olan Bir Okula Atanmaları Durumunda Ne Hissedeceklerinin Dağılımı (f, %)

Kategori	Okulöncesi Öğretmenliği (30)		Sınıf Öğretmenliği (30)		Öğretmen Adaylarının Söylemleri
	f	%	f	%	
Çabalama	28	70	27	61,36	“okul için her şeyi yapmaya çalışırım...”, “meslek meslektir, zorunluluktur deyip en iyi şekilde yapmaya çalışırım”, “o çocukları topluma kazandırmak için elimden geleni yaparım...”,
Üzüntü (Olumsuz duygulanım)	2	5,00	3	6,81	“ilk kendimi kötü hissedirim...”, “Üzüldüm ama mücadele ederim”
Daha çok çalışma	5	12,5	7	15,90	“..onlar için daha çok çalışmam gerektiğini düşünür ve bunun için uğraşırım”,
Sevinme (olumlu duygulanım)	2	5,00	4	9,09	“... bu şartlarda zor ama eğer atanırsam fiziksel koşulları kötü bile olsa o bana çok donanımlı bir okul gibi gelecektir”, “onlara verebileceğim şeyler çok fazla olduğu için sevinirim”
Ailelerden yardım alma	3	7,50	3	6,81	“... fiziksel şartları düzeltmeye çalışır bunun için ailelerden bile yardım isterim”,
Toplam	40	100	44	100	

Tablo 12 incelendiğinde her iki gruptaki öğretmen adayları en kötü şartlar da bile çalışmayı hazır oldukları görülmektedir. Öğretmen adaylarının az da olsa bir bölümü bu duruma üzülmüş olmasına rağmen (%5; % 6,81) ellerinden ge-

len her türlü çabayı göstereceklerini ifade etmişlerdir. Hatta en kötü şartlarda bile çalışmanın onları sevindireceğini ifade eden öğretmen adayları (%5,00; % 9,09) bulunmaktadır. Buradan öğretmen adaylarının coşkulu, mesleğe ve hayata karşı olumlu bir tavırlarının olduğu dolayısıyla da söylemlerine göre huzurlu oldukları söylenebilir.

Öğretmen Adaylarının Empatik Olma İle İlgili Örnek Olay ve Duruma Yönelik Görüşleri

Öğretmen adaylarına bunun için “Öğrencinizi koridorda ağlarken gördünüz ve ona neden ağladığını sordunuz. “..... arkadaşım beni sevmiyor” diye cevap verdi. Bu durumunda öğrencinize ne söylersiniz?” diye bir örnek olay ve durum verilmiştir. Öğretmen adaylarının bu konuya yönelik görüşleri Tablo 13’de yer almaktadır.

Empati karşısındaki duygularının yoğunluğunu ve anlatımı algılama ve anlama yeteneği olarak tanımlanmaktadır (Voltan-Acar, 1994; Kaya ve Siyez, 2010). Tablo 13 incelendiğinde öğretmen adaylarının çocuğun duygularını anlamadığı gibi sorunun çözümüne odaklandıkları, daha çok teselli etme, avutma, öğüt verme, öneride bulunma ve neden böyle düşündüğüne yönelik sorgulama yoluna gittikleri görülmektedir. Ayrıca “Herkes birbirini sevmek zorunda değil” yaklaşımıyla öğrencilerin duygularının yoğunluğunu fark etmemektedirler.

Tablo 13: Öğretmen Adaylarının Ne Yapacaklarına İlişkin Görüşlerinin Dağılımı (f, %)

Kategori	Okulöncesi Öğretmenliği (30)		Sınıf Öğretmenliği (30)		Öğretmen Adaylarının Söylemleri
	f	%	f	%	
Neden böyle düşündüğünü sorma	12	23,52	10	22,22	"...neden böyle düşündüğünü sorarım.", "onu böyle düşünmeye sevk eden nedenleri sorarım"
Öğüt verme (Herkes birbirini sevmek zorunda değil)	7	13,72	11	24,44	".....Fakat bence asıl gerekli olan şey karşıdaki seni sevmiyorsa zorlamaya gerek yok.....", "herkes herkesi sevmek zorunda değil derim", "herkes birbirini sevmek zorunda değil...", herkesin onu sevmek zorunda olmadığını söyledim.."
Avutma (Ben dahil herkesin onu sevdiğini söyleme)	6	11,76	5	11,11	"...onu seven tüm insanları örnek gösteririm...", "
Teselli etme	4	7,84	6	13,33	"Herkes tarafından sevlmeyi beklersen hep ağlarsın derim", "böyle şeylerin bu yaşlarda bir önemi olmadığını, kendisine yeni arkadaşlar bulup daha sağlam dostluklar kurabileceğini söylerim", "... arkadaşları ile daha iyi bir ilişki kurması için bazı önerilerde bulunurum...."
Aracı olma	5	9,80	3	6,66	"o öğrenciyle de görüşüp gerekirse ikisinin de görüşmesini sağlarım", "Arkadaşı ile bu konuyu konuşup böyle bir durumun olmadığını ona açıklamasını isterim", "...aralarındaki problemi çözmek için aracı olurum"
Sorunun çözümüne odaklanma (Etkinliklerde ikisini bir araya getirip kaynaştırma)	5	9,80	3	6,66	"gruplar olarak yapılan etkinliklerde ikisini bir araya getirerek kaynaşmalarını sağlarım" "... diğer tarafı da dinler ona göre bir yol izlerim"
Arkadaşının onu sevdiğine ikna etme	4	7,84	3	6,66	"seviyor ama belli etmiyor derim", "...arkadaşının onu sevdiğine ikna ederim..."
Avutma (Seni seviyor ama sana kızdığı için böyle davranmış)	3	5,88	2	4,44	"O seni sevmiyor değil, sana kızdığı için böyle davranmış"
Diğer arkadaşının yanına götürme-yüzleştirme	3	5,88	-	-	"... diğer arkadaşının yanına götürürüm"
Avutma /sabırlı ol zaman geçtikçe seni sever	1	1,96	1	2,22	"Üzülme, sabırlı ol zaman geçtikçe eminim seni sevecektir.."
Öğüt verme (sen onu yine de sevmeye devam et)	1	1,96	1	2,22	"sen onu sevmeye devam et derim",
Toplam	51	100	45	100	

Öğretmen Adaylarının Sahip Olduğu Mesleki Değerlerinin Sıralaması

Öğretmen adaylarının verdikleri cevaba göre en çok sahip oldukları mesleki değerleri ortaya çıkarmak için her mesleki değer o değeri yansıtan olumlu cevaplarının yüzdeleri ayrı ayrı toplanmıştır. Her bölüm için hesaplamalar ayrı ayrı yapılmıştır. Daha sonra değerler her mesleki değer olumlu toplam yüzdelerine göre sıralanmıştır. Öğretmen adaylarının sahip olduğu mesleki değerlerinin sıralaması Tablo 14'de verilmiştir.

Tablo 14: Öğretmen Adaylarının Sahip Olduğu Mesleki Değerlerinin Sıralaması

Değerler	Okulöncesi Öğrt.(30) %	Sınıf Öğrt. (30) %	Toplam
Değer verme ve güvenme	100	100	100
Cesaretli olma	100	100	100
Sevgi dolu olma	95,82	96,68	96,25
Hoşgörülü olma	96	95,92	95,96
Adaletli olma	97,51	91,62	94,56
Huzurlu olma	95	93,19	94,09
Güvenilir olma	93,19	93,34	93,26
Alçakgönüllü olma	76,04	71,11	73,57
Kararlılık	66,67	76,68	71,67
Empati	-	-	-

Tablo 14 incelendiğinde öğretmen adaylarının örnek olay ve durumlara verdikleri cevaplar sonucunda öğrenciye değer verme-güvenme, zorluklar karşısında cesaretli davranmaları, huzurlu olmaları, öğrencilere karşı adaletli, sevgi dolu ve hoşgörülü olmaları gibi mesleki değerlerinin diğerlerine göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Öğretmen adaylarının tümü öğrencilere değer verme ve güvenme ile cesaretli olma değerlerine yönelik örnek olay ve durumlarda bu değere sahip olduğunu yansıtan cevaplar vermişlerdir. Buna karşın öğretmen adayları empati durumlarını ölçen örnek olayda empatik olma yönünde herhangi bir doğru ifade kullanmamışlardır. Bu nedenle öğretmen adaylarının empati becerilerinin eksik olduğu söylenebilir. Ayrıca öğretmen adaylarının empatik olma yanında kararlı ve alçakgönüllü olma yönünde gelişmeleri gerektiği sonucu çıkarılabilir.

Schwartz'ın (1992, 1994) Bireysel Değerlerine Göre Öğretmen Adaylarının Sahip Olduğu Mesleki Değerlerin Sıralaması

Schwartz'ın (1992, 1994), kültürler arasındaki farkları göz önüne alarak ortaya koyduğu 10 gruba ayrılan bireysel değerlere göre öğretmen adaylarının sahip olduğu değerlerin sıralanması ise Tablo 15'de verilmiştir. Schwartz (1992, 1994) Güç, başarı, hazcılık (hedonizm), öz-yönelim, evrensellik, iyilikseverlik, geleneksellik, uyarılma, uygunluk ve güvenlik olarak grupladığı değerlerden

sadece beş tanesi öğretmenlerin mesleki değerleri ile eşleşmiştir. Tablo 15’de görüldüğü gibi bunlar evrensellik, uyarılma, iyilikseverlik, geleneksellik ve öz-yönelim değeridir.

Tablo 15: Schwartz’ın Bireysel Değerlerine Göre Öğretmen Adaylarının Sahip Olduğu Mesleki Değerlerin Sıralaması

Öğretmen adaylarının sahip olduğu değerler	Schwartz’ın Bireysel Değerler Listesi
Değer Verme	Evrensellik (Universalism): Tüm insanlık için hoşgörü, sosyal adalet, huzur, barış ve eşitlik demektir.
Cesaret	Uyarılma (Stimulation) Heyecan, yenilik ve değişikliği anlatır.
Sevgi	Iyilikseverlik (Benevolence) Verici, yardımsever, sevgi dolu, yakın olduğu kişilerin iyiliğini gözetme ve geliştirme
Hoşgörü	Evrensellik (Universalism) Tüm insanlık için hoşgörü, sosyal adalet, huzur, barış ve eşitlik demektir.
Adaletli olma	Evrensellik (Universalism) Tüm insanlık için hoşgörü, sosyal adalet, huzur, barış ve eşitlik demektir.
Huzur	Evrensellik Universalism Tüm insanlık için hoşgörü, sosyal adalet, huzur, barış ve eşitlik demektir.
Güvenilir olma	Iyilikseverlik (Benevolence) Verici, yardımsever, sevgi dolu, yakın olduğu kişilerin iyiliğini gözetme ve geliştirme
Alçakgönüllü	Geleneksellik (Tradition) Geleneklere bağlı ve var olan durumu koruma, kültürel ya da dinsel töre/fikirlere saygı ve bağlılık
Kararlılık	Öz-yönelim (Self-direction) Bağımsız hareket etme, özgürlüğe düşkünlük, yaratıcılık
Empati	Iyilikseverlik (Benevolence) Verici, yardımsever, sevgi dolu, yakın olduğu kişilerin iyiliğini gözetme ve geliştirme

Öğretmen adaylarının sahip olduğu en yüksek değerler Schwartz’ın (1992, 1994), kategorisine göre evrensellik, uyarılma ve iyilikseverliktir. Bu durum öğretmen adaylarının ileride heyecanlı, yeniliğe açık, yardımsever, adaletli davranan, öğrencilerini seven, önemseyen ve bu işi yapmaktan keyif alan huzurlu bir öğretmen olabilecekleri sonucuna götürebilir. Bununla birlikte öğretmen adaylarının bazı durumlarda alçakgönüllü davranma yerine gücünü-otoritesini kullanarak problemlerini çözebilecekleri, zor durumlarda karar almakta zorlanabilecekleri ve öğrencilerin duygularını ve yaşadıklarını anlamakta güçlükler çekeceği söylenebilir.

TARTIŞMA

Öğretmen adaylarının üniversite eğitimine değerleri kazanarak geldiği düşünülmektedir. Çünkü birey doğumdan itibaren önce ailesinin sonra da yaşadığı toplumun ve diğer toplumların değerlerini çeşitli öğrenme yöntemleriyle (bilişsel, davranışçı ve sosyal öğrenme) içselleştirir (Kağıtçıbaşı, 2000; Yazıcı, 2006). Bu nedenle yapılan bu çalışmada öğretmen adaylarının örnek olay ve durumlara ilişkin söylemlerine göre sahip oldukları mesleki değerler (Ce-

saretli olma, hoşgörü, değer verme, sevgi, adaletli olma, alçakgönüllü olma, güvenilir, empati, huzur ve kararlılık) ortaya çıkartılmaya çalışılmıştır. Yazar (2012)'in yaptığı araştırmaya göre öğretmen adayları için öğretmenlik mesleğini oluşturan temel değerler öğretmenin dürüst, ahlaklı, fedakar, sorumluluk sahibi, kültürel ve sosyal değerlere sahip, öğrencilerine karşı eşit ve adil olmasıdır. Aktepe ve Yel (2009)'de yaptıkları araştırma da benzer sonuçlara ulaşmıştır. Öğretmen adaylarının önemseyerek belirlediği bu değerlerle burada araştırılan değerlerin bir bölümünün benzerlik gösterdiği görülmektedir. Çubukcu ve Dönmez'in yaptığı bir diğer araştırmada (2012), öğretmenler, öğrenciler, veliler ve yöneticiler de araştırılan bu değerleri öğretmenin sahip olması gereken değerler içinde değerlendirmektedir. Bu açıdan bakıldığında öğretmen adayların bu mesleki değerlere ne kadar sahip olduğunun araştırılması ve değerlendirilmesi büyük önem taşımaktadır.

Araştırma sonucunda öğretmen adaylarının öğrenciye değer verme, zorluklar karşısında cesaretli davranmaları, öğrencilere karşı sevgi dolu, hoşgörülü, adaletli olmaları gibi mesleki değerlerinin yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum yapılan diğer araştırmalarla benzerlik göstermektedir (Lewis, 2008; Pring, 2001). Ayrıca Gömleksiz'in (2009) yaptığı bir araştırmaya göre öğretmen adaylarının iyilik yapma, dostluk, adalet, sevgi ve insanlık gibi geleneksel değerlere bağlı olduğu ortaya çıkmıştır.

Bununla birlikte öğretmen adayları empatik olma yönünde herhangi olumlu bir görüş bildirmemişlerdir. Bu durum öğretmen adayları üzerinde yapılan bazı araştırmalarla benzerlik gösterirken bazılar ile de göstermemektedir. Pala (2008), Maden ve Durukan (2011) ve Karataş (2012) öğretmen adaylarının empatik eğilim düzeylerini ölçtükleri araştırmalarda çıkan sonuçları öğretmenlik mesleği yönünden bakıldığında yetersiz bulmaktadırlar. Buna karşın Duru (2002), Erkmek, (2007) ile Yılmaz ve Akyel (2008) çalışmalarında farklı bölümlerdeki aday öğretmenlerin empatik eğilim düzeylerini yeterli olarak değerlendirmişlerdir. Bu durum empatinin cinsiyet, yaş, anne-baba tutumları ve içinde yaşanılan toplum tarafından etkilenmesi ile açıklanabilir (Tutarel-Kışlak ve Çabukça, 2002). Öğretmen adaylarının meslek hayatlarında öğrencilerini anlama ve onlarla daha iyi iletişim kurmasında önemli olan empati becerilerinin eğitimleri sırasında geliştirilmesi önemlidir. Çünkü empati eğitim yoluyla geliştirilebilir bir özelliktir. Empati eğitiminin empatik beceri üzerinde etkili olduğu bulgusu alan yazınla da desteklenmektedir (Dökmen, 1988; Kalliopuska ve Ruokonen, 1993; Otfinowski, 2000; Yılmaz-Yüksel, 2003; Şahin ve Akbaba, 2010). Ayrıca burada üzerinde durulması gereken bir durum da öğretmen adaylarının empati becerilerini daha iyi değerlendirebilmek için farklı ölçme araçlarıyla ölçülmesidir.

Araştırma sonucunda elde edilen önemli bir bulgu öğretmen adaylarının farklı durumlar karşısında alçakgönüllü davranışlar sergileme yönünde zaman zaman zorlanabilecekleri ile ilgilidir. Bu durum küreselleşmenin etkisiyle birlikte Türk toplumunun tutumlarında, değerlerinde ve benlik tanımlamalarında bireyciliğe doğru bir değişimin yaşanmasıyla açıklanabilir (Çileli, 2000; Gorenli, 1995, 1997; Karakitapoğlu-Aygün, 2002; Özdemir ve Koruklu, 2011). Değerler öğrenilir. Öğretmen adaylarının bulunduğu toplumdaki yaşam deneyimleri onun bu değerleri oluşturmasında önemli bir yer tutmaktadır (Kağıtçıbaşı, 2000). Unutmamak gerekir ki değerler bireysel açıdan benlik kavramının özünü oluşturarak davranışlarımızı ve düşüncelerimiz etkiler (Sarı, 2005).

Diğer taraftan öğretmen adaylarının sahip olduğu mesleki değerlerinin farklı oranlarda olması (Kararlılık % 71,67, Adaletli olma % 94,56, Cesaretli olma % 100 gibi) Rokeach (1973) 'in sahip olunan değerlerle ilgili varsayımlarıyla paralellik göstermektedir. Buna göre her bireyin farklı değerleri vardır ve herkesin değerleri farklı dereceldedir ve bireyin sahip olduğu değerler kendi kişilik yapısı ile yaşadığı çevre ve kültürün bir bileşkesidir. Değerlerin önem derecesi ve sıralaması yaşa, cinsiyete, yaşanan duruma ve hedefe göre değişebilir.

Öğretmen adaylarının sahip olduğu en yüksek değerler ile Schwartz'ın (1992, 1994), bireysel değerlerine göre eşleşenler evrensellik, uyarılma ve iyilikseverliktir. Dilmaç ve arkadaşlarının yaptığı (2008) araştırmaya göre öğretmen adaylarının en çok önemsedikleri değerler evrensellik, güvenlik, iyilikseverlik ve özyönelimdir. Kuşdil ve Kağıtçıbaşı (2000) yaptığı araştırmada ise öğretmenlerin genelinde en yüksek önemi "evrensellik", "güvenlik" ve "iyilikseverlik" değerlerine verdikleri ortaya çıkmıştır.

Sonuç olarak öğretmen adaylarının örnek olay ve durumlara yönelik söylemlerine göre genel olarak empatik olma dışında mesleki değerlerinin yüksek olduğu söylenebilir. Mesleki değerleri sonuçlarda görüldüğü gibi yüksek olan öğretmenlerin göreve başladıklarında (1) Derse zamanında gelme, (2) Öğrencilerin sorunları ile ilgilenme, (3) Dikkatli ve özenli bir şekilde ders planı hazırlama ve her yıl bu planları gözden geçirerek geliştirme, (4) Başarısız öğrencilerin aileleri ile işbirliği yapma, (5) Zümre arkadaşları ile işbirliği yaparak program geliştirme, (6) Çalışma ortamında yer alan olumsuzlukları uygun bir şekilde okul yönetimine iletme (Wynne, 1995) gibi davranışları sergiledikleri ifade edilmektedir. Başka bir araştırma bulgusuna göre de evrensellik ve iyilikseverlik değer tipine verilen önemle çevreye duyarlı olma arasında olumlu yönde bir ilişki vardır; ayrıca iyilikseverlik ve evrenselcilik değerlerinin gençlerin mutluluk düzeylerini yordadığı ortaya çıkmıştır (Özdemir ve Koruklu, 2011). Yukarıda bahsedilen bu davranışlar öğrenme-öğretme süreci ile öğretmen öğrenci ilişkilerini olumlu etkileyerek öğrencilerin öğrenmeyi sevmesini

ve olumlu davranışları kazanmasına yardım edebilir. Öğretmenlerin sahip olduğu mesleki değerlerle öğretmen ve öğrencilerin sınıf içi davranışlarını ilişkilendiren araştırmalar yapılmalıdır.

Ayrıca değerlerin zaman içinde değişikliğe uğradığı sabit kalmadığı belirtilmektedir (Oyserman vd, 2002). Bu nedenle uzunlamasına bir araştırmayla aday öğretmenlerin mesleğe başladıktan sonra da sahip oldukları mesleki değerler farklı olay ve durumlarla ölçülmelidir. Öğretmenlerin çocuklara temel değerleri kazandırmada önemli bir model olduklarının farkında olmaları, sahip oldukları değerleri bilmeleri ve bu değerlerin öğrenci açısından önemini kavramaları gerekmektedir (Çubukcu ve Dönmez, 2012). Bu açıdan bakıldığında Eğitim fakültelerinde aday öğretmenlerin bu konuda bilinçlendirilmeleri büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Akbaş, O. (2009). İlköğretim okullarında görevli branş öğretmenlerinin değer öğretimi yaparken kullandıkları etkinlikler:2004 ve 2007 yıllarına ilişkin bir karşılaştırma. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 17(2), 404-415.
- Aktepe, V. ve Yel, S. (2009). İlköğretim öğretmenlerinin değer yargılarının betimlenmesi: Kırşehir ili örneği. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(3), 607-622.
- Balcı, F.A. ve Yanpar Yelken, T. (2010). İlköğretim öğretmenlerinin “değer” kavramına yükledikleri anlamlar. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 39,81-90.
- Bardi, A. ve Schwartz, S. H., (2003). Values and behavior: Strength and structure of relations. *Personality Social Psychology Bulletin*, 29, 1207-1220.
- Brady, L. (2011). Teacher values and relationship: Factors in values education. *Australian Journal of Teacher Education*, 36(2), 56-66.
- Bulut, S. (2012). Gazi Eğitim Fakültesi öğrencilerinin değer yönelimleri. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 1(3), 216-238.
- Coşkun, Y. ve Yıldırım, A. (2009). Üniversite öğrencilerinin değer düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1 (6), 311-328.
- Çileli, M. (2000). Change in value orientations of Turkish youth from 1989 to 1995. *The Journal of Psychology*, 134, 297-305.
- Çubukçu, Z., ve Dönmez, A. (2012). İlköğretim okullarında görev yapan öğretmenlerin okuldaki şiddet üzerine görüşleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. 11 (40) , 89-108
- Dewey, J. (1997). *Experience and Education*. Indiana: Kappa Delta Pi.
- Dökmen, Ü. (1988). Empatinin yeni bir modele dayanılarak ölçülmesi ve psikodrama ile geliştirilmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 21, 155-190.
- Durkheim, E. (1961). *Moral education*. New York: The Free Press.
- Duru, E. (2002). Öğretmen adaylarında empatik eğilim düzeyinin bazı psikososyal değişkenler açısından incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2 (12), 21-35.
- Ennis, C. D. (1994). Urban secondary teachers' value orientations: Social goals for teaching. *Teaching and Teacher Education*, 10, 109-120.
- Erdem, A. R. (2007). Eğitim fakültesi kültürünün önemli bir ögesi: Değerler (Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Örneği). *Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 26, 95-108.
- Erkmen, G. (2007). *Selçuk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulunda öğrenim gören öğrencilerin empatik eğilimlerinin sporda tercih ettikleri lider davranışları ile karşılaştırılması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

- Freire, P. (1998). *Teachers as cultural workers: Letters to Those Who Dare Teach*, Boulder, CO: Westview Press.
- Gömlüksiz, M., N. (2009). Öğretmen adaylarının geleneksel değer algıları. I. *Ulusal İyilik Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Elazığ, 31-38.
- Göregenli, M. (1995). Kültürümüz açısından bireycilik-toplulukçuluk eğilimleri: Bir başlangıç çalışması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 10, 1-14.
- Göregenli, M. (1997). Individualist and collectivist tendencies in a Turkish sample. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 28, 787-793.
- Halstead, J. M., ve Taylor, J. M. (2000). Learning and teaching about values: A review of recent research. *Cambridge Journal of Education*, 30(2),169-202.
- Kaçmaz, T., Türnüklü, A. ve Türk, F. (2011). Akran arabulucuların gözünden ilköğretim öğrencilerinin arabuluculuk sürecinde yaşadıkları güçlüklerin incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi* 17(4), 555-579.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2000). *Kültürel Psikoloji Kültür Bağlamında İnsan ve Aile*. İstanbul: Evrim Yayıncılık.
- Karakitapoğlu-Aygün, Z. (2002). *Self-construals, perceived parenting styles and wellbeing in different cultural and socio-economic contexts*. Unpublished doctoral dissertation. Middle East Technical University, Ankara, Turkey.
- Kalliopuska, M. ve Ruokonen, S. A (1993). Study with a follow-up of the effects of music education on holistic development of empathy. *Perceptual Motor Skills*, 76, 131-137.
- Karataş, Z. (2012). Eğitim fakültesi öğrencilerinin empatik becerileri ve benlik saygısı düzeylerinin incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1 2(23), 97-114.
- Kaya, A. ve Siyez, D. M. (2010). KA-Sİ Çocuk ve ergenler için empatik eğilim ölçeği: Geliştirilmesi geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Eğitim ve Bilim*, 35(156), 110-125.
- Kenny, T. (1994). From vision to reality through values, *Management Development Review*. 7(3), 17-20.
- Koca, A. İ. (2009). *Üniversite öğrencilerinin değerleri ve bireysel özellikleri ile kariyer tercihleri arasındaki ilişki: Çukurova Üniversitesi'nde bir araştırma*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Kouchok, K. H. (2004). *Teaching tolerance through moral & value education*. Retrieved from folk.uio.no/leirvik/OsloCoalition/Kouchok0904.doc. Erişim tarihi 10.06.2018.
- Kurtdede Fidan, N. (2009). Öğretmen adaylarının değer öğretimine ilişkin görüşleri. *Kuramsal Eğitimbilim*, 2 (2), 1-18.
- Kuşdil, M. E. ve Kağıtçıbaşı, Ç. (2000). Türk öğretmenlerin değer yönelimleri ve Schwartz değer teorisi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 15 (45), 59-76.

- Lewis, E. (2008). Getting down and dirty: Values in education for sustainability. *Issues in Educational Research*, 18(2),138-155.
- Maden, S. ve Durukan, E. (2011). Türkçe öğretmen adaylarının empatik eğilim düzeyleri üzerine bir araştırma *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(40)19-25.
- Maslow, A. (2001). *İnsan Olmanın Psikolojisi*, Türkçesi: Okhan Gündüz,İstanbul: Kuraldışı.
- Memiş, A. ve Güney Gedik, E. (2010). Sınıf öğretmenlerinin değer yönelimleri. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 8 (20), 123-145.
- Otfinowski, G. A. (2000). *Effects of empathy training on the peer approval of third graders*. 30. Doctoral Dissertation, University of Francisco.
- Oyserman, D., Coon, H. ve Kimmelmeier, M. (2002). Rethinking individualism and collectivism: Evaluation of theoretical assumptions and meta-analyses. *Psychological Bulletin*, 128 (1): 3-72.
- Pring, R. (2001). The virtues and vices of an educational researcher. *Journal of Philosophy of Education*, 35(3), 407-421.
- Rokeach, M. (1973). *The nature of human values*. New York: Free Press.
- Özdemir, Y. ve Koruklu, N. (2011). Üniversite öğrencilerinde değerler ve mutluluk arasındaki ilişkinin incelenmesi. *YYÜ, Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8 (1), 190-210.
- Pala, A. (2008). Öğretmen adaylarının empati kurma düzeyleri üzerine bir araştırma. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23, 13-23.
- Pandya, S. (2017). Spirituality and values education in elementary school: Understanding views of teachers. *Children & Schools*, 39 (1), 33-42.
- Rogers, C.R. (1969). *Freedom to learn*. Columbus, OH: Merrill.
- Sarı, E. (2005). Öğretmen adaylarının değer tercihleri: Giresun Eğitim Fakültesi örneği, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 3 (10), 73-88.
- Schwartz, S. H., (1999). A Theory of C-cultural values and some implications for work. *Applied Psychology: An International Review*, 48 (1), 23-47.
- Schwartz, S.H., ve Bilsky, W. (1990). Towards a theory of the universal content and structure of values: Extensions and cross-cultural replications. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58, 878-891.
- Schwartz, S.H. (1994). Are there universal aspects in the structure and content of human values? *Journal of Social Issues* 50 (4), 19-45.
- Schwartz, S.H. (1992). *Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. Advances in Experimental Social Psychology*, M. Zanna, San Diego: Academic Pres.
- Suh, B. K., ve Traiger, J. (1999). Teaching values through elementary social studies and literature curricula. *Education*, 119 (4), 723-727.

- Şahin, M. ve Akbaba, S. (2010). İlköğretim okullarında zorbacı davranışların azaltılmasına yönelik empati eğitim programının etkisinin araştırılması. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 18(1), 331-342.
- Tutarel-Kışlak, Ş. ve Çabukça, F. (2002). Empati ve demografik değişkenlerin evlilik uyumu ile ilişkisi. *Aile ve Toplum: Eğitim Kültür ve Araştırma Dergisi*, 2, 35-42.
- Winter, P., Newton, R., ve Kirkpatrick, R. (1998). The influence of work values on teacher selection decisions: the effects of principal values, teacher values, and principal teacher value interactions. *Teaching and Teacher Education*, 14 (4), 385-400.
- Wynne, E.A. (1995). The moral dimension of teaching. In A.C. Ornstein (Ed.) *Teaching: Theory into practice*. (pp.190-202). Boston: Allyn and Bacon.
- Voltan-Acar, N. (1994). *Terapötik İletişim Kişilerarası İlişkiler*. Ankara: Ertem Matbaacılık.
- Yazar, T. (2012). Öğretmen adaylarının değerler hakkındaki görüşleri. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 2 (1), 61-68.
- Yazıcı, K. (2006). Değerler eğitimine genel bir bakış. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 19, 499-522.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin.
- Yıldırım, K. (2009). Values education experiences of Turkish class teachers: A phenomenological approach. *Eğitim Araştırmaları-Eurasian Journal of Educational Research*, 35, 165-184.
- Yılmaz, İ. ve Akyel, Y. (2008). Beden eğitimi öğretmen adaylarının empatik eğilim düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9 (3), 27-33.
- Yılmaz, E. (2009). Öğretmenlerin değer tercihlerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 17(7), 109-128.
- Yılmaz -Yüksel, A. (2003). *Empati eğitim programının ilköğretim öğrencilerinin empatik becerilerine etkisi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

ELEŞTİREL DÜŞÜNMEYE DAYALI ÖĞRETİM İLKE VE YÖNTEMLERİ DERSİ PROGRAM TASARISININ ÖĞRENME ÜRÜNLERİNE ETKİSİ¹

The Effect of Teaching Principles and Methods
Course Based on Critical Thinking Curriculum
Design to Learning Products

Gönderim Tarihi: 15.12.2017

Kabul Tarihi: 19.02.2018

Doi: 10.31795/baunsobed.443812

Selcen GÜLTEKİN*

Nevin SAYLAN**

ÖZ: Bu çalışmanın amacı, eleştirel düşünmeye dayalı geliştirilen öğretim ilke ve yöntemleri dersinin; öğrencilerin öğrenme düzeylerine, üstbilis farkındalık düzeylerine, epistemolojik inançlarına ve eleştirel düşünme eğilimlerine etkisinin incelenmesidir. Araştırmada veri toplama amacıyla karma yöntem kullanılmıştır. Nicel aşamada ön-test son-test kontrol gruplu yarı deneysel desen, nitel aşaması için öğrenci günlükleri kullanılmıştır. Çalışma “Öğretim İlke ve Yöntemleri” dersi kapsamında yürütülmüştür. Denel işlem 14 hafta sürmüştür. 2011- 2012 öğretim yılında bu dersi alan ilköğretim matematik öğretmenliği anabilim dalı öğrencileri çalışmanın denekleri olarak belirlenmiştir. Dersi alan iki şubeden biri yansız atama ile deney grubu (n= 37), diğeri kontrol grubu (n=38) olarak atanmıştır. Deney grubunda eleştirel düşünmeye dayalı öğretim uygulanırken, kontrol grubunda aynı derste geleneksel eğitim durumları sürdürülmüştür. Araştırmada, nicel verilerin toplanması sürecinde iki gruba da öğrenme düzeyini belirleme testi (ÖDBT), eleştirel düşünme ölçeği (ED), üstbilis farkındalık ölçeği (ÜBFÖ) ve epistemolojik inanç ölçeği (EİÖ) ön-test, son-test olarak uygulanmıştır. Nitel verilerin toplanma sürecinde deney grubundan elde edilen günlükler kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eleştirel Düşünme, Üstbilis, Epistemolojik İnanç, Akademik Başarı, Öğretmen Eğitimi.

¹ Bu çalışma ilk yazarın Prof. Dr. Nevin Saylan danışmanlığında yaptığı doktora tezine dayanmaktadır.
* Dr. Öğrt. Üyesi., Balıkesir Üniversitesi/Necatibey Eğitim Fakültesi/Eğitim Bilimleri Bölümü/Eğitim Programları ve Öğretim Anabilim Dalı, selcen.gultekin@balikesir.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0001-8668-4543

** Prof. Dr., Balıkesir Üniversitesi/Necatibey Eğitim Fakültesi/Eğitim Bilimleri Bölümü/Eğitim Programları ve Öğretim Anabilim Dalı, nsaylan@balikesir.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-8444-5036

ABSTRACT: The aim of this study was the development of training courses based on the principles and methods of critical thinking; students' learning level, metacognitive awareness and epistemological beliefs and to examine the effect on critical thinking disposition. In the quantitative stage, the pre-test and post-test half control group experimental design and was used, and student diaries were used for qualitative stage. For the operation, combination method is used, the aim was to consider the superior aspects of both methods to collect further data. The study was conducted in the course of "Teaching Principles and Methods" at Balıkesir University, Faculty of Education, Department of Elementary Mathematics Education degree program In 2011- 2012 academic year, mathematics students have been identified as the subjects of the study. Students take this course in two classes. The first class was appointed as the study group (n = 37), while the other as of a control group (n = 38). In 14 weeks, the experimental group was applied critical thinking based teaching courses and in the traditional training course same conditions are maintained as of the control group. In the study, to collect of quantitative data of each group determination of the learning level test (LLT) was tested with collection of test, critical thinking tendency scale, (CCTDI), metacognitive awareness scale (MAS) and epistemological beliefs scale (EBS) pre-test and post-tests were applied. Dairys obtained from the experimental groups were used to collect qualitative data.

Keywords: Critical Thinking, Metacognition, Epistemological Beliefs, Academic Achievement, Teachers' Training.

GİRİŞ

Tarihsel süreç boyunca eğitimciler, öğrencilerin daha etkili düşünen bireyler olmalarını sağlamayı amaçlamışlardır. Örneğin, Sokrates'in genç öğrencilerine sorular yönelterek birbirine bağlı derinlemesine diyaloglarla geliştirmeye çalıştığı akıldır ve bu yol ile Sokrates, akıl yürütme ve dolayısıyla düşünme becerilerini geliştirmeye çalışmıştır. Dewey'e göre eğitimin temel amacı öğrencilerin "yansıtıcı" düşüncelerini geliştirmek olmalıdır. Yıllarca eğitimciler disiplinlerin, bilgi ve becerilerin gelişmesi ile birlikte düşünme süreçlerine de vurgu yapmışlardır (McTighe, 1987:24). Bu noktada "eğitimin temel hedefi demokratik bir toplum olabilmek için öğrencilerin kavramsal olarak düşünme becerilerini, geliştirmektir" (Khun ve Dean, 2004).

1980'lerde gerçekleşen eğitimde reform hareketleri geleceğin bilgi toplumu için öğrencilerin düşünme becerilerinin geliştirilmesine vurgu yapmıştır (Costa, 1987). Bu reform hareketleri ile birlikte eleştirel düşünme popüler hale gelmiştir. Böylece eleştirel düşünme, eğitimin hedefler listesindeki yerini almıştır (Ennis, 1987:40).

LİTERATÜR TARAMASI

Eleştirel düşünme, bireyin kendi düşünce süreçlerini değerlendirebildiği, ne kadar iyi karar verilebildiği ya da ne kadar iyi problem çözülebildiği anlamına gelmektedir (Halpern, 1999: 70). Aynı zamanda eleştirel düşünme; “belli ölçütleri, düşünsel açıdan kuşku duymayı ve bu doğrultuda bilgi toplamayı içeren bir süreç olarak da görülebilir” (Üstündağ, 2009:97).

Cüceloğlu, eleştirel düşünmeyi; “kendi düşünme süreçlerimizin bilincinde olarak, başkalarının düşünme süreçlerini göz önünde tutarak, öğrendiklerimizi uygulayarak kendimizi ve çevremizde yer alan olayları anlayabilmeyi amaç edinen aktif ve organize zihinsel süreç” şeklinde tanımlamaktadır. Eleştirel düşünme çok boyutlu bir yapı oluşturmaktadır ve bu boyutlar şunlardır; eleştirel düşünme aktiftir, bağımsızdır, yeni fikirlere açıktır, fikirleri destekleyen neden ve kanıtları sürekli göz önünde bulundurur, fikirlerin organizasyonunu önemsemektedir (Cüceloğlu,1995:126).

Eleştirel düşünme ile üstbilişsel beceriler oldukça yakından ilişkilidir. Bu durum yetişkin ve çocuklar üzerinde yapılan çalışmalarla da desteklenmiştir (Khun, Garcia Mila, Zohar ve Andersen, 1995; Khun, Schauble, ve Garcia-Mila, 1992; Schauble, 1996 akt: Khun, 1999).

Üstbiliş (Metacognition) bireyin “kendi düşüncelerinin farkına varma becerisi” olarak ortaya çıkmaktadır. Üstbilişi (metacognition) ele alan birçok eğitim düşünürü eleştirel düşünmeyi de bir çeşit üstbiliş figürü olarak düşünmektedir. Olson ve Astington’ın (1993) bilişsel gelişim üzerine yapmış oldukları çalışmalarında da üstbilişin (metacognition) eleştirel düşünme ile ilişkilendirildiği görülmektedir (akt: Khun, 1999:17).

Bilişsel psikolojide, üstbilişsel fonksiyonlar çoğunlukla “yürütücü kontrol” adı altında çalışmıştır. Adı ne olursa olsun bireyin kendi biliş sürecini yönetebilmesi oldukça önemlidir. Üstbiliş gelişimi destekleme yollarından biri öğrencilerin aktivitelerini değerlendirmek ve bunları yansıtmasını cesaretlendirmektir. Üstbilişsel fonksiyonlar, yöntemsel ya da bildirimsel olabilmektedir. Bu durumun çağrıştırdığı farkındalık kişinin kendi bilincini yönetebilmesidir. Bütün bunlarda epistemolojik araştırmalar adı altında çalışılmaktadır (Khun ve Dean, 2004).

Üstbilişsel bilgi yenilenen Bloom taksonomisinde yer alan bir bilgi kategorisidir. Üstbilişsel bilginin öğrenmedeki önemli rolü dikkate alındığında onun yenilenen Bloom taksonomisine istenilen ve ihtiyaç duyulan bir katkı sağladığı görülmüştür. Bu sebeple daha da fazla geliştirilmesi gerekmektedir. Kendini tanıma, üstbilişsel bilginin bileşeni olarak kritik önem taşımaktadır. Üstbilişsel bilgi ile öğrencilerin öğrenme süreci arasında pozitif yönde bir ilişki vardır. Üstbilişsel bilginin öğretimi aynı zamanda onun gelişimi için de gereklidir. Ye-

nilenen taksonomide vurgulandığı gibi, hedeflerin sıralanması ihtiyacı, öğretim ve değerlendirmenin üstbilişsel bilginin sınıf içindeki rolünü göz önünde bulundurmaya gerektirmektedir (Pintrich, 2002).

Öğrencilerin bilişsel süreçlerinin nasıl işlediği konusunda bir fikre sahip olmalarının, başka bir ifade ile üstbilişsel bilgiye sahip olmalarının, kendi öğrenme süreçlerini kontrol edebilen, yönlendirebilen ve bunun yanında öğretmenden bağımsız birer öğrenci olabilmeleri açısından önemli olduğu düşünülmektedir (Webster, 2002 akt: Muhtar,2006). Dolayısıyla, “öğrencilerin düşünme ve kendi düşünme süreçleri kolaylaştırıldığında, onlar daha olgun bilgi felsefelerine yönelik beceriler geliştirilebilmektedir” (Wyre, 2007:5).

Bu bağlamda bilgi felsefesi (Epistemoloji) kavramının açıklanması yararlı olacaktır. Bilgi felsefesi, “felsefenin bilgiyi genel olarak ele alan, bilgiyle ilgili problemleri araştıran, bilginin kaynağını, doğasını, doğruluğunu, sınırlarını inceleyen bilim dalıdır” (Cevizci, 2010:208). Epistemolojik inanç ise “bireylerin bilginin ne olduğu, bilme ve öğrenmenin nasıl gerçekleştiği ile ilgili öznel inançları” olarak tanımlanmıştır (Shommer, 1990, akt: Deryakulu ve Büyükoztürk, 2002:112).

Epistemolojik inançlar, bireylerin ilk defa karşılaştıkları bilgileri işleme ve yorumlama biçimlerini, kavrama düzeylerini, bu düzeyleri denetleme ölçütlerini, tercih ettikleri ders çalışma stratejilerini, üst düzey düşünme ve problem çözme yaklaşımlarını, öğrenme için harcadıkları çaba ve zaman gibi değişkenler üzerinde belirleyici etkilere sahiptir (Brownlee vd, 2001; Hofer ve Pintrich, 1997; Tolhurst, 2007 akt: Erdem, vd, 2008:700).

Reybold, (2002:537)’a göre bir kişiye ait epistemoloji, davranış ve eylemlerin epistemik varsayımlar çerçevesinde gerçeği bilme ve anlama çabasından daha kapsamlı bir süreçtir. Bireye ait bilme yollarının onun bireysel varoluşunu daha uygun hale getirdiği ileri sürülmektedir (akt:Wyre, 2007).

Bireyin kişisel epistemolojisinin nasıl olgunlaştığını anlamaya çalışmak, eğitimcilerin öğrenmeyi teşvik edici daha etkili metotlar geliştirmelerine ve bireylerin bilgiye yönelik oluşturdukları şemaları anlamalarına yardımcı olacaktır. (Schommer-Aikins, 2004 akt: Wyre, 2007:5). Hofer inancın öğrenmeyi etkilediğini ifade etmektedir (Wyre, 2007:5). Bu konuda yapılan boylamsal çalışmalar eğitimin inançları etkilendiğini ve bu inançların olgunlaşmasında yardımcı olduğunu göstermektedir (Baxter ve Magolda, 2002; Clinchy, 2002; King ve Kitchen, 2002 akt: Wyre, 2007:5). Ayrıca son dönemlerde yapılan çalışmalarda, üstbiliş ve kişisel epistemoloji arasında ilişki olduğu saptanmıştır (Bendixen ve Hartley, 2003; Dean ve Kuhn, 2003; Hammouri, 2003; Hofer, 2004; Kuhn 1995 akt: Wyre, 2007:5).

Eğitimin hedefi, bireylerin olgu ve olaylara karşı olan inançlarını değiştirmek ve daha tutarlı üst düzey düşünme yeteneğine sahip bireyler geliştirmek ise

(Pintrich, 2002; Schraw, 2001 akt: Wyre, 2007) sınıf içerisinde üstbilişsel etkinliklerin zenginleştirilmesi gerekmektedir. Wyre'ye (2007) göre, kişisel epistemolojilerin geliştirilmesinde üstbilişin önemli bir rolü vardır ve eleştirel düşünmenin merkezi hedef olduğu bir sınıf ortamında üstbilişsel etkinliklerle zenginleştirilmiş sınıf içi etkinlikler öğrencilerin epistemolojik inançlarında da anlamlı farklılık ortaya çıkarmaktadır.

Günümüz ihtiyaçları çerçevesinde şekillenen ve devletin uzak hedefleri içinde de yer alan çağımız bireylerinin kazanması gereken temel özellikler, eleştirel düşünmeyi bireyler açısından sahip olunması gereken düşünme becerileri içerisinde bir adım öne çıkarmaktadır. Kalıcı öğrenmelerin tutarlı çevrelerle gerçekleştiği düşünülduğünde eleştirel düşünen bireyler yetiştirmek, eleştirel düşünmeyi destekleyen etkinlikler sunan programlar kadar eleştirel düşünebilen öğretmenlerin de yetiştirilmesini bir ihtiyaç olarak ortaya çıkarmaktadır. Programların uygulayıcıları olan öğretmenlerin bu çerçevede kilit bir önem taşıdığı düşünülmektedir. Bu bağlamda eleştirel düşünme çerçevesinde tasarlanan program uygulamalarının aday adayı öğretmenlerin öğrenme düzeylerini, üstbiliş farkındalıklarını, epistemolojik inançlarını, eleştirel düşünme eğilimlerini etkileyip etkilemediğinin araştırılması gerekmektedir.

Problem Cümlesi

Eleştirel düşünmeye göre tasarımılanan öğretim ilke ve yöntemleri dersi öğretim programı uygulamalarının öğrencilerinin öğrenme düzeylerine, üstbiliş farkındalıklarına, epistemolojik inançlarına ve eleştirel düşünme eğilimlerine etkisi ile derse katılan öğrencilerin ders hakkındaki görüşleri nedir?

Alt problemler

1. Eleştirel düşünmeye göre tasarımılanan öğretim ilke ve yöntemleri dersi öğretim programı uygulamalarına katılan deney grubu öğrencileri ile geleneksel öğretim programı uygulamalarına katılan kontrol grubu öğrencilerinin
  - a) Öğrenme düzeyleri arasında anlamlı fark var mıdır?
  - b) Üstbiliş farkındalık düzeyleri arasında anlamlı fark var mıdır?
  - c) Epistemolojik inançları arasında anlamlı fark var mıdır?
  - d) Eleştirel düşünme eğilimleri arasında anlamlı fark var mıdır?
2. Deney grubu öğrencilerinin eleştirel düşünmeye göre tasarımılanan öğretim ilke ve yöntemleri dersi öğretim programı uygulamalarına ilişkin görüşleri nelerdir?

Araştırmanın Amacı

Çağımız değişim ve gelişimin hızla yaşandığı bir çağdır. Hızla değişen ve değişirken gelişen toplum “bilgi toplumu” olarak adlandırılmaktadır. Bilgi toplumunun bu toplumu oluşturan bireylerden öncelikli beklentisi ise değişim ve gelişime açık bireyler olabilmeleridir. Çünkü değişim ve gelişim toplumların yaşamında kaçınılmaz bir süreçtir. Günümüz toplumlarının nitelikli insan gücüne ihtiyaç duydukları görülmektedir. Hızla artan bilgi, onun tamamına ulaşmayı imkânsız hale getirmektedir. Bireyler karşılaştığı problemleri çözmeye kullanacağı bilginin hangi bilgi olması gerektiğine karar verebilen ve o bilgiye nasıl ulaşacağını da bilen bireyler olmalıdır. Bu durum üst düzey düşünme becerilerini önemli hale getirmektedir. Üst düzey düşünme becerilerinin kazanılabilmesi için bireylerin bu becerileri kullanabilecekleri öğrenme ortamlarına ve bu öğrenme ortamlarını tasarımlayacak öğretmenlere ihtiyaçları vardır.

Toplumda yer alan her bir bireyin, ileri düzeyde eleştirel düşünme becerisine sahip olması, beraberinde bireylerin epistemolojik olgunluğa da sahip oldukları anlamına gelmektedir. Eğitim ile epistemolojik inanç arasındaki bağlantıyı iyi anlamak ve bunu yönetmek iyi öğretmen yetiştirmenin temeli ve geleceğidir (Wyre, 2007). Öğretmenler, eleştirel düşünen bireyler olmalıdır ki öğrencilerine öğrettikleri stratejilerle onları daha iyi eleştirel düşünürler haline getirebilsinler (Halpern, 1999 akt: Sulaiman, 2012).

Bu çalışmada, öğretim ilke ve yöntemleri dersinin etkili ve verimli yürütülebilmesi için eleştirel düşünmeye dayalı etkinlikler hazırlamak, hazırlanan etkinliklerin etkililiğini sınamak, öğrencilerin uygulamalarla ilgili görüşlerini belirlemek ve eleştirel düşünmeye dayalı öğretimin öğretmen adaylarının öğrenme düzeylerine, üstbiliş farkındalık düzeylerine, epistemolojik inançlarına ve eleştirel düşünme eğilimlerine etkisini incelemek amaçlanmıştır.

Araştırmanın Önemi

Bilgi toplumunda önemli yeri olan bilginin üreticisi bireydir. Bu nedenle bireyin nitelikleri daha da ön plana çıkmaktadır. Bilgi toplumunda bireylerin taşıması beklenen nitelikler; araştırmacı, yaratıcı, öğrenmeyi öğrenen, bilgiye nasıl ulaşabileceğini bilen, bilgi üreten, değişimi hissedebilen ve bu değişime ayak uydurabilen, problem çözebilen, eleştirel düşünen bireyler olmalarıdır (Gültekin, 2006).

Bu becerilerin bireylere kazandırılmasında öncelikli olarak sorumlu olanlar ise eğitim kurumlarıdır. Türk Milli Eğitiminin genel amaçlarının ikincisinde “Beden, zihin, ahlâk, ruh ve duygu bakımlarından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere, hür ve bilimsel düşünme gücüne, geniş

bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı, kişilik ve teşebbüse değer veren, topluma karşı sorumluluk duyan; yapıcı, yaratıcı ve verimli kişiler olarak yetiştirmek” ifadesi yer almaktadır (MEB, 2014:5101). Toplumsal yaşamda karşılaştığı sorunlara duyarlılık gösteren, farklı bilgi kaynaklarından elde ettiği bilgileri anlamlandırabilen, öğretim süresince sunulan bilgileri kendi düşünme kalıpları içerisinde düşünebilen, sınavlarda sorulan sorulara kendi düşünce kalıpları ile cevap verebilen, öğrendiği bilgilerin nerelerde işine yarayacağını, nasıl kullanacağını ve bilgiye ulaşma sürecini sorgulayan bireyler yetiştirmek milli eğitimin temel amaçlarından (Beydoğan 2003). O halde, eğitim sisteminin ve dolayısıyla okulların eleştirel düşünebilen bireyler yetiştirmeyi amaçladığı söylenebilir.

Eleştirel düşünme birçok kaynakta üst düzey düşünme becerisi olarak kabul edilmektedir. Eleştirel düşünebilen bireylerin üstbilişsel düşünme süreçlerini de kontrol edebilmeleri beklenmektedir. Yine alanyazında yapılan araştırmalarda, eleştirel düşünmenin öğrencilerin öğrenme düzeyleri yani “akademik başarıları” üzerinde olumlu etkilerinin olduğu görülmektedir. Eleştirel düşünme bir beceridir ve öğretilen bir beceridir. Ancak öğretim sürecinde öğretmenlerin payı büyüktür. Eleştirel düşünen bireyler yetiştirebilmesi için öncelikle eleştirel düşünen öğretmenlerin yetiştirmesi gerekmektedir. Tutum ve davranış arasında kesin olarak kanıtlanmasa da bir ilişki olduğu ortadadır. Bu durumda öğretim sürecinde kazanılacak davranışların öğretmen adaylarının tutumlarına etkisi olması da beklenmektedir. Eleştirel düşünme ile üstbiliş ve akademik başarı arasındaki ilişkiye bazı çalışmalarda yer verildiği görülmekle birlikte eleştirel düşünme, akademik başarı, üstbiliş ve epistemolojik inanç arasındaki ilişkinin deneysel olarak incelendiği ilk çalışma olması araştırmayı diğer çalışmalardan ayırmaktadır.

YÖNTEM

Bu araştırma da “Öğretim İlke ve Yöntemleri” dersinde eleştirel düşünmeye dayalı öğretimin öğrencilerin öğrenme düzeylerine, üstbiliş farkındalık düzeylerine, epistemolojik inançlarına, eleştirel düşünme eğilimlerine etkisi ile derse ilişkin betimlemelerinin incelenmesi amaçlanmıştır.

Bu amaca ulaşmak için eleştirel düşünmeye dayalı bir ders tasarımı hazırlanarak değişkenlere etkisi incelendiğinden araştırmada karma yöntem tercih edilmiştir. Karma yöntem araştırmalarında (mixed method researchs) hem nicel, hem de nitel verilerin tek bir çalışma içinde toplanması ve analiz edilip sunulmasına odaklanılmaktadır. Veri toplama aşamasında nicel ve nitel verilerin aynı zamanda toplandığı, karma yöntem stratejilerinden Eşzamanlı Yuvalanma Stratejisi (concurrent nested strategy) benimsenmiştir (Creswell vd., 2014: 218).

Araştırmanın nicel aşamasında, öntest- sontest kontrol gruplu yarı - deneysel desen kullanılmıştır. “Yarı deneysel desenler, deneysel olarak kontrolün mümkün ve kullanışlı olmadığı durumlardaki nedenselliği araştırmak için kullanılan ve üzerinde uzlaşılan desenlerdir. Deneysel olmayan çalışmalarda subjelerin deney ve kontrol gruplarına random atanması mümkün olmadığı gibi, bağımsız değişkenlerin manipülasyonları da mümkün değildir (Cohen, vd. 2000:214-215). Araştırmanın nitel aşamasında ise öğrenci günlükleri kullanılmıştır.

Denekler

Çalışma, uygulama alanı olarak araştırmacıya uygulama kolaylıkları sağlaması nedeniyle Balıkesir Üniversitesi Necatibey Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü lisans programı güz yarıyılında yer alan öğretim ilke ve yöntemleri dersi kapsamında yürütülmüştür. 2011- 2012 öğretim yılında bu dersi alan ilköğretim bölümü matematik öğretmenliği anabilim dalı ikinci sınıf öğrencileri çalışmanın denekleri olarak belirlenmiştir.

İlköğretim matematik öğretmenliği anabilim dalı öğrencilerine ön test uygulanmış uygulama sonucunda elde edilen puanlar, lisans giriş puanları ve akademik ortalamaları incelenmiş, ilköğretim matematik öğretmenliği öğrencilerinin lisans giriş puanları, akademik ortalamaları ve ön test puanları denk olduğundan bu gruplar çalışma grupları olarak belirlenmiştir.

Veri Toplama Araçları

Araştırma sürecinde nicel ve nitel verilerin toplanması amacıyla kullanılan ölçekler ve ölçüklerin özellikleri şöyledir.

Üstbilis Farkındalık Ölçeği: Üstbilis farkındalık düzeyini belirlemek için Başbay (2008) tarafından geliştirilen ve izni alınan üstbilis farkındalık ölçeği kullanılmıştır. Üniversite öğrencilerin denel işlem öncesinde ve sonrasında akademik olarak kendilerini nasıl algıladıklarını belirleyebilmek amacıyla Başbay tarafından geliştirilen ölçek 674 üniversite öğrencisi üzerinde yapılan deneme uygulaması sonucunda geliştirilmiştir. Üstbilis Farkındalık Ölçeği tek boyutlu bir yapıya sahiptir ve 40 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğe ait doğrulayıcı faktör analizi (DFA) sonucunda elde edilen uyum iyiliği indeksleri $\chi^2 = 2188,40$ ($sd=740$, $p<.001$), (χ^2 /sd) = 2.96, RMSEA = 0.05, RMR = 0.03, SRMR = 0.04, GFI = 0.98 ve AGFI = 0.97 olarak bulunmuştur. İşaretleme (1) bana kesinlikle uygun değil ile (5) bana tamamen uygun arasında değişen beşli Likert tipinde düzenlenen ölçeğin Cronbach Alpha katsayısı “0,93” tür (Başbay; 2008:111).

Epistemolojik İnanç Ölçeği: Öğrencilerin kendi epistemolojik inançlarını nasıl algıladıklarını denel işlem öncesinde ve sonrasında belirleyebilmek amacıyla

Schommer (1990) tarafından üniversite öğrencileri için geliştirilen “Deryakulu ve Öztürk” tarafından uyarlanan ve bu çalışmada uygulama yapmak için izin alınan Epistemolojik İnanç Ölçeği kullanılmıştır. Schomer (1990) epistemolojik inançların yapısını kuramsal olarak bilginin; yapısı, kesinliği ve kaynağı ile öğrenme sürecinin; hızı ve denetimi ile ilgili inançları kapsayan beş boyutlu bir yapı olarak kavramsallaştırmış, ardından bu boyutlarla ilgili 63 maddeden oluşan “Epistemolojik İnanç Ölçeği”ni geliştirmiştir. Bu beş boyutlu yapının geçerliliğini test amacıyla yapmış olduğu araştırmalar sonunda Schommer, epistemolojik inançları (1) bilgi basittir, (2) bilgi kesindir (3) öğrenme hemen gerçekleşir, (4) öğrenme yeteneği doğuştandır başlıklarını verdiği dört bağımsız boyuttan oluştuğunu ifade etmiş ve araştırmalarında her bir boyutun öğrenme üzerinde farklı etkileri olduğunu ortaya koymuştur (Kuzgun ve Deryakulu, 2014:268). Deryakulu ve Büyüköztürk (2005) tarafından üniversite öğrencilerine yönelik uyarlanmış epistemolojik inaç ölçeği “ Öğrenmenin çabaya bağlı olduğuna inanç”, öğrenmenin yeteneğe bağlı olduğuna inanç” ve “tek bir doğrunun var olduğuna inanç” olmak üzere üç faktör ve toplam 34 maddeden oluşmaktadır. Beşli Likert tipinde yapılandırılan ölçek formunun gözden geçirildiği geçerlilik çalışmasında yapılan doğrulayıcı faktör analizi (DFA) sonucunda elde edilen uyum iyiliği indeksleri $\chi^2= 1331,96$ ($sd=524$, $p<.001$), $(\chi^2 /sd) = 2.54$, RMSEA = 0.05, RMR = 0.09, SRMR = 0.07, GFI = 0.89 ve AGFI = 0.87 olarak bulunmuştur. Ölçekten elde edilen puanların, bireyleri ayırmada ne derece güvenilir olduğunu belirlemek amacıyla hesaplanan Cronbach alfa iç tutarlılık katsayılarının ise; birinci faktör için 0,84, ikinci faktör için 0,69, üçüncü faktör için 0,64 ve ölçeğin bütünü için 0,81 olduğu bulunmuştur (Deryakulu ve Büyüköztürk, 2005).

Eleştirel Düşünme Ölçeği: Eleştirel düşünme eğilimini belirlemek için Kökdemir (2003) tarafından uyarlanması yapılan, Kaliforniya Eleştirel Düşünme Ölçeği (The California Critical Thinking Disposition Inventory CCTDI) kullanılmıştır. Ölçek Kökdemir’in doktora tezinden alınarak kullanılmıştır.

1990 yılında Amerikan Felsefe Derneğinin düzenlediği Delphi-projesinin sonucu olarak geliştirilen eleştirel düşünme ölçeğinin 7 alt ölçeği bulunmaktadır. Ölçekte eleştirel düşünme eğilimini belirlemek amacıyla bu 7 alt ölçeklerin toplamından oluşan puanlama sistemi kullanılmaktadır (Facione, Facione, ve Giancarlo 1998 akt: Kökdemir, 2003: 68).

Eleştirel düşünme Ölçeğinin orjinal formu 75 maddeden oluşmaktadır. Ölçek maddeleri, Likert tipi, eşit aralıklı, altı bölümlü küçük ölçeklerden oluşmaktadır. Orjinali İngilizce olan CCTDI’nin ana dili Türkçe olan deneklerde kullanılabilmesi amacıyla orijinal metin, biri araştırmacının kendisi, üçü uzman psikolog, üçü psikolog ve biri de mütercim tercümanlık bölümü öğretim elemanı olmak üzere toplam sekiz kişi tarafından Türkçe’ye çevrilmiştir. Türk-

çeye çevrilen maddelerin nerdeyse tamamında uyumsuzluk çıkmamış fakat küçük farklılıklar, özellikle profesyonel tercümanın önerileri doğrultusunda, yeniden yapılandırılmıştır (Kökdemir, 2003:71)

Uyarlanan ölçekte madde sayısı 51 maddeye indirilmiştir. CCTDI ölçeğini oluşturan faktörler ve bu faktörlerin altında yer alan maddeler incelendiğinde ortaya çıkan faktör yapısı orijinal ölçekten çok farklıdır. Ancak bazı maddelerin faktörler arasında yer değiştirdiği ve iki faktörün (Açık Fikirlilik ve Olgunluk) birleştiği görülmektedir. Ölçeğin alt ölçekleri Analitiklik Alt Ölçeği özdeğeri 8.63, açıkladığı varyans %15.40 ve ölçeğin iç tutarlılık katsayısı (alfa) .75, Açık Fikirlilik alt ölçeğinin, öz değeri 4.02, açıkladığı varyans %7.17 ve bu alt ölçeğin iç tutarlılık katsayısı (alfa) .75, Meraklılık alt ölçeğinin, öz değeri 2.62, açıkladığı varyans %4.68 ve ölçeğin iç tutarlılık katsayısı (alfa) .78, Kendine Güven alt ölçeğinin, özdeğeri 1.90, açıkladığı varyans %3.40 ve ölçeğin iç tutarlılık katsayısı (alfa) .77, Doğruyu Arama alt ölçeğinin, özdeğeri 1.56, açıkladığı varyans %2.79 ve ölçeğin iç tutarlılık katsayısı (alfa) .61 olarak bulunmuştur. Ölçeğin toplam iç tutarlılık katsayısı (cronbach alpha) 0,90'dır ve alt ölçeklerin iç tutarlılık katsayısı 0,72 ile 0,80 arasında değişmektedir. Uyarlama çalışması sırasında yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda elde edilen uyum iyiliği indeksleri RMR = 0.05, GFI = 0.86 ve AGFI = 0.84 olarak bulunmuştur. Alt ölçeklerin iç tutarlılık katsayısı (cronbach alpha) 0,61 ile 0,78 arasında değişirken ölçeğin bütünü için iç tutarlılık katsayısı, 0,88'dir (Kökdemir, 2003:79).

Öğrenme Düzeyi Testi: Akademik başarı, “belirli bir programın sonucunda, öğrencinin program hedeflerine ilişkin gösterdiği yeterli düzeyi” olarak tanımlanmaktadır (Demirel, 2003:3). Bu düzey başarı testleri ile gözlemlenebilir. Başarı testleri, bireyin bir eğitim süreci içinde veya daha geniş anlamda çevre koşulları altında ne kadar öğrendiğini ölçen testlerdir (Tekin, 2004: 84). Öğrencilerin kendilerini akademik olarak nasıl algıladıklarını denel işlem öncesinde ve sonrasında belirleyebilmek amacıyla araştırmacı tarafından Öğretim İlke ve Yöntemleri dersi için 50 maddeden oluşan “Öğrenme Düzeyi Belirleme Testi” geliştirilmiştir. Testin güvenilirlik düzeyi 0,82 olarak hesaplanmıştır.

Nitel Veriler

Araştırmanın hem nicel verilerinin tutarlılığının test edilmesi hem de araştırmanın nitel veri gerektiren alt problemine yanıt vermek amacıyla nitel veri toplama araçları kullanılarak nitel veriler toplanmıştır. Bu veriler, düzenli olarak her ders sonunda öğrencilerin tuttıkları günlüklerden elde edilmiştir.

Verilerin Analizi

Nicel Verilerin Analizi

Araştırma gruplarının başarı testi (ön test – son test) ortalama puanlarının normal dağılım gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla normallik testlerinden Kolmogorov Smirnov Testinden yararlanılmıştır. Ayrıca varyansların homojenliği de One Way Anova ile kontrol edilmiştir. Çalışmada yer alan analizlerde anlamlılık düzeyi olarak .05 ölçütü dikkate alınmıştır. Verilerin analizinde SPSS 16 paket programı kullanılmıştır.

Eleştirel düşünmeye göre tasarımılanan öğretim ilke ve yöntemleri dersi öğretim programı uygulamalarına katılan deney grubu öğrencilerinin üstbilmiş farkındalık düzeyi ile geleneksel öğretim programı uygulamalarına katılan öğrencilerin üstbilmiş farkındalık düzeyi arasındaki farkın anlamlı olup olmadığını belirlemek amacıyla üstbilmiş farkındalık ölçeğinden elde edilen veriler kullanılmıştır. Farkın anlamlı olup olmadığını test etmek amacıyla ilişkisiz örneklemeler için t testi kullanılmıştır.

Araştırmada, Eleştirel Düşünmeye göre tasarımılanan öğretim ilke ve yöntemleri dersi öğretim programı uygulamalarına katılan deney grubu öğrencilerinin eleştirel düşünme becerileri ile geleneksel öğretim programı uygulamalarına katılan öğrencilerin eleştirel düşünme eğilimleri arasındaki farkın anlamlı olup olmadığını gözlemlemek için eleştirel düşünme ölçeğinden elde edilen veriler üzerinde ilişkisiz örneklemeler için t testi kullanılmıştır.

Çalışmada, öğrencilerin epistemolojik inanç ölçeğinden aldıkları ortalama puanlar arasında anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek için yine bağımsız örneklemeler için t-testi kullanılmıştır. Bağımsız gruplar t-testi iki ilişkisiz örneklem ortalamaları arasındaki farkın anlamlı olup olmadığını test etmek için kullanılmaktadır (Büyüköztürk, 2012).

Nitel Verilerin Analizi

Coffrey ve Atkinson (1996) veri analiz sürecinin kapsamlı aynı zamanda sistematik olması gerektiğini, ancak bu sürecin her araştırma için geçerli olabilecek standart bir süreç haline getirilemeyeceğini belirtmektedir (akt: Şimşek ve Yıldırım, 2006:156).

Nitel araştırmalarda geçerliğin ve güvenilirliğin sağlanmasında kullanılan önemli ölçütlerden biri 'çeşitleme'dir. Genellikle veri toplama yöntemleri ile ilişkilendirilen çeşitleme kavramı aynı zamanda örneklem çeşitlemesi, analiz çeşitlemesi gibi farklı boyutlarda da kullanılabilmektedir (Şimşek ve Yıldırım, 2006: 85). Bu çalışmada da nitel bulguların güvenilirliğini sağlamak için verilerin analizi aşamasında iki farklı uzman tarafından kodlama yapılarak çeşit-

leme (triangulation) yaratılmış, veriler toplandıktan sonra belirlenen veri çözümleme aşamaları izlenerek çözümlenmiştir.

BULGULAR VE YORUM

1. Birinci Alt Problemlere İlişkin Bulgular ve Yorum

a) Eleştirel Düşünmeye göre tasarımılanan öğretim ilke ve yöntemleri dersi öğretim programı uygulamalarına katılan deney grubu öğrencilerinin öğrenme düzeyi ile geleneksel öğretim programı uygulamalarına katılan öğrencilerin öğrenme düzeyi arasında anlamlı fark var mıdır?

Bu alt problemin yanıtlanması için öğrencilerin akademik başarılarını belirlemek amacıyla hazırlanan öğrenme düzeyi belirleme testinin ön test – son test uygulamalarından elde edilen analiz sonuçları Tablo 1’te verilmiştir.

Tablo 1. Grupların Öğrenme Düzeyini Belirleme Testinden Elde Ettikleri Puanlara ait t Testi Sonuçları

Grup	N	$\bar{X}$	S.S	sd	t	P
Deney Grubu	37	68.108	5.733	73	4.953	0.000
Kontrol Grubu	38	60.263	7.797			

Deney grubu ile kontrol grubuna uygulanan öğrenme düzeyi belirleme testi ortalamaları arasındaki farkın anlamlı olup olmadığını test etmek için uygulanan ilişkisiz örneklem için t testi sonucunda p anlamlılık düzeyi $.000 < .05$ olarak bulunmuştur. Bu sonuç gruplar arasında anlamlı bir fark olduğunu ortaya koymaktadır. Bu farkın hangi grup lehine olduğunu anlayabilmek için aritmetik ortalamalara bakıldığında deney grubunun aritmetik ortalamasının $X=68.108$ kontrol grubu aritmetik ortalamasının $X= 60.263$ olduğu görülmektedir. Deney grubunun aritmetik ortalaması kontrol grubunun aritmetik ortalamasından daha yüksektir. Bu bulguya dayanarak eleştirel düşünme becerilerini temele alan öğretim ilke ve yöntemleri dersi öğretim etkinliklerinin öğrencilerin akademik başarılarını geliştirmede geleneksel yöntemden daha etkili olduğu söylenebilir.

Bu bulgunun alanyazın ile de desteklenen bir bulgu olduğu görülmektedir. Birçok çalışmada akademik başarı ile eleştirel düşünme arasında pozitif ilişki bulunmuştur (Collins ve Onwuegbuzie, 2000; Gadzella, vd. 1997; Jenkins, 1998 akt: Beşoluk ve Önder 2010: 682).

b) Eleştirel düşünmeye göre tasarımılanan öğretim ilke ve yöntemleri dersi öğretim programı uygulamalarına katılan deney grubu öğrencilerinin üstbilgi farkındalık düzeyi ile geleneksel öğretim programı uygulamalarına katılan öğrencilerin üstbilgi farkındalık düzeyi arasında anlamlı fark var mıdır?

Deney ve kontrol grubundaki öğrencilerin üstbilgi farkındalık düzeylerine ilişkin ön test ve son test puanlarının ortalaması, standart sapması ve hesaplanan “t” değeri Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Grupların Üstbilgi Farkındalık Ölçeğinden Elde Ettikleri Puanlara Ait t Testi Sonuçları

Gruplar	n	$\bar{x}$	ss	sd	t	P
Deney	37	164.10	14.01	73	3.01	.004
Kontrol	38	153.89	15.31			

Deney grubu ile kontrol grubuna uygulanan üstbilgi farkındalık ölçeğinin ortalamaları arasındaki farkın anlamlı olup olmadığını test etmek için uygulanan ilişkisiz örneklem için t testi sonucunda p anlamlılık düzeyi $.004 < .05$ olarak bulunmuştur. Bu sonuç gruplar arasında anlamlı bir fark olduğunu ortaya koymaktadır. Bu farkın hangi grup lehine olduğunu anlayabilmek için aritmetik ortalamalara bakıldığında deney grubunun aritmetik ortalamasının daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum, deney grubu lehine anlamlı bir fark olarak yorumlanabilir. Bu bulguya dayanarak eleştirel düşünme becerilerini temele alan öğretim ilke ve yöntemleri dersinin öğrencilerin üstbilgi farkındalık düzeylerini geliştirmede geleneksel yöntemden daha etkili olduğu söylenebilir.

c) Eleştirel düşünmeye göre tasarılan öğretim ilke ve yöntemleri dersi öğretim programı uygulamalarına katılan deney grubu öğrencilerinin epistemolojik inançları ile geleneksel öğretim programı uygulamalarına katılan öğrencilerin epistemolojik inançları arasında anlamlı fark var mıdır?

Deney ve kontrol grubundaki öğrencilerin epistemolojik inanç düzeylerine ilişkin ön test ve son test puanlarının ortalaması, standart sapması ve hesaplanan “t” değeri Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. Grupların Epistemolojik İnanç Ölçeğinden Elde Ettikleri Puanlara Ait t Testi Sonuçları

Grup	N	$\bar{x}$	ss	sd	t	P
Deney Grubu	37	128.29	13.70	73	3.255	.002
Kontrol Grubu	38	117.57	14.77			

Deney grubu ile kontrol grubuna uygulanan eleştirel düşünme ölçeğinin ortalamaları arasındaki farkın anlamlı olup olmadığını test etmek için uygulanan ilişkisiz örneklem için t testi sonucunda p anlamlılık düzeyi $.002 < .05$ olarak bulunmuştur. Bu sonuç gruplar arasında anlamlı bir fark olduğunu ortaya koymaktadır. Bu farkın hangi grup lehine olduğunu anlayabilmek için aritme-

tik ortalamalar incelediğinde deney grubunun aritmetik ortalamasının kontrol grubundan daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum da deney grubu lehine anlamlı bir fark olduğu söylenebilir. Eleştirel düşünmeye dayalı öğretimin yapıldığı deney grubunda ki öğrencilerin epistemolojik inanç puanları geleneksel öğretimin yapıldığı kontrol grubundaki öğrencilerden daha yüksektir. Bu bulgulara dayanarak eleştirel düşünmeye göre tasarımılanan öğretim ilke ve yöntemleri dersi öğretim etkinliklerinin geleneksel yaklaşıma göre daha etkili olduğu söylenebilir.

d) Eleştirel düşünmeye göre tasarımılanan öğretim ilke ve yöntemleri dersi öğretim programı uygulamalarına katılan deney grubu öğrencilerinin eleştirel düşünme becerileri ile geleneksel öğretim programı uygulamalarına katılan öğrencilerin eleştirel düşünme becerileri arasında anlamlı fark var mıdır?

Deney ve kontrol grubu öğrencilerinin eleştirel düşünme eğilimlerini belirlemek amacıyla ön-test son-test olarak uygulanan eleştirel düşünme ölçeğinden elde ettikleri puanlara ait istatistikler Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Grupların Eleştirel Düşünme Ölçeğinden Elde Ettikleri Puanlara Ait t Testi Sonuçları

0	N	$\bar{x}$	ss	sd	t	P
Deney Grubu	37	204.75	19.18	73	2.685	.009
Kontrol Grubu	38	192.60	19.98			

Deney grubu ile kontrol grubuna uygulanan eleştirel düşünme ölçeğinin ortalamaları arasındaki farkın anlamlı olup olmadığını test etmek için uygulanan ilişkisiz örneklem için t testi sonucunda p anlamlılık düzeyi $.009 < .05$ olarak bulunmuştur. Bu sonuç ile gruplar arasında anlamlı bir fark olduğu söylenebilir. Bu farkın hangi grup lehine olduğunu anlayabilmek için aritmetik ortalamalara bakıldığında deney grubunun aritmetik ortalaması daha yüksek olduğundan deney grubu lehine anlamlı bir fark olduğu söylenebilmektedir. Bu bulguya dayanarak eleştirel düşünme becerilerini temele alan öğretim ilke ve yöntemleri dersinin öğrencilerin eleştirel düşünme eğilimlerinin düzeyini geliştirmede geleneksel yöntemden daha etkili olduğu söylenebilir.

2. İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorum

Öğrencilerin Eleştirel Düşünmeye göre tasarımılanan öğretim ilke ve yöntemleri dersi öğretim programı uygulamalarına ilişkin görüşleri nelerdir?

Araştırmanın denel işlem aşamasında, bağımlı değişkenler üzerindeki etkilerin nicel verilerden hareketle elde edilen bulgular işe koşularak yorumlanmasından sonra araştırma sürecini betimleyen nitel verilerden elde edilen bulgular yorumlanmıştır. Böylece araştırmanın nicel verilere dayalı bulgularını yorumlamanın

daha etkili olacağı düşünülmüştür. Denel işlem sürecinden elde edilen nitel verilerin içerik analizi yapılmış; sınıf iklimi, öğrenme – öğretme süreci, eleştirel düşünme, uygulamanın güçlü yanları ve uygulamanın zayıf yanları temaları altında betimlemiştir. Elde edilen nitel bulguların tümel biçimde değerlendirilebilmesi için elde edilen temalardan bir örüntüye ulaşılmaya çalışılmıştır.

Sınıf iklimi

Sınıf iklimi konusunda yapılmış çalışmalarda, öğrencilere istedikleri öğrenme çevresinin oluşturulması, öğrenme ürünlerinin kalitesini ve öğrenci başarısını yükselttiği görülmüştür (Fraser ve Fisher 1983, akt: Açıköz, 2003:148). Denel işlem sürecini betimleyen nitel veriler öncelikle “sınıf iklimi”nin betimlenebilmesi amacıyla derinlemesine analiz edilmiş ve *iletişim, takım bilinci, sosyalleşme, kaynaşma, rahatlık, aktif katılım, eğlenceli sınıf ortamı* alt temalarına ulaşılmıştır. Bu çerçevede elde edilen temalar aşağıda ayrıntılarıyla incelenmiştir.

İletişim

Denel işlem sürecinde öğrenci günlüklerinden elde edilen veriler analiz edildiğinde, denel işlemlerin gerçekleştiği sınıf ortamındaki sınıf ikliminin öğrencilerin kendi aralarındaki “iletişim”i artırdığı görülmüştür. Bununla birlikte öğrenci – öğrenci arasındaki iletişimin de oldukça önemli olduğu düşünülmektedir. Öğrenciler arasındaki iletişimin niteliği derse katılım, güven, sosyalleşme gibi birçok durumu etkileyebilmektedir. Öğrenci günlüklerinden elde edilen bulgular da yapılan bu betimlemeyi destekler niteliktedir.

Ö 3: “Grupların çok karışması ile daha iyi tanışmış olduk”,

“... Sınıf arkadaşlarımızı tanımamıza yardımcı oldu”

Ö 5: “Sınıfla en çok bu derste iletişim kuruyorum.”

Takım Bilinci

Denel işlem süresince gerçekleştirilen etkinliklerin öğrencilerde takım bilincinin farkına varmalarına yardımcı olduğu görülmüştür. Takım bilincinin, sınıf iklimi ve sınıf içi etkinlikler içinde önemli bir kavram olduğu düşünülmektedir. Takım bilinci, sınıf içerisindeki iletişimi desteklediği gibi akran öğretimine de olanak sağlamaktadır. Öğrenciler grup çalışmasının sınıf içi iletişimlerini artırdığını, grup çalışması ve etkileşimin öğrenmelerini tamamlamalarını sağladığını belirtmişlerdir.

Ö 10 : “... ayrıca, öğrencinin grup çalışması ile arkadaşları ile etkileşimi artar. Bu etkileşim öğrencinin bilmediği ya da eksik olduğu noktaları öğrenmesini ve tamamlamasını sağlar.”

Ö 24: “öğrenci merkezli öğretimi sınıfta kurmaya çalıştık takım halinde çalışmayı paylaşmayı öğrendik.”

Ö 2 : “ grup çalışması sınıftaki iletişimimizin artmasını sağladı”

Sosyalleşme

Denel işlem süresinde öğrencilerden istenilen günlüklerin analizi sonucunda elde edilen verilerle ortaya çıkan “sınıf iklimi” temasının önemli ve vazgeçilmez alt temalarından biri olarak sosyalleşmenin öne çıktığı görülmektedir. Sınıf içi ortamının ve sınıf ikliminin öğrencilerin sosyalleşmesine olanak sağlaması beklenmektedir. Denel işlem sürecinde elde edilen nitel verilerin analizi sonucunda elde edilen bulgularda ders süresince yapılan etkinliklerin öğrencilerin sosyalleşmelerine yardımcı olduğu görülmektedir. Bu durum öğrenci günlüklerinden alınan aşağıdaki alıntılar ile de desteklenmektedir.

Ö 16: “... birbirine güneydin bile demeyen insanlar artık konuşuyor, anlaşılıyor, bence çok güzel bir uygulama”

Ö 17 : “.... gruplar rastgele seçildi bu sayede sınıf içi etkileşim daha çok arttı”

Kaynaşma

Kaynaşma alt teması, sınıf iklimi üst temasının önemli bileşenlerinden biridir. Öğrencilerden elde edilen veriler incelendiğinde öğrencilerin sınıf arkadaşlarını “diğer arkadaş”, “yeni arkadaş” gibi kavramlarla tanımladıkları görülmektedir. Bu durum bize yine sınıf içerisindeki kopuklukları göstermektedir. Çalışma süresince gerçekleştirilen etkinliklerin öğrencilerin sınıf içinde kaynaşmalarını sağladığı düşünülebilir.

Ö 2: “sınıfta diğer arkadaşlarımızla kaynaşmış olduk”

Ö 15: “arkadaşlarım ile iletişim alanında grup çalışmasının önemini öğrendim.”

Ö 22: “yaptığımız gruplarla arkadaşlarla kaynaşma ortamı oluştu.”

Rahatlık

Öğrenme ortamlarında olumlu bir sınıf ikliminin oluşması için öğrencilerin sınıf ortamında kendilerini güvende ve rahat hissetmeleri önemlidir. Denel işlem süresince gerçekleşen sınıf içi etkinlikler sırasında ve grup çalışmaları sırasında yapılan gözlemlerde öğrencilerin kendilerini rahat ve güvende hissettikleri görülmüştür. Bu durum öğrencilerin günlüklerinden elde edilen nitel verilerle de desteklenmektedir.

Ö:12: “sizin esprili tavrınız benim dersten aldığım verimi artırıyor”

Ö 16: “eğitim derslerini hiç sevmeyen bir sınıfa eğitim dersi sevdirdiniz hocam”

Aktif Katılım

Öğrenci katılımı, öğrencinin açık ya da örtülü olarak öğrenme – öğretme sürecine katılma derecesi olarak betimlenebilir. Öğrencinin öğretme ortamına etkin katılımını onun hazırbulunuşluk düzeyi ile çevre koşulları belirlemektedir (Sönmez, 1994: 106). Öğrencilerin derse etkin katılımı süreç içerisinde öğrenciden beklenen istendik davranışlar arasında yer almaktadır. Denel işlem sürecinde öğrencilerin sınıf içi ve sınıf dışı etkinliklere (ödev vb.) etkin bir şekilde katılım sağladıkları gözlemlenmiştir. Bu gözlemin aşağıda alıntılarını yer alan öğrenci günlükleri ile desteklediği görülmektedir.

Ö 2: “ ders ilgi çekici oldu derse katılım arttı.”

Ö 6: “etkinlikler sayesinde ders daha eğlenceli geçti ve monotonluktan kurtuldu sınıf daha etkin bir katılım gösterdi”

Eğlenceli Sınıf Ortamı

Araştırma çerçevesinde Sınıf iklimi temasına ait en son alt tema “eğlenceli sınıf ortamı” temasıdır. Denel işlem sürecinin en dikkat çeken özelliklerinden biri de eğlenceli sınıf ortamı olduğu söylenebilir. Yapılan gözlemler, grup çalışmaları sırasında sınıfta olumlu bir iklimin oluştuğunu, bu olumlu sınıf ikliminin derse katılım, öğrenme ve güven gibi durumları da desteklediğini göstermektedir. Öğrenciler dersin sıkıcı bir şekilde değil aksine akıcı bir şekilde geçtiğini, etkinliklerin dersi tekdüzelikten çıkardığını en önemlisi eğlenerek de bir şeyler öğrenebildiklerini gördüklerini belirtmektedirler. Bu yorumlar öğrenci günlüklerinden alıntılarla da aşağıda desteklenmektedir.

Ö 4: “bugün dersi çok değişik çok farklı çok eğlenceli işledik.”

Ö 28: “en eğlenceli derslerden biri oldu”

Öğrenme –Öğretme Süreci

Öğrenme ve öğretme süreci öğretim programının üç temel elemanından birisidir. Denel işlem sürecini betimleyen nitel veriler incelendiğinde ikinci tema olarak betimlenen öğrenme ve öğretme süreci analizi sonucunda: *materyal kullanımı, motivasyon, derse katılım / ilgi ve tutum, yöntem ve teknik, öğretim elemanı tutumu*, gibi alt temalara ulaşılmıştır. Bu bağlamda ulaşılan temalar aşağıda ayrıntılarıyla incelenmiştir.

Materyal Kullanımı

Öğrenci günlükleri incelendiğinde denel işlem süresinde kullanılan materyallerin öğrencilerin, derse katılımını ve öğrenmelerini kolaylaştırdığı görülmektedir. Derste kullanılan materyallerin, onların konuyu pekiştirmelerine yardımcı olduğu, materyal ile kalıcılığını arttığı, konunun görsel ve zihinsel olarak akıllarına yer ettiğini söyledikleri görülmüştür. Bu yorum öğrenci günlüklerinden alıntılarla da desteklenmektedir.

Ö 1: ““söz uçar yazı kalır” cümlesine “göz görür beyne alır” ifadesini eklemek istiyorum.”

Ö 9: “filmler, etkileyici ve öğretici idi.”

Motivasyon

Denel işlem süresince gerçekleştirilen öğrenme etkinliklerinin öğrencilerin sınıf içi ve dışındaki motivasyonunu artırdığı görülmektedir. Bu yorumu destekleyen bulgular aşağıda verilmiştir.

Ö 12: “dersinize büyük bir istekle geliyorum”

Ö 12: “sizin esprili tavrınız benim dersten aldığım verimi artırıyor.”

Derse Katılım / İlgi / Tutum

Denel işlem sürecinde eleştirel düşünmeye dayalı gerçekleştirilen öğretim etkinliklerinin ve grup çalışmalarının öğrencilerin derse olan ilgi ve tutumlarını artırdığı gözlemlenmiştir. Aşağıda öğrenci günlüklerinden bu yorumu destekleyen alıntılara yer verilmiştir.

Ö 12: “yapılan etkinlikler öğrencilerin derse ilgisini artırıyor.”

Ö 15: “derste mutlu oluyorum, farklı yollardan farklı bilgiler öğrenme isteği derse karşı tutumu olumlu etkiliyor.”

Yöntem ve Teknik

Denel işlem sürecinde elde edilen nitel veriler analiz edilirken süreç içerisinde kullanılan yöntem ve tekniklerin etkili olduğunun öğrenciler tarafından düşünüldüğü gözlemlenmiştir. Süreç içerisinde tercih edilen yöntem ve tekniklerin etkili olduğu, onların derse aktif ve etkin katılımını sağladığının altı çizilmektedir. Aşağıda bu yorumu destekleyen öğrenci görüşlerine yer verilmiştir.

Ö 37: “özellikle bu derste ne etkinliği yapacağım merak etmem benim bu derse olan ilgimi biraz daha artırıcı bir etki yapıyor. Derse olan ilgimin gün geçtikçe arttığını düşünüyorum özellikle grupla etkinlik olması öğretici ve açıklayıcı oluyor.”

Ö 38: “her ders farklı bir etkinlik her ders yeni bir heyecan yeni bilgiler ve eğlenceli oyunlar alışlagelmış derslerin dışında bambaşka bir ders”

Öğretim Elemanı Tutumu

Öğrenme – öğretme ortamının en önemli değişkenlerinden biri de öğretmendir. Öğretmenden sınıf ortamında ipucu, pekiştirici gibi değişkenleri yerinde ve zamanında kullanması beklenmektedir (Sönmez, 1994:108). Denel işlem süreci öğrenci günlükleri ile elde edilen nitel veriler analiz edildiğinde öğretim elemanının tutumunun öğrenme ortamında öğrencilerin etkinliklere katılımını, derse karşı olumlu tutum geliştirmesini ve öğrencilerin kendilerini güvende hissetmelerini sağladığı söylenebilir. Bu yorumları destekleyen verilerden örnekler aşağıda sunulmuştur.

Ö 7: “etkinliklerde öğrenci ön planda öğretmen yol gösterici”

Ö 12: “bu dönem sizinle çok mutlu oldum”

Eleştirel Düşünme

Denel işlem sürecini betimleyen nitel veriler incelendiğinde üçüncü tema olarak betimlenen eleştirel düşünme temasının analizi sonucunda: *sorgulama, düşünme, çok yönlü düşünme, farklı bakış açıları kazanma* gibi alt temalara ulaşılmıştır.

Sorgulama

Öğrenci günlüklerinden elde edilen nitel verilerin analizi sonucunda denel işlem sürecinde öğrencilerin katılım sağladığı etkinliklerin onların farklı bir bakış açısı geliştirmelerini desteklediğini, olaylara ve problemlere sorgulama temelli bir bakış açısı ile bakabildiklerini belirttikleri görülmüştür. Bu yorumlar öğrenci günlüklerinden yapılan alıntılarla da desteklenmektedir.

Ö 5: “6 şapka tekniğinin farklı düşünceleri geliştirilmesine faydalı olabileceğini düşünüyorum sınıfta yaptığımız etkinlik bu sonuca varmama sebep oldu.

Ö 16: “bu dünyada daha güzel olması gereken şeyler yaşayabiliriz. Çünkü her şey beyinde başlıyor ve beyinde bitiyor.”

Düşünme

Denel işlem sürecinde elde edilen nitel veriler analiz edildiğinde eleştirel düşünmeye dayalı öğretim etkinliklerinin öğrencilerin kendi düşünme süreçlerinin farkına varmalarını sağladığı söylenebilir. Öğrenci günlüklerinden alınan alıntılar bu yorumu desteklemektedir.

Ö 2: “düşünceleri sınıfta paylaşarak fikir sunularında bulunduk.”

Ö 10: “tanımlar anlaşılınca, çizgileri kullanarak nasıl açıklayacağımızı düşünmeye başladık.”

Çok Yönlü Düşünme

Denel işlem sürecinde elde edilen nitel veriler çözümlendiğinde öğrencilerin etkinlikler sırasında çok yönlü düşünemilmeye yönelik bazı çıkarımlarda buldukları düşünülmektedir.

Ö 32: “bu derste hayat görüşümüz açılıyor farklı bakış açıları kazanıyoruz.”

Ö 2: “bir konuya farklı bakış açıları ile yaklaşmak çok yönlü düşünmemizi sağlar, yeni fikirler ortaya sunmamızı sağlar”

Benzerlik - Farklılık

Denel işlem sürecinin nitel verilerinin analizinde eleştirel düşünme temasının alt temalarından bir diğeri benzerlik farklılık temasıdır. Benzerlik ve farklılıkları fark etme kavrama düzeyinde zihinsel bir süreci içermektedir. Araştırma sürecinde ders etkinlikleri ile öğrencilerin, bu zihinsel süreci gerçekleştirdiği görülmektedir.

Ö 7: “yıllık, ünite planlarının benzerlik ve farklılıkları belirlendi”

Ö 14: “planları inceledik, bunlar üzerinde ilişki kurduk benzer ve farklı yönlerini ele aldık.”

Farklı Bakış Açıları Kazanma

Denel işlem sürecinde gerçekleşen etkinlikler sırasında öğrencilerin etkinlikler sayesinde olaylara ve yaşama farklı bir bakış açısı ile yaklaşabileceklerinin farkına vardıkları görülmüştür. Öğrencilerin “Çok yönlü düşünme nedir?” “Çok yönlü düşünemilmenin kazançları nedir?” gibi sorulara cevap verdikleri görülmektedir. Bu bulgular öğrenci günlüklerinden alıntılarla da desteklenmektedir. Öğrenciler günlüklerinde bir ders materyali olan ders kitaplarına ilk defa farklı bir bakış açısı ile baktığını belirtmişlerdir.

Ö 2: “bir konuya farklı bakış açıları ile yaklaşmak çok yönlü düşünmemizi sağlar, yeni fikirler ortaya sunmamızı sağlar”

Ö 4: “çok yönlü düşünmek düşünme alanımızı genişletir her konuya her yönden bakmamızı sağlar”

Ö 30: “böylece bir ders kitabına ilk defa farklı bir açıdan bakmış oldum. Aslında ders kitaplarının pekiyi hazırlanmadığını düşünürdüm fakat içerik bakımından bazı eksiklikleri olmasına rağmen gerçekten iyi olduğunu fark ettim.”

Uygulamanın Güçlü Yanları

Denel işlem sürecinden elde edilen veriler çözümlendiğinde öğrencilerin denel işlem sürecinin güçlü yanlarının olduğunu düşündükleri söylenebilir. Bu bağlamda yapılan içerik analizi sonucunda, *mesleki gelişim desteği, zamanı etkili kullanma becerisi, üstbilgi, öz değerlendirme imkanı sağlama, anlamlı-kalıcı öğrenme*, gibi alt temalara ulaşılmıştır. Söz konusu temalar deney sürecinin detaylı olarak incelenmesine olanak sağlamaktadır. Ulaşılan alt temalar aşağıda detaylı olarak sunulmuştur.

Mesleki Gelişim Desteği

Denel işlem sürecinde elde edilen nitel veriler çözümlendiğinde öğrencilerin süreçte kazandıklarını ifade ettikleri özelliklerden birinin mesleki bilgi ve beceriler olduğu görülmüştür. Öğrenciler ders süresince bazı mesleki özellikler kazandıklarını belirtmişlerdir. Öğrenci günlüklerinde de bu bulgular aşağıdaki alıntılarda olduğu gibi betimlenmiştir.

Ö 22: “yaptığımız etkinliklerle birlikte mesleki bilgi ve becerilerimiz arttı

Ö 6:” yapılan etkinliklerle meslek hayatımda kullanabileceğim verimli bilgiler elde ettim.”

Zamanın Etkili Kullanma Becerisi

Denel işlem sürecinde elde edilen nitel veriler çözümlendiğinde öğrenciler ders etkinlikleri sayesinde dersin süresinin nasıl geçtiğini anlamadıklarını vurgulamışlardır. Bu bulgu öğrenci görüşleri ile desteklenmiştir.

Ö 4: “sıkılmadan eğlenceli ders işledik konuyu sıkılmadan ve çabuk kavradık. Zamanın nasıl geçtiğini anlamadım.”

Ö 7: “ders böyle gayet güzel üç saat olmasına rağmen sıkılmadım. Etkinlikler sırasında ders eğlenceli geçiyor.”

Üstbilgi

Denel işlem sürecinde öğrencilerden elde edilen nitel veriler çözümlendiğinde eleştirel düşünmeye dayalı öğretim sürecinin üstbilgi destekleyen etkinlikler ve bu çerçevede öğrencilerin öz değerlendirme yapmalarına olanak sağlayan eğitim durumları ve sınıf ortamını sağladığı düşünülmektedir. Eleştirel düşünmeye dayalı öğretim sürecinde yapılan gözlemlerde ve öğrenci görüşleri incelendiğinde öğrencilerin kendi öğrenme ve ders çalışma süreçlerine ilişkin önemli özellikleri fark ettikleri görülmüştür. Bu bulgular öğrenci günlükleri ile desteklenmektedir.

Ö 1: “güdüleme ilgili videolar izledik gerçekten çok etkileyici idi, bir öğretmen adayı olarak güdülemenin ders anlatmaktan daha etkili olduğunu düşünmeye başladım.

Ö 3: “ne kadar zor olduğunu gördük, bilgi gerektirdiğini fark ettik”

Öz Değerlendirme İmkânı Sağlama,

Denel işlem sürecine ilişkin elde edilen nitel veriler çözümlendiğinde öğrencilerin eleştirel düşünmeye dayalı öğretim sürecinde öz değerlendirmeye ilişkin yansıtımlar yaptıkları ders etkinliklerinin onların öz değerlendirme yapmalarına olanak sağladığı görülmektedir. Araştırmalar, beceri kazanma, geliştirme ve yetenek haline getirilmesinde öz değerlendirmenin başarı ile ilgili sonuçları etkilediği hipotezini desteklemektedir (Schunk ve Ertmer, 2000 akt: Schunk, 2009:122). Bu noktada denel işlem sürecinin öğrencilerin öz değerlendirme becerisi kazanmasına yardımcı olması öğrencilerin akademik başarı noktasında da desteklemesi anlamına gelebilir.

Ö 5: “benim için değişiklik oluyor açıkçası ön yargılarımı çürüttünüz.”

Ö 7: “sınavlarda etkinliklerden çıkarımlar yaparak soruları yapmamı sağladı”

Anlamlı – Kalıcı Öğrenme

Denel işlem sürecinde elde edilen nitel verilerin çözümlenmesi sonucunda elde edilen bulgularda süreçte uygulanan etkinliklerin öğrencilerin anlamlı ve kalıcı öğrenmeler gerçekleştirmelerine olanak sağladığı söylenebilir. Öğrenciler günlüklerinde etkin bir ders olduğunu, derse katılımlarının “etkinlikleri bizzat kendilerinin yapmalarının”, onların öğrenmelerini etkilediğini belirtmişlerdir. Bu yorum aşağıdaki bulgularla da desteklenmektedir.

Ö 1: ““söz uçar yazı kalır” cümlesine “göz görür beyne alır” ifadesini eklemek istiyorum.”

Ö 20: “ilkeleri öğrendik ve uygulama ile pekiştirdik”

Uygulamanın Zayıf Yanları

Denel işlem sürecinden elde edilen veriler çözümlendiğinde öğrencilerin denel işlem sürecinin zayıf yönlerinin de olduğunu düşündükleri görülmektedir. Bu bağlamda yapılan içerik analizi sonucunda, *ön hazırlık gerektirmesi, süreçte yaşanan sorunları* gibi alt temalara ulaşılmıştır. Söz konusu temalar deney sürecinin detaylı olarak incelenmesine olanak sağlamaktadır. Ulaşılan alt temalar aşağıda detaylı olarak sunulmuştur.

Ön Hazırlık Gerektirmesi

Denel işlem sürecinde elde edilen nitel veriler analiz edildiğinde öğrencilerin derse hazırlıksız geldiklerini, bu durumun da onların öğrenmelerini, derse katılımını, dersten aldıkları verimi etkilediğini dile getirdikleri görülmektedir. Hazırbulunuşluk, öğrencinin eğitim ortamına getirdiklerinin tümü olarak ele alınabilir (Sönmez, 1994: 88). Hazır bulunuşluk öğrencilerin derse katılımlarını ve öğrenmelerini etkileyen temel kavramlardan biridir.

Ö 15: “dersin başında sıkıntılıydım ödevi yapmadığım için rahat olamıyorum.”

Ö 16: “keşke evde Pes oynayacağımıza sizin dersinize hazırlanıp gelsek bizim için daha iyi olacak.”

Süreçte Yaşanan Zorluklar

Denel işlem sürecinde elde edilen nitel veriler analiz edildiğinde etkinliklerle işlenen ders süresince öğrencilerin yaşadığı bazı sorunları dile getirdiği görülmektedir. Bu sorunlar incelendiğinde az sayıda olsa da bazı öğrencilerin etkinlikleri yorucu bulduğu görülmektedir. Bununla beraber yine konuların dönem içerisinde yetişemeyeceğini düşünen öğrencilerin de olduğu görülmektedir. Öğrenci bu durumun kendisini kaygılandırıldığını dile getirmektedir.

Ö 10: “bugünkü yapılan etkinlik beni oldukça yordu”

Ö 11: “ günlük kısımları sıkıcı oluyor”

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmanın bulguları iki alt problem çerçevesinde irdelenmiş ve yorumlanmıştır. Bu alt problemler ışığında elde edilen sonuçlar aşağıda sunulmuştur.

Eleştirel düşünmeye göre tasarımılanan öğretim ilke ve yöntemleri dersi öğretim programı uygulamalarına katılan deney grubu öğrencileri ile geleneksel öğretim programı uygulamalarına katılan kontrol grubu öğrencilerinin; Deney ve kontrol gruplarının testlerden elde ettikleri puanlar arasında deney grubu lehine anlamlı bir fark bulunmuştur. Bu bulgulara dayanarak, eleştirel düşünmeye göre tasarımılanan öğretim ilke ve yöntemleri dersinin akademik başarı üzerinde geleneksel eğitim durumlarından daha etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Üstbiliş farkındalık düzeylerine ilişkin fark sorgulandığında deney ve kontrol gruplarının ölçekten elde ettikleri puanlar arasında deney grubu lehine anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Bu bağlamda, eleştirel düşünmeye dayalı tasarımılanan öğretim ilke ve yöntemleri dersi öğretim uygulamalarının öğrencilerin üstbiliş farkındalık düzeyleri üzerinde geleneksel yönetime göre daha etkili olduğu sonucuna varılmıştır.

Epistemolojik inançları sorgulandığı araştırma probleminde deney ve kontrol grubu öğrencilerinin ölçekten elde ettikleri puanlar arasında deney grubu lehine anlamlı bir fark bulunmuştur. Bu bulgu, eleştirel düşünmeye dayalı tasarımılanan öğretim ilke ve yöntemleri dersi öğretim uygulamalarının, öğrencilerin epistemolojik inançları üzerinde geleneksel eğitim durumlarına göre daha etkili olduğu sonucunu göstermektedir.

Deney ve kontrol grubunun eleştirel düşünme eğilimleri arasındaki farkın sorgulandığı alt problemde deney ve kontrol grupları öğrencilerinin ölçekten elde ettikleri puanlar arasında deney grubu lehine anlamlı bir fark bulunmuştur. Elde edilen bu bulgu, eleştirel düşünmeye dayalı tasarımılanan öğretim ilke ve yöntemleri dersi öğretim uygulamalarının öğrencilerin eleştirel düşünme eğilimleri üzerinde geleneksel eğitim durumlarına göre daha etkili olduğu sonucunu ortaya koymuştur.

Öğrencilerin denel işlem süreçlerinin uygulandığı öğretim süreçlerine ilişkin düşünce ve görüşlerinin belirlenmesi için öğrenci günlüklerinden elde edilen nitel veriler analiz edilmiştir. Analizlere göre öğretim süreci; “sınıf iklimi”, “öğrenme-öğretme süreci”, eleştirel düşünme”, uygulamanın güçlü yanları”, uygulamanın zayıf yanları” temaları altında betimlenmiştir. Bu temalar çerçevesinde ulaşılan sonuçlar aşağıda sunulmuştur.

Denel işlem sürecine ilişkin elde edilen nitel verilerin analizde; sınıf iklimi “iletişim”, “takım bilinci”, “sosyalleşme”, “kaynaşma”, “güvenlik-rahatlık”, “aktif katılım”, eğlenceli sınıf ortamı” alt temaları ortaya çıkmıştır. Bu temalar çerçevesinde, öğretim ilke ve yöntemleri dersinde eleştirel düşünmeye dayalı öğretimin süreçte olumlu bir sınıf iklimi oluşturduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Öğrenme ve öğretme süreci teması da “materyal kullanımı”, “motivasyon”, “ders katılım / ilgi ve tutum”, yöntem ve teknik”, “öğretim elemanı tutumu”, “ders yönelik tutum” alt temaları altında betimlenmiştir. Bu alt temalar çerçevesinde elde edilen bulgulardan hareketle, eleştirel düşünmeye dayalı öğretimin etkili ve verimli bir öğrenme öğretme süreci oluşumuna kaynaklık ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Denel işlem sürecini betimleyen nitel veriler incelendiğinde, süreç sırasında öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerini sergiledikleri görülmüştür. Öğrenciler etkinlikler süresince derse ve etkinliklere yönelik sorgulama yapmışlardır. Bu sorgulamaların kendilerinden, yaşadıkları çevreye doğru geliştiği görülmüştür. Bu bulgulara dayanarak eleştirel düşünmeye dayalı öğretim sürecinin öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerini kazanmalarını sağladığı söylenebilir. Bu sonuç nicel veriler ile de desteklenmektedir.

Nitel bulgular incelendiğinde, öğrencilerin denel işlem sürecinin güçlü yanla-

rının olduğunu düşündüğü görülmektedir. Eleştirel düşünmeye dayalı olarak tasarılanan öğretim ilke ve yöntemleri dersinin öğrencilerin anlamlı ve kalıcı öğrenmeler gerçekleştirmelerine, öz değerlendirme yapmalarına, üstbilgi yeteneklerini geliştirerek bu çerçevede denel işlem sürecinin öğrencilere “mesleki gelişim desteği” sağladığı düşünülmektedir. Bu sonuç araştırmanın nicel boyutundan elde edilen veriler ile de desteklenmektedir.

Denel işlem sürecini betimleyen nitel veriler incelendiğinde, öğrencilerin gün-lüklerde “uygulamanın zayıf yönleri”ni de dile getirdikleri görülmüştür. Bu zayıf yönler içinden derslere gelirken “ön hazırlık yapılması” gerekliliği öne çıkmıştır. Derse hazırlıksız geldiklerinde yaşadıkları sıkıntılar öğrenciler tarafından belirtilmekle beraber, bu durumdan rahatsızlık duyduklarını da ifade etmişlerdir. Son alt tema, “süreçte yaşanan sorunlar”dır. Bazı öğrenciler etkinlikler sırasında yorulduklarını, günlük tutmaktan sıkıldıklarını, ara sınavlara yönelik bazı kaygılar yaşadıklarını dile getirmişlerdir. Bu bulgular denel işlem sürecine ilişkin bazı olumsuzluklar yaşanabildiğini göstermiştir.

Eleştirel düşünen bireyler yetiştirme ihtiyacı eleştirel düşünen öğretmenlerin gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Araştırma kapsamında eleştirel düşünmeye dayalı olarak geliştirilen ders etkinliklerinin öğrencilerin; akademik başarılarını, üstbilgi farkındalıklarını, epistemolojik inançlarını ve eleştirel düşünme eğilimlerini geliştirdiği görülmüştür.

Araştırmada; eleştirel düşünmeye dayalı öğretimin öğrenme üzerine olumlu etkileri dikkate alındığında da öğretim sürecinde kullanılabilmesi için özellikle eğitim fakültelerinde görev alan öğretim elemanlarının desteklenmeleri sağlanmalıdır. Bu amaçla gerekli görüldüğü takdirde eleştirel düşünmeye dayalı öğretimin nasıl tasarlanabileceği ve uygulanabileceği ile ilgili öğretim elemanlarının akademik destek almaları sağlanabilir.

Öğretmen adaylarının kendi öğrenme süreçlerinin gelecekte tasarlayıp uygulayacakları öğretim süreçlerine katkı sağlayacağı varsayımından hareketle özellikle öğretmen adaylarının bireyin, öğrenmeyi öğrenme, yaratıcı düşünme ve özellikle eleştirel düşünmenin işe koşulduğu, üst düzey bilişsel süreçleri hedefleyen, yaratıcı öğrenme ortamları tasarlaması yeni nesillerin yetiştirilmesinde önemli ve gerekli görülmektedir. Bu nedenle, öğretmen yetiştiren programlar içinde eleştirel düşünmeyi geliştirici etkinliklere yer verilmesinin önemli olacağı düşünülmektedir.

Eleştirel düşünmeye ilişkin yapılan bu çalışma, farklı dersler ve alanlara yönelik, farklı bağımlı değişkenler ve ölçme araçları ile yapılabilir, bu çalışmaların öğretmen eğitiminde niteliğin artırılmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Açıköz, K. Ü. (2003). *Etkili Öğrenme ve Öğretme*. İzmir: Eğitim Dünyası Yayınları.
- Başbay, M. (2008). *Yenilenmiş Taksonomiye Göre Düzenlenmiş Öğretim Tasarımı Dersinde Projeye Dayalı Öğretimin Öğrenme Ürünlerine Etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara
- Beşoluk, Ş. ve Önder, İ. (2010). Öğretmen Adaylarının Öğrenme Yaklaşımları, Öğrenme Stilleri ve Eleştirel Düşünme Eğilimlerinin İncelenmesi. *İlköğretim Online*, 92, 679 – 693.
- Beydoğan, Ö. H. (2003). Öğretim Sürecinde Düşünme Becerilerinin Geliştirilmesi. *GÜ Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4 (1), 157-165.
- Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Cevizci, A. (2010). *Eğitim Sözlüğü*. Ankara: Say Yayınları.
- Cohen, L, Manion, L ve Morris K. (2000). *Research Methods, in Education*. Tyler and Francis e-Library.
- Costa, L. A. (1987). Thinking Skills: Concept and Technques. Heima, Marcia, Slomianko, Joshua (Ed.). National Education Association of United States (16-23). Washington. DC: National Education Association.
- Creswell, J. W. (2014). *Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları. Araştırma Desenleri* (S. B. Demir, Çev.). Ankara: Eğitim Kitap Yayınları.
- Cüceloğlu, D. (1995). *İyi Düşün doğru Karar Ver.* (8. Bs.). İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Demirel, Ö. (2003). *Eğitim Sözlüğü*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Deryakulu, D. ve Büyüköztürk Ş. (2002) Epistemolojik İnanç Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Eğitim Araştırmaları Dergisi*. 18, 111-125
- Deryakulu, D. ve Büyüköztürk, Ş. (2005). Epistemolojik İnanç Ölçeğinin Faktör Yapısının Yeniden İncelenmesi: Cinsiyet ve Öğrenim Görülen Program Türüne Göre Epistemolojik İnançların Karşılaştırılması. *Eğitim Araştırmaları*, 18, 57–70.
- Erdem, M., Yılmaz, A. ve Akoyunlu, B. (Mayıs 2008). *Öğretmen Adaylarının Bilgi Okuryazarlık Özyeterlik İnançları ve Epistemolojik İnançları Üzerine Bir Çalışma*. International Educational Technology Conference (IECT), Eskişehir'de sunulan bildiri.
- Gültekin, S. (2006). *Bilgi Toplumu ve Eğitim Programları*. Yayınlanmamış. Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.

- Ennis, H. R. (1987). *Thinking Skills: Concept and Technques*. H. Marcia, ve S. Joshua (Ed.). *National Education Association of United States (40-48)*. Washington, DC: National Education Association.
- Halpern, D. F. (1999). *Teaching for Critical Thinking: Helping College Students Develop the Skills and Dispositions of a Critical Thinker*. *New Directions for Teaching And Learning*, 80, 69-74.
- Khun, D. A. (1999). *Developmental Model of Critical Thinking*. *Educational Researcher*, 28 (2), 16-25.
- Khun, D ve Dean, D. Jr. (2004). *Metacognition: A Bridge Between Cognitive Psychology and Educational Practice*. *Developmental Psychology: Implications for Teaching*, 43 (4), 268-273.
- Kuzgun, Y. ve DeryaKulu, D. (2014). *Eğitimde Bireysel Farklılıklar*. (3. Bs.). Ankara: Nobel Kitap.
- Kökdemir, D. (2003). *Belirsizlik Durumlarında Karar Verme ve Problem Çözme*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Milli Eğitim Temel Kanunu (MEB) (t.y.). 10 Haziran 2014 tarihinde http://mevzuat.meb.gov.tr/html/temkanun_0/temelkanun_0.html adresinden erişildi.
- Mctigle, J J. (1987). *Thinking Skills: Concept and Technques*. Heima, Marcia, Slomianko, Joshua (Ed.). *National Education Association of United States (24-30)*. Washington, DC: National Education Association.
- Muhtar, S. (2006). *Üstbilişsel Strateji Eğitiminin Okuma Becerisinde Öğrenci Başarısına Olan Etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Pintrich, P, R. (2002). *The role of Metacognitive Knowledge in Learning, Teaching and Asseesing*. *Theory into Practice*. 41 (4), 219-225.
- Schunk, H. D. (2009). *Öğrenme Teorileri-Eğitimsel Bir Bakışla* (M. Şahin, Çev.). Ankara: Nobel Yayınları.
- Sönmez, V. (1994). *Program Geliştirmede Öğretmen El Kitabı*. (7. Bs.). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Sulaiman, N L. (2012). *Incorporating Critical Thinking: Teaching Strategies in Malaysian Technical and Vocational Education (Tve) Programs*. Doctoral Thesis , Colorado University, Denver.
- Şimşek, H. ve Yıldırım, A. (2006). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. (5. Bs.). Ankara: Seçkin Yayınları.
- Tekin, H. (2004). *Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme*. (17. Bs.). Ankara: Yargı Yayınevi.
- Üstündağ, T. (2009). *Yaratıcılığa Yolculuk*. (3. Bs.). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Wyre, H, S. (2007). *Critical Thinking, Metacognition and Epistemological Blief*. Doctoral Thesis, University of Phoenix, Phoenix.

YEDİNCİ SINIF ÖĞRENCİLERİNİN CEBİRSEL SÖZEL PROBLEMLERİ ÇÖZME BECERİLERİNİN İNCELENMESİ

Examination of Seventh Grade Students' Ability to Solve Algebraic Verbal Problems

Gönderim Tarihi: 29.11.2017

Kabul Tarihi: 05.02.2018

Doi: 10.31795/baunsobed.437730

Deniz KAYA*

ÖZ: Bu çalışmada yedinci sınıf öğrencilerinin cebirsel sözel problemleri çözme becerilerini incelemek amaçlanmıştır. Tarama modelinin benimsendiği betimsel çalışma, 2016-2017 eğitim-öğretim yılının ikinci döneminde yedinci sınıf düzeyinde rastgele seçilen toplam 150 öğrenci ile yürütülmüştür. Öğrencilerin cebirsel sözel problem becerilerini ortaya çıkarmak için günlük yaşam durumlarına yönelik 10 adet açık uçlu problem veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Veriler içerik analizi göre değerlendirilmiştir. Değerlendirmede Marzano'nun (2000) geliştirmiş olduğu aşamalı puan ölçeği kullanılmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre, yedinci sınıf öğrencilerinin cebirsel sözel problemler için sonucun doğruluğuna ve çözüm yoluna karar verme, çözüme ilişkin mantıklı tartışmalar yapma, sözel problemi çözme, genelleme yapma ile uygun muhakemeyi belirleme ve kullanma boyutlarındaki beceri düzeylerinin arzu edilen seviyede olmadığı belirlenmiştir. Sonuç olarak, farklı sayıda cebirsel problem çeşitleri ile sorgulamanın ön planda tutulduğu öğretim programına yer verilmesi öneri olarak sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Beceri, Cebirsel Sözel Problemler, Yedinci Sınıf.

ABSTRACT: In this study, the purpose is to examine seventh grade students' ability to solve algebraic verbal problems. The descriptive study in which the survey model was adopted with a total of 150 students randomly selected at the seventh grade level in the second semester of the 2016-2017 academic year. In order to reveal the students' algebraic verbal problem skills, 10 open ended problem data collection tools were used for daily life situations. The data were evaluated according to the content analysis. A graded score scale developed by Marzano (2000) was used in the evaluation. According to the results obtained

* Dr., Milli Eğitim Bakanlığı/denizkaya50@yahoo.com, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-7804-1772

from the study, it was determined that seventh grade students did not have the desired level of skill in determining the correctness of the result and solution for algebraic verbal problems, making logical discussions about solving, verbal problem solving, generalizing and determining and using appropriate reasoning. As a result, it has been proposed as a suggestion that the curriculum with different kinds of algebraic problem types and questioning is held on the front line.

Keywords: Skill, Algebraic Verbal Problems, Seventh Grade.

GİRİŞ

Dokuzuncu yüzyılda ayırık parçaların bir araya gelmesi şeklinde bir tanımlama ile yola çıkan cebir, günümüzde alanlar arası birleştirici rolüyle kronolojik bir serüven izlemiştir. Dolayısıyla cebir, birçok araştırmacı için farklı tanımlar/tanımlamalar içermektedir. Örneğin Usiskin (1995) cebiri gerçek ve varsayımsal desenleri tanımlamak için sembolik bir dil, genelleştirilmiş bir aritmetik, problemleri çözmek için etkili bir araç olarak belirtmiştir. Romberg ve Spence (1995) “cebiri dünyayı anlamlandırmak-tahmin yapmak-ölçemediğimiz veya sayamadığımız şeyler hakkında çıkarım yapmak için kullanılan bir araç” olarak nitelendirmiştir (s.186). Cebir, düşünmenin bir yolu olarak kabul edilir (Vance, 1998). Bu yüzden bir okul dersi, bir düşünce aracı ve soyut kavramlar için sistematik bir yaklaşım tarzı olan cebire birçok farklı işlevlerde rastlanılmaktadır (Dede ve Argün, 2003). Kieran’a (1992) göre cebir; matematiğin bir dalı olarak sadece harflerle nicelikleri temsil etmekle kalmaz bu sembollerle hesaplamalar da yapar. Dolayısıyla matematik öğretimindeki etkinliğinin yanı sıra matematiksel dilin anlaşılmasına olan katkısı nedeniyle önemli bir konum edinmiştir. Özellikle soyut düşünce yapısı sayesinde matematiğin alt alanları ve diğer bilim dallarının öğeleri arasında kavramsal ve kuramsal açılardan ortak bir köprü ve dil görevi üstlenir (Erbaş, Çetinkaya ve Ersoy, 2009). Ayrıca bir düşünce biçimi olarak öğrencilerin matematiksel durumları genelleştirip modelleyebilmelerini ve analiz etmelerini sağlayan bir dizi kavram ve becerileri de bünyesinde barındırır (National Council of Teachers of Mathematics [NCTM], 2000). Önceleri cebir, temel olarak bilinmeyenleri temsil etmek için harfler ve yazılı semboller olarak bilinen alfabe kullanımı içeriyorken matematiksel gelişmelerle birlikte hem bilinen hem de bilinmeyenlerin genellemesine izin vererek bilinenleri temsil etmeye başlamıştır (Kieran, 1992). Bu durum cebir öğretimine/eğitime yeni bir kapı aralayarak bilgi ve becerilerin artmasına ortam hazırlamıştır. Ancak hem öğretici hem de eğitici için cebirin önemi, gerekliliği ve işlevleri düşünüldüğünde öğrencilerin cebiri anlamada zorlandıkları ve birtakım sıkıntı yaşadıkları birçok araştırmaya konu olmuştur. Alan-

yazın incelendiğinde, öğrencilerin basit doğrusal denklemlerin çözümünde, harfli ifadelerle işlemlerde, değişkeni bir problem cümlesine dönüştürmede, harfli sembolleri yorumlamada, özdeşlik/denklemleri anlamlandırmada, cebirsel düşünme ile muhakeme etmede yaşadığı güçlükler örnek olarak gösterilebilir (Akgün, 2009; Birgin, 2012; Çelik, 2007; Dane ve Başkurt, 2012; Dede ve Peker, 2007; Erbaş ve diğer., 2009; Kaya, 2015; Kieran, 1992; Özarlan, 2010; Soylu, 2008; Stacey ve MacGregor, 2000; Yenilmez ve Avcu, 2009). Diğer yandan hatalı çıkarımlar, yanlış ayrıntılar, eksik ve doğru olmayan problem şemaları gibi unsurlar da öğrencilerin problem çözmede hatalar yapmalarının ve zorlanmalarının nedeni olarak belirtilebilir (Cook, 2006). Nitekim birçok uluslararası çalışma kuruluşlarının cebir öğrenme alanı için yayınlamış olduğu raporlar irdelendiğinde, çok sayıdaki ülkenin cebir başarı seviyesinin istenilenin gerisinde kaldığı söylenebilir (MEB, 2016; OECD, 2016).

Ulusal Matematik Öğretmenleri Konseyi'ne göre cebir, soyut yapılar ve bu yapıların ilkelerini simgelerle ifade eden problemleri çözmek demektir (NCTM, 2006). Dolayısıyla cebir öğretiminin temel felsefelerinden birisi de problem çözme becerisinin inşasına dayanak oluşturmaktır. Fakat bireylerin sözel problemleri çözebilmeleri için değişkenler arasındaki ilişkileri belirlemeleri, problemi ifade edecek denklemleri kurabilmeleri, denklem olarak verilen cebirsel ifadeye uygun bir problem durumunu ortaya koyabilmeleri veya kendi problemlerini kurabilmeleri gereklidir (NCTM, 2000). Özellikle bireylerin sözel problemlere karşı gösterdiği tepki cebir bilgilerin inşasındaki dinamikliğine bağlıdır. Her ne kadar birçok sözel problem cümlesi cebiri çağrıştırmasa da matematiksel düşüncenin oluşumunda cebirsel düşünce vazgeçilmezdir. Bu yüzden soyut düşünce ve mantıksal çıkarımların kapısını aralayan cebir problem çözme süreçlerinde sıkça kullanılmaktadır (MacGregor ve Stacey, 1997; NCTM, 2000). Problem çözme ise elindeki var olan durumları kullanarak sonucu tahmin etme ve çıkarımlarda bulunma işidir (Ersoy ve Bal-İncebacak, 2017). Bu durum ise cebirsel problemleri çözmede tam karşılığını bulur. Özellikle sözel problemlerde yer alan bilinmeyenler karşısında cebirsel düşünme ve muhakeme edebilme yeteneğine sahip bireylerin çabaları oldukça değerlidir. Örneğin *"iki ekme ve bir simitin fiyatı 3 liradır. Bir ekmeğin fiyatı 1 lira ise bir simitin fiyatı kaç liradır"* ifadesi karşısında bilinenlerden hareketle bilinmeyene ulaşılmaya çalışılması cebirsel düşünmeye, sadece toplam fiyat üzerinden simitin fiyatına ulaşılmaya çalışması cebirsel muhakemeye kapı aralamaktadır. Dolayısıyla öğrencilerin denklemlerin çözümlerine yönelik uğraşlarına neden olan cebirsel sözel problemler matematik programının önemli bileşeni ve aritmetikten cebire geçişi sağlayan temel kavramlar olarak nitelendirilebilir (Chapman, 2002; Dede, 2004; NCTM, 2006; Stacey ve MacGregor, 2000; Usiskin, 1995). Çünkü öğrencilerin cebirsel muhakeme ve düşünme düzeylerinin

gelişiminde problem çözme önemli bir yer tutucu iken cebirsel sözel problemler matematik öğretim programının yapıtaşı konumundadır. Bu bağlamda, matematik derslerinde cebirsel ifade ve denklemlerin kavramsal olarak anlaşılmasını sağlayacak problem kurma çalışmaları önemli bir bileşen haline dönüşmüştür (Ünlü ve Aktaş, 2017). Özellikle problem çözme eylemlerinin matematik müfredatlarının merkezinde olması, bu konuya ayrı bir önem verilmesine neden olmuştur (Soylu ve Soylu, 2006). Nitekim Milli Eğitim Bakanlığı'na göre, matematik öğretiminin temel amaçlarından birisi de bireylerin problem çözme becerilerini geliştirmektir (MEB, 2013).

Alanyazın incelendiğinde, öğrencilerin cebirsel sözel problemleri çözmekte zorlanmalarının yanı sıra bir takım güçlükler yaşadıkları görülmektedir. Örneğin, Özarslan (2010) tarafından yedinci sınıf düzeyinde 364 öğrenci ile yürütülen çalışma sonucunda, öğrencilerin cebirsel sözel problemlere denklem kurma ve kurulan denklemi çözme başarılarının düşük olduğu rapor edilmiştir. Ayrıca bilinmeyenle katsayı arasındaki ilişkiyi kuramama, eşitlikteki terimlerin yerini değiştirirken işaret değiştirmeme, bilinen terimle bilinmeyen terimi birlikte işleme alma ve eşitliği kullanmama veya yanlış yerde kullanma şeklinde hata türleri tespit edilmiştir. Kabael ve Akın (2016) tarafından yedinci sınıf öğrencilerinin cebirsel sözel problemi çözerken kullandıkları stratejiler incelenmiş ve öğrencilerin cebirsel stratejileri problem çözüm sürecinde kullanma yerine genellikle aritmetiksel çözüme odaklandıkları belirlenmiştir. Benzer şekilde, Akkan, Çakıroğlu ve Güven (2009) tarafından ortaokul altıncı ve yedinci sınıf öğrencilerinin aritmetiksel ile cebirsel sözel problemlerden denklem oluşturma, verilen aritmetiksel ve cebirsel denklemlere uygun problemleri kurma yeterlilikleri belirlenmeye çalışılmıştır. Elde edilen bulgular, altıncı ve yedinci sınıf öğrencilerinin problem durumuna uygun bir denklem oluşturmanın, denklem durumuna uygun bir problem kurmaya göre daha yeterli olduğunu göstermiştir. Ayrıca her iki öğrenim seviyesindeki öğrencilerin aritmetiksel sözel problemlerden denklem oluşturmada ve aritmetik denklemlere uygun problem kurmada, cebirsel sözel problemlerden denklem oluşturmaya ve cebirsel denklemlerden problem kurmaya göre daha yeterli olduğu tespit edilmiştir. Akgün (2009) tarafından sekizinci sınıf düzeyinde 158 öğrencinin sözel problemler ve değişken kavramı arasındaki ilişkiyi kurabilme becerileri belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırma sonucunda, öğrencilerin büyük bir kısmının matematiksel bir ifadeyi ya da bir denklemi ya da matematiksel bir değişkeni bir problem cümlesine dönüştürmede oldukça zorlandıkları görülmüştür. Didiş ve Erbaş (2012) tarafından 217 öğrenci ile yürütülen çalışmada ise öğrencilerin cebirsel sözel problemleri çözümedeki başarılarının oldukça düşük olduğu belirlenmiştir. Diğer yandan öğrencilere göre başarısızlığının nedeni; problem durumunu anlayamamaktan ve yorumlayamamaktan kay-

naklı denklemi kuramama ile problemi çözememe olarak belirtilmiştir. Benzer şekilde, Karacaoğlu (2015) tarafından 6., 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin cebirsel sözel problemleri çözme stratejilerini ve bu süreçteki hatalarını belirlemek amacıyla toplam 1017 öğrenci ile bir çalışma yürütülmüştür. Çalışma sonucunda öğrencilerin cebirsel sözel problemleri çözerken çoğunlukla sistematik dağıtma, ters işlem, bölme sonrası düzenleme, deneme yanılma ve denklem kurma ve çözme stratejilerini kullandıkları; hata türü olarak sıklıkla mantık hatası yaptıkları rapor edilmiştir. Bir başka çalışmada ise Bal ve Karacaoğlu (2017) tarafından öğretmenlerin bakış açısıyla öğrencilerin cebirsel sözel problemlerin çözümüne yönelik stratejileri ve yaptıkları hata türleri belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırma sonucunda öğretmenlere göre öğrencilerin deneme yanılma, sistematik dağıtma, ters işlem, denklem kurma ve çözme stratejilerini etkili olarak uygulayabileceklerini ancak soruların çözümünde en çok mantık hatası yapabileceklerini düşündükleri belirlenmiştir. Dede (2004) tarafından 287 öğrenci ile yürütülen çalışma sonucunda ise öğrencilerin cebirsel sözel problemleri denklem formuna getirirken, ters çevirme, örnek verme, aynı harf kullanma, farklı harf kullanma ve mekanik denklemler kurma gibi çözüm stratejilerini kullandıkları tespit edilmiştir. Ayrıca öğrencilerin sözel problemleri denklem olarak yazmada zorlandıkları belirlenmiştir. Benzer şekilde, MacGregor ve Stacey (1996) tarafından 14-16 yaş aralığında değişen 90 öğrenci ile yürütülen çalışma sonucunda öğrencilerinin çoğunluğunun problemlerin çözümünde denklem kurarken zorlandıkları rapor edilmiştir.

Sonuç olarak, öğrencilerin problemlere göstermiş olduğu reaksiyon birçok öğrenme alanı için önemli kabul edilmektedir (NCTM, 2006). Öğrencilerin etkili bir matematik deneyimi yaşamalarında, matematiksel düşünceleri arasındaki bağlantıyı kurmalarında ve öğrenme alanları arasındaki geçişi fark etmelerinde iyi bir problem çözücü olması istenir. Özellikle cebirsel sözel problemler, bireylerin öğrenme güdüsünün matematiksel dile çevrilmesinde ve günlük hayatla etkileşime girmesinde önemli roller üstlenmiştir. Nitekim bireylerin matematiksel modellemedeki temel algıyı tecrübe etmesi ve bilişüstü düşüncüyü ileriye taşımasında cebirsel sözel problemler tek ve iyi bir örnek olarak gösterilmektedir (Bonotto, 2010). Dolayısıyla gerçek durum/yaşam hikâyesinden yola çıkan cebirsel problemler öğretim programlarının vazgeçilmezleridir. Cebir konusu ve içeriği ile ilgili yürütülen çalışmalar genel olarak irdelendiğinde birçoğunun öğrencilerin cebirle olan mücadelesini konu edindiği görülmektedir. Özellikle cebir öğrenme alanı kazanımlarına yönelik öğrencilerin performansları ele alınmaktadır. Alanyazından farklı olarak yürütülen çalışmada öğrencilerin cebirsel sözel problemlere yönelik tepkileri ayrı başlıklar (boyutlar) altında ele alınarak daha derinlemesine çözümleme yapılmaya çalışılmıştır. Bu sayede öğrencilerin cebirsel sözel problemler karşısında yaşadığı

güçlüklerin kaynağı belirlenerek öğretim programlarına kaynak oluşturulması sağlanacaktır. Bu bağlamda, günlük yaşamda sıkça karşılaşılan cebirsel sözel problemler ile öğrenciler karşı karşıya bırakılmış ve öğrencilerin cevap kâğıtları aşamalı puanlama ölçeğine göre incelenerek, cebirsel sözel problem becerilerini nasıl kullandıkları belirlenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla da öğrencilerin cebirsel sözel problem çözme beceri düzeylerini belirlemek için bu çalışma yürütülmüştür. Alanyazından farklı olarak öğrencilerden cebirsel sözel problemleri çözerken neler yapması gerektiği yani beklentiler boyutlara ayrılmış ve her bir boyut için ayrı ayrı aşamalı puanlandırma yapılarak değerlendirilmeye gidilmiştir. Bu sayede her problem cümlesine yönelik öğrenci cevapları boyutlar dâhilinde değerlendirilmeye tabi tutulmuştur.

YÖNTEM

Araştırmada yedinci sınıf öğrencilerinin cebirsel sözel problemleri çözme becerileri incelendiğinden tarama modeli benimsenmiştir. Bu doğrultuda, çalışmada belirli bir grubun cebirsel sözel problemleri çözme becerileri var olduğu şekliyle betimlenmeye çalışılmıştır. Nitekim tarama modelleri, çok sayıda elemandan oluşan bir evrende, evren hakkında genel bir yargıya varmak amacı ile evrenin tümü ya da ondan alınacak bir grup üzerinde yapılan düzenlemeler olarak kabul edilir (Karasar, 2013). Dolayısıyla tarama modelinin temel amacını, bir topluluğa ait olan bir grup bireyin herhangi bir konuya ilişkin görüşleri, tutumları, inançları veya bilgilerini betimlemek oluşturmaktadır (Fraenkel ve Wallen, 2003).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, 2016-2017 eğitim-öğretim yılının bahar yarısında, İzmir şehir merkezindeki bir devlet ortaokulunun yedinci sınıfında öğrenim gören 82’i kız (%54.7) ve 68’i erkek (%45.3) olmak üzere seçmeli matematik uygulamaları dersini alan 150 öğrenci oluşturmaktadır. Matematik uygulamaları dersi seçmeli bir ders olup öğrencilerin isteği doğrultusunda oluşturulmaktadır. Bu dersi seçen öğrencilerin matematik başarı seviyesi açısından bir ölçüt bulunmamaktadır. Bu ders için uygulanan öğretim programın öncelikli hedefi; *“öğrencilere düzeylerine uygun matematiksel uygulamalar yapma fırsatı vererek matematik bilgi ve becerilerini geliştirirken matematiği sevdirmek ve matematiğe karşı olumlu tutum geliştirmek”* olarak ifade edilmektedir (MEB, 2012). Diğer yandan ölçme aracı toplam 156 öğrenciye uygulanmış ancak iki öğrenci ilk oturuma katılıp ikinci oturuma katılmadığından ya da ikinci oturuma katılıp ilk oturuma katılmadığından, dört öğrenci ise son iki oturuma katılmadığından çalışmaya dâhil edilmemiştir. Bundan dolayı bu altı öğrencinin cevap kâğıdı eksik oturuma katıldığı gerekçesiyle değerlendirme dışında tutulmuştur.

Veri Toplama Aracı ve Analizi

Veri toplama aracı olarak; ilgili literatür, öğretmen ve ortaokul yedinci sınıf matematik ders kitabı ile öğretim programı desteğiyle hazırlanan 10 soruluk açık uçlu problemler kullanılmıştır. Cebir öğrenme alanında yer alan “birinci dereceden bir bilinmeyenli denklem kurmayı gerektiren problemleri çözer” kazanımını içeren problemlerin hazırlanmasında uzman görüşü alınmıştır. Hazırlanan soruların ölçme amacına uygun olup olmadığı ve ölçülmek istenen alanı temsil edip etmediği uzman görüşüne göre saptanır (Karasar, 2013). Bu bağlamda, hazırlanan sorular iki matematik eğitimcisine ve üç matematik öğretmenine gösterilerek önerileri doğrultusunda düzeltmeler/düzenlemeler yapılmıştır. Örneğin bir soru cümlesi iki bilinmeyenli bir denklem formu içerdiğinden tekrar düzenlenmiş, başka bir soru cümlesinin verileri ise çelişkili çözüm ürettiği için yeniden düzeltilmiştir. Bu aşamadan sonra uygulama öğrencileri dışındaki 17 kişilik bir öğrenci grubu ile pilot uygulama yapılarak öğrencilerin anlamakta veya anlamlandırmakta zorlandığı noktalar tespit edilmiş ve gerekli düzeltmeler/düzenlemeler yapılmıştır. Örneğin bir soru cümlesi öğrenciler tarafından farklı anlamlar yüklendiği için tekrar düzenlenmiş, başka bir soru cümlesi de öğrencilere oldukça karmaşık ve zor geldiği için ölçme aracından çıkartılmıştır. Bu sayede hazırlanan sorulara ait dil, seviye, uygunluk ve içerik geçerliliği sağlanmıştır. Ölçme aracının güvenilirlik katsayısının hesaplanmasında SPSS 22.0 paket programından yararlanılmış ve Cronbach Alpha ölçüm güvenilirlik katsayısı 0.89 (N=195) olarak hesaplanmıştır. Güvenirlik hesaplaması yapılırken aşamalı puan ölçeğine göre, öğrencilerin her bir soru için verdikleri ölçümlenmiş cevapları dikkate alınmıştır. Kazanıma uygun olarak hazırlanmış örnek cebirsel sözel problemler ve ait olduğu kazanım aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 1: Örnek Problem Cümleleri ve Ait Olduğu Kazanım

No	Örnek Soru Cümlesi	Kazanım
Problem 3	Melike'nin birinci matematik sınav sonucu $(x+10)$, ikincisi $(2x+10)$ ve üçüncüsü ise $(3x+10)$ 'dur. Melike'nin bu 3 sınavdan aldığı puanların ortalaması 70 olduğuna göre, birinci sınav sonucunu bulunuz. Çözümünüzü ayrıntılı bir şekilde yapınız:	Birinci dereceden bir bilinmeyenli denklem kurmayı gerektiren problemleri çözer
Problem 5	İki kardeş biriktirmiş oldukları harçlıkları karşıladıklarında Anıl'ın harçlığına 5 TL ekleyip 3'e bölündüğünde İnci'nin harçlığının yarısına eşit olduğu görülüyor. İnci'nin harçlığı 120 TL olduğuna göre, Anıl'ın harçlığının kaç TL olduğunu bulunuz. Çözümünüzü ayrıntılı bir şekilde yapınız:	Birinci dereceden bir bilinmeyenli denklem kurmayı gerektiren problemleri çözer
Problem 10	Bir pasta ustası pasta yapmak için kremadan $(2a+3)$ gram, şekerden $(b-5)$ gram ve çikolatadan $(a+b)$ gram kullanıyor. Pasta ustası kremadan 9 gram, şekerden 10 gram kullandığına göre, çikolatadan kaç gram karıştırmıştır? Çözümünüzü ayrıntılı bir şekilde yapınız:	

Ölçme aracı her oturumda iki soru olmak üzere beş oturumda uygulanmıştır. Oturumların süresi ise 20 dakika ile sınırlı tutulmuştur. Uygulanan cebirsel sözel problemlerde öğrencilerden beklenen; problemi oluşturan yapıları/öğeleri fark etmek, problemi anlamak ve tanımlamak, problemin amacını analiz etmek, problemde yer verilen gereksiz bilgileri ayırt etmek, çözüm için yeterli bilgi verilmemişse bunu belirlemek, çözüm için etkili bir plan yapmak, problemi çözmeye başladığı andan itibaren bildiklerini kâğıda aktarmak, problemi değişik biçimlerde (grafik, şema, tablo, resim, şekil vb.) ifade etmek, problem çözümünü ifade ve matematiksel işlemlerle desteklemek, problemin çözümünü için uygun stratejiyi belirleyerek bunu açık ve net bir şekilde ifade etmek, problem çözme planının işleyip işlemediğini kontrol etmek gibi kurallara dikkat etmeleri beklenmektedir. Dolayısıyla öğrenciler problem durumları ile ilgili çözüm yoluna ve sonucun doğruluğuna karar verebilmeli, çözüm için mantıklı tartışmalar yapabilmeli, genellemede bulunabilmeli, verilen ve istenileni çözüm adımlarıyla ortaya koyabilmeli, uygun muhakemeyi kullanabilmelidir. Diğer yandan ölçme aracının değerlendirilmesinde ise Marzano'un (2000) aşamalı puan ölçeği kullanılmıştır. Puan ölçeğine ait bilgiler aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 2: Aşamalı Puan Ölçeği

Boyutlar	Puan	Gözlenecek Öğrenci Davranışı
Q ₁ :Sonucun doğruluğuna ve çözüm yoluna karar verme	4	Öğrenci sonucun doğruluğuna ve çözüm yoluna karar vermede uygun stratejiyi kullanır ve neden seçtiğini net bir şekilde açıklar.
	3	Öğrenci sonucun doğruluğuna ve çözüm yoluna karar vermede uygun stratejiyi kullanır ancak neden seçtiğini net bir şekilde açıklayamaz.
	2	Öğrenci sonucun doğruluğuna ve çözüm yoluna karar vermede uygun stratejiyi belirler ama çözümü uygun değildir. Dolayısıyla kriterler içerisinde en uygun seçeneği belirleyemez.
	1	Öğrenci karar vermede problem durumu ile ilgili olmayan kriterler kullanır.
	0	Öğrenci hiçbir yargıda bulunmaz.
Q ₂ :Çözüme ilişkin mantıklı tartışmalar yapma	4	Öğrenci düşündüklerini en iyi ifade eden mantıklı tartışmalar geliştirir ve net bir şekilde açıklar.
	3	Öğrenci düşündüklerini mantıklı bir şekilde ifade eder fakat net bir şekilde açıklayamaz.
	2	Öğrenci çözüme ilişkin net olmayan tartışmalarda bulunur. Tartışmalarında bazı mantıksal hatalar bulunur.
	1	Öğrencinin tartışmaları net ve uygun değildir. Mantıksal çıkarımları geçersizdir.
	0	Öğrenci hiçbir yargıda bulunmaz.
Q ₃ :Sözel problemi çözme	4	Öğrenci problemin çözümünde en etkili yolu seçer ve bunun olası çözüm yolları içerisinde neden en etkili olduğunu net bir şekilde açıklar.
	3	Öğrenci bir engelin veya zorluğun üstesinden gelmede en etkili çözüm yolunu seçer ve bunun olası çözüm yolları içerisinde neden en etkili olduğunu tam olarak açıklayamaz.
	2	Öğrenci bir engelin veya zorluğun üstesinden gelmede doğru bir çözüm yolu seçer ama bu en etkili olan değildir. Öğrencinin vermiş olduğu cevap çözüm sürecini kısmen de olsa gösterir niteliktedir.
	1	Öğrencinin seçmiş olduğu çözüm yolu engelin veya zorluğun üstesinden gelebilecek nitelikte değildir.
	0	Öğrenci hiçbir yargıda bulunmaz.
Q ₄ :Genelleme yapma	4	Öğrenci geçerli bir genelleme oluşturur ve mantığını net bir şekilde ifade eder.
	3	Öğrenci geçerli bir genelleme oluşturur fakat mantığını net bir şekilde ifade edemez.
	2	Öğrenci genellemeye yönelik bir takım ilişkiler kurar fakat tamamen desteklemez.
	1	Öğrenci genelleme yapamaz ya da genellemesini bilinen özellikler ile desteklemez.
	0	Öğrenci hiçbir yargıda bulunmaz.
Q ₅ :Uygun muhakemeyi belirleme ve kullanma	4	Öğrencinin geliştirdiği muhakeme tam ve belirgindir. Ayrıca muhakemeyi doğru bir şekilde kullanır.
	3	Öğrencinin verdiği cevap doğru ancak geliştirdiği muhakeme tam ve belirgin değildir.
	2	Öğrencinin verdiği cevap yanlış olmasına rağmen doğru muhakemeyi belirtir. Muhakemeyi kullanma girişiminde bulunur ancak tamamlamaz.
	1	Öğrencinin verdiği cevap yanlış, geliştirdiği muhakeme kısmen doğru ve çözümün yalnızca bir kısmında kullanır.
	0	Öğrenci hiçbir yargıda bulunmaz.

Aşamalı puan ölçeği, öğrencilerin cebirsel sözel problemler karşısında vermiş olduğu yanıtların karşılaştırmalı olarak analiz edilmesinde kullanılmıştır. Öğrenciler yöneltilen cebirsel sözel problemlerin çözümünde öncelikle soru hakkındaki düşüncelerini kâğıda aktarmışlar daha sonra işlem adımlarına geçmiştir. Aşamalı puan ölçeği; (i) sonucun doğruluğuna ve çözüm yoluna karar verme, (ii) çözüme ilişkin mantıklı tartışmalar yapma, (iii) sözel problemi çözme, (iv) genelleme yapma, (v) uygun muhakemeyi belirleme ve kullanma olmak üzere beş bölümden oluşmaktadır. Her bir bölüm en yüksek 4, en düşük 0 puan olmak üzere beş farklı puan [0-1-2-3-4] kategorisinde kodlanmıştır. Bundan dolayı öğrenci cevapları her bir bölüm için ayrı ayrı değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

ARAŞTIRMA BULGULARI

Bu bölümde, öğrencilerin cebirsel sözel problemlere verdikleri yanıtların analizlerine yer verilmiştir. Çalışmanın amacına uygun olarak, öğrencilerin ölçme aracıyla yer alan cebirsel sözel probleme verdikleri yanıtlar her bir boyut için ayrı ayrı değerlendirilmeye tabi tutulmuştur.

(i) Sonucun Doğruluğuna ve Çözüm Yoluna Karar Verme

Öğrencilerin ölçme aracıdaki cebirsel sözel problemlere ilişkin sonucun doğruluğuna ve çözüm yoluna karar verme ile ilgili analiz sonuçları aşağıdaki tabloda sunulmuştur. Ölçme aracıdaki cebirsel sözel problemlere ait cevaplama oranları frekans ve yüzde değerlerine göre hesaplanmıştır.

Tablo 3: Sonucun Doğruluğuna ve Çözüm Yoluna Karar Verme

Sorular	Q ₁ :Gözlenen Öğrenci Davranışı Aşamalı Puan Baremi										Toplam	
	4		3		2		1		0		f	%
1. Soru	10	6.7	17	11.3	51	34.0	46	30.7	26	17.3	150	100
2. Soru	10	6.7	22	14.7	49	32.7	48	32.0	21	14.0	150	100
3. Soru	15	10.0	18	12.0	49	32.7	47	31.3	21	14.0	150	100
4. Soru	9	6.0	18	12.0	57	38.0	49	32.7	17	11.3	150	100
5. Soru	7	4.7	19	12.7	39	26.0	67	44.7	18	12.0	150	100
6. Soru	8	5.3	15	10.0	44	29.3	48	32.0	35	23.3	150	100
7. Soru	10	6.7	18	12.0	47	31.3	54	36.0	21	14.0	150	100
8. Soru	11	7.3	18	12.0	44	29.3	52	34.7	25	16.7	150	100
9. Soru	12	8.0	15	10.0	50	33.3	53	35.3	20	13.3	150	100
10. Soru	11	7.3	20	13.3	41	27.3	51	34.0	27	18.0	150	100

Tablo 3 incelendiğinde, öğrencilerin sonucun doğruluğuna ve çözüm yoluna karar vermede uygun stratejiyi kullanma ile neden bu stratejiyi seçtiklerini tam ve eksiksiz bir şekilde açıklama oranları her bir soru için %11'in altında kalmıştır. Öğrenciler bu aşamada en fazla üçüncü soruda (15 öğrenci), en az beşinci soruda (7 öğrenci) başarılı olmuştur. Diğer yandan tüm sorular içinde

en fazla 22, en az 15 öğrenci bir engelin veya zorluğun üstesinden gelmede etkili çözüm yolunu seçmiş ancak bunun olası çözüm yolları içerisinde neden etkili olduğunu tam olarak açıklayamamıştır. Ayrıca tüm sorular içinde en fazla 57, en az 39 öğrencinin sonucun doğruluğuna ve çözüm yoluna karar vermede uygun stratejiyi belirlediği fakat uygun çözümü üretmediği belirlenmiştir. Yığılmanın fazla olduğu karar vermede problem durumu ile ilgili olmayan kriterler kullanır aşamasında tüm sorular içinde en fazla 67, en az 46 öğrencinin yer aldığı görülmektedir. Tüm sorular içinden en fazla 35, en az 17 öğrencinin ise soru ile ilgili hiçbir yargıda bulunmadığı tespit edilmiştir.

(ii) Çözüme İlişkin Mantıklı Tartışmalar Yapma

Öğrencilerin ölçme aracındaki cebirsel sözel problemlerin çözümüne yönelik mantıklı tartışmalar yapma ile ilgili analiz sonuçları aşağıdaki tabloda sunulmuştur. Ölçme aracındaki cebirsel sözel problemlere ait cevaplama oranları frekans ve yüzde değerlerine göre hesaplanmıştır.

Tablo 4: Çözüme İlişkin Mantıklı Tartışmalar Yapma

Sorular	Q,: Gözlenen Öğrenci Davranışı Aşamalı Puan Baremi										Toplam	
	4		3		2		1		0		f	%
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
1. Soru	12	8.0	18	12.0	42	28.0	55	36.7	23	15.3	150	100
2. Soru	10	6.7	20	13.3	43	28.7	57	38.0	20	13.3	150	100
3. Soru	11	7.3	23	15.3	44	29.3	55	36.7	17	11.3	150	100
4. Soru	11	7.3	18	12.0	52	34.7	52	34.7	17	11.3	150	100
5. Soru	8	5.3	19	12.7	39	26.0	64	42.7	20	13.3	150	100
6. Soru	10	6.7	18	12.0	37	24.7	56	37.3	29	19.3	150	100
7. Soru	12	8.0	17	11.3	42	28.0	59	39.3	20	13.3	150	100
8. Soru	11	7.3	17	11.3	44	29.3	53	35.3	25	16.7	150	100
9. Soru	12	8.0	19	12.7	38	25.3	61	40.7	20	13.3	150	100
10. Soru	13	8.7	21	14.0	34	22.7	58	38.7	24	16.0	150	100

Tablo 4 incelendiğinde, öğrencilerin çözüme yönelik mantıklı tartışmalar geliştirme ve net bir şekilde açıklama oranları her bir soru için %9'un altında kalmıştır. Öğrenciler bu aşamada en fazla onuncu soruda (13 öğrenci), en az beşinci soruda (8 öğrenci) başarılı olmuştur. Tüm sorular içinde en fazla 23, en az 17 öğrenci düşündüklerini mantıklı bir şekilde ifade etmiş ancak net bir şekilde açıklayamamıştır. Ayrıca tüm sorular içinden en fazla 52, en az 34 öğrenci çözüme ilişkin tartışmalarda bulunmuş ama net şekilde izah edememiştir. Dolayısıyla tartışmalarında bazı mantıksal hatalar bulunmaktadır. Yığılmanın fazla olduğu tartışmaların net ve uygun olmadığı ayrıca geçersiz mantıksal çıkarımların sıkça yer aldığı aşamada tüm sorular içinde en fazla 64, en az 52 öğrenci yer almıştır. Tüm sorular içinden en fazla 29, en az 17 öğrenci ise problem cümleleri ile ilgili hiçbir yargıda bulunmamıştır.

(iii) Sözel Problemi Çözme

Öğrencilerin ölçme aracıdaki cebirsel sözel problemlere ilişkin sözel problemleri çözme ile ilgili analiz sonuçları aşağıdaki tabloda sunulmuştur. Ölçme aracıdaki cebirsel sözel probleme ait cevaplama oranları frekans ve yüzde değerlerine göre hesaplanmıştır.

Tablo 5: Sözel Problemleri Çözme

Sorular	Q ₃ : Gözlenen Öğrenci Davranışı Aşamalı Puan Baremi										Toplam	
	4		3		2		1		0			
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
1. Soru	11	7.3	16	10.7	43	28.7	50	33.3	30	20.0	150	100
2. Soru	12	8.0	14	9.3	46	30.7	53	35.3	25	16.7	150	100
3. Soru	12	8.0	17	11.3	50	33.3	51	34.0	20	13.3	150	100
4. Soru	11	7.3	16	10.7	50	33.3	56	37.3	17	11.3	150	100
5. Soru	7	4.7	18	12.0	39	26.0	65	43.3	21	14.0	150	100
6. Soru	7	4.7	19	12.7	38	25.3	55	36.7	31	20.7	150	100
7. Soru	9	6.0	19	12.7	41	27.3	60	40.0	21	14.0	150	100
8. Soru	10	6.7	16	10.7	42	28.0	53	35.3	29	19.3	150	100
9. Soru	11	7.3	17	11.3	43	28.7	55	36.7	24	16.0	150	100
10. Soru	11	7.3	19	12.7	34	22.7	55	36.7	31	20.7	150	100

Tablo 5 incelendiğinde, öğrencilerin problemin çözümünde en etkili yolu seçme ve bunun olası çözüm yolları içerisinde neden en etkili olduğunu net bir şekilde açıklama oranları her bir soru için %9'un altında kalmıştır. Öğrenciler bu aşamada en fazla ikinci ve üçüncü soruda (12 öğrenci), en az beşinci ve altıncı soruda (7 öğrenci) başarılı olmuştur. Diğer yandan tüm sorular için en fazla 19, en az 14 öğrenci bir engelin veya zorluğun üstesinden gelmede etkili çözüm yolunu seçmiş ancak bunun olası çözüm yolları içerisinde neden etkili olduğunu tam olarak açıklayamamıştır. Ayrıca tüm sorular için en fazla 50, en az 34 öğrenci bir engelin veya zorluğun üstesinden gelmede doğru bir çözüm yolu seçmiş ancak bu en etkili olmamıştır. Öğrencinin seçmiş olduğu çözüm yolu engelin veya zorluğun üstesinden gelebilecek nitelikte olmayan aşamada ise tüm sorular için en fazla 65, en az 50 öğrencinin yer almaktadır. Tüm sorular için en fazla 31, en az 17 öğrenci soru ile ilgili hiçbir yargıda bulunmamıştır.

(iv) Genelleme Yapma

Öğrencilerin ölçme aracıdaki cebirsel sözel probleme ilişkin genelleme yapma ile ilgili analiz sonuçları aşağıdaki tabloda sunulmuştur. Ölçme aracıdaki cebirsel sözel probleme ait cevaplama oranları frekans ve yüzde değerlerine göre hesaplanmıştır.

Tablo 6: Genelleme Yapma

Sorular	Q ₁ : Gözlenen Öğrenci Davranışı Aşamalı Puan Baremi										Toplam	
	4		3		2		1		0			
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
1. Soru	10	6.7	17	11.3	38	25.3	55	36.7	30	20.0	150	100
2. Soru	12	8.0	16	10.7	40	26.7	57	38.0	25	16.7	150	100
3. Soru	10	6.7	19	12.7	44	29.3	59	39.3	18	12.0	150	100
4. Soru	10	6.7	18	12.0	44	29.3	60	40.0	18	12.0	150	100
5. Soru	10	6.7	15	10.0	34	22.7	71	47.3	20	13.3	150	100
6. Soru	10	6.7	13	8.7	38	25.3	59	39.3	30	20.0	150	100
7. Soru	10	6.7	17	11.3	38	25.3	62	41.3	23	15.3	150	100
8. Soru	11	7.3	17	11.3	36	24.0	57	38.0	29	19.3	150	100
9. Soru	12	8.0	15	10.0	38	25.3	61	40.7	24	16.0	150	100
10. Soru	12	8.0	18	12.0	29	19.3	60	40.0	31	20.7	150	100

Tablo 6 incelendiğinde, öğrencilerin geçerli bir genelleme oluşturma ve mantığını net bir şekilde ifade etme oranları her bir soru için %9'un altında kalmıştır. Öğrenciler bu aşamada en fazla ikinci, dokuzuncu ve onuncu sorularda (12 öğrenci), en az birinci, üçüncü, dördüncü, beşinci, altıncı ve yedinci sorularda (10 öğrenci) başarılı olmuştur. Diğer yandan tüm sorular için en fazla 19, en az 13 öğrenci geçerli bir genelleme oluşturmuş ancak mantığını net şekilde ifade edememiştir. Ayrıca tüm sorular için en fazla 44, en az 29 öğrenci genellemeye yönelik bir takım ilişkiler kurmuş fakat bu tutumunu tamamen desteklememiştir. Genelleme yapamaz veya genellemesini bilinen özellikler ile destekleyemez aşamasında ise en fazla 71, en az 55 öğrencinin yer aldığı görülmektedir. Bunun yanı sıra en fazla 31, en az 18 öğrencinin de soru ile ilgili hiçbir yargıda bulunmadığı tespit edilmiştir.

(v) Uygun Muhakemeyi Belirleme ve Kullanma

Öğrencilerin ölçme aracındaki cebirsel sözel probleme ilişkin uygun muhakemeyi belirleme ve kullanma ile ilgili analiz sonuçları aşağıdaki tabloda sunulmuştur. Ölçme aracındaki cebirsel sözel probleme ait cevaplama oranları frekans ve yüzde değerlerine göre hesaplanmıştır.

Tablo 7: Uygun Muhakemeyi Belirleme ve Kullanma

Sorular	Q ₅ : Gözlenen Öğrenci Davranışı Aşamalı Puan Baremi											
	4		3		2		1		0		Toplam	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
1. Soru	13	8.7	13	8.7	38	25.3	54	36.0	32	21.3	150	100
2. Soru	13	8.7	14	9.3	41	27.3	56	37.3	26	17.3	150	100
3. Soru	11	7.3	17	11.3	47	31.3	53	35.3	22	14.7	150	100
4. Soru	11	7.3	16	10.7	48	32.0	56	37.3	19	12.7	150	100
5. Soru	10	6.7	13	8.7	38	25.3	67	44.7	22	14.7	150	100
6. Soru	12	8.0	12	8.0	37	24.7	53	35.3	36	24.0	150	100
7. Soru	12	8.0	15	10.0	37	24.7	64	42.7	22	14.7	150	100
8. Soru	11	7.3	14	9.3	42	28.0	52	34.7	31	20.7	150	100
9. Soru	12	8.0	16	10.7	38	25.3	60	40.0	24	16.0	150	100
10. Soru	15	10.0	14	9.3	32	21.3	55	36.7	34	22.7	150	100

Tablo 7 incelendiğinde, öğrencilerin geliştirdiği muhakemenin tam ve belirgin olması ile doğru bir şekilde kullanma oranları her bir soru için %11'in altında kalmıştır. Öğrenciler bu aşamada en fazla onuncu soruda (15 öğrenci), en az beşinci soruda (10 öğrenci) başarılı olmuştur. Diğer yandan tüm sorular için en fazla 17, en az 12 öğrenci doğru cevap vermiş ancak geliştirdiği muhakemeyi tam ve belirgin bir şekilde yapamamıştır. Ayrıca tüm sorular için en fazla 48, en az 32 öğrencinin verdiği cevap yanlış olmasına rağmen doğru muhakemeyi belirtmişlerdir. Dolayısıyla muhakemeyi kullanma girişiminde bulunulmuş fakat tamamlanamamıştır. Yığılmanın fazla olduğu yanlış cevap olmasına rağmen geliştirilen muhakemenin kısmen doğru ve çözümün yalnızca bir kısmında kullanıldığı aşamada tüm sorular için en fazla 67, en az 52 öğrencinin yer aldığı görülmektedir. Tüm sorular için en fazla 36, en az 19 öğrencinin de soru ile ilgili hiçbir yargıda bulunmadığı tespit edilmiştir.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Çalışmanın bu bölümünde elde edilen bulgular ışığında; sonuç, tartışma ve birtakım önerilere yer verilmiştir. Çalışmada yedinci sınıf öğrencilerinin cebirsel sözel problem çözme beceri düzeylerini incelemek amaçlandığından gözlenen öğrenci davranışlarına göre aşamalı puanlandırma ve problem cümlelerin ait olduğu boyutlara göre değerlendirilme yapılmıştır. Bu bağlamda, araştırmanın cebirsel sözel problem cümleleri için *sonucun doğruluğuna ve çözüm yoluna karar verme* boyutunda öğrencilerin oldukça düşük bir beceri düzeyine sahip oldukları belirlenmiştir. Özellikle sonucun doğruluğuna ve çözüm yoluna karar vermede uygun stratejiyi kullanma ile etkili bir çözüm yolu seçme ve olası çözüm yolları içerisinde neden en etkilisi olduğunu açıklamada gözlenen öğrenci becerilerinin arzu edilen düzeyin oldukça gerisinde kaldığını söyleye-

biliriz. Problem cümlelerinin tamamı dikkate alındığında üst düzey sonucun doğruluğuna ve çözüm yoluna karar verme becerisine sahip öğrenci sayısı %4.7 ile %10 bandında yer alabilmiştir. Dolayısıyla cebirsel sözel problemlere uygun bir çözüm yolu geliştirmede ve sonucun doğruluğu ile ilintili bir yargı üretmede arzu edilen öğrenci sayısının oldukça düşük olduğu görülmektedir. Diğer yandan öğrenciler sözel problemlere uygun bir strateji geliştirmeye çalışmışlar ancak uygun çözüm yolu üretememişlerdir. Nitekim problem cümleleri için uygun bir çözüm yolu girişiminde bulunan ancak neden böyle bir çözüm yolu seçtiği noktasında kararsızlık yaşayan öğrenci sayısı her bir soru için %15'in altında kalmıştır. Yığılmanın fazla olduğu öğrenci davranışlarından birisi de problem durumu ile ilgili olmayan kriterlerin kullanıldığı kısımdır. Burada problem durumuna yönelik uygun bir strateji belirlenmeye çalışılsa da yürütülen çözüm yanlış olmuştur. Bundan dolayı problem durumu için gerekli olan kriterler tam olarak karşılanamamıştır. Yığılmanın fazla olduğu diğer bir beceri öğrencilerin problem durumu ile ilgili olmayan kriterleri sıkça kullandığı kısımdır. Ortalama olarak her üç öğrenciden biri yöneltilen cebirsel sözel problemlere yönelik amaç dışı çaba içine girmiş ve doğru sonuca ulaşamamıştır. Araştırmanın dikkat çeken bir diğer bulgusu ise yöneltilen her bir problem durumu için öğrenci sayısının ortalama %15'inin sonucun doğruluğuna ve çözüm yoluna karar vermede hiçbir yargıda bulunmamasıdır.

Araştırmadan elde edilen bir diğer sonuç ise *çözüme ilişkin mantıklı tartışmalar yapma* boyutuna yöneliktir. Buna göre öğrencilerin yöneltilen problemlerin çözümüne yönelik düşündüklerini en iyi şekilde ifade eden mantıklı tartışmalar yapmada ve tartışmalarını net bir şekilde açıklamada oldukça güçlük yaşadıkları gözlenmiştir. Öyle ki üst düzey çözüme yönelik mantıklı tartışmalar yapan öğrenci sayısı her bir problem durumu için %5.3 ile %8.7 bandında yer almıştır. Dolayısıyla öğrenciler problem cümlelerin çözümü için mantıklı bir çerçeve çizse bile açık bir şekilde ifade etmekte zorlandıkları sıkça gözlenen öğrenci davranışı olmuştur. Bu boyutta öğrenciler genellikle problem cümlelerine yönelik bir tartışma içine girmiş ancak çoğunlukla hatalı mantıksal çıkarımlarda bulunmuştur. Yığılmanın çok olduğu kısım ise öğrencilerin problem cümleleri ile ilgili tartışmalarının net ve uygun olmadığı geçersiz mantıksal çıkarımlar yaptığı bölümdür. Bu bölümde her bir soru için her üç öğrenciden biri geçerli ve mantıksal bir tartışmada bulunamamıştır. Bu bağlamda öğrencilerin cebir problemlerine yönelik tartışmalarında yetersiz kaldıkları ve beceri eksikliklerine sahip oldukları söylenebilir. Diğer yandan yöneltilen her bir problem durumu için öğrenci sayısının ortalama %14'ü çözüme yönelik tartışmalar yapmada hiçbir yargıda bulunamamıştır. Araştırma sonucunun bir diğer bulgusu ise *sözel problemleri çözme* boyutundan elde edilmiştir. Bu bölümde her bir problem cümlesi için öğrencilerden problemin çözümüne yönelik etkili bir

yol seçmesi ve neden bu yolu tercih ettiği ayrıca olası çözüm yolları içerisinde neden en etkili olduğunu açıklaması istenmiştir. Bu bölümde her bir problem cümlesi için öğrenci sayısının ancak %4.7 ile %8 arasındaki bir grup başarılı bir performans sergileyebilmiştir. Bu oran öğrencilerin sözel problemi çözümede oldukça düşük beceriye sahip olduklarını göstermektedir. Nitekim öğrencilerin sözel problemi çözerken etkili bir çözüm yolu geliştirmesine rağmen olası çözüm yolları içerisinde neden en etkili olduğunu açıklayamadıkları görülmektedir. Öğrencilerin ortalama üçte biri genellikle problem cümlesine yönelik bir çözüm yolu seçmişler ancak bu seçim çözüm için etkili olmamıştır. Öğrencilerin bu çabası çözüm sürecini kısmen açıklasa da istenilen beceri seviyesinin oldukça gerisinde kalmıştır. Her bir problem cümlesi için öğrencilerin ortalama %30'undan fazlası sözel problemi çözmek için bir çaba içine girmiş ancak nitelikli bir çözüm üretememiştir. Ayrıca yöneltilen her bir problem durumu için öğrenci sayısının ortalama %15'i sözel problemleri çözümede hiçbir yargıda bulunmamıştır.

Araştırmadan elde edilen bir diğer sonuç ise cebirsel sözel problem cümlelerine yönelik *genelleme yapma* boyutundan elde edilmiştir. Bu bölümde öğrencilerin çok az bir kısmı sözel problem cümlesi ile ilgili bir genelleme de bulunmuş ve mantığını net bir şekilde açıklayabilmiştir. Her bir problem durumu ile ilgili öğrenci sayısı %8'i geçememiştir. Dolayısıyla öğrencilerin cebirsel problem karşısında genelleme yapmada sıkıntı yaşadıklarını ve bağıntı kuramadıklarını söyleyebiliriz. Benzer şekilde, öğrencilerin azınlığı sözel problem cümlesi ile ilgili bir genelleme oluşturmada başarılı olsalar da mantığını açıklamada zorlanmışlardır. Bundan dolayı üst düzey beceri puanına sahip öğrenci sayısı %13'ün altında kalmıştır. Bu oran katılımcı sayısı dikkate alındığında oldukça düşüktür. Diğer yandan öğrencilerin ortalama dörtte biri problem cümlesinin genellemesine yönelik bir takım ilişkiler kurmuş fakat bu ilişkilerin varlığını tam olarak destekleyememiştir. Bunun dışında her bir problem durumu için %36.7 ile %47.3 öğrenci grubu genelleme yapamamış veya yapmaya çalıştığı genellemeyi destekleyecek girişimde bulunmamıştır. Bu oran dikkate alındığında çok sayıda öğrenci grubunun cebirsel sözel problemler karşısında yeterli bir genelleme becerisine sahip olmadığı görülmektedir. Bunun yanı sıra yöneltilen her bir problem durumu için öğrenci sayısının ortalama %16'sı genelleme yapmada hiçbir yargıda bulunmamıştır. Araştırmanın bir diğer bulgusu *uygun muhakemeyi belirleme ve kullanma* boyutundan elde edilmiştir. Bu bölümde öğrencilerin çok az bir kısmı cebirsel sözel problem cümleleri için uygun bir muhakemeyi tam ve belirgin bir şekilde belirleyerek doğru biçimde kullanabilmiştir. Her bir soru için üst düzey muhakeme yapma ve kullanma becerisine sahip öğrenci sayısı %6.7 ile %10 bandı yer alabilmiştir. Ayrıca her bir problem cümlesi için gözlenen öğrenci davranışlarından %11.3 ile %8

arasındaki öğrenci grubu doğru sonuca ulaşmasına rağmen geliştirilen muhakemenin tam ve belirgin olmadığı görülmektedir. Dikkat çekici bir diğer sonuç ise öğrencilerin ortalama dörtte birinin yanlış cevap verip doğru muhakemeyi belirlemesi veya muhakeme kullanma girişiminde bulunup tam olarak tamamlayamamış olmasıdır. Her bir soru için ise öğrenci grubunun yeterli düzeyde olmayan muhakeme kullanma düzeyleri %34.7 ile %44.7 bandında yer almıştır. Burada öğrenci grubu yanlış cevap vermiş ve geliştirilen muhakeme kısmen doğru veya çözümün yalnızca bir kısmında kullanılmıştır. Diğer yandan yöneltilen her bir problem durumu için öğrenci sayısının ortalama %17'si uygun muhakemeyi belirleme ve kullanmada hiçbir yargıda bulunmamıştır.

Araştırmadan elde edilen bulgular bir arada değerlendirildiğinde; yedinci sınıf öğrencilerinin çözüm yoluna karar verme, çözüm için mantıklı tartışmalar yapma, sözel problemleri çözme, genelleme yapma ve uygun muhakemeyi belirleme boyutlarındaki becerilerinin istenilen seviyede olmadığı söylenebilir. Bu sonuç, alanyazında yürütülen birçok çalışma sonuçları ile örtüşmektedir. Örneğin, Özarslan'a (2010) göre, öğrenciler denklem kurarken veya kurulan denklemi çözerken zorlanmaktadır. Özellikle bilinmeyenle katsayı arasındaki ilişkiyi kuramama ve bilinen terimle bilinmeyen terimi işleme alma gibi nedenler temel hata türlerinin başında gelmektedir. Dolayısıyla öğrencilerin cebirsel sözel problemleri çözmeye yönelik girişimlerinin anlamlı kılınmasında cebir kavramlarının iyi anlaşılması oldukça değerlidir. Nitekim araştırmanın sözel problemleri çözme boyutunda öğrencilerin beceri seviyesinin alarm vermesi cebir kavramlarının iyi anlaşılmasının yanı sıra cebirsel düşünce/düşünme anlayışlarından kaynaklanmaktadır. Diğer yandan Kabael ve Akın (2016) öğrencilerin cebirsel stratejileri problemin çözüm sürecinde kullanmak yerine daha çok aritmetiksel çözüme odaklandıklarını belirtmiştir. Bu bağlamda, araştırmadan elde edilen öğrencilerin problem durumları karşısında muhakeme güçlerinin zayıflığı bu söylemleri desteklemektedir. Özellikle öğrencilerin problemlerin amacını etkili bir şekilde analiz edememesi ve uygun bir strateji yürüterek problemi oluşturan yapıları yönelik bir anlayış kümesi oluşturulması temel nedenler arasında gösterilebilir. Araştırma sonuçlarına göre, öğrencilerin cebirsel problem durumlarına yönelik akıl yürütme becerilerindeki eksiklik hatalı çıkarımlara ve problem çözümede hatalara neden olmaktadır. Cook'a (2006) göre, yanlış ayrıntılar ve doğru olmayan problem şemaları bu durumun en önemli nedenleridir. Bu bağlamda, matematik dersi öğretmenlerinin cebir kavramlarını somutlaştırması ve cebir problemleri ile baş başa kalan öğrenciler için destekleyici bilgiler/modeller sunması yararlı olabilir. Araştırmanın bir diğer sonucu ise öğrencilerin problem durumları karşısında genelleme yapmakta zorlanmalarıdır. Bu sonuç, Akgün (2009) tarafından dile getirilen öğrencilerin matematiksel ifadeleri ya da denklemleri bir problem

cümlesine dönüştürmede zorlandıkları söylemlerini desteklemektedir. Nitekim yürütülen araştırmada neredeyse öğrencilerin yarısı cebir problemleri karşısında genelleme yapamamış ya da herhangi bir yargıda bulunmamıştır.

Araştırma bulgularının göze çarpan sonuçlarından birisi de öğrencilerin cebirsel sözel problemler karşısında etkili tartışmalar yapamaması olmuştur. Nitekim çalışmada problem durumları ile ilgili etkili bir tartışma becerisine sahip bireylerin azlığı ile mantıksal hataların çoğunlukta olduğu ve soru ile ilgili olmayan düşüncelere sıkça rastlanılmıştır. Didiş ve Erbaş (2012) öğrencilerin cebirsel sözel problemleri çözmedeki başarılarının düşük olmasını problem durumunu anlayamamaktan veya yorumlayamamaktan kaynaklı olduğunu belirtmiştir. Araştırmanın genelleme boyutundan elde edilen bulgular ışığında, öğrencilerin problem durumu ile ilgili açık, anlaşılır ve net bir tartışma veya fikir yürütememesi bu söylemlerle örtüşmektedir. Ayrıca öğrencilerin cebir problemlerini çözerken mantıksal çıkarımlarda hata yapmaları genelleme yapmalarını da ket vurabilir. Nitekim Karacaoğlu'na (2015) göre, öğrenciler cebirsel sözel problemleri çözerken sıklıkla mantık hatası yapmaktadır. Bu yüzden matematik öğretmenlerinin günlük yaşamın vazgeçilmezleri cebirsel sözel problemler için öğrenci ihtiyaçlarına cevap verecek öğrenme ortamlarını oluşturmaları son derece önem arz eder. Bu sayede farklı problem durumları karşısında farklı cebirsel stratejiler geliştirme imkânı elde eden öğrenciler, öğrendikleri cebirsel yapılar arasında bağ kurabilir veya diğer problemler arasında transfer etmeyi daha kolay bir şekilde başarabilir. Böylelikle benzer problemlerde genelleme yapabilir veya uygulama alanlarını genişletebilir. Diğer yandan öğrencilerin cebirsel sözel problemlere yönelik muhakeme becerilerin yeterli düzeyde olmamasından kaynaklı problemlere uygun denklem yazamamaları alanyazında Dede (2004) ve MacGregor ve Stacey (1996) tarafından rapor edilen çalışma sonuçları ile paralellik göstermektedir. Sonuç olarak, yürütülen çalışma dâhil olmak üzere gerek ulusal gerekse uluslararası yapılan birçok araştırma sonucu Türk öğrencilerinin cebir performanslarının istenilen seviyenin çok gerisinde kaldığını göstermektedir (Dede ve Argün, 2003; Ersoy ve Erbaş, 2005; OECD, 2016; Özarslan, 2010; TIMMS, 2016). Bu sonucun birçok nedeni olmakla birlikte hiç şüphesiz en önemli görev matematik öğretmenlerine düşmektedir. Ortaokul matematik dersi öğretmenlerinin öğrencilerin probleme yönelik kurdukları denklemlerden yola çıkarak öğrencilerin cebir kavramlarını nasıl öğrendiklerini/yapılandırdıklarını ve neleri anlamakta zorlandıklarını tespit etmesi ve gerekli tedbirleri alması öğrencilerin cebirsel sözel problemler karşısında etkili bir performans sergilemelerine yardımcı olabilir. Bunun yanı sıra farklı sayıda cebirsel problem çeşitleri ile sorgulamanın ön planda tutulduğu bir öğretim programına yer verilmesi de gerekir. Tüm bu anlatımların yanı sıra çalışmanın birtakım sınırlıkları da bulunmaktadır. Örne-

ğın çalışma yedinci sınıf seviyesi ile sınırlı tutulmuştur. Sekizinci sınıf düzeyi öğrencilerin de yer aldığı daha geniş ölçekli benzer çalışmalar yapılarak öğrencilerin cebirsel sözel problemlerdeki gelişimi takip edilebilir. Diğer yandan yapılacak çalışmalarda nicel verilerin yanı sıra nitel verilerle çalışmaların desteklenmesi öneri olarak sunulmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akgün, L. (2009). 8. sınıf öğrencilerinin sözel problemler ve değişken kavramı arasında ilişki kurabilme becerileri. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(2), 275-284.
- Akkan, Y., Çakıroğlu, Ü., & Güven, B. (2009). İlköğretim 6. ve 7. sınıf öğrencilerinin denklem oluşturma ve problem kurma yeterlilikleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(17), 41-55.
- Bal, A. P., & Karacaoğlu, A. (2017). Cebirsel sözel problemleri çözme stratejileri ve hatalarının analizi: Öğretmen boyutu. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 3(2), 448-455.
- Birgin, O. (2012). Investigation of eighth-grade students' understanding of the slope of the linear function. *Bolema, Rio Claro (SP)*, 26(42A), 139-162.
- Bonotto, C. (2010). Realistic mathematical modeling and problem posing. In R. Lesh, P. Galbraith, C. R. Haines, and A. Hurford (Eds.), *Modeling students' mathematical competencies* (pp. 399-408). New York: Springer.
- Chapman, O. (2002). *Teaching word problems: What high school mathematics teachers value*. Proceedings of the Annual Meeting of the North American Chapter of the International Group for the Psychology of Mathematics Education (pp. 1349-1361). Athens, GA. <http://files.eric.ed.gov/full-text/ED471769.pdf> adresinden 29 Mayıs 2017 tarihinde erişilmiştir.
- Cook, J. L. (2006). College students and algebra story problems: Strategies for identifying relevant information. *Reading Psychology*, 27(2-3), 95-125.
- Çelik, D. (2007). *Öğretmen adaylarının cebirsel düşünme becerilerinin analitik incelenmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Dane, A., & Başkurt, H. (2012). İlköğretim 8. sınıf öğrencilerinin özdeşlik ve denklem kavramlarını algılama düzeyleri ve öğrenme güçlükleri. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 5(8), 397-413.
- Dede, Y., & Peker, M. (2007). Öğrencilerin cebire yönelik hata ve yanlış anlamaları: Matematik öğretmen adaylarının bunları tahmin becerileri ve çözüm önerileri. *İlköğretim Online*, 6(1), 35-49.
- Dede, Y. (2004). Öğrencilerin cebirsel sözel problemleri denklem olarak yazarken kullandıkları çözüm stratejilerinin belirlenmesi. *Eğitim Bilimleri ve Uygulama*, 3(6), 175-192.
- Dede, Y., & Argün, Z. (2003). Cebir, öğrencilere niçin zor gelmektedir? *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24(24), 180-185.

- Didiş, M. G., & Erbaş, A. K. (2012). *Lise öğrencilerinin cebirsel sözel problemleri çözümedeki başarısı*. X. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi Bildiri Özetleri Kitabı, Niğde, Türkiye, Haziran 27-30, 2012 (ss. 430): Niğde Üniversitesi, Türkiye.
- Erbaş, A. K., Çetinkaya, B., & Ersoy, Y. (2009). Öğrencilerin basit doğrusal denklemlerin çözümünde karşılaştıkları güçlükler ve kavram yanlışları. *Eğitim ve Bilim*, 34(152), 44-59.
- Ersoy, Y., & Erbaş, K. (2005). Kassel projesi cebir testinde bir grup Türk öğrencinin genel başarısı ve öğrenme güçlükleri. *İlköğretim Online*, 4(1), 18-39.
- Ersoy, E., & Bal-İncebacak, B. (2017). 7. sınıf öğrencilerinin muhakeme becerileri. *International Online Journal of Educational Sciences*, 9(1), 262-275.
- Fraenkel, J. R., & Wallen, N. E. (2003). *How to design and evaluate research in education* (5th Ed.). New York: McGraw-Hill.
- Kabael, T., & Akın, A. (2016). Yedinci sınıf öğrencilerinin cebirsel sözel problemlerini çözerken kullandıkları stratejiler ve niceliksel muhakeme becerileri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 24(2), 875-894.
- Karacaoğlu, A. (2015). *6-8. sınıf öğrencilerinin cebirsel sözel problemleri çözme stratejileri ve hatalarının analizi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Adana.
- Karasar, N. (2013). *Bilimsel araştırma yöntemi* (25. Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kaya, D. (2015). *Çoklu temsil temelli öğretimin öğrencilerin cebirsel muhakeme becerilerine, cebirsel düşünme düzeylerine ve matematiğe yönelik tutumlarına etkisi üzerine bir inceleme*. Yayımlanmamış doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Kieran, C. (1992). The learning and teaching of school algebra. In D. A. Grouws (Ed.), *Handbook of research on mathematics teaching and learning* (pp. 390-419). New York: Macmillan Publishing.
- MacGregor M., & Stacey, K. (1996). *Learning to formulate equations for problems*. In Puig L., Gutierrez A. (Eds.), *Proceedings of the 20th International Conference for the Psychology of Mathematics Education* (pp. 289-296). Valencia: PME.
- MacGregor, M., & Stacey, K. (1997). Students' understanding of algebraic notation: 11-16. *Educational Studies in Mathematics*, 33(1), 1-19.

- Marzano, R. J. (2000). *Transforming classroom grading*. Alexandria, VA: Association for Supervision and Curriculum Development.
- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) (2012). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu matematik uygulamaları dersi (5, 6, 7 ve 8. sınıflar) öğretim programı*. Ankara: MEB Yayınları.
- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) (2013). *Ortaokul (5-8. sınıflar) matematik öğretim programı*. Ankara: MEB Basımevi.
- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) (2016). *TIMSS 2015 ulusal matematik ve fen ön raporu (4. ve 8. sınıflar)*. http://timss.meb.gov.tr/?page_id=25 adresinden 11 Ocak 2018 tarihinde edinilmiştir.
- National Council of Teachers of Mathematics (NCTM) (2000). *Principles and standards for school mathematics*. Reston, VA: National Council of Teachers of Mathematics.
- National Council of Teachers of Mathematics (NCTM) (2006). *Curriculum focal points*. Reston, VA: Author. <https://www.nctm.org/> adresinden 15 Mayıs 2017 tarihinde edinilmiştir.
- Romberg, T., & Spence., M. (1995). Some thoughts on algebra for the evolving work force. In C. Lacampagne, W. Blair, and J. Kaput (eds.), *The algebra initiative colloquium* (pp. 177-192). Washington, DC: U. S. Department of Education.
- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) (2016). *PISA 2015 results in focus*. OECD, Paris. <http://www.oecd.org/pisa/> adresinden 5 Ocak 2018 tarihinde edinilmiştir.
- Özarslan, P. (2010). *İlköğretim 7. sınıf öğrencilerinin cebirsel sözel problemleri denklem kurma yoluyla çözme becerilerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Adana.
- Soylu, Y., & Soylu, C. (2006). Matematik derslerinde başarıya giden yolda problem çözmenin rolü. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(11), 97-111.
- Soylu, Y. (2008). 7. sınıf öğrencilerinin cebirsel ifadeleri ve harf sembollerini (değişkenleri) yorumlamaları ve bu yorumlamada yapılan hatalar. *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25, 237-248.
- Stacey, K., & MacGregor, M. (2000). Learning the algebraic method of solving problems. *Journal of Mathematical Behaviour*, 18(2), 149-167.

- Trends in International Mathematics and Science Study (TIMSS) (2016). *Highlights from TIMSS and TIMSS advanced 2015*. <https://nces.ed.gov/timss/> adresinden 5 Mart 2017 tarihinde edinilmiştir.
- Usiskin, Z. (1995). Thoughts preceding the algebra colloquium. In C. Lacampagne, W. Blair, and J. Kaput (eds.), *The algebra initiative colloquium* (Vol.2, pp.87-92). Washington, DC: U. S. Department of Education.
- Ünlü, M., & Aktaş, G. S. (2017). Ortaokul matematik öğretmeni adaylarının cebirsel ifade ve denklemlere yönelik kurdukları problemlerin incelenmesi. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education*, 8(1), 161-187.
- Vance, J. H. (1998). Number operations from an algebraic perspective. *Teaching Children Mathematics*, 4(5), 282-285.
- Yenilmez, K., & Avcu, T. (2009). Altıncı sınıf öğrencilerinin cebir öğrenme alanındaki başarı düzeyleri. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(2), 37-45.

TEK PARTİ DÖNEMİNDE HAZIRLANAN PARTİ PROGRAMLARI TEMELİNDE EĞİTİMİN UZAK HEDEFLERİ

Aims of Education Based on the Party Programs Prepared in the Single Party Era

Gönderim Tarihi: 07.05.2017

Kabul Tarihi: 19.02.2018

Doi: 10.31795/baunsobed.437236

Umut Birkan ÖZKAN*

ÖZ: Nitel araştırma özelliği taşıyan bu çalışmada, eğitim programlarının birinci ve en temel ögesi olan eğitimin uzak hedeflerinin 1923–1946 yılları arası dönem olarak tanımlanan tek partili dönemde parti programlarına yansıyan şekliyle incelenmesi amaçlanmıştır. Ülkelerin politik felsefelerinin şekillendirdiği geçmiş dönemlere ait eğitimin uzak hedeflerinin incelenmesinde yararlanılabilecek en önemli kaynaklar o dönem ülkeyi yönetenlerin siyasi düşüncelerini açıklıkla ortaya koydukları dokümanlardır. Nitel araştırma yöntemlerinden doküman inceleme yönteminin kullanıldığı bu çalışmada tek partili döneme ait 1923, 1931, 1935, 1939 ve 1943 yılları parti programları bu çalışmanın evrenini oluşturmaktadır. Çalışmanın sonunda, 1923–1946 yılları arası dönem olarak tanımlanan tek partili dönemde eğitimin uzak hedeflerinin, teorik eğitim yanında uygulamanın ön planda tutularak gerçek yaşama hazır, cumhuriyet devrimlerine bağlı, ulus bilinci gelişmiş, girişimci yetenekleri üst düzeyde olan, güzel sanatlara ve spora ilgi duyan, ekonomik kalkınma için üreten bireyler yetiştirmek olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tek Parti Dönemi, Eğitim, Uzak Hedef, Program Geliştirme.

ABSTARCT: It is aimed to study education's aims, which are the first and main element of curriculum, as they reflect on the party program between 1923 and 1946 which is defined as single party era. The most significant resources to study education's aims of past eras in which the country's political philosophy was formed, are the documents in which administrators of the era express their thoughts freely. Party programs of years 1923, 1931, 1935, 1939 and 1943 constitutes/establishes the universe of this study, in which

* Dr., Milli Savunma Üniversitesi/Kara Aastubay MYO, umutbirkanozkan@gmail.com, ORCID ID: orcid.org/0000-0001-8978-3213

among qualitative research methods, document review method was used. As a result of this research it is concluded that, between 1923 and 1946 which is called as single party era, the aims of education, placing practice ahead theoretical education, was to raise individuals who are ready for real life, committed to Republic's reforms, developed a consciousness of nation, have top-level entrepreneur skills, interested in art and sports and manufacture for economic development.

Keywords: Single Party Era, Education, Aim(s), Curriculum Development.

GİRİŞ

Eğitim sisteminin yönünü belirleyen uzak hedefler ülkenin politik felsefesini yansıtır (Ertürk, 1984:14). Diğer bir ifadeyle, ideal insan tipini yetiştirme arzusu-ndaki eğitim sisteminin öngördüğü nitelikler dönemin etkin siyasi yapısının fikirleridir. Eğitim programlarına yön veren hedeflerin belirlenmesinde geçmiş deneyim ve anlayışlar, yeni program geliştirme çalışmaları için temel oluşturmakla birlikte bu çalışmalar için birer esin kaynağı olabilirler. 1973 yılında çıkarılan 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu ile Türk Millî Eğitim Sistemi yeni baştan düzenlenerek milli eğitimin uzak hedefleri bu kanunda açıkça ortaya konmuştur. Eğitim programlarının genel ve özel hedefleri bu kanunda belirtilen uzak hedefin çizdiği çerçeveye göre belirlenmektedir. Ancak, geçmiş dönemlere bakıldığında bu kanun maddesinde olduğu gibi eğitimin uzak hedefinin ilk defa 1948 yılındaki programlarda işlendiği, daha önceki programlarda yalnızca ilkokullar için tespit edilen amaçların yer aldığı görülmektedir (Millî Eğitim Bakanlığı [MEB], 1973:74). Bu tarihten önceki dönemlerde Türk Millî Eğitim sisteminin uzak hedefinin ne olduğu sorusunun cevabını ortaya koymaya dönük çalışmalar program geliştirmenin tarihsel temeline katkı sağlayabilir. Bu dönemlerden birisi de Türkiye Cumhuriyeti'nin tek partili dönemidir. Tek parti döneminin ideolojisinin analizi, yeni bir insan tipi yetiştirme hedefinin düşünsel temellerinin anlaşılmasında yararlı olabilir.

Güncel eğitim politikalarında etkisi görülen birçok düşünce ve uygulamanın 1923–1946 yılları arası dönem olarak tanımlanabilecek tek partili döneme ait olduğu söylenebilir. Tevhid-i Tedrisat Kanununun çıkarılarak eğitimin temeline bilimin oturtulup geliştirilmeye çalışılması, üniversite reformu, yeni Türk harflerinin kabul edilmesi, Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu'nun kurulması, mesleki ve teknik eğitim ile güzel sanatlar eğitimlerine önem verilmesi, Türkiye'ye davet edilen yabancı uzmanların görüşleri doğrultusunda yürütülen program geliştirme çalışmaları, millet mektepleri ve köy enstitülerinin kurulması bu döneme ait fikir ve icraatlardandır (Aktar, 1994; Akyüz, 1985; Alkan, 1981; Çaycı, 1994, Kahya, 2005; Karagözoğlu, 1994; Özel, 2007;

Taşdemirci, 2005). Tüm bu düşünce ve uygulamaların yönünü çizen eğitimin uzak hedefini, dönemin tek partisinin¹ politik felsefesi tayin etmektedir.

Partilerin politik felsefelerini yansıtan en önemli kaynaklardan birisi parti programlarıdır. Parti programları, siyasi partinin açıkladığı ana ilkelerin tümü olarak tanımlanabilir (Türk Dil Kurumu [TDK], 2005:1627). Bu ana ilkelerden eğitime ilişkin olanlar, eğitimin uzak hedeflerinin temel yapı taşlarıdır. Politik hayat tek partiye dayandığı için partinin eğitime ilişkin siyasi ilkeleri ülkenin uzak eğitim hedefleri olarak kabul edilebilir. Dolayısıyla oluşturulacak eğitim programlarının da bu çerçevede şekillenmesi beklenebilir. Bu açıdan bakıldığında Türkiye’de program geliştirmenin tarihi temellerine katkı getirebilecek bu çalışmanın amacı, programın birinci ve en temel ögesi olan eğitimin uzak hedeflerinin 1923–1946 yılları arası dönem olarak tanımlanan tek partili dönemde parti programlarına yansıyan şekliyle incelemektir.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Program tasarısı amaçlar ve/veya hedefler, öğrenme fırsatları ve değerlendirme temel elemanlarını içermektedir (Saylan, 2001:3). Bu temel elemanlardan hedefleri Sönmez (1999:17), “kişide gözlenmesi kararlaştırılan istendik özellikler” olarak tanımlamaktadır. Kohlberg ve Mayer (1972:449), eğitimsel hedefler açık ve rasyonel olmadığında, eğitim programlarının hangi genel önemdeki hedefleri kazandıracığını kararlaştırmanın imkânsız olduğunu belirtmektedir. Bireyin “niçin” yetiştirildiği sorusuna cevap veren hedefler dikey boyutta ele alındığında uzak hedefler, genel hedefler ve özel hedefler olarak üç ana gruba ayrılmaktadır (Ertürk, 1984:14). Ornstein ve Hunkins (1993:210), uzak hedeflerin gelecekteki bazı sonuçlara ulaşmak için tasarlanmış çoğu kendine özgü faaliyete hem biçim hem de yön veren genel ifadeler olduğunu belirtmektedir. Oliva (1982:177)’ya göre uzak hedefler çok geniş bir kavramdır ve eğitimin amacını yansıtır, bu amaç tüm ülkenin eğitimle elde etmek istediğini ifade eder. Aynı zamanda uzak hedefler değer yargılarını ve önem verilen kavramları dile getirir (Ornstein ve Hunkins, 1993:210). Eğitimin uzak hedeflerinin toplumsal ve tarihsel koşulları olduğunu belirten Koskarova (2011:168), eğitimin uzak hedeflerinin belirleyici etkenlerini şu şekilde sıralamaktadır:

- Toplum,
- Değerler sistemi,
- İdeolojik ve politik anlayışlar ve tanımlar,
- Küreselleşme,
- İnsanın hisleri ve kişiliği,

¹ Dönemin tek partisi zaman içerisinde Halk Fırkası, Cumhuriyet Halk Fırkası ve Cumhuriyet Halk Partisi isimlerini almıştır.

- Toplumun gelenekleri,
- Pedagoji biliminin ve okul sisteminin gelişimi,
- Kişinin kendisinin ihtiyaçları, ilgileri ve istekleri.

Hem kamu hem de özel anlamda evrensel eğitim, çağdaş sanayileşmiş toplumun istek ve ihtiyaçlarına dayalı olarak genç vatandaşların sosyalleşmesi ve kültürlenmesinde merkezi bir konumdadır (Fain, Barantovich, ve Martin, 2009:32). Eğitim reformcuları, okulun ve toplumun ne olması gerektiğine dair soyut bir vizyon geliştirir ve sonra vizyona uygun olarak gerçeklik kazandırmaya çalışırlar (Labaree, 2009:9). Topluma yönelik uzak hedefler; topluluk katılımını, sosyal kaynaşmayı, eşitlik fırsatlarını, standartların korunmasını ve yükseltilmesini, toplumu yeniden yapılandırmayı ve geçmiş geleneklerin en iyilerini korumayı içerebilir (Corbett ve Norwich, 1998:86). Bununla birlikte, bir toplumun istek ve ihtiyaçları, zamanın ve mekânın politik, tarihsel ve kişisel bağlamına bağlı olarak değişmektedir (Fain, Barantovich, ve Martin, 2009:32). İstekler, eğitim hedefleri olarak ifade edilir ve modern çağda tüketim ve endüstriyel üretimi destekleyen güçlerden çok etkilenen toplumun genel değerlerinden türetilmektedir (Fain, Barantovich, ve Martin, 2009:32-33).

Eğitimin özü farklı değer ve ilkelerin etkileşimi ile ilgilidir (Corbett ve Norwich, 1998:91). Değerler, insan karakterinin en önemli bileşenleri olarak kabul edilir ve değerler kişilerin ömrü ve deneyimleri sayesinde artar (Al-Ani, 2014:167). Temel değerler, sistem içindeki değerleri bir bütün olarak izlemek ve sürdürmek isteyen özgürlük, eşitlik, bireysel değerler, topluluk, aile, toplumun ve sosyal adaletin korunması gibi değerlerdir (Le Métais, 1997). Halen, dünya çapında, değerler ve normlara ve bu konuda eğitimin rolü üzerine büyük bir ilgi duyulmaktadır (Veugelers, 2011:9).

Eğitim, belirli değerlerin en iyi veya en doğru olarak barındırıldığı önemli bir ideolojik araçtır (Abu-Shomar, 2013:265). İdeolojik boyuta aşırı önem verilmesi eğitimsel değişimin diğer önemli özelliklerinin ihlaline ve politik bağlamın kendisinin basitleştirilmesine yol açabilir (Hickox ve Moore, 1995:46). Tam da bu noktada politika; eğitim ne için, eğitim kimler için, eğitimde kararları kimler verir sorularına yanıt arayarak eğitim felsefesinin kalbine gider (Bell ve Stevenson, 2006:9). Harris (1999:3), eğitimin, tarihsel ve politik olarak yapılandırılmış, değişen bir sosyal pratik olduğundan söz etmektedir. Haris (2002:3)'e göre eğitimin uzak hedefleri, tüm politika konularında olduğu gibi bağlamsal, politik, normatif, dinamik ve tartışmalıdır. Velde (2005:11), uygun politikalara ilişkin anlayışların, küreselleşme ile eğitim arasındaki bağlantıların analizine dayanacağını öne sürmektedir.

Küreselleşme, dünya çapında eğitim sistemlerinde büyük bir etkiye sahiptir (Majhanovich, 2016:ix). Küreselleşme, yalnızca eğitimin ne kadar gerekli ol-

duğunu değil, uzak hedeflerinin de yeniden düşünülmesini zorlamaktadır (Chinnammai, 2005). Al' Abri (2011:500)'ye göre, küreselleşmenin bütün ülkelerde eğitim politikası üzerinde güçlü etkileri vardır ve gelişmekte olan ülkeler küreselleşmeden daha çok etkilenmekte olup gelişmiş ülkelerin eğitim politikalarına kıyasla eğitim politikaları ciddi şekilde etkilenmektedir. Küreselleşme eğitimin çıktılarını etkilemektedir ancak bununla birlikte eğitim küreselleşmeyi şekillendirmede ve cevap vermede merkezi bir rol oynamaktadır (Velde, 2005:61).

Eğitimin uzak hedeflerinden biri, öğrencilerin kişiliklerinin geliştirilmesidir (Hamid ve Iqbal, 2012:271). İnsanın kişiliği, birçok kişisel özelliğin kombinasyonudur (Ghazi, Shahzada, ve Ulah, 2013:438). Bununla birlikte besleyici bir faktör olarak, çocukluk ve ergenlik dönemindeki eğitim, bireyin uzun vadede kişilik oluşumunda kritik bir belirleyicidir (Dahmann ve Anger, 2014:2). Didonet (2008:25) de benzer bir görüşü savunarak, insan yaşamının ilk yıllarının, yaşamın geri kalanında insanların düşüncelerini, duygularını ve davranışlarını yönlendiren kişilik, değer ve tutumların temelini oluşturmadaki öneminden bahsetmektedir. Kişiliği anlamak, aynı zamanda, liderlik, motivasyon ve empati gibi anlaşılması zor insan niteliklerinin kilidini açmak için anahtardır (Sepehri, Rakhshani, Keshavarz, ve Kaini, 2013:377).

Eğitim tanım gereği sosyal bir faaliyettir ve bir eğitim felsefesinin, eğitimin içinde faaliyet gösterdiği toplumsal bağlamı anlamaya odaklanması beklenmelidir (Gilroy, 1999:30). Eğitimde toplumsal ve kültürel yönler, insanların, toplumun ve çevrenin daha da geliştirilmesine yönelik eğilimleri tanımlamada önemli bir rol oynamaktadır (Nozhin, 2009:119). Toplumsal değişim, toplumdaki davranış kalıplarını etkileyen düşünce dönüşümüne yol açar (Sharma ve Monteiro, 2016:72). Toplumlar, eğitim yoluyla geleneklerini ve isteklerini korumaya ve muhafaza etmeye çalışmaktadır ve bu şekilde, toplumların karakteristik özellikleri, eğitim idealleri ve amaçları ile bunlara ulaşmak için eğitim sistemi tarafından alınan tedbirlere yansır (Kimonen, 2015:16).

Pedagojik bilimlerin ve başta psikoloji ve sosyoloji olmak üzere diğer benzer bilimlerin gelişimi ve okul sistemindeki değişiklikler, eğitimin şekillenmesini etkilemektedir (Koskarova, 2011:168). Her pedagojik kavramın arka planında belirli bir felsefi fikir (pedagoji yoluyla uygulamada gerçekleştirilmesi mümkün olan) vardır (Lukaš ve Munjiza, 2014:33). Pedagoji kavramları zamanla daha karmaşık hale gelmiştir ve bundan kastedilen artan bilginin aynı anda hem daha ayrılmış hem de daha entegre hale geldiğidir (Watkins ve Mortimore, 1999:3).

Eğitimin kapsamı ve görevleri toplumsal değişimler ve insan ihtiyaçları içinde sürekli yeniden tanımlanmaktadır (Koskarova, 2011:168). Bobbitt (1920:746)'e göre kişinin kendisinin alışkanlıkları, tutumları, değerleri, istekleri, ilgileri, ey-

lem eğilimleri, sorumluluk duygusu vb, eğitim yapısının gerekli bir parçası olmasını sağlayacak bilgiler arasındadır. Modern eğitim anlayışı, gençlerin ihtiyaçlarını, çıkarlarını ve olanaklarını tatmin etmelidir (Koskarova, 2011:170). Eğitimciler hem pedagojik süreçleri hem de öğrencilerin beklenti ve isteklerini aynı anda hesaba katmalıdır (Webster, 2012:86).

Tarihsel geçmiş ve politikayla eğitimin uzak hedeflerine yön veren etmenler olarak karşılaşılmaktadır. Eğitimin tarihsel ve politik olarak yapılandırılan bir kavram olduğuna dikkat çeken Schinkel (2013), eğitimin uzak hedefini açık ve kesin bir biçimde belirtmenin politik olarak önemli olduğunu, çünkü eğitimin siyasallaştırılmış uzak hedefine karşılık bağımsız bir standart sunduğunu ifade etmektedir. Koskarova (2011:168), iktidar mücadelesindeki siyasi partiler tarafından dayatılan düşünce yapıları ve politik anlayışların eğitimin uzak hedefinin saptanmasını etkileyen faktörler olduğuna değinmektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin 1923–1946 yılları arasındaki ilk 23 yılı diğer alanlarda olduğu gibi eğitim alanındaki politikaları da belirleyen tek bir partinin yönetiminde geçmiştir². Halk Fırkası adıyla 9 Eylül 1923 tarihinde kurulan parti, iktidarı kaybettiği 14 Mayıs 1950³ tarihine kadar ülkeyi yöneten tek parti konumunda olmuştur (Uyar, 1999:76).

Ekinci (1997:69), tek partili sistem içinde ülkeyi muhalefetsiz bir şekilde yönetmenin anlamını devlet ile parti arasında bir ayırımın ortadan kalkması olarak yorumlamaktadır. Buna göre, parti politikası aynı zamanda devlet politikası halini almaktadır. Tek parti döneminde, içinde bulunulan siyasal ve toplumsal koşullar nedeniyle eğitim politikalarının süratli bir şekilde uygulanmasına büyük önem atfedilmiştir. Yetkin (1983:19)'e göre, başarısızlıkla sonuçlanan Serbest Cumhuriyet Fırkası girişiminin hemen sonrasında meydana gelen Menemen olayı, devrim ilkelerinin halka benimsettirilmesi için yoğun eğitim girişimlerinde bulunulmasına sebebiyet vermiştir. Yine bu dönemde İtalya, Almanya, Japonya, Rusya gibi ülkelerde örnekleri görülen otoriter ve totaliter rejimlerin dünyada gittikçe yayılmaları; Türk Devrimi'nin topluma benimsetilmesi ve kökleştirilmesi amacıyla eğitim alanında topyekûn bir ilerleme ve gelişme politikası izlenmesine neden olmuştur (Uyar, 1999:77). Bu doğrultuda, tek partili dönemde toplumsal anlamda ulusu esas alan milli bir kimlik oluşturma yönünde oldukça yoğun eğitim ve kültür çalışmalarından bahsedilebilir (Türkmenoğlu, 2007). Giorgetti ve Batır (2008:28–31), çağdaş ulus özelliklerini topluma kazandırmaya yönelik yapılan sistemli çalışmaların şunlar olduğunu belirtmektedir:

²Bu süre zarfında; 17 Kasım 1924 tarihinde kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası 03 Haziran 1925 tarihinde Vekiller Heyeti kararı ile, 12 Ağustos 1930 tarihinde kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası 17 Kasım 1930 tarihinde Merkez Heyeti kararı ile kapatılmıştır.

³ 7 Ocak 1946 tarihinde Demokrat Parti'nin kurulması ve Milli Kalkınma Partisi'nin ilk defa 1946 seçimlerine katılmasıyla tek partili dönem sona ermiş ancak iktidar 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan seçimle el değiştirmiştir.

- Türk Dil ve Türk Tarih Kurumları ulusal eğitimin kaynağı olan millî kültürün öğrenilmesi ve yayılması için kurulmuştur.
- Yeni üniversiteler ve fakülteler açılmıştır.
- Halk Evleri, Millet Mektepleri gibi eğitim kurumları ve örgütler Cumhuriyet ideolojisinin ve Atatürk devrimlerinin geniş halk kitleleri tarafından desteklenmesi amacıyla oluşturulmuştur.
- Eğitimin yapılandırılması sürecinin temeline laiklik ve pozitivizm yerleştirilmiştir.
- Dinin, eğitim üzerindeki etkisi azaltılmaya çalışılmış ve karma eğitime geçilmiştir.
- Mesleki ve teknik eğitimin gelişmesine önem verilerek yurt geneline yayılmasına çalışılmıştır.
- Kırsal alanın öğretmen ihtiyacını karşılamak üzere köy enstitüleri kurulmuştur.

Yapılan eğitim uygulamalarına bakıldığında, Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu'nun kurulması dışındakilerin hepsinin hayata geçirilmesinde eğitim programlarına ihtiyaç duyulduğu gözlenmektedir. Bu durum eğitim programının temel öğesi olan hedeflerin ne olduğunu diğer bir ifadeyle nasıl bir insan tipi yetiştirilmek istendiği sorusunu akla getirmektedir. Sorunun cevabı, dönemin politik felsefesinin yazıya dökülmüş hali olan parti programlarında bulunabilir. Tek parti dönemine bakıldığında beş tane parti programı hazırlandığı görülmektedir. Bu programlar; 1923, 1931, 1935, 1939 ve 1943 yılları parti programlarıdır. 1923 ve 1931 yılları arasında kalan sürede çeşitli parti nizamnameleri de hazırlanmıştır. Ancak nizamnameler kurumsallaşma, kadrolaşma, organizasyon gibi daha çok parti içi işlerle ilgili olduğundan bu çalışmanın kapsamı dışında tutulmaktadır.

Tek partili dönemin ilk parti programı, 8 Nisan 1923'te yayınlanan ve Dokuz Umde olarak adlandırılan bir seçim bildirgesidir (Uzun, 2010:235). Partinin dokuz ilkesinin sunulduğu bu program için Atatürk (1927/2005:514-515), Nutuk'ta şöyle demektedir:

"...8 Nisan 1923 tarihinde, görüşlerimi dokuz ilke halinde tespit ettim. İkinci Büyük Millet Meclisi'nin seçimi sırasında yayınlayarak ilan ettiğim bu program, partimizin kuruluşuna temel olmuştur...yayınladığım programı, bir siyasi parti için yetersiz, kısa bulanlar oldu. Halk Partisinin programı yoktur dediler. Gerçekten de ilkeler adı altında bilinen programımız, itiraz edenlerin gördükleri ve bildikleri şekilde bir kitap değildi. Fakat, temel ilkeleri içine alıyordu ve pratikti...öğretim birliğine derhal girişileceği gibi önemli ve acil ihtiyaçlar, ilkeler dışında bırakılmamıştı."

Görüldüğü gibi, tek partili dönemin ilk programı olarak kabul edilen bu doküman içerisinde eğitime ilişkin bazı konular önemli ve acil ihtiyaç olarak partinin kurucu lideri tarafından ifade edilmektedir. Fırkanın üçüncü büyük kongresi tarafından kabul edilen 1931 yılındaki programı sekiz ana bölümden oluşmaktadır. Programın beşinci bölümü milli eğitim ve öğretime ilişkin esaslara ayrılmıştır. Partinin dördüncü büyük kurultayında onaylanan 1935 yılındaki programda geleceği kapsayan tasarıların ana hatları topluca yazılmıştır. Sekiz bölümden oluşan 1935 yılı programında beşinci bölüm ulusal eğitim şeklinde isimlendirilmiştir. 1939 yılı programı partinin beşinci büyük kurultayında kabul edilmiştir. Yine bu program da sekiz bölümden oluşmakta ve beşinci bölümü milli eğitim ve öğretime ilişkin ana kaidelere yer vermektedir. Tek partili dönemin son parti programı ise 1943 yılında partinin altıncı büyük kurultayında kabul edilmiştir. Bu son program altı ana bölümden oluşmakta ve üçüncü bölümü milli eğitim ve öğretim konularına ayrılmaktadır.

YÖNTEM

Bu çalışma nitel bir araştırmadır. Araştırma tarama modeli kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Tarama modelinin temel özelliği, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan bir araştırma yaklaşımı olmasıdır (Karasar, 2003:77). Çalışmanın amacına yönelik olarak verilerin toplanmasında doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2011:187). Bu çalışmada doküman incelemesi yapılmasındaki amaç, incelenen parti programlarında tek parti yönetim biçiminde eğitim konusuna dair bakış açısının derinlemesine ve belli bir ölçüde (eğitimin uzak hedefine) göre içerik çözümlemesini yapabilmektir.

Tek partili dönemde yayımlanan parti programları araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. 1923–1946 yılları arasında yayımlanan beş farklı parti programı bulunmaktadır. Parti programlarının tamamına ulaşılmıştır. Araştırmada parti programlarının tamamına ulaşıldığı için ayrıca örneklem alınması yoluna gidilmemiştir. 1923, 1931, 1935, 1939 ve 1943 yılı parti programlarına ilişkin olarak yapılan alanyazın taraması sonucunda ulaşılan veriler, programlara ilişkin tarihsel sıra göz önüne alınarak düzenlenmiştir. Çeşitli tarihlerdeki parti programları dışında bu konuyla ilgili olan her türlü kitap, bilimsel makale, lisansüstü tezler gibi yazılı kaynaklar kullanılmıştır.

SINIRLILIKLAR

Bu araştırma;

- Veri kaynağı olarak 1923–1946 yılları arası olarak nitelendirilen tek partili döneme ait 1923, 1931, 1935, 1939 ve 1943 yılları parti programları, süreli yayınlar, makaleler, kitaplar, dergiler, lisansüstü tezler, bildiriler, internet veri tabanları ve sözlükler gibi yazılı bilgi kaynakları ile,
- 1923–1946 yılları arası olarak nitelendirilen tek partili dönemin eğitim felsefesini yansıtan alan yazın taraması ile birincil kaynaklar üzerinde yapılan içerik çözümlemesiyle sınırlıdır.

BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde tek parti döneminde hazırlanan parti programlarında yer alan eğitimle ilgili metinler üzerinde eğitimin uzak hedefine ilişkin analiz yapılmıştır. Çalışma yalnızca program metinleri üzerinde yapılmış, partinin diğer yazılı resmi metinleri ile parti başkan ve yöneticilerinin gerek mecliste, gerekse basında yaptığı farklı açıklamalar ile görüşleri, analiz kapsamında dikkate alınmamıştır.

1923, 1931, 1935, 1939 ve 1943 yılı parti programlarında eğitimle ilgili maddelerin parti programının toplam madde sayısına olan oranı Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1: Madde Sayısına Göre Parti Programlarında Eğitim Konularına Yer Verme Oranı

Parti Programı	Madde Sayısı	Toplam Madde Sayısı	Eğitime İlişkin Madde Sayısı	Eğitime İlişkin Madde Sayısının Toplam Madde Sayısına Oranı
1923 Yılı Programı		18 ^(*)	1	% 5,56
1931 Yılı Programı		42	7	% 16,67
1935 Yılı Programı		73	12	% 16,44
1939 Yılı Programı		74	11	% 14,87
1943 Yılı Programı		38	11	% 28,95

(*) 9 ana maddeden oluşan parti programının 5. maddesi 10 alt maddeye ayrıldığı için toplam 18 madde olarak değerlendirilmiştir.

Tablo 1’e bakıldığında 1931, 1935 ve 1939 yılı parti programlarında eğitime hemen hemen aynı oranlarda yer ayrıldığı, 1943 yılı programında ise bu oranın % 12’lik bir artış gösterdiği görülmektedir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken bir nokta eğitimle ilgili maddelerde diğer konulara oranla daha fazla alt madde bulunmasıdır. Bu nedenle bu programlarda eğitime ayrılan yerin belirlenmesinde sayfa sayılarına göre bir oranlamaya gidilmesi daha doğru bir fikir verebilir. Buna göre; 1923, 1931, 1935, 1939 ve 1943 yılı parti programla-

rında eğitime ayrılan sayfa sayısının parti programının toplam sayfa sayısına olan oranı Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2: Sayfa Sayısına Göre Parti Programlarında Eğitim Konularına Yer Verme Oranı

Parti Programı	Madde Sayısı	Toplam Sayfa Sayısı	Eğitime İlişkin Sayfa Sayısı	Eğitime İlişkin Sayfa Sayısının Toplam Sayfa Sayısına Oranı
1923 Yılı Programı		Eğitime ilişkin tam sayfa olmadığı için hesaplama yapılmamıştır.		
1931 Yılı Programı		37	9	% 24,32
1935 Yılı Programı		53	11,5	% 21,69
1939 Yılı Programı		26	6	% 23,08
1943 Yılı Programı		12	4	% 33,33

Tablo 2 incelendiğinde, eğitim ile ilgili politikaların 1931 ve 1939 yılı programlarında programın yaklaşık 1/4'ünü, 1935 yılı programında yaklaşık 1/5'ini, 1943 yılı programında ise 1/3'ünü oluşturduğu görülmektedir. Bu sonuçlar, eğitimin uzak hedeflerinin belirlendiği politik fikirlerin parti programlarında yeterince yer bulduğunu işaret etmektedir.

1923 Yılı Parti Programında Eğitimin Uzak Hedefine İlişkin Bulgular ve Yorum

Tek partili dönemin ilk programı olarak kabul edilen beyanname Dokuz Umde olarak anılmaktadır. Partinin dokuz temel düsturunun açıklandığı bu belgenin beşinci ilkesi on alt maddeye ayrılmıştır. Bu alt maddelerden sekizincisinde eğitimde izlenecek yol haritası betimlenmektedir. Bu maddede şöyle denmektedir:

"Tahsil-i iptidaîde tedrisatın tevhibi ve bilumum mekteplerimizin ihtiyacatımıza ve asri esasata tevfiği ve muallim ve müderrislerimizin terfih ve ikdarı temin edilecektir. Vesait-i münasebe ile halkın tenvir ve talimine de tevessül olunacaktır." (Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü,1964:489; Uyar, 1999:73).

İfade incelendiğinde eğitimin uzak hedefinin; halkı uygun yöntemler kullanarak bilgilendirmek suretiyle karanlıktan kurtarmak, diğer taraftan ilköğretimde eğitimin birliğini sağlamak ve çağın gereklerine uygun bir şekilde okulların hepsinin ve öğretmenlerin ihtiyaçlarını karşılayarak niteliklerini yükseltmek ve iyileştirmek olarak belirlendiği yorumu getirilebilir. Uygun yöntemler kullanılarak halkın bilgilendirilmesi ve cehaletten kurtarılması hedefinin, eğitimin uzak hedeflerinin belirleyici etkenlerinden toplumun istek ve ihtiyaçları ile pedagoji bilimi ve okul sistemlerinin gelişimi öğelerini barındırdığı söylenebilir. İlköğretimde eğitimin birliğini sağlama hedefinin de pedagoji bilimi ve okul sistemlerinin gelişimine vurgu yaptığı ifade edilebilir. Aynı zamanda temel

değerler ve ideolojik boyuta da atıfta bulunmaktadır. Pedagoji bilimi ve okul sistemlerinin gelişimi ögesine vurgu yapan bir diğer ifadenin, çağın gereklerine uygun bir şekilde okulların hepsinin ve öğretmenlerin ihtiyaçlarını karşılayarak niteliklerini yükseltme ve iyileştirme hedefi olduğu ileri sürülebilir. Çağın gereklerine dikkat çeken bu hedef, küreselleşmenin eğitim politikalarını etkilemeye başladığının bir işareti olarak da görülebilir.

1931 Yılı Parti Programında Eğitimin Uzak Hedefine İlişkin Bulgular ve Yorum:

1931 yılı parti programının 25–32 sayfaları arasında kalan beşinci bölümü milli eğitim ve öğretim ile ilgili ilkeleri kapsamaktadır. Eğitim politikasına temel olan öge ve uygulanacak programın özellikleri ilk maddede ifade edilmektedir:

“Maarif siyasetimizde temel taşı, cehlin izalesidir. Maarifimizde hergün nisbeten daha fazla çocuk ve vatandaş okutacak ve yetiştirecek bir program takip olunacaktır.” (Cumhuriyet Halk Fırkası [C.H.F.], 1931:25)

Cehaletin giderilmesine yönelik bir eğitim politikası doğrultusunda uygulanacak programda dikkat edilecek noktalardan birisinin “kuvvetli cumhuriyetçi, milliyetçi ve lâik vatandaş yetiştirmek” (C.H.F., 1931:25) olduğu vurgulanmaktadır. Bu iki hedef birlikte düşünüldüğünde, eğitimin uzak hedeflerinin belirleyici etkenlerinden toplumun istek ve ihtiyaçları ile ideolojik ve politik anlayışlar öğelerini kapsadığı söylenebilir. Aynı zamanda eğitimin hedefi 1931 yılı parti programında ayrı bir maddede şu şekilde açıklığa kavuşturulmaktadır:

“Fikri olduğu gibi bedenî inkişafa da ehemmiyet vermek ve bilhassa seciyeyi millî derin tarihimizin ilham ettiği yüksek derecelere çıkarmak büyük emeldir.” (C.H.F, 1931:26)

Görüldüğü gibi eğitimin hedefi, bireyin düşünsel gelişimi kadar bedensel gelişimine de önem veren ve özellikle tutum ve davranış biçimini Türk milletinin derin tarihinin esin verdiği erdemli, mert ve soylu seviyelere yükseltmek şeklinde belirlenmiştir. Bu hedef doğrultusunda eğitim ve öğretimde izlenecek metodun bilgiyi vatandaş için gerçek hayatta başarılı olmayı sağlayan bir araç haline getirmek olduğu, her türlü hurafeden ve yabancı fikirlerden uzak, üstün, milli ve vatanperver nitelikte bir eğitim verilmesi gerektiği de parti programında savunulmaktadır. Bireyin ihtiyaçları, ilgileri ve isteklerinin ve bununla birlikte insanların düşüncelerini, duygularını ve davranışlarını yönlendiren kişilik oluşumunun ön plana çıkarıldığı bu hedef içerisinde toplumun geleneklerine ve ideolojik boyuta da önem verildiği görülebilir. 1931 yılı parti programının 27. sayfasında her öğrenim seviyesi ve eğitim kurumu için oluşturulacak programlara yönelik belirlenecek hedefin genel çerçevesi şu şekilde çizilmektedir:

“Her tahsil ve terbiye müessesesinde talebenin teşebbüs kabiliyetini kırmamaya şefkat ve nüvazişle itina etmekle beraber onları hayatta kusurlu olmaktan vikaye için ciddî bir intizam ve inzibata ve samimî ahlâk telâkkisine alıştırmak mühim olduğu kanaatindeyiz.” (C.H.F., 1931:27)

Yukarıdaki ifadeye göre, okul türü ve öğrenim seviyesi ne olursa olsun öğrenenlerin girişimci yeteneklerini yok etmemeye sevecenlikle özen gösterilerek, bireylerin yaşamda yanlışlara düşmesini engellemek için ciddi bir sistem ve düzene ve içten bir ahlâk anlayışına alışmalarının sağlanmasının önemli olduğuna dikkat çekilmektedir. Bu ifadenin; insanın duyguları ve kişiliği, okul sistemi ve temel değerler öğelerini işaret ettiği ileri sürülebilir.

1931 yılı parti programında ayrıca, ilkokullar, meslek ve sanat okulları, ortaokullar, liseler, üniversiteler ve yüksekokullar, güzel sanatlar eğitimi, dil, spor ve kültürel alanda yapılacak çalışmalara da değinilmektedir. Ancak bu maddelerde eğitimin uzak hedefini belirlemeye dönük politikarlardan ziyade okulların sayısının ve donanımının artırılmasına yönelik yapılacaklar öne sürülmektedir. Genel bir bakış açısıyla, parti programında bu maddelere yer verilmesinin eğitimin uzak hedeflerinin belirleyici etkenlerinden olan pedagoji biliminin ve okul sisteminin gelişimi öğesinin göz önünde tutulduğu değerlendirilmesi yapılabilir.

1935 Yılı Parti Programında Eğitimin Uzak Hedefine İlişkin Bulgular ve Yorum:

1935 yılı parti programında ulusal eğitimde esası oluşturan ilkelerin ifade edildiği bölüm, 1931 yılı parti programının hemen hemen aynısıdır. Bazı yeni Türkçe kelimelerin kullanılması dışında bu bölümdeki tek fark Türk Dili alanında da çalışmalar yapılacağı belirtilen bir maddenin eklenmiş olmasıdır. Eğitimin millileştirilmesine yönelik hedefin bir parçası olarak değerlendirilebilecek bu maddeyle ideolojik ve politik anlayışların daha güçlü vurgulandığı ifade edilebilir.

Okullar hakkında başlıca fikirlerin altının çizildiği bölümde normal ilkokullarda uygulanacak program yanında farklı bir köy okulu programı da uygulanacağı belirtilmektedir. Uygulanacak bu yeni programın özellikleri ve hedefleri şu şekilde açıklanmaktadır:

“Köy çocuklarımıza kısa zamanda pratik hayat için lüzumlu bilgiyi verebilecek üç veya dört sömestirli köy okulları açılacaktır. Bunların, çocukları yüksek öğretim derecelerine hazırlayan ilk okullardan ayrı bir kip olarak kurulup artırılması planlanacaktır. Bu kip köy okullarında, çocukların daha olgun yaşta okumağa başlamaları ve okumanın arasız devam etmesi ve bu işi devletin, askerlik borcu gibi sıkı tutması lüzumludur.” (Cumhuriyet Halk Partisi [C.H.P.], 1935:36-37)

Program geliştirme alanında önemli bir deneyim olan köy enstitüleri uygulamasının fikrîsel temellerinin 1935 yılı parti programında resmi olarak duyurulduğu görülmektedir. Bu dönem eğitimin uzak hedefleri arasında köy nüfusunun bilgisizliğinin kırsal hayatın kendi şartlarına uygun olarak giderilmesine yönelik hedeflerin eklendiği söylenebilir. Eğitimin uzak hedeflerinin belirleyici etkenleri arasında sayılan toplumun istek ve ihtiyaçları, toplumun gelenekleri, ideolojik ve politik anlayışlar, pedagoji biliminin ve okul sisteminin gelişimi, kişinin kendisinin ihtiyaçları, ilgileri ve istekleri öğelerinin bu hedef içerisinde yer aldığı söylenebilir.

1935 yılı parti programında eğitimin planlı bir faaliyet olacağına vurgu yapılmaktadır. İhtiyaçlara dayalı bir planlama yapılacağı programın 47. maddesinde beyan edilmektedir:

“Kültür ve eğitim işlerimiz, bugünün ve yarının gösterdiği ve göstereceği ihtiyaçlara göre önden gören bir düzenle planlanacak ve bütün öğretim aşamaları ile zanaat ve ertik ihtiyaçları bu plana göre düzenlenecektir.” (C.H.P., 1935:40)

Planlı eğitim faaliyetlerinin ilk aşamasının ihtiyaçların belirlenmesi olduğunun vurgulandığı bu maddeye göre mesleki eğitim de dâhil olmak üzere öğretim aşamalarının tümünün belirlenen ihtiyaçlar ışığında planlı olarak yürütüleceği öne sürülmektedir. Toplumun ve küreselleşmenin güçlü etkilerinin dayattığı istek ve ihtiyaçları karşılamak üzere okul sistemlerinin tamamı dâhil edilerek yapılacak planlamalar ve düzenlemelerden bahsedilen bu hedefin, toplum, küreselleşme ve okul sisteminin gelişimi öğelerini bünyesinde barındırdığı düşünülebilir.

1935 yılı parti programında eğitimin uzak hedefinin net bir şekilde ortaya koyulduğu madde 50. maddedir. Bu maddede yer alan ifade şöyledir:

“... ve gençlik, devrimi ve bütün erginlik şartları ile yurdu korumayı en üstün ödev tanıyan ve onları, bu ödev uğrunda bütün varlıklarını vermeğe hazır tutan bir düşünüşle yetiştirilecektir.

Bu ana eğitimin tam sonuç vermesi için Türk gençliğinin, bir yandan düşünme, karar verme ve girişimcilik becerileri yüksek bireyler olarak tarif edilmektedir. Dolayısıyla geliştirilecek programların da bu doğrultuda hazırlanması gerekmektedir. Belirlenen bu uzak hedef değerlendirildiğinde güncelliğini halen koruduğu yorumu yapılabilir. Aynı zamanda; ideolojik ve politik anla-

Eğitimin uzak hedefini oldukça açık bir şekilde tanımlayan bu madde uyarınca yetiştirilecek insan tipi, cumhuriyet devrimlerine bağlı, yurtsever, düşünme, karar verme ve girişimcilik becerileri yüksek bireyler olarak tarif edilmektedir. Dolayısıyla geliştirilecek programların da bu doğrultuda hazırlanması gerekmektedir. Belirlenen bu uzak hedef değerlendirildiğinde güncelliğini halen koruduğu yorumu yapılabilir. Aynı zamanda; ideolojik ve politik anla-

yırlar, insanın hisleri ve kişiliği, pedagoji biliminin ve okul sisteminin gelişimi öğelerine güçlü bir vurgu yaptığı da söylenebilir.

1939 Yılı Parti Programında Eğitimin Uzak Hedefine İlişkin Bulgular ve Yorum:

1939 yılı parti programında, 1935 yılı parti programında belirlenen esaslara yapılan birkaç küçük ilave dışında önemli bir fark yoktur. 1935 yılı programında Türk Dili'nin geliştirilmesine verilen önem 1939 yılı programında da devam etmektedir. 1935 yılı programında Türk Dili'nin geliştirilmesine yönelik eklenen maddeye 1939 yılı programında aşağıdaki madde ilave edilmiştir:

“Türk dilinin millileşmesi hareketinde elde edilen neticelere, bütün ilim ve tedris müesseselerinde tatbik imkânı verilecektir. Bunun tanzimi işi ile Maarif Vekilliği meşgul olacaktır.” (C.H.P., 1939:19)

Türk Dil Kurumu'nun kurulması gibi Türk dilinin milli bir nitelik kazanması yönünde yapılan çalışmalardan elde edilen kazanımların eğitim kurumlarının tümünde yararlanılmasına uygun şartlar oluşturulacağı belirtilmektedir. Buna göre, 1935 yılı parti programında belirtilen eğitimin uzak hedeflerine, Türk dilini etkin bir şekilde kullanan bireyler yetiştirmenin de ilave edildiği söylenebilir. Ancak burada ilginç bir nokta Türk dilinin gelişmesi üzerinde durulan 1939 yılı parti programında, 1935 yılı parti programında kullanılan Öztürkçe ifadelerin terk edilmesi ve dilde eskiye dönüşün yaşanmasıdır.

1943 Yılı Parti Programında Eğitimin Uzak Hedefine İlişkin Bulgular ve Yorum:

1931, 1935 ve 1939 yılı parti programlarında eğitim politikalarının temel taşı olarak sayılan cehaletin giderilmesi ve daha fazla sayıda bireyin okutulup yetiştirilmesi 1943 yılı programında program metninden çıkarılmıştır. Bu madde de ifade edilene benzer bir hedef daha alt sıralarda şu şekilde yer almaktadır:

“Milletin kültür ihtiyacı ve işleri, her dalı ile bütün olarak takip olunacaktır. İleri bir medeniyet topluluğu olan Türk milleti için kültürün hiçbir parçası ehemmiyetsiz görülemez.” (C.H.P., 1943:6)

2. Dünya Savaşı ortamının etkisiyle, 1943 yılı parti programında beyan edilen eğitim hedeflerinde millilik kavramı ön plana çıkmaktadır. Milli eğitim ve öğretimde esas düsturların açıklandığı 10 maddelik bölümde 8 madde bu hususu vurgulamaktadır. Bu maddelerden bazıları şunlardır:

“Milli karakteri, derin tarihimizin ilham ettiği yüksek derecede tutmak ve tek bahtiyarlığı millete hizmette aramak büyük hedeftir.” (C.H.P., 1943:6)

“Türkiye, fikirde, karakterde, bedende birbirinden ayrılmaz bir surette güdüldür.” (C.H.P., 1943:6)

“Eğitim her türlü hurafeden uzak, milli ideolojiye uygun, vatan, millet ve aile severlik esasına dayanmalıdır.” (C.H.P., 1943:6)

“Partimiz, vatandaşların, Türkün derin tarih ve medeniyetini bilmesine üstün bir ehemmiyet verir. Bu bilgi, Türkün kabiliyet ve kudretini, nefesine itimat hislerini ve milli varlık için zarar verecek her cereyan önünde yıkılmaz mukavemetini besleyen mukaddes bir cevherdir.” (C.H.P., 1943:6)

Savaş koşullarının damga vurduğu bu dönem eğitimin uzak hedeflerinin milli birlik ve bütünlüğü özümsemiş, Türk ulusunun güçlü değerlerini kendisinde olduğuna inanan, vatanına ve milletine bağlı bireyler yetiştirmek olduğu söylenebilir. Bu hedeflerde ideolojik ve politik anlayışların, toplumsal geleneklerin ve temel değerlerin ön plana çıktığı ifade edilebilir.

Savaş döneminin etkilediği bir diğer alan da ekonomidir. 1943 yılı parti programında üzerinde önemle durulan bir konu da sıkıntılı ekonomik koşullar nedeniyle mesleki ve teknik eğitimidir. Diğer geçmiş dönem parti programlarında mesleki ve teknik eğitime 1943 yılı programında olduğu kadar geniş yer ayrılmadığı dikkat çekmektedir. Ekonomik kalkınmada üretmenin oynadığı rolün farkına varan politikacılar eğitimin uzak hedefine üreten bireylerin yetiştirilmesini koymuşlardır. Buna ilişkin olarak parti programının 9. maddesinde şu ifadeler yer almaktadır:

“Teknik öğretim, kudretli bir milletin en ehemmiyetli meselesi sayılmıştır. Kadın ve erkek her vatandaşın, her yaştaki bilgisini bir öğretim kurumunda vermek, arttırmak Devletin başlıca vazifeleri arasına girmiştir.” (C.H.P., 1943:7-8)

Teknik eğitimin, güçlü bir milletin en değerli davası olarak kabul edildiği bu maddenin dört adet alt maddesi teknik eğitimin önemine vurgu yapmaktadır. Bu maddeler şunlardır:

“Muntazam teknik öğretim, normal olarak ilk öğretimden sonra başlar, ilk öğretimi eksik olan veya hiç olmıyan vatandaşlara teknik öğretim, yardımcı teşkilat yoluyla verilecektir.” (C.H.P., 1943:8)

“Kız enstitüleri ve Erkek sanat enstitüleri, teknik ziraat ve sanat ve ticaret okulları, akşam sanat ve ticaret okulları teknik ve mesleki öğretimin başlıca vasıtalarıdır.

Bu kurumlar, her yıl artan bir süratle memleketin her köşesinde kurulacaktır. Bunların öğretim konularının cinsi daima genişletilecek ve daha çok ihtiyacı karşılayacak hale getirilecektir.

Bu kurumların, modern teknik öğretimin bütün aletleri ve makineleri ile donatılmış olması, ihmal kabul etmez bir esastır.” (C.H.P., 1943:8)

“Binlerce gezici erkek ve kız sanat kurslarıyla teknik öğretimi en uzak köylere kadar götürmek hedefimizdir.” (C.H.P., 1943:6)

“Teknik öğretimin yüksek dereceleri, ayrı kurumlarla temin olunur.” (C.H.P., 1943:6)

Görüldüğü gibi uygulamaya, üretime dönük teknik eğitim üzerinde önemle durulan bir eğitim hedefi halini almıştır. Küresel faktörlerden etkilendiği açıkça görülen bu hedeflerin toplumun istek ve ihtiyaçlarına dayalı olarak okul sisteminin gelişimini de içerdiği öne sürülebilir. Programda eğitimin temel ilkelerinden birisinin “eğitim ve öğretimde tutulacak yol, maksadı, nazari ve ameli olarak temin etmelidir” (C.H.P., 1943:6) biçiminde ifade edilmesi teorik eğitim yanında uygulamaya da ağırlık verilmesi gerektiğini belirtmektedir. Bu konunun lisede uygulanacak programların da temelini oluşturacağı şu şekilde belirtilmektedir:

“Liselerimizi yüksek öğretime tam kabiliyetli talebe yetiştirecek surette her bakımdan kuvvetlendireceğiz. Tatbikatlı program, laboratuvar, kütüphane çalışmaları, lise öğretiminin temelidir.” (C.H.P., 1943:7)

Üniversitelere liyakatli öğrenci gelmesine yönelik olarak lise programlarının uygulama ağırlıklı olması gerektiği savunulmaktadır. Bunun arkasındaki düşüncenin üniversitelerin yalnızca akademik eğitim vermenin yanında orijinal eserler üreten kurumlar olması isteği yattığı 1943 yılı parti programının şu maddesinden anlaşılmaktadır:

“Yüksek öğrenim müesseselerinde öğretme ve ilmi araştırma faaliyeti beraber yürütülür.

Partimiz orijinal ilim ve fikir eserlerinin meydana gelmesini her suretle teşvik ve himaye eder.” (C.H.P., 1943:7)

Parti programının yedinci maddesinde ifade edilen hususların, pedagoji biliminin ve okul sisteminin gelişimini içerdiği net bir şekilde görülebilir. 1943 yılı parti programında, ulus bilinci gelişmiş, yurtsever, cumhuriyet ilkelerini özümsemiş, ülkenin kalkınması için üreten bireyler yetiştirmek eğitimin uzak hedefleri olarak belirlenmekle beraber güzel sanatlara ilgi duyan, beden eğitimi ve spor faaliyetlerini severek yapan, kültürel anlamda kendisini geliştiren bireyler de amaçlanmaktadır. Güzel sanatlar eğitimine ilişkin hedefin açıklandığı madde şöyledir:

“Parti, Güzel Sanatları, yüksek bir insan cemiyetinin esas ihtiyaçlarından sayar. Güzel Sanatlara Partice gösterdiğimiz düşkünlük, asırlarca işletilemiyerek bırakılmış olan Türk kabiliyetini az zamanda meydana çıkaracak ve insanlığa Türk sanatında yeni hazineler kazandıracaktır. Bu bizim samimi kanaatimiz ve hedefimizdir.” (C.H.P., 1943:8)

Kültürel anlamda bireylerin kendisini geliştirecek şekilde yetiştirilmesi de 1943 yılı parti programında ifade edilen uzak hedefler arasındadır. Bu amaç doğrultusunda müzeler, kütüphaneler ve halkevleri ile halk odalarının araç olarak kullanılması öngörülmektedir. Bu hedefler parti programında aşağıdaki söylemlerde açıklığa kavuşturulmaktadır:

“Müzelerimizi zenginleştirecek kıymette tarihî eserlerin toplanmasına ve bu maksatla kazılar yapılmasına ehemmiyet verilecek; umumiyetle eski eserlerin tasniplerine ve muhafazalarına itina olunacaktır.” (C.H.P., 1943:9)

“Kitap, neşriyat ve kütüphane işlerine ehemmiyet vereceğiz. Türk lügati ve ansiklopedisinin vücuda getirilmesi çabuklaştırılacaktır. Memlekette geniş sayıda ve tâyin edilmiş ölçülerde kütüphaneler kurulması, emelimizdir.” (C.H.P., 1943:9)

“Halkevleri ve Halkodaları, millî hayatın ve millî eğitimin başlıca yuvalarıdır. Bunların sayıları, bütün memleketi az zamanda kaplıyacak surette arttırılacaktır. Halkevi ve Halkodasının, Türk cemiyetinin ilk muhtaç olduğu bir kurum gözü ile görülmesine, Partimiz bütün gayretiyle çalışacaktır.

Her Halkevi ve Odasının bütün teşkilâtının tamam olması gayedir. Ancak hiç bir Halkevi ve Halkodası, kadın ve erkek vatandaşlar için bir arada toplanma salonu, kütüphane, güzel sanatlar üzerinde çalışma esaslarından biri eksik olarak kurulamaz.” (C.H.P., 1943:9)

Beden eğitimi ve spor faaliyetlerini seven bireylerin yetiştirilmesinin eğitimin uzak hedefleri arasında olduğu parti programının şu maddesinde görülmektedir:

“Türk milletinde beden eğitimi ve spor ihtiyacı, Devletin meseleleri arasına sokulmuştur. Parti, vatandaşın spor sevgisini ve beden eğitimini takdir etmesi ve sevmesi için bütün yardım ve telkin vasıtalarını kullanır. Spor, kudretli vatandaş yetiştirmenin esaslı vasıtalarından biridir. Spor, çalışma kudretini muhafaza ve arttırma için lüzumludur. Karakterin ve iyi ahlâkın mühim şartlarını kolaylıkla vücuda getirir, nihayet, temiz ve açık hava toplantılarının zevkli bir sebebi olarak da millî sağlığın kıymetli bir vasıtasıdır. Devlet, hususî teşekkülleri teşvik ve himaye ederek, her türlü kurumları kolaylaştırarak ve kurarak milletin bedence eğitimini doğru ve sağlam İstikametlerde yürütmeği gözönünde bulunduracaktır. Parti, hususî teşekküllerin, hususî idare ve belediyelerin umumî beden eğitimindeki faaliyetini yakından takip edecektir. (C.H.P., 1943:9-10)

1943 yılı parti programında güzel sanatlara, müze ve kütüphanelere, beden eğitimi ve spora değer veren bireyler yetiştirilmesinin eğitimin uzak hedeflerinden birisi olarak belirlenmesi, uluslararası sanatsal ve sportif faaliyetlerde başarılı olarak milli kenetlenmeye katkıda bulunmak ve yurt savunmasında

çevik ve dayanıklı bireylere sahip olmak isteğinin bir sonucu şeklinde yorumlanabilir. Ayrıca; bu hedeflerin eğitimin uzak hedeflerinin belirleyici etkilerinden toplumun istek ve ihtiyaçlarına yönelik olduğu, insanın hisleri, kişiliği, ihtiyaçları, ilgileri ve isteklerini göz önüne aldığı, ideolojik bir amacı olduğu söylenebilir.

SONUÇ

Tek partili dönemde hazırlanan parti programlarında ilan edilen eğitim hedefleri salt bir partinin siyasi görüşleri olarak nitelendirilemeyecek karakterdedir. Tek partili siyasal sistem içinde karşısız bir biçimde iktidarda olmak devlet ile parti arasında bir ayırımın ortadan kalkması sonucunu doğurmuştur (Ekinci, 1997:69). Bu nedenle, partinin eğitimle ilgili uzak hedefleri milli eğitimin uzak hedefleri haline gelmektedir.

Türkiye’de tek partili dönem olarak adlandırılan 1923–1946 yılları arasında kalan dönemde hazırlanan parti programlarında yer alan eğitimle ilgili siyasi fikirler temelinde eğitimin uzak hedeflerinin belirlenmesinin amaçlandığı bu araştırmada, 1923 yılında yayınlanan Dokuz Umde’nin tek partili dönemin ilk parti programı olarak kabul edildiği ve yeni kurulan bir devletin eğitim hedefine yeni bir boyut kazandırdığı anlaşılmaktadır. Öyle ki, 1943 yılına değin kendisinden sonra gelen üç farklı parti programında milli eğitime ilişkin ilkelerin açıklandığı bölümlerin ilk maddesini 1923 yılı programında belirtilen halkın cehaletinin giderilmesi hedefi oluşturmuştur.

Bağımsızlığını yeni ilan etmiş bir ülkenin öncelikli ihtiyaçları dikkate alınarak tespit edilmiş dokuz düsturun tespit edildiği dar kapsamlı bir parti programı olan Dokuz Umde’ye nazaran 1931 ve daha sonraki yıllarda hazırlanan programlarda eğitim konusu daha ağırlıklı olarak yer almaktadır. Araştırmada, 1931 yılı parti programının Cumhuriyet’in kurucu kadrosunun eğitimle ilgili uzak hedeflerini geniş bir çerçevede sundukları ilk parti programı niteliği taşıdığı görülmektedir.

1931 yılı parti programı öğrencilerin düşünsel gelişimi yanında bedensel gelişiminin gerekliliğini, milli bir eğitimin verileceğini, bireylerin gerçek yaşama hazırlanmalarını ve uyum sağlamalarını temin edecek yöntemlerin kullanılmasını, çocukların düşünen, sorgulayan, eleştiren, yorumlayan, akıl yürüten kısacası girişimci yeteneklerinin geliştirilmesini vurgulaması bakımından önemlidir.

Eğitimin, ihtiyaçlar göz önüne alınarak tasarlanacak planlı faaliyetlere göre düzenleneceği ilk kez 1935 yılı parti programında dile getirilmektedir. Yine 1935 yılı parti programında farklı bir köy okulu programının uygulanacağını

ayrı bir maddede ilk kez vurgulanması, köylerde yaşayan vatandaşların kırsal yaşamın kendine özgü şartlarında kullanabileceği bilgilerle donanmış bir şekilde yetiştirilmesi gerektiğini eğitimin uzak hedefleri arasına koymaktadır. Bu yeni köy okulları programının köy enstitüleri uygulamasının ilk düşünsel temeli olduğu sonucuna varılabilir.

1935 yılı parti programında, yetiştirilecek insan tipi, cumhuriyet devrimlerine bağlı, yurtsever, düşünme, karar verme ve girişimcilik becerileri yüksek bireyler olarak tarif edilerek eğitimin uzak hedefi açıkça ortaya koyulmaktadır. Bu hedefin çağdaş bir hedef olarak aktüalitesini koruduğu söylenebilir.

1939 yılı parti programında açıklanan eğitimin uzak hedefleri ile 1935 yılı programındaki uzak hedeflerin tek farkı, eğitim faaliyetlerinde Türk dilinin etkin bir şekilde kullanılması hedefinin bir madde ile programa eklenmiş olmasıdır.

2. Dünya savaşının etkisiyle hemen hemen her alanda büyük bir krizin yaşandığı döneme denk gelen 1943 yılı parti programı dönemin koşulları gereği eğitimin uzak hedefleri arasında millilik kavramını ve üretime dönük mesleki ve teknik eğitimi ön plana çıkarmaktadır. 1943 yılı parti programında aynı zamanda güzel sanatlar eğitimine, beden eğitimine, sinema, radyo, kütüphane ve müze gibi kültürel faaliyetlerin geliştirilmesine geniş yer ayrılmaktadır. Bu doğrultuda, bu dönem eğitimin uzak hedeflerinin milli birlik ve bütünlüğü özümsemiş, vatanına ve milletine bağlı, ulus bilinci gelişmiş, yurtsever, cumhuriyet ilkelerini benimseyen, ülkenin kalkınması için üreten, güzel sanatlara ilgi duyan, beden eğitimi ve spor faaliyetlerini severek yapan, kültürel anlamda kendisini geliştiren bireyler yetiştirmek olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bu hedef, eğitimin uzak hedeflerinin belirleyici etkenleri olarak sıralanan toplum, değerler sistemi, ideolojik ve politik anlayışlar, küreselleşme, insanın hisleri ve kişiliği, toplumun gelenekleri, pedagoji biliminin ve okul sisteminin gelişimi, kişinin kendisinin ihtiyaçları, ilgileri ve istekleri öğelerinin tamamını kapsar niteliktedir.

KAYNAKÇA

- Abu-Shomar, A. (2013). The Politics of Education and Critical Pedagogy: Considerations from the English Literary Tradition in 'Post-Colonial' Academic Contexts. *Postcolonial Directions in Education*, 2(2), 263-313. 29 Mayıs 2017 tarihinde <http://projects.um.edu.mt/pde/index.php/pde1/article/view/33/53> adresinden erişildi.
- Aktar, Y. (1994). Atatürk'ün İstanbul Üniversitesi'nin Kuruluşuyla İlgili Özel Notları ve Görüşleri. I. *Uluslararası Atatürk Sempozyumu (Açılış Konuşmaları-Bildiriler): 21-23 Eylül 1987* (245-256). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Akyüz, Y. (1985). *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1985'e)*. (2. Bs). Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Al'Abri, K. (2011). The Impact of Globalization on Education Policy of Developing Countries: Oman as an Example. *Literacy Information and Computer Education Journal (LICEJ)*, Volume 2, Issue 4, 491-502.
- Al-Ani, W. T. (2014). Core Values Matrix of the Philosophy of Basic Education in Oman (PBEO). *Athens Journal of Education*, Vol. 1, No. 2, 167-181.
- Alkan, C. (1981). Atatürk Düşün Sistemi ve Mesleki – Teknik Eğitim. *Atatürk Devrimleri ve Eğitim Sempozyumu: 9-10 Nisan 1981* (123-137). Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Atatürk, M.K. (2005). *Nutuk*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Bell, L. ve Stevenson, H. (2006). *Education Policy Process, Themes and Impact*. New York, NY, USA: Routledge.
- Bobbitt, F. (1920). The Objectives of Secondary Education. *The School Review*, Vol. 28, No. 10, 738-749. 19 Mayıs 2017 tarihinde <http://www.jstor.org/stable/1078496> adresinden erişildi.
- Chinnammai, S. (Kasım 2005). *Effects of Globalization on Education and Culture*. ICDE International Conference, New Delhi'de sunulan bildiri. 19 Mayıs 2017 tarihinde http://guidedresearchwriting.pbworks.com/w/file/fetch/53952209/imactofglobalization_edand_culture.pdf adresinden erişildi.
- Corbett, J. ve Norwich, B. (1998). The Contribution of Special Education to our Understanding of Values, Schooling and the Curriculum. *Curriculum Studies*, Vol. 6, No. 1, 85-96.
- Cumhuriyet Halk Fırkası. (1931). *C.H.F. Nizamnamesi ve Programı*. Ankara: T.B.M.M. Matbaası.

- Cumhuriyet Halk Partisi. (1935). *C.H.P. Programı*. Ankara: Ulus Basımevi.
- Cumhuriyet Halk Partisi. (1939). *C.H.P. Programı*. Ankara: Ulus Basımevi.
- Cumhuriyet Halk Partisi. (1943). *C.H.P. Programı*. Ankara: Zerbamat Basımevi.
- Çaycı, A. (1994). Atatürk, Bilim ve Üniversite. *I. Uluslararası Atatürk Sempozyumu (Açılış Konuşmaları-Bildiriler) 21-23 Eylül 1987 (229-237)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Dahmann, S. ve Anger, S. (2014). *The Impact of Education on Personality: Evidence from a German High School Reform*. Bonn, Germany: IZA.
- Didonet, V. (2008). Early Childhood Education for a Sustainable Society. Ingrid Pramling Samuelsson ve Yoshie Kaga (Eds.). *The Contribution of Early Childhood Education to a Sustainable Society* içinde (ss. 25-30). Paris, Fransa: UNESCO.
- Ekinci, N. (1997). *Türkiye’de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkenler*. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Ertürk, S. (1984). *Eğitimde Program Geliştirme*. (5. Bs.). Ankara: Yelkentepe Yayınları.
- Fain, S. M., Barantovich, M. ve Martin, R. (2009). The Aims of Education in an Age of Stasis and Change. Robert V. Farrel ve George Papagiannis (Eds.). *Education for Sustainability* içinde (ss. 31-44). Oxford, United Kingdom: Eolss Publishers Co.Ltd. / UNESCO.
- Ghazi, S. R., Shahzada, G. ve Ullah, S. (2013). Relationship Between Students’ Personality Traits and Their Academic Achievement in Khyber Pakhtunkhwa, Pakistan. *Journal of Educational and Social Research*, 3(2), 437-444. 19 Mayıs 2017 tarihinde <http://www.mcser.org/journal/index.php/jesr/article/viewFile/269/254> adresinden erişildi.
- Gilroy, P. (1999). The Aims of Education and the Philosophy of Education: The Pathology of an Argument. Roger Marples (Ed.). *The Aims of Education* içinde (ss. 25-34). New York, NY, USA: Routledge.
- Giorgetti, F. M., Batır, B. (2008). İsmet İnönü’nün Cumhurbaşkanlığı Döneminde Eğitim Politikaları. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, Sayı 13-14, 27-56.
- Hamid, M., ve Iqbal, M. (2012). Personality Development Paradigm in Elementary School Curriculum. *Interdisciplinary Journal Of Contemporary Research In Business*, 3(10), 271- 277.
- Harris, K. (1999). Aims! Whose aims? Roger Marples (Ed.). *The Aims of Education* içinde (ss. 1-13). New York, NY, USA: Routledge.

- Hickox, M. ve Moore, R. (1995). Liberal-Humanist Education: The Vocationalist Challenge. *Curriculum Studies*, 3:1, 45–59. 27 Mayıs 2017 tarihinde <http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/0965975950030103> adresinden erişildi.
- Kahya, E. (2005). 1933 Üniversite Reformu Işığında Tıp Eğitiminin Değerlendirilmesi. 5. *Uluslararası Atatürk Kongresi 8–12 Aralık 2003* (1537–1554). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Karağözoğlu, G. (1994). Atatürk'ün Eğitim Savaşı. I. *Uluslararası Atatürk Sempozyumu (Açılış Konuşmaları-Bildiriler)* 21–23 Eylül 1987 (193–213). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Karasar, N. (2003). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın.
- Kimonen, E. (2015). Education and Society in Comparative Context The Essence of Outdoor-Oriented Education in the USA and India. Rotterdam, The Netherlands: Sense Publishers.
- Koskarova, R. P. (2011). Social Dimension Of The Purpose Of Education. *Series: Philosophy, Sociology, Psychology and History*, Vol. 10, No2, 2011, 167–171.
- Kohlberg, L., Mayer, R. (1972). Development as the Aim of Education. *Harvard Educational Review*, Vol. 42, No. 4, 449–496.
- Labaree, D. (2009, September). What Schools Can't Do: Understanding the Chronic Failure of American School Reform. *Unpublished lecture at a doctoral colloquium*. 01 Haziran 2017 tarihinde https://web.stanford.edu/~dlabaree/publications/what_schools_can%27t_do.pdf adresinden erişildi.
- Le Métais, J. (1997). Values and Aims in Curriculum and Assessment Frameworks. *International Review of Curriculum and Assessment Frameworks*. 01 Haziran 2017 tarihinde <https://www.nfer.ac.uk/research/centre-for-information-and-reviews/inca/TP%20Values%20and%20Aims%20in%20Curriculum%20and%20Assessment%201997.pdf> adresinden erişildi.
- Lukaš, M., & Munjiza, E. (2014). Education System of John Amos Comenius and Its Implications in Modern Didactics. *Život i škola*, br. 31 (1/2014.) god. 60, 32-44. 19 Mayıs 2017 tarihinde <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED556095.pdf> adresinden erişildi.
- Majhanovich, S. (2016). Introduction: Educational Development and Education Systems in a Globalized World. MacLeans A. Geo-Jaja ve Suzanne Majhanovich (Eds.) *Effects of Globalization on Education Systems and Development* içinde (ss. ix-xxii). Rotterdam, The Netherlands: Sense Publishers.

- Milli Eğitim Bakanlığı. (1973). *Cumhuriyetin 50. Yılında Milli Eğitimimiz*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Nozhin, E.A. (2009). Social and Cultural Issues of Education. Natalia Pavlovna Tarasova (Ed.). *Quality of Human Resources: Education – Vol. I* içinde (ss. 118-135). Oxford, UK: EOLSS Publishers / UNESCO.
- Oliva, P. (1982). *Developing the Curriculum*. USA: Little, Brown & Company (Canada) Limited.
- Ornstein, A. C. ve Hunkins, F. P. (1993). *Curriculum: Foundations, Principles and Issues*. Second Edition, Boston,USA: Allyn and Bacon.
- Özel, E. (2007). *Atatürk Dönemi Türk Eğitim Politikaları*. Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.
- Saylan, N. (2001). Ortaöğretim Öğretmenlerinin Program Tasarısı İle İlgili Görüşleri ve Tasarı Süreçlerindeki Davranışlarının Belirlenmesi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:6 (Aralık, 2001), 1-13.
- Schinkel, A. (Mart 2013). On the Aim of Education. Philosophy of Education Society of Great Britain (PESGB) Conference New College, Oxford, UK'da sunulan bildiri.
- Sepehri, Z., Rakhshani, F., Keshavarz, K., ve Kiani, Z. (2013). Effect of Personality on Learning Language. Pixel (Ed.). *Conference proceedings. ICT for Language Learning 6th Conference Edition 14-15 November 2013 Florence, Italy* (377-381). Padova, Italy: Libreriauniversitaria.it Edizioni.
- Sharma, R. ve Monteiro, S. (2016). Creating Social Change: The Ultimate Goal of Education for Sustainability. *International Journal of Social Science and Humanity*, 6(1), 72–76. 19 Mayıs 2017 tarihinde <http://www.ijssh.org/vol6/621-CH381.pdf> adresinden erişildi.
- Sönmez, V. (1999). *Program Geliştirmede Öğretmen El Kitabı*. (8. Bs.). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Taşdemirci, E. (2005). Darülfünunu Üniversiteleştiren Lider Atatürk. 5. *Uluslararası Atatürk Kongresi 8-12 Aralık 2003* (1015-1028). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Türk Dil Kurumu. (2005). *Türkçe Sözlük* (10. Bs.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü. (1964). *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*. (Derleyen: Nimet Arsan). Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları.

- Türkmenoğlu, D. (2007). Tek Parti Döneminde Ulus İnşa Politikalarının Eğitim Boyutu. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, Kış 2007, 5(1), 159–172.
- Uyar, H. (1999). *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*. (2. Bs.). İstanbul: Boyut Yayıncılık.
- Uzun, H. (2010). Tek Parti Döneminde Yapılan Cumhuriyet Halk Partisi Kongreleri Temelinde Değişmez Genel Başkanlık, Kemalizm Ve Milli Şef Kavramları. *ÇTTAD*, IX/20-21, (2010/Bahar-Güz), 233-271.
- Velde, D.W.T. (2005). *Globalisation and Education What do the Trade, Investment and Migration Literatures Tell Us?* London, UK: Overseas Development Institute.
- Veugelers, W. (2011). A Humanist Perspective on Moral Development and Citizenship Education. Wiel Veugelers (Ed.). *Education and Humanism Linking Autonomy and Humanity* içinde (ss. 9–34). Rotterdam, The Netherlands: Sense Publishers.
- Watkins, C. Ve Mortimore, P. (1999). Pedagogy: What Do We Know. Peter Mortimore (Ed.) *Understanding Pedagogy and Its Impact on Learning* içinde (ss. 1-19). London, UK: Paul Chapman Publishing.
- Webster, R. S. (2012). Challenging Student Satisfaction through the Education of Desires. *Australian Journal of Teacher Education*, 37(9), 81–92. 21 Mayıs 2017 tarihinde <http://ro.ecu.edu.au/cgi/viewcontent.cgi?article=1858&context=ajte> adresinden erişildi.
- Yetkin, Ç. (1983). *Türkiye’de Tek Parti Yönetimi (1930–1945)*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

İŞE YABANCILAŞMANIN SANAL KAYTARMA ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

The Effect of Work Alienation on Cyberloafing Behavior

Gönderim Tarihi: 11.01.2018

Kabul Tarihi: 19.04.2018

Doi: 10.31795/baunsobed.437734

Mustafa BABADAĞ*

ÖZ: Bu araştırmanın amacı, işe yabancılaşmanın sanal kaytarma davranışı üzerindeki etkisini araştırmaktır. Araştırmada bir belediyede masa başında memur olarak çalışan 187 çalışandan anket tekniği ile veri toplanmış ve verilerin analizleri SPSS ve AMOS programıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmada ilk olarak kavramsal bir çerçeve çizilmiş; kuramsal bilgilere ve daha önceki görgül araştırmaların sonuçlarına bağlı olarak değişkenler arasındaki ilişkiler belirlenmiş ve hipotezler geliştirilmiştir. Daha sonra, anket ile ulaşılan veriler analiz edilmiş ve bulgular yorumlanmıştır. Bu kapsamda da araştırmacılara ve örgütlere önerilerde bulunulmuştur. Verilerin analizinde Açıklayıcı Faktör Analizi, Doğrulayıcı Faktör Analizi, Korelasyon Analizi ve Regresyon Analizi kullanılmıştır. Analizler sonucunda ulaşılan bulgulara göre, işe yabancılaşmanın sanal kaytarmayı ve sanal kaytarmanın alt boyutlarını (önemli sanal kaytarma ve ciddi sanal kaytarma) pozitif yönde ve anlamlı olarak etkilediği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İşe Yabancılaşma, Sanal Kaytarma, Önemsiz Sanal Kaytarma, Ciddi Sanal Kaytarma, Belediye Çalışanları.

ABSTRACT: The purpose of this research is to investigate the effect of work alienation on cyberloafing behavior. Data were collected by survey technique from 187 employees working in a municipality. Data analysis was performed with SPSS and AMOS programs. In the research, firstly a theoretical framework was drawn and then the relations between the variables have been determined according to previous researches and hypotheses have been formed. Then the data reached by the questionnaire were analyzed and the findings were interpreted. In this context, proposals have been made to researchers and organizations.

* Öğr. Gör. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi / Muğla Meslek Yüksekokulu / Dış Ticaret Bölümü, mustafabadag@mu.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-0198-7105

Explanatory Factor Analysis, Confirmatory Factor Analysis, Correlation Analysis and Regression Analysis were used in the analysis of the data. According to the findings of the analyzes, it was determined that work alienation has a positive and significantly impact on cyberloafing behavior and sub-dimensions of cyberloafing (minor cyberloafing and serious cyberloafing).

Keywords: Work Alienation, Cyberloafing, Minor Cyberloafing, Serious Cyberloafing, Municipality Personnel.

GİRİŞ

Günümüzde yüksek performansa ulaşmak ve rekabetçi üstünlük kazanabilmek için işletmeler öncelikle örgüte nitelikleri yüksek çalışanları çekmeye, zaman içinde onların niteliklerini ve performanslarını arttırmaya çalışmaktadırlar. Öte yandan çalışanların örgüte yönelik, işe yönelik ve yaşama yönelik olumlu ve olumsuz duygularının performans üzerinde etki oluşturduğu bilinmektedir. İşe yabancılaşma duygusu da bireyin yaşadığı ve performans üzerinde olumsuz etki oluşturabilecek olumsuz duygulardan biridir. İnsanın varoluşundan beri süregelen yabancılaşma duygusu, özellikle iş dünyasında giderek kendisini daha da hissettirir hale gelmiştir. Özellikle teknolojideki gelişmeler, bu duygunun artışında önemli bir yer üstlenmektedir. Teknoloji beraberinde rutin bir çalışma ortamını getirmiş ve birey kendisini makinenin basit bir dişlisi gibi görmeye başlamıştır (Tausig ve Fenwick, 2011: 55). Bunun sonucunda da çalışanın performansında gözle görülür azalışlar yaşanmaya başlamıştır (Tummers ve Den Dulk, 2013). Aslında işe yabancılaşmanın çalışanın performansı üzerinde yarattığı olumsuz etki doğrudan işe yabancılaşmanın kendisi ile ilgili olmayabilir. İşe yabancılaşma duygusu bireyleri olumsuz davranışlara yönlendirmekte bu durum da beraberinde performans düşüklüğüne yol açabilmektedir.

Üretkenlik karşıtı iş davranışları ise bireylerin performansları üzerinde olumsuz etki oluşturan ve örgütler tarafından istenmeyen olumsuz davranışları ifade etmektedir. Çünkü üretkenlik karşıtı iş davranışları içerisinde birine incitici söz söylemek, biriyle alay etmek, izinsiz işyerinden bir şey almak, resmi olarak verilen molalardan daha uzun süre mola vermek, izin almadan işe geç gelmek (Bennett ve Robinson, 2000: 360) gibi davranışlar bulunmaktadır. Bu davranışlar hem bireyin kendi performansına olumsuz bir etki oluşturabilmekte hem de örgütteki diğer çalışanlar üzerinde olumsuz duygulara neden olabilmektedir. İşe yabancılaşma duygusu da bireyin kendisini sorgulaması, işini anlamsız bulması, kuralların önemsiz olduğu düşüncesine kapılması gibi duyguları

barındırdığı için üretkenlik karşıtı davranışlara neden olabilmekte (Kanten ve Ülker, 2014) ve böylece bireyin ve çevresindekilerin performanslarını kötü bir şekilde etkileyebilmektedir.

Ayrıca bilgisayarlar ve internet bugün örgütler için vazgeçilmez bir unsurdur. Bunun temel sebebi, bilgisayar ve internetin örgütlere bilgiye kolay ulaşmak, örgütsel iletişimi kolaylaştırmak, müşterilere kolay ulaşmak gibi avantajlar sağlamasıdır. Ancak bu kolaylıklar çalışanlara da işi aksatmaları için fırsatları beraberinde getirmiştir. Yani çalışanlar örgüt için gerekli olan interneti ve bilgisayarları mesai saatleri içerisinde kendi kişisel işleri için de kullanmaya başlamışlardır. Sanal kayıtarma olarak ifade edilen bu davranış üretkenlik karşıtı davranışlar içerisinde yer alan bir kavram olarak değerlendirilmektedir (Robinson ve Bennett, 1995). Sanal kayıtarmının üretkenlik karşıtı davranış içerisinde yer almasından dolayı işe yabancılaşma duygusunun sanal kayıtarma davranışı üzerinde de benzer bir etki oluşturacağı söylenebilir. Ancak ulusal yazına bakıldığında işe yabancılaşma ile sanal kayıtarma arasındaki ilişkiyi araştıran bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Ayrıca uluslararası yazında da bu ilişkinin yeteri kadar araştırılmadığı belirlenmiştir. Bu nedenle araştırma işe yabancılaşma ile sanal kayıtarma davranışı arasındaki ilişkiyi belirlemeye çalışarak ulusal yazındaki boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır. Böylece sanal kayıtarma davranışının sebeplerini araştıran araştırmacılara ve örgütlere önemli bulgular sunulacağı düşünülmektedir.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE DEĞİŞKENLER ARASINDAKİ İLİŞKİLER

Bu bölümde sırasıyla işe yabancılaşma ve sanal kayıtarma kavramları açıklanmıştır. Daha sonra bu değişkenler arasındaki ilişkiler değerlendirilmiş ve bu açıklamalara bağlı olarak araştırma hipotezleri oluşturulmuştur.

İşe Yabancılaşma

İnsanlık tarihi kadar köklü bir geçmişe sahip olan yabancılaşma kavramının kökü Latince alienatio'dur. Anlamını ise bir şeyin sahipliğini bir başkasına bırakmak anlamına gelen "alienare" fiilinden almıştır (Ertoy, 2007: 18). Türkçe olarak yabancılaşma, Farsça kökenli boş, ıssız yer anlamına gelen 'yâbân' sözcüğünden türetilmiştir (Kiraz, 2011: 148). Nasıl tanımlanacağı konusunda ise net bir şey söylemek zordur (Yeniçeri, 2009: 135). Bunun temel sebebi olarak yabancılaşma kavramının felsefe, sosyoloji, psikoloji ve sosyal psikoloji gibi birçok farklı disiplin tarafından tartışılan bir konu olması gösterilebilir (Baba-dağ, 2017: 45). Kavram Latince hukuk alanında devretme, elden çıkarma; sosyoloji alanında diğer insanlardan, yurdundan, Tanrıdan ayrılmak; psikoloji alanında çılgınlık, bunama ya da psikik bozukluklar demeti, ruh hastalığı anlamlarında kullanılmaktadır (Elma, 2003: 11). Yazındaki çalışmaların çoğunda

ise bireyin ihtiyaçları, değerleri, istekleri ve beklentileri ile gerçekler arasında uyumsuzluk yaşaması sonucunda ortaya çıkan bir durum olarak ifade edilmektedir (Shepard, 1973; Mendoza ve Zoghbi-Manrique-de-Lara, 2008: 59). En genel anlamıyla ise insanın sadece seçilmiş bazı potansiyellerini gerçekleştirebilmesi ve kişiliğinin sınırları içinde yer alan diğer potansiyellerini feda etmek zorunda kalması (Weisskopf, 1996: 22) veya kişinin içinde yaşadığı topluma, kültürel değerlere ve rol dağılımına karşı ilgisinin kaybolması, değer ve normları anlamsız görmesi, kendisini güçsüz ve yalnız hissetmesi durumu (Tutar, 2013: 319) olarak tanımlanabilir.

İşe yabancılaşmanın ne anlama geldiği konusunda ise yazında verilen bazı tanımlara göre kavram açıklanabilir. Kobasa, Maddi ve Kahn işe yabancılaşmayı, çalışanın işine yönelik coşkusunu ve bağlılığını yitirdiğinin göstergesi olan genel bir tutum olarak tanımlarken (Hirschfeld vd., 2000: 1881); Kanungo çalışanın ihtiyaçlarının ve beklentilerinin tatmin edilmeyeceğini algılaması sonucu işten psikolojik olarak ayrılması şeklinde tanımlamıştır (Banai vd., 2004: 377). Aiken ve Hage (1966: 497) ise kariyer hedeflerinden uzaklaşma ve profesyonel normlara uyum sağlayamamadan oluşan olumsuz duygular ve diğer çalışanlarla olan sosyal ilişkilerde ortaya çıkan memnuniyetsizlik olarak ifade etmişlerdir.

Bu açıklamalarla beraber birçok disiplin tarafından tartışılan yabancılaşma kavramının iş yaşamı açısından anlamlandırılmaya çalışılmasında ve önem arz etmeye başlamasında Marx'ın önemli bir yeri bulunmaktadır (Seeman, 1967). Çünkü Marx Kapital adlı ünlü eserinde kavramı; emeğin kendi yarattığı ürüne, üretim sürecine, türüne ve kendisine yabancılaşması açısından tartışarak iş yaşamı ve örgüt alanına taşımıştır (Davidov, 1997: 68-69; Marx, 2013: 19-24). Marx'a göre yabancılaşma, bireyin iş üzerinde özerklik (otonomi) sahibi olamaması ve bireyin yaptığı işi kendi dışında algılaması durumu veya hissidir (Sarros vd., 2002: 287). Bu anlamıyla Marx'ın yabancılaşmayı iş yaşamında yaşanan güçsüzlük anlamında değerlendirdiği (Kanungo, 1992: 415) söylenebilir. Aynı zamanda işe yabancılaşma kavramının yazındaki ilk çalışmalarda Marx'ın görüşlerine paralel şekilde güçsüzlük ve iş üzerinde kontrol sahibi olamamak anlamında ve tek boyutlu olarak ele alındığı görülmektedir (Nair ve Vohra, 2009: 295). Ancak yabancılaşma kavramı iş yaşamı içerisinde Seeman'ın 1950'lerin sonunda gerçekleştirmiş olduğu çalışmasıyla birlikte çok boyutlu olarak değerlendirilmeye başlanmıştır (Seeman, 1959). Seeman (1959) yabancılaşma kavramının; güçsüzlük, anlamsızlık, kuralsızlık, sosyal uzaklaşma ve kendine yabancılaşma olmak üzere beş boyuttan oluştuğunu belirlemiş ve daha sonraki birçok araştırmada da bu boyutları destekleyen sonuçlara ulaşılmıştır (Blauner, 1964; Shepard, 1977). İşe yabancılaşmayı oluşturan bu boyutların ne anlama geldikleri ise kısaca şöyle açıklanabilir:

Güçsüzlük, daha önce belirtildiği ve Marx'ın da ifade ettiği gibi çalışanın iş yerinde yapmış olduğu işler üzerinde kontrol sahibi olmadığı duygusu (Tummers ve Den Dulk, 2013: 851) veya çalışanın yapılan iş üzerinde, sınırlandırılmalarından dolayı, özerkliğe (otonomi) sahip olmaması durumu (Mendoza ve Zoghbi-Manrique-de-Lara, 2008: 58) olarak tanımlanmaktadır. Çalışanların başka insanların veya teknolojik bir sistemin kontrolü ve hâkimiyeti altında olduğunu düşünmesi ve bu durumu hiçbir şekilde değiştiremeyeceğine inanması sonucunda bu duygu ortaya çıkabilmektedir (Tekin, 2012: 36). Ayrıca çalışanların bulunduğu örgütte kararlara katılıp katılamaması da güçsüzlüğe neden olan önemli bir değişken olarak ele alınmaktadır. Seeman bu anlamdaki güçsüzlüğe vurgu yapmakta ve çok az karar verme imkânı tanınan işlerde çalışanların kendilerini güçsüz hissetmekte ve dünyalarını yönetilemez olarak algılamakta olduklarını ileri sürmektedir (Seeman, 1967: 274). **Anlamsızlık** ise, bireylerin eylemlerinin kendileri için anlaşılır olmaması; insanın kendisini gerçek boyutlarıyla değerlendirme yeteneğinden mahrum olması ve davranışlarının ardındaki iradenin başkasına ait olduğu düşüncesinin doğurduğu uyumsuzluk hali olarak tanımlanmaktadır (Seymen vd., 2017: 411). Başka bir tanıma göre anlamsızlık çalışanın örgütün amacına yönelik katkısının ne olduğunu bilememesi ve yapmış olduğu işin örgüt için önemsiz veya değersiz olduğunu düşünmesidir (Mendoza ve Zoghbi-Manrique-de-Lara, 2008: 59; Tummers ve Den Dulk, 2013: 851). Tanım göstermektedir ki iş sürecine katkısını yetersiz veya önemsiz olarak algılayan çalışan yaptığı işe ve örgütteki rolüne bir anlam verememekte, neden bu işin bir parçası olduğunu sorgulamakta, hatta kendisini ve işini örgüt için gereksiz görmektedir. Bu düşünce de bireyin anlamsızlık sonucu işe karşı yabancılaşma yaşamasına neden olmaktadır (Babadağ, 2017: 50). **Kuralsızlık** ise Durkheim'in anomi kavramından yararlanılarak geliştirilmiş ve bireysel davranışları düzenleyen sosyal normların önemini kaybettiği veya bireylerin davranışlarını yönlendiren kuralların etkisini yitirdiği bir durumu ifade etmektedir (Seeman, 1959: 787). Kuralsızlık yaşayan birey amaçlarına, kurallara uymayarak ulaşacağına inanmaktadır (Damghani ve HajKazemi, 2015: 890). Yani birey kurallara aykırı hareket ederek hedefine ulaşacağını düşünmektedir. **Sosyal uzaklaşma** ise çalışanın örgütteki iş arkadaşları, örgütün amaçları ya da örgüt ile ortak bir kimlik duygusu oluşturamaması anlamını taşımakta (Mottaz, 1981: 516) ve çalışanların kendilerini, yakın çalışma gruplarına ait hissetmediğinde yaşanmaktadır (Shepard, 1977: 5). Ayrıca sosyal uzaklaşma örgüt tarafından yüksek değer verilen amaçlar ve inançların birey için bir anlam ifade etmemesi olarak da ifade edilmektedir (Tokmak, 2014: 138). **Kendine yabancılaşma** ise bir kişi yaşamdan herhangi bir zevk almadığında ve sosyal yapıya uyum zorluğu çektiğinde kendini göstermektedir (Şimşek vd., 2006: 575). İş yaşamı açısından ise birey, yaptığı işte

kendini gerçekleştiremediğini hissettiğinde ve içsel ödüllendirilmenin olmadığını düşündüğünde kendine yabancılaşmaktadır (Mottaz, 1981: 516).

Bu açıklamalara bağlı olarak İşe yabancılaşma kavramı modern motivasyon teorileri içerisinde yer alan Öz Belirleme Kuramı (Self-Determination Theory) ile açıklanabilir. Çünkü yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere bireyin yaptığı iş üzerinde kontrole sahip olup olmaması yabancılaşmayı ortaya çıkaran veya azaltan bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Öz belirleme kuramı ise bireyin psikolojik olarak iyi olmasını sağlamak ve motivasyonunu arttırmak için kişinin psikolojik ihtiyaçlarını gidermesi gerektiğini belirtmekte ve psikolojik ihtiyaçlar içerisinde; özerklik (autonomy) ihtiyacının da olduğunu ileri sürmektedir (Ryan ve Deci, 2000a: 68). Kurama göre özerklik, kişinin kendi davranışını başlatmasında ve düzenlemesinde seçim duygusunu yaşamasıdır (Deci vd., 1989: 580). Daha genel anlamda ise özerklik, bireyin kendi davranışlarını düzenlemesi (self-regulation) ve kendi kendini yönetmesidir (self-governance) (Deci ve Ryan, 1987). Birey iş içerisindeki davranışlarını ne kadar kendisi yönlendirebiliyorsa o kadar özerkliğe sahip olacaktır. Öz-belirleme kuramında özerkliğin tersi ise heteronomidir. Heteronomi, dışarıdaki kaynakların kişinin davranışlarına neden olması ve kişinin davranışlarını düzenlemesidir (Chirkov ve Ryan, 2001). Eğer davranış kişi tarafından değil de çevresi tarafından belirleniyorsa; bireyin içsel motivasyonunun azalacağı düşünülmektedir (Ryan ve Deci, 2000b: 57). Çünkü insanlar davranışları üzerinde kontrolleri olduğunu hissetmek istemektedirler (Robbins ve Judge, 2013: 211). Bu açıdan özerklik ihtiyacının giderilmesi ve içsel motivasyonun sağlanması için, bireyin davranışlarında bir dış gücün kontrolünün bulunmaması gerektiği söylenebilir. Eğer bir dış güç davranışa yön vermeye başlıyorsa kişinin özerklik algısı ve içsel motivasyonu zayıflayacaktır. Kişi, özerklik ihtiyacını gideremediği zaman ise kendisini güçsüz hissedecek, yaptığı işi sorgulayacak ve işe karşı yabancılaşma yaşayacaktır (Ryan ve Deci, 2000a; Tummers ve den Dulk, 2013: 4). Bunun sonucunda da birey örgütteki faaliyetlerini maaş gibi dışsal ödüller için gerçekleştirmeye başlayacaktır (Seeman, 1959: 790). Yani özerkliğin olmadığı bir durumda iş, çalışanın kendini ifade etmesine ve kendini gerçekleştirmesine fırsat vermemektedir. Bu nedenle de çalışan, yaptığı işten doyum sağlayamamakta, işi sadece bir araç olarak görmeye başlamaktadır (Kaya ve Serçeoğlu, 2013: 320).

Öz belirleme kuramı kapsamında açıklamaya çalıştığımız işe yabancılaşmanın nedenleri, yazında yapılan görgül araştırmalara bağlı olarak kişisel, örgütsel ve çevresel faktörler şeklinde sınıflandırılmaktadır (Chiaburu vd., 2014: 24; Kanten ve Ülker, 2014: 21). Kişisel faktörlerde; kişinin başarıma ihtiyacı, kontrol odağı, iş yaşamından beklentisi, toplumsal yaşamdan beklentisi, fiziksel

yapısı, psikolojik yapısı, yaşam algısı, yaşama bakış açısı ve becerileri yer alırken (Kösterelioğlu, 2011: 51; Chiaburu vd., 2014: 27); işe yabancılaşmaya neden olan çevresel faktörlerde, örgütün içerisinde yer aldığı ekonomik yapı, teknolojik yapı, toplumsal ve kültürel yapı, sanayileşme, kentleşme ve sosyal çözülme, politik ve hukuki yapı, sendikal örgütlenmeler ve kitle iletişim araçları bulunmaktadır (Şimşek vd., 2006: 576-577). İşe yabancılaşmaya neden olan örgütsel faktörler içerisinde ise rol belirsizliği, rol çatışması (Michaels vd., 1988), rutin iş, özerkliğin ve geri bildirim olmaması (Chiaburu vd., 2014), otoriter yönetim, etkileşimci liderlik (Sarros vd., 2002; Kanten ve Ülker, 2014), merkezleşmenin ve formalleşmenin yüksek olması (Aiken ve Hage, 1966; Allen ve LaFollette, 1977; Greene, 1978), adaletsizlik (Sulu vd., 2010), çalışma şartları (iş yerindeki gürültü, işte monotonluk, sabit bir yerde çalışma, yüksek çalışma temposu), işletmenin üretim şekli ve örgüt üyeleri arasındaki ilişkiler yer almaktadır (Yeniçeri, 2009: 152-189).

Ayrıca yazında işe yabancılaşmanın ardılları da görgül araştırmalarla belirlenmeye çalışılmıştır. Bu çalışmalar göstermektedir ki işe yabancılaşma; performansın (Shantz vd., 2015), iş tatmininin (Yalçın ve Koyuncu, 2014), örgütsel vatandaşlık davranışının (Mendoza ve Zoghbi-Manrique-de-Lara, 2008) ve örgütsel bağlılığın (Sulu vd., 2010) azalmasına neden olurken; üretkenlik karşıtı davranışların (Shantz vd., 2015), işten ayrılma niyetinin, devamsızlık oranının, tükenmişlik hissinin, stresin, iş güvensizliği duygusunun (Chiaburu vd., 2014), örgütsel sessizliğin (Üstün ve Çamlıca, 2017), alkol kullanımının (Seeman ve Anderson, 1983) ve sağlık problemlerinin (Shantz vd., 2014) artmasına sebep olmaktadır. Bu nedenle işe yabancılaşmanın örgütler tarafından istenmeyen bir hastalık biçimi olduğu belirtilebilir.

Sanal Kaytarma

İş saatleri içerisinde çay molaları ve sigara molaları vermek, dedikodu yapmak çalışanların iş yerinde zaman geçirmek için kullandıkları yöntemlerdendir. Günümüzde ise örgütlerin bilgiye daha kolay ulaşabilmek ve iletişimi daha hızlı gerçekleştirebilmek için kullandığı bilgi teknolojileri bu yöntemlere yeni yöntemlerin eklenmesini sağlamıştır. Böylece çalışanlar iş saatlerinde zamanlarını iş dışında değerlendirmek istediklerinde sanal dünyayı da kullanmaya başlamışlardır. Uluslararası yazında bu uygulama cyberloafing, cyberslacking, cyberbludging ve cyberdeviancy (Block, 2001; Lavoie ve Pychyl, 2001; Lim, 2002; Blanchard ve Henle, 2008; Kim ve Byrne 2011: 2271; Lim ve Chen, 2012; Askew vd. 2014: 510) gibi isimlerle anılırken, Türkçe yazında sanal kaytarma, siber kaytarma ve siber aylıklık (Kaplan ve Öğüt, 2012; Örucü ve Yıldız, 2014: 100) gibi kavramlarla ifade edilmektedir. Sanal kaytarmanın genel tanımı ise;

örgütsel amaçlara ulaşmak için örgüt tarafından kendilerine sunulan internet teknolojisini, çalışanların kendi istekleriyle (gönüllü olarak) çalışma saatleri içerisinde kişisel işlerini yapmak için kullanmalarıdır (Lim, 2002: 677). Bu tanım günümüzde daha da genişletilmektedir. Kişinin cep telefonu ve tablet gibi mobil araçlarını da iş saatleri içerisinde kişisel amaçlarla kullanması sanal kaytarma olarak değerlendirilmektedir (Askew, 2012: 4; Yıldız vd., 2016: 148).

Çalışanların interneti kullanarak işlerini aksattıkları sanal kaytarma davranışları içerisinde: haber sitelerinin ve yetişkin içerikli sitelerin ziyaret edilmesi, internet üzerinden alışveriş yapılması, hisse alınıp satılması, oyun oynanması, internet üzerinden sohbet edilmesi, sosyal medyaya girilmesi, iş aranması, kişisel e-posta alınıp gönderilmesi, kumar oynanması ve müzik indirilmesi gibi faaliyetler bulunmaktadır (Block, 2001: 225; Blanchard ve Henle, 2008: 1068; Özler ve Polat, 2012: 3). Bu davranışlar çalışanların şirket kaynaklarını ve iş zamanını, işle ilgisi olmayan internet aktiviteleri ile değerlendirmesi anlamına gelmektedir (Block, 2001: 225).

Çalışanın işteki zamanının işle ilgili olmayan sanal aktivitelerle değerlendirilmesi örgütte verimlilik kayıplarına neden olabilmekte, örgüt içerisinde düşmanca bir çalışma ortamına yol açabilmekte, örgütün ağını virüs ve hacker tehlikeleri ile karşı karşıya bırakabilmekte ve lisans ihlallerine neden olabilmektedir (Alder vd., 2008: 482). Bu nedenle sanal kaytarma örgütsel davranış yazınında üretkenlik karşıtı sapkın davranışlar kapsamında değerlendirilmektedir (Robinson ve Bennet, 1995).

Üretkenlik karşıtı sapkın davranışlar içerisinde birçok farklı davranış bulunmaktadır. Örneğin işyerinde birine incitici söz söylemek, biriyle alay etmek, izinsiz işyerinden bir şey almak, resmi olarak verilen molalardan daha uzun süre mola vermek, izin almadan işe geç gelmek bunlardan bazılarıdır (Bennett ve Robinson, 2000: 360). Bu sapkın davranışları Robinson ve Bennett (1995) dört kategori altında sınıflandırmıştır.

Birinci kategoride ciddi ve örgüte zarar verici sapkın davranışlar yer almakta ve bu kategori **mala karşı gerçekleştirilen sapkın davranışlar (property deviance)** olarak ifade edilmektedir. İçerisinde ise, şirket mallarını çalma, çalışan saat hakkında yalan söyleme ve şirketin eşyalarına zarar verme (Sabotaj) gibi davranışlar bulunmaktadır. İkinci kategoride ise daha az önemli (minor) ve örgüte zarar verici sapkın davranışlar yer almakta ve bu kategori **üretim karşı gerçekleştirilen sapkın davranışlar (production deviance)** olarak ifade edilmektedir. Bu kategori içerisinde ise işi erken bırakma, uzun molalar verme ve yavaş çalışma gibi davranışlar bulunmaktadır. Ayrıca Robinson ve Bennett (1995) sapkın davranışlar içerisinde kişisel amaçlı mail alma ve mail gönderme davranışlarının da yer aldığını ileri sürmüşlerdir. Bu kapsamda da sanal

kaytarmanın daha az önemli (minor) ve örgüte zarar verici sapkın davranışlar içerisinde yer aldığını yani üretime karşı gerçekleştirilen sapkın davranışlar içerisinde değerlendirildiğini ifade etmişlerdir. Robinson ve Bennett (1995) üçüncü kategoride ise daha az önemli (minor) ve kişilerarası zarar verici sapkın davranışların yer aldığını ve bu kategorinin **politik sapkın davranışlar (politic deviance)** olarak ifade edilmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Bu kategori içerisinde kayırmacılık yapma, iş arkadaşları hakkında dedikodu yapma gibi davranışlar bulunmaktadır. Dördüncü ve son kategoride ise ciddi ve kişilerarası zarar verici sapkın davranışlar yer almakta ve bu kategori **kişisel saldırganlık (personal aggression)** olarak ifade edilmektedir. İçerisinde ise, cinsel taciz ve sözlü taciz gibi davranışlar bulunmaktadır. Robinson ve Bennett'in ortaya çıkardığı sapkın davranışlara ait bu sınıflandırma birçok çalışma tarafından kabul görmüş (Everton vd., 2007: 119) ve bu bağlamda da sanal kaytarma bu çalışmaya dayandırılarak sapkın davranışlar içerisinde değerlendirilmiştir (Lim, 2002; Blanchard ve Henle, 2008; Özkalp vd., 2012).

Ancak yazındaki bazı araştırmalar bu görüşe karşı çıkmakta, sanal kaytarmasının kötü ve uygun olmayan bir davranış biçimi olmadığını öne sürmektedirler. Bu görüşlerini de internet ve bilgi teknolojilerinin öğrenme ve çalışanların yaratıcılığı üzerindeki olumlu etkisine dayandırmaktadırlar (Özkalp vd., 2012: 24). Bazı araştırmalar ise sanal kaytarma davranışlarının bazılarının önemli derecede işletme için zararlı olduğunu; bazılarının ise önemsenecek bir boyutta zararlı olmadığını ileri sürmektedirler (Blanchard ve Henle, 2008). Bu açıdan yazında sanal kaytarma ile ilgili farklı görüşlerin olduğu ve farklı sınıflandırmaların yapıldığı belirtilebilir.

Sanal kaytarma ile ilgili yapılan bu farklı sınıflandırmaların birini Lim (2002) yapmış ve Lim, sanal kaytarma davranışını internette gezinti aktiviteleri ve e-posta aktiviteleri şeklinde sınıflandırmıştır. Lim **internette gezinti aktiviteleri** içerisinde; spor, yatırım ve eğlence sitelerinin ziyaret edilmesi gibi faaliyetlerin yer aldığını belirtmiştir. **E-posta aktiviteleri** içerisinde ise işle ilgisi olmayan e-postaların kontrol edilmesi, alınması ve gönderilmesi gibi faaliyetlerin bulunduğunu belirtmiştir (Lim, 2002: 685).

Anandarajan ile arkadaşları (2004) ise sanal kaytarmayı; yıkıcı sanal kaytarma, dinlenme veya eğlence amaçlı sanal kaytarma, kişisel öğrenme amaçlı sanal kaytarma ve belirsiz sanal kaytarma olmak üzere dört şekilde sınıflandırmışlardır. Anandarajan ve arkadaşları **yıkıcı sanal kaytarma aktiviteleri** içerisinde online oyun oynamak, yetişkin sitelerinde gezinmek ve müzik indirmek gibi faaliyetlerin yer aldığını belirtmişler ve bu faaliyetlerin hem örgütler hem de birey için birçok olumsuz sonuca neden olacağını iddia etmişlerdir. **Dinlenme veya eğlence amaçlı sanal kaytarma aktiviteleri** içerisinde ise inter-

nette amaçsızca gezinmek, hafta sonu için etkinlikler aramak ve satın almak istenilen ürünler hakkında bilgi aramak gibi faaliyetlerin bulunduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca bu tarz sanal kaytarmanın faydasından daha çok risk içerdiğini ileri sürmüşlerdir. **Kişisel öğrenme amaçlı sanal kaytarma aktiviteleri** içerisinde ise örgüt hakkında bilgi aramak, eğitim / öğretim sınıfları hakkında bilgi almak, meslek örgütlerinin web sitelerini ziyaret etmek ve güncel olaylar hakkında araştırma yapmak gibi faaliyetlerin olduğunu belirtmişlerdir. Öte yandan bu tarz sanal kaytarmanın bireylerin öğrenme sürecine yardımcı olabileceğini ve verimliliklerine katkı sağlayabileceğini ileri sürmüşlerdir. Son olarak ise **belirsiz sanal kaytarma** türünün varlığına işaret etmişler ve bu sanal kaytarma aktiviteleri içerisinde sohbet odalarında çalışanın şirketini tartışması ve diğer şirketler hakkında bilgi edinmesi ve devlete ait web sitelerine göz atması şeklinde üç tür davranışın olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca çalışanların sohbet odalarında şirketle ilgili yapacağı açıklamaların şirkete zarar verebileceğini ileri sürmüşlerdir. Bununla birlikte bu sanal kaytarmanın rakipler hakkında bilgi kazanılmasında fayda sağlayabileceğini belirtmişlerdir (Anandarajan vd., 2004: 69-71).

Blanchard ve Henle (2008) ise sanal kaytarmayı önemsiz (minor) ve ciddi (serious) sanal kaytarma şeklinde iki türde ele almışlardır. Bu sınıflandırmaya göre **önemsiz sanal kaytarma aktiviteleri** içerisinde kişisel e-posta almak ve göndermek, haber, finans ve spor sitelerini ziyaret etmek gibi faaliyetler yer alırken; **ciddi sanal kaytarma aktiviteleri** içerisinde online kumar oynamak, müzik indirmek ve yetişkin içerikli siteleri ziyaret etmek gibi faaliyetler yer almaktadır (Blanchard ve Henle, 2008: 1070). Öte yandan bütün bu sınıflandırmaların dışında yazında sanal kaytarma ile ilgili daha birçok sınıflandırma bulunmaktadır (Mahatanankoon vd., 2004; Blau vd., 2006; Mastrangelo vd., 2006). Ancak Blanchard ve Henle (2008)'in yapmış oldukları sanal kaytarma sınıflandırması birçok araştırma tarafından kullanıldığı için bu çalışmada da kullanılmıştır. Bu açıdan araştırmada işe yabancılaşmanın genel sanal kaytarma davranışı üzerindeki etkisinin yanında, önemsiz ve ciddi sanal kaytarma üzerindeki etkileri de belirlenmeye çalışılmıştır.

Farklı şekillerde sınıflandırılan sanal kaytarma davranışı, her ne kadar bazı çalışmalarda olumlu yansımaları açısından ele alınsa da, iş zamanı içerisinde gerçekleşmesinden kaynaklı olarak daha önce de belirtildiği gibi işverenler için önemli bir maliyet oluşturabilmekte ve çalışanlar için olumsuz etkilere neden olabilmektedir (Lieberman vd., 2011: 2192). Özellikle sanal kaytarma çalışanların adaletsizlik gibi örgüte ve işe yönelik olumsuz algıları sebebiyle gerçekleşiyorsa beraberinde birçok olumsuz sonuç getirebilmektedir (Kaplan ve Ögüt, 2012: 4). Bu nedenle çalışanlar tarafından sergilenen sanal kaytarma

davranışlarını ortaya çıkaran unsurların anlaşılması örgütler açısından önemlidir. Yazında bu kapsamda bazı çalışmalar gerçekleştirilmiş ve sanal kaytarma öncülleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Yazındaki araştırma sonuçlarına göre sanal kaytarma öncülleri içerisinde birçok faktör bulunmaktadır. Bunlar genel olarak kişisel faktörler ve örgütsel faktörler şeklinde kategorize edilebilir. Bu bağlamda yazındaki araştırmalar sanal kaytarma üzerinde etki oluşturan kişisel faktörler içerisinde öz saygının, kontrol odağının, kişilik özelliklerinin ve demografik faktörlerin önemli bir yere sahip olduğunu belirlemişlerdir (Renaud vd., 2006; Garrett ve Danziger, 2008; Lim ve Teo, 2009; Vitak vd., 2011; Shamsudin vd., 2012: 24; Jia vd., 2013). Örgütsel değişkenler içerisinde ise, örgütsel adalet, örgütsel yaptırımlar, çalışanların yakından takip edilmesi, stres, işin anlamlılığı, internet kullanım politikası, işe bağlılık, işe adanmışlık, iş tatmini, içsel bağlılık, internet kullanımı konusunda yönetimin desteği, iş arkadaşlarının sanal kaydardığı algısı, psikolojik sözleşme gibi faktörlerin olduğunu saptamışlardır (Lim, 2002; Vorobyov, 2005; Zoghbi-Manrique-de-Lara, 2007; Henle ve Blanchard, 2008; Liberman vd., 2011; Kaplan ve Ögüt, 2012; Jia vd., 2013; Kutanis vd., 2014; Ulukapı vd., 2014; Yıldız vd., 2016; Çavuşoğlu ve Palamutçuoğlu, 2017).

Bütün bu açıklamaların dışında sanal kaytarma davranışını ortaya çıkaran faktörleri Askew ve arkadaşları (2014) Planlı Davranış Teorisi ile açıklamaya çalışmışlardır. Planlı Davranış Teorisi'ne göre, bireydeki bir davranışın ortaya çıkabilmesi için ilk önce o davranışa yönelik niyetin oluşması gerekir. Niyeti ortaya çıkaracak ve güçlendirecek unsurlar ise davranışa yönelik tutumlar, subjektif normlar ve algılanan davranışsal kontroldür (Ajzen, 1991). Askew ve arkadaşları (2014) bu bağlamda davranışsal tutumların, sosyal normların, davranış gizleme becerisinin sanal kaytarmayı ortaya çıkarabileceğini belirtmişlerdir. Bu araştırma sonuçlarına bağlı olarak sanal kaytarma ile ilgili planlı davranış teorisi bağlamında şunlar söylenebilir: Eğer çalışan, iş saatleri içerisinde kişisel amaçlı internette gezinme faaliyetlerini kendisi açısından zararlı bulmuyorsa, başka bir ifade ile bu konuda olumlu bir tutuma sahipse, çalışanın sanal kaytarma için davranışsal niyeti yükselebilecektir. Ayrıca çalışan, iş arkadaşlarının da sanal kaytarma faaliyetlerinde bulunduğunu gözlemliyor ve örgüt bu konuda bir yaptırım uygulamıyor ise çalışanın davranışsal niyeti aynı şekilde artabilecektir. Son olarak çalışan, kendi istediği internet sitesine girebileceğine ve internette iş dışı amaçlarla gezinme davranışlarını iş arkadaşları ve üstlerinden saklayabileceğine inanıyorsa; çalışanın davranışsal kontrol algısının yüksek olacağı belirtilebilir. Böylece bireyin sanal kaytarma anlamında davranışsal niyeti yüksek olacaktır. Bunların sonucunda ise bireyin sanal kaytarma davranışında bulunabileceği düşünülmektedir. Bu açıdan sa-

nal kaytarma davranışının teori bağlamında planlı bir davranış olarak ortaya çıkacağı belirtilebilir.

İşe Yabancılaşma ve Sanal Kaytarma Arasındaki İlişki

İşe yabancılaşma çalışanın işinden zihnen ve bedenen uzaklaşmasına neden olmaktadır. İşinden uzaklaşan bir çalışanın ise olumlu etkileşimleri deneyimleme ihtimali çok azdır. Bu durum beraberinde negatif ve düşmanca sonuçları getirebilmektedir (Kurtulmuş ve Yiğit, 2016: 866). Bu nedenle işe yabancılaşma yaşayan çalışanların üretkenlik karşıtı sapkın davranışlar sergilemeye eğilimli oldukları düşünülmektedir (İyigün ve Çetin, 2012: 15; Lian vd., 2012: 41; Nair ve Vohra, 2012: 26-39). Aynı zamanda üretkenlik karşıtı sapkın davranışlar, örgütsel kısıtlamalar gibi çalışma ortamındaki stresörlerin neden olduğu bir davranışsal gerilim türü olarak değerlendirilmektedir. İş çevresi faktörleri çalışanlarda öfke, suçluluk veya can sıkıntısı gibi olumsuz duygulara neden olmakta ve bu olumsuz duygular sapkın davranışlara yol açmaktadır (Askew, 2012). İşe yabancılaşma ise örgütsel kısıtlamalar sonucunda bireyin anlamsızlık, kuralsızlık ve güzsüzlük gibi duygular yaşamasına sebep olmaktadır. Bu duygulara kapılan bir çalışan can sıkıntısı ve öfke yaşayabilir. Beraberinde ise sapkın davranışlarda bulunabilir.

Sanal kaytarmanın üretkenlik karşıtı sapkın davranışlar içerisinde yer alması sebebiyle, işe yabancılaşma yaşayan bireyin sanal kaytarma davranışında bulunması da beklenmektedir. Bu nedenle işe yabancılaşma ile sapkın davranışlar arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik çalışmalar incelenerek işe yabancılaşmanın sanal kaytarma üzerinde nasıl bir etki oluşturacağına dair ipuçlarına ulaşılabilir. Bu açıdan işe yabancılaşma ile sapkın davranışlar arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi araştırmamız açısından önemli görülmektedir.

Nair ve Vohra (2012: 34) hem yabancılaşmanın hem de sapkının işin karanlık ve olumsuz tarafı olduğunu belirtmişler ve saldırganlık, sabotaj gibi sapkın davranışların yabancılaşma duygusundan geldiğini ileri sürmüşlerdir. Ayrıca sapkın davranışları yabancılaşmanın davranışsal bir yansıması olarak değerlendirmişlerdir. Kanten ve Ülker (2014) ise yapmış oldukları araştırmada bu düşünceyi destekleyen bir sonuca ulaşmışlar ve işe yabancılaşmanın üretkenlik karşıtı iş davranışlarını aynı yönlü olarak etkilediğini belirlemişlerdir. Benzer şekilde Shantz ve arkadaşları (2015) inşaat ve danışmanlık şirketinde görev yapan 283 çalışandan elde ettikleri veriler sonucunda işe yabancılaşma ile sapkılık arasında aynı yönlü ve anlamlı bir ilişkinin varlığını tespit etmişlerdir. Bu bulgulara dayanarak, yukarıda da belirtildiği gibi sanal kaytarmanın sapkın davranışlar içerisinde yer alması nedeniyle, işe yabancılaşma ve sanal kaytarma arasında aynı yönlü bir ilişkinin varlığından bahsedilebilir.

Ayrıca işe yabancılaşma yaşayan çalışanların yaptıkları işe çok az önem vermeleri, enerjilerinin az bir kısmını işe ayırmaları ve iş için fazla çaba göstermemeleri beklenmektedir (Özbek, 2011: 232). İşi için fazla çaba göstermeyen bir çalışanın ise iş yerinde zamanını değerlendirmek adına işle ilgisi olmayan davranışlara yönelmesi beklenebilir. Sanal kaytarma ise daha önce belirtildiği gibi çalışanların iş saatleri içerisinde interneti bilgisayarlar, cep telefonları ve tabletler aracılığı ile iş dışı kişisel amaçlarla kullanması anlamına gelmektedir. Bu anlamına bağlı olarak işe yabancılaşma yaşayarak işinden uzaklaşan, işe çok az enerji harcayan bir kişinin yaşamına bir anlam yüklemek, zamanını değerlendirmek ve yaşamını biraz da olsa eğlenceli hale getirmek için sanal kaytarma davranışında bulunması beklenmektedir. İşe yabancılaşma yaşayan bireyin uygulayacağı sanal kaytarma davranışları içerisinde ise hem ciddi hem de önemsiz sanal kaytarma davranışları bulunabilir. Çünkü işe yabancılaşma yaşayan birey önemsiz ve ciddi sanal kaytarma faaliyetleri ile işin kendisinde hissettirdiği anlamsızlık duygusunu kısa süreliğine de olsa unutabilir.

Bu açıklamalarla birlikte işe yabancılaşma kavramı genellikle tükenmişlik ve işten çekilme (uzaklaşma) kavramlarıyla birlikte değerlendirilmektedir. Bu kavramlarla birlikte değerlendirilmesinden dolayı işe yabancılaşmanın birey ile işi arasındaki ilişkiyi zayıflatacağı ileri sürülmektedir. Çünkü tükenmişlik kavramı bireylerde oluşan yoğun duygusal yorgunluk hissi ve olumsuz sinik davranışları ifade ederken; İşten çekilme davranışı işten ayrılma, işe gelmeme ve işe geç gelme gibi davranışları ifade etmektedir. (Atay ve Gerçek, 2017). İşi ile ilişkisi azalan bir çalışanın ise sanal kaytarma davranışında bulunması şaşırtıcı olmayacaktır.

Bu düşünce Jia ve arkadaşlarının (2013) çalışması ile desteklenebilir. Çünkü Jia ve arkadaşları yapmış oldukları araştırmada, işteki görevini anlamlı bulan ve yeteneklerini işinde kullanma fırsatı yakalayan çalışanların internette zaman geçirme olasılıklarının az olduğunu ileri sürmüşlerdir. Daha sonra da yapmış oldukları nicel araştırma ile işin anlamlılığı ve sanal kaytarma arasında ters yönlü ve anlamlı bir ilişkinin varlığını tespit etmişlerdir. İşe yabancılaşma kavramının boyutları arasında daha önce de belirtildiği gibi anlamsızlık bulunmaktadır. Anlamsızlık yaşayan birey işe ve örgütteki rolüne bir anlam verememekte; neden bu işin bir parçası olduğunu sorgulamakta; hatta kendisini ve işini örgüt için gereksiz görmektedir. Bu açıdan Jia ve arkadaşlarının belirlediği gibi işini anlamlı bulan bir çalışan sanal kaytarma davranışından ne kadar uzaklaşıyorsa işini anlamsız bulan hatta yaptığı işi sorgulayan bir kişinin de sanal kaytarma davranışında bulunma ihtimali bir o kadar olasıdır.

Bu açıklamalar dışında işe yabancılaşma ve sanal kaytarma arasındaki ilişki Blau tarafından 1960'lı yıllarda geliştirilen Sosyal Mübadele Teorisi (Social

Exchange Theory) ile açıklanabilir. Sosyal mübadele teorisi “karşılıklılık normu”na vurgu yapmaktadır (Çetin ve Şentürk, 2016: 244). Teoriye göre örgüt ile çalışan karşılıklı olarak birbirine birtakım iyilikler yapması gerektiğine dair anlaşmaktadırlar. Taraflar birbirlerinin beklentilerini karşıladıkları sürece, sosyal mübadele ilişkisi devam etmektedir. Ancak bu karşılıklı değişim ilişkisini bir taraf ihlal ettiği takdirde olumsuz sonuçlar ortaya çıkmaktadır (Bedük ve Ertürk, 2015: 5-6). Örneğin üstlerden görülen güçlü destek karşısında çalışan karşılıklılık normu gereğince kendisini örgüte daha fazla katkıda bulunmak zorunda hissederken; yöneticisinden yeterli desteği görmediğinde işine çok az çaba harcamaya başlamaktadır (Kerse vd., 2016: 105).

Zoghbi-Manrique-de-Lara (2009) sanal kaytarma ile adaletsizlik arasındaki ilişkiye sosyal mübadele teorisi kapsamında açıklık getirmeye çalışmış ve örgüt tarafından sunulan davranışlarda adaletsizlik algılanırsa çalışanların buna bir cevap olarak sanal kaytarma davranışında bulunacağını ileri sürmüştür. Benzer şekilde örgüt, çalışanın işe yabancılaşma yaşamasına sebep oluyorsa; çalışan bunun karşılığında sanal kaytarma davranışında bulunabilir. İşe yabancılaşma, çalışan kararlarında yeteri kadar bağımsız olmadığı veya kararlarının bir dış güç tarafından yönlendirdiğini algıladığında yaşanmaktadır. Çünkü çalışanlar yaratıcılıklarını kullanabilmeleri için bağımsız karar verme konusunda üstlerinden destek görmek istemektedirler. Yöneticisinden destek görmeyen veya düşük düzeyde destek gören çalışan işten fiziksel ve psikolojik olarak uzaklaşmaya başlamaktadır. Bu açıdan işe yabancılaşma yaşayan bir çalışanın beklentisinin örgüt tarafından karşılanmadığı söylenebilir. İhlal edilen beklentisine bağlı olarak karşılıklılık normu kapsamında çalışan hem önemsiz hem de ciddi sanal kaytarma davranışlarında bulunabilir.

Bütün bu açıklamalara dayanarak aşağıdaki hipotez ve alt hipotezler geliştirilmiştir.

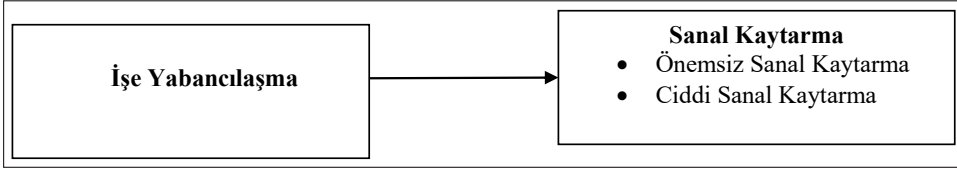
H1: İşe yabancılaşma sanal kaytarmayı pozitif yönde ve anlamlı olarak etkilemektedir.

H1a: İşe yabancılaşma önemsiz sanal kaytarmayı pozitif yönde ve anlamlı olarak etkilemektedir.

H1b: İşe yabancılaşma ciddi sanal kaytarmayı pozitif yönde ve anlamlı olarak etkilemektedir.

Yukarıdaki açıklamalara ve hipotezlere bağlı olarak aşağıdaki araştırma modeli oluşturulmuştur.

Şekil 1. Simgesel Model

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Bu bölümde araştırmanın amacı, örnekleme, ölçme yöntemi ve analizler sonucunda ulaşılan bulguları yer almaktadır.

Araştırmanın Amacı, Örnekleme ve Ölçüm Aracı

Bu araştırmanın amacı olumsuz olarak nitelenen işe yabancılaşma duygusunun sanal kaytarma davranışı üzerindeki rolünü belirlemektir. Bu amaca bağlı olarak bir belediyenin 343 çalışanı (masa başı memur) anakütle olarak belirlenmiştir. Anakütleden %95 güven düzeyinde, %5'lik bir hata payı ile seçilecek örneklemin 181 olması gerektiği saptanmıştır (surveysystem.com/sscalc.htm, 01.12.2017). Örneklemin belediye çalışanlarını ve sadece memur çalışanları kapsamasının nedeni, sanal kaytarma davranışının görülebilmesi için bilgisayar başında (masa başında) iş yapan çalışanlara ihtiyaç olmasıdır. Belediye- de memur olarak çalışanlar ise bu ihtiyaca cevap vermektedir. Ayrıca kamu çalışanlarının sanal kaytarma faaliyetine eğilimli (Polzer-Debruyne vd., 2014) ve işe yabancılaşma duygusuna sahip olacağı düşünülmektedir. Çünkü kamu kuruluşlarında çalışan bireyler bürokratik yapıya bağlı olarak düşük düzeyde otonomiye sahip olmakta yani tüm kararlarını belirli standartlar çerçevesinde vermektedirler ve kendi yaratıcılıklarını işlerine pek aktaramamaktadırlar. Öte yandan kamu kuruluşlarında yapılan işler rutin bir faaliyet şeklinde yapılmaktadır. Düşük otonomi ve rutin iş ise çalışanları işe yabancılaştırmaktadır (Chiaburu vd., 2014). İşe yabancılaşan bireyin ise daha fazla sanal kaytarma davranışında bulunacağı düşünülmektedir.

Araştırmada bu ilişkinin varlığını ortaya koymak için gerekli olan veriler kolayda örnekleme yöntemi ile toplanmıştır. 220 çalışana dağıtılan anketten, 190 anket geri dönmüştür. Bazı anketlerde veri kayıpları yaşanması nedeniyle 187 anket değerlendirmeye alınmıştır. Anket formunda kullanılan değişkenlere ait ölçekler daha önce kullanılmış; güvenilirliği ve geçerliliği kanıtlanmış ilgili ölçeklerden alınmıştır (Hirschfeld ve Field, 2000; Blanchard ve Henle, 2008). Ayrıca ankette değişkenlere ait ölçeklerin cevaplanmasında beşli Likert derecelendirmesi (1- Kesinlikle Katılmıyorum, 2- Katılmıyorum, 3- Kararsızım, 4- Katılıyorum, 5- Kesinlikle Katılıyorum) kullanılmıştır.

Anket formu üç bölümden oluşmakta ve anketin ilk bölümünde çalışanların demografik özellikleri ile ilgili sorular yer almaktadır. Demografik ifadelerle 187 katılımcının vermiş olduğu yanıtlara bağlı olarak araştırma kapsamındaki örneklemin demografik dağılımına bakıldığında çalışanların cinsiyetleri bakımından dağılımında %57,2'lik kısmı erkekler oluşturmaktadır. Medeni durumlarına bakıldığında %72,2'lik kısmı evli çalışanlar oluşturmaktadır. Araştırmaya katılanlara yaş grupları açısından bakıldığında ise çalışanların %43,3'ü 36-45 yaş aralığında yer almaktadır. Katılımcıların eğitim durumları açısından ise Lisans (üniversite) mezunları %38 ile en yüksek oranı oluşturmaktadır. Ayrıca katılımcıların %50,8'i ile büyük bir kısmı 10 yıl ve üzerinde bir süredir çalışma hayatında bulunmaktadır.

Anketin ikinci bölümünde ise çalışanların işe yabancılaşma düzeylerini belirlemek için Hirschfeld ve Field (2000) tarafından geliştirilen işe yabancılaşma ölçeğine ait ifadeler bulunmaktadır. Ölçek 10 ifadeden oluşmakta ve işe yabancılaşmayı tek boyut olarak ölçmektedir.

Anketin üçüncü bölümünde ise Blanchard ve Henle (2008) tarafından geliştirilen sanal kaytarma ölçeğine ilişkin ifadeler yer almaktadır. Ölçek 17 ifadeden oluşmakta ve sanal kaytarmayı önemsiz ve ciddi sanal kaytarma şeklinde iki alt boyut olarak ölçmektedir. Ancak araştırmada sanal kaytarma ölçeğine ait "cinsel içerikli sitelere girerim" ifadesi doğru yanıt alınamayacağı düşünüldüğünden anketten çıkarılmıştır. Bundan dolayı bu araştırmada sanal kaytarma ölçeği 16 ifadeden oluşmaktadır.

Analiz ve Bulgular

Araştırmada AMOS ve SPSS paket programlarından yararlanılmış ve verilerin analizinde Normallik Analizi, Güvenilirlik Analizi, Açıklayıcı Faktör Analizi, Doğrulayıcı Faktör Analizi, Pearson Korelasyon Analizi ve Basit Doğrusal Regresyon Analizi kullanılmıştır. Öncelikli olarak ise normallik testi yapılmıştır. Çünkü veri seti normal dağılım gösterdiğinde kullanılacak yöntemler ile veri seti normal dağılım göstermediğinde kullanılacak yöntemler farklılaşmaktadır. Bu nedenle verilerin normal dağılım gösterip göstermediği SPSS programı aracılığıyla belirlenmeye çalışılmıştır. SPSS programında basıklık ve çarpıklık değerlerine bakılarak veri setinin normal dağılım gösterip göstermediği değerlendirilmiştir. Basıklık ve çarpıklık değerlerinin -1 ile +1 arasında yer alması nedeniyle verilerin normal dağılıma uygun olduğu kabul edilmiştir (Leech vd., 2005: 28). Verilerin normal dağılım göstermesi sebebiyle analizlerde parametrik testlerin uygulanabileceğine karar verilmiştir.

Bu sonuç belirlendikten sonra araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenilirliklerini belirlemek amacıyla güvenilirlik analizi gerçekleştirilmiş ve cronbach

alpha değerleri hesaplanmıştır. Bir ölçeğin güvenilir olarak kabul edilmesi için cronbach alfa değerinin en az 0,70 veya üzerinde bir değer olması gerekmektedir (Morgan vd., 2004: 122). Yapılan analiz sonucunda işe yabancılaşma ölçeğinin cronbach alfa değeri 0,958 olarak, sanal kayıtarma ölçeğinin cronbach alfa değeri ise 0,944 olarak belirlenmiştir. Ayrıca sanal kayıtarma ölçeğinin alt boyutlarının güvenilirliğine de bakılmış ve önemsiz sanal kayıtarma boyutunun cronbach alfa değeri 0,934 olarak; ciddi sanal kayıtarma boyutunun cronbach alfa değeri ise 0,928 olarak tespit edilmiştir. Ulaşılan bu değerler araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenilir olduğunu ifade etmektedir.

Araştırmada, ölçeklerin yapı geçerliliğini ve boyutlarını belirlemek için ise açıklayıcı faktör analizinden yararlanılmıştır. Yapılan faktör analizinde, verilerin faktör analizi yapmaya uygunluğunu gösteren KMO (Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy) değerinin 0,50'den büyük olması ve elde edilen verilerden anlamlı faktörler çıkacağını belirten küresellik derecesinin (Bartlett's Test of Sphericity), .000 olması gerekmektedir (Hair vd., 2009). Ayrıca açıklayıcı faktör analizinde özdeğeri 1'den büyük olan ve faktör yükü 0,40'ın üzerinde olan ifadeler faktöre dâhil edilebilmektedir. Bununla birlikte birden fazla faktöre aynı anda yüklenen (binişik) ve yükler arasındaki farkın 0,10'dan az olduğu maddelerin de dikkate alınmaması yani ölçekten çıkarılması gerekmektedir (Bandalos ve Finney, 2010: 103). Bu açıklamalara bağlı olarak 10 ifadeden oluşan işe yabancılaşma ölçeğine varimaks rotasyonlu açıklayıcı faktör analizi yapılmış ve sonuçlar Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. İşe Yabancılaşma Ölçeğine İlişkin Açıklayıcı Faktör Analizi

Faktörler	Faktör Yükleri	Özdeğer	Açıklanan Varyans	Toplam Varyans
İşe Yabancılaşma		7,299	72,991	72,991
ISY5	,922			
ISY3	,913			
ISY9	,896			
ISY2	,876			
ISY8	,874			
ISY7	,862			
ISY1	,823			
ISY6	,816			
ISY10	,780			
ISY4	,766			
K.M.O= ,945	Küresellik Derecesi (Barlett's)= 902,770		p= ,000	

Tablo 1'e bakıldığında işe yabancılaşma ölçeğinin tek faktör altında toplandığı, KMO değeri ile küresellik derecesinin gerekli ölçütlere sahip olduğu ve ölçek maddelerinin toplam varyansın %72,99'unu açıkladığı görülmektedir. Ayrıca faktörü oluşturan değişkenlerin faktöre 0,766 ile 0,922 arasında değişen değerlerle yüklendiği tablodan izlenmektedir.

İşe yabancılaşma ölçeğine ait bu bulgulara ulaşıldıktan sonra 16 ifadeden oluşan sanal kaytarma ölçeğine de varimax rotasyonlu açıklayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Sanal kaytarma ölçeğine uygulanan açıklayıcı faktör analizi sonucunda sanal kaytarma ölçeğinin orijinal ölçektekine benzer şekilde iki alt boyuttan oluştuğu belirlenmiştir. Ayrıca SK16 maddesinin iki alt faktöre de yakın değerlerle yüklenmesi nedeniyle ve SK6 ile SK9 maddelerinin de ait oldukları faktöre 0,40'ın altında bir değerle yüklenmeleri sebebiyle ölçekten çıkarılmalarına karar verilmiştir. Sonuç olarak sanal kaytarma ölçeği 13 ifadeden oluşan ve iki boyutlu bir ölçek olarak çalışmada şekillenmiştir. 13 ifadeden oluşan sanal kaytarma ölçeğine ait açıklayıcı faktör analizi sonuçları Tablo 2'de gösterilmiştir.

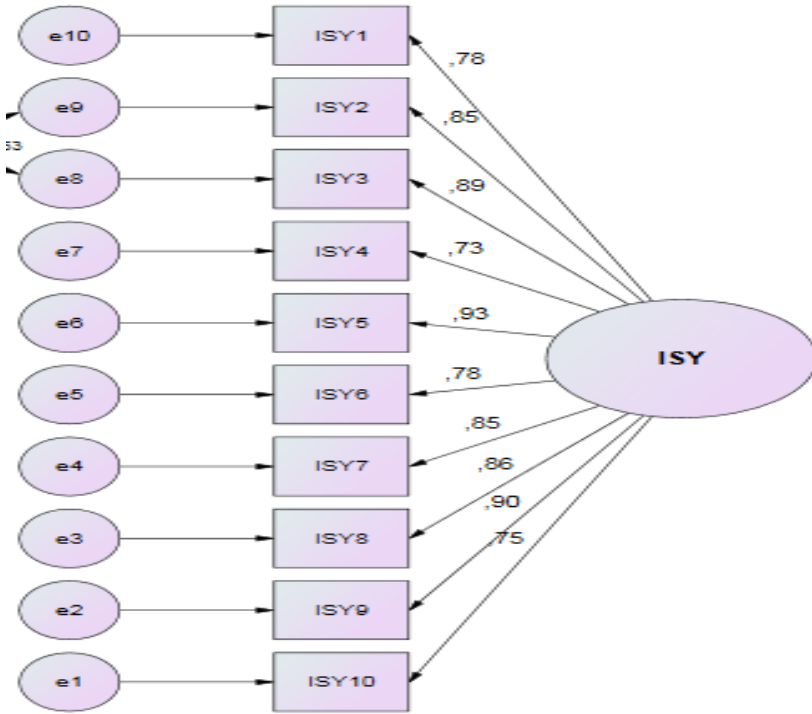
Tablo 2. Sanal Kaytarma Ölçeğine İlişkin Açıklayıcı Faktör Analizi

Faktörler	Faktör Yükleri	Özdeğer	Açıklanan Varyans	Toplam Varyans
1. Faktör: Önemsiz Sanal Kaytarma		5,254	40,414	40,414
SK2	,875			
SK4	,872			
SK1	,871			
SK3	,847			
SK7	,777			
SK5	,690			
SK8	,644			
2. Faktör: Ciddi Sanal Kaytarma		4,607	35,438	75,852
SK10	,892			
SK11	,889			
SK12	,882			
SK13	,866			
SK14	,634			
SK15	,633			
K.M.O= ,880		Küresellik Derecesi (Barlett's)= 1225,626		p= ,000

Tablo 2'ye bakıldığında ise sanal kaytarma ölçeğinin de KMO değeri ile küresellik derecesinin gerekli ölçütlere sahip olduğu ve ölçek maddelerinin toplam varyansın %75,85'ini açıkladığı görülmektedir. Ayrıca faktörleri oluşturan değişkenlerin faktörlere 0,633 ile 0,892 arasında değişen değerlerle yüklendiği tablodan izlenmektedir.

Araştırmada daha sonra ölçeklerin faktör yapısının uyumunu ortaya koymak amacıyla doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Doğrulayıcı faktör analizinde ilk olarak işe yabancılaşma ölçeğinin sonuçları incelenmiştir. Analizden elde edilen regresyon yükleri (parametre tahminleri) incelendiğinde maddelerin

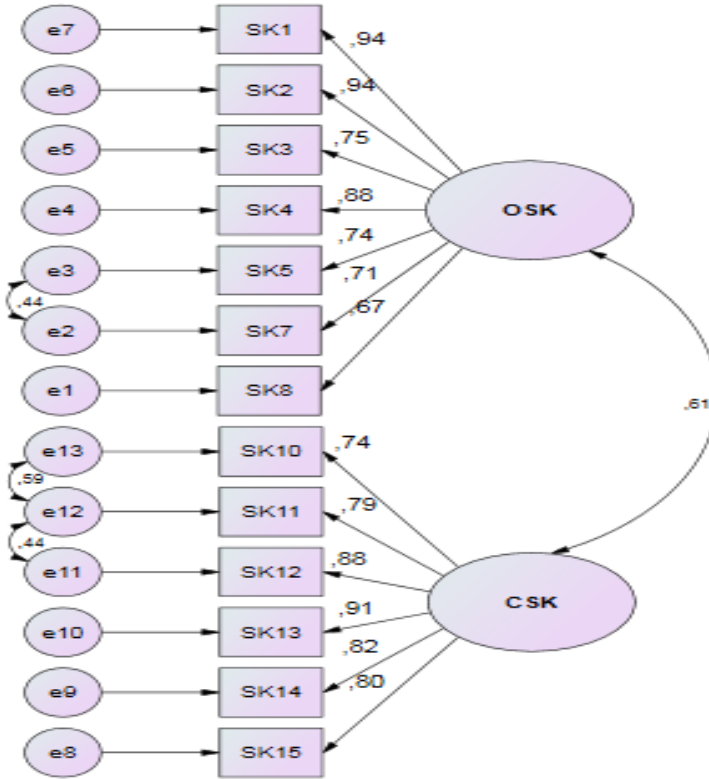
standardize edilmiş regresyon yükünün 0,50'den yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu bulguya dayanarak maddelerin kabul edilebilir değerlerde olduğu söylenebilir. Daha sonra ölçeğin uyum iyiliği indekslerine bakılmıştır. İşe yabancılaşma ölçeğinin uyum iyiliği değerleri içerisinde RMSEA değerinin referans değerinden yüksek olması sebebiyle ISY2 – ISY3 ifadeleri arasında modifikasyon yapılması gerekli görülmüştür. Modifikasyondan sonra ölçeğin orijinal ölçekteki benzer bir şekilde faktör yapısı tek boyutlu olarak doğrulanmıştır. Modifikasyon yapılmış hali ile ortaya çıkan işe yabancılaşma ölçeğine ilişkin standardize regresyon yükleri ise Şekil 2'de gösterilmiştir.

Şekil 2. İşe Yabancılaşma Ölçeğine İlişkin Doğrulamalı Faktör Analizi Kestirim Sonuçları

Daha sonra sanal kaytarma ölçeğine ait doğrulamalı faktör analizi sonuçları değerlendirilmiştir. Analizden elde edilen regresyon yükleri (parametre tahminleri) incelendiğinde işe yabancılaşma ölçeğine benzer bir sonuca ulaşıldığı görülmüş ve yüklerin 0,50'den yüksek olduğu belirlenmiştir. Böylece maddelerin kabul edilebilir değerlerde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Daha sonra ölçeğin uyum iyiliği indekslerine bakılmıştır. Sanal kaytarma ölçeğinin uyum iyiliği değerleri içerisinde RMSEA değerinin referans değerinden yüksek olması se-

bebiyle SK5 – SK7, SK10 – SK11 ve SK11 - SK12 ifadeleri arasında modifikasyon yapılması gerekli görülmüştür. Modifikasyondan sonra ölçeğin orijinal ölçekteki benzer bir şekilde faktör yapısı iki boyutlu olarak doğrulanmıştır. Modifikasyon yapılmış hali ile ortaya çıkan sanal kaytarma ölçeğine ilişkin standardize regresyon yükleri ise Şekil 3’de gösterilmiştir.

Şekil 3. Sanal Kaytarma Ölçeğine İlişkin Doğrulayıcı Faktör Analizi Kestirim Sonuçları

Araştırmada kullanılan ölçeklerin modifikasyon sonrası doğrulayıcı faktör analizi ile elde edilen uyum iyiliği indeksleri ise aşağıdaki Tablo 3’de yer almaktadır:

Tablo 3. Ölçeklere İlişkin Doğrulayıcı Faktör Analizi Uyum İndeksi Sonuçları

Değişkenler	CMIN/DF ($0 < \chi^2/sd \leq 5$)	RMR ($\leq ,10$)	CFI ($\geq ,90$)	IFI ($\geq ,90$)	TLI ($\geq ,90$)	RMSEA ($< ,05 - \leq ,08$)
İşe Yabancılaşma	1,364	,055	,986	,986	,982	,063
Sanal Kaytarma	2,756	,063	,962	,964	,924	,072

Tablo 3'e bakıldığında araştırmada kullanılan ölçeklerin uyum iyiliği değerlerinin referans değerlerini sağladığı görülmektedir. Bu sonuca ulaşıldıktan sonra değişkenler arasındaki ilişkinin yönü ve gücü verilerin normal dağıldığı göz önüne alınarak Pearson Korelasyon analizi ile belirlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca korelasyon analizi ile birlikte değişkenlere ilişkin ortalama ve standart sapmalara da bakılmış ve bulgular Tablo 4'de verilmiştir.

Tablo 4. Değişkenler Arasındaki Korelasyon Bulguları

Faktörler	$\bar{X}$	SS	1	2	3	4
1-İşe Yabancılaşma	2,558	1,146	1			
2-Önemsiz Sanal Kaytarma	2,752	1,096	,683**	1		
3-Ciddi Sanal Kaytarma	1,854	1,006	,748**	,647**	1	
3-Sanal Kaytarma	2,338	,958	,792**	,929**	,883**	1

Tablo 4'e bakıldığında değişkenlere ait ortalamalar araştırmanın gerçekleştirildiği kurumda işe yabancılaşma duygusunun (ort.=2,558) ve sanal kaytarma davranışının (ort.=2,338) düşük düzeyde yaşandığını göstermektedir. Bununla birlikte sanal kaytarma alt boyutları için de benzer bulguya ulaşılmıştır. Ciddi sanal kaytarma davranışı ortalamasının ise tüm değişkenler içerisinde en düşük ortalama olduğu tespit edilmiştir. Daha sonra Tablo 4'de değişkenler arasındaki korelasyonlara bakıldığında işe yabancılaşma ile hem sanal kaytarma alt boyutları (önemsiz sanal kaytarma ,683 ve ciddi sanal kaytarma ,748) hem de genel olarak sanal kaytarma davranışı (,792) arasında aynı yönlü ve anlamlı ilişki olduğu görülmektedir. Bu bulgu çalışanların işe yabancılaşma duygusu arttığında sanal kaytarma davranışlarında da bir artış olacağı anlamına gelebilir. Ancak korelasyon analizi değişkenler arasındaki ilişkinin sadece yönünü ve gücünü gösterdiği için yalnızca korelasyon analizi sonucuna bakarak bu değerlendirmeyi yapmak bizi yanıltabilir. Bu nedenle araştırmada işe yabancılaşma duygusunun sanal kaytarma davranışı üzerinde gerçekten bir etki oluşturup oluşturmadığını belirlemek için basit doğrusal regresyon analizi kullanılmıştır. Çünkü regresyon analizi, aralarında sebep-sonuç ilişkisi bulunan iki veya daha fazla değişken arasındaki ilişkiyi belirlemek ve bu ilişkiyi kullanarak o konu ile ilgili tahminler ya da kestirimler yapabilmek amacıyla yapılır. Bu doğrultuda araştırmada önemsiz sanal kaytarma, ciddi sanal kaytarma ve genel olarak sanal kaytarma bağımlı değişken; işe yabancılaşma ise bağımsız değişken olarak alınmış ve regresyon analizi ile hipotezler test edilmeye çalışılmıştır. Analiz sonuçları ise Tablo 5'de verilmiştir.

Tablo 5. Değişkenler Arasındaki Regresyon Analizi Bulguları

Bağımlı Değişken	Önemsiz Sanal Kaytarma	Ciddi Sanal Kaytarma	Sanal Kaytarma
Bağımsız Değişken: İşe Yabancılaşma			
B	,748	,683	,792
T	10,812	8,974	12,426
p	,000	,000	,000
R ²	,560	,467	,627
Düzeltilmiş R ²	,555	,461	,623
F	116,910	80,541	154,410

Tablo 5'e bakıldığında işe yabancılaşmanın önemsiz sanal kaytarmayı pozitif yönde ($,748$) ve anlamlı ($p=,000$) olarak etkilediği görülmektedir. Ayrıca işe yabancılaşma duygusunun önemsiz sanal kaytarma davranışındaki değişimin %55,5'ini açıkladığı tablodan izlenmektedir. Bu bulguya bağlı olarak çalışanın işe yabancılaşma duygusu arttığında önemsiz sanal kaytarma davranışında artış olacağı söylenebilir. Böylece H1a hipotezi kabul edilmiştir. Tablo 5'den ulaştığımız bir başka sonuç ise işe yabancılaşmanın ciddi sanal kaytarma davranışını pozitif yönde ($,683$) ve anlamlı ($p=,000$) olarak etkilediği ve işe yabancılaşma duygusunun ciddi sanal kaytarma davranışındaki değişimin %46,1'ini açıkladığıdır. Bu bulguya bağlı olarak çalışanın işe yabancılaşma duygusu arttığında ciddi sanal kaytarma davranışında da artış olacağı belirtilebilir. Böylece H1b hipotezi de kabul edilmiştir. Son olarak tablodaki bulgulardan işe yabancılaşma duygusunun genel sanal kaytarma davranışı üzerinde de pozitif ($,792$) ve anlamlı ($p=,000$) bir etki oluşturduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte işe yabancılaşma duygusunun genel sanal kaytarma davranışındaki değişimin %62,3'ünü açıkladığı tablodan görülmektedir. Bu sonuca göre ise H1 hipotezi kabul edilmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

İşe yabancılaşma birçok olumsuz sonuca neden olan bir duygu olarak değerlendirilmektedir. Çünkü birey işe yabancılaşma yaşadığı zaman yaptığı işi anlamsız görmeye başlamakta, iş üzerinde yeteri kadar otonomiye sahip olmadığını düşünmekte, kendisini ve yaptığı işi çalıştığı örgüt için gereksiz olarak görmeye başlamaktadır. Bunun sonucunda da bireyin iş tatmini, örgütsel bağlılığı azalmakta, tükenmişlik duygusu, stresi artmaktadır. Ayrıca işe yabancılaşma yaşayan birey yapmış olduğu işten zevk almamaya ve işi için fazla çaba harcamasının örgüte ve kendisine bir getiri sağlamayacağını düşünmeye başlamaktadır. Bu nedenle işe yabancılaşma örgütler tarafından istenmeyen bir hastalık olarak nitelenmektedir. Çünkü işini anlamsız gören ve yaptığı işi

gereksiz gören bir kişinin örgüt için özveride bulunmasını ve yüzde yüz performansla çalışmasını beklemek fazla iyimser bir düşünce olacaktır. Böyle bir durumda ise bireyin performansında azalma yaşanması şaşırtıcı olmayacaktır. Ayrıca işine fazla çaba harcamayan birinin iş saatleri içerisinde iş dışı başka davranışlara yönelmesi beklenmektedir. Sanal kaytarma davranışı da işe yabancılaşma yaşayan birinin yönelebileceği iş dışı üretkenlik karşıtı davranışlardan biridir. Çünkü yaptığı işi ve kendisini anlamsız gören bir kişinin iş dışı sanal aktivitelerle zaman geçirmesi kendisine hiç değilse iş saatleri içerisinde daha anlamlı zaman geçirme fırsatı yaratacaktır. Ancak ilgili ulusal yazın incelendiğinde işe yabancılaşma ile sanal kaytarma arasındaki ilişkinin varlığını araştıran bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle bu araştırmanın araştırmacılar ve yöneticiler için önemli çıktılar sunacağı düşünülmektedir.

Bu kapsamda yapılan araştırmada bir belediyenin 187 çalışanından veri toplanmış ve işe yabancılaşma duygusunun sanal kaytarma davranışı üzerinde bir etkiye sahip olup olmadığı belirlenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla araştırmada bazı sorulara yanıt aranmıştır. Bu sorulardan biri araştırmanın gerçekleştirildiği kurumda çalışanların ne ölçüde işe yabancılaşma yaşadıklarıdır. Katılımcıların işe yabancılaşma ifadelerine verdikleri yanıtların ortalaması 2,55 ile düşük düzeyde bir ortalama olarak belirlenmiştir. Bu da örneklem kapsamındaki örgütte çalışanların işe yabancılaşma duygusunu çok az yaşadıklarını ifade etmektedir. Bu bulgudan hareketle işe yabancılaşmanın olumsuz yansımaları düşünüldüğünde örgüt için olumlu bir sonucun ortaya çıktığı söylenebilir. Çünkü belediyelerde çalışanlara çok az otonomi sağlanmakta ve rutin bir çalışma ortamında iş yapılmaktadır. Bu nedenle böyle bir kurumda çalışanların işe yabancılaşma yaşaması beklenmektedir. Beklenenin aksine işe yabancılaşma duygusunun düşük olması örgüt için önemli bir bulgudur.

Daha sonra örneklem kapsamındaki çalışanların ne ölçüde sanal kaytarma davranışında buldukları sorgulanmıştır. Katılımcıların sanal kaytarma ifadelerine verdikleri yanıtların ortalaması 2,33 ile düşük düzeyde bir ortalama olarak belirlenmiştir. Bu bulgu da örneklem kapsamındaki çalışanların sanal kaytarma davranışında fazla bulunmadıklarını ifade etmektedir. Bir başka ifadeyle çalışanlar mesai saatleri içerisinde interneti genel olarak iş amacıyla kullanmaktadırlar. Örgütlerin hedeflerini gerçekleştirmeleri bilindiği gibi çalışanlarının performansına bağlıdır. Bu nedenle çalışanların tamamen gayretlerini işe yönlendirmesi örgütler için önemlidir. Sanal kaytarma davranışı ise bireyin işe yönlentmesi gereken enerjisini ve vaktini başka faaliyetlere yönlentmesi anlamına gelmekte ve işin aksamasına neden olabilmektedir. Bu nedenle bu davranışın düşük düzeyde olması örgüt için olumlu olarak değerlendirilebilir. Öte yandan sanal kaytarma davranışının alt boyutlarına bakıldığında önemsiz

sanal kaytarma davranışının ortalaması 2,75 olarak; ciddi sanal kaytarma davranışının ortalaması ise 1,85 olarak belirlenmiştir. Ulaşılan bu bulgu araştırma kapsamındaki örgütte önemsiz sanal kaytarmanın orta düzeye yakın bir değerde uygulandığını, ciddi sanal kaytarmanın ise düşük düzeyde uygulandığını ifade etmektedir. Örgütler için önemsiz sanal kaytarmaya göre daha ağır yaptırımlara neden olabilecek ciddi sanal kaytarma davranışlarının örneklem kapsamındaki örgütte düşük düzeyde olması ciddi sanal kaytarmanın örgüte getirebileceği olumsuz sonuçlardan örgütün etkilenmemesi veya minimum düzeyde etkilenmesi açısından önemli bir bulgu olarak değerlendirilebilir.

Daha sonra araştırmanın asıl sorusuna yanıt aramak amacıyla önce korelasyon analizi yapılmış ve değişkenler arasındaki ilişkinin yönü ve gücü belirlenmiştir. Analiz sonucunda işe yabancılaşma ile sanal kaytarma arasında aynı yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. Benzer sonuçlara sanal kaytarmanın alt boyutları için de ulaşılmış ve işe yabancılaşma ile hem önemsiz sanal kaytarma hem de ciddi sanal kaytarma arasında aynı yönlü ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Bu bulgudan sonra değişkenler arasındaki neden-sonuç ilişkisini belirlemek adına regresyon analizi yapılmış ve işe yabancılaşmanın sanal kaytarmayı pozitif yönde (,792) ve anlamlı ($p=,000$) olarak etkilediği belirlenmiştir. Ayrıca regresyon analizi ile işe yabancılaşmanın önemsiz sanal kaytarmayı pozitif yönde (,748) ve anlamlı ($p=,000$) olarak; ciddi sanal kaytarma davranışını da benzer şekilde pozitif yönde (,683) ve anlamlı ($p=,000$) olarak etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Ulaşılan bu sonuçlar bir çalışanın işe yabancılaşma duygusuna sahip olduğunda daha fazla sanal kaytarma davranışında bulunabileceğini ifade etmektedir. Öte yandan işe yabancılaşma duygusuna sahip bir çalışanın hem önemsiz sanal kaytarma hem de ciddi sanal kaytarma davranışında bulunabileceğini göstermektedir. Bu nedenle sanal kaytarma davranışını azaltmak isteyen örgütlerin öncelikli olarak çalışanlarının işe yabancılaşma duygusunu azaltması gerektiği söylenebilir. Bu açıdan da örgüt yöneticilerinin çalışanlara daha çok otonomi sağlaması gerekmektedir. Ayrıca yöneticilerin, çalışanlar tarafından yapılan işlerin örgüt için ne kadar önemli olduğunu onlara hissettirmesi gerekmektedir. Bu anlamda çalışanlara yapılan işler ve sonuçları hakkında geri bildirim vermek hem örgüt için hem çalışan için fayda yaratacaktır. Ayrıca çalışanın gayreti sonucunda belirli hedefler tutturulduğunda çalışanın hem maddi hem de manevi olarak ödüllendirilmesi gerekmektedir. Bunları yapabilen örgütler çalışanların motivasyonlarına bir artı değer katabilir ve işe yabancılaşma duygusunu azaltabilir. Böylece sanal kaytarma davranışını da istediği seviyeye getirebilir. Ayrıca çalışanların olumsuz duygulara sahip olup olmadığını araştırmadan ve sanal kaytarma davranışlarının nedenlerini araştırmadan sanal kaytarma davranışını engellemek adına yasaklar koymak, çalışanı yakından izlemek ve bazı internet sitelerine

girişi engelleyici yazılımlarla önlem almak gibi uygulamalar sanal kaytarmayı önlemek yerine daha olumsuz sonuçlara neden olabilir. Bu sebeple örgütler ve yöneticiler öncelikli olarak çalışanları anlamak için çabalamalıdır.

Bu açıklamalar dışında birçok çalışmada olduğu gibi bu çalışmada da çeşitli sınırlılıklar bulunmaktadır. İlk olarak bu çalışma tek bir örgütte ve bir kamu kuruluşunda gerçekleştirildiği için ulaşılan sonuçlar genellenemez. Bu nedenle bundan sonraki yapılacak çalışmalarda araştırmacılara farklı sektörlerde araştırmanın yapılması çalışmanın genellenebilmesi için önerilebilir. Ayrıca bu çalışma kesitsel (cross-sectional) bir çalışmadır. Yani araştırma belirli bir zaman dilimi içerisinde gerçekleştirilmiş olup; sadece çalışanların o dönemdeki düşüncelerini yansıtmakta ve araştırmanın yapıldığı zaman ile sınırlı olarak değerlendirilmektedir. Değişkenler arasındaki nedensel ilişkilerin daha iyi anlaşılması için gelecek araştırmaların bu ilişkiyi boylamsal (longitudinal) bir araştırma tasarımında incelemesi önerilmektedir. Bununla birlikte konunun daha kapsamlı olarak değerlendirilmesi için başka değişkenlerin de modele eklenmesi önerilmektedir. Özellikle işe yabancılaşmanın önemli sonuçlarından olduğu düşünülen çalışanın performansı önemli bir değişken olarak modele eklenebilir ve liderliğin bu değişkenler üzerindeki etkisi araştırılabilir.

KAYNAKÇA

- Aiken, M. ve Hage, J. (1966). Organizational Alienation: A Comparative Analysis. *American Sociological Review*, 31(4), 497-507.
- Ajzen, I. (1991). The Theory of Planned Behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50(2), 179-211.
- Alder, G. S., Schminke, M., Noel, T. W. ve Kuenzi, M. (2008). Employee Reactions To Internet Monitoring: The Moderating Role Of Ethical Orientation. *Journal of Business Ethics*, 80(3), 481-498.
- Allen, B. H. ve LaFollette, W. R. (1977). Perceived Organizational Structure And Alienation Among Management Trainees. *Academy of Management Journal*, 20(2), 334-341.
- Anandarajan, M., Devine, P. ve Simmers, C. (2004). A Multidimensinal Sealing Approach to Personal Web Usage in the Workplace in M. Anandarajan & C. Simmers (Eds), *A Personal Web Usage in the Workplace: A Guide to Effective Human Resources Management*. Hensey, PA: Information Science Publishing.
- Askew, K. (2012). *The Relationship Between Cyberloafing and Task Performance and an Examination of the Theory of Planned Behavior as a Model of Cyberloafing*. Doctoral Thesis, University of South Florida: Department of Psychology College of Arts and Sciences.
- Askew, K., Buckner, J. E., Taing, M. U., Ilie, A., Bauer, J. A. ve Coovert, M. D. (2014). Explaining Cyberloafing: The Role of the Theory of Planned Behaviour, *Computers in Human Behavior*, 36, 510-519.
- Atay, S.E. ve Gerçek, M. (2017). Algılanan Rol Belirsizliğinin İşe Yabancılaşma Üzerindeki Etkisinin ve Demografik Değişkenlere Göre Farklılıklarının İncelenmesi, *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 321-332.
- Babadağ, M. (2017). *Liderlik Tarzları İle İşe Yabancılaşma Arasındaki İlişkide Algılanan Etik İklimin Ve Çalışanın Kişilik Özelliklerinin Rolü*. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Banai, M., Reisel, W. D. ve Probst, T. M. (2004). A Managerial And Personal Control Model: Predictions Of Work Alienation And Organizational Commitment In Hungary. *Journal of International Management*, 10(3), 375-392.
- Bandalos, D. L. ve Finney, S. J. (2010). Factor Analysis: Exploratory and Confirmatory. G. R. Hancock ve R. O. Mueller (Ed). *The Reviewer's Guide to Quantitative Methods in the Social Sciences* (93-114). New York: Routledge.

- Bedük, A. ve Ertürk, E. (2015). Sosyal Mübadele Teorisi Bağlamında Güç Mesafesi ve Örgütsel Adalet Algılamalarının Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Üzerindeki Etkisi: Bir Araştırma. *İşletme Bilimi Dergisi*, 3(1), 1-19.
- Bennett, R. J. ve Robinson, S. L. (2000). Development Of A Measure Of Workplace Deviance. *Journal Of Applied Psychology*, 85(3), 349-360.
- Blanchard, A.L. ve Henle, C.A. (2008). Correlates of Different Forms of Cyberloafing: The Role of Norms and External Locus of Control. *Computers in Human Behavior*, 24(3), 1067-1084.
- Blau, G., Yang Y. ve Ward-Cook, K. (2006). Testing a Measure of Cyberloafing. *Journal of Allied Health*, 35(1), 9-17.
- Blauner, R. (1964). *Alienation And Freedom: The Factory Worker And His Industry*. England: Chicago U. Press.
- Block, W. (2001). Cyberslacking, Business Ethics and Managerial Economics. *Journal of Business Ethics*, 33, 225-231.
- Chiaburu, D. S., Thundiyil, T. ve Wang, J. (2014). Alienation And Its Correlates: A Meta-Analysis. *European Management Journal*, 32(1), 24-36.
- Chirkov, V. I. ve Ryan, R. M. (2001). Parent and Teacher Autonomy-Support in Russian and US Adolescents: Common Effects on Well-Being and Academic Motivation. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 32(5), 618-635.
- Çavuşoğlu, S. ve Palamutçuoğlu, B. T. (2017). İş Tatmininin Sanal Kaytarma Üzerindeki Etkisi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(19), 430-444.
- Çetin, A. ve Şentürk, M. (2016). Bilgi Paylaşma Davranışının Planlı Davranış Teorisi ve Sosyal Değişim Teorisi Bağlamında İncelenmesi: Dermatologlar Üzerine Ampirik Bir Araştırma. *Ege Academic Review*, 16(2), 241-256.
- Damghanian, H. ve HajKazemi, M. (2015). Surveying the Role of Transformational Leadership in Work Alienation with Mediation of Organizational Commitment. *Jurnal UMP Social Sciences and Technology Management*, 3(3), 886-899.
- Davidov, Y. (1997). *Özgürlük ve Yabancılaşma*. (2. Bs.). (Çev.:Sargut SÖLÇÜN). Ankara: Bilim ve Sosyalizm Yayınları.
- Deci, E. L., Connell, J. P. ve Ryan, R. M. (1989). Self-Determination in a Work Organization. *Journal of Applied Psychology*, 74(4), 580-590.
- Deci, E. L. ve Ryan, R. M. (1987). The Support of Autonomy and The Control of Behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 53(6), 1024-1037.

- Elma, C. (2003). *İlköğretim Okulu Öğretmenlerinin İşe Yabancılaşması – Ankara İli Örneği*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Ertoý, M. (2007). *Yabancılaşma – Kader mi, Tercih mi?*. Ankara: Lotus Yayınevi.
- Everton, W.J., Jolton, J.A. ve Mastrangelo, P.M. (2007). Be Nice and Fair or Else: Understanding Reasons For Employees' Deviant Behaviors. *Journal of Management Development*, 26(2), 117-131.
- Garrett, R.K., ve Danziger, J.N. (2008). On Cyberslacking: Workplace Status and Personal Internet Use at Work. *CyberPsychology & Behavior*, 11(3), 287-292.
- Greene, C. N. (1978). Identification Modes Of Professionals: Relationship With Formalization, Role Strain, And Alienation. *Academy of Management Journal*, 21(3), 486-492.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J. ve Anderson, R. E. (2009). *Multivariate Data Analysis*. (Seventh Edition). Upper Saddle River: Prentice Hall.
- Hirschfeld, R. ve Feild, H. (2000). Work Centrality and Work Alienation: Distinct Aspects of a General Commitment to Work. *Journal of Organizational Behavior*, 21(7), 789-800.
- Hirschfeld, R. R., Feild, H. S. ve Bedeian, A. G. (2000). Work Alienation As An Individual-Difference Construct For Predicting Workplace Adjustment: A Test In Two Samples. *Journal of Applied Social Psychology*, 30(9), 1880-1902.
- İyigün, N. Ö. ve Çetin, C. (2012). Psikolojik Kontratın Örgütsel Sapma Üzerindeki Etkisi Ve İlaç Sektöründe Bir Araştırma. *Öneri Dergisi*, 10(37), 15-29.
- Jia, H., Jia, R. ve Karau, S. (2013). Cyberloafing and Personality: The Impact of the Big Five Traits and Workplace Situational Factors. *Journal of Leadership & Organizational Studies*, 20(3) 358–365.
- Kanten, P. ve Ülker, F. (2014). Yönetim Tarzının Üretkenlik Karşıtı İş Davranışlarına Etkisinde İşe Yabancılaşmanın Aracılık Rolü. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 32, 16-40.
- Kanungo, R. N. (1992). Alienation and Empowerment: Some Ethical Imperatives in Business. *Journal of Business Ethics*, 11(5/6), 413-422.
- Kaplan, M. ve Ögüt, A. (2012). Algılanan Örgütsel Adalet ile Sanal Kaytarma Arasındaki İlişkinin Analizi: Hastane Çalışanları Örneği, *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 13(1), 1-13.
- Kaya, U. ve Serçeoğlu, N. (2013). Duygu İşçilerinde İşe Yabancılaşma: Hizmet Sektöründe Bir Araştırma. *Çalışma ve Toplum*, 36(1), 311-346.

- Kerse, G., Soyalm, M. ve Karabey, C., N. (2016). Kişi-Örgüt Uyumu, Nötrleştirme Ve Algılanan Yönetici Desteğinin Sanal Kaytarmaya Etkisi: Ampirik Bir Çalışma. *Aksaray Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(4), 100-113.
- Kim, S.J. ve Byrne, S. (2011). Conceptualizing Personal Web Usage in Work Contexts: A Preliminary Framework. *Computers in Human Behavior*, 27(6), 2271- 2283.
- Kiraz, S. (2011). Yabancılaşmanın Kökeni Üstüne. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 12, 147-169.
- Kösterelioğlu, M. A. (2011). *İlköğretim okulu öğretmenlerinin iş yaşam kalitesi ile işe yabancılaşması arasındaki ilişki*. Doktora Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.
- Kurtulmuş, M. ve Yiğit, B. (2016). İşe Yabancılaşmanın Öğretmenlerin İşten Ayrılma Niyetine Etkisi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(3), 860-871.
- Kutunis, R. Ö., Karakiraz, A. ve Aras, M. (2014), İş Stresi Sanal Kaytarma Üzerinde Etkili Midir? 2. Ulusal Örgütsel Davranış Kongresi Bildiriler Kitabı, Kayseri.
- Lavoie, J.A.A. ve Pychyl, T.A. (2001). Cyberslacking and the Procrastination Superhighway: A Web-Based Survey in Online Procrastination, Attitudes, and Emotion. *Social Science Computer Review*, 19(4), 431-444.
- Leech, N. L., Barrett, K. C. ve Morgan, G. A. (2005). *SPSS for Intermediate Statistics: Use and Interpretation*. Psychology Press.
- Lian, H., Ferris, D.L. ve Brown, D.J. (2012). Does Taking The Good With The Bad Make Things Worse? How Abusive Supervision And Leader–Member Exchange Interact To Impact Need Satisfaction And Organizational Deviance. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 117, 41-52.
- Lieberman, B., Seidman, G., Mckenna, K. Y. ve Buffardi, L. E. (2011). Employee Job Attitudes and Organizational Characteristics As Predictors of Cyberloafing. *Computers in Human behavior*, 27(6), 2192-2199.
- Lim, V.K.G. (2002). The IT Way of Loafing on the Job: Cyberloafing, Neutralizing and Organizational Justice. *Journal of Organizational Behavior*, 23(5), 675-694.
- Lim, V. K. G. ve Chen, D. J. Q. (2012). Cyberloafing at the Workplace: Gain or Drain on Work?, *Behaviour & Information Technology*, 31(4), 343-353.
- Lim, V. ve Teo, T. (2009). Mind Your E-Manners: Impact of Cyber Incivility On Employees' Work Attitude And Behavior. *Information & Management*, 46(8), 419-425.

- Mahatanankoon, P., Anandarajan, M. ve Igarria, M. (2004). Development of a Measure of Personal Web Usage in the Workplace. *CyberPsychology & Behavior*, 7(1), 93-104.
- Marx, K. (2013). *Yabancılaşma*. (5. Bs.). (Der.: Barışta ERDOST). Ankara: Sol Yayınları.
- Mastrangelo, P.M., Everton, W. ve Jolton, J.A. (2006). Personal Use of Work Computers: Distraction Versus Destruction. *CyberPsychology & Behavior*, 9(6), 730-741.
- Mendoza, M. J. S. ve Zoghbi-Manrique-de-Lara, P. (2008). The Impact Of Work Alienation On Organizational Citizenship Behavior In The Canary Islands. *International Journal of Organizational Analysis*, 15(1), 56-76.
- Michaels, R., Cron, W., Dubinsky, A. ve Joachimsthaler, E. (1988). Influence of Formalization on the Organizational Commitment and Work Alienation of Salespeople and Industrial Buyers. *Journal of Marketing Research*, 25(4), 376-383.
- Morgan, G. A., Leech, N. L., Gloeckner, G. W. ve Barrett, K. C. (2004). *SPSS for Introductory Statistics: Use and Interpretation*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Mottaz, C. J. (1981). Some Determinants Of Work Alienation. *The Sociological Quarterly*, 22(4), 515-529.
- Nair, N. ve Vohra, N. (2009). Developing a new measure of work alienation. *Journal of Workplace Rights*, 14(3), 293-309.
- Nair, N. ve Vohra, N. (2012). The concept of alienation: towards conceptual clarity. *International Journal of Organizational Analysis*, 20(1), 25-50.
- Örücü, E ve Yıldız, H. (2014). İşyerinde Kişisel İnternet ve Teknoloji Kullanımı: Sanal Kaytarma. *Ege Akademik Bakış / Ege Academic Review*, 14(1), 99-114.
- Özbek, M. F. (2011). Örgüt İçerisindeki Güven Ve İşe Yabancılaşma İlişkisinde Örgüte Uyum Sağlamanın Aracı Rolü. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(1), 231-248.
- Özkalp, E., Aydın, U. ve Tekeli, S. (2012). Sapkın örgütsel davranışlar ve çalışma yaşamında yeni bir olgu: sanal kaytarma (cyberloafing) ve iş ilişkilerine etkileri. *Çimento Endüstri İşverenleri Sendikası Dergisi*, 26(2), 18-33.
- Özler, D. E. ve Polat, G. (2012). Cyberloafing Phenomenon in Organizations: Determinants and Impacts. *International Journal of e-Business and e-Government Studies*, 4(2):1-15.
- Polzer-Debruyne, A. M., Stratton, M. T. ve Stark, G. (2014). Personal Web Use in the Workplace: Why Does It Persist in a Context of Strict Security and Monitoring?. *International Journal of Business Administration*, 5(3), 1-18.

- Renaud, K., Ramsay, J., & Hair, M. (2006). "You've Got E-Mail!" ... Shall I Deal With It Now? Electronic Mail From the Recipient's Perspective. *International Journal Of Human-Computer Interaction*, 21(3), 313- 332.
- Robbins, S. P. ve Judge, T. A. (2013). *Organizational Behavior*. (Çev.: İnci Erdem). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Robinson, S.L. ve Bennett, R.Y. (1995). A Typology of Deviant Work Place Behavior: A Multidimensional Scaling Study. *Academy of Management Journal*, 38(2), 555-572.
- Ryan, R. M. ve Deci, E. L. (2000a). Self-Determination Theory and The Facilitation of Intrinsic Motivation, Social Development, and Well-Being. *American Psychologist*, 55(1), 68-78.
- Ryan, R. M. ve Deci, E. L. (2000b). Intrinsic and Extrinsic Motivations: Classic Definitions and New Directions. *Contemporary Educational Psychology*, 25(1), 54-67.
- Sarros, J. C., Teanewski, G. A., Winter, R. P., Santora, J. C. ve Densten, I. L. (2002). Work Alienation and Organizational Leadership. *British Journal of Management*, 13(4), 285-304.
- Seeman, M. (1959). On The Meaning of Alienation. *American Sociological Review*, 24(6), 783-791.
- Seeman, M. (1967). On the Personal Consequences of Alienation in Work. *American Sociological Review*, 32(2), 273-285.
- Seeman, M. ve Anderson, C. S. (1983). Alienation And Alcohol: The Role Of Work, Mastery, And Community İn Drinking Behavior. *American Sociological Review*, 48(1), 60-77.
- Seymen, O., Bolat, T., Bolat, O.İ. ve Kinter, O. (2017). Turizm Sektöründe Çalışma Koşulları Algısı, Hizmet Verme Yatkınlığı Ve Mesleki Yabancılaşma İlişkisi: Turizm Eğitimi Alan Öğrenciler Açısından Bir Değerlendirme. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(3), 401-430.
- Shamsudin, F. M., Subramaniam, C. ve Alshuaibi, A. S. (2012). The Effect of HR Practices, Leadership Style on Cyberdeviance: The Mediating Role of Organizational Commitment. *Journal of Marketing & Management*, 3(1), 22-48.
- Shantz, A., Alfes, K. ve Truss, C. (2014). Alienation from work: Marxist ideologies and twenty-first-century practice. *The International Journal of Human Resource Management*, 25(18), 2529-2550.
- Shantz, A., Alfes, K., Bailey, C. ve Soane, E. (2015). Drivers And Outcomes Of Work Alienation: Reviving A Concept. *Journal of Management Inquiry*, 24(4), 382-393.

- Shepard, J.M. (1973). Technology, division of labor and alienation. *Pacific Sociological Review*, 16(1), 61-88.
- Shepard, J. M. (1977). Technology, alienation and satisfaction. *Annual Review of Sociology*, 3, 1-21.
- Sulu, S., Ceylan, A. ve Kaynak, R. (2010). Work Alienation As A Mediator Of The Relationship Between Organizational İnjustice And Organizational Commitment: Implications For Healthcare Professionals. *International Journal of Business and Management*, 5(8), 27-38.
- Şimşek, M. Ş., Çelik, A., Akgemci, T. ve Fettahlıoğlu, T. (2006). Örgütlerde Yabancılaşmanın Yönetimi Araştırması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (15), 569-587.
- Tausig M. ve Fenwick R. (2011). *Work and Mental Health in Social Context. In: Work and Mental Health in Social Context. Social Disparities in Health and Health Care*. New York: Springer.
- Tekin, Ö. A. (2012). *Yabancılaşma Ve Beş Faktör Kişilik Özellikleri Arasındaki İlişkiler: Antalya Kemer'deki Beş Yıldızlı Otel İşletmeleri Çalışanları Üzerinde Bir Uygulama*. Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Antalya.
- Tokmak, İ. (2014). Duygusal Emek ile İşe Yabancılaşma İlişkisinde Psikolojik Sermayenin Düzenleyici Etkisi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 134-156.
- Tummers L.G. ve Den Dulk L. (2013). The effects of work alienation on organisational commitment, work effort and work-to-family enrichment. *Journal of Nursing Management*, 21, 850-859.
- Tutar, H. (2013). *İşletme ve Yönetim Terimleri Ansiklopedik Sözlük*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Ulukapı, H., Çelik, A. ve Yılmaz, A. (2014). Algılanan İşe Adanmışlığın Sanal Kaytarma Davranışı Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi: Selçuk Üniversitesi Örneği, 2. Örgütsel Davranış Kongresi Bildiriler Kitabı, Melikşah Üniversitesi, 7-8 Kasım, 65-72.
- Üstün, F. ve Çamlıca, K. (2017). Örgütsel Yabancılaşmanın Örgütsel Sessizlik Üzerindeki İlişkide İş Tatmininin Aracılık Etkisi: Nevşehir İli Kamu Çalışanları Örneği. *Journal of Recreation and Tourism Research*, 4(3), 93-105.
- Weisskopf, W. A. (1996). *Yabancılaşma ve iktisat*. Oya Köymen (Ed.), İstanbul: Anahtar Kitapları.
- Vitak, J., Crouse, J. ve LaRose, R. (2011). Personal Internet Use At Work: Understanding Cyberslacking. *Computers in Human Behavior*, 27(5), 1751-1759.

- Vorobyov, G. D. (2005). Computer and Internet Use in the Work Place: a Common Sense Approach. *The Psychologist-Manager Journal*, 8(2), 177-187.
- Yalçın, İ. ve Koyuncu, S.C. (2014). Örgütsel Yabancılaşma Olgusunun İş Tatmini Üzerine Etkisi: Niğde İlinde Bir Araştırma. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16(26), 86-94.
- Yeniçeri, Ö. (2009). *Örgütlerde Çatışma ve Yabancılaşma Yönetimi*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Yıldız, H., Yıldız, B. ve İyigün, N.Ö. (2016). Psikolojik Sözleşme Algısının Sanal Kaytarma Davranışları Üzerindeki Etkisi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 47, 147-165.
- Zoghbi-Manrique-de-Lara, P. (2007). Relationship Between Organizational Justice And Cyberloafing İn The Workplace: Has "Anomia" a Say İn The Matter?. *CyberPsychology & Behavior*, 10(3), 464-470.
- Zoghbi-Manrique-de-Lara, P. (2009). Inequity, Conflict, and Compliance Dilemma as Causes of Cyberloafing. *International Journal of Conflict Management*, 20(2), 188-201.

GİRİŞİMCİLİK MALİYETLERİNİN DÜŞÜRÜLMESİ: T.C. KÜÇÜK VE ORTA ÖLÇEKLİ İŞLETMELERİ GELİŞTİRME VE DESTEKLEME İDARESİ BAŞKANLIĞI (KOSGEB) DESTEKLİ BİR İŞLETME ÜZERİNE UYGULAMA¹

Reducing Entrepreneurship Costs: A Case Study
on Small and Medium Enterprises Development
Organization of Turkey (SMEDOT) Supported
Company

Gönderim Tarihi: 18.01.2018

Kabul Tarihi: 15.06.2018

Doi: 10.31795/baunsobed.443815

Bilal Zafer BERİKOL*

Mustafa KILLI**

ÖZ: Bir girişimci tarafından yeni kurulan işletmelerin çoğu küçük veya orta büyüklükte kurulmaktadır. Bu işletmeler Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler (KOBİ) olarak bilinmektedir. KOBİ'ler ekonomik canlılığın göstergesidirler ve her ülkede olduğu gibi ülkemiz ekonomisinde de son derece önemli bir yere sahiptirler. Bu çalışmanın amacı yeni kurulmuş bir KOBİ'de Faaliyet Tabanlı Maliyetleme (FTM) yönteminin uygulanabilirliğini araştırmaktır. Bu bağlamda, KOSGEB'den destek alarak kurulmuş bir mobilya işletmesine ilişkin veriler ile vaka çalışması yöntemi kullanılarak yöntemin uygulanabilirliği sınanmıştır. Vaka çalışması yöntemi, araştırma yapılan konunun ayrıntılı olarak ve özel bir durumun ya da özel bir örneğin detaylı incelenmesine imkan tanıdığı için maliyet ve yönetim muhasebesi çalışmalarında sıkça kullanılmaktadır. Bulgular FTM yönteminin daha doğru bilgiler sağladığı ve KOBİ'lerde uygulanabileceğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: KOBİ, Faaliyet Tabanlı Maliyetleme, Mobilya İşletmesi.

¹ Bu çalışmanın bir kısmından türetilen bildiri 14-16 Temmuz 2017 tarihleri arasında Burhaniye-Balıkesir'de düzenlenen "8. Uluslararası Girişimcilik Kongresi"nde sözlü olarak sunulmuştur.

* Öğr. Gör. Dr., Çukurova Üniversitesi Kozan MYO Muhasebe ve Vergi Bölümü, zberikol@cu.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0001-5870-5407

** Dr. Öğr. Üyesi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İİBF Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, mkilli@osmaniye.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-9283-9852

ABSTRACT: Most of new founded businesses by an entrepreneur are small or medium sized. These businesses are known as Small and Medium-Sized Enterprises (SMEs). SMEs are an indicator of economic vitality and they have an extremely important place in our country's economy as in every country. The aim of this study is to investigate the feasibility of the Activity Based Costing (ABC) method in a new establishment SME. In this context, the feasibility of the method has been tested by using the case study method with data on a furniture company established with support by KOSGEB. Case study method, allows to analyze in detail the issue to be researched. The case study method costs to be analyzed in detail a special case or a special facility and is used in cost and management accounting working frequently. Findings reveal that ABC method seems to provide more accurate information and the method can be applied for SMEs.

Keywords: SME, Activity Based Costing, Furniture Business.

GİRİŞ

Hızlı teknolojik gelişmeler işletmelerin ulusal ve uluslararası rekabet koşullarını zorlaştırmakta, varlıklarını sürdürülebilirlik ve kârlı çalışabilme problemleriyle karşı karşıya kalmalarına neden olmaktadır. Bu problemlerin büyüklüğü genellikle işletmelerin büyüklüğü ile doğru orantılıdır. Büyük işletmelerin temelini Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler (KOBİ) oluşturmaktadır ki diğer birçok ekonomide hayati öneme sahip, ekonomilere dinamizm kazandıran işletmelerdir. KOBİ'ler büyük işletmelerin de ürettiği ürün ve hizmetleri üreterek onları rekabet etmeye zorlamakta, aynı zamanda büyük işletmelerin kullandıkları ilk madde ve malzemeyi de üreterek girişimlerini tamamlamaktadırlar. Böylelikle, KOBİ'ler ekonomide yan sanayi oluşturarak büyük işletmelerle bir iş bölümü zaman zaman işbirliği yaparak onları desteklemektedirler. Ekonomiye olan bu katkılarından dolayı ekonominin vazgeçilmez unsuru, hatta dinamosu olarak görülmektedirler (Aypek, 2001).

Ülkemizde 04.11.2012 tarih ve 790 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren, Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Tanımı, Nitelikleri ve Sınıflandırılması Hakkında Yönetmelik ile KOBİ tanımı revize edilmiştir. Bu doğrultuda aşağıda Tablo 1'de KOBİ tanımlanmaya çalışılmaktadır.

Tablo 1: Ticaret ve Sanayi Bakanlığına Göre Küçük ve Orta Ölçekli İşletme Ölçütleri

İşletmeler	Çalışan Sayısı	Yıllık Net Satış Hasılatı	Yıllık Mali Bilanço Toplamı
Mikro Ölçekli İşletme	10'dan az	1 milyon TL'yi aşmayan	1 milyon TL'yi aşmayan
Küçük Ölçekli İşletme	50'den az	8 milyon TL'yi aşmayan	8 milyon TL'yi aşmayan
Orta Ölçekli İşletme	250'den az	40 milyon TL'yi aşmayan	40 milyon TL'yi aşmayan

Kaynak: http://www.kobi.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=133&Itemid=233 ten yararlanılarak düzenlenmiştir.

Teknolojik gelişmeler ileri teknoloji gerektiren üretim makinelerinin yapılmasına imkan sağlamış ve bu makineleri kullanmak işletmeler açısından var olan maliyet unsurlarını değiştirmiştir. Endirekt maliyetlerin (Genel Üretim Giderleri-GÜG) hem tutar hem de toplam maliyetler içerisindeki ağırlığı artmış, endirekt maliyetler daha önemli hale gelmiştir. Endirekt maliyetlerin böyle ön plana çıkması, ürünlere dağıtımında da bazı sorunları ortaya çıkarmış, o güne dek kullanılan geleneksel maliyet yöntemleri yetersiz kalmaya, yanıltıcı sonuçlar vermeye başlamıştır. Yoğun rekabet ortamında kalan işletmelerin maliyetleri belirlemede geleneksel maliyet ve yönetim muhasebesinin yetersiz kaldığı, işletmelerin daha doğru hesaplama yapması gerektiğini ortaya koymaktadır (Kumar ve Meade, 2007: 12).

Geleneksel maliyet dağıtım sürecinde endirekt maliyetler hacim tabanlı yani üretim miktarına bağlı dağıtım anahtarları (direkt işçilik saatleri, makine saatleri, üretilen ürün miktarları vb.) yardımıyla ürünlere yüklendiğinden üretim miktarına bağlı hale gelmektedir (Cooper ve Kaplan, 1991; Heitger, Ogan ve Matulich, 1992: 887). Geleneksel maliyet yöntemleri GÜG'ü bir maliyet havuzunda toplamakta ve üretim hacmi ile doğru orantılı değişim gösterebilen dağıtım anahtarları vasıtasıyla ürünlere dağıtmaktadır (Tanış, 2005). Dolayısıyla, geleneksel yöntemler her bir ürünün tükettiği faaliyetlerin maliyeti konusunda eksik bilgi vermektedir (Schwarzbach, 1985). Bu yüzden, günümüz karmaşık üretim ortamlarında mevcut maliyet sistemlerinin uygun olmaması sonucunda, elde edilen maliyet bilgileri de yanlış olacaktır ve bu bilgilere dayanılarak alınan kararlarda yanlış uygulamalara neden olacaktır (Erdoğan, 1995). Bu durum maliyet muhasebesi alanında yeni yöntemlere gereksinimi ortaya çıkarmıştır. İlk olarak Faaliyet Tabanlı Maliyetleme (FTM) yöntemi geliştirilmiştir (Kaplan ve Anderson, 2004; Yılmaz ve Baral, 2007). FTM yöntemi, faaliyetleri temel maliyet unsuru olarak ele alan ve diğer faaliyet unsurlarının maliyetlerini hesaplamak için bu faaliyetlerin maliyetlerini kullanan bir yöntemdir. Bu bağlamda FTM yönteminin temel amacının daha doğru ürün maliyetleri hesaplamak ol-

duğu söylenebilir (Henke ve Spoede, 1991: 860-867). Dolayısıyla FTM yöntemi geleneksel maliyet muhasebe yöntemlerinden farklı bir yöntem olarak ortaya çıkmakta ve işletmelere maliyetleri daha doğru hesaplama bilgisi vermektedir.

LİTERATÜR TARAMASI

Yurt dışında ve Türkiye’de Faaliyet Tabanlı Maliyetleme (FTM) ile ilgili yapılmış pek çok çalışma mevcuttur. Bunlardan öne çıkan bazılarında yurt dışı ve yurt içi çalışmalar olarak aşağıda yer verilmektedir.

Faaliyet Tabanlı Maliyetleme (FTM) Yöntemini İnceleyen Çalışmalar

Faaliyet Tabanlı Maliyetleme (FTM) yöntemi 1980’li yılların ortalarında geliştirilmiş ve 1990’lı yılların ilk yarısından itibaren başta Amerika ve Avrupa olmak üzere, kısıtlı da olsa, Türkiye’de de işletmelerde çeşitli uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Yurt dışında ve Türkiye’de Faaliyet Tabanlı Maliyetleme (FTM) ile ilgili yapılmış pek çok çalışma mevcuttur. Bunlardan öne çıkan bazılarında yurt dışı ve yurt içi çalışmalar olarak aşağıda yer verilmektedir.

Yurtdışı Çalışmalar

Yabancı literatür incelendiğinde başta Cooper, Kaplan ve Anderson olmak üzere Faaliyet Tabanlı Maliyetleme (FTM)’nin farklı işkollarında faaliyet gösteren çeşitli işletmelere uygulandığı görülmektedir. Aşağıda FTM yönteminin uygulandığı öne çıkan bazı çalışmalar yer almaktadır.

Cooper ve Kaplan (1991) ve Anderson (1995) çalışmalarında FTM yönteminin uygulanmasını detaylı bir şekilde anlatmaktadırlar. Ayrıca Kaplan ve Cooper (1997) çeşitli iş kollarında faaliyet gösteren işletmelerde FTM yöntemine ilişkin örnek ve uygulama gerçekleştirmiş ve geleneksel yöntemlere göre daha doğru bilgi sağladığı sonucuna ulaştıklarını açıklamaktadırlar.

Noreen (1991) çalışmasında FTM yönteminin gerekli koşullara uyulması halinde karar alma süreçlerinde faydalı veri sağlayabileceğini belirtmektedir.

Norris (1993) çalışmasında Avustralya’da FTM uygulayan işletmelerin yönteme aşırı güvendiklerini belirtmektedir. Ayrıca Baird, Harrison ve Reeve (2004) çalışmalarında Avustralya’da işletmelerin FTM kullanım oranını yaklaşık %80 oranında bulmuşlar ve Byrne, Stower ve Torry (2009) bu oranın yaklaşık %12 düzeyine gerilediğini tespit etmişlerdir.

Anderson (1995) çalışmasında yapmış olduğu çalışmada FTM yöntemini uygulayan General Motors işletmesinde yöntemin maliyet yönetim sistemine etkilerini araştırmıştır.

Swenson (1995) çalışmasında ABD’de FTM yöntemini uygulayan 25 üretim işletmesi arasında yaptığı araştırmada işletmelerin maliyetleri kontrol edebilme memnuniyetlerini dile getirmiştir.

Shields (1995) çalışmasında ABD’de birden çok işletmenin FTM yöntemini uyguladığını ve başarılı olan işletmeler olduğu gibi yöntemi uyguladıktan sonra terk eden işletmeler de olduğu bilgisini adeta teyid etmektedir.

Bruggeman, Slagmulder ve Waeytens (1996) çalışmalarında Belçika’da FTM yöntemini uygulamışlar ve başarılı sonuçlar elde ettiklerini belirtmişlerdir.

McGowan ve Klammer (1997) ABD’de yaptıkları araştırmalarında FTM yöntemini uygulayan işletmelerin uygulamalarından kısmen memnun olduklarını bildirmektedirler.

Gosselin M. (1997) yılında Kanada’da üretim işletmeleri üzerine yaptığı araştırmada FTM’yi az sayıda işletmenin uyguladığını ya da uygulayanların tam manası ile uygulamadığını belirtmektedir.

Krumwiede (1998a) bir çalışmasında ABD’deki işletmelerin yaklaşık %54 düzeyinde FTM yöntemini uygulayarak denediğini ve uygulayan işletmelerin %89’u yöntemin uygulama maliyetlerine değer olduğunu ve %5 düzeyinde işletmenin yöntemi terk ettiğini belirtmekte ve bir başka çalışmasında da (1998b) ABD’deki imalat firmalarına yapılan bir ankete dayanarak FTM yöntemi uygulamasında üst aşamalara geçildiğinde birçok faktör için önem seviyesinin aşamalı olarak değiştiğine dikkat çekmektedir.

Innes, Mitchell ve Sinclair (2000) çalışmalarında İngiltere’deki büyük işletmelerde 1994-1999 yılları arasında yapılan çalışmaları karşılaştırarak incelemişler, FTM yönteminin ürettiği bilgilerin faydalı olduğunu belirtmektedirler.

Narayanan ve Sarkar (2002) çalışmalarında çelik tel üreten bir işletmede uygulanan FTM yönteminin daha anlamlı bilgiler sağlandığını, bu sayede maliyet tasarrufu oluştuğunu belirtmektedirler.

Kiani ve Sangeladji (2003) çalışmalarında Fortune 500’de yer alan 85 işletmeden 44’ünün FTM yöntemini kullanıldığını belirtmektedirler.

Cotton, Jackman ve Brown (2003) çalışmalarında Yeni Zelanda’daki araştırmalarında işletmelerin yaklaşık %21’inin FTM yöntemini uygularken %11’inin FTM yöntemini uygulamayı kabul etmediğini bildirmiştir.

Major ve Hopper (2005) Portekiz’de telekomünikasyon işletmesinde çalışma ile FTM yönteminin yarar sağladığını belirtmektedirler.

Banker, Bardhan ve Chen (2008) ABD’de üretici işletmelerde uyguladıkları FTM yönteminin işletme üzerinde anlamlı bir etki oluşturmadığı sonucuna varmışlardır.

Tse ve Gong (2009) çalışmalarında birçok işletmede FTM yönteminin hacim tabanlı klasik maliyet yöntemlerinin yerine geçmede başarılı olmadığını belirtmektedirler.

Kocakulah ve arkadaşları (2017) yaptıkları çalışma ile FTM ile geleneksel maliyetleme arasındaki ilişkiyi dikkate alarak KOBİ'lerde FTM uygulamaları için bir çerçeve sunmakta; uygulama zorlukları, global ekonomide rekabet gücünü korumak için maliyetlemenin önemi ile birlikte FTM yönteminin geleneksel yöntemlere göre KOBİ'lerde uygulanmasının hem olumlu hem de olumsuz yönlerini ortaya koymaktadırlar.

Almeida ve Cunha (2017) çalışmalarında Portekizde faaliyet gösteren, ve kavrulmuş kahve üreten (çok çeşitli kaynakları eş zamanlı olarak paylaşan birkaç ürün kapsama alınmıştır) bir işletmede uygulamışlar ve şu sonuçlara ulaştıklarını belirtmişlerdir: *“FTM yönteminin metodolojisinin perspektifi yüksek bir bilginin elde edilmesi, analizi ve yansıtılmasına izin vermesi, işletme için önemi, ürünlerin maliyet ve satış fiyatlarının tanımlanması gibi çeşitli alanlarda karar verme süreci, daha fazla çaba gerektiren süreçlerin tanımlanması onları yeni gerçeklere ve ihtiyaçlara göre düzenlemek veya uyarlamak sanayi biriminin bazı alanlarının yeniden yapılandırılmasına yol açmaktadır. FTM yöntemi; yüksek detay, uygunluk ve kullanılabilirlik ile geniş bir bilgi setinin elde edilmesini sağladı ve bu yöntemin örnek işletmenin ihtiyaçlarına uyum sağlayan bir maliyetleme yöntemi olduğunu göstermektedir”*.

Yurtiçi Çalışmalar

Türkiye’de FTM yöntemi ile ilgili çeşitli iş kollarında faaliyet gösteren çeşitli büyüklükteki özel işletmelerde ve kamu kurumlarında pek çok çalışma gerçekleştirilmiştir. Yöntemin son yıllarda kamu ve özel sektöre ait küçük, orta-boy ve büyük işletmelerde (birimler) çeşitli çalışmalar şeklinde uygulandığı görülmektedir. Aşağıda öne çıkan bazı çalışmalar görülmektedir.

Erdoğan ve Banar (1991) yaptıkları çalışma ile yoğun rekabetle karşı karşıya kalan işletmelerde geleneksel maliyet ve yönetim muhasebesinin yetersiz kaldığı, daha doğru hesaplama yapılması gerektiği gerçeğini ortaya çıkarmakta ve FTM yöntemi uygulayarak bu eksikliğin giderilebileceğinden bahsetmişlerdir. Yine Erdoğan (1995) üretim işletmesinde FTM uygulaması gerçekleştirmiş ve yöntemin uygulanmasıyla elde edilen muhasebe verilerinin daha gerçekçi olduğunu belirtmektedir.

Öker F. (2003) çalışmasında üretim ve hizmet işletmelerinde FTM’yi uygulamış ve geleneksel maliyet muhasebe yöntemlerine göre daha doğru veriler elde edildiği sonucunu paylaşmaktadır.

Erden (2003) çalışmasında FTM yönteminin uygulanması ile ilgili “Weygandt, Kieso ve Kimmel’in Managerial Accounting: Tools for Business Decision

Making 2. Basım” (1999: 147-149) yayım tarihli kitabındaki örneği geliştirerek hizmet işletmesi olan bağımsız denetim firma örneği üzerine FTM yöntemini uygulamış, FTM yönteminin;

“Müşterilerine çeşitli cinsten hizmet veren; mali müşavirlik firmaları ile avukatlık, mimarlık, mühendislik gibi çeşitli hizmet işletmeleri tarafından da aynen uygulanabilirliğini vurgulamış ve işletme yönetimlerinin üretime değer katan ve katmayan faaliyetler üzerinde odaklanmasını sağlayarak, üretim maliyetlerinin düşürülmesinde de önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle toplam maliyetleri içinde endirekt maliyetler (genel üretim maliyetleri) önemli oranda yer kaplayan bağımsız denetim firmaları, mali müşavirlik firmaları, yeminli mali müşavirlik firmaları da dahil olmak üzere, birden fazla türde mal ve hizmet üreten tüm işletmeler, gerekli fayda ve maliyet analizini yapmak koşuluyla sonucun olumlu olması halinde, bünyelerinde faaliyet tabanlı maliyetlemeye yer vermelidirler” sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca; Akgün (2004) yapmış olduğu çalışmada bağımsız denetim firmalarında FTM müşteri kârlılık analizini incelemiş, çalışmada denetim maliyetlerinin FTM ile müşterilere nasıl yüklenebileceği araştırılmış, araştırma sonucunda FTM'nin kullanılmasıyla denetim firmasının karlılığının müşteri başına %3 kadar düştüğü sonucunun elde edildiğini belirtmiştir.

Erden (2004) FTM yöntemi ile ilgili inşaat işletmelerinde yapmış olduğu çalışmada yöntemi fayda maliyet analizi açısından incelemiş ve geleneksel yöntemlere göre daha fazla fayda sağlamayacağını belki doğru bir maliyet hesaplanması için kullanılabileceğini belirtmiştir.

Tanış (2005) Türkiye'deki 500 büyük firma üzerine yaptığı çalışmada yeni maliyet muhasebe yöntemlerinden FTM'nin firmalarca yeterince bilinmediği sonucuna varmıştır.

Dumanoğlu (2005) dijital baskı yapan bir işletmede FTM yöntemini uygulayarak yapmış olduğu çalışmada, FTM yönteminin dijital baskı sektöründe uygulanabileceği ve olumlu sonuçlar verebileceği; ayrıca FTM yöntemi ile elde edilen verilerin daha doğru ve gerçekçi olacağını belirtmektedir.

Alkan (2005) plastik pencere üreten firmada FTM yöntemini uygulamış iki önemli sonuç bulunduğunu belirtmektedir. Bunlardan ilki iki farklı maliyetleme yaklaşımı sonucu mamul maliyetlerinin %18 ile %22 arasında bir farklılık olması, ikincisi FTM yönteminin genel üretim giderlerini gerçeğe daha uygun bir şekilde ürünlere yükleyerek üzerine düşen görevi tamamlamasıdır.

Koçyiğit Çil (2007) yaptığı çalışmada FTM yöntemini hizmet işletmesinde (hastane) uygulamış ve özet olarak *“Diğer hizmet işletmelerinde olduğu gibi, hastane işletmelerinde de endirekt giderleri daha ayrıntılı olarak ele alan, daha doğru mamul ve hizmet maliyetine ulaştırılan ve faaliyetlerin yönetimi ile maliyet yönetimine büyük kat-*

ki sağlayan FTM yöntemi tercih edilmelidir” sonucuna ulaşarak geleneksel yöntem göre daha doğru sonuçlar bulunduğunu çalışmada belirtmektedir. Benzer şekilde; Bengü ve Arslan (2009) yaptıkları çalışmada FTM yönteminin başarılı olmasında ya da diğer bir ifade ile gerçeğe daha yakın maliyet bilgilerine ulaşmamızı sağlamasında temel etken işletmenin yapısına en uygun dağıtım anahtarlarının seçilmesi ile mümkün olacağını belirtmektedirler.

Durer, Çalışkan ve Akbaş (2009) çalışmalarında FTM yönteminin, maliyet ve yönetim muhasebesi açısından, KOBİ’lerde uygulanabilirliğini tartışmışlar ve yöntemin uygulanması ile finansal veriler kadar finansal olmayan verilere de önem verilmesinin KOBİ’lerin piyasadaki rekabetçi güçlerini arttırmalarına yardımcı olacağını belirtmektedirler.

Unutkan (2010) çalışmasında deri konfeksiyon işletmesinde FTM yöntemini uygulamış; işletmede halen kullanılan geleneksel maliyet yöntemine göre hesaplanan sonuçlar ile FTM yöntemi uygulanarak elde edilen sonuçları karşılaştırmış çok büyük bir fark olmamakla birlikte sonuçlar birbirinden farklı çıkmıştır. FTM uygulamasında yüklemde farklı ölçülerden yararlanılarak daha doğru ve gerçekçi sonuçlar elde edildiğini belirtmektedir.

Bekçi ve Negiz (2011) çalışmalarında FTM yöntemini ileri teknoloji kullanan ve aynı anda birden fazla inşaat işi yapan bir inşaat taahhüt işletmesinde uygulamış aynı anda yürüttüğü inşaat işletmelerinde yöntemin uygulanabilirliğini araştırmış, inşaat işletmelerinde FTM yönteminin uygulanmasının işletmelere daha güvenilir maliyet bilgileri sunacağı, işletmeyi daha kârlı dönemlere taşıyacağı, yöntemin uygulanması sırasında faaliyetler sürekli takip edildiği ve değer katmayan faaliyetler ortadan kaldırıldığı için bir sonraki dönemde yöntemin yararlarının artacağı ve işletme yöneticilerine daha doğru ve sağlıklı maliyet bilgileri sunacağına değinmektedirler.

Erkol ve Ağırbaş (2011) çalışmalarında FTM yöntemini Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Uygulama ve Araştırma Hastanesi Kalp ve Damar Cerrahisi Anabilim Dalı’nda uygulamışlar ve sonuç olarak; hastane yöneticilerine kurumlarında maliyet muhasebesi sistemi oluşturmaları ve FTM yöntemini de bir seçenek olarak değerlendirmelerini önermekte, geriye dönük kayıtlarda gözlenen eksiklikler, hastanenin maliyet muhasebesi sistemi olmaması, kaynakların izlenmesi için maliyet sistemi verilerinin yeterli olmaması gibi sorunlar FTM uygulamasından beklenen yararların ortaya çıkmasında sorunlar ve kısıtlamalar yarattığını belirtmekte, FTM yönteminin tasarımında yer alan faaliyetler ve süreçler doğru maliyet bilgilerine ulaşmak için bir model oluşturmak yanında tıbbi hataların kaynaklarının ortaya konulması ve performans ölçümü amacıyla da kullanılabilir veriler üreteceğinden uygun birimlerde kullanılmasını önermekte, kamu ve özel sektör hastanelerinde maliyet muhasebesi

sistemleri kurularak maliyet analizleri istisnalar dışında yapılmadığını belirtmekte, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastaneleri'nde maliyet muhasebesi sisteminin kurulması, tüm birimlerde veri girişlerinin muhasebe sistemi ile uyumlu hale getirilmesinin yararlı olacağı kanaatine vardıklarını bildirmekte ve Maliyet Analizi Birimi çalışmalarının etkin bir maliyet muhasebesi sistemi ile entegre edilmesini önererek FTM uygulaması ile bekleme sürelerinin kısalması, katma değeri olmayan faaliyetlerin belirlenerek azaltılması, personel planlamasına katkı sağlaması, daha gerçekçi kaynak kullanımı sağlaması nedeniyle verimliliği artırmasının olanaklı olacağını belirtmektedirler.

Uğurtaş ve arkadaşları (2013) çalışmalarında; "Araştırmaya konu olan hastanenin birim hizmet maliyetleri Sosyal Sigortalar Kurumunun bütün hastaneler için standart olarak belirlemiş olduğu SUT hizmet başı maliyetlerinden oldukça farklıdır. Araştırma sonucunda ortaya çıkan birim hizmet maliyetleri ile Sağlık Bakanlığı tarafından belirlenmiş olan Sağlık Uygulama Tebliği (SUT) paket maliyetleri arasında %5 gibi oldukça küçük farklar gösteren hizmetlerin yanı sıra %370'lere varan farklılıklar da görülmektedir. Genel olarak sonuçlara bakıldığında SUT paket fiyatları ile bu çalışma sonucunda bulunan maliyetler arasında büyük farklılıklar gözlenmektedir. Konunun uzmanlarıyla yapılan görüşmelerde hesaplanan maliyetlerin daha doğru olduğu yönünde yorumlar yapılmıştır. SUT paket maliyetlerinin hesaplanmasında hastanelerin kendine özgü maliyet koşullarına sahip olduğunu göz ardı ederek standart fiyat belirlemek zorunda kalması, ayrıca maliyet hesaplamalarında gerekli olan 'kullanılan kaynak-verilen hizmet' ilişkisinin belki de doğru kurulamamış olması bu farklılıkların temel nedenleri olarak gösterilebilir. Hastanelerin yapılanmalarının ve sundukları hizmetlerin standartlaşmaya çok uygun olmaması ya da tıp alanındaki hızlı değişim sonucu standartların bu değişimi izleyecek şekilde güncellenmesi gereği hastanelerin kendi maliyet analizlerini kendilerinin yapmalarını gerektirmektedir. Hastanelerin kendileri için geliştireceği maliyet sistemi hastane yönetimine birim hizmet maliyetlerini hesaplamının yanı sıra performans yönetimi, stratejik karar alma, fiyatlama gibi konularda da sağlam bir altyapı oluşturacaktır. Faaliyet tabanlı maliyetleme yöntemi geleneksel yöntemlere göre çok daha doğru bir yaklaşım olmasına rağmen bazı sorunlara çözüm getiremediği için eleştirilmektedir. Yeni hizmetlerin eklenmesi veya verilen hizmetlerde değişiklikler olması bu sistemin güncellenmesini gerektirmekte ve işletmeye oldukça büyük yük getirmektedir. İkinci önemli eleştiri ise atıl kapasitenin belirlenmesinde de yetersiz kaldığıdır" sonuçlarına ulaştıklarını ve ayrıca hastanelerde hizmet maliyetlerinin daha doğru bir şekilde saptanmasını sağlayacak FTM yönteminin tüm hizmet birimlerine ve diğer hastanelere örnek olmasını düşündüklerini, FTM yönteminin yaygınlaşması, hastane yönetimlerinin bu bilgileri kullanarak daha doğru kararlar alması işletmelerin kârlılığını ve verimliliğini doğrudan etkileyeceği için bu çalışmanın hem ekonomik hem de sosyal açıdan sağlık sektörüne katkı yapmasını beklediklerini belirtmektedirler.

Çankaya ve Aygün (2006) çalışmalarında; kamu hastanelerinde etkin bir maliyet muhasebesi bilgi sistemi söz konusu olmadığından FTM uygulaması sonucu elde edilen birim maliyetlerin karşılaştırılacakları bir ölçüt söz konusu olmadığını, bu durumun önüne geçilebilmesi için en kısa sürede etkin şekilde işleyen bir maliyet muhasebesi sisteminin hayata geçirilmesi gerektiğini, kamu hastanelerinde elektrik- kira- ısıtma- su giderlerinin ilgili alt bölümler veya hizmetler itibarıyla takip edilemediğini tespit ettiklerini dolayısıyla bu tür giderlerin tamamının hastane bazında takip edilmekte ve hastane yönetimince ödenmekte olduğunu ve bu nedenle de elektrik- kira- ısıtma- su gibi önemli genel üretim giderleri kalemlerinin hastanede sunulan hizmetler bazında izlenmesine imkân tanıyacak bir sistemin kurulmasının zorunlu olduğunu, hastanelerin işgal ettiği arazilerin çoğunluğu devlete ait kamu arazileri olduğundan bu durumun bir sonucu olarak hastaneler açısından kira gideri söz konusu olmadığını fakat daha sağlıklı maliyet hesaplamaları yapılabilmesi için hastane binalarının ve arazilerinin emsal bedellerinin belirlenmesi ve değerlendirmelere dahil edilmesi gerektiğini, uygulamanın gerçekleştirildiği hastanenin radyoloji bölümünde kullanılmakta olan yüksek maliyetli makinelerin bazıları hibe yoluyla elde edildiğinden dolayı bunlara ilişkin muhasebe kayıtlarında ve amortisman hesaplamalarında eksiklikler söz konusu olduğunu ve hatta ileri teknoloji ürünü bazı makineler Avrupa Birliği'nin hibesi olduğundan bu makinelerin muhasebe kayıtlarında yer almadığını muhasebe departmanında sadece belirli bir bedel ödenerek satın alınan makinelerle ilgili kayıtların tutulduğunu bu durumun bölümle ilgili maliyetlerin eksik hesaplanmasına neden olduğunu ve bu problemin aşılabilmesi için hibe yoluyla alınan makinelerin değerlerinin emsallerine göre belirlenmesi gerektiğini ve bunlara ilişkin amortismanlar hesaplanarak dönemin maliyetlerine yansıtılması gerektiğini belirtmekle birlikte bir maliyet sistemi kurulurken sistemin iktisadiliğine bakılması gerektiğini belirtmektedirler.

Gümüş (2007) çalışmasında; FTM yönteminin uygulanmasıyla işletmede yapılan lojistik faaliyetlerin en çok hangi maliyet taşıyıcısı tarafından tüketildiği görülmüş, böylelikle işletme yöneticileri faaliyetleri daha iyi bir biçimde yönetme ve kontrol etme olanağına kavuşarak iç raporlama için gerekli olan bilgilere daha ayrıntılı ve daha doğru bir biçimde erişebileceklerini belirtmiştir. Dolayısıyla, FTM yöntemi işletme yöneticilerine lojistik faaliyetler ve dağıtım bölgeleri hakkında daha ayrıntılı bilgiler sağlayarak işletmenin faaliyette bulunduğu sektörde başarılı bir biçimde üretim faaliyetini gerçekleştirmesinin yanında lojistik faaliyetlerini de daha dikkatli bir biçimde izlemesinin gerekliliğinin ön plana çıktığını ve işletme yönetiminin yapılan uygulama sonucunda elde edilen bu bilgileri, diğer maliyet yönetimi yaklaşımlarıyla, finansal muhasebe ve yönetim muhasebesi bilgilerini bütünleştirerek yönetmesi ve kontrol

etmesinin gerekliliğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda çalışma; üretim sonrası yapılan lojistik faaliyetlere ve maliyetlere ilişkin ayrıntılı bilgiler vermesi, bölgelere gönderilen ürünlerin palet bazında daha kolay bir biçimde izlenebilme olanağını sağlaması, lojistik faaliyetlerin işletme kaynaklarını hangi tutarlarda tükettiğini göstermesi, maliyet taşıyıcılarına daha doğru maliyet sürücüleri ile yükleme yapılmasına olanak vermesi, yöntemin kullanımıyla elde edilen sağlıklı verilerden yararlanılarak daha etkin bütçeleme olanağını sağlaması, maliyet analizlerinin daha doğru yapılabilmesi açısından önemli bir katkı sağladığını belirtmektedir. Son söz olarak işletme yönetiminin lojistik faaliyetlere ilişkin daha ayrıntılı analizler yapabilmesi için FTM yönteminin diğer maliyet yönetimi yaklaşımlarını da dikkate alarak diğer süreçler için de iç yönetsel raporlama anlamında uygulamaya alınmasını önermektedir.

Acar, Dalğar ve Akın (2012) çalışmalarında FTM yöntemini bir mermer işletmesinde uygulamış ve sonuç olarak, işletmenin uygulamakta olduğu maliyet yönteminin ürünlerin maliyetini doğru olarak yansıtmadığını bu durumun işletmenin ürün bazında kârlılık analizi yapması durumunda yanılığara neden olduğunu; bunun için işletmenin maliyet yöntemini bilimsel esaslara göre yeniden kurması gerektiğini belirtmektedirler.

Titiz ve Altunay (2012) çalışmalarında FTM yöntemini bir tekstil işletmesinde uygulamış ve uluslararası rekabetin çok yoğun olduğu tekstil ve hazır giyim ürünleri üreten işletmelerde FTM yönteminin uygulamasının yararlı olacağı düşünülmektedir. Her yeni yöntemde olduğu gibi FTM yönteminin tasarlanması ve uygulanması da işletmelere ek maliyet getirmektedir. Ancak yöntem uygulanmaya başlayınca, işletmeye sunacağı üretim süreci, faaliyetler, faaliyet maliyetleri ve ürünlerle ilgili bilgiler, işletme yöneticilerinin daha doğru kararlar almasını sağlayacak ve yöntemin ortaya koyacağı diğer yararların yöntemin kurulma ve uygulama maliyetlerinden daha fazla olacağı sonucuna varmışlardır.

Bekçioğlu, Gürel ve Kızılyalçın (2014) çalışmalarında FTM yönteminin kullanılması işletmelerin alacağı stratejik kararlarda kendilerine ışık tutacağı ve böylece işletmelerin daha sağlıklı maliyet bilgilerini kullanarak gerek ulusal gerek uluslararası pazarlarda rekabet güçlerini artıracabileceklerini ve sonuç olarak uygulamada FTM yönteminin, geleneksel maliyetlemeye göre gerçeğe daha yakın maliyet bilgisi sağladığını gösterdiği sonucuna vardığını belirtmektedirler.

Akın (2014) çalışmasında; FTM yöntemini kullanarak bir ekmek üretim işletmesinde maliyet analizi gerçekleştirdiğini, ekmek üretim işletmesinde faaliyetleri belirleyerek faaliyetlerde ortaya çıkan maliyetleri tespit etmeye çalışmış ve son olarak geleneksel yöntemle göre hesaplanmış birim maliyetleri FTM'ye göre hesaplayarak birim maliyetler ile karşılaştırmıştır. Karşılaştırma

sonucunda FTM'ye göre hesaplanan birim maliyetlerin geleneksel maliyetleme yöntemine göre hesaplanandan farklı olduğu tespitinde bulunmuş ve sonuç itibariyle, uygulama gerçekleştirilen işletmenin maliyetlerini doğru bir şekilde hesaplayabileceğini, bunun için işletmenin mevcut sistemindeki eksiklikleri gidermek, doğru maliyet hesabını yapabilmek için FTM sistemini uygulamasının işletme lehine sonuçlar ortaya koyacağını belirtmektedir.

Kamışlı ve Pamukçu (2015) makalelerinde; makine sektöründe FTM yöntemini uygulamış; sonuç olarak maliyet hesaplamaları açısından önemli olduğunu, gelişen teknoloji ve artan rekabet ortamında işletmenin maliyetlerini FTM yöntemi, geleneksel maliyetleme yöntemine göre daha doğru hesaplamakta ve işletmenin rakipleri ile daha iyi rekabet etmesini sağladığı, FTM yönteminin üretim işletmelerinde ihtiyaç duyulan maliyet bilgisini üretmeye imkân veren bir maliyetleme yaklaşımı olduğunu belirtmektedirler.

Karcioğlu ve Temelli (2015) yaptıkları çalışmada; FTM yöntemiyle, liman işletmesinin hizmet sunumu sürecindeki maliyetlerinin çoklu dağıtım anahtarları ile gerçeğe daha yakın belirlenebileceği ve süreçteki gereksiz aşamaların elimine edilmesi yoluyla maliyetlerin daha aşağıya düşürülebileceği sonucuna vardıklarını dile getirmektedirler.

Gürsoy, Yöntem ve Onursal (2016) çalışmalarında; FTM yöntemine göre hesaplanan ürün maliyetleri ile geleneksel maliyet yöntemlerine göre hesaplanan ürün maliyetleri karşılaştırılarak, farklılıklar ortaya konulmuş, maliyetlerin geleneksel yöntemlere göre daha yüksek olduğu tespit edilmiş ve gerçekleşen kazanç miktarının gerçekte daha düşük olduğu görülmüş, yapılan çalışma ile maliyetlerin ve satış fiyatının daha doğru şekilde hesaplanabileceği dolayısıyla ürün maliyetleri daha doğru hesaplandığından daha yüksek kazanç seviyesine ulaşılabileceğini belirtmektedirler.

Doğan ve Çakıcı (2016) çalışmalarında; Hacırüstemoğlu ve Şakrak (2002: 60) yayımladıkları "Maliyet Muhasebesinde Güncel Yaklaşımlar" isimli kitaplarında yer alan örnek üzerinde FTM yöntemini uygulamışlar ve yöntem sayesinde işletmelerin mamul maliyetlerini daha doğru ve gerçekçi bir şekilde tespit edebildiğini, yöneticilerin dikkatlerini faaliyetler ve kaynaklar üzerinde toplayarak faaliyetlerin performansının iç yüzünü yakalamakta ve böylece sürekli gelişme sürecini yakalayabildiklerini belirtmektedirler.

Temür Soy ve İşler (2017) çalışmalarında FTM yöntemini gıda sektöründe faaliyet gösteren bir üretim işletmesinde uygulamışlar: *"Bu sistemin başarısında faaliyetlerin ve maliyet etkenlerinin sayısı çok önemlidir. Faaliyet tabanlı maliyetleme sisteminin iki aşamasında da, uygun faaliyetlerin seçimi ve uygun maliyet etkenlerinin kullanılması durumunda geleneksel maliyetleme sistemlerine göre, daha doğru maliyet bilgisi elde edilmektedir"* sonucuna varmışlardır.

Kaplan ve Anderson; işletmelerin FTM yöntemini uygulayıp sonra yöntemden vazgeçmelerini artan uygulama maliyetleri ve işçilerin yöntemden duydukları rahatsızlığa bağlamaktadırlar.

FAALİYET TABANLI MALİYET (FTM) YÖNTEMİ

FTM yöntemi, işletmelerin bünyesinde gerçekleşen faaliyetlerin maliyetini hesaplayan ve bu maliyetleri ürünlere ve müşterilere yansıtan muhasebe yöntemidir (Alkan, 2005). Teknolojik gelişmelerin üretim süreçlerini etkilemesinden önce toplam üretim giderlerinin yaklaşık %50'sini Direkt İşçilik Giderleri, %35'ini Direkt İlk Madde ve Malzeme Giderleri ve %15'ini Genel Üretim Giderleri oluştururken günümüzde teknolojik gelişmelerinde etkisiyle otomasyon sayesinde toplam üretim giderlerinin %10'dan daha az kısmını Direkt İşçilik Giderleri, %30'unu Direkt İlk Madde ve Malzeme Giderleri ve %60'ını Genel Üretim Giderleri oluşturmakta, gelişen teknolojinin üretim alanında kullanılmasıyla Genel Üretim Giderlerinin artan önemi bu giderlerin tam ve doğru bir şekilde ürünlere dağıtılması sorununu da beraberinde getirmiş ve bu sorunun çözümü için yapılan çalışmalar yeni bir yöntemin gelişmesine katkıda bulunmuştur (Pieper, 1999).

Bu aşamada maliyet muhasebesi alanında elde edilen çağdaş gelişmeler çerçevesinde FTM yöntemi oluşmuş ve dünyada üretim ve hizmet sektörlerinde faaliyet gösteren işletmelerde yaygın olarak uygulanmaya başlanmıştır. FTM yöntemi, 1980'lerin ortalarında Robin Cooper ve Robert S. Kaplan tarafından ABD'de faaliyet gösteren bazı üretim işletmelerinde incelemeler yaparken ürün maliyetlerinin hesaplanmasında değişik bir yöntem kullandıkları tespit edilmiş ve bu yöntem geleneksel maliyet muhasebesini temel alan hesaplama yöntemlerine alternatif bir yöntem olarak geliştirilmiştir (Tanış, 2005; Dalcı, Tanış ve Koşan, 2010). Yöntem; ürünleri üretmek için gerçekleştirilen faaliyetlerin kaynakları (maaşlar, teçhizatlar vb.) tükettiği düşüncesine dayanmaktadır (Demeere, Stouthuysen ve Doodhooft, 2009). FTM yöntemi maliyetlerin tam ve doğru biçimde hesaplanmak suretiyle yöneticilerin daha rasyonel kararlar vermelerine ve bu da işletmenin rekabet ve büyüme fırsatlarını yakalamasına imkan tanımaktadır (Stouthuysen vd., 2009).

YÖNTEM

Araştırmanın amacı, olay çalışması yöntemi ile FTM'nin küçük ölçekli bir işletmede uygulanabilirliğini araştırmaktır. Yukarıda belirtilen amaç doğrultusunda seçilen örnek işletmede gerçekleştirilecek araştırmada cevabı aranacak araştırma soruları şu şekilde sıralanabilir:

- FTM yönteminin uygulama yapılacak işletmede, ürün maliyetlerinin belirlenmesinde kullanılıp kullanılmayacağı,
- FTM yönteminin uygulanması durumunda, geleneksel maliyet muhasebe yöntemi uygulama sonuçlarına göre fark oluşup oluşmadığı,
- Etkili bir maliyet yönetimi için işletmede hangi yöntemin uygulanmasının daha uygun olduğu.

UYGULAMA

Aşağıda işletmenin maliyetleri hesaplamak için kullandığı yöntem anlatıldıktan sonra FTM yöntemi uygulanacaktır.

İşletmenin Faaliyet Alanı ve Ürünleri

HG İşletmesi Adana'da faaliyet gösteren KOSGEB'den "Yeni Girişimci Desteği" almış (KOSGEB kredisi ile 50.000 TL'si geri ödemeli ve 100.000 TL'si bölgelere göre değişkenlik gösteren, Adana 2. Bölgede olduğundan erkek girişimci için %60 - kadın girişimci için %80, kredinin ilk 2 yılı ödemesiz sonra 8 eşit taksitte 3'er aylık periyodlarla geri ödemelidir) mobilya takımı (Oturma Odası Takımı, Yatak Odası Takımı ve Salon Takımı) üretimi alanında faaliyet gösteren küçük ölçekli bir işletmedir. 2017 yılı Şubat ayında işletmede üretilen ürünler ve miktarları şöyledir;

Tablo 2: Ürünler ve Miktarları (Adet/Ay)

Ürün Türü/Miktar	Oturma Odası Takımı	Yatak Odası Takımı	Salon Takımı
Miktarı	8	7	4

İşletmenin bir aylık maliyet bilgilerine FTM yöntemi uygulanmıştır. Bu ürünler çerçevesinde uygulama yapılmıştır. İşletme mülkiyeti kendisine ait olmanın 310 m²'lik kapalı alanda faaliyetlerini sürdürmektedir.

Mevcut Maliyet Muhasebesi Sistemi

HG İşletmesi'nde maliyet bilgileri geleneksel maliyet hesaplama yöntemi dik-kate alınarak hesaplanmaktadır. Üretimi gerçekleştirilen ürünlerin maliyetini oluşturan unsurlar şöyle sıralanabilir: *Direkt İlk Madde ve Malzeme Maliyetleri*, *Direkt İşçilik Maliyetleri* ve *Endirekt Maliyetler (Genel Üretim Giderleri)*. İşletmede direkt işçilik giderlerinin dağıtılması burada çalışan işçilere ödenen maaş toplamının ürün sayısına bölünmesiyle gerçekleştirilmektedir. Endirekt maliyetlerin dağıtımı da benzer şekilde yapılmaktadır. İşletmenin ürettiği ürünler (maliyet objeleri); Oturma Odası Takımı, Yatak Odası Takımı ve Salon Takımı'dır.

Direkt İlk Madde ve Malzeme (DİMM) Maliyetleri

Mobilya takımlarının üretiminde kullanılan direkt madde ve malzemelerin yaklaşık tutarları Tablo 3'de görüldüğü gibidir:

Tablo 3: DİMM Maliyetlerinin Birim Ürün Başına Düşen Payı(TL/Adet)

Maliyet Türü	Oturma Odası Takımı	Yatak Odası Takımı	Salon Takımı
DİMM	800	600	700

Direkt İşçilik (DİŞ) Maliyetleri

İşletmede ortaya çıkan Direkt İşçilik (DİŞ) giderleri, oturma odası, yatak odası ve salon takımlarının üretilmesinde doğrudan üretime katılan çalışanların brüt ücretlerinin toplamıdır. Üretimde çalışan işçilerin maliyetleri ürün sayısına bölünerek bulunmaktadır, işletmede çalışan işçilere haftalık ödeme yapılmaktadır. DİŞ maliyetleri Kesim, Metal Aksam, Montaj, Döşeme bölümlerinde çalışan işçilerin brüt maaşları toplamından oluşmaktadır. Belirtilen bölümlerde çalışan bir ustabaşı haftada 700 TL'den ayda 2.800 TL, diğer 4 işçinin her biri haftada 600 TL'den ayda (600 TL x 4 işçi x 4 hafta) 9.600 TL almaktadır. İşçiler haftalık ücret karşılığı haftada 6 gün, günde 10 saat çalışmaktadır. Geleneksel yöntemle göre işletme DİŞ maliyetlerini ürün sayısına bölerek ürünlere yüklemektedir. Bu bağlamda;

$$2.800 \text{ TL} + 9.600 \text{ TL} = 12.400 \text{ TL} \quad 12.400 \text{ TL} \div 19 \text{ adet ürün} = 652,63 \text{ TL/adet}$$

Tablo 4: DİŞ maliyetlerinin birim ürün başına düşen payı (TL/Adet)

Maliyet Türü	Oturma Odası Takımı	Yatak Odası Takımı	Salon Takımı
DİŞ	652,63	652,63	652,63

Endirekt Maliyetler

HG işletmesinde belirlenen endirekt maliyetler(genel üretim maliyetleri) görülmektedir. Aşağıda, endirekt maliyetlerin görüldüğü Tablo 5'te, araştırma yapılan işletmede endirekt işçilik giderlerinde 4 adet endirekt personel bulunmaktadır.

Tablo 5: İşletmede Oluşan Endirekt Maliyetler

Endirekt Maliyetler	Maliyet Türü	Tutar (TL)	Toplam Tutar (TL)
Endirekt İlk Madde ve Malzeme	Yardımcı Madde-İşletme Malzemesi	1.220,00	1.220,00
Endirekt İşçilik Giderleri	Endirekt İşçilik Giderleri	4.212,18	4.212,18
Yönetici Giderleri	Üretim Planlama Şefi	1.700,00	1.700,00
Amortisman	Makine ve Ekipman	400,00	550,00
	Demirbaş	150,00	
Üretimle İlgili Giderler	Elektrik Giderleri	2.570,67	2.920,67
	Bakım-Onarım Giderleri	350,00	
Diğer Giderler	Bina Kira Giderleri	2.500,00	3.731,08
	Muhasebe Giderleri	270,00	
	Kargo Giderleri	107,62	
	Sarf Malzemesi Giderleri	156,35	
	Su Giderleri	159,96	
	İletişim Giderleri	113,25	
	Makine-Ekipman Sigorta Gid.	123,90	
Yiyecek-İçecek Giderleri	300,00		
TOPLAM		14.333,93	14.333,93

Buna göre hesaplama yapılacak olursa Tablo 6'da birim ürün başına düşen endirekt maliyetler görülmektedir. İşletmede endirekt maliyetler toplamı üretilen toplam ürün sayısına bölünerek birim ürün maliyet hesaplamasına dahil edilmektedir.

$$14.333,93 \text{ TL} \div 19 \text{ adet ürün} = 754,42 \text{ TL/adet}$$

Tablo 6: Endirekt Maliyetlerin (Genel Üretim Gideri) Birim Ürün Başına Düşen Payı (TL/Adet)

Maliyet Türü	Oturma Odası Takımı	Yatak Odası Takımı	Salon Takımı
GÜG	754,42	754,42	754,42

Tablo 7'de işletmenin hesapladığı birim ürün başına düşen toplam maliyet tutarları görülmektedir.

Tablo 7: Geleneksel Maliyet Muhasebe Yöntemine Göre Birim Ürün Maliyetleri

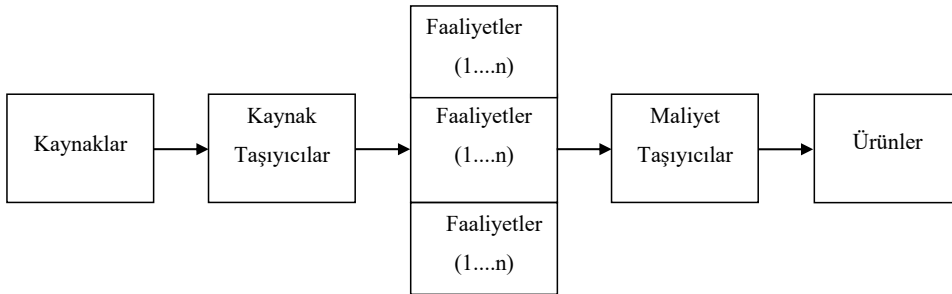
Ürünler	DİMM Maliyeti (TL/Adet)	DİŞ Maliyeti (TL/Adet)	Endirekt Maliyet (TL/Adet)	Toplam Maliyet (TL/Adet)
Oturma Odası Takımı	800	652,63	754,42	2.207,05
Yatak Odası Takımı	600	652,63	754,42	2.007,05
Salon Takımı	700	652,63	754,42	2.107,05

Çalışmanın amacına uygun olarak bundan sonraki kısımda örnek işletmede Faaliyet Tabanlı Maliyetleme (FTM) yöntemi uygulanmaktadır.

Faaliyet Tabanlı Maliyet (FTM) Yönteminin Uygulanması

FTM yönteminin çalışma prensibi, faaliyetler kaynakları tüketir; ürünler de faaliyetleri şeklindedir. FTM yönteminin, geleneksel maliyetleme yöntemine göre farkı, endirekt maliyetlerin ürünlere yüklenmesinde görülmektedir. Yukarıdaki bölümde KOBİ niteliği taşıyan HG İşletmesi'nde daha önce endirekt maliyetler belirlenmişti. Şimdi faaliyetler belirlenerek faaliyet havuzlarının oluşturulması ve faaliyet maliyetlerinin ürünlere aktarılması gerekmektedir. Şekil1'de iki aşamalı dağıtım sürecine paralel olarak FTM yönteminin kurulması ve ürün maliyetinin hesaplanması sürecine ait beş işlem görülmektedir.

Şekil 1: Faaliyet Tabanlı Maliyetleme (FTM) Yöntemine Göre Maliyet Dağıtım Süreci

Kaynak: Miller, 1995, s. 50'den yararlanılarak düzenlenmiştir.

Faaliyet Bilgileri

Örnek mobilya firmasının üretim sürecinde ana faaliyetler söz konusudur. HG İşletmesi'nde önemli görülen faaliyetler tespit edilerek birbirine yakın veya benzer faaliyetler birleştirilerek tek faaliyet oluşturulmuştur. Bu faaliyetler; Siparişlerin Alınması-Projelendirme-Üretimin Programlanması, Satın alma-Kontrol, Kesim (Belirli Ölçülerde Kesme), Metal Aksam, Montaj, Döşeme, Kalite Kontrol-Ambalaj, Depoya/ Müşteriye Sevk faaliyetleridir ve faaliyetlerin açıklaması şöyledir;

(F1) Siparişlerin Alınması-Projelendirme-Üretim Programlanması: Üretim için model, teslimat tarihi, malzeme kalitesi, varsa tüketici taleplerini içeren “Sipariş Formu” düzenlemek suretiyle siparişler alınır ve tüketici taleplerine göre projelendirilerek üretim unsurlarının programlanması üretim planlama şefi tarafından yapılmaktadır.

(F2) Satınalma-Kontrol: İlk madde ve malzemenin tedarik edilmesi, gelen hammaddenin istenilen standartlara uygunluğunun kontrolünü üretim planlama şefi gerçekleştirmektedir.

(F3) Kesim (Belirli Ölçülerde Kesme): Hammadde, yarı-mamullerin (mdf, ağaç vb.) planlanan üretime uygun olarak kesme faaliyetinin gerçekleştirilmesi.

(F4) Metal Aksam: Planlanan üretime göre keserek ve kaynak yaparak metal iskelet oluşturulması.

(F5) Montaj: Ahşap ve metal malzemenin birleştirilerek monte edilmesi.

(F6) Döşeme: Montajı gerçekleştirilen yarı-mamullere, planlanan üretim doğrultusunda, belirli ölçülerde kumaş ve/veya deri kesilmesi ve dikilmesi.

(F7) Kalite Kontrol-Ambalaj: Son aşamadaki ürünlerin üretim kalitesinin kontrolü ve sorunsuz ürünlerin ambalajlanması faaliyeti.

(F8) Depoya/ Müşteriye Sevk: Ambalajlama işlemi tamamlanmış ürünlerin müşteriye ya da depoya sevk edilmesi faaliyeti.

FTM Yönteminde Faaliyet Havuzlarının Oluşturulması

HG İşletmesi’nde önemli görülen faaliyetler tespit edilerek birbirine yakın veya benzer faaliyetler birleştirilerek tek faaliyet oluşturulmuştur. Tablo 8’de ürünler üretilirken gerçekleştirilen faaliyetler ve faaliyet havuzları görülmektedir:

Tablo 8: İşletmede Ürün Üretilirken Yapılan Faaliyetler ve Faaliyet Havuzu Gösterimi

Faaliyetler	Faaliyet Havuzu
Siparişlerin Alınması-Projelendirme-Üretim Programlanması Faaliyeti	F1
Satınalma-Kontrol Faaliyeti	F2
Kesim Faaliyeti	F3
Metal Aksam Faaliyeti	F4
Montaj Faaliyeti	F5
Döşeme Faaliyeti	F6
Kalite Kontrol-Ambalaj Faaliyeti	F7
Depoya/ Müşteriye Sevk Faaliyeti	F8

Direkt İlk Madde ve Malzeme (DİMM) Maliyetleri

Mobilya takımlarının üretiminde kullanılan direkt madde ve malzemelerin yaklaşık tutarları geleneksel maliyet muhasebe yönteminde kullanılan DİMM tutarları ile aynıdır ve Tablo 2'den alınmaktadır.

Direkt İşçilik (DİŞ) Maliyetleri

İşletmede ortaya çıkan Direkt İşçilik (DİŞ) giderleri, oturma odası, yatak odası ve salon takımlarının üretilmesinde doğrudan üretime katılan çalışanların brüt ücretlerinin toplamıdır. Üretimde çalışan işçilerin maliyetleri ürünlere işçilik süresi bazında yüklenmiştir. Ürün başına düşen birim DİŞ giderleri Şubat 2017 ayına ait işçilerin ücretleri toplamı, işçilerin aylık çalıştığı dakikaya bölünmek suretiyle birim dakikaya isabet eden DİŞ gideri hesaplanmaktadır. Bunun belirlenmesinden sonra bulunan birim dakikaya düşen direkt işçilik maliyeti ürünün tüketmiş olduğu dakika ile çarpılarak her bir ürüne ait DİŞ gideri hesaplanmaktadır. İşletmede çalışan işçilere haftalık ödeme yapılmaktadır. DİŞ giderleri Kesim, Metal Aksam, Montaj, Döşeme bölümlerinde çalışan işçilerin brüt maaşları toplamından oluşmaktadır. Belirtilen bölümlerde çalışan bir ustabaşı haftada 700 TL, diğer 4 işçinin her biri haftada 600 TL almaktadır. İşçiler haftalık ücret karşılığı haftada, 6 gün günde 10 saatten haftada 60 saat çalışmaktadır. Bir işçinin çalışma süresi aylık (60 saat x 4 hafta) 240 saattir. Direkt işçilik faaliyetini yürüten işçiler toplam 72000 dakika (240 saat x 5 işçi x 60 dakika) çalışmaktadır. Örnek işletmede ürünlerin üretim süresi Tablo 9'da görülmektedir.

Tablo 9: Ürünlerin Üretim Süreleri (TL/Dakika)

Ürün Türü/Dakika	Oturma Odası Takımı	Yatak Odası Takımı	Salon Takımı
Dakika	1560	1800	3600

Üretim hattında çalışan işçilerin maliyetleri ürünlere direkt olarak belirlenen işçilik süresi bazında yüklenmektedir. Tablo 10'da ürün başına düşen direkt işçilik maliyeti görülmektedir.

Tablo 10: Birim Ürün Başına Düşen Direkt İşçilik Maliyeti

Ürünler	Toplam Direkt İşçilik Maliyeti ² (TL)	Ürünlerin Kullandığı Direkt İşçilik Süresi ³ (Dakika)	Toplam Direkt İşçilik Süresi ⁴ (Dakika)	Maliyet Yükleme Oranı ⁵	Ürünlerin Aldığı Direkt İşçilik Maliyet Payı ⁶ (TL)	Ürünlerin Üretim Miktarı (Adet)	Ürünlerin Birim Dış Maliyeti ⁷ (TL/Dak.)
Oturma Odası Takımı		12480		0,3161	3.919,64	8	489,96
Yatak Odası Takımı	12.400,00	12600	39480	0,3192	3.958,08	7	565,44
Salon Takımı		14400		0,3647	4.522,28	4	1.130,57

Endirekt Maliyetler

Tablo 11’de araştırma yapılan işletmede belirlenen endirekt maliyetler, tutarları ve kaynak taşıyıcıları görülmekte olup endirekt işçilik giderleri kaleminde 4 adet endirekt personel çalışmaktadır.

Tablo 11: Endirekt Maliyet Tutarları ve Maliyet Etkenleri

Endirekt Maliyetler	Maliyet Türü	Tutar (TL)	Kaynak Taşıyıcı
Endirekt İlk Madde ve Malzeme	Yardımcı Madde-İşletme Malzemesi	1.220,00	Ürün sayısı
Endirekt İşçilik Giderleri	Endirekt İşçilik Giderleri	4.212,18	İşçi sayısı
Yönetici Giderleri	Üretim Planlama Şefi	1.700,00	Yönetici sayısı
Amortisman	Makine ve Ekipman	400,00	Makine-ekipman sayısı
	Demirbaş	150,00	Demirbaş Sayısı
Üretimle İlgili Giderler	Elektrik Giderleri	2.570,67	Kw-saat
	Bakım-Onarım Giderleri	350,00	Belirlenen tutar
Diğer Giderler	Bina Kira Giderleri	2.500,00	Alan (m ²)
	Muhasebe Giderleri	270,00	Belirlenen tutar
	Kargo Giderleri	107,62	Belirlenen tutar
	Sarf Malzemesi Giderleri	156,35	Belirlenen tutar
	Su Giderleri	159,96	Belirlenen tutar
	İletişim Giderleri	113,25	Belirlenen tutar
	Makine-Ekipman Sigorta Gid.	123,90	Belirlenen tutar
Yiyecek-İçecek Giderleri	300,00	Belirlenen tutar	
TOPLAM		14.333,93	

² 1 ustabaşı → 700,00 TL x 4 hafta = 2.800,00 TL; 4 işçinin herbiri → 600,00 TL x 4 hafta = 2.400,00 TL; 4 işçi x 2.400 TL = 9.600,00 TL; 2.800,00 TL + 9.600 TL = 12.400,00 TL.

³ Birim ürün üretim süresi x ürün adedi; Oturma Odası Takımı → 1560 dakika x 8 adet = 12480 dakika.

⁴ 12480 dk. + 12600 dk. + 14400 dk. = 39480 dakika.

⁵ Oturma Odası Takımı → 12480 dk. ÷ 39480 dk. = 0,3161.

⁶ Oturma Odası Takımı → 12.400 TL x 0,3161 = 3.919,64 TL.

⁷ Oturma Odası Takımı → 3.919,64 TL ÷ 8 adet/ay ürün = 489,955 TL/adet ≈ 489,96 TL/adet.

Tablo 12’de kaynak taşıyıcıları ile faaliyetlerin bu taşıyıcıları kullanım miktarları görülmektedir.

Tablo 12: Kaynak Taşıyıcılar ve Faaliyet Havuzları

Faaliyet Havuzu /Kaynak Taşıyıcı	Ürün Sayısı	İşçi Sayısı	Yönetici Sayısı	Makine-Ekipman Sayısı	Demirbaş Sayısı	Kw-saat	Alan (m ²)	Belirlenen Tutar
Sip. Alm.-Proje.-ÜR. Prog. (F1)		1	1		6	150	20	197,64
Satınalma-Kontrol (F2)		1				100	20	197,64
Kesim (F3)	1	2		2		4280	80	197,64
Metal Aksam (F4)	1	1		2		1773	60	197,64
Montaj (F5)	7	1		3		300	50	197,64
Döşeme (F6)	10	1		4		450	40	197,64
Kalite Kontrol-Ambalaj (F7)		1				25	20	197,64
Depoya/ Müşteriye Sevk (F8)		1				15	20	197,64
Toplam	19	9	1	11	6	7093	310	1.581,12

Tablo 13’te endirekt maliyetler kaynak taşıyıcılarını kullandıkları ölçüde faaliyet havuzlarına dağıtılmaktadır.

Tablo 13: FTM Yöntemine Göre Endirekt Maliyetlerin Faaliyet Havuzlarına Dağıtılması

Maliyet Türü/ Faaliyet Havuzu	Sip. Alm.-Proje.-ÜR. Prog. (F1)	Satınalma-Kontrol (F2)	Kesim (F3)	Metal Aksam (F4)	Montaj (F5)	Döşeme (F6)	Kalite Kontrol-Ambalaj (F7)	Depoya/ Müşteriye Sevk (F8)	Toplam
Yardımcı Madde-İşletme Mlz.			64,21	64,21	449,47	642,11			1.220,00
Endirekt İşçilik Giderleri	468,02	468,02	936,04	468,02	468,02	468,02	468,02	468,02	4.212,18
Üretim Planlama Şefi	1.700,00								1.700,00
Makine ve Ekipman Amortis.			72,73	72,73	109,09	145,45			400,00
Demirbaş Amortismanı	150,00								150,00
Elektrik Giderleri	54,36	36,24	1.551,17	642,58	108,73	163,09	9,06	5,44	2.570,67
Bakım-Onarım Giderleri	43,75	43,75	43,75	43,75	43,75	43,75	43,75	43,75	350,00
Bina Kira Giderleri	161,29	161,29	645,16	483,87	403,23	322,58	161,29	161,29	2.500,00
Muhasebe Giderleri	33,75	33,75	33,75	33,75	33,75	33,75	33,75	33,75	270,00
Kargo Giderleri	13,45	13,45	13,45	13,45	13,45	13,45	13,45	13,45	107,60
Sarf Malzemesi Giderleri	19,54	19,54	19,54	19,54	19,54	19,54	19,54	19,54	156,32
Su Giderleri	19,99	19,99	19,99	19,99	19,99	19,99	19,99	19,99	159,92
İletişim Giderleri	14,16	14,16	14,16	14,16	14,16	14,16	14,16	14,16	113,28
Makine-Ekipman Sigorta Gid.	15,49	15,49	15,49	15,49	15,49	15,49	15,49	15,49	123,92
Yiyecek-İçecek Giderleri	37,50	37,50	37,50	37,50	37,50	37,50	37,50	37,50	300,00
TOPLAM	2.731,30	863,18	3.466,94	1.929,04	1.736,17	1.938,88	836,00	832,38	14.333,89

Tablo 13'te dağıtım yapılırken Tablo 11 ve Tablo 12 bilgilerinden yararlanılmaktadır. Örneğin; yardımcı madde-işletme malzemesi maliyet türü tutarı dağıtılırken Tablo 11'den tutar belirlenerek F3 Kesim Faaliyet Havuzu'na dağıtım [$1.220,00 \text{ TL} \times (1 \text{ adet} \div 19 \text{ adet}) = 64,21 \text{ TL/adet}$] olarak yapılmaktadır veya endirekt işçilik giderleri maliyet türü F3 havuzuna dağıtılırken [$4.212,18 \text{ TL} \times (3 \text{ adet} \div 9 \text{ adet}) = 936,04 \text{ TL}$] ya da kargo gideri maliyet türü F3 havuzuna dağıtılırken ($107,62 \text{ TL} \div 8 \text{ faaliyet havuzu} = 13,45 \text{ TL}$) şeklinde hesaplama yapılmaktadır.

Maliyet Taşıyıcılarının Belirlenmesi ve Endirekt Maliyetlerin ürünlere yüklenmesi

Faaliyet havuzlarına kaynak taşıyıcıları kullanılarak dağıtılan ve havuzlarda toplanan maliyetler, bu kısımda ikinci dağıtım anahtarları maliyet taşıyıcıları kullanılarak ürünlere yüklenmektedir. Aşağıda Tablo 14'te faaliyetler ile maliyet taşıyıcıları (faaliyet etkenleri) görülmektedir.

Tablo 14: Maliyet Taşıyıcılar (Faaliyet Etkeni)

Faaliyetler	Maliyet Taşıyıcı
Siparişlerin Alınması-Projelendirme-Üretimin Programlanması	Sipariş sayısı
Satınalma-Kontrol	Kontrol adet sayısı
Kesim	Parça adet sayısı
Metal Aksam	Metal parça adet sayısı
Montaj	Ürün sayısı
Döşeme	Döşeme gerektiren ürün sayısı
Kalite Kontrol-Ambalaj	Muayene sayısı
Depoya/ Müşteriye Sevk	Sevk sayısı

Literatür kısmında bahsedilen iki aşamalı dağıtım sürecine paralel FTM yönetiminin beşinci aşaması çerçevesinde Tablo 15'te maliyet taşıyıcılarının (faaliyet etkeni) ürün gruplarına dağılımı görülmektedir.

Tablo 15: Maliyet Taşıyıcılarının (Faaliyet Etkeni) Ürün Gruplarına Dağılımı

Faaliyetler	Maliyet Taşıyıcısı (Faaliyet Etkeni)	Oturma Odası Takımı	Yatak Odası Takımı	Salon Takımı	Toplam
F1	Sipariş sayısı	1	1	1	3
F2	Kontrol adet sayısı	1	1	1	3
F3	Parça adet sayısı	200	140	320	660
F4	Metal parça adet sayısı	192	49	176	417
F5	Ürün sayısı	8	7	4	19
F6	Döşeme gerektiren ürün sayısı	56	-	52	108
F7	Muayene sayısı	16	14	8	38
F8	Sevk sayısı	8	7	4	19

Aşağıda Tablo 16'da her faaliyet için maliyetleri Tablo 13'ten yararlanılarak belirlenen faaliyet havuzu maliyet tutarı maliyet taşıyıcı sayısına bölünerek maliyet taşıyıcısı başına birim maliyet olarak belirlenen maliyet yükleme oranı hesaplanmaktadır. Örneğin; F1 faaliyet havuzu için maliyet yükleme oranı $2.731,30 \text{ TL} \div 3 = 910,43$ olarak hesaplanmaktadır.

Tablo 16: Faaliyet Etkeni Başına Birim Maliyetlerinin Hesaplanması

Faaliyet Havuzu	Maliyet Taşıyıcısı	Faaliyet Havuzu Maliyet Tutarı	Maliyet Taşıyıcı Sayısı	Maliyet Yükleme Oranı
F1	Sipariş sayısı	2.731,30	3	910,43
F2	Kontrol adet sayısı	863,18	3	287,73
F3	Parça adet sayısı	3.466,94	660	5,25
F4	Metal parça adet sayısı	1.929,04	417	4,63
F5	Ürün sayısı	1.736,17	19	91,38
F6	Döşeme gerektiren ürün sayısı	1.938,88	108	17,95
F7	Muayene sayısı	836,00	38	22,00
F8	Sevk sayısı	832,38	19	43,81

Tablo 15 ve Tablo 16'daki veriler yardımıyla, faaliyet etkeni başına maliyetler ile ürün gruplarının tükettiği faaliyet etkeni tüketim miktarı çarpılarak her bir ürüne ait dağıtılan endirekt maliyet tutarları Tablo 17'de görülmektedir.

Tablo 17: FTM Yöntemine Göre Faaliyet Maliyetlerinin Ürünlere Yüklenmesi

Faaliyetler	Maliyet Yükleme Oranı	Oturma Odası Takımı (TL)	Yatak Odası Takımı (TL)	Salon Takımı (TL)
F1	910,43	910,43	910,43	910,43
F2	287,73	287,73	287,73	287,73
F3	5,25	1.050,00	735,00	1.680,00
F4	4,63	888,96	226,87	814,88
F5	91,38	731,04	639,66	365,52
F6	17,95	1005,20	-	933,40
F7	22,00	352,00	308,00	176,00
F8	43,81	350,48	306,67	175,24
TOPLAM		5.575,84	3.414,36	5.343,20

Tablo 18'de FTM yöntemine göre faaliyet maliyetlerinin ürünlere dağıtılması görülmektedir.

Tablo 18: FTM Yöntemine Göre Birim Ürün Maliyetleri

Ürünler	DİMM Maliyeti (TL/Adet)	DİŞ Maliyeti (TL/Adet)	Endirekt Maliyet (TL/Adet)	Toplam Maliyet (TL/Adet)
Oturma Odası Takımı	800	489,96	5.575,84	6.865,80
Yatak Odası Takımı	600	565,44	3.414,36	4.579,80
Salon Takımı	700	1.130,57	5.343,20	7.173,77

Tablo 19’da Tablo 7 ve Tablo 18’de yer alan bilgiler bir araya getirilerek karşılaştırma yapılmaya çalışılmaktadır. Tablodan görülebileceği gibi direkt ilk madde ve malzeme maliyetleri aynı kalmak üzere geleneksel maliyet muhasebesi yöntemi ile FTM yöntemi arasındaki direkt işçilik maliyetleri, endirekt maliyetler ve toplam birim ürün maliyetleri karşılaştırmalı olarak verilmektedir. Her iki yöntemde göre oluşan direkt işçilik ve endirekt (genel üretim) maliyetleri karşılaştırılmaktadır. Direkt ilk madde ve malzeme maliyetlerinin karşılaştırılmama nedeni yöntemler farklı olmasına rağmen bu maliyet kaleminde bir değişiklik olmamasıdır. Tablo 20’de de yalnızca birim başına ürün maliyetleri birim fark ve toplam fark türünden karşılaştırılmaktadır.

Tablo 19: Geleneksel Maliyet Muhasebe Yöntemi ile FTM Yöntemine Göre Elde Edilen Sonuçların Karşılaştırılması

Maliyet Objeleri (Ürünler)	DİMM Maliyeti (TL/adet)	Direkt İşçilik Maliyeti (TL/adet)		Genel Üretim Maliyeti (TL/adet)		Birim Başına Toplam Ürün Maliyeti (TL/adet)	
		Geleneksel	FTM	Geleneksel	FTM	Geleneksel	FTM
Oturma Odası Tk.	800	652,63	489,96	754,42	5.575,84	2.207,05	6.865,80
Yatak Odası Tk.	600	652,63	565,44	754,42	3.414,36	2.007,05	4.579,80
Salon Tk.	700	652,63	1.130,57	754,42	5.343,20	2.107,05	7.173,77

Tablo 20: Geleneksel Maliyet Muhasebe Yöntemi ile FTM Yöntemine Göre Birim Ürün Maliyeti Sonuçlarının Karşılaştırılması

Ürünler	Geleneksel Yöntem ile Toplam Maliyet(TL/adet)	FTM Yöntemi ile Toplam Maliyet (TL/adet)	Birim Fark Tutar (TL/adet)	Şubat Ayı Üretim Miktarı (Adet)	Toplam Fark Tutar (TL)
Oturma Odası Takımı	2.207,05	6.865,80	- 4.658,75	8	- 37.270,00
Yatak Odası Takımı	2.007,05	4.579,80	- 2.572,75	7	- 18.009,25
Salon Takımı	2.107,05	7.173,77	- 5.066,72	4	- 20.266,88

Tablo 20’de geleneksel yöntem ile FTM yöntemi arasında hem birim fark tutar ve toplam fark tutar arasındaki farkların yüksekliği geleneksel yöntem lehine dikkat çekmektedir. Farkın büyük olması bu farkın işletmenin birim ürün maliyetlerini yanlış hesaplamasından kaynaklandığı düşünülmektedir, ayrıca işletme ürünleri zarar edecek koşullarda satmaktadır.

SONUÇ

Maliyet muhasebe yöntemlerinin hepsinin amacı işletmelere güvenilir ve doğru maliyet bilgileri sağlamaktır. Maliyet muhasebesi ile işletme yöneticilerine doğru, geçerli ve zamanında bilgi sağlanmaya çalışılmaktadır. Böylelikle uygun ve doğru bilgiye sahip işletme yönetimi daha isabetli ve doğru kararlar alabilecektir. Bu güvenilir ve doğru bilgiler, işletmenin kârlılığını ve yönetiminin daha iyi ve kolay olmasını sağlayacaktır. Dolayısıyla işletmelerin en önemli sorunlarından biri ürettikleri ürün veya sundukları hizmetin maliyetini doğru olarak belirleyememeleridir. Daha anlamlı bilgiler vereceği düşünülen FTM yöntemi seçilen KOBİ niteliğindeki, küçük ölçekli, bir işletmede uygulanmıştır.

Mevcut işletmede tüm ürün maliyetlerinde yöntem aleyhine fark oluştuğu belirlenmiş küçük ölçekli işletmenin maliyetleri yanlış, KOSGEB Girişimcilik Kursunda anlatılandan da farklı olarak, hesapladığı belirlenmiştir. Dolayısıyla işletme zarar ettiğinin farkına varmadan hızlı bir şekilde kötüye gitmektedir. İşletme açısından daha doğru maliyet bilgileri sağlayan FTM yöntemi ile işletme maliyetleri doğru hesaplayabilir duruma gelmiştir. Ayrıca işletmede gereğinden fazla işgücü olduğunun da farkına varılmış, öneri ve farklı bir çalışma ile Süreye Dayalı Faaliyet Tabanlı Maliyetleme (SDFTM) yöntemi uygulanarak işletmedeki atıl kapasitenin de ortaya konabileceği sonucuna varılmıştır. Yöntem ile daha gerçekçi sonuçlar üretilerek maliyet yönteminin gelişimine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. FTM yöntemi ile işletme yöneticileri maliyetleri doğru hesaplayabilir duruma gelmiş ve planlamanın daha etkin bir şekilde yapılabilmesi imkânı oluşturulmuştur. Bu çalışmada büyük işletmelerde uygulanmış olan FTM yönteminin küçük ölçekli mobilya takımları üreten bir işletmede uygulanabilirliği araştırılmış ve yöntemin uygulanabileceği sonucuna varılmıştır.

KAYNAKÇA

- Acar, D., Dalğar, H. ve Akın, O. (2012). Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Uygulaması ile Hesaplanan Maliyetler ile Mevcut Maliyetlerin Karşılaştırılması: Mermer İşletmesi Örneği. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*. Haziran 14/2, 1-28.
- Akın, O. (2014). Çağdaş Maliyet Yaklaşımlarından Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Sistemi ve Ekmek Üretim İşletmesinde bir Uygulama. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*. Sayı: 24, 117-134. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/203333>
- Akgün, M. (2004). Bağımsız Denetim Firmalarında Faaliyet Tabanlı Müşteri Karlılık Analizi. *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi*, Sayı: 12, 29-45.
- Alkan, A. T. (2005). Faaliyet Tabanlı Maliyet Sistemi ve Bir Uygulama. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Sayı: 13, 39-56. <http://dergisosyalbil.selcuk.edu.tr/susbed/article/view/668/620>
- Almeida, A. ve Cunha, J. (2017). The Implementation of an Activity-Based Costing (ABC) System in a Manufacturing Company. *Science Direct Procedia Manufacturing*, Volume: 13, 932-939. https://ac.els-cdn.com/S2351978917307990/1-s2.0-S2351978917307990-main.pdf?_tid=3d0eb412-01c1-11e8-bb6d-0000aacb35e&acdnat=1516879190_dd4fae1407d41e2e778f1c1c60ac5d56
- Anderson, S. W. (1995). A Framework for Assessing Cost Management Systemchanges: The Case of Activity Based Costing Implementation at General Motors 1986-1993. *University of Michigan School of Business Administration Research Support Working Paper*. Mart, No: 9501-04, 1-64. <https://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/handle/2027.42/35357/b1784201.0001.001.pdf?sequence=2&isAllowed=y>
- Aypek, N. (2001). *KOBİ Finanslama Sürecinde Yeni Finansman Teknikleri*. I. Avrasya Küçük ve Orta
- Ölçekli İşletmeler Kongresi, Bişkek/Kırgızistan, 23-26 Haziran, 146. Ankara: T.C. Başbakanlık Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı (TİKA) Yayınları.
- Baird, K. M., Harrison, G. L. ve Reeve, R. C. (2004). Adoption of Activity Management Practices: A Note on The Extent of Adoption and The Influence of Organizational and Cultural Factors management. *Accounting Research*. Sayı: 15, 392-393.

- Banker, R. D., Bardhan, I. R. ve Chen, T. Y. (2008). The Role of Manufacturing Practices in Mediating The Impact of Activity-Based Costing on Plant Performance. *Accounting, Organizations and Society*. Sayı: 33, 1-2.
- Bekçi İ. ve Negiz N. (2011). Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Yönteminin İnşaat Taahhüt İşletmelerinde Uygulanması. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. Cilt: XXX, Sayı: 2, 119-136. <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423935831.pdf>
- Bekçioğlu, S., Eymen, G. ve Kızıyalçın, D. A. (2014) Faaliyet Tabanlı Maliyetleme: Zeytin Sektörü Uygulaması. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*. Nisan, 19-36.
- <http://journal.mufad.org.tr/attachments/article/741/2.pdf>
- Bengü H. ve Arslan S. (2009). Hastane İşletmesinde Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Uygulaması. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*. Cilt: 11, Sayı: 2, 55-78. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/18947>
- Bruggeman W., Slagmulder, R. ve Waeytens, D. (1996). Management Accounting Changes: The Belgian Experience, in Bhimani, A. *Management Accounting: European Perspectives*. Oxford: Oxford University Press, 14-15.
- Byrne S., Stower E. ve Torry P. (2009). Is ABC Adoption a Success in Australia?. *Journal of Applied Management Accounting Research*. Cilt: 7, Sayı: 1, 38-39.
- Cotton W. D. J., Jackman, S. M. ve Brown, R. A. (2003). Note on A New Zealand Replication of The Innes et al. UK Activity-Based Costing Survey. *Management Accounting Research*. Sayı:14, 67.
- Cooper, R. ve Kaplan, R. S. (1991). Profit Priorities from Activity-Based Costing. *Harvard Business Review* 69. No: 3, May-June, 130-135.
- http://host.uniroma3.it/facolta/economia/db/materiali/insegnamenti/588_3931.pdf
- Çankaya, F. ve Aygün, D. (2006). Faaliyet Tabanlı Maliyetleme: Kamu Hastanesi Uygulaması. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*. Güz, Sayı: 17, 93-119. <http://sobbiad.mu.edu.tr/index.php/asd/article/download/181/189>
- Dalcı, İ., Tanış, V. N. ve Koşan, L. (2010). Customer Profitability Analysis With Time-Driven Activity-Based Costing: A Case Study in A Hotel. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*. Volume: 22, Issue: 5, 609-637.
- Demeere, N, Stouthuysen, K. ve Doodhooft, F. (2009). Time-Driven Activity Based Costing in an Outpatient Clinic Environment: Development, Relevance and Managerial Impact. *Health Policy*. No: 92, 296-304.

- Dumanoğlu, S. (2005). Faaliyet Tabanlı Maliyet Sistemi: Bir Dijital Baskı İşletmesinde Uygulama. *Muhasebe Finansman Dergisi*. Temmuz, 105-116.
- Doğan, S. ve Çakıcı, C. (2016). Faaliyet Tabanlı Maliyet Yöntemi ve Bir Uygulama. *Global Journal of Economics and Business Studies (GJEBS)- Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi*. Kış, Cilt: 5, Sayı: 101, 38-51. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/270672>
- Durer S., Çalışkan A. Ö. ve Akbaş H. E. (2009). Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerde Faaliyet Tabanlı Maliyetleme. *Maliye Finans Yazıları*. Yıl: 23, Sayı 84, Temmuz, 105-134.
- Erden S. A. (2003). *Faaliyet Tabanlı Maliyetleme ve Bağımsız Denetim Firmaları Örneği*. Mali Çözüm Dergisi, Sayı: 64, 1-13. <http://archive.ismmmo.org.tr/docs/malicozum/64MaliCozum/10-%2064%20SELMAN%20AZ%C4%B0Z%20ERDEN%20.doc>
- Erden, S. A. (2004). İnşaat İşletmelerinde, İnşaat Maliyetlerinin Tespitinde Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Yaklaşımının Yeri. *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi*. Ocak, Sayı: 11, 17-26.
- Erdoğan, N. (1995). *Faaliyete Dayalı Maliyetleme*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 867, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları No:106, 41-42.
- Erdoğan, N. ve Banar, K. (1991). Yeni Üretim Ortamlarında Maliyet Muhasebesi Süreci. *Eskişehir Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: IX, Sayı:1-2, 177-189.
- Erkol, Ü. ve Ağırbaş, İ. (2011). Hastanelerde Maliyet Analizi ve Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Yöntemine Dayalı Bir Uygulama. *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası Dahili Bilimler*, 64 (2), 87-95. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/36/1635/17528.pdf>
- Gosselin M. (1997). The Effect Of Strategy And Organizational Structure On The Adoption And Implementation Of Activity-Based Costing. *Accounting, Organizations and Society*, Cilt: 22, Sayı. 2, 105-106.
- Gümüş, Y. (2007). Lojistik Maliyetlerinin Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Yöntemine Göre Hesaplanması ve Bir Üretim İşletmesi Uygulaması. *Arastirmax Scientific Publucation Index*, 1-24. <http://www.arastirmax.com/tr/system/files/dergiler/makaleler//arastirmax-lojistik-maliyetlerinin-faaliyet-tabanli-maliyetleme-yontemine-gore-hesaplanmasi-bir-uretim-isletmesi-uygulamasi.pdf>

- Gürsoy, A., Yöntem, O. ve Onursal, F. S. (2016). Faaliyet Tabanlı Maliyet Sistemi ile Doğru Maliyetlendirme Araçları: Otomotiv Sektöründe Bir Uygulama. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, Cilt: 17, Sayı: 1, 67-81. <http://journal.dogus.edu.tr/index.php/duj/article/view/928/pdf>
- Hacırustemoğlu, R. ve Şakrak, M. (2002). *Maliyet Muhasebesinde Güncel Yaklaşımlar*. İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Heitger, L., Ogan, P. ve Matulich, S. (1992). *Cost Accounting*. Cincinnati: South Western Publishing.
- Henke, E. O. ve Spoede, C. W. (1991). *Cost Accounting: Managerial Use of Accounting Data*. Boston: PWS-KENT Publishing Company, USA.
- Innes J., Mitchell F. ve Sinclair D. (2000). Activity-Based Costing in The U.K.'s Largest Companies: A Comparison Of 1994 And 1999 Survey Results, *Management Accounting Research*, Sayı: 11, 352-353.
- Kamışlı M. ve Pamukçu, F. (2015). Faaliyet Tabanlı Maliyetleme ve Makine Sektöründe Bir Uygulama. *Mali Hukuk Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 128, 43-70. <https://legal.com.tr/ozetler/b93d0ca2e3914d239f21759c725cb357.pdf>
- Kaplan, R. S. ve Anderson, S. R. (1997). *Cost & Effect: Using Integrated Cost Systems to Drive Profitability and Performance*. Boston, Massachusetts: Harvard Business School Press.
- Kaplan, R. S. ve Anderson, S. R. (2004). Time-driven activity based costing. *Harvard Business Review*, November, Vol.: 82, Issue: 11, 131-138.
- Karcioğlu, R. ve Temelli, F. (2015). Liman İşletmelerinde Faaliyet Tabanlı Maliyetleme ve Bir Uygulama. II. *Ulusal Liman Kongresi*, 1-18. doi: 10.18872/DEU.b.ULK.2015.0034 <http://ulk2015.deu.edu.tr/0034.pdf>
- Kiani R. ve Sangeladji M. (2002). An Empirical Study of Application & Usefulness of Activity-Based Costing and Activity-Based Management Techniques in Practice. Cilt: 1, Sayı: 9, 71. <https://www.cluteinstitute.com/ojs/index.php/IBER/article/view/3978/4031>
- Kocakulah, M. C., Foroughi, A., Stott, A. ve Manyoky, L. (2017). Activity-Based Costing: Helping Small and Medium-Sized Firms Achieve a Competitive Edge in the Global Marketplace. *Journal of Accounting & Marketing*, Cilt: 6, Sayı: 3, 1-9.
- <https://www.omicsonline.org/pdfdownload.php?download=open-access/activitybased-costing-helping-small-and-mediumsized-firms-achieve-a-competitive-edge-in-the-global-marketplace-2168-9601-1000245.pdf&aid=91482>

- Koçyiğit Çil, S. (2007). Faaliyete Dayalı Maliyet Yönteminin Hastane Uygulaması. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, Haziran, Cilt: 9, Sayı: 2, 31-57.
- Kumar, S. ve Meade, D. (2007). *Financial Models and Tools for Managing Lean Manufacturing*. Florida: Auerbach Publications/ Taylor & Francis Group, Boca Raton, USA.
- Krumwiede K. R. (1998a). ABC Why It's Tried And How It Succeeds, *Management Accounting*, Nisan, Cilt: 79, Sayı: 10, 32-38.
- Krumwiede K. R. (1998b). The Implementation Stages of Activity-Based Costing and The Impact of Contextual and Organizational Factors, *Journal of Management Accounting Research*, Sayı:10, 239-277.
- Major M. ve Hopper T. (2005). Managers Divided: Implementing ABC In A Portuguese Telecommunications Company. *Management, Accounting Research* Sayı: 16, 205-229.
- McGowan A. S. ve Klammer T. P. (1997). Satisfaction With Activity-Based Cost Management Implementation. *Journal of Management Accounting Research*, Sayı: 9, 233-234.
- Miller, J. A. (1995). *Implementing Activity Based Management in Daily Operations*. John Wiley and Sons Inc., USA.
- Narayanan V.G. ve Sarkar R. G. (2002). The Impact Of Activity-Based Costing on Managerial Decisions at Insteel Industries-A Field Study. *Journal of Economics & Management Strategy*, Summer, Cilt: 11, Sayı. 2, 256-257.
- Noreen E. (1991). Conditions Under Which Activity-Based Cost Systems Provide Relevant Costs, *Journal of Management Accounting Research*, Autumn, Sayı: 3, 159-168.
- Norris G. (1993). User Perceptions of an Application of Activity-Based Costing, *University of Wollongong Research Online Faculty of Business - Accounting & Finance Working Papers Accounting & Finance Working Paper Series No: 11, School of Accounting & Finance*, 1-34. <http://ro.uow.edu.au/cgi/viewcontent.cgi?article=1097&context=accfinwp>
- Öker F. (2003). *Faaliyet Tabanlı Maliyet, Üretim ve Hizmet İşletmelerinde Uygulama*, İstanbul: Literatür Yayınları.
- Pieper, C. M. (1999). Introduction to Activity-Based Costing. *A Technical Bulletin From ABC Tech White Paper*, ABC Technologies, Inc. <http://www.abctech.com>
- Schwarzbach, H. R. (1985). The impact of automation on accounting for Indirect costs. *Management Accounting*, December, 45-50.

Stouthuysen, K., Swiggers, M., Reheul, A.-M. ve Roodhooft, F. (2009). Time Driven Activity-Based

Costing For A Library Acquisition Process: A Case Study in A Belgian University. *Library Collections, Acquisition, and Technical Services*, Volume: 34, Issues: 2-3, 1-29. <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.658.8321&rep=rep1&type=pdf>

Shields M. D. (1995). An Empirical Analysis of Firms' Implementation Experiences With Activity Based Costing. *Journal of Management Accounting Research*, Autumn, Sayı: 7, 148-166.

Swenson D. (1995). The Benefits of Activity-Based Cost Management to The Manufacturing Industry, *Journal of Management Accounting Research*, Autumn, Sayı: 7, 167-180.

Tanış, V. N. (2005). *Teknolojik Değişim ve Maliyet Muhasebesi*. Adana: Nobel Kitabevi.

Temür Soy, A. ve İşler İ. İ. (2017). Geleneksel Maliyetleme Sistemi ile Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Sisteminin Karşılaştırılması: Gıda Sektöründe Faaliyet Gösteren Üretim İşletmesi Örneği, *Kesit Akademi Dergisi*. Aralık, Yıl: 3, Sayı: 12, 657-673.

http://www.kesitakademi.com/Makaleler/567082473_1333%20AY%c5%9eE%20SOY%20TEM%c3%9cR.pdf

Tse M. S. C. ve Gong M. Z. (2009). Recognition of Idle Resources In Time-Driven Activity-Based Costing And Resource Consumption Accounting Models, *Journal of Applied Management Accounting Research*, Cilt: 7, Sayı: 2, 41-54.

Titiz İ. ve Altunay M. A. (2012). Çağdaş Maliyetleme Sistemlerinden Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Sistemi ve Bir Tekstil İşletmesi Uygulanması. *Muhasebe ve Denetim Bakış Dergisi*. Temmuz, 91-112.

Uğurtay, H., Öker, F., Sur, H., Bakır, İ. ve Döğücü, M. Ş. (2013). Bir Kamu Hastanesinde Anjiyografi Birimi Maliyetlerinin Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Yöntemi ile Analizi. *Nobel Medicus*. Dergi No. 25, Cilt: 9, Sayı: 1, 10-16. <http://www.nobelmedicus.com/Content/1/25/10-16.pdf>

Unutkan, Ö. (2010). Faaliyet Tabanlı Maliyet Sistemi ve Bir Uygulama. *Mali Çözüm*, Sayı: 97, 87-106.

<http://archive.ismmmo.org.tr/docs/malicozum/97malicozum/3%20ozcan%20unutkan.pdf>

Weygandt, J. J., Kieso, D. E. ve Kimmel, P. D. (1999). *Managerial Accounting: Tools for Business Decision Making*. New York: John Wiley & Sons, Inc.

AGRESİF VERGİ PLANLAMASI YÖNTEMİ OLARAK TRANSFER FİYATLANDIRMASI: SEÇİLMİŞ ÜLKELERDE VE TÜRKİYE'DE UYGULANAN KURALLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ¹

Transfer Pricing as a Aggressive Tax Planning
Method: Evaluation of the Principles Applied in
Selected Countries and Turkey

Gönderim Tarihi: 29.03.2017

Kabul Tarihi: 19.02.2018

Doi: 10.31795/baunsobed.443822

A. Kemal ÇELEBİ*
Pelin MASTAR ÖZCAN**

ÖZ: Çağımızın en önemli ekonomik olgularından birisi sermayenin belirli şirketlerin elinde toplanması ve çok uluslu şirket olarak adlandırılan bu şirketlerin yatırım ve üretim faaliyetlerinin büyük değerlere ulaşmasıdır. Çok uluslu şirketler küreselleşmenin kendilerine sağladıkları imkânları etkin bir şekilde kullanmak suretiyle ülkelerin vergi gelirlerini erozyona uğratmakta buna karşın kârlarını maksimize etmeye çalışmaktadırlar. Bu kapsamda çok uluslu şirketler; örtülü sermaye, yeniden yapılandırma, anlaşma alışverişi, vergi cennetlerinde yatırım yapma veya kazancı vergi cennetlerine aktarma, transfer fiyatlandırması manipülasyonları gibi yöntemlerle agresif bir vergi planlaması yaparak vergi yüklerini minimum düzeyde tutmaya çalışmaktadırlar. Çalışmada Türkiye ve seçilmiş ülkelerde; çok uluslu şirketlerin en sık kullandığı agresif vergi planlaması yöntemlerinden biri olan transfer fiyatlandırmasına ilişkin düzenlemeler değerlendirilmiştir. Bu kapsamda ülkelerin transfer fiyatlandırması denetim süreçlerini ayrıntılı olarak planlayıp her aşamanın içeriğini mükellefe önceden açıkladığı ve mükellefin itiraz hakkını daha etkin olarak kullandığı tespit edilmiştir. Türkiye incelenen diğer ülkelerle aynı yöntem ve teknikleri kullanmakla birlikte denetim sürecini ayrıntılı olarak açıklamamıştır.

Anahtar Kelimeler: Agresif Vergi Planlaması, Transfer Fiyatlandırması, Çok Uluslu Şirket.

¹ Bu çalışma Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde sunulan “Çok Uluslu Şirketlerin Vergilendirilmesi: Transfer Fiyatlaması Açısından Bir Değerlendirme” isimli doktora tezinden üretilmiştir.

* Prof.Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye, Mali İktisat ABD, kemal.celebi@cbu.edu.tr

** Dr. Öğretim Üyesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye, Mali Hukuk ABD, pelin.mastar@cbu.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0001-9103-4131

ABSTRACT: One of the most important economic phenomena of our age is the accumulation of the capital in the hands of certain companies and the investment and production activities of these companies which are called multinational companies reach great values. Multinational companies are trying to maximize their profits while eradicating the tax incomes of countries by effectively using the opportunities that globalization provides them. Within this framework multinational companies making aggressive tax planning by using thin capitalization, treaty shopping, contract manufacturing, investing in or transferring profits to tax havens and transfer pricing try to keep tax burden minimum to maximize their profit. In this study; transfer pricing regulations which is the one of the aggressive tax planning methods most commonly used by multinational companies were evaluated for Turkey and selected countries. In this context, it has been determined that countries have planned transfer pricing audit processes in detail and have already disclosed the contents of each phase to the taxpayer in advance and have used the right of taxpayer appeal more effectively. Turkey has not explained the audit process in detail, using the same methods and techniques as other countries examined.

Keywords: Aggressive Tax Planning, Transfer Pricing, Multinational Company.

GİRİŞ

Küreselleşme süreci ile birlikte uluslararası ekonominin belirleyicisi haline gelen çok uluslu şirketlerin transfer fiyatlandırması manipülasyonuna başvurmaları başka bir ifade ile emsallerine nazaran yüksek veya düşük fiyat belirlemek suretiyle daha az vergi ödeme ya da hiç vergi ödememe yolunu tercih etmeleri ülkelerin vergi tabanlarının aşınmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda ilişkili kişiler arasında gerçekleşen işlemlerin fiyatlandırılması vergiye tabi kazancın doğru bir şekilde tespit edilebilmesi açısından önem arz etmektedir.

Vergi gelirleri üzerindeki olumsuz etkileri göz önüne alındığında transfer fiyatlandırması kurallarının düzenlenmesi bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kapsamda gerek uluslararası kuruluşlar tarafından gerekse de ülkelerin vergi mevzuatlarında yer alan düzenlemeler ile yasal altyapı oluşturulmaktadır. Devletler vergi matrahı kayıplarını önleyebilmek için yasal alt yapı oluşturmalarına karşın etkin bir vergi denetimin sağlanamaması, ülkelerin farklı transfer fiyatlandırması kurallarına sahip olması ve transfer fiyatlandırması manipülasyonları nedeniyle önemli miktarda vergi kayıplarıyla karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu açıdan çok uluslu şirketlerin transfer fiyatlandırması manipülasyonlarından kaynaklanan vergi kayıplarını önlemek için ülkelerin uyguladıkları transfer fiyatlandırması kurallarının benzerlik taşıması önem arz etmektedir. Bu gereklilikten hareketle; ülkelerin maruz kaldıkları vergi kayıpların önüne geçmek amacıyla ve bir ekonomide faaliyet gösteren

tüm birimlerin adil bir şekilde vergi yüküne katılması gerektiği fikrinden hareketle OECD; Matrah Aşındırması ve Kâr Aktarımı Eylem Planı’nı (BEPS-Base Erosion and Profit Shifting) 19 Temmuz 2013 tarihinde yayımlamıştır (Taşdöken, 2015). Eylem Planı sayesinde ülkelerin uygulamaları birbirine yakınsamış ve çok uluslu şirketlerin hareket alanı daralmıştır.

Çalışmada; incelenen ülkelerin seçiminde uluslararası vergi ve denetim kuruluşları tarafından en etkin transfer fiyatlandırması denetimi yaptığı kabul edilen ülkeler seçilmiş ve Türkiye ile transfer fiyatlandırması mevzuatları özellikle transfer fiyatlandırması denetim süreçleri karşılaştırılmıştır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE: AGRESİF VERGİ PLANLAMASI VE TRANSFER FİYATLANDIRMASI

Agresif vergi planlaması; vergi yasalarının konuluş amacından, ekonomik ve ticari hayatın gereklerinden bilinçli olarak uzaklaşarak efektif vergi yükünün azaltılması veya tamamen ortadan kaldırması faaliyetleri olarak tanımlanmaktadır (Sönmez, 2016). Bu yöntemde; çok uluslu şirketler vergi planlaması haklarını kötüye kullanarak; iki ya da daha fazla vergi sistemi arasındaki uyumsuzluktan yararlanarak, ödemeleri gereken vergiyi azaltmak suretiyle ülkelerin vergi tabanlarını aşındırmaktadırlar (Çakar ve Saraçoğlu, 2014).

Vergi mükelleflerinin agresif vergi planlamasında kullandığı araçlar ile vergi mükellefleri özel hukuk kurallarını kötüye kullanarak yasama organının niyet etmediği ya da niyet etmesinin olanaklı olmadığı davranışta bulunarak vergi yüklerini hafifletmektedirler. Başka bir ifade ile mükellef bu yöntemde kanunun lafzıyla uyumlu, ruhuyla ise çelişen davranışlarda bulunmaktadır (Gülğün, 2015).

Eden ve Smith 2011 yılında yayınladıkları “The Ethics of Transfer Pricing” başlıklı çalışmalarında transfer fiyatlandırması manipülasyonunu vergi etiği kapsamına değerlendirmişlerdir. Söz konusu çalışmada transfer fiyatlandırmasının vergi yükünü en aza indirmek için kullanılan bir vergi planlaması aracı olduğu vurgulanmıştır.

Transfer fiyatlandırmasının vergi sonrası karın maksimize edilme amacıyla kullanımını Thomas Horst analiz etmiştir (Horst, 1971). Horst çalışmada; çok uluslu şirketlerin karlarını yüksek vergi oranına sahip ülkelere düşük vergi oranına sahip ülkelere aktarmada kullandığı yöntemlerden birisinin de transfer fiyatlandırması manipülasyonu olduğunu açıklamıştır. Çok uluslu şirket grubu içerisinde yer alan bağlı işletmeler kendi aralarında gerçekleştirdikleri mal-hizmet alım satımında, ödünç para alışverişinde serbest piyasa koşullarında oluşan fiyattan ayrılarak transfer fiyatlandırmasına başvurumaktadırlar (Huizinga ve Laeven, 2008).

SEÇİLMİŞ ÜLKELERDE VE TÜRKİYEDE UYGULANAN TRANSFER FİYATLANDIRMASI DÜZENLEMELERİ

Çok uluslu şirketlerin transfer fiyatlandırması manipülasyonlarından yararlanarak vergi yüklerini azaltma gayreti içerisinde oldukları bilinmektedir. Yapılan çalışmalar tüm dünyada uluslararası şirketlerin yaptıkları grup içi işlemler nedeniyle ülkelerin kurumlar vergisi hasılatı kaybı ile karşı karşıya kaldığını göstermektedir (Ataç, 2016). Çalışmada; incelenen ülkelerin seçiminde; transfer fiyatlandırmasına yönelik yapılan düzenlemelerin genişliği ve transfer fiyatlandırması incelemelerinin göz önünde tutulmuş olup bu kapsamda Japonya, Hindistan, Çin Halk Cumhuriyeti, Kanada, Amerika Birleşik Devletleri, Fransa, Almanya, Kore ve İngiltere incelenmiştir. Brezilya ise kırılğan beşli ülkeler arasında Türkiye ile birlikte yer aldığından değerlendirme kapsamına alınmıştır.

Transfer Fiyatlandırmasına İlişkin Genel Düzenlemeler

Transfer fiyatlandırması uygulamalarının başlangıç aşamasını ilişkili kişilerin ve emsal bedelin tespiti oluşturmaktadır. Dolayısıyla çalışmanın bu bölümünde ülkelerde ilişkili kişilerin ve emsal bedelin tespitinde dikkat edilen hususlar değerlendirilecektir.

Japonya: Transfer fiyatlandırması denetimlerini en etkin gerçekleştiren ülkeler arasında ilk sırada yer alan Japonya'da ilişkili kişinin tespitinde ortaklık payı başka bir ifade ile kontrol hakkı esas alınmıştır. Buna göre yurt dışındaki bir kuruma doğrudan veya dolaylı olarak %50 oranında ortaklık söz konusu ise bu şirketler ilişkili kişi olarak kabul edilecektir (Yoshimura, 2013). İlişkili kişilerle gerçekleşen tüm işlemlerde emsal fiyata uygun bir şekilde işlemin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Emsal fiyata aykırı şekilde düzenleme yapılması durumunda ise idare tarafından düzeltme işlemi gerçekleştirilecektir (Mooij ve Saito, 2014). Emsal bedelin tespitinde OECD yöntemleri esas alınmakta olup somut olayın niteliğine göre mükellef istediği yöntemi tercih etme şansına sahip olacaktır.

Hindistan: 2005 yılından itibaren yabancı yatırımlar üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması ve mevcut yerli şirketlerin belirli koşulları sağlaması ile yabancı ortaklık konusunda otomatik yatırım izni alabilmeleri ile birlikte Hindistan'da çok uluslu şirketlerin işlem hacmi artış göstermiştir. İlişkili kişinin tespitinde Japonya'da olduğu gibi ortaklık payı veya kontrol hakkı belirlemektedir. Buna göre bir şirketin oy hakkının %26'sı veya daha fazlası belirli bir şirkette ise ya da yönetim kurulunun en az %50'si belirli bir şirket tarafından atanıyorsa bu şirketler ilişkili şirket olarak kabul edilecektir. İlişkili kişiler arasında gerçekleştirilen gerek yurt içi gerekse de yurt dışı işlemlerde emsallere uygunluk ilkesi esas alınacak alınacaktır (Ekonomi Bakanlığı, 2016).

Hindistan OECD üyesi olmamakla birlikte emsal fiyatın tespitinde OECD düzenlemelerinde yer alan bütün yöntemleri kullanmaktadır. Yöntemlerin seçiminde herhangi bir öncelik bulunmamakla birlikte mükellef seçtiği yöntemi hangi gerekçelerle seçtiğini idareye açıklamakla yükümlüdür. 2015 yılından itibaren emsal bedel tespiti altı şirketin üç yıllık verileri temel alınarak oluşturulan ağırlıklı ortalamaya göre belirlenmektedir (Demirci, 2015).

Çin Halk Cumhuriyeti: Ülkede, ilişkili kişi tespit edilirken doğrudan ya da dolaylı olarak kontrol yetkisine vurgu yapılmıştır. Kontrol ilişkisinin tespitinde herhangi bir oran sınırlamasına gidilmemiştir (Ying, 2015:3-8). Emsal bedelin tespitinde yöntemler arasında öncelik söz konusudur. Bu sıralamaya göre mükellefler öncelikli olarak *Karşılaştırılabilir Fiyat Yöntemi, Maliyet Artı Yöntemi*’ni öncelikli olarak kullanacaklardır. Bu üç yöntem ile emsal bedelin tespiti mümkün olmadığı takdirde Kar Bölüşüm Yöntemleri kullanılabilir (Tokay Acar,2013).

Kanada: Eyaletler arasında farklı vergi oranı uygulanması ve şirketlerin elde ettikleri geliri konsolide etmemelerinden dolayı transfer fiyatlandırması özel bir öneme sahiptir. Farklı vergi oranları ve gelirin konsolide edilmemesi eyaletler arasında vergi oranı farklılığına dayalı olarak kar aktarımının ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Mintz ve Smart, 2004). Emsal bedelin tespitinde OECD yöntemlerine sadık kalınmış ve yöntemler arasında herhangi bir öncelik bulunmamaktadır. Ancak son dönemde ağırlıklı olarak kar bölüşüm yöntemlerinin tercih edildiği gözlemlenmektedir (Borkowski,2010).

Amerika Birleşik Devletleri: İlişkili kişinin tespitinde ortak bir çıkar birliğine vurgu yapılmaktadır. İlişkili kişilerle gerçekleşen işlemlerin niteliğini dikkate alarak mükellef “en iyi yöntem” kuralını uygulayacaktır. Bu kural uygulamasında mevcut yöntemleri kullanarak emsal bedelin tespiti mümkün değilse uygun istatistikî yöntemler kullanılarak bir fiyat aralığı belirlenecektir (Işık, 2005).

Fransa: Yurt dışındaki ilişkili şirketlere düşük bedelle mal satılması veya emsallerine nazaran bu şirketlerden yüksek bedelle mal alınması durumunda mal bedelleri tespit edilirken ilişkisiz kişilerle gerçekleştirilen işlemlerde uygulanan fiyat dikkate alınacaktır ve idare tarafından gerekli düzeltme işlemleri yapılacaktır. Emsal bedelin tespitinde OECD’ nin kabul ettiği tüm yöntemler herhangi bir öncelik sıralaması olmadan kabul edilmektedir (PWC, 2014a; KPMG, 2012a).

Almanya: İlişkili kişiler arasında gerçekleşen işlemler emsallere uygunluk ilkesine aykırılık gösteriyorsa idare düzeltme hakkına sahip olacaktır. Diğer ülkelerden farklı olarak Almanya’da emsal bedelin tespitinde kullanılacak yöntemler arasında 2008 tarihli İşletme Vergisi Reformu sonrasında katı bir hiyerarşi söz konusudur.

Tablo 1: Almanya’da Uygulanan Kademeli Transfer Fiyatlandırması Yöntemleri

1.KADEME	2. KADEME	3. KADEME
-Karşılaştırılabilir Fiyat Yöntemi	Sınırlı karşılaştırmalı emsal değerler varsa uygun	Emsal bedelin tespit edilememesi halinde oluşturulacak
-Yeniden Satış Fiyatı Yöntemi	olan herhangi bir transfer fiyatlandırması yöntemi	simülasyona göre bulunan varsayımsal emsallere uygun transfer fiyatlandırması
-Maliyet Artı Yöntemi		

Kaynak: (Rasch,2013)’den yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Tablo 1’de görüldüğü üzere yöntemler kendi arasında üç kademeye ayrılmış olup mükellefler öncelikli olarak birinci kademede yer alan Karşılaştırılabilir Fiyat Yöntemi, Yeniden Satış Fiyatı Yöntemi ve Maliyet Artı Yöntemini kullanmalıdır. Brüt kar marjı, aracılık ücreti gibi sınırlı karşılaştırmaya imkân veren emsallerin olması durumunda ikinci kademe hükümleri uygulanacaktır. Eğer emsal değer tespiti mümkün değilse simülasyon yapılacaktır (Rasch, 2013:73).

Kore: Ülkede ilişkili kişi tespitinde ortaklık ilişkisi esas alınmıştır. Buna göre bir şirket veya üçüncü bir kişi başka bir şirkete %50 oranında ortaksa yâda oy hakkına sahip ise ilişkili kişi olarak kabul edilecektir (Choi,1998). 2011 yılında yapılan değişiklik ile yöntemler arasındaki öncelik uygulamasına son verilmiş olup mükellefler durumun koşullarına en uygun yöntemi seçmekte serbesttirler (PWC, 2014b).

İngiltere: İngiltere Gelir İdaresi, transfer fiyatlandırması işlemlerini 1988 yılında çıkarılan Gelir ve Kurumlar Vergileri Kanunu’nun 770-773 numaraları aracılığıyla yürütmektedir. 770. madde uyarınca biri diğeri tarafından kontrol edilen yâda her ikisi de başka bir şirket tarafından kontrol edilen iki şirket arasında gerçekleşen mal ve hizmet alışverişlerinde tespit edilen fiyat OECD düzenlemelerine paralellik gösterecek şekilde emsallere uygunluk ilkesi esas alınarak tespit edilecektir. 773. madde ise mülkiyet satışlarının şartlar ne olursa olsun emsallere uygunluk ilkesine göre yapılması gerektiğini düzenlemektedir (Tondkar vd., 2005). OECD kriterlerine uygun olarak emsallere uygun fiyatın tespitinde geleneksel işlem yöntemleri ve işlemsel kar yöntemleri bir arada kullanılmaktadır. Ancak son yıllarda işlemsel kar yöntemlerinin daha ağırlıklı bir şekilde kullanıldığı gözlemlenmektedir (Biçer, 2009).

Brezilya: İncelenen ülkeler içinde OECD düzenlemelerinden farklı kendine has kuralları olan tek ülkedir. İlişkili kişinin tespitinde kontrol yetkisi veya vergi cennetlerinde faaliyet gösteren şirketler esas alınmıştır. Bu kapsamda Brezilya vergi idaresi vergi cennetlerinin kapsamını daha geniş ele alarak riskli ülkeler listesi yayımlamıştır. İlişkili kişilerle gerçekleşen işlemlerde emsal bedel tespitinde OECD tarafından önerilen yöntemleri benimsemekte ayrıca “en iyi yöntem” kuralının uygulanmasına izin vermemektedir. Mükellefler emsal bedel

tespitinde Brezilya Vergi İdaresi tarafından ihracat ve ithalat işlemleri için ayrı ayrı tespit edilen matematiksel formülleri kullanmakla yükümlüdürler. Ayrıca diğer ülkelerden farklı olarak gayri maddi haklar içerisinde yer alan royalti ödemeleri transfer fiyatlandırması konusuna girmemektedir (PWC,2013).

Türkiye: 6728 sayılı kanun öncesinde ülkemizde oldukça geniş bir ilişkili kişi tanımlanmakta ve ortaklık ilişkisini belirleyen kanuni bir sınırlama öngörülmemekteydi. Söz konusu kanun ile 5520 sayılı KVK’nın 13. maddesinde yapılan değişiklik ile birlikte ortaklık ilişkisinin tespitinde doğrudan veya dolaylı olarak en az %10 oranında oy veya kâr payı şartı aranmaktadır. Ülkemizde emsal bedelin tespitinde ise yöntemler arasında hiyerarşi bulunmamaktadır. Ancak ilerleyen dönemlerde şirketlerin değer zincirlerinin daha iyi kavranabilmesi için işlemsel kar yöntemlerinin daha yoğun olarak kullanılacaktır (Biçer ve Erginay, 2015:66).

Belge Düzeni ve Cezai Yaptırımlar

Belgelendirme yükümlülüğü ile amaçlanan mükellefin, transfer fiyatlandırması mevzuatına göre, ilişkili kişilerle olan işlemlerinde bedel ya da fiyatlandırma yaparken iyi niyetli ve basiretli bir iş adamı olarak davrandığını başka bir ifade ile emsallere uygunluk ilkesine sadık kaldığını, en iyi fiyatlandırma yöntemini seçtiğini, ulaşabileceği bütün verileri kullandığını yazılı hale getirmesi ve istenildiğinde idareye sunmasıdır (Öcal,2015). Bu açıdan son dönemde incelenen ülkelerde belgelendirme yükümlülüğünün ağırlaştığı ve bu kapsamda uygulanan cezai yaptırımların da arttığı görülmektedir.

Japonya: Ülkede 2010 yılına kadar ilişkili kişilerle gerçekleşen işlemlerin tespitini sağlayacak özel bir belgelendirme yükümlülüğü bulunmamaktadır. 2010 yılından sonra yapılan düzenlemeler ile transfer fiyatlandırması denetiminde emsal fiyatı tespit etmek amacıyla vergi dairelerine mükelleflerin teslim etmeleri gereken belgeler açıkça belirtilmiştir (Mooij ve Saito, 2014). Bu belgelerde ilişkili kişi olarak kabul edilen şirketlerin isimleri, yapılan işlemin niteliği ve tutarı, seçilen transfer fiyatlandırması yöntemi ve işlemin APA hükümlerine tabi olup olmadığına ilişkin bilgilerin yer alması zorunludur (KPMG, 2012b). Söz konusu belgelere ilişkin olarak zaman aşımı süresi ilgili mali yıl takip eden yılbaşından itibaren altı yıldır dolayısıyla altı yıllık süre zarfında vergi dairesi istediği tarihte mükelleften belgeleri isteme hakkına sahiptir. Zamanaşımı süresi ile ilgili olarak gözden kaçırılmaması gereken husus ülkede kurumlar vergisine ilişkin tüm belgelerin yedi yıl süreyle saklanma sorunluluğunun olmasıdır. Dolayısıyla transfer fiyatlaması için altı yıl gibi görülen süre uygulamada bir yıl daha uzamaktadır (EY, 2013). Ülkede transfer fiyatlandırmasına yönelik özel bir cezai hüküm bulunmamaktadır. Genel vergi kaçırmaya ilişkin

cezalar transfer fiyatlandırması işlemlerine uygulanmaktadır. Belgelendirme yükümlülüğüne uyulmaması durumunda söz konusu cezalar % 10- %15 oranında ağırlaştırılmış olarak uygulanmaktadır. Vergi kaçakçılığına ilişkin kanıtlar olması durumunda cezalar %35 oranında arttırılmaktadır (TPA,2015).

Japonya 24 Aralık 2015 tarihinde 2016 yılında belgelendirme yükümlülüğünü OECD tarafından yürütülen BEPS eylem planlarında belirtilen üçlü yapıya dönüştüreceğini açıklamıştır. Buna göre ana belgeler (master file)' de şirketin genel bilgileri, transfer fiyatlandırması politikası, gelirlerinin ve faaliyetlerinin dünya çapındaki dağılımı hakkında bilgi verilecektir Hem Japon şirketler hem de çok uluslu şirketlerin Japon iştirakleri ilgili ülkeye özgü belgelendirme raporu olarak adlandırılan local file'ı 1 Nisan 2017 tarihinden itibaren düzenlemek durumundadır. Master file ve ülke bazlı bildirim yükümlülüğüne uymayan mükelleflerin karşılaşacakları cezalar daha sonra direktiflerle açıklanacaktır (PWC,2016).

Hindistan: Transfer fiyatlandırması kapsamında ilişkili kişilerle gerçekleşen işlemlerin emsallere uygun bir şekilde gerçekleştiği ispatlama zorunluluğu mükellefe aittir. Dolayısıyla mükellef düzenlediği belgelerde şirket profili, sektörel bilgiler ve gerçekleştirilen ulusal ve uluslararası işlemlerin niteliği ve niceliğine ilişkin bilgileri göstermek zorundadır. Ülkede transfer fiyatlandırması konusundaki en önemli belge yeminli mali müşavirler tarafından hazırlanan "3 ECB" isimli formdur. Bu formda emsal fiyatın tespitinde seçilen yöntem ve bu yöntemin seçildiğine dair analizlerin yer alması gerekmektedir. Ülkede mükellefin idareye ibraz etmiş olduğu belgelerde eksik veya yanıltıcı bilgi olması durumunda gerçekleştirilen uluslararası işlem tutarının % 2'si oranında ceza uygulanmaktadır. Bu cezanın dışında muhasebeci raporu olarak adlandırılan ve temel belge niteliğinde olan "3 ECB" isimli formun verilmemesi durumunda ise 100.000 Hint Rupisi tutarında ceza ödemesi yapılmaktadır (KPMG, 2015a).

Çin Halk Cumhuriyeti: Ülkede faaliyet gösteren çok uluslu şirketler veya bu şirketlerin iştirakleri yıllık beyannamelerini düzenlerken ilişkili kişilerle gerçekleştirdikleri işlemleri açıklayan raporu beyannamelerine eklemekle yükümlüdürler. Bu raporda şirketin organizasyon yapısı, ilişkili kişilerle gerçekleştirilen işlemlerin niteliği ve niceliği hakkında bilgi ile şirketin seçtiği transfer fiyatlandırması yöntemine ilişkin bilginin doğru bir şekilde gösterilmesi gerekmektedir. Söz konusu bilgilerde hata olması durumunda mükellef yanlış ve eksik beyanda bulunmuş olacağından cezai yaptırımla karşı karşıya kalacaktır. Ayrıca mükellefler, tespit edilen matrah farkının üzerinden faiz ödemekle yükümlü olacaktır (Markham ve Liao, 2014).

Kanada: Transfer fiyatlandırmasında mükellefler tarafından tutulması gereken temel belge T-106 kodlu belgedir. Bu belgede Kanada mukimi olmayan şirket-

lerle gerçekleştirilen işlemlerin tutarı, verilen avanslar, kullanılan krediler ve şirketin emsal bedel tespitinde kullandığı transfer fiyatlandırması yönteminin yer alması gerekmektedir. Bu belgenin geç verilmesi halinde günlük yirmi beş Kanada Doları ceza kesilmekte hiç verilmemesi halinde söz konusu ceza on iki bin Kanada Doları’na kadar yükselmektedir. Belgelendirme yükümlülüğüne uyulmamasından dolayı verilen cezanın yanında tespit edilen matrah farkı için %10 oranında cezai yaptırım uygulanmaktadır (KPMG, 2015b).

Amerika: Transfer fiyatlandırmasına ilişkin kuralların temelini oluşturan Amerika’da mükellefler en iyi yöntem kuralını uygulayarak seçtikleri transfer fiyatlandırması yöntemine ilişkin tüm belgeleri saklamak ve gerektiğinde ibraz etmekle yükümlüdürler. Temel belgeler ve destekleyici belgeler olmak üzere ikili bir ayrıma tutulan tüm belgeleri mükellefler üç yıl süre ile saklamakla yükümlüdürler. Temel belgelerde mükellefe ilişkin genel bilgiler yer almaktadır. Bu belgeleri BEPS kapsamında belirtilen master file’a benzetmemiz mümkündür. Ülkede transfer fiyatlandırmasına yönelik cezaları değerlendirmek gerekirse işlemsel cezalar ve net düzeltme cezası olmak üzere iki farklı ceza türü söz konusu olup bu cezalardan ilki emsal bedelin doğru tespit edilmemesi durumunda uygulanır. İşlemin niteliğine göre tespit edilen matrah farkının %20 si veya %40 oranında cezai yaptırım söz konusudur. Net düzeltme cezası ise toplam vergi kaybı üzerinden hesaplanmaktadır (Kurdoğlu, 2013). IRS tarafından açıklanan eylem planında Haziran-Temmuz 2016 tarihleri arasında transfer fiyatlandırmasında şeffaflığı arttırmak ve bilgi değişimini kolaylaştırmak için 6011 ve 6018 sayılı kanunlarda düzenlemeler yapılarak ülke bazlı transfer fiyatlandırması raporun yürürlüğe girmesi için çalışmalar yapılacağı belirtilmiştir (Ernick,t.y.).

Fransa: 2010 yılından itibaren yapılan düzenlemelerle çok uluslu şirketlerin uymak zorunda oldukları belgelendirme yükümlülükleri ağırlaştırılmıştır. Büyük ölçekli şirketler 2257 kodlu formu doldurmak zorunda olup bu formda şirketin genel ve özel bilgilerinin yer aldığı iki ayrı bölüm bulunmaktadır. Bu belgeyi bütün olarak değerlendirmek gerekirse şirketin transfer fiyatlandırması politikası ve ilişkili şirketler ile gerçekleştirdiği tüm işlemlerin bilgilerini bu formda bulmak mümkündür. Söz konusu belgelerin üç yıl süre ile saklanması gerekli olup saklama ve ibraz yükümlülüğüne uyulmaması durumunda vergi matrahının %5 oranında ceza kesilmektedir (PWC, 2014a). BEPS planının güçlü bir destekleyicisi olan Fransa 2016 mali yılından itibaren yukarıdaki belgelere ilaveten ülke bazlı transfer fiyatlandırması raporu uygulamasını da belgelendirme yükümlülüğüne eklemiştir

Almanya: Ülkede gerçek olay belgelendirmesi ve uygunluk belgelendirmesi olmak üzere iki ayrı belge yükümlülüğü bulunmaktadır. Gerçek olay belge-

lendirmesi şirketin organizasyon yapısı hakkında bilgi vermektedir. Genel bilginin yanı sıra emsal bedelin tespitine dayanak oluşturacak fiyat listesi vb. listelerde bu belgenin eklerini oluşturmaktadır. Uygunluk belgelendirmesi ise grup içi transfer fiyatlandırması stratejisini ortaya koymakta ve ilişkili şirketlerin fonksiyon ve risk analizleri bu belgeye eklenmektedir (Rasch, 2013). Mükellefler istenildiği takdirde söz konusu belgeleri altmış gün içerisinde ibraz etmezlerse ispat yükü mükellefe geçmekte ve ağırlaştırılmış cezai yaptırımlar söz konusu olmaktadır. Kayıtların gecikmeli ibrazında günlük en az 100 € tutarında gecikme faizi uygulanmaktadır. Belgelerin hiç verilmemesi halinde ise tespit edilen matrah farkının %5-%10 oranında ceza kesilmektedir (Rasch, 2013).

Kore: 2011 yılında yapılan değişiklikler belgelendirme yükümlülüğü açısından özel bir öneme sahiptir. Yapılan düzenlemeler neticesinde birincil ve ikincil belgeler olmak üzere ikili bir belgelendirme yükümlülüğü söz konusu olmuştur. Birincil belgelerde seçilen transfer fiyatlandırması yöntemi, uluslararası işlemlerin özeti ve yurtdışı iştiraklerin gelir tabloları yer almaktadır. İkincil belgelerde ise kurumsal fiyatlandırma politikaları, organizasyon şeması ve iş tanımları yer almaktadır (PWC, 2014b). Dolayısıyla transfer fiyatlandırması sisteminin temelini birincil belgeler oluşturmakta olup mükelleflerin idareye karşı kendi haklıklarını ispat edebilmeleri açısından önem arz etmektedir. Her iki belgede yetkilerin talebini izleyen altmış gün içerisinde ibraz edilmeli ve yedi yıl süre ile de saklanmalıdır. Kore’de iki farklı cezai yaptırım bulunmaktadır. İlk yaptırım eksik beyanda bulunulmasına ilişkindir. Bu durumda tespit edilen matrah farkının %10 oranında ceza ödenmektedir. Eksik ödeme olarak adlandırılan ikinci durumda yıllık %10,95 oranında ceza söz konusu olup bu cezanın toplam tutarı 100 milyon Kore Won’nu aşamaz (Crowehorwath, 2013).

İngiltere: Transfer fiyatlandırması işlemlerinin belgelendirilmesi için özel bir belge ihdas edilmemiştir. Mükelleflerin ilişkili kişilerle gerçekleştirdiği işlemlere ilişkin tüm kayıtları tutması zorunludur. Bu kayıtlarda şirketin organizasyon yapısı, ilişkili kişilerle gerçekleşen her türlü distribütörlük anlaşmaları, hizmet anlaşmaları, maliyet paylaşım anlaşmaları, ar-ge anlaşmalarına ilişkin bilgiler, kullanılan transfer fiyatlandırması yöntemi ve buna ilişkin ekonomik analiz yer almalıdır. Gerekli görülen hallerde işlemin niteliğine göre mükelleften transfer fiyatlandırması politikasına ilişkin yazılı açıklama, fiyat değerlendirme raporu, karşılaştırılabilirlik analizi ve işlev analizine ilişkin belgelerin de istenmesi de mümkündür (Biçer, 2009). Dolayısıyla ülkede kendi kendini değerlendirme kapsamında incelenen ülkelere nazaran belgelendirme yükümlülüğün daha ağır olduğunu söylemek mümkündür. Söz konusu belgelerin altı yıl saklanması gereklidir. Ülkede cezalar neden olunan gelir kaybının %30’undan başlamakta ve mükellefin bilinçli bir şekilde vergi kaçırdığına dair bilgilerin oluşması halinde %100’üne kadar yükselmektedir (Doğan vd., 2013).

Brezilya: Mükellefler; gelir idaresi tarafından geliştirilen ulusal muhasebe sistemi üzerinden tüm belgelerini elektronik ortamda düzenlemektedirler. On-line olarak doldurulan yıllık gelir formunda mükellefler ilişkili kişilerle gerçekleştirdikleri işlemlerin niteliğini ve niceliğini ayrıca ithalat ve ihracat işlemlerinde seçilen yöntemi belirterek 30 Eylül’ e kadar teslim etmek zorundadırlar. Söz konusu belge gelir idaresi tarafından istenildiği takdirde yirmi gün içerisinde ibraz edilmelidir. Özel bir transfer fiyatlandırması cezası bulunmama ile birlikte tespit edilen matrah farkının %75’i oranında cezai yaptırım söz konusudur. Eğer mükellefin vergi kaçakçılığı yaptığına dair deliller söz konusu ise söz konusu ceza ağırlaştırılmış olarak uygulanır. Bu durumda mükellef tespit edilen matrah farkının %112.5’ i oranında ceza öder. Aynı zamanda Brezilya Merkez Bankası tarafından tespit edilen günlük gecikme faizi de cezalar arasında yer almaktadır (PWC, 2013).

Türkiye: Mart 2016 tarihinde Gelir İdaresi Başkanlığı tarafından 3 Seri Numaralı “Transfer Fiyatlandırması Yoluyla Örtülü Kazanç Dağıtımı Hakkında Genel Tebliğ Taslağı” yayınlanmıştır. Türkiye’de mukim Çok Uluslu İşletmeler 1 Ocak 2016 ve sonrasında başlayan hesap dönemleri için transfer fiyatlandırması dokümantasyonunu BEPS’e uygun olarak üç aşamalı olarak hazırlayacaktır. Bu kapsamda öncelikli olarak; Çok uluslu işletmeler grubu kapsamında bulunan ve bir önceki hesap dönemi sonu bilançosundaki aktif büyüklüğü ve gelir tablosundaki net satış hasılat tutarı 250 milyon TL ve üzerinde olan kurumlar vergisi mükellefleri tarafından, “Ana Rapor” un, hazırlanması gerekmektedir. Ana rapor; kurumlar vergisi beyannamesinin verilme süresini takip eden ikinci ayın sonuna kadar hazırlanmalıdır. İkinci belge olarak ülke raporu düzenlenecektir. Üçüncü belge olarak da Ülke Bazlı Raporlama ’nın yapılması gerekmektedir. Ülkemizde 6728 sayılı kanun ile yapılan değişiklikle birlikte belgelendirme yükümlülüğünün yerine tam ve zamanında getirilmesi durumunda indirim müessesesi sisteme eklenmiştir. Buna göre; Transfer fiyatlandırmasına ilişkin belgelendirme yükümlülüklerinin tam ve zamanında yerine getirilmesi kaydıyla, örtülü olarak dağıtılan kazanç nedeniyle eleştirilen mükellefler için zamanında tahakkuk ettirilmemiş veya eksik tahakkuk ettirilmiş vergiler için vergi ziyayı cezası %50 indirimli olarak uygulanacaktır.

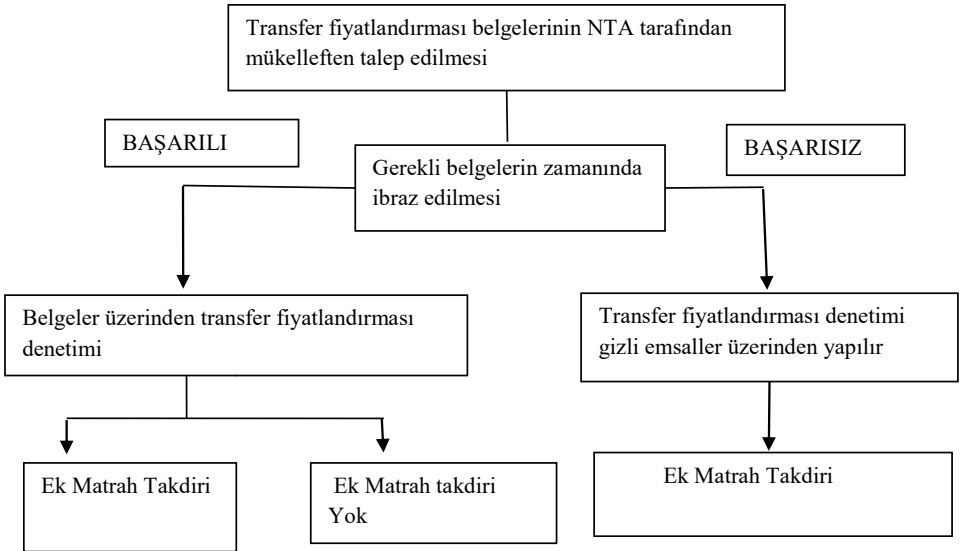
Denetim

Denetim konusu transfer fiyatlandırmasında özel bir öneme sahiptir. Bunun nedeni ise bir mükellefin bir ülke mevzuatına göre incelenmesi sonucunda elde edilen sonuçları diğer ülkenin vergi idaresinin kabul etmemesi durumunda çifte vergilendirme sorunun ortaya çıkacak olmasıdır. Bu yüzden ülkelerin son dönemde çalışmalarını transfer fiyatlandırması yöntemlerinden belgelen-

dirme ve denetim yükümlülüğüne kaydırıldığı görülmektedir. Bu kapsamda çalışmamızda ülkelerin yapmış oldukları transfer fiyatlandırması denetimleri ve denetim sürecinde çok uluslu şirketlerin hakları ve yükümlülükleri özel bir öneme sahiptir. Dolayısıyla çalışmamızda ülke seçiminde en etkin transfer fiyatlandırması denetimi yapan ülkeler tercih edilmiştir.

Japonya: Transfer fiyatlandırması denetimlerini en sıkı şekilde yürüten ülkelerin başında gelmektedir. Japonya’da çok uluslu şirketlerin özellikle Ulusal Vergi Dairesi tarafından belirlenen sektörlerde faaliyet gösteren şirketlerin denetime tabi tutulma riski yüksektir. Belirli sektörler dışında düşük kâr beyanında bulunan şirketler, gayri maddi varlık alım satımında buluna şirketler ile vergi cennetlerinde faaliyette buluna şirketler ağırlıklı olarak denetime tabii olmaktadır (TPA,2015). Şekil 1’de de gösterildiği üzere üç ile beş yıl süren denetim sürecinin denetim sürecinin başlangıç aşamasını Ulusal Vergi Dairesi (National Tax Agency-NTA) tarafından transfer fiyatlandırması belgelerinin mükelleften istenmesi oluşturmaktadır. Otuz gün içerisinde belgeler mükellef tarafından ibraz edilirse belgedeki bilgiler üzerinden denetim yapılmakta belgeler ibraz edilmezse gizli emsal kullanımına gidilmektedir. İncelemeler sonucunda ek matrah takdiri yapılabilmektedir (PWC, 2016). Dolayısıyla ülkede transfer fiyatlandırması belgelendirme yükümlülüğüne uyulması çok uluslu şirketleri denetim ve ceza riskinden korumaktadır. Denetim ve ceza riskinin yüksek olmasından dolayı ülkede Peşin Fiyatlandırma Anlaşmalarına yönelik talepler de artış göstermektedir.

Şekil 1: Japonya’da Transfer Fiyatlandırması Denetim Süreci

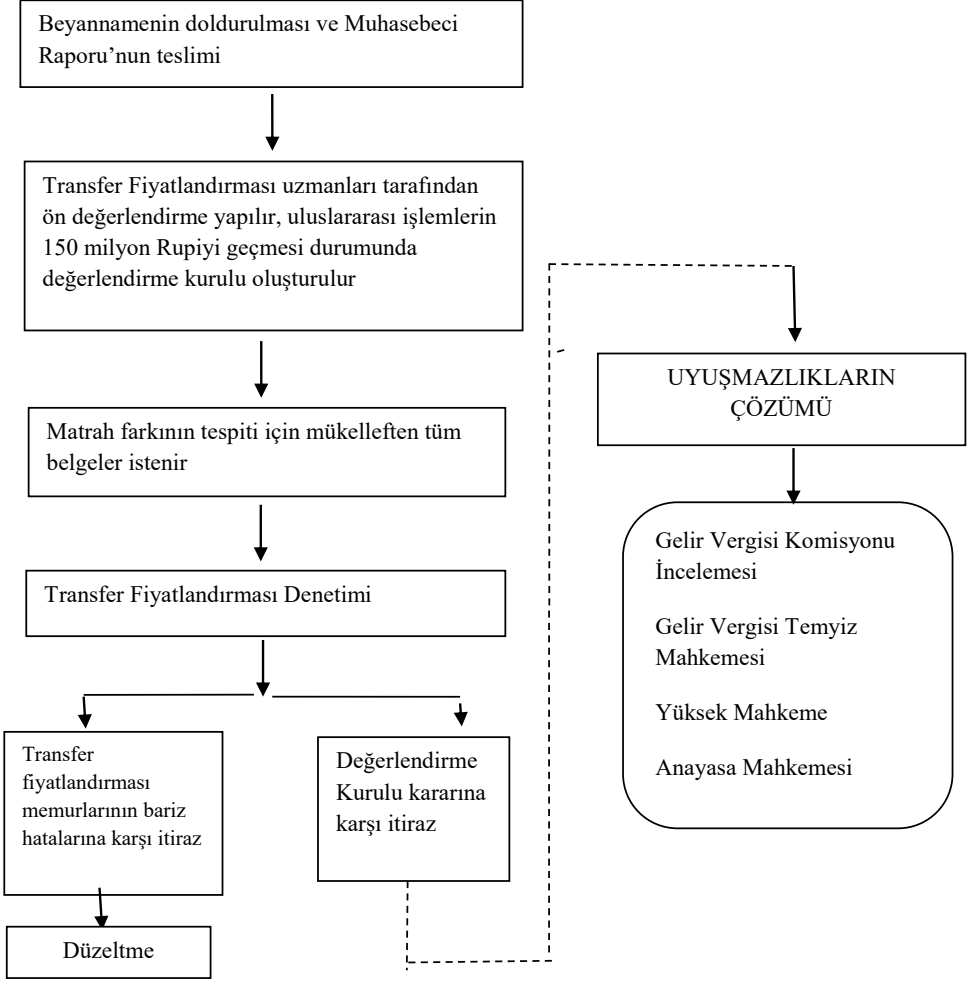

Kaynak: (BDO,2011)

Hindistan: 2003 yılından itibaren Hindistan transfer fiyatlandırması denetimlerini en etkin şekilde gerçekleştiren ülkeler arasında yer almaktadır. İncelenecek mükellefin seçiminde çeşitli risk göstergelerinden yararlanılmaktadır. İlişkili kişilerle gerçekleşen işlemlerde zarar beyanı söz konusuysa, yönetici ücretleri emsallerine nazaran yüksek ise şirketin tedarikçileri zarar beyanında bulunuyorsa mükellefin riski yüksektir ve denetim süreci başlamalıdır (TP Week,2015). Çok uluslu şirket yukarıda risk göstergelerinden birini sahipse ve belgelendirme yükümlülüğünde eksiklik söz konusuysa denetim başlamaktadır.

Şekil 2’de Hindistan’da transfer fiyatlandırması denetim süreci açıklanmıştır. Ülkede, denetimin otuz ay içinde tamamlanması gerekmektedir. Bu süre mücbir sebepler dolayısıyla kırk altı aya kadar uzayabilmektedir. Denetim süreci sonunda tespit edilen matrah farkı yüz elli milyon Rupinin üzerinde ise dosya tekrar değerlendirmeye alınır ve daha kapsamlı bir denetim süreci başlar. Bu durumda denetimin süresi altı yıla kadar uzamaktadır. Hindistan’ın transfer fiyatlandırması denetim mekanizmasını diğer ülkelerden ayıran en önemli husus mükellefin tespit edilen matrah farkına itiraz edebileceği bir yapının sistem içerisinde tanımlanmış olmasıdır. Mükellef transfer fiyatlandırması denetim memurunun bariz hatalarına karşı itiraz edebilir bu durumda hata varsa düzeltilir. Ayrıca değerlendirme kurulu tarafından tespit edilen matrah farkına da dava açma suretiyle itiraz etme hakkına sahiptir. Bu aşamada mükellef konuyu Anayasa Mahkemesine taşıyabilmektedir (Srivatsan ve Jain, 2015).

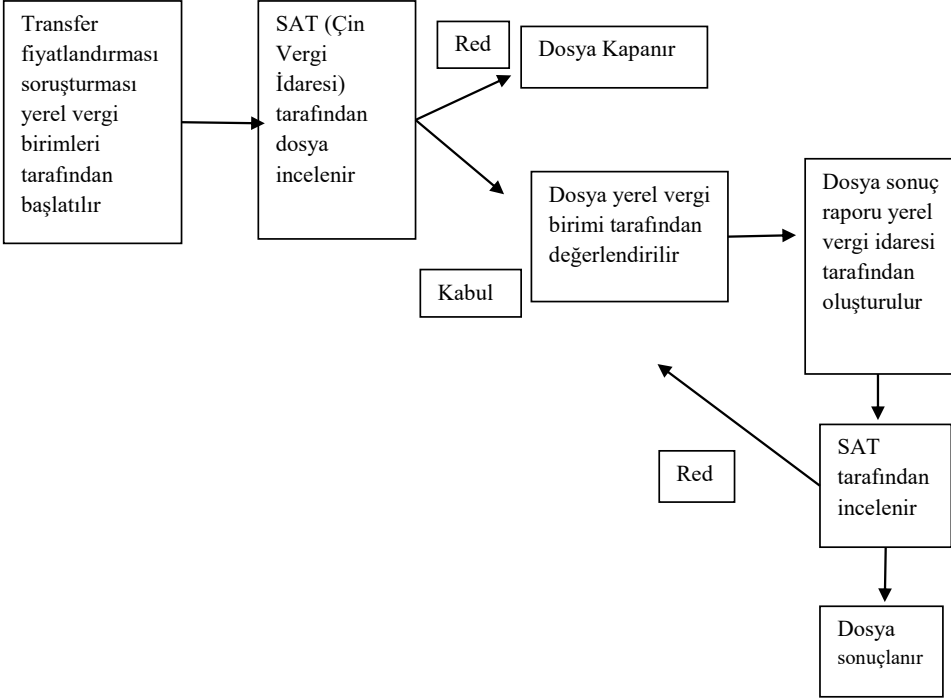

Şekil 2: Hindistan'da Transfer Fiyatlandırması Denetim Süreci

Kaynak: (Srivatsan ve Jain, 2015)

Çin Halk Cumhuriyeti: Çin'de faaliyette bulunan çok uluslu şirketlerinin sayısının artmasına bağlı olarak öncelikli olarak maddi duran varlıkların denetimi üzerine yoğunlaşmış son yıllarda ise gayri maddi varlıklarda emsal fiyat tespitinin doğru yapılması da önem kazanmıştır. Denetim süreci içerisinde Çin Vergi İdaresi sadece mükellefin beyan ettiği bilgiler ile yetinmemekte aynı zamanda bilgi değişim anlaşmaları ve finansal kurumlardan elde ettiği bilgilerden de yararlanmaktadır (Markham ve Liao, 2014).

Şekil 3: Çin’de Transfer Fiyatlandırması Denetim Süreci

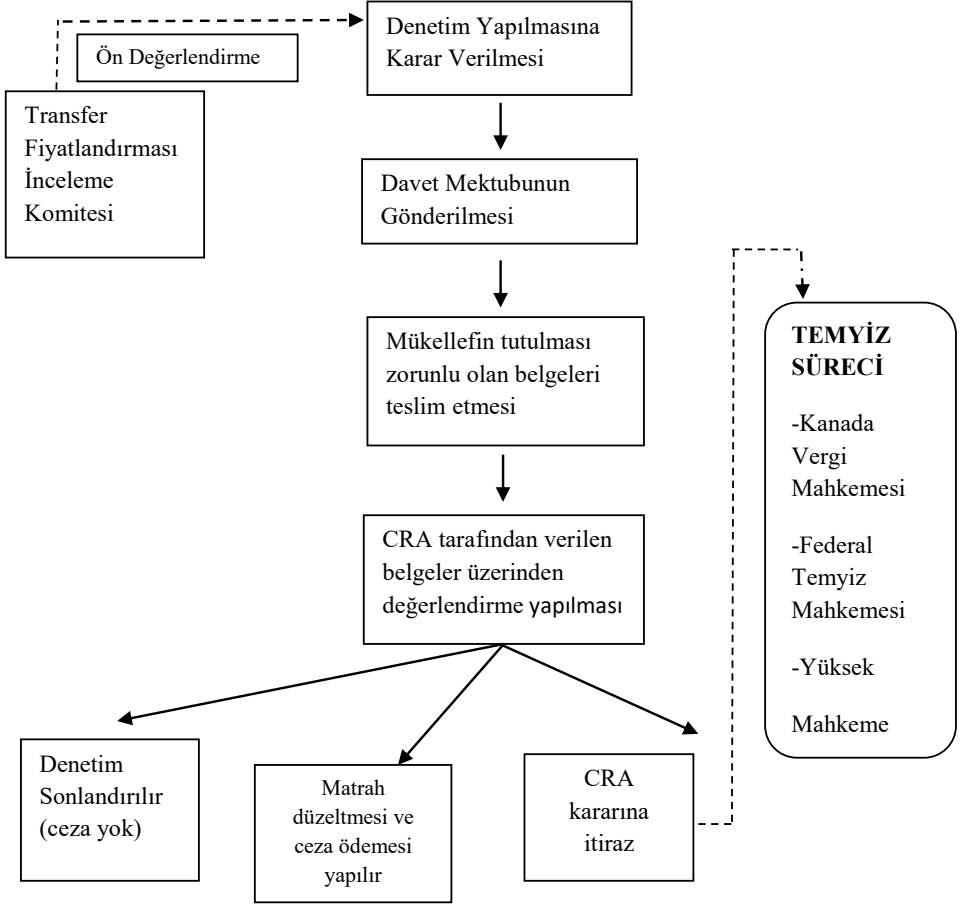
Kaynak: (Wenqin,2015)

Çin’de incelenen diğer ülkelerde olduğu gibi risk göstergeleri üzerinde denetleyeceği mükellefi veya mükellef grubunu seçmektedir. İlişkili kişilerle yüksek tutarlarda işlem gerçekleştiren şirketler, uzun süre zarar beyan eden veya düşük karla çalışan şirketler, vergi cennetlerinde mukim ilişkili şirketlerle ticari bağları olanlar ve son olarak belgelendirme yükümlülüğünü tam olarak yerine getirmeyen mükellefler riskli mükellefler olarak kabul edilmekte ve öncelikli olarak denetime tabi tutulmaktadır. Çin’de diğer ülkelerden farklı olarak denetimde ikili bir yapı söz konusudur. Şekil 3’de de gösterildiği üzere belirtilen risk göstergeleri doğrultusunda seçilen mükellefler öncelikli olarak yerel düzeyde denetime tabi tutulmaktadır. Yerel düzeyde yapılan inceleme sonra dosya SAT tarafından incelenerek kabul veya ret edilir. Dosya kabul edilirse yerel vergi idaresi tarafından denetim raporu oluşturulur söz konusu rapor SAT tarafından kabul edilirse tespit edilen matrah farkı üzerinden mükellef cezai yaptırımla karşı karşıya kalır (Wenqin, 2015).

Kanada: Son yıllarda Kanada agresif vergi denetimi yapan ülkelerden biri olmuştur. Ülkede üst üste zarar beyanında bulunan şirketlerin, belgelendirme yükümlülüğünü eksik yerine getiren şirketler, yeniden yapılanma yapan şir-

ketler ve kullandıkları transfer fiyatlandırması yöntemini değiştiren şirketlerin denetim riski yüksektir.

Şekil 4: Kanada’da Transfer Fiyatlandırması Denetim Süreci

Kaynak: (Kroft, 2015)'den yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Denetime başlamadan önce transfer fiyatlandırması inceleme komitesi saha incelemesi yapar ve mükellefe davet mektubu gönderir. Davet mektubunu alan mükellef gerekli belgeleri idareye teslim eder ve belgeler üzerinden değerlendirme yapılır. Yapılan değerlendirme neticesinde matrah farkı tespit edilirse düzeltme işlemi yapılır. Hindistan’da olduğu gibi Kanada’ da mükellefin matrah düzeltmesine itiraz etme hakkı söz konusudur. Temyiz sürecinde mükellef Kanada Vergi Mahkemesi’ ne veya federal temyiz mahkemelerine dava açabilir. Kanada’ nın diğer ülkelerden farklı olan yönü ise 2012 yılından itibaren büyük ölçekli vergi mükellefleri ile vergi idaresi arasında yapılan toplantılardır. Bu toplantılarda denetim anlayışındaki değişimler ve idarenin dik-

kat ettiği risk göstergeleri ve bir sonraki dönem neler yapılması gerektiği hakkında bilgi verilmektedir (FitzGerald ve McCordan,2014). Bu toplantılar daha etkin bir diyalog ortamı sağladığından mükelleflerin uyumunu arttırmakta ve mükellefler açısından belirsizlikleri en az düzeye indirmektedir.

Amerika: Ülkede faaliyette bulunan çok uluslu şirketlerin sayısının fazla olması ve 2008 yılından itibaren bu şirketlerin daha etkin vergilendirilmesi ihtiyacı neticesinde 2010 yılında transfer fiyatlandırması uzmanlarından oluşan bir birim kurulmuştur. Bu birim tarafından 2014 yılında kamuoyu ile paylaşılan raporda yirmi dört aylık denetim süreci planlama, yürütme ve çözüm aşaması olarak üç aşamaya ayrılmış ve her aşamanın kaç ay süreceği belirtilmiştir ve denetimde kalite standartlarına uyulacağı taahhüdünde bulunulmuştur (IRS,2015). Bu uygulama Amerika dışında incelenen hiçbir ülkede bulunmamaktadır. Diğer ülkelerde toplam denetim süreci hakkında bilgi verilmekte ancak denetim sürecinin aşamaları ve bu aşamaların ne kadar süreceği hakkında mükellefe bilgi verilmemektedir. Altı ay süren ön denetim aşamasında şirketin tutmuş olduğu transfer fiyatlandırması belgeleri ve şirket tarafından yapılan işlevsel analiz değerlendirilmekte ve sonrasında ise denetim süreci hakkında şirket yöneticileriyle bilgilendirme toplantısı yapılmaktadır. Asıl denetim yöneticilerle yapılan toplantı sonrasında başlamakta ve on dört ay sürmektedir. Burada işlemler diğer emsalleri ile karşılaştırılarak mükellefin bildirimleri ile kontrol edilir. Son aşama olan çözüm aşaması ise dört ay sürmektedir. Bu aşamada denetim sonuçları mükellef ile paylaşılır. Bu aşamada belgelendirme yükümlülüğünü eksik yerine getiren mükelleflere otuz günlük bir ek süre tanınır. Bu süre içinde mükellefler eksik belgelerini tamamlamazlarsa denetim raporu tamamlanır ve ceza kesinleşir (Ernest Young, 2015).

Fransa: Transfer fiyatlandırması denetimleri vergi denetçisi ve transfer fiyatlandırması uzmanı ile birlikte yapılmaktadır. Ülkede yapılan denetimlerin iki yıl içerisinde tamamlanması planlanmaktadır. Amerika’ da olduğu gibi iki yıllık denetim sürecinin işleyişi aşamalara ayrılmıştır. Ancak Amerika’dan farklı olarak her bir aşamanın ne kadar süreceği açıklanmamıştır. Denetim sürecinin ilk aşamasında özel ve kamusal veri tabanlarından şirketin ekonomik, finansal ve vergisel bilgileri toplanır ve bu bilgiler değerlendirilir. Bu ön değerlendirme sonrasında denetim süreci planlanır ve arkasından mükellef ile bilgilendirme toplantısı yapılır. Bilgilendirme toplantısından sonra şirketten tutulması gereken belgeler alınır ve bu belgeler üzerinden gerekli incelemeler de yapıldıktan sonra denetim süreci tamamlanır ve rapor hazırlanır (OECD, 2014).

Almanya: Kurumlar vergisi kapsamında yapılan rutin denetimlerin en önemli kısmını transfer fiyatlandırması oluşturulmaktadır. Yapılan denetimler üç ila beş yıl içerisinde sonuçlandırılmaktadır. Ülkede düşük kar marjı ile çalışan

veya sürekli zarar beyanında bulunan şirketler, gayrimaddi varlık transferi yapan şirketler, simülasyon yoluyla emsal bedel tespit eden şirketler riskli şirketler olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca ana şirket ve iştirakleri arasındaki faiz ödemeleri ve nakit havuzu uygulamaları çerçevesinde kullanılan krediler riskli işlemler olarak kabul edilmektedir (OECD, 2013).

Kore: Son dönemde royalty ödemeleri ve yönetim ücretleri başlıca denetlenen konular arasında yer almaktadır. Ayrıca belirlenen sektörlerde daha agresif vergi denetimleri yapılmaktadır. İncelenen diğer ülkelerde de olduğu gibi üst üste zarar beyanında bulunan şirketlerin denetim riski yüksektir (Carey ve Fone, 2015). Ülkede yapılan denetimlerin temelini mükellefin belgelendirme yükümlülüğüne uyup uymadığı oluşturmaktadır. İdarede mükellefin ibraz ettiği belgelerin içeriği hakkında bir şüphe oluşursa denetimin kapsamı genişletilmektedir (PWC, 2014b).

İngiltere: 2008 yılından itibaren transfer fiyatlandırması denetimlerine ilişkin yeni düzenlemelere gidilmiştir. Bu kapsamda öncelikli olarak özel bir transfer fiyatlandırması kurulu kurulmuş ve risk temelli denetim sürecini açıklayan bir rehber yayımlanmıştır. Bu rehberde denetim sürecinin on sekiz ay ile otuz altı ay arasında tamamlanacağı belirtilmiştir. Denetim süreci Transfer Fiyatlandırması Kurulu tarafından tasarlanır. Bu kapsamda büyük şirketler transfer fiyatlandırması birimi ve ulusal transfer fiyatlandırması birimi eş güdümlü çalışarak mükellefin risk analizlerini yapar (HMRC, 2015).

HMRC, transfer fiyatlandırması uygulamaları ile ilgili olarak yayınladığı kılavuzlarda incelenecek mükellefin seçimine ilişkin bazı ilkeler belirlemiştir. Bu kapsamda transfer fiyatlandırması incelemesine başlamadan önce ilişkili kişiler arasında uygulanan transfer fiyatlandırmasının herhangi bir vergisel avantaj meydana getirip getirmediği incelenecektir. Aşağıdaki durumların varlığı transfer fiyatlandırmasında yüksek riskli durumların göstergesi olarak kabul edilmektedir (Ertürk ve Esen, 2013):

- İngiltere’de mukim olan şirketin daha düşük vergi oranına sahip bir ülkede yerleşik bağlı şirketlerine yüksek ödemeler yapılması,
- Zarar beyan eden İngiltere mükellefin söz konusu zararının daha düşük vergi oranına tabi ilişkili bir şirkete yapmış olduğu ödemelerden kaynaklanması,
- İngiltere mükellefi çok uluslu şirketin yüksek Ar-Ge harcaması yaparak geliştirdiği bir varlığın diğer grup üyeleri tarafından kullanılması.

Yukarıdaki durumların tespiti halinde; risk değerlendirme süreci başlamaktadır. Bu kapsamda araştırma konusu firmanın son altı yıla ilişkin mali tabloları incelenir. Bu incelemenin yansira FAME (İngiltere’de şirketlerin mali tablola-

rının yer aldığı veri tabanı) ve diğer veri tabanlarından araştırma yapılması suretiyle aynı sektörde faaliyet gösteren emsaller tespit edilir, çok uluslu şirketin vergi cennetlerinde faaliyet gösteren bağlı şirketleri belirlenir. Son olarak şirketin daha önce vermiş olduğu transfer fiyatlandırması raporları değerlendirilir (Ertürk ve Esen, 2013).

Brezilya: İncelenen ülkeler içerisinde OECD kurallarından farklılık gösteren Brezilya’ da denetimlerde risk göstergelerine başvurulduğu ve transfer fiyatlandırması denetimlerini gerçekleştirmek üzere özel bir birimin ihdas edildiği görülmektedir. Mükelleflerin denetiminde ulusal veri tabanlarından yararlanılmakta ayrıca mükellefin tutmuş olduğu belgeler değerlendirilmektedir (International Tax Review, 2015). Denetim sürecinin başlangıcında mükellefin on-line olarak doldurduğu belgeler incelenmektedir. Dolayısıyla belgelendirme yükümlülüğünü yerine getiren mükellefler belirli ölçüde korunurken bu ödevini yerine getirmeyen mükellefler daha kapsamlı bir vergi denetimine tabi olmaktadır. Böyle bir durumda mükellefin tüm muhasebe kayıtları vergi idaresi tarafından istenebilmektedir. Brezilya’da transfer fiyatlandırması denetimlerinin en önemli kısmını ithalat işlemleri oluşturmakta olup bu konuda vergi müfettişleri bağımsız bilgi toplama hakkına da sahiptir (PWC, 2013).

Türkiye: Ülkemizde, transfer fiyatlandırması denetimleri 2011 yılından itibaren Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı bünyesinde Örtülü Sermaye, Transfer Fiyatlandırması ve Yurtdışı Kazançlar Grup Başkanlıkları tarafından yürütülmektedir. Transfer fiyatlandırması incelemelerini tabi olacağı usuller hakkında ülkemizde özel bir düzenleme yapılmamakta olup 213 sayılı VUK’un incelemeye ilişkin genel hükümleri uygulanmaktadır. Grup bünyesinde görev yapan müfettişler tam inceleme sırasında mükelleflerin ilişkili işlemler yapmış oldukları işlemleri, vergi cennetlerine yapılan ödemeleri, şirket ortakları veya ortaklarla ilişkili kişilerden doğrudan veya dolaylı olarak işletmede kullanılan borçlar incelemenin önemli konularını oluşturmaktadır (VDK, 2014).

Ülkemizde transfer fiyatlandırması denetimlerinde risk odaklı denetime geçmekle birlikte bu süreç gelişmiş ülkelere kıyasla daha başlangıç aşamasındadır. Bu kapsamda öncelikle VDK Risk Analiz Sistemi (VDK-RAS) oluşturulmuştur. Bu sistem üzerinden mükelleflerin faaliyetlerini gruplar ve sektörler itibarıyla analiz edilmekte, mukayeseler yapılmakta ve bu suretle risk alanlarını tespit dilmektedir. İlişkili kişilerle yapılan işlemler, uzun yıllar boyunca zarar beyanında bulunan şirketler, yurt dışı mukim şirketlere yüksek tutarlı gayrimaddi hak ödemesi yapan şirketler riski yüksek mükellef grubu olarak kabul edilmektedir (Ertürk ve Esen, 2013).

SONUÇ

Transfer fiyatlandırması, çoğunlukla sadece çok uluslu şirketleri ilgilendiren bir konu olarak gözükmese de çok sayıda tarafı eş zamanlı olarak ilgilendiren bir konudur. Transfer fiyatlandırmasının küresel ticaretin önemli bir kısmını elinde tutan çok uluslu şirketler tarafından vergi planlaması aracı olarak kullanılması ve bunun neticesinde ülkelerin vergi kaybına uğratması tartışmaların başlamasına neden olmakta ve bu konuda yasal düzenlemeler yapılmasını gerekli kılmaktadır. Bu kapsamda çok uluslu şirketlerin esnekliği de dikkate alındığında ülkelerin ortak bir strateji geliştirmesi gerekmektedir. Bu kapsamda; uluslararası vergi hukuku alanında en kapsamlı çalışma olarak değerlendirilen Matrah Aşındırması ve Kâr Aktarımı Eylem Planı yayımlanmıştır. BEPS'in amacı; vergi kayıplarının önüne geçmek amacıyla ekonomide faaliyet gösteren tüm birimlerin adil bir şekilde vergi yüküne katılmasıdır.

Planın adeta merkezinde bulunan transfer fiyatlandırması düzenlemelerini değerlendirdiğimizde; bu kapsamda en iyi sonuç alınan alanlarından biri transfer fiyatlandırmasına ilişkin belgelendirme yükümlülüğüdür. Üçlü bir belgelendirme yükümlülüğü öngörülmekte olup çalışmada incelenen ülkelerin kademeli bir şekilde bu yükümlülüğe uymaya başladıkları görülmektedir. Bu bağlamda; incelenen tüm ülkelerde belgelendirme yükümlülüğünün ağırlaştırıldığı gözlemlenmektedir. Ülkelerin cezalara ilişkin genel yaklaşımı değerlendirildiğinde belgelendirme yükümlülüğüne uyulmaması durumunda mükellefin karşılaşacağı para cezası yaptırımlarının giderek ağırlaştığını söylemek mümkündür. Türkiye hariç diğer ülkelerde vergi denetim elemanlarının tanzim ettiği raporlara idari itiraz mekanizması mevcuttur. Türkiye'de ise uzlaşma aracılığıyla itilaflar azaltılmaya çalışılmaktadır. Ancak uzlaşmada vergi inceleme raporu müzakere edilmemekte, mükellefin rapora ait itirazı dava açmak suretiyle mümkün olmaktadır. İncelenen ülkeler içerisinde özellikle Hindistan'da bu süreç oldukça ayrıntılı olarak mükellefe açıklanmaktadır. Dolayısıyla bu süreç idare ile mükellef arasında bir güven ortamının oluşmasına da katkı sağlamaktadır. Ülkemizde de denetim sonrası sürecin sağlıklı işleyebilmesi için bu yönde bir düzenleme yapılması kanaatimizce faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Ataç, K. (2016). Vergi Literatüründe Yeni Bir Kavram “Aşırı Sermayelendirme” (Thick Capitalization), *Vergi Dünyası Dergisi*, 413, 159-163.
- BDO (2011). The Recent Tax Reform in Japan, *Transfer Pricing News*, 05.03.2015 tarihinde, http://www.bdointernational.com/Publications/TaxPublications/Documents/Transfer%20Pricing%20News_60511.pdf, adresinden erişildi.
- Biçer, R. ve Erginay, M. (2015). OECD Matrahın Aşındırılması ve Karın Aktarılması Eylem Planı ve Türkiye’ye Etkileri, *Vergi Dünyası Dergisi*, 326, 54-68.
- Biçer, R. (2009). *Transfer Fiyatlandırması Uygulama Rehberi*, Ankara: TÜRMOB Yayınları-365.
- Borkowski, S. C. (2010). Transfer Pricing Practices of Transnational Corporations in PATA Countries, *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation*, 19, 35-54.
- Carey, S. ve Fone D. (2015). *Transfer Pricing in Korea*, 06.03.2015 tarihinde <http://www.quanteraglobal.com/wp-content/uploads/2014/09/QuanteraSpecReport-Korea-TP-Sept-2014-PATS.pdf> adresinden erişildi.
- Ceran, Y. (2007). Çok Uluslu Şirketlerde Transfer Fiyatlama ve Pazara Dayalı Hedef Maliyete Göre Fiyatlama İlişkisi, *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 14,101-124.
- Choi S. S. (1998). Comparative Analysis of Transfer Pricing Systems in United States and South Korea, *Digital Commons at Loyola MaryMount University and Loyola Law School*; 20(803), 1998, 803-836.
- Crowe Horwarth (2013). *Asia Pacific Transfer Pricing Update*, 05 Mart 2013 tarihinde http://www.crowehorwath.com/folio/pdf/tax14200a_transfer_pricinginsights.pdf, adresinden erişildi.
- Çakar P. E. ve Saraçoğlu F. (2014) Vergide Özgürlük İlkesi, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XVIII(3-4), 409-433.
- Demirci, A. (2015). Uluslararası Vergi Dünyasından Haberler, *Vergi Dünyası*, 412, 244-252.
- Doğan, Z., Deran A., Köksal A.G. (2013). Factors Influencing the Selection of Methods and Determination of Transfer Pricing in Multinational Companies: A Case Study of United Kingdom, *International Journal of Economics and Financial Issues*, 3(3),734-742,
- Eden, L. ve Smith L.M (2011). *The Ethics of Transfer Pricing*, AOS Workshop on Fraud in Accounting Organizations and Society, London,1-40.

- Ekonomi Bakanlığı (2016). *Hindistan: Doğrudan Yabancı Yatırımlar*, 11.01.2016 tarihinde <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/dislliskiler/ulkeler/ulke-detay/Hindistan/>, adresinden erişildi.
- Ernest Y. (2015). *IRS Releases Transfer Pricing Audit Roadmap*, 05.02.2015 tarihinde <http://www.ey.com/GL/en/Services/Tax/International-Tax/Alert--US-IRS-releases-transfer-pricing-audit-roadmap>, adresinden erişildi.
- Ernick, D. (t.y). *U.S Implementation of BEPS Changes Begins*, 15.01.2016 tarihinde <http://www.bna.com/us-implementation-beps-n57982063528/> adresinden erişildi.
- Ertürk, A. ve Esen, M. (2013). Transfer Fiyatlandırmasında Denetim Yöntemleri, Özellikle Bir Bilgi Bankası Sistemini Gerçekleştirme Olasılığı, F.B Yavaşlar (Ed.) *Uluslararası Tartışma Ortamında Transfer Fiyatlandırması Sempozyumu Bildiri Kitabı* içinde (ss:259-290), İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınevi.
- EY. (2013). *Japan, 2013 Transfer Pricing Global Reference Guide*, 14 01 2016 tarihinde <http://www.ey.com/GL/en/Services/Tax/International-Tax/Transfer-Pricing-and-Tax-Effective-Supply-Chain-Management/2013-Transfer-pricing-global-reference-guide---Japan>, adresinden erişildi.
- Fitzgerald, J. ve McCordan A. (2014). *Canadian Taxpayers are Facing Aggressive Audits by CRA*, 03 04 2015 tarihinde http://www.pwc.com/en_CA/ca/in-print/publications/pwc-canadian-taxpayers-are-facing-aggressive-audits-by-cra-2014-02-en.pdf, adresinden erişildi.
- Gülğün, S. (2015). Vergiye Karşı Direnme Biçimlerinden Agresif Vergi Planlaması: Kavram, Terminoloji ve Unsurları, *Vergi Sorunları*, 327, 132-153.
- HMRC (2015). *Draft Practical Guidance for HMRC Staff on the Use of Alternative Dispute Resolution in Large or Complex Cases*, 24 02 2015 tarihinde <http://www.hmrc.gov.uk/practitioners/adr-guidance-final.pdf>, adresinden erişildi.
- Horst, T. (1971). The Theory of The Multinational Firm: Optimal Behavior Under Different Tariff and Tax Rate, *Journal of Political Economy*, 79/5,1059-1072.
- Huizinga, H. ve Laeven L. (2008). International Profit Shifting Within Multinationals: A Multi-Country Perspective, *Journal Public Economics*, 92(5-6),1164-1182.
- IRS (2015). *Quality Examination Process Reference Guide*, 05.02.2015 tarihinde <http://www.irs.gov/pub/irs-utl/qeprefguide10-01-10.pdf>, adresinden erişildi.

- Işık, H. (2005). *Çok Uluslu Şirketlerde Örtülü Kazanç ve Örtülü Sermaye*, Ankara: T.C Maliye Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, Yayın No:2005/370.
- KPMG (2012a). France, *Global Transfer Pricing Review 2012*, 72-75, 11.05.2015 tarihinde. <http://www.kpmg.com/Global/en/IssuesAndInsights/ArticlesPublications/Documents/gtps2012/francev2.pdf>, adresinden erişildi.
- KPMG (2012b). Japan, *Global Transfer Pricing Review*, 14.01.2016 tarihinde, <https://www.kpmg.com/Global/en/IssuesAndInsights/ArticlesPublications/Documents/gtps2012/japan.pdf>, adresinden erişildi.
- KPMG (2015a). India, *Global Transfer Pricing Review*, 1-8, 03.04.2015 tarihinde, <https://home.kpmg.com/content/dam/kpmg/pdf/2015/10/tp-review-india-v3.pdf>, adresinden erişildi
- KPMG (2015b). Canada, *Global Transfer Pricing Review*, 03.04.2015 tarihinde <https://www.kpmg.com/Global/en/IssuesAndInsights/ArticlesPublications/globaltransfer-pricing-review/Documents/canada.pdf>, adresinden erişildi.
- Kroft Q.C (2015). *CRA Transfer Pricing Audit–Red Flags for Taxpayers*, 03.04.2015 tarihinde, http://mccarthy.ca/pubs/FEB2010_CRA_TransferPricing_Audits_Red_Flags_for_Taxpayers.pdf, adresinden erişildi.
- Kurdoğlu, S. (2013). Transfer Fiyatlandırılmasında Yaptırımlar: Hafif mi Yoksa Ağır mı? (ABD Uygulamasının Türkiye İle Karşılaştırılması), *Vergi Sorunları Dergisi*, 295,148-161.
- Li, J. (2015) China and BEPS: From Norm-Taker to Norm-Shaker”, *Bulletin for International Taxation*, 69(6/7), 2015, 1-22.
- Markham, M. ve Liao Y. (2014). The Development of Transfer Pricing in China, *Australian Tax Forum*,29,715-744.
- Mintz, J. ve Smart M. (2004). Income Shifting, Investment and Tax Competition: Theory and Evidence from Provincial Taxation in Canada, *Journal of Public Economics*, 88, 1149-1168.
- Mooij, R.D. ve Saito I.(2014). Japan’s Corporate Income Tax: Facts, Issues and Reform Options, *IMF Working Paper*, 1-43.
- OECD (2013). *Public Consultation: Draft Handbook on Transfer Pricing Risk Assessment*”,1-40, 07 06 2015 tarihinde <http://www.internationaltaxreview.com/Article/3218198/Germany-Transfer-pricing-risk-assessment.html>, adresinden erişildi.

- OECD (2014). *Discussion Draft on Transfer Pricing Documentation an CbC Reporting*, 1-20, 07 06 2015 tarihinde, <https://www.oecd.org/tax/transfer-pricing/discussion-draft-transfer-pricing-documentation.pdf>, adresinden erişildi.
- Öcal, M. E. (2015). *Teoride, Mevzuatta ve Uygulamada Transfer Fiyatlandırması*, İstanbul: PWC Danışmanlık Hizmetleri Ltd. Şti.,
- PWC (2013). Brazil, *International Transfer Pricing 2013*, 284-297, 20.10.2015 tarihinde <http://www.pwc.com/gx/en/international-transfer-pricing/assets/brazil.pdf>, adresinden erişildi.
- PWC (2014 a). *The French Tax Authorities Have Released the Final Version of the "Light" Transfer Pricing Documentation*, 11 02 2015 tarihinde <http://download.pwc.com/ie/pubs/2014-pwc-french-tax-authorities-release-finalversion-06-10-2014.pdf>, adresinden erişildi.
- PWC (2014 b). Chapter 45: Korea Republic of, *International Transfer Pricing 2013/14*, 553- 561, 05 03 2015 tarihinde <http://www.pwc.com/gx/en/internationaltransferpricing/assets/korea.pdf>, adresinden erişildi.
- PWC (2015). *China Announced Her Stance On BEPS and Her Localisation Plans*, 15.01.2016 tarihinde http://www.pwccn.com/webmedia/doc/635804313412398749_chinatax_news_oct2015_41.pdf, adresinden erişildi.
- PWC (2016). *Outline of 2016 Tax Reform Pertaining to Japanese Transfer Pricing Documentation*, 1-3, <http://www.pwc.com/jp/en/taxnews-transfer-pricing/assets/tpnews-2016-01-en.pdf>, (14.01.2016).
- Rasch, S. (2013). Almanya'da Transfer Fiyatlandırmasına İlişkin Düzenlemeler ve Bunların Uygulanması, F.B Yavaşlar (Ed.) *Uluslararası Tartışma Ortamında Transfer Fiyatlandırması Sempozyumu Bildiri Kitabı* içinde (ss:61-94), İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınevi.
- Sönmez, N. (2016). *Agresif Vergi Planlaması Aracı Olarak Kurum Zararları*, 159-166, 24.01.2016 tarihinde <https://home.kpmg.com/content/dam/kpmg/pdf/2016/06/tr-sorumlu-vergicilik-nihat-sonmez.pdf>, adresinden erişildi.
- Srivatsan, A. ve Jain A. (2015). *Transfer Pricing*, Institute of Cost & Works Accountants of India; 1-80, 23.03.2015 tarihinde <http://www.slideshare.net/KetanNakrani/transfer-pricing-bsrco>, adresinden erişildi.
- Taşdöken, S. (2015). *Matrah Aşındırması ve Kar Aktarımı Eylem Planı Karşısında Türkiye'nin Tutumu Nasıl Olmalıdır?*, 1-3, 19.11.2015 tarihinde <http://www.dunya.com/yorum-inceleme/matrah-asindirmasi-ve-kar-aktarimi-eylem-planı-karsısında-turkiyenin--270278h.htm>, adresinden erişildi.

- Taşkoparan, G. (2013). İnceleme Elemanlarının Transfer Fiyatlandırması Denetimlerindeki Yaklaşımı ve Karşılaştırılabilir Fiyat Yönteminin Uygulanmasındaki Güçlükler, *Vergide Gündem*, Transfer Fiyatlandırması Özel Sayısı,24-27.
- Tokay Acar, U. O. (2013). *Transfer Fiyatlandırması*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Tondkar, R.H., Achilles, W.W. ve Smith J.L. (2005). Transfer Pricing Practices and Regulatory Actions in The U.S and U.K: A Cross-Country Comparison and Analysis, *Advances in International Accounting*, 18,199-217.
- TP Week (2015). *How to Survive a Transfer Pricing Audit in India*, 19.03.2015 tarihinde <http://www.tpweek.com/Article/1935635/How-to-survive-a-transfer-pricing-audit-in-India-.html>, adresinden erişildi.
- TPWeek (2016). *Germany Moves Towards Country-by-Country Legislation*, 18.01.2016 tarihinde <http://www.tpweek.com/Article/3467102/Germany-moves-towards-country-by-country-legislation.html>, adresinden erişildi.
- TPA (2015). *Transfer Pricing Country Summary Japan*, 20.09.2015 tarihinde <https://www.tpa-global.com/files/streamfile24066>, adresinden erişildi.
- TÜSİAD (2015). Transfer Fiyatlandırması Semineri Değerlendirme Raporu, Yayın No:2015-12 / 571.
- VDK (2014). *Faaliyet Raporu 2014*, 1-113, 08.09.2015 tarihinde http://www.vdk.gov.tr/File/?path=ROOT%2FDocuments%2FDosya%2FVDK+2014+Y%-C4%B1%C4%B1+Faaliyet+Raporu_1102.pdf, adrsinden erişildi.
- Wenqin, W. (2015). *China’s Transfer Pricing Tax System*, 1-29, 03.03.2015 tarihinde <http://ciat.afip.gob.ar/documentos/ponencias/1%20Wang%20Wenqin%20%20China.pdf>, adresinden erişildi.
- Ying, Z. (t.y). *China’s Transfer Pricing System*, 1-39, 27.02.2015 tarihinde http://www.taxjustice.net/cms/upload/pdf/Zhang_Ying_1206_Helsinki_ppt.pdf, adresinden erişildi.
- Yoshimura, N. (2013). “Japonya’da Transfer Fiyatlandırmalarına İlişkin Düzenlemeler ve Bunların Uygulanması”, F.B Yavaşlar (Ed.) *Uluslararası Tartışma Ortamında Transfer Fiyatlandırması Sempozyumu Bildiri Kitabı* içinde (ss:41-50), İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınevi.
- 3 Seri No’lu Transfer Fiyatlandırması Yoluyla Örtülü Kazanç Dağıtım Hakkında Genel Tebliğ Taslağı (2007). RG. 18.11.2007-26704 Sayılı
- 5520 Sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu (2006). RG. 28.06.2006-26205 Sayılı.
- 6728 sayılı Yatırım Ortamının İyileştirilmesi Amacıyla Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (2016). RG. 09.08.2016-29796 Sayılı.

CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİ VE KAMU YÖNETİMİNE ETKİLERİ

Presidential Government System and Effects of Public Administration

Gönderim Tarihi: 07.03.2018

Kabul Tarihi: 14.07.2018

Doi: 10.31795/baunsobed.443821

Tahsin GÜLER*

ÖZ: Demokratik hükümet sistemlerinin en yaygın uygulamaları başkanlık sistemi, yarı başkanlık sistemi ve parlamenter sistem olarak bilinmektedir. Günümüzde, bir asrı aşan bir süredir uyguladığı parlamenter sistemi terk etmeye hazırlanan Türkiye, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi olarak ifade edilen, başkanlık sistemi temelli ve Türkiye'ye özgü olarak hazırlanmış yeni bir sisteme geçiş sürecini yaşamaktadır.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi, kamu yönetiminin yapısı ve işleyişi üzerinde ciddi etkiler yaratacaktır. Yeni sistemde özellikle, kamu bürokrasisinin, kaldırılacak olan Başbakanlık kurumu bünyesindeki kurumların ve bakanlıkların bu etkileri en çok hissedecek temel yapılar olacağı aşikar gözükmektedir. Bu bağlamda kamu yönetiminde hızlı karar almaya dönük dinamik bir yapı tasavvuruyla yürütmenin başı olarak ekibini (yardımcıları ve bakanları) kuracak olan Cumhurbaşkanı, üst kademe kamu yöneticilerini atama ve Cumhurbaşkanlığı kararnameleleri çıkarma yetkileriyle kamu yönetiminin ve bürokrasinin işleyişini domine edecektir.

Anahtar Kelimeler: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi, Başkanlık Sistemi, Yürütme.

ABSTRACT: The most common applications of democratic government systems are known as the presidential system, the semi-presidential system and the parliamentary system. Recently, Turkey that prepared to leave the parliamentary system that implemented a very long time, is experiencing the transition to a new system that expressed as a Presidential Government System, based on presidential system and designed to be inheritance to Turkey.

* Dr, Öğr. Üye., Balıkesir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, e-posta: gulert1043@gmail.com, . ORCID ID: orcid.org/0000-0002-7729-5172

Presidential Government System will have serious effects on the structure and function of public administration. In this new system, especially the public bureaucracy, institutions and ministries within the Prime Ministry institution to be removed will be the most affected structures. In this context, the president as a head of executive power, will constitute his team (assistants and ministers) to create a dynamic structure to make a rapid decision in public administration and the president will dominate the functioning of public administration and bureaucracy with the powers of appointing top executives and ordinance power.

Keywords: Presidential Government System, Presidential System, Executive.

GİRİŞ

Siyasal kuruluşların en geniş ve gelişmiş, en iyi örgütlenmiş ve en kapsayıcı olanı, siyasal olaylar ve iktidar ilişkilerinin içerisinde cereyan ettiği kurum olan devlet, modern anlamda ortaya çıktığı Westphalia Barışı'ndan (1648) bu yana klasik siyaset biliminin temel aktörü olmuştur. Devlet gücünü kimin nasıl kullanacağı, hükümet etme hakkını nasıl elde edeceği sorunsalı çeşitli hükümet sistemlerinin ortaya çıkmasıyla çözülmeye çalışılmıştır. Yönetmel devletin inşa sürecinde şekillenmiş ve halende şekillenmekte olan demokratik hükümet sistemlerinin günümüzde en yaygın uygulamaları başkanlık sistemi, yarı başkanlık sistemi ve parlamenter sistem olarak bilinmektedir.

Her ülkenin, kendi tarihsel, siyasal, sosyal ve kültürel yapısına ve konjonktürel şartlara göre şekillendirdiği hükümet sisteminin en iyi yönetimi arama gayesiyle dinamik bir yapı arz etmesi olağan bir durumdur. Bugünlerde yaşanmakta olan Türkiye örneğinde olduğu gibi bu yapıların değişim ve dönüşüm içinde olması da bunun bir sonucudur.

Sözü edilen değişim, temelleri Osmanlı'da, 1876 Anayasasında atılan, 1921 ve 1924 Anayasaları dönemindeki kısa bir zaman hariç tutulursa günümüze kadar uygulanan parlamenter sistemin yerine, başkanlık sistemi temelli olarak geliştirilen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçişi öngörmektedir. Bugün gelinen nokta kamuoyunda başkanlık sistemi tartışmaları olarak bilinen ve 1960'lı yıllardan bu yana yaşanan bir sürecin artık son evresini yansıtmaktadır. 16 Nisan 2017'de yapılan anayasa değişikliği referandumuyla parlamenter sistemin yerine öngörülen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçiş kararı alınmış, içinde bulunduğumuz süreçte yeni sisteme yönelik uyum yasaları ve geçiş düzenlemeleri hazırlanmaktadır.

Sürecin bu aşamaya evrilmesinde ülke gündeminde uzun süre yer alan başkanlık sistemi tartışmalarının önemli katkısı olmuştur. 2000'li yıllara kadar dar bir kapsamda, bazı siyasi liderlerin kamuoyunun nabzını tutmaktan öte

gitmeyen girişimler şeklinde dile getirdiği başkanlık sistemi tartışmaları bu tarihten sonra 2002 yılında iktidara gelen Ak Parti hükümetleri tarafından daha etkili ve sürekli olarak gündemde tutulmuş, tartışmalar sonuç almaya yönelik bir tarzda gerçekleştirilmiştir. Bunun en önemli sebeplerinden birisi hiç şüphesiz iş başına gelen iktidarın vesayet odaklarına (sivil bürokratik vesayet, askerî vesayet ve yargı vesayeti) karşı değişim ve dönüşümü hedeflediğini her fırsatta dile getiren siyaset anlayışı olmuştur. 2007 yılına gelindiğinde parlamenter sistemin bir krizi olarak nitelendirilen 367 krizi ve sonrasında yapılan referandumla gerçekleştirilen cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesini öngören anayasa değişikliği başkanlık sistemine giden süreçte somut bir değişiklik olması açısından önemli olmuştur. Giderek yoğunluk kazanan sistem değişikliği tartışmalarının üzerine, 7 Haziran 2015 seçim sonuçlarıyla hükümetin kurulamamasının parlamenter sistemin başarısızlık hanesine yazılması, toplumun bir kesiminde, parlamenter sistemin kriz üretmeye yatkın bir sistem olduğu inancını pekiştirmiş ve hükümet sisteminin değişimi için gerekli şartların olgunlaşmasını sağlamıştır.

Bugün artık yıllardır tartışılmış olan parlamenter sistem ve başkanlık sistemlerinin ne olduğu, yasama ve yürütme kuvvetlerinin birbirlerine göre konumları gibi sistemin temel özelliklerini belirten konuların ötesine geçip sistemin nasıl işleyeceğinin ve pratikte nasıl uygulanacağını şekillendirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda yapılan bu çalışmayla dünyada çeşitli örnekleri olan ve başkanlık sistemi olarak tanımlanan yönetim sisteminin Türkiye'ye özgü olarak geliştirilen şekli olan Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin kamu yönetimine etkileri ve yürütmenin işleyişinde meydana getireceği muhtemel değişiklikleri tartışmak amaçlanmıştır. Makalede öncelikle Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine referans olması bakımından başta güçler ayrılığı prensibi olmak üzere başkanlık sisteminin dayandığı temel ilkeler ve parlamenter sistemden ayrılan yönlerine değinilmiş, sonrasında sistemin en başarılı örneği olarak görülen Amerika Birleşik Devletleri (ABD) uygulaması ile sistemin avantaj ve dezavantajlarına yer verilmiştir. İlerleyen aşamada Türkiye'de başkanlık sistemi tartışmaları tarihsel olarak ele alınmış, gerek destekleyen gerekse de sisteme karşı çıkanların argümanlarını içeren güncel tartışmalara yer verilmiştir. Çalışmanın son bölümünde ise yeni sistemin etkileyeceği odak nokta olan yürütmede dolayısıyla kamu yönetiminin yapı ve işleyişinde yaratması muhtemel değişiklikler üzerinde yoğunlaşılacaktır.

Çalışmada yöntem olarak tanımlayıcı (descriptive) bir yaklaşım kullanılmış olup olgulardan hareketle yapılan yorum ve öngörülerin sürecin nasıl evrilebileceği/evrilmesi gerektiği konusunda araştırmacılara fikir vereceği değerlendirilmektedir.

GÜÇLER AYRILIĞI PRENSİBİ

Günümüze kadar hükümet sistemlerinin ve yönetsel devletin inşa sürecini Montesquieu'nun güçler ayrılığı prensibi (*separations of power*) şekillendirmiştir (O'Toole 1987: 17). Montesquieu'ya göre kuvvet mutlaka sınırlandırılmalı, kuvvet kuvveti durdurmalıdır. Çünkü kuvvetler birliğinden despotluk doğar. Siyasal iktidarın kötüye kullanılmaması için iktidarın iktidarı durdurması ve arada bir dengenin kurulması gerekmektedir. Dolayısıyla kanunu koyan kuvvet ile uygulayan kuvvet farklı olmalıdır (Fendoğlu, 2015: 695). Öyle ki Montesquieu'nun temelde "geçici veya sürekli kanunlar yapma; eskiden yapılmış olanları düzeltme ya da yürürlükten kaldırma işi" olarak nitelendirdiği "yasma", hükümdar veya yöneticinin "savaş veya barış yapma, elçi gönderip kabul etme, güvenliği kurma, istilaları önleme" şeklinde nitelendirdiği "yürütme" ve "suçluları cezalandırma ve özel kişi uyuşmazlıklarını yargılama" olarak belirttiği "yargı" kuvvetlerinin birbirlerine olan mesafeleri ve konumları yönetim sisteminin de şeklini belirlemektedir.

Kuvvetlerin yürütmede birleştiği sistemler diktatörlük ve mutlak monarşiler olurken kuvvetlerin yasamada birleştiği sistem ise "meclis hükümeti sistemi" olarak karşımıza çıkmaktadır. Montesquieu'ya göre hürriyetin tesisi ve korunması için gerekli olan kuvvetler ayrılığı prensibi ise sert bir ayırıda "başkanlık sistemi"ni, yumuşak bir ayırıda ise "parlamber sistem"i karşımıza çıkarmaktadır (Gözler, 2017: 63- 64). Diğer bir deyişle hükümet sisteminin başkanlık sistemi mi yoksa parlamber sistem mi olduğu yasama ve yürütme arasındaki ilişkinin niteliğiyle belirlenmektedir. Yasama ve yürütme organlarının birbirlerini etkileme kapasitesinin fazlalığı sistemi parlamenterizme yaklaştırırken her ikisi arasında katı bir ayrılığın varlığı ise sistemin başkanlık sistemi olarak şekillenmesini sağlamaktadır (Gülener ve Miş, 2017: 10).

BAŞKANLIK SİSTEMİ

Dünyada en çok uygulanan sistem başkanlık sistemidir. Fakat sistemin tek tip olmadığı, her ülkede aynı özellikleri taşımadığı bilinmelidir. Örneğin ABD sisteminden farklı olarak Çin ve Küba'da başkan meclise danışmadan yetki kullanmazken bazı Afrika ülkelerinde sistemin diktatörlüğe benzer biçimde uygulandığı görülmektedir (Fendoğlu, 2015: 741). Bu bakımdan çalışmada başkanlık sistemi incelenirken dünyadaki en köklü ve başarılı uygulamalardan birisi olan ABD sistemi referans alınmakta dolayısıyla tespitler/açıklamalar ABD başkanlık sisteminin genel karakteristik özellikleri üzerinden yapılmaktadır.

En temel karakteristiği kuvvetler ayırımına dayanması olan başkanlık sisteminde sözü edilen yasama ve yürütme kuvvetleri birbirinden bağımsız olarak seçilen ve görev yapan kurumlardır. Yasama ve yürütme arasındaki sert ayırımın

başkanlık sisteminin iki önemli özelliğinden doğduğu görülmektedir. Bunlardan birincisi her iki kuvvetin birbirlerinden ayrı olarak doğması/seçilmesi ikinci olarak ise her iki kuvvetin birbirlerinin ömrünü kısaltmamasıdır. Böylece yasama ve yürütme bu anlamda doğuş ve varoluş bakımından birbirlerinden ayrıdır (Shugart ve Haggard, 2001: 64). Sistem, çalışma prensibi olarak yürütme ve yasama yetkileri arasındaki farklılaşmayı kurumsallaştırarak (hem de yasama organını iki bölüme ayırarak) fren ve denge sistemi oluşturmakta, güçlerin ayrılmasıyla oluşturulan siyasi rekabet etkili bir şekilde hükümet sistemi haline getirilerek düzenlenmekte, kontrol edilmekte, dengelenmekte ve güç dağıtılarak sistemin kurumsal sınırları zorlayıp güç aşımına neden olması önlenmektedir (Levinson ve Pildes, 2006: 2).

Başkanlık sisteminin belirleyici özelliklerini Lijpard'ın sınıflandırdığı gibi (Lijpart,2012: 106-107) asli (sistemi başkanlık sistemi yapan) ve tali özellikler (kesin şart olmamakla birlikte çoğunlukla görülen) olmak üzere aşağıda gösterildiği şekilde kategorize etmek mümkündür (Gözler, 2017: 71).

Asli Özellikleri

Yürütme organı tek kişiliktir.- Başkanlık sisteminde yürütme organı tek kişiden yani halk tarafından seçilen başkandan oluşmaktadır. Bu bakımdan başkanlık sisteminin, dar anlamda yürütmede istikrar ve uyum sağlayacağı düşünülmür. Başkanın seçildikten sonra son derece istisnai bir yol olan ve sadece ağır cezai sorumluluk durumlarını düzenleyen “suçlama” (*impeachment*) yolu dışında, görevinden uzaklaştırılmaması yürütme gücünün tek sahibi olarak kabinesini tamamen tercihleri doğrultusunda göreve getirmesi ve görevden alması bir anlamda yürütme içinde uyum sorunu olmayacağını göstermektedir (Özbudun, 2015b: 2).

Başkan halk tarafından seçilir.- Başkanlık sisteminde yürütmenin başı, yani başkan doğrudan doğruya ya da benzer bir şekilde belirli bir süre için halk tarafından seçilir. Bu durum başkanın halk tarafından seçilmesi nedeniyle demokratik meşruluğunu artırıcı bir etki yapar (Turhan, 2012: 63).

Başkan yasamanın güvenine dayanmaz.- Doğrudan halkoyuyla seçilen başkan istisnai bir durum olan “suçlama” (*impeachment*) dışında görev süresinin sonuna kadar görevde kalır. Dolayısıyla görev süresi boyunca herhangi bir konuda yasamanın güvenini alma şartı yoktur. Başkanlık makamı görev süresi içerisinde ancak ölüm, istifa ya da yukarıda sözü edilen “suçlama” ile boşalır (Bezci, 2005: 79).

Tali Özellikleri

Başkanın yasama organını feshedememesi.- Sistemde gerek başkan gerekse yasamanın halk tarafından seçilmesi ve birbirlerini feshedememesi söz konusudur.

Ancak bu durumun ülke uygulamalarında farklı görünüşleri mevcuttur. Örneğin ileride değinilecek olan Türkiye’de uygulanması düşünülen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’nde yasama ve yürütmenin ikisinin de seçiminin yenilenmesi kaydıyla birbirlerini feshedebilecekleri öngörülmüştür.

Aynı Kişinin Hem Yasama Hem de Yürütmede Görev Alamaması.- Bu husus kuvvetler ayrılığının da bir sonucu olarak bir kimsenin aynı anda birbirinden ayrı olan yasama ve yürütme organlarında görev yapamamasını düzenler. Kendisine yürütmede görev verilmesi halinde kişinin yasama organındaki görevinden istifası gerekir.

Başkan Yasama Organının Çalışmalarına Katılmaz.- Başkan ve sekreterleri (bakanlar) üyesi olmadıkları yasama organının toplantılarına katılmaz ve yasama organına kanun teklif edemezler.

Her ne kadar başkanlık sisteminde yasama ile yürütme arasındaki yetkiler birbiriyle bağdaşmaz şekilde ayrılrsa da bu ayrım, başkanın yürütmeyi elinde tutan biri olarak kadir-i mutlak olması anlamına da gelmemektedir. Pratik politik yaşamda başkan kararlarını yürütebilmek için çoğu kez meclisle ortak hareket etmenin yollarını bulmak zorundadır. Bu nedenle gerçekte başkanlık sistemindeki yasama ve yürütme arasındaki ilişkiler, ne çoğunlukçu modeldeki gibi dar bir çoğunluğa dayanarak, ne de oydaşmacı modelde olduğu gibi geniş bir çoğunluğa dayanarak yürümektedir. Dolayısıyla yasama ve yürütme arasındaki denge ve denetim sistemi (check and balance) başkanlık sistemine özgü tamamen farklı bir yapılanmadır (Bezci, 2005: 82).

Başkanlık sisteminde yasama ve yürütme güçleri ayrı ayrı seçilip birbirlerini feshedemese de süreç içerisinde birbirleriyle uzlaşma içerisinde çalışmanın gereklerini yerine getirmek zorunda olmaları beklenmektedir. Örneğin bu durumla ilgili olarak atamalarda yetki başkanın elinde olmasına rağmen bazı üst düzey atamalarda yetkinin yasamada olması başkanı yasamayla arasını iyi tutmaya yöneltmektedir. Diğer taraftan dış ilişkileri yürütmek ve milletlerarası anlaşma yapma yetkisi başkanda olmasına rağmen anlaşmanın geçerlilik kazanabilmesi için yasama organında (senato) 2/3 çoğunlukla onaylanması zorunluluğu başkanı anlaşmanın içeriği konusunda senatonun bu konudaki görüş ve düşüncelerine uygun hareket etmeye itmektedir. Öte yandan başkanlık bütçesinin onaylanmasında yasamanın yetkisi varken yasamanın çıkardığı kanunlarda da başkanlık veto yetkisinin varlığı görülmektedir (Gözler, 2017: 72-74).

Başkanlık Sisteminin Avantaj ve Dezavantajları

Günümüzde en ideal yönetim şeklinin ne olduğu, bu ideal yönetim şeklinde hangi unsurların bulunması gerektiği sorusunun net bir cevabı bulunmamaktadır. Dünyada, demokratik yönetim denildiğinde başkanlık, yarı başkanlık ve

parlamentar sistem olarak öne çıkan hükümet sistemlerinin her birinin başarısının uygulandığı coğrafyadan, ülkenin tarihsel, sosyal, ekonomik ve kültürel yapısından olumlu ya da olumsuz olarak etkilendiği muhakkaktır. Dolayısıyla herhangi bir yönetim şeklinin her zaman her yerde diğerinden kesin bir üstünlüğü olduğuna ilişkin genel ve ortak bir görüş oluşturmak mümkün değildir. Ancak her sistemin de bir takım avantaj ve dezavantajları olduğu muhakkaktır. Bu bakımdan başkanlık sistemini uygulayan ülkelerin sistemi kurgularken yaptıkları kendilerine özgü bir takım özel farklılaştırmaları göz önüne alınmadan sistemin genel referansı olan ABD başkanlık sistemine odaklanıldığında bu sistemin avantaj ve dezavantajları aşağıdaki gibi belirtilebilir.

Avantajlar:

Sistem uzlaşmayı gerekli kılar: Sistem sert kuvvetler ayrılığı prensibine dayanmasına rağmen yasama ve yürütme organları önemli bazı yetkileri birbirleriyle paylaşmak durumunda oldukları için uzlaşma zorunluluğunu da beraberinde getirmektedir. Yürütmenin başında yer alan başkan, güçlü bir konuma sahip olmasına rağmen kanun çıkarma ve bütçe kullanma gibi iki önemli konuda kongre ile uzlaşma içerisinde olmak durumundadır. Dolayısıyla yasama ve yürütme organlarının yetki aşımını engellemek için sisteme denge ve denetim (check and balance) mekanizmaları (bütçenin onayı, uluslararası anlaşmalar, veto yetkisi, üst düzey atamalar gibi) getirilmiştir. Başkan yasama organına mesaj gönderebilir ve yasamadan geçen kanunları veto edebilir. Buna karşın yasamanın da bütçeyi kabul etme ve üst düzey kamu görevlilerinin atamalarını onaylama konusundaki yetkisi her iki tarafından uzlaşma içerisinde çalışmalarını gerektirmektedir (Bilir, 2015).

Yürütmede istikrar sağlanır: Başkanlık sisteminin, dar anlamda yürütmede istikrar ve uyum sağlayacağı düşünülmektedir. Başkanlık sisteminde başkanın, sabit bir süre için halk tarafından seçilmesi ve bu süre içinde, son derece istisnai bir yol olan ve sadece ağır cezai sorumluluk durumlarını düzenleyen “suçlama” (*impeachment*) yolu dışında görevinden uzaklaştırılmaması ona görev süresinin sonuna dek yürütme gücünün tek sahibi olma imkanı tanır. Başkanın kabinesindeki bakanlar ise (ABD’deki deyimıyla, sekreterlerin) tamamen başkanın tercihleri doğrultusunda göreve gelir, görevden alınırlar ve onun iradesine tabi olarak görevlerini sürdürürler. Bu anlamda, bir başkanlık sisteminde yürütme içinde uyumsuzluk sorununun olmayacağı açıktır (Özbudun, 2015b: 2).

Sistem daha demokratiktir: Başkanlık sisteminde başkanın halk tarafından seçilmesi doğrudan demokrasi uygulaması olarak temsili sistemlere göre bir adım önde olacaktır. Bu durumda seçim sürecinde herhangi bir aracı olmadan halkın doğrudan başkan olarak görmek istediği adaya oy verebilmesi sağlanmış olmaktadır. Bu durum başkanın doğrudan halkın oyuyla seçilmekle halk kar-

şısında sorumluluğunu da artıran bir etki yaratmakta, başarısızlık durumunda hesap sorulacak makam belli olmaktadır.

Yasamanın kendi dinamikleriyle çalışması kolaylaşır: Başkanlık sisteminde başkanın yasa çıkarma yetkisi bulunmamaktadır. Başkanın yasa çıkarma yetkisi, yasamaya bir takım kanunların çıkarılması hususunda telkinde bulunmaktan öteye gidemez. Kaldı ki yasama bu telkini dikkate almak zorunda değildir. Parlamenter sistemde Türkiye özelinde yasamada kabul edilen kanunların büyük çoğunluğunun kaynağının hükümet tasarısı olması göz önüne alındığında başkanlık sistemindeki sert kuvvetler ayrılığıyla yasamanın yürütmeden daha bağımsız olarak kendi dinamikleri içerisinde faaliyetlerini gerçekleştirmesine olanak tanıdığı görülmektedir.

Dezavantajlar:

Çifte meşruiyeti getirmesi: Başkanlık sisteminde yasama ve yürütmenin ayrı ayrı halk tarafından seçilmesi her ikisinin de doğrudan demokrasinin tezahürü olarak güçlü bir meşruiyete sahip olmaları sonucunu doğurmaktadır. Burada yasama ve yürütmenin farklı ideolojileri temsil etmesi halinde sorun büyüyecek, her iki tarafın da bu meşruiyeti kendi lehine kullanmak istemesi ihtimal dahilinde olacaktır.

Görevden alınamama: Başkanlık rejiminde halk tarafından seçilen başkan ve meclis birbirini görevden alamaz. Başkan başarısız olsa bile süresi doluncaya kadar görevde kalır. Başarılı olanlar da dönem sonunda görevden ayrılmak durumunda kalırlar (Beceren ve Kalağan, 2007: 168). Dolayısıyla başkanlık sisteminde, parlamenter sistemde görülen, başarısız hükümetlerin değişimini sağlayan gensoru mekanizması gibi bir mekanizmanın olmayışı başarısız ve halk desteğini yitiren bir başkanın istisnai durumlar haricinde süresinin sonuna kadar görevinde kalabilmesi sonucunu doğurmaktadır.

Uzlaşmanın her zaman sağlanamaması: Başkanlık sisteminde sert kuvvetler ayrılığı neticesinde yasama ve yürütme organları birbirlerinden tamamen ayrılmış, her iki tarafa tanınan yetki ve görevlerin tek başına değil ancak birbirlerini tamamladıklarında anlam ifade etmesi öngörülmüştür. Bu durum her iki organın uzlaşma içerisinde hareket etmesi gerekliliğini gösterir. Ancak sistemde her iki organın da birbirinin görevine son verememesi, özellikle sistemin kilitlenmesine yol açabilmektedir. ABD tarihinde bu tür durumların örnekleri bulunmaktadır. Örneğin Ocak-2018'de geçici bütçenin Senato'da onaylanmaması nedeniyle ABD hükümeti bütçesi/harcama yetkisi olmadığı için çalışmalarını üç gün askıya almak zorunda kalmış, bu dönemde zorunlu olmayan tüm federal hizmetler (müzeler, parklar, devlete bağlı hastaneler vb.) durdurulmuştur (ntv.com.tr, 22.01.2018).

Başkanlık sistemi siyasal hayatı kutuplaştırmak suretiyle iktidar mücadelesini keskinleştirir. Çünkü sistemin doğası, (tek bir kişiye ait olan) yürütme pozisyonunun bölünmesine elverişli olmadığından, siyasi mücadelenin tarafları açısından “ya hep ya hiç” şeklinde bir oyuna dönüşmesi kaçınılmazdır. Seçimi kaybeden her şeyi kaybeder. Bu durum özellikle seçim yarışının toplumsal gerginliğin yüksek olduğu, tüm taraflar açısından yıpratıcı bir süreç şeklinde cereyan etmesine neden olur (Erdoğan, 1996: 6-7).

Başkanlık hükümeti sistemi aleyhine ileri sürülen diğer bir düşünce de, güçlerin ayrılmasının sağladığı faydaların başkanlık hükümeti sistemine özgü-müş gibi sunulması gelmektedir. Oysa bu avantajlar, aynı esası benimseyen parlamenter sistem bakımından da söz konusudur. Ayrıca bu sistemin organlar arası uyumsuzluklarda hukuki ve siyasi bir çözüm yolu ya da mercii öngörmemesi, eşit ve rakip iktidarlar arasında sağladığı denge nedeniyle de yönetimi hareketsizleştirmekte ve etkisizleştirme potansiyelini içermektedir. Yürütmenin tek kişiden oluşması ve başkana tabandan ya da partiden aldığı güçle bağımsız görüş sunabilecek ve onu uyarabilecek bir hükümetin yokluğu, başkanın doğrudan halk tarafından seçilmesi, başkanın kişiliğinde gücün bağımsızlık ve sorumsuzlukla birleşmesi gibi özellikler iktidarı kişiselleştirip, güçlerin ayrılması ile engellenmek istenen ‘keyfi yönetimi’ düşünülenin aksine davet edebilecektir (Becerren ve Kalağan, 2007: 169).

Başkanlık sisteminin avantaj ve dezavantajları genel anlamda teorik bir çerçevede değerlendirilmekte, uygulamada uygulayıcı ülkelerin siyasal ve toplumsal kültürüne göre ortaya çıkışları ve etkileri farklı olabilmektedir.

TÜRKİYE’DE BAŞKANLIK SİSTEMİ TARTIŞMALARI

Türkiye’de başkanlık sistemi tartışmaları açısından 2007 yılında yapılan referandum önemli bir dönüm noktasını teşkil etmektedir. Bu referandumla cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesinin benimsenmiş olması 1876’dan bu yana uygulanmakta olan parlamenter sistemden kopuşta en somut adımın atılması anlamını taşımaktadır. Bu değişiklikle cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesinin kabulü yönetim sistemini yarı-başkanlık sistemine bir adım daha yaklaştırmıştır. Diğer yandan, 1982 Anayasasının kurmuş olduğu ancak, anayasanın yapılışındaki özel şartların sonucu olarak cumhurbaşkanına bir parlamenter devlet başkanının sembolik yetkilerinin ötesine geçen hayli önemli anayasal yetkilerin tanındığı anayasada hükümetin yasamaya karşı devam eden sorumluluğu, karşı imza kuralı, cumhurbaşkanının aynı zamanda yetkisizliği anlamına gelen sorumsuzluğuna ilişkin ilkelerin varlığı sistemin özünde parlamenter sistem olarak devam ettiğinin bir göstergesidir (Özbu-dun, 2015b: 11). Gözler de, cumhurbaşkanının ilk kez halk tarafından seçildiği

28 Ağustos 2014 tarihine kadar yönetim sisteminin saf parlamenter sistem olarak devam ettiği, ancak bu tarihten sonra cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmiş olmasının sistemi Duverger'in sınıflandırmasındaki yarı başkanlık sistemine dönüştürdüğünü vurgulamaktadır (Gözler, 2017: 250-252).

Aslında 2007 Referandumundan sonra oluşan yeni hükümet sisteminin bilinen hükümet sistemleri arasında tam olarak neyi karşıladığı konusunda kafalardaki soru işaretleri ileride bu konuda yeni düzenlemelerin yapılabileceği ya da yapılması gerektiği düşüncesine de bir altyapı oluşturmuştur.

Türkiye'de başkanlık sistemi tartışmaları 1960'lı yıllara kadar götürülebilir-se de tartışmaların biraz daha yüksek sesle olması Turgut Özal ve Süleyman Demirel'in cumhurbaşkanlıkları dönemine rastlamaktadır. Her iki lider de ülkenin toplumsal ve siyasal parçalanmışlığında ve yönetilemezlik sorununda parlamenter sistemin önemli payı olduğundan hareketle başkanlık sistemini önermişlerdir (Gülener ve Miş, 2017: 21). Ancak bu dönemde bizzat Özal ve Demirel tarafından dile getirilmiş olan başkanlık sistemi tartışmasını, kamuoyunda yeterli ilgiyi görmemesi sebebiyle, liderlerin kamuoyunun nabzını ölçmekten öte gitmeyen ve kısa zamanda sönmülenen girişimleri olarak okumak mümkündür. 2002'de Ak Parti'nin iktidara gelmesinden sonra tartışmaların Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Burhan Kuzu ve Cemil Çiçek tarafından sürdürüldüğü görülmektedir (Fendoğlu, 2012: 46).¹

Türkiye'de başkanlık sistemine yönelik tartışmalarda yukarıda da belirtildiği üzere 2007 referandumundan itibaren artan bir ivme söz konusudur. Nitekim 1982 Anayasasıyla geniş icrai yetkilerle donatılmış olan cumhurbaşkanının bundan sonra halk tarafından seçilecek olması cumhurbaşkanlığı makamına yeni ve çok güçlü doğrudan demokratik bir meşruiyet kazandıracak ancak cumhurbaşkanının siyasi sorumluluğunun bulunmaması ve karşı imza kuralı çerçevesinde yapılan işlemlerde sorumluluğun başbakan ve ilgili bakanlara ait olması hukuk devleti açısından sıkıntılı bir durumu ortaya çıkaracaktır (Gül, star.com.tr, 26.02.2018). Öte yandan bu kadar güçlü ve siyaseten sorumsuz bir makama bir çoğunluğun liderliğinden, parti genel başkanlığından veya aktif bir başbakanlıktan gelmesi durumunda mevcut parlamenter sistemde ciddi zorluklarla karşılaşılması muhtemeldir (Kuzu, 1996: 40). Bu dönemle ilgili hükümet sisteminin sorun üretebilecek bir yapıda olduğu ve bu şekilde devam edemeyeceğine ilişkin daha başka örnekler verilebilir-se de siyaset çevrelerinin ve kamuoyunun aslında değişimi çoktan beklemeye başladığını söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim 2007 değişikliğinden sonra hükümet sistemi tar-

¹ Recep Tayyip Erdoğan, başkanlık sistemini istemesine gerekçe olarak "bürokratik oligarşiyi" göstermektedir (Fendoğlu, 2012: 47-48). Erdoğan'ın başkanlık sistemine ilişkin basına yansıyan görüşlerine ilgili eserler yer verilmektedir.

tışmaları yavaş yavaş başkanlık sistemine dönmüş ve AK Parti hükümetleri anayasa değişikliği ile bunu gerçekleştirmenin yollarını aramaya başlamıştır (Gül ve diğ. 2017: 114).

Başkanlık sistemi tartışmalarının siyasette ve kamuoyunda etraflıca tartışılmaya başlandığı bu süreçte başkanlık sistemine yönelik itirazların genelde üç başlık altında toplandığı görülmektedir (Arslan, 2015: 9).

- **Başkanlık sisteminin otoriterleşmeyi getireceği:** Bu görüşün savunucularına göre geçmişten günümüze Türkiye’de başkanlık sistemini karizmatik liderlik vasfına sahip olan Turgut Özal, Süleyman Demirel ve Recep Tayyip Erdoğan gibi liderler savunmuşlardır. Bu siyasilerin aslında gücü tek elde toplayıp tüm ülkeye kendi iradelerine uygun politikaları dayatmak istedikleri, bunun içinde en uygun yönetim modelinin başkanlık sistemi olarak görüldüğü iddia edilmektedir. Özbudun, başkanlık sisteminin diktatörlüğe dönüşebileceği iddiasını abartılı bulmakta bu iddialara örnek teşkil eden diktatöryal Latin Amerika deneyimlerinin başkanlık sisteminin bizatihi kendisinden değil bu ülkelerin sorunlu ekonomik, kültürel ve sosyal yapılarından beslenmekte olduğunu vurgulamaktadır (Özbudun, 2015b: 3).
- **Başkanlık sisteminin ülkenin “bölünmesine” yol açacağı:** Bu görüşü savunanlar ülkenin sahip olduğu üniter devlet yapısının bozulacağı ve süreç içerisinde federalizmin, daha ileri aşamada ise parçalanmanın söz konusu olacağı iddia etmektedir.²
- **Kutuplaşmaya yol açacağı:** Bu konuda üçüncü itiraz ise başkanlık sisteminin yürütmeyi yasamadan kesin çizgilerle ayıran niteliği üzerinden dile getirilmektedir. Şöyle ki, bu görüşü savunanlara göre başkanlık makamına ve parlamentoya farklı ve rakip siyasi eğilimlerin hakim olması halinde ülke yönetiminde ciddi tıkanmalar ve yönetim krizlerinin doğacaktır. Dolayısıyla başkanlık makamına ve parlamentoya rakip siyasi eğilimlerin hakim olduğu bir durumda bu hakimiyetin dayandığı toplumsal oy çoğunluğunun da etkisiyle ülkede yoğun/keskin bir kutuplaşma olacak, bu durumda ülke yönetilemez hale gelecektir.³

Buna mukabil başkanlık sistemini savunanların temel argümanları ise şu şekildedir;

- **Parlenter sistemin istikrarsız yönetimlere kapı açması:** Bu görüşü savunanlar parlenter sistemde siyasi partilerin tek başına iktidara

² Bu görüşü özellikle muhalefet partileri ve muhalif yazarlar dile getirmektedir. Örneğin Kılıçdaroğlu; Başkanlık, ülkeyi bölme projesidir (Kılıçdaroğlu, www.sonhaberler.com, 2013)

³ AKP’nin Başkanlık’ta ısrar etmesi, barış sürecini tehlikeye sokacak yeni bir kutuplaşmaya yol açabilir. Bundan, bir an önce vazgeçilmesinde fayda var (Öymen, 2013).

gelmesindeki zorluğun sistemi çoğunlukla koalisyon hükümetlerine mahkum ettiğini dolayısıyla yönetimde istikrarı bozduğunu iddia etmektedirler. 1983'den bu yana geçen 33 yılda 21 hükümetin kurulması ve hükümetlerin ortalama ömrünün bir buçuk yıl sürmesi (447 sayılı Anayasa Komisyonu Raporu, 2016: 11) söz konusu istikrarsızlığın somut örneklerinden birisi olarak nitelendirilmektedir.

- **Ülkenin hali hazırda uyguladığı yönetim sisteminin çift başlılık yarattığı;** Özellikle iktidar mensupları tarafından da vurgulanan bu görüşe göre 2007'de Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesiyle parlamenter sistem fiilen başkanlık sistemine evrilmeye sürecine girmişken çeşitli engellemelerle sürecin kesintiye uğratılması henüz son haline kavuşmamış hali hazırdaki yönetim sisteminde potansiyel bir risk teşkil edecek şekilde yürütmede iki (çift) başlılığı yaratmış (Eker, akparti.org, 2018; Şimşek, haberler.com, 2018), dolayısıyla sistem değişikliği kaçınılmaz olmuştur.
- **Parlamenter sistemin Türkiye'de bürokratik vesayet odaklarının müdahalesini kolaylaştırması:** Bu görüş iktidara geldiğinden bu yana temel politikalarından birisini vesayet odaklarıyla (sivil bürokratik vesayet, askeri vesayet ve yargı vesayeti) mücadele olarak belirlemiş olan Ak Parti'nin ileri gelenleri tarafından bizzat dile getirilmektedir. Erdoğan'a göre hızlı karar alarak, doğrudan halka hesap vererek bürokratik oligarşinin gücünü kırmanın yolu başkanlık sisteminden geçmektedir (Erdoğan, aa.com.tr, 2017). Nitekim parlamenter sistemin zayıf ve siyasi sorumluluğun parçalanarak aşındığı koalisyon hükümetleri dönemlerinde bürokrasi, belirlenen politikalar doğrultusunda mobilize edilememiştir (Tataroğlu, 2006: 113).

Türkiye'de başkanlık sistemi tartışmalarının önemli bir kamuoyu oluşturma aracı olan basın-yayın organlarındaki yansımalarına ilişkin Bayram'ın gerçekleştirdiği ve 2010-2015 yıllarını kapsayan beş yıllık periyotta belli başlı ulusal gazetelerin köşe yazılarının incelenmesini kapsayan araştırma raporu sistem tartışmasının hangi argümanlar üzerinde yoğunlaştığını göstermesi açısından önemlidir. Söz konusu rapora göre (Bayram, 2016: 76-77); Başkanlık sistemi önerisini destekleyen köşe yazılarında başkanlık sisteminin "Yeni Türkiye" için gerekli olduğu, "Eski Türkiye"nin bir parçası olan "mevcut parlamenter sistem" in çok sayıda aksayan yönlerinin bulunduğu, "başkanlık sistemine karşı" çıkanların bunu daha çok parti menfaatleri nedeniyle yaptıkları, "Cumhurbaşkanlığı seçimi"nin yeni bir durum meydana getirdiği, başkanlık sisteminin "çözüm süreci"ni hızlandırıp "yerel yönetimler"i güçlendireceği, başkanlık sisteminin demokratik "siyasal sistem"lerden biri olduğu ve "hızlı karar" al-

maya izin veren bu sistemin Türkiye'yi "söz sahibi ülke" haline getireceği argümanları en fazla öne çıkan argümanlardır. Başkanlık sistemi önerisine karşı çıkan köşe yazarlarında ise başkanlık sisteminin "kendine özgü" koşulları olan "ABD dışında" örneğin "Latin Amerika"da başarılı olmadığı, AK Parti'nin "kuvvetler ayrılığı"na zarar veren ve dünyadaki diğer örneklerle benzemeyen "Türk tipi" bir başkanlık önerdiği, mesela AK Parti önerisinde başkan "yüksek yargı" mensuplarını tek başına atayabilirken "ABD'deki Başkanlık" sisteminde parlamentonun onayına muhtaç olduğu, "Abdullah Gül"ün bile itiraz ettiği "Erdoğan'ın başkanlık" sevdasının "tek adam"lık isteğinden ileri geldiği ve "başkanlık sistemi adı altında" "Türk milleti"nin bölünmeye çalışıldığı argümanları en fazla öne çıkan argümanlar olmuştur.

Başkanlık sistemi üzerine tartışmalar sürerken sistemin değişimine yönelik ilk somut adım Kasım 2012'de atılmış, Ak Parti'nin, yeni anayasa yapımı için 2011'de kurulan TBMM Anayasa Uzlaşma Komisyonu'na sunduğu "Türk Tipi Başkanlık Sistemi" önerisi komisyonda diğer partilerin muhalefetiyle karşılaşmış ve sonuca ulaşmamıştır (447 Sayılı Anayasa Komisyonu Raporu, tbmm.gov.tr, 15.01.2018). Ancak bundan sonraki süreçte başkanlık sistemine geçiş düşüncesi sürekli olarak kamuoyunun gündeminde kalmış ve Ak Parti sürecin neticelenmesine yönelik adımlar atmaya devam etmiştir. Bu adımlar MHP'nin de desteği ile meyvesini vermiş ve 10 Aralık 2016'da başkanlık sistemine geçişi öngören anayasa değişikliği teklifi TBMM'ye sunulmuş, komisyonlarda yapılan görüşmeler neticesinde son halini alan teklif 21 Ocak 2017'de TBMM'de 339 kabul oyuyla (6771 Sayılı Kanun, tbmm.gov.tr, 16.01.2018) 330 olan referandum sınırını sağlayarak kanunlaşmış, 16 Nisan 2017'de yapılan referandumla da kabul edilmiştir.

CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİ

Öncelikle ifade etmek gerekir ki, "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi" olarak adlandırılan yeni sistemin ağırlıklı olarak ABD başkanlık sisteminden esinlendiği görülmekle birlikte bu sistemden ayrılan önemli yönlerinin olması,⁴ yeni sistemin geçmişte çeşitli defalar zikredilen –yeni sistemin herhangi bir başkanlık sisteminin kopyası değil, Türkiye'ye has (Türk tipi) özellikleri olan bir sistem- olacağı görüşünü yansıttığı söylenebilir.

Hükümet sistemlerinin karakteristiğinin yasama ve yürütmenin işlevleriyle belirlenmesinden hareketle yeni sistemde bu organların oluşumu, seçimleri, birbirlerine göre konumları, birbirleriyle ilişkileri ve denetim mekanizmaları

⁴ ABD Başkanlık sisteminden farklı yanların; Karşılıklı feshin mümkün oluşu, yasama ve yürütme seçimlerinin eş zamanlı yapılışı ve Cumhurbaşkanının yetkileri bağlamında şekillendiği görülmektedir (Çolak, 2017: 52).

olmak üzere çok önemli değişiklikler yapılarak yasama ve yürütme organları arasında katı bir ayrılığın tesis edildiği dolayısıyla Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin bu anlamda tipik bir başkanlık modeli olduğu görülmektedir (Gülener ve Miş, 2005: 10).

24 Haziran 2018'de birlikte yapılacak TBMM ve Cumhurbaşkanlığı seçimleriyle yürürlüğe girecek olan Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin temel özellikleri aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- Cumhurbaşkanı halk tarafından seçilecek Cumhurbaşkanlığı seçimi ve Meclis genel seçimi beş yılda bir ve aynı günde yapılacaktır.
- Başbakanlık ve bakanlar kurulu kaldırılarak çift başlılığa son verilecek, yürütme organı sadece cumhurbaşkanından oluşacaktır. Cumhurbaşkanı, yardımcılarını ve bakanlarını atayacaktır.
- Cumhurbaşkanı yürütme yetkisine ilişkin olarak kararname çıkarabilecektir.⁵ Üst düzey kamu görevlilerinin atanması da bu kararnamelerle gerçekleştirilecektir.
- Cumhurbaşkanı ve Meclis birbirlerini feshedebilecektir. Ancak birlikte seçilme kuralı gereğince fesih durumunda her iki organ içinde yenisinden seçim yapılacaktır.⁶
- Cumhurbaşkanına cezai sorumluluk getirilmektedir. Parlamenter sistemde yetkili, ancak sorumsuz cumhurbaşkanının yerine yeni sistemde halk tarafından seçilen cumhurbaşkanının hem siyaseten hem de diğer konularda sorumlu olması esası benimsenmiştir.
- Parlamenter sistemde yürütmenin meclise karşı sorumlu olmasının bir sonucu olarak işleyen gensoru mekanizması Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nde sorumluluğun halka karşı olması nedeniyle kaldırılmıştır.

Başkanlık sisteminin genel karakteristik özelliğinin sert kuvvetler ayrılığı prensibi olduğu bilinmektedir. Bu bakımdan Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nde buna yönelik önemli düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Bu dü-

⁵ Cumhurbaşkanlığı kararnamesi bazı sınırlamalara tabi olup söz konusu sınırlamalar kanunda; Anayasanın ikinci kısmının birinci ve ikinci bölümlerinde yer alan temel haklar, kişi hakları ve ödevleri, dördüncü bölümde yer alan siyasi haklar ve ödevler olarak belirtilirken, yine Anayasada münhasıran kanunla düzenlenmesi öngörülen konularda ve kanunda açıkça düzenlenen konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılamayacağı, Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile kanunlarda farklı hükümler bulunması halinde, kanun hükümleri uygulanacağı ve Türkiye Büyük Millet Meclisinin aynı konuda kanun çıkarması durumunda, Cumhurbaşkanlığı kararnamesinin hükümsüz hale geleceği belirtilmiştir (6771 sayılı Kanun, md. 104).

⁶ Başkanlık sistemlerinin genel karakteristik özelliği olan organların tek taraflı birbirini feshedememesi, sistemin kilitlenmesi riskini de beraberinde getirmektedir. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde organların kendi seçimlerini de yenilemek şartıyla birbirlerini feshedebilmesine imkân sağlanması kilitlenmelerde bir çözüm yöntemi olarak düşünülmüş, bu hak her iki organın seçiminin de yenilenmesi sonucuna bağlanarak hakkın gelişigüzel kullanımını da sınırlandırılmıştır.

zenlemeler kuvvetler ayrılığını ve dengeyi sağlayan düzenlemeler ile sistemin işleyişini sağlayan düzenlemeler şeklinde iki kategoride değerlendirilebilir. Buna göre cumhurbaşkanının halk tarafından seçilerek tek başına yürütmenin başı olması, kapsamlı bir cezai sorumluluğa sahip olması, yasama ve yürütme organının her ikisinin de seçimlerinin yenilenmesi kaydıyla birbirlerini feshedebilmesi, bir kişinin aynı anda hem yasamada hem de yürütmeye görev alamaması, cumhurbaşkanının kanun teklif edememesi gibi düzenlemeler sistemde yasama ve yürütme ayrılığını tesis etmeyi hedefleyen birinci grup düzenlemeler olarak göze çarpmaktadır.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nde en önemli konulardan birisi yürütmenin işleyişi olacaktır. Hükümet sistemleri her ne kadar yasama ve yürütme organlarının ilişkisi temelinde sınıflandırılrsa da pratikte siyaseten sorumluluğun yürütme organında olması, başarı ve başarısızlığın yürütmeye mal edilmesi, yürütmenin işleyişine özel bir önem verilmesini gerektirmiştir. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde yürütmenin işleyişini etkileyecek en önemli değişikliklerden birisi yönetimin merkezi ve icranın kalbi olarak yürütme organının başı olan cumhurbaşkanının, Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi adı verilen düzenlemelerle kamu yönetiminin işleyişini doğrudan etkileyecek olmasıdır. Söz konusu kararnamelerle, kamu kurum ve kuruluşlarının kuruluş ve görevlerinde değişiklik yapılabilmesi bizzat bürokrasinin konumunu etkileyecektir.

Mevcut Durumda (Parlamenter Sistemde) Türk Kamu Yönetiminin Yapısı

Seçimler yoluyla iş başına gelerek yönetme meşruiyetini elde eden siyasal iktidarlar, kamu hizmetlerinin görülmesi, toplumun beklentilerinin karşılanması ve siyasaların uygulanabilmesi konusunda kamu yönetimi örgütüne ihtiyaç duymaktadır. Dolayısıyla kamu yönetimi, devletin yasalarla belirlenen görevlerini yerine getirmek için ulusal, bölgesel ve yerel düzeyde örgütlenerek genel kural ve kamu politikası kararlarının uygulandığı sistemin adıdır (Eryılmaz, 2008: 12) Bu bakımdan kamu yönetiminin en yoğun ve doğrudan ilişki içerisinde olduğu aktör olan siyasal iktidar yani yürütme organının yapısındaki değişimlerin kamu yönetimini etkilemesi kaçınılmazdır. Nitekim kamu yönetiminin yapısı, işleyişi ve etkinliği siyasal sistemle ilişkileri bağlamında şekillenmektedir. Bu ilişkinin niteliği hukuk devletinde anayasa ve yasalarca çizilmesine rağmen Türk yönetim tarihi bir bakıma yürütme ve kamu yönetimini temsil eden bürokrasi (diğer bir ifade ile siyaset-bürokrasi) arasındaki güç mücadelesinin bir tarihidir.

Siyasal iktidarın da, zaman zaman sürdürülemez olduğunu belirttiği bugünkü parlamenter sistemde yürütme organı, cumhurbaşkanı ve bakanlar kurulundan oluşmaktadır. Ancak başbakanın, bakanlar kurulunun başı olarak yasama

organına karşı yürütmenin sorumlu kanadını temsil etmesi iki başlılığı ortaya çıkarmaktadır. Mevcut durumda başbakan ve kabinesinin güçlü bir hükümet oluşturabilmesi ancak nitelikli bir çoğunlukla tek başına iktidara gelebilmesiyle mümkün olmaktadır. Çok partili hayata geçilmesinden itibaren geçen elli yıllık periyotta siyasetin parçalanmış bir görüntü sergilediği, tek parti hükümetlerinin sayısının parmakla gösterilecek kadar az olduğu Türkiye’de, parlamenter sistemin de bu sonuca katkıda bulunduğunu belirtmek gerekir. Diğer taraftan 2000’li yıllardan itibaren tek partinin çoğunluğu elde ederek yönetimde daha istikrarlı ve güçlü hükümetler kurabilmesi de aynı parlamenter sistemde gerçekleşmiştir ancak Ak Parti iktidarının siyasetin taban yaptığı kriz ve bunalım dönemlerinin (28 Şubat 1997, 2001 hükümet krizi) ardından siyasette değişim ve dönüşümü hedefleyen, halka umut veren yeni bir oluşum olarak görülmesi, Avrupa Birliği’ne tam üyelik sürecinin katkısı ve küresel konjonktürün destekleyici etkisi sözü edilen tek başına iktidar tablosuna pozitif katkılar yapmıştır. Diğer bir ifade ile Türkiye’de parlamenter sistemde tek başına iktidar olmanın yolu partinin niteliği yanında çevresel şartların süreci desteklemesini ve konjonktürün uygun buna uygun olmasını gerektirmektedir.

2000’li yıllardan itibaren yaşanan bu gelişmelere ve zaman içerisinde yürütme organı güçlendirilmiş olmasına rağmen yapılan düzenlemelerin bürokrasinin siyasi gücünü azaltmada ya da iki başlılığı gidermede etkili olamadığı görülmektedir (Tataroğlu, 2006: 98). Anayasada kural olarak cumhurbaşkanının işlemlerinin başbakan ve ilgili bakan tarafından imzalanması yani sorumluluğun başbakan ve ilgili bakanda olması, 2007’de halkın oyuyla seçilerek daha da güçlendirilen bir cumhurbaşkanlığı makamıyla başbakan arasında yürütme organını kendi içinde sıkıntıya düşürebilecek bir ortam yaratacağı görülmektedir.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’yle en önemli değişikliklerin yapılacağı alan kamu yönetiminin merkez teşkilatı olacaktır. Başbakanlık ve bakanlıkların yer aldığı merkez teşkilatının bugünkü görünümüne bakıldığında ciddi büyüklüğü olan bir yapıyla karşılaşılmaktadır. Tabloda görüleceği üzere 5 başbakan yardımcısı ve başbakanın yer aldığı başbakanlık müessesesi, bünyesinde barındırdığı onlarca kurum ile tek başına devasa bir hizmet bakanlığı görünümündedir. Başbakanlığın altında yer alan kurumlardan daha stratejik olduğu değerlendirilen bir kısmı doğrudan başbakana bağlıdır. Diğer kurumların ise başbakan yardımcılarında görev alanlarına göre dağılımı gerçekleştirilmiştir.

Başbakanlık müessesesinin yanı sıra kamu yönetimi merkez teşkilatında başlarında bakanların sorumlu olduğu 21 hizmet bakanlığı yer almaktadır. Bakanlar, bakanlığın en üst amiri olarak başbakana karşı sorumludurlar. Başbakan-

lığa bağlı kurumların niteliklerine bakıldığında başta ekonomi olmak üzere medya, finans, tanıtım ve strateji geliştirme konularında ulusal ve uluslararası çalışmalar yapacak kapasiteye sahip oldukları görülmektedir. Dolayısıyla Türkiye’de başbakanlık kurumunun bakanlıklar arası eşgüdüm ve koordinasyonu sağlama fonksiyonunun yanı sıra sahip olduğu çok önemli ve çeşitli kuruluşlarla ülke yönetiminin merkezini/çekirdeğini oluşturduğu görülmektedir.

Tablo 1: Başbakanlığa Bağlı Kurumlar ve Görev Dağılımı

Doğrudan Başbakan Bağlı	Başbakan Yard 1	Başbakan Yard 2	Başbakan Yard 3	Başbakan Yard 4	Başbakan Yard 5
MGK	Diyanet İşleri Başk.	Hazine Müsteşarlığı	RTÜK	Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı	Vakıflar Genel Müdürlüğü
TOKİ	TRT	BDDK	Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu	Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu	Yurtdışı Türkler ve Akraba Top. Başk.
TMSF	Anadolu Ajansı	SPK	Kişisel Verileri Kor. Kurumu		TİKA
Türkiye Varlık Fonu		TCMB			Basın-Yayın ve Enf. Gen. Müd.
Türkiye Yat. Des. ve Tanıtım Ajansı		TC. Vakıflar Bankası			
Tanıtma Fonu Kurulu		TC. Kalkınma Bankası			

Kaynak: https://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/_Global/_Government/pg_CabinetTasks.aspx

Mevcut sistemde yürütmenin sorumlu kanadı olan ve bakanlar kurulunun oluşturulmasından kamu yönetiminde üst düzey atamaların yapılmasına kadar karar alıcı başbakan olsa da onay merciinin cumhurbaşkanı olması bir takım aksaklıkların yaşanmasına neden olabilmektedir.⁷ Yürütmenin önemli bir aktörü olarak cumhurbaşkanı, yüksek yargı organlarına üye seçmek, emrindeki Devlet Denetleme Kurulu yoluyla kamu kurum ve kuruluşları hakkında inceleme, araştırma ve denetleme yaptırmak, yükseköğretim kurulu üyelerini ve üniversite rektörlerini seçmek gibi yürütmeye ilişkin önemli görevleri de yerine getirmektedir.

⁷ Türk siyasi tarihinde, aynı siyasi görüş ve ideolojiyi paylaşan taraflar arasında bile anlaşmazlığa yol açabilen bu yapının Cumhurbaşkanı ve Başbakan’ın farklı görüş ve ideolojiden olması halinde yol açtığı krizlere dair çeşitli örnekler bulunmaktadır. Her iki durum için Recep Tayyip Erdoğan- Ahmet Davutoğlu, Ahmet Necdet Sezer- Recep Tayyip Erdoğan, Ahmet Necdet Sezer- Bülent Ecevit, Turgut Özal- Süleyman Demirel örnekleri verilebilir.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin Kamu Yönetimine Muhtemel Etkileri

Türkiye'de yakın zamana kadar başkanlık sistemine dair tartışmalar daha çok parlamenter rejim ile başkanlık rejimlerinin kıyaslanması şeklinde olmuş, vurgular özellikle yasama ve yürütme organlarının ayrılığı ve birbirlerine karşı konumları üzerinde yoğunlaşmıştır. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin kabulünden sonra artık konuşulması gereken husus sistemin kamu yönetimini nasıl şekillendireceğidir.

Bundan sonra yaşanacak muhtemel sürece kısaca bakıldığında merkezi yönetimde Amerika'daki başkanlık ofisine benzer bir yapılanmanın ortaya çıkacağı, cumhurbaşkanlığı ofisindeki danışma kurullarında, politika belirlemeye yönelik başkana yardımcı olan kurmay birimleri içeren bir teşkilatın oluşacağı, cumhurbaşkanı ile iş başına gelip onunla giden bir takım danışma kurullarının varlığı görülecektir. Diğer taraftan artık başbakanın olmadığı sistemde başbakanlığa bağlı kuruluşların yeniden konumlandırılması gerekecek ve bu süreç çok büyük bir uğraş gerektirecektir. Bu kurumların bazıları cumhurbaşkanlığı teşkilatına bağlanacak, bazıları bakanlıklar bünyesine dâhil olacak, ama hepsinin mevzuatı ve örgütlenmesi yeni baştan ele alınacaktır. Yeni kurulacak bakanlıklar yanında, mevcutların birleştirilmesi veya kaldırılması söz konusu olabilecek, dolayısı ile cumhurbaşkanının merkezde olduğu, yürütme yetkisini tek başına kullandığı bir aktör olarak başta kamu yönetimi ve bürokrasi olmak üzere herkesi domine edeceği bir süreç başlayacaktır (Sobacı, haber.sakarya.edu.tr, 2018).

Yeni dönemde kamu yönetiminde yapılacak önemli değişikliklere ve bunların nasıl yapılacağına ilişkin hususlar şu şekildedir:

Cumhurbaşkanı Yardımcılığı ve Bakanlar- Yeni sistemde cumhurbaşkanı, seçildikten sonra bir veya daha fazla cumhurbaşkanı yardımcısı atayabilecektir (106 md.). Üst sınır olmamakla birlikte bu sayının üç cumhurbaşkanı yardımcısı şeklinde olabileceği dile getirilmektedir (sabah.com.tr, 20.01.2018). Burada dikkat çeken bir husus başkan yardımcısının da başkan ile birlikte seçildiği ABD sisteminden (Gülener ve Miş, 2017:15) farklı olarak cumhurbaşkanı yardımcısı/yardımcılarının cumhurbaşkanı tarafından atanacak olmasıdır. Cumhurbaşkanı 104. Md. uyarınca bakanları atama ve görevlerine son verme yetkisine sahip olmakla yürütme ekibini istediği gibi kurabilmesi sağlanmıştır. 106. Maddede yapılan değişiklikle cumhurbaşkanının hastalık ya da yurt dışına çıkması gibi geçici durumlarda veya makamın boşalması durumunda yenisi seçilene kadar makama cumhurbaşkanı yardımcısının vekâlet edeceği belirtilmiştir.

Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri- 104. Md. uyarınca cumhurbaşkanı yürütme yetkisine ilişkin konularda cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarabilecektir. Yeni sistemin en önemli ve fonksiyonel özelliklerinden birisi olacak olan cumhurbaşkanlığı kararnameleriyle,

- Üst kademe kamu yöneticilerinin atanması, görevlerine son verilmesi ve bunların atanmalarına ilişkin usul ve esaslar düzenlenecek
- Bakanlıkların kurulması, kaldırılması, görevleri ve yetkileri, teşkilat yapısı ile merkez ve taşra teşkilatlarının kurulması düzenlenecektir.

ABD Başkanlık sisteminde de görülen başkanlık kararnameleriyle karşılaştırıldığında; ABD'de "executive order" olarak isimlendirilen başkanın kararname yetkisinin anayasada açıkça yer almadığı, anayasal teamüller gereği uygulandığı ve kapsamı ile sınırlarının da açıkça belirtilmediği. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nde ise cumhurbaşkanlığı kararnamesi Anayasanın 104. md. sinde açıkça yer aldığı, kapsamı ve sınırlarının da açıkça belirtildiği görülmektedir (Çolak, 2017. 63).

Başbakanlığın kaldırılması- Yeni dönemde başbakanlığın olmayacak olması, başbakanlığın mevcut yetkilerinin nasıl dağıtılacağı ve devasa bir hizmet bakanlığı formunda olan kurumun yapısının nasıl değiştirileceğini gündeme getirmiştir. Bu konuda başbakanın görev ve yetkilerinin nasıl dağıtılmasının tek tek belirleneceği, başbakana bağlı kuruluşların ve yetkilerinin bir bölümünün bakanlıklara, bir bölümünün ise cumhurbaşkanı yardımcılara bağlanması beklenmektedir. Bu aşamada mevcut sistemde doğrudan başbakana bağlı olan stratejik öneme sahip kurumların (MİT, MGK, TMSF, Varlık Fonu gibi) başkanlık olarak doğrudan cumhurbaşkanına bağlanacağı, başbakan yardımcılara bağlı olan kurumların ise yine görev alanlarına göre gruplandırılarak cumhurbaşkanı yardımcılara bağlanacağı düşünülmektedir. Diğer yandan köklü bir geçmişi ve devlet hafızası olan, idari düzenlemelerin merkezi Başbakanlık Müsteşarlığının Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği bünyesine katılacağı, Sekreterlik yapısının güçlendirileceği öngörülmektedir. Bu süreçte mevcut bakanlıkların sayısının görev alanları birbirine yakın olanların birleştirilmesiyle düşürüleceği (örneğin günümüzde 21 olan bakanlık sayısının 15-16 olacağı) ve özellikle bakanlıkların politika yapım sürecinde yönetim modeliyle oluşturulacak yeni kurullarla destekleneceği, tüm bunları içerecek düzenlemelerin 106.md. uyarınca 24 Haziran seçimlerinden sonra çıkarılacak olan cumhurbaşkanlığı kararnameleriyle yapılacağı değerlendirilmektedir.

Bütün bunların yanında bugünkü kamu yönetimi içerisinde enerjiden bankacılığa, sermaye piyasalarından kamu ihalelerine kadar çeşitli alanlarda bakanlık yapısından farklı olarak örgütlenen bağımsız idari otoritelerin örgüt yapıları

ve işleyişleriyle kamu yönetiminin diğer kurumlarına göre Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne uyum sağlamaya en yatkın kurullar olduklarını söylemek yanlış olmayacaktır.

Üst düzey kamu görevlilerinin atanması- Başkanlık sistemlerinde aralarında anayasa mahkemesi üyeleri, büyükelçiler, valiler, merkez bankası başkanı gibi kişi ve organların bulunduğu "üst düzey kamu görevlilerinin atanması ve görevden alınması"nda başkana çeşitli yetkiler tanındığı görülmektedir (Güler, 2016: 11). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nde de cumhurbaşkanının üst kademe kamu yöneticilerini atayacağı ve görevlerine son vereceği, bunların atanmalarına ilişkin usul ve esasların cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenleneceği belirtilmiştir. Ancak Anayasada "üst kademe yöneticilerinin yetiştirilme usul ve esasları, kanunla özel olarak düzenlenir" hükmü yer almasına rağmen üst kademe yöneticilerinin kimler olduğunu belirten ve yetiştirilme usul ve esaslarına ilişkin yürürlükte herhangi bir kanun bulunmamaktadır.⁸ Buradan hareketle uygulamanın mevcut teamüllerin devam ettirilmesi şeklinde olacağı, üst kademe kamu yöneticileri kavramının genel olarak müsteşar, müsteşar yardımcısı, genel müdür, başkan, kurul başkanı, genel müdür yardımcısı, daire başkanı, büyükelçi, vali, kaymakam ve bölge müdürünü ifade ettiği ancak yeni sistemde cumhurbaşkanlığı kararnameleriyle diğer bazı kamu yöneticilerinin de bu kapsama alınabileceği ya da kapsamdan çıkarılabileceği değerlendirilmektedir.

Üst kademe kamu yöneticilerinin büyük bir kısmının ABD başkanlık sisteminde görüldüğü gibi bakanlarla göreve gelip bakanlarla görevden ayrılacağı düşünüldüğünde bu durumun hangi yönetici pozisyonları kapsayacağını çıkarılacak kararnamelerle şekilleneceği, bu sayının ABD'deki kadar (10-12 bin) olmasa da Türkiye'de birkaç bini bulabileceği söylenebilir.

SONUÇ

Türkiye'de Osmanlı'nın son döneminden bu yana yüzyılı aşan bir geçmişi bulunan parlamenter sistem yerini başkanlık sistemi referanslı Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne bırakmak üzeredir. Bu değişiklik, Türk yönetim tarihi açısından bir dönüm noktasını teşkil etmektedir.

Yarım asra yakın süren başkanlık sistemi tartışmalarıyla olgunlaşan değişiklik süreci kamu yönetiminde ve bürokraside ciddi bir yeniden yapılanmayı beraberinde getirecektir. İçinde bulunulan bu dönem onlarca yıllık geçmişe sahip

⁸ Söz konusu hükme ilişkin kanuni düzenleme 1984 yılında 3077 sayılı Üst Kademe Yöneticilerinin Yetiştirilmesi Hakkında Kanun adıyla yapılmış, bir kez daha görüşülmek üzere Cumhurbaşkanı tarafından Meclise iade edilen ve mecliste 3149 sayılı yasa olarak yeniden kabul edilen yasa Cumhurbaşkanı tarafından onay sonrasında Anayasa Mahkemesine götürülmüş birçok maddesi Anayasa'ya aykırı bulunarak birçok maddesi iptal edilen yasa iptal edilen maddelerden sonra uygulamaya olanağı kalmadığı gerekçesiyle 18.6.1985'te tamamen iptal etmiştir (Günay, 2006: 169).

olan, MEHTAP, KAYA gibi projelerle bitmeyen senfoni olarak adlandırılan ve 2000'li yıllarla birlikte bu alanda ciddi mesafenin alındığı kamu yönetiminin yeniden yapılandırılması çalışmalarında yeni ve çok önemli fırsatlar yaratmaktadır. Yeni dönemde, öteden beri şikayet edilen bürokratik oligarşinin gücü kırılarak kamu yönetiminin daha hızlı karar alan ve daha etkin bir yapıya kavuşturulması hedeflenmektedir. Bunun için izlenecek yöntem, bürokrasinin siyaset karşısındaki güç kaynaklarından birisi olan “sürekli ve güvenceli yapısı”nı kaldırarak üst kademe bürokratlarını yürütmenin bir parçası olarak, göreve yürütmeye gelen ve onunla giden, elini taşın altına koyan, kaderi takımın başarısına bağlı olan takım oyuncularını haline getirmek olacaktır.

Bugün artık uzun yıllar tartışıla gelen parlamenter sistem ve başkanlık sistemlerinin özelliklerinin ne olduğundan, Türkiye’de uygulanıp uygulanamayacağı hususlarından sıyrılarak yeni sistemin nasıl işleyeceği ve uygulama pratiklerinin neler olacağı aşamasına geçilmiştir. Bunun için kamu yönetimi ve kamu bürokrasisini yürütmenin başı ve tek sorumlusu olan cumhurbaşkanına bağlayacak ve ona karşı sorumlu kılacak mekanizmalar oluşturulmaktadır. Oluşturulan bu mekanizmalar arasında kamu yönetiminin işleyişini en çok etkileyecek olanlar, sınırları belirlenmiş olsa da düzenleyici işlemler alanında geniş bir kapsamda çıkarılacak olan cumhurbaşkanlığı kararnamele ve bütün üst kademe kamu yöneticilerinin görev sürelerinin cumhurbaşkanının göreve gelmesi/gitmesiyle ilişkilendirilmesi olacaktır.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet sisteminde yürütmenin işleyişinde daha dar ancak daha hızlı karar alabilen bir yürütme yapısına geçmek amacıyla bakanlık sayısının azaltılması ve ABD’ndeki yapıya benzer şekilde ofis sistemine geçişin öngörülmesi klasik kamu yönetimi yapısında ciddi bir değişime işaret etmektedir. Yeni sistemde bazı bakanlıkların birleştirilerek politika geliştirme noktasında yönetişimi (kamu, STK’lar, akademi ve sektör temsilcilerinin işbirliği) esas alan kurulların oluşturulacak olması gerçekçi ve rasyonel politikaların hayata geçirilmesi bakımından önemli olacaktır.

Hiç şüphesiz Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde bakanlıklara bağlı kurullar, Cumhurbaşkanlığına (başkana) bağlı başkanlıklar ve ofisler ile daha dinamik bir yönetim yapısı oluşturulmak istenmektedir. Toplumun çeşitli kesimlerinde bu sistemin, yürütmeyi güçlendirerek gücü tek elde toplayacağı şeklinde bir algıya yol açsa da aslında yeni sistemde politika yapım sürecinde çok sayıda aktörün yer alması bir yandan sistemin çok aktörlü ve istişareye dayalı bir yanının olduğunu göstermekte diğer yandan siyasetçi ve bürokratlardan oluşan tarafları bizzat aynı takımın oyuncusu yaparak geçmişte kamu yönetiminde sıkça görülen siyaset-bürokrasi sürtüşmesine de son vereceği değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

- Arslan, A. (2015). *Türkiye için Başkanlık Sistemi: Demokratikleşme, İstikrar, Kurumsallaşma*, SETA Yayınları, 2015, Sayı: 122
- Başbakanlık (2018) Başbakanlığa Bağlı Kurumlar ve Görev Dağılımı, 24 Şubat 2018 tarihinde https://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/_Global/_Government/pg_CabinetTasks.aspx adresinden erişildi.
- Beceren, E. ve Kalağan G. (2007). Başkanlık ve Yarı-Başkanlık Sistemi; Türkiye’de Uygulanabilirliği Tartışmaları, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl:6, Sayı:11, s. 163-181
- Bezci, B. (2005). Demokrasi ve Başkanlık Sistemi, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2005, (3: 2), s. 77- 97
- Bilir, F. (2015). Başkanlık Sistemi ile Parlamenter Sistemin Karşılaştırılması, 24 Şubat 2018 tarihinde <http://www.turkiyehukuk.org/baskanlik-sistemi-ile-parlamenter-sistemin-karsilastirilmesi-infografik/adresinden> erişildi.
- Çolak, Ç. D. (2017). Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi Yetkisinin Amerikan Sistemi Üzerinden Karşılaştırmalı Analizi, *Strategic Public Management Journal*, Volume 3, Special Issue, s. 51-50
- Eker, M. (2017). Türkiye güçlenmek için gereken enerjiyi mevcut sistemde bulamıyor, 24 Şubat 2018 tarihinde <https://www.akparti.org.tr/mobil/haberler/turkiye-guclenmek-icin-gerek-enerjiyi-mevcut-sistemde-bulamiyor/89084> adresinden erişildi.
- Erdoğan, R. T. (2017). Parlamenter demokrasi aslında bir vesayet sistemidir, 25 Şubat 2018 tarihinde <http://aa.com.tr/tr/gunun-basliklari/cumhurbaskani-erdogan-parlameter-demokrasi-aslinda-bir-vesayet-sistemidir/779489> adresinden erişildi.
- Erdoğan, M. (1996). Başkanlık Sistemini Doğru Tartışmak, *Liberal Düşünce Dergisi*, s. 1-12
- Eryılmaz, B. (2008). *Bürokrasi ve Siyaset*, İstanbul: Alfa Yayınları
- Fendoğlu, H. T. (2015), *Anayasa Hukuku*, Ankara, Yetkin Yayınları
- Fendoğlu, H.T. (2012). Başkanlık Sistemi, *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt:2 Sayı:2, s. 39-60
- Gözler, K. (2017). *Kısa Anayasa Hukuku*, Bursa, Ekin Yayınevi
- Gül, H, Kamalak, İ. ve Gül, S. S. (2017). Amerikan Başkanlık ve Fransız Yarı-Başkanlık Sistemleri Işığında Türkiye’nin Yeni Cumhurbaşkanlığı Hükümeti Sistemi, *Strategic Public Management Journal*, Volume 3, Special Issue, s. 101-120

- Gül, C. (2005). Anayasa Değişikliği ve Cumhurbaşkanının Siyasi-Cezai Sorumlulukları, 26 Şubat 2018 tarihinde <http://www.star.com.tr/acik-gorus/anayasa-degisikligi-ve-cumhurbaskaninin-siyasi-cezai-sorumluluklari-haber-1217138/> adresinden erişildi.
- Gülener, S. ve Miş, N. (2017). *Cumhurbaşkanlığı Sistemi*, Sayı. 190, Ankara, SETA Yayınları
- Gülener, S. (2016). *Başkanlık Sistemlerinde Denge ve Denetleme*, 1. Baskı, Ankara, SETA Yayınları
- Günay, Ö. F. (2006). Üst Düzey Yöneticilerin Yetiştirilmesi İle İlgili Anayasa Maddesinin İlginç Serüveni, *TBB Dergisi*, Sayı: 62, s. 152-172
- Kılıçdaroğlu, K. (2013). Başkanlık Ülkeyi Bölme Projesidir, 24 Şubat 2018 tarihinde <http://www.sonhaberler.com/politika/kilicdaroglu-baskanlik-ulkeyi-bolme-projesidir-h179762.html> adresinden erişildi.
- Levinson, D. J. ve Pildes, R. H. (2006). Separation Of Parties, Not Powers, *New York University Public Law and Legal Theory Working Papers*. Paper 25
- Lijphart, A. (2012). *Patterns of Democracy*, London, Yale University Press, Second Edition, s. 106-107
- Ntv (2018). ABD’de hükümet geçici olarak kapandı, 22 Ocak 2018 tarihinde <https://www.ntv.com.tr/dunya/son-dakika-haberi-abdde-hukümet-gecici-olarak-kapandi,b3hleScqT0KWc9QzysRFrg>, adresinden erişildi.
- O’Toole, L. J. (1987). Docktrines and Developments: Separation of Powers, the Politics- Administration Dichotomy, and the Rise of the Administrative State, *Public Administration Review*, Volume 47, No 1, 17- 25
- Öymen, A. (2013) Başkanlık Sisteminin Yol Açtığı Tehlike, 24 Şubat 2018 tarihinde <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/altan-oymen/baskanlik-sisteminin-yol-actigi-tehlike-1127841/> adresinden erişildi.
- Özbudun, E. (2015a). Başkanlık Sistemi ve Türkiye, *Liberal Perspektif*, Sayı: 1, s. 1-14
- Özbudun, E. (2015b). Hükümet Sistemi Tartışmaları, 20 Ocak 2018 tarihinde <http://www.birarada.org/tr/22645/Prof-Dr-Ergun-Ozbudun-Huk-met-Sistemi-Tartismalari>, adresinden erişildi.
- Sabah, (2018) Beş Ayaklı Büyük Kamu Reformu, 20 Ocak 2018 tarihinde <https://www.sabah.com.tr/gundem/2018/01/05/5-ayakli-buyuk-kamu-reformu> adresinden erişildi.

- Shugart, M. S. ve Haggard, S. (2001). *Institutional and Public Policy in Presidential Systems, President, Parliaments and Policy*, (Ed. Haggart and Mc Cubbins), Chambridge, UK, Chambridge University Press.
- Sobacı, M. Z. (2017). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Tüm Boyutlarıyla Tartışıldı, 27 Şubat 2018 tarihinde <http://haber.sakarya.edu.tr/cumhurbaskanligi-hukümet-sistemi-tüm-boyutlariyla-tartisildi-h59519.html> adresinden erişildi.
- Şimşek, M. (2017). Mevcut Sistem Önümüzdeki Dönemde Eğer Değişmezse Krizlere Gebedir, 22 Şubat 2018 tarihinde <https://www.haberler.com/simsek-bu-sistem-mevcut-sistem-onumuzdeki-donemde-9295353-haberi/> adresinden erişildi.
- Tataroğlu, M. (2006). Parlamenter ve Başkanlık Sistemlerinde Siyasi İktidar ve Bürokrasi İlişkileri ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme, *Yönetim ve Ekonomi*, Cilt: 13, Sayı 1, s. 97- 119.
- 6771 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (2017) 16 Ocak 2018 tarihinde https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/kanunlar_sd.durumu?kanun%no=6771 adresinden erişildi.
- 447 Sayılı Anayasa Komisyonu Raporu (2016) 15 Ocak 2018 tarihinde http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/sirasayi_sd.sorgu_baslangic adresinden erişildi.
- Turhan, M. (2012). Anayasa Hukukunda Hükümet Sistemi Tartışmaları, *Liberal Düşünce*, Yıl 17, Sayı 66, s. 57-75.

FİLM ENDÜSTRİSİNİN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: 2005:Q1-2016:Q2 DÖNEMİ TÜRKİYE FİLM ENDÜSTRİSİ ÖRNEĞİ

The effect of the Film Industry on Economic
Growth: The case of Turkish Film Industry
Between 2005:Q1- 2016:Q2 Period

Gönderim Tarihi: 15.01.2018

Kabul Tarihi: 08.06.2018

Doi: 10.31795/baunsobed.437850

Mustafa Cem KIRANKABEŞ*
Hikmet YORULMAZ**

ÖZ: Türkiye sinema sektörü, son 10 yılda artan film sayısı ve seyirci sayısı ile dikkat çekmektedir. Bu durum doğal olarak sinema filmi hâsılatlarına yansımaktadır. Dolayısıyla bu sektörün ekonomiyi etkileyebilecek düzeyde büyük bir piyasa olup olmadığı sorusu gündeme gelmiştir. Bu çalışmada Türkiye’de sinema filmi hâsılatlarının ekonomik büyümeyi ne ölçüde etkilediği araştırılmıştır. Dickey Fuller (Augmented Dickey Fuller-ADF) ve Phillips-Perron (PP) birim kök testleri ve Toda- Yamamoto Nedensellik analizlerinin yapıldığı çalışmamızda, Reel Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla ile toplam yerli ve yabancı film hâsılatları verileri kullanılmıştır. Kullanılan veriler Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası ve Box Office Türkiye web sitelerinden temin edilmiştir. Yapılan analizler neticesinde Türkiye sinema filmi hâsılatları ile ekonomik büyüme arasında tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Sinema Sektörü, Ekonomik Büyüme, Toda- Yamamoto Nedensellik.

ABSTRACT: The Turkish Film Industry draws attention by especially the growing number of films and the growing number of spectators on the last ten years. This development in the last 10 years naturally affects the film gross box office revenues. Therefore, these developments have brought the question of how Gross Domestic Product of Turkey has been affected by Turkish Film Industry. In this study, we analyzed the effect of film industry revenues on economic growth in Turkey. Augmented Dickey-Fuller (ADF) and Phillips-

* Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi / İİBF/ İktisat/ İktisadi Gelişme ve Uluslararası İktisat / ckirankabes@balikesir.edu.tr , ORCID ID: orcid.org/0000-0002-0807-5897

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Balıkesir Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü/İktisat Anabilim Dalı/ yorulmazhikmet@gmail.com, ORCID ID: orcid.org/0000-0003-3027-1824

Perron (PP) unit root and Toda-Yamamoto Causality tests were performed by using Turkey Reel GDP, total domestic and foreign film box offices revenues. The data were obtained from the Central Bank of Turkey and Turkey Box Office website. According to the findings of the study, we identified a one-side causality relationship between film revenues and economic growth.

Keywords: The Turkish Film Industry, Economic Growth, Toda- Yamamoto Causality Analysis.

GİRİŞ

Kültür ekonomisi, kültür ürünlerinin yapılıp satıldığı, üretim dağıtım kanallarından oluşan bir piyasadır. 2006 yılı verilerine göre Avrupa Birliğinde kültür ekonomisinin toplam GSYH içindeki payı %2,6'dır. (European Commission, 2006;61) Benzer şekilde EUROSTAT'ın yayınlamış olduğu 2016 yılı kültür istatistikleri verilerine göre AB içinde toplamda 8,4 milyon kişi kültür ekonomisi sektöründe çalışmakta ve bu sayı AB istihdamının %3,7 sini oluşturmaktadır. (EUROSTAT, Culture Statistic, 2016:58).

Kültür istatistiklerini uluslararası düzeyde sınıflandırmaya yönelik çalışmalar ilk olarak 1970'li yıllarda başlamıştır. İstihdam edilenlerin sayısı, kitlesel anlamda kültürel faaliyetlere olan katılım vb. göstergeler kültür sektörü için gerekli istatistiksel verilerin toplanma ve derlenme zorunluluğunu gündeme getirmiştir. Bu sebeple AB İstatistik Program Komitesi; UNESCO ve EUROSTAT ile birlikte uluslararası kuruluşların tanım, alan ve kavram farklarını yok etmek suretiyle kültür istatistiklerini ortak hale getirecek bir metodoloji geliştirmiştir. EUROSTAT tarafından geliştirilen kültür istatistikleri sınıflandırmasına göre 11 tane temel alan belirlenmiştir. Belirlenen bu 11 temel alanda kültür istatistikleri verileri derlenmektedir.

Çalışmamızın konusunu oluşturan Sinema ve Tiyatro İstatistikleri, EUROSTAT sınıflandırmasında kültür istatistikleri kapsamında yer alan "görsel ve işitsel medya" başlığındaki temel alanlardan biridir. Ülkemizde ise TÜİK, EUROSTAT sınıflandırmasını baz alarak sinema ve tiyatro sektörlerine ilişkin istatistik çalışmalarını yürütmektedir.

Sinema, 18. yüzyılın başından itibaren insanların duygu ve düşüncelerini ifade edebildikleri sanatsal faaliyetlerden biri olmuştur. Teknolojinin gelişmesi, reklam ve tanıtım faaliyetlerinin artması, bireylerin sosyalleşmeye yönelik algılarının değişmesiyle beraber insanların sinemaya olan yönelimi gün geçtikçe artmıştır. Sinema günümüzde; sahneden dekoruna, ses ve ışık teknik

ekiplerinden, oyuncusuna kadar birçok kişinin istihdam edildiği, yapımcıların büyük meblağlar harcadığı ve bir o kadar da para kazanabildikleri bir piyasa haline gelmiştir.

Türk sinema sektörü, 100. yıldönümünü yaşamakta olduğu bu günlerde önemli başarılar elde etmesine rağmen zaman zaman ciddi düşüşlerin yaşandığı çalkantılı bir geçmişe sahiptir. Türkiye’de 1960-1970 yılları arasında kendi ölçeğinde önemli sayılabilecek bir film pazarı oluşmuştur. Bundan sonraki 20 yıllık süre içinde film üretiminde ve sinema sayısında %80’ler düzeyinde düşüşlerin yaşandığı kriz dönemi yaşanmıştır. 2000’li yılların başından itibaren günümüze kadar Türk sinema sektörü etkileyici bir büyüme eğilimi kaydetmiştir. Tablo 1’de görüldüğü gibi European Audiovisual Observatory tarafından hazırlanan “Türk Film Endüstrisi 2014 Raporuna” göre Türk Sinema Sektörü 2013 yılında 50.4 milyon sinema bileti satışıyla AB pazarında 7. Konuma gelmiştir. 2013 yılında elde edilen bu sonuca rağmen Türkiye halen kişi başı sinemaya gidiş oranları açısından AB’nin gerisinde bulunmaktadır. Türkiye’de alınan sinema bileti sayısı 2013 yılı için kişi başı 0.7 bilet seviyesinde iken bu oran AB geneli için 1.8 bilet düzeyindedir. İlk bakışta negatif olarak değerlendirilebilecek bu oran aynı zamanda Türkiye’de sinema sektörünün önemli büyüme potansiyeline sahip olduğunun bir göstergesi olarak da değerlendirilebilir (Kanzler, 2014:6).

Türk Film Endüstrisi 2014 raporuna göre Türkiye’de çekilen filmlere sağlanan kamu desteği AB ortalamasının altındadır. Türkiye’de film endüstrisine kamusal destek sağlayan kurum Kültür ve Turizm bakanlığı Sinema Genel Müdürlüğüdür. European Audiovisual Observatory raporuna göre 2007 ila 2009 yılları arasında film endüstrisi ile ilgili aktivitelere yıllık ortalama 13.3 milyon Euro destek sağlanmış ve bu desteğin ancak %50’si film yapım desteği şeklinde kullanılmıştır. AB genelinde film endüstrisi ile ilişkili aktivitelere yıllık ortalama destek miktarı 53.6 milyon Euro düzeyindedir. Türkiye’de film endüstrisi ile ilişkili yıllık ortalama kamusal destek miktarı hali hazırda Avrupa ortalamasının bir hayli altındadır (Kanzler, 2014:7).

Tablo 1: 2013 Yılı Türkiye Sinema Bileti Satış Âdeti (Milyon)

Sinema Bilet Satışı 2013 (Milyon Adet)		
Sıra	Ülke	Sinema Bilet Satış
1	Fransa	193.6
2	Rusya Federasyonu	177.1
3	Birleşik Krallık	165.5
4	Almanya	129.7
5	İtalya	106.7
6	İspanya	78.2
7	Türkiye	50.4
8	Polonya	36.3
9	Hollanda	30.8
10	Belçika	20.9

Kaynak: Kanzler, M. (2014). The Turkish Film Industry: Key Developments 2004 to 2013. European Audiovisual Observatory.

Türk film endüstrisi 2014 raporuna göre Türkiye; AB ülkeleri ve Rusya Federasyonunun yer aldığı grupta, 2003-2013 yılları arasında sinema bileti satış verilerine göre büyüme oranı anlamında Rusya Federasyonundan sonra ikinci sırada yer almaktadır. Bunun en önemli sebeplerinden biri, Türkiye’de son on yılda yeni inşa edilen alışveriş merkezlerinin sayısına paralel olarak çok sayıda modern sinema kompleksi açılması olarak ifade edilmektedir. Rapor-da belirtildiği gibi alışveriş merkezlerinde açılan modern sinema salonlarının etkisiyle Türkiye’de 2003 yılında 995 adet olan sinema salonu sayısı 2013 yılı sonu itibariyle 2.243 âdete ulaşmıştır. Bu artışa rağmen Türkiye’de 100.000 kişi başına düşen sinema salonu sayısı 3 iken bu oran Avrupa birliğinde 6 sinema salonu olarak hesaplanmaktadır. (Kanzler, 2014:9).

Türkiye’de 100.000 kişi başına düşen sinema salonu açısından halen AB’nin gerisinde olmasına rağmen son on yılda yeni alışveriş merkezlerinde modern sinema salonlarının açılması sonucunda 2006 yılında 23.512.599 kişi olan sinema seyirci sayısı 2016 yılında 57.148.011 kişiye yükselmiştir. Bizim bu çalışmamızda da kullandığımız verilere göre 2006 ila 2016 yılları arasında Türkiye’de sinema sektörünü, seyirci sayısı açısından ortalama büyüme oranı %9,28 seviyesine ulaşmıştır.

Son yıllarda Türk sinema sektörü, Çin ve Rusya’dan sonra dünyada en hızlı büyüyen 3’üncü pazar haline gelmiştir. Bu özelliği ile Türk sinema sektörü dünya sineması açısından önemli bir yer edinmiştir (Tekeoğlu, 2017:27).

TÜİK rakamlarına göre Türkiye’de 2005-2016 yılları arasındaki 10 yıllık dönemde gösterime giren film sayısı yaklaşık 2 kat artmıştır. Ayrıca çekilen film sayısı 2011’den 2012’ye geçişteki %1’lik düşüşü saymazsak sürekli olarak artış

göstermiştir. Sinema Genel Müdürlüğü verilerine göre 2017 yılında ise 148'i yerli ve 235'i yabancı film olmak üzere toplam 383 film vizyona girmiştir. İncelediğimiz dönemde film sayısı ile seyirci sayısındaki artışın doğru orantılı olduğu görülmektedir.

Box-Office Türkiye rakamlarına göre 2016 yılında edilen yerli ve yabancı film hâsılatı 691.696.424 TL'dir. Bu anlamda Çin ve Rusya'dan sonra dünyada en hızlı büyüyen 3'üncü pazar olması ve hâsıla anlamında ciddi artışlar göstermesi anlamında Türk film sektörünün ekonomi üzerinde etkisinin merak konusudur. Bu anlamda çalışmanın temel amacı Türkiye film endüstrisinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin tespit edilmesidir.

Çalışmamızın ilk bölümünde Türk sinema tarihi ve Türk sinema sektörünün son 10 yıl içindeki gelişimi incelenmiştir. İkinci bölümünde konu ile ilişkili literatür verilmeye çalışılmıştır. Bu kısımdaki temel sıkıntımız film sektörü konusunda yapılan ampirik çalışmaların çok az sayıda olmasıdır. Üçüncü bölümde Türkiye'nin 2005:Q1-2016:Q2 dönemi verileri kullanılarak sinema filmi hâsılatlarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi ekonometrik olarak incelenmiştir. Bu bölümde Dickey Fuller (Augmented Dickey Fuller-ADF) ve Philips-Perron (PP) birim kök testleri ve Toda- Yamamoto Nedensellik analizi yapılmıştır. Çalışmamızın son bölümünde sonuç ve öneriler yer almaktadır.

TÜRKİYE'DE SİNEMA

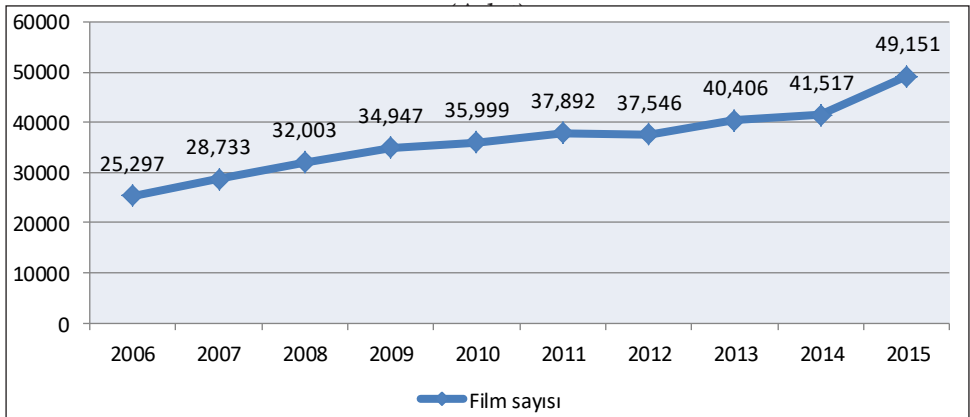
Türkiye'de sinemanın başlangıcı 19. yy'ın ikinci yarısına doğru saraylarda ve konaklarda başlamış. Daha sonra sirk ve tiyatrolarda devam etmiş ve halka yayılmıştır. İlk yerleşik sinema Beyoğlu'nda 1908 yılında kurulmuştur. 1914 yılı ise Türk sinemasının başlangıç yılı kabul edilmektedir. 1945 yılına kadar Yeşilçam'ın mekânsal anlamda yoğunlaşması dışında, film sektöründe önemli bir gelişme yaşanmamıştır. 1950'den 1960'a kadar geçen on sene, sinema sektörünün hareketlendiği ve film sayısının giderek arttığı sinemacılar dönemi olarak bilinmektedir. Terörün hâkim olduğu 1970'li yıllarda Türk sinemasında yaşanan bunalım, cinsel içerikli filmlerle atlatılmaya çalışılmıştır. 1980'li yıllar video sektörünün yeni başladığı, renkli televizyona geçişin yaşandığı, kanal sayılarında artışın olduğu ve ağırlıklı olarak yazlık sinemaların kapandığı bir dönemdir. 1990'lı yıllar Hollywood merkezli ABD film dağıtım şirketlerinin ülkemizde faaliyete geçmeleriyle beraber Türk sinema sektöründe bunalımların yaşandığı dönem olmuştur. Buna rağmen 1990'lı yıllar dünya sinemasında ismimizi duyurmaya başladığımız ve sinema sektörünün bugünkü halini almaya başladığı önemli bir dönem olarak kabul edilmektedir. (Töre,2010;3-5).

Türk Sineması en verimli olduğu yıllar 1960'lı yıllar olmuştur. 1960'lar aynı zamanda da düzeyli ve kaliteli Türk filmlerinin birbiri ardına vizyona girdiği

yıllardır. 1966 yılında Türk sineması 241 filmle, dünya uzun metraj film üretimi sıralamasında 4. sıraya yerleşmiştir. Yapım, üretim ve dağıtım gücü hesaba katıldığında 1960'lı yıllar, Türk Sineması için altın bir çağ olarak kabul edilmektedir. Türkiye'de 1971-1980 yılları arasında ekonomik, siyasi birçok konuda önemli değişiklikler olmuştur. Bu değişimler sinema sektörünü de derinden etkilemiştir. Televizyona artan ilgi kitleleri sinemadan uzaklaştırmış, sinema salonları kapanmaya başlamış, çeşitli furyaların etkisiyle filmlerin kalitesi düşmüştür. Türk sinema sektöründe 1990'lı yıllarda genç bir yönetmen kuşağı belirmiş, bu kuşak Türk Sineması'na yeni bir soluk getirmiştir. 2000'li yılların başlarından itibaren Türk sinema sektöründe izleyici profilinde de değişimler yaşanmıştır. 1990 yıllarda başlayan 2000'li yıllarda devam eden bu olumlu gelişmeler neticesinde rüzgâr tersine dönmüş ve Türk sinema sektöründe olumlu gelişmeler yaşanmaya başlanmıştır. 2000'li yıllarda Türk filmlerinin teknik düzeyi dünya standartlarını yakalamış, sinemaya sinema okullarından yetişmiş eğitilmiş gençler hâkim olmaya başlamıştır. Türk filmlerinin bütçeleri milyon dolarlık, seyirci sayıları da milyon kişilik rakamlara ulaşmaya başlamıştır. 2004 yılında, 5224 sayılı "Sinema filmlerinin değerlendirilmesi ve sınıflandırılması ile desteklenmesi hakkında kanun" çıkarılmıştır. Bu kanun Türk Sineması için önemli bir dönüm noktası olmuştur. 2005 yılında 30 milyona yaklaşan seyirci sayısı 2017 yılında 71 milyonu aşmıştır. 2017 yılında sadece gişe gelirleri 863 milyon TL'lik büyüklüğe ulaşmış, film sektörünün toplam büyüklüğü 3 milyar TL'yi aşmıştır. Son yıllarda artan seyirci ve film sayısı, üretimdeki çeşitlilik, uluslararası arenada kazanılan ödüller sinemamız için umut verici bir tablo oluşturmaktadır. (Sinema Genel Müdürlüğü,2018)

Aşağıdaki verilen Grafik 1'de Türkiye'deki gösterime giren film sayısının yıllara göre değişimini göstermektedir.

Grafik 1: Türkiye'de 2006-2015 Yılları Arasındaki Gösterime Giren Film Sayısı

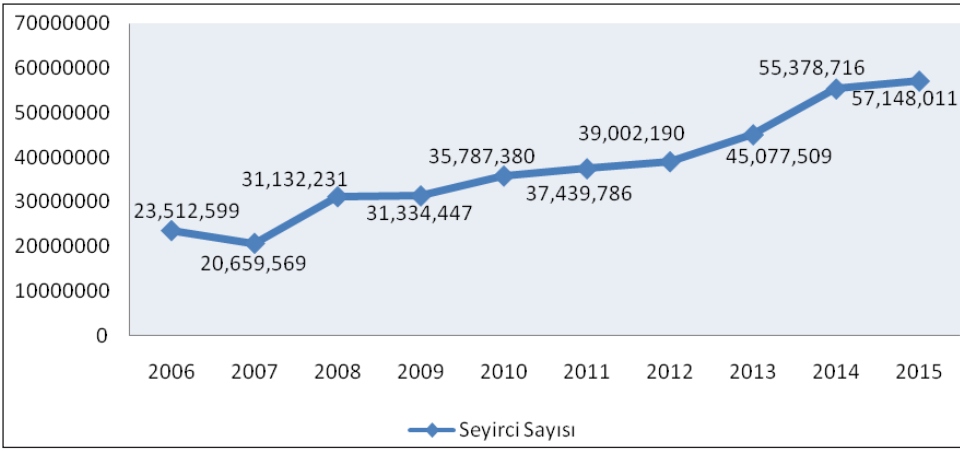

Kaynak: TÜİK Sinema İstatistikleri

Grafik 1’de görüldüğü gibi 2006-2015 yılları arasındaki 10 yıllık dönemde Türkiye’de gösterime giren film sayısı yaklaşık 2 katına çıkmıştır. Ayrıca bu 10 yıllık dönemde gösterime giren film sayısı 2012 yılındaki %1’lik düşüşü saymazsak sürekli olarak artmıştır. En yüksek artış 2015 yılında gerçekleşmiştir; bu yıldaki artış oranı %18.38’dir. Grafik 1’de açıkça görüldüğü gibi Türkiye’de gösterime giren film sayısı, sektörün giderek büyüyen bir piyasa haline geldiğini ortaya koymaktadır.

Grafik 2’de 2006-2015 arasındaki 10 yıllık dönemde film seyirci sayısı görülmektedir.

Grafik 2: Türkiye’de 2006-2015 Yılları Arasındaki Film Seyirci Sayısı (Kişi)

Kaynak: TÜİK Sinema İstatistikleri

Grafik 2’de görüldüğü gibi sinema filmi seyirci sayısında da yıllar itibariyle artış gözlenmektedir. 2016 yılı verisine göre ülkemizde sinema filmi seyirci sayısı 57 milyon kişinin üzerine çıkmıştır. Grafik 1 ve Grafik 2 karşılaştırıldığında beklendiği gibi gösterime giren film sayısı arttıkça seyirci sayısı da artmıştır. Film seyirci sayısında 2014 sezonundaki %22.9 artış 10 yıl içindeki en yüksek artış oranıdır.

Grafikteki tek istisna 2007 yılıdır. 2007 yılında ülkemizde film seyirci sayısında yaklaşık %12 oranında bir düşüş olmuştur. Bununla beraber 2007 yılından 2015 yılına kadar olan süreçte yaklaşık 3 katına çıkan seyirci sayısı, ülkemizde film izleme kültürünün arttığının bir göstergesidir.

LİTERATÜR

Film endüstrisinin tanımına; filmin sinemaya gidilmesi suretiyle perdede ya da TV ekranında seyredilmesi, filmin kayıt edilmesi, kayıt ve gösterim araçlarının maddi boyutu, sektörün örgütlenme biçimi ve finansmanı vb. unsurlar

girmektedir. Bilindiği üzere film endüstrisinde Hollywood, dünya pazarının önemli bir kısmını elinde tutmaktadır. Hollywood'un sinema filmi üretimden, dağıtıma kadar profesyonel ve özel bir iş bölümüne sahip olması bunda etkilidir (Erdoğan,1999;25).

Erataş, Alptekin ve Uysal'ın 2013 yılındaki çalışmasında TÜİK kültür istatistikleri bölgesel ve ulusal açıdan analiz edilmiştir. Analizlerde yer alan veriler ışığında, kültür ekonomisi kapsamında, Türkiye genelinde, Ege Bölgesi'nde ve Orta Anadolu Bölgesi'nde 1995-2011 dönemi için sahne sanatları, görsel ve plastik sanatlar ve film endüstrisi alt sektörlerinin, umut verici bir gelişim gösterdiği görülmektedir. Kültür ekonomisinin alt sektörlerinden olan film endüstrisi, gerçekleşen cirolar itibariyle adından sıkça söz ettiren bir sektör haline gelmiştir. Analiz döneminde, genel olarak, hem bölgeler hem de iller özelinde; sinema salonu, koltuk sayısı, gösteri sayısı ve seyirci sayısının arttığı gözlemlenmektedir (Erataş, Alptekin ve Uysal,2013;46).

Lazzeretti, Capone ve Seçilmiş'in 2014 yılında Türkiye için yapmış oldukları yaratıcılık ve kültür sektörleri ile ilgili çalışmalarında, LQ (Location Quotient) indeksini hesaplayarak hangi sektörlerin nerelerde yoğunlaştığını tespit etmişlerdir. Çalışmada elde edilen sonuçlar neticesinde yaratıcı ve kültür sektörlerinin sadece İstanbul ve Ankara'da yoğunlaştığı gözlenmiştir. İstanbul'da film video ve müzik, radyo ve TV, yayıncılık, reklamcılık, eğlence ve sanat sektörleri ön plandayken Ankara'da eğlence ve sanat, yayıncılık faaliyetleri ile mimarlık ön plandadır. (Lazzeretti, Capone ve Seçilmiş,2014a;206)

Lazzeretti, Capone ve Seçilmiş (2014b) bu defa Türkiye, İtalya ve İspanya'nın karşılaştırıldığı 2004-2007 dönemini kapsayan bir başka çalışmaya imza atmışlardır. Çalışma yöntemi olarak yine LQ indeksi kullanılmış İtalya'da bu endeksin 1 den yukarı çıktığı şehirler Roma ve Milan İspanya'da ise Madrid ve Barselona şehirleri olmuştur. Dolayısıyla yaratıcı ve kültür sektörleri bu şehirlerde kümelenmiştir. Türkiye için kültür ekonomisi içinde yazılım ve programlama, reklamcılık ve eğlence sanat, kültürel eğitim sektörleri yaygındır. İtalya'nın genelinde; yayıncılık, eğlence sanat ve kültürel faaliyetler ile film ve video faaliyeti ön plana çıkmaktadır. İspanya'da; mimari, yayıncılık ve sinema video müzik ve video faaliyetlerine öncelikli sektörler olarak tespit edilmiştir. (Lazzeretti, Capone ve Seçilmiş,2014b;8-16)

Tekeoğlu'nun 2017 yılında yapmış olduğu çalışmasında Türk film hâsılatını etkileyen değişkenler belirlenmiştir. Buna göre bir filmin, hâsılatı aktörün veya yönetmenin popülaritesiyle orantılı olarak artmaktayken; filmin hitap ettiği kesimin yaşı arttıkça, hâsılatı azalmakta veya seyirci kitlesinin eğitim düzeyi arttıkça yine hâsılatı azalmaktadır. (Tekeoğlu ve Tekeoğlu,2017;27-32).

2015 yılı eylül ayında yayınlanana Çin'deki film ve televizyon sektörünün ekonomik etkilerini değerlendiren bir çalışmaya göre film ve televizyon sektörünün doğrudan dolaylı ve uyarılmış etkileri değerlendirildiğinde GSYH içindeki payının %0,6 olduğu, işgücü piyasasına %0,5 katkı sağladığı ve vergi gelirleri içindeki payının da %0,7 olduğu tespit edilmiş. (Oxford Economics,2015;8)

Tayland için yapılan aynı kapsamdaki diğer bir çalışmada Tayland'daki film ve televizyon sektörünün doğrudan dolaylı ve uyarılmış etkileri değerlendirildiğinde GSYH içindeki payının %1,4 olduğu, işgücü piyasasına %0,66 katkı sağladığı ve vergi gelirleri içindeki payının da %0,73 olduğu tespit edilmiş. (Oxford Economics,2011;14)

İngiltere film endüstrisi üzerine 2012 yılında yapılan diğer bir çalışmaya göre film endüstrisinin 2011 yılında İngiltere'nin GSYH'sına 1.6 milyar sterlin doğrudan katkıda bulunduğu hesaplanmıştır. Ayrıca aynı çalışmada bu sektörün 2011 yılında sadece film endüstrisi dikkate alındığında 43.900 tam zamanlı çalışmanı istihdam ettiği ifade edilmektedir. (Oxford Economics,2012;101)

EKONOMETRİK ANALİZ

Türkiye'deki film hâsılatının ekonomik büyüme üzerindeki ilişkisinin incelendiği bu çalışmada 2005:Q1-2016:Q2 dönemi analiz edilmiştir. Modelde bulunan film hâsılatı değişkeni; Türkiye'de gösterime giren yerli ve yabancı filmlerin toplam haftalık hâsılatlarının çeyreklik veriye dönüştürülmesiyle elde edilmiştir. Bu değişken ilgili döneme ait GSYH deflatörüne bölünerek fiyatlar genel düzeyindeki değişmelerden arındırılmıştır. Sonuç itibari ile çalışmada kullanılan RFA değişkeni reel film hâsılatı verilerini temsil etmektedir. Ekonomik büyüme değişkeni için ise Reel GSYH değeri kullanılmıştır. Analizlerde kullanılan her iki seride mevsimsel etkilerden arındırılmıştır. Serilerde aykırı (outlier) değerleri ortadan kaldırmak ve değişken varyans sorununun çözümüne katkı sağlamak amacıyla serilerin logaritması alınmıştır.

Çalışmada kullanılan film hasılatları haftalık olarak Box-Office Türkiye internet sitesinden temin edilmiştir. Bu site Türkiye'de gösterime giren filmlerden elde edilen hasılatları haftalık (hafta sonu ve hafta içi ayrı ayrı) ve yıllık olmak üzere güncel bir şekilde yayınlamaktadır. Haftalık olarak siteden elde edilen film hasılatı verileri kümülatif olarak toplanarak çeyreklik veri haline getirilmiştir. Reel GSYH değişkeni ise Türkiye Merkez Bankası'nın Elektronik Veri Dağıtım Sisteminden (EVDS) alınmıştır.

Bu çalışmada film hâsılatı ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi Toda-Yamamoto nedensellik testi ile araştırılmaktadır. Toda-Yamamoto nedensellik testi uygulanırken VAR modelindeki gecikme sayısı (k), maksimum

entegre derecesiyle (d) genişletilerek değişkenlerin düzey değerleriyle tahmin yapılmaktadır. Değişkenlerin düzey değerleri ile ifade edilen (k+dmax) dereceden VAR modeli şöyledir: (Büyükakın, Bozkurt ve Cengiz,2009;111)

$$LNRGSYH_t = \delta_0 + \sum_{i=1}^k \alpha_{1,i} LNRGSYH_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{k+d_{\max}} \alpha_{2,j} LNRGSYH_{t-j} + \sum_{i=1}^k \beta_{1,i} LNRFH_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{k+d_{\max}} \beta_{2,j} LNRFH_{t-j} + \varepsilon_t \quad (1)$$

$$LNRFHSA_t = \gamma_0 + \sum_{i=1}^k \phi_{1,i} LNRFH_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{k+d_{\max}} \phi_{2,j} LNRFH_{t-j} + \sum_{i=1}^k \theta_{1,i} LNRGSYH_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{k+d_{\max}} \theta_{2,j} LNRGSYH_{t-j} + u_t \quad (2)$$

Denklem 1’de LNRFH değişkeninden LNRGSYH değişkenine doğru bir nedensellik olup olmadığı $H_0 : \beta_{1,1} = \beta_{1,2} = \dots = \beta_{1,k} = 0$ yokluk hipotezi Wald testi ile sınanarak test edilmektedir. Benzer şekilde denklem 2’de LNRGSYH değişkeninden LNRFH değişkenine doğru bir nedensellik olup olmadığı $H_0 : \phi_{1,1} = \phi_{1,2} = \dots = \phi_{1,k} = 0$ yokluk hipotezi Wald testi ile sınanarak test edilmektedir.

Birim Kök Testi

Değişkenlerin entegre derecesini belirlemek için Genişletilmiş Dickey Fuller (Augmented Dickey Fuller-ADF) ve Philips-Perron (PP) birim kök testleri kullanılmıştır. (Çetintaş, Bicil ve Türköz,2017;4) Birim kök testi sonuçlarına göre LRGSYH değişkeni birinci farkında durağan iken LNRFH değişkeninin düzeyde durağan olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Birim kök testinin ardından nedensellik analizi için gecikme sayısının belirlenmesi için bilgi kriterleri kullanılarak uygun gecikme uzunluğu 2 olarak tespit edilmiştir. Gecikme uzunluğu için bilgi kriterlerinin aldığı değerler Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2: Dickey Fuller (Augmented Dickey Fuller-ADF) ve Philips-Perron (PP) Birim Kök Testleri Sonuçları

Değişken	Düzye (ADF-t İstatistiği)				Birinci Fark (ADF İstatistiği)			
	Sabitli	1%	5%	10%	Sabitli	1%	5%	10%
LNRGSYH	-1.05361	-3.58474	-2.92814	-2.60223	-6.43406	-3.59246	-2.9314	-2.60394
LNRFH	-1.74705	-3.59246	-2.9314	-2.60394	-8.21418	-3.59246	-2.9314	-2.60394
Değişken	Düzye (Philips Perron Test İstatistiği)				Birinci Fark (Philips Perron Test İstatistiği)			
	Sabitli	1%	5%	10%	Sabitli	1%	5%	10%
LNRGSYH	-1.03742	-3.58474	-2.92814	-2.60223	-5.55683	-3.58851	-2.92973	-2.60306
LNRFH	-2.51721	-3.58474	-2.92814	-2.60223	-32.7006	-3.58851	-2.92973	-2.60306

Gecikme Sayısının Tespiti

Toda-Yamamoto nedensellik testi uygulanırken VAR modelindeki gecikme sayısı (k), maksimum entegre derecesiyle (d) genişletilerek değişkenlerin düzey değerleriyle tahmin yapılmakta olduğundan gecikme sayısının tespit edilmesi gerekmektedir. Tablo 3'e göre uygun gecikme sayısı k=2 olarak belirlenmiştir. (Büyükkakın, Bozkurt ve Cengiz, 2009;111)

Tablo 3: Gecikme Uzunluğu İçin Bilgi Kriterlerinin Aldığı Değerler

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	54.30680	NA	0.000284	-2.490800	-2.408054	-2.460470
1	120.2746	122.5117	1.49e-05	-5.441649	-5.193410	-5.350660
2	128.1430	13.86340*	1.24e-05*	-5.625859*	-5.212128*	-5.474211*
3	130.2989	3.593100	1.36e-05	-5.538043	-4.958820	-5.325735
4	132.2364	3.044642	1.51e-05	-5.439829	-4.695113	-5.166861

Toda-Yamamoto Nedensellik Testi Sonuçları

Denklem 1 ve 2'ye göre $H_0 : \beta_{1,1} = \beta_{1,2} = \dots = \beta_{1,k} = 0$ ve $H_0 : \phi_{1,1} = \phi_{1,2} = \dots = \phi_{1,k} = 0$ hipotezleri Wald testi ile sınanarak test edilmiştir.

Tablo 4: Toda-Yamamoto Nedensellik Testi Sonuçları

BOŞ HİPOTEZ	Ki-Kare İst. (Olasılık)	Sonuç
$H_0 : \beta_{1,1} = \beta_{1,2} = \dots = \beta_{1,k} = 0$ Film Hasılatı GSYH'nın nedeni değildir	8.449761 (0.0146)	RED
$H_0 : \phi_{1,1} = \phi_{1,2} = \dots = \phi_{1,k} = 0$ GSYH film hâsılatının nedeni değildir.	2.306636 (0.3156)	KABUL

Elde edilen bulgular Tablo 4'de verilmektedir. Bulgulara göre Film Hasılatı GSYH'nın nedeni değildir hipotezi reddedilirken, GSYH Film Hâsılatının nedeni değildir hipotezi kabul edilmiştir. Yani Türkiye'de film hasılatından Reel GSYH'ya doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada son yıllarda Türkiye'de önemli bir sektör haline gelen, sinema sektörünün ekonomik büyüme üzerindeki etkisi incelenmiştir. Türkiye'de sinema sektörünün son on yılda seyirci sayısı açısından ortalama büyüme oranı %9,28 seviyesine ulaşmıştır. Türk sinema sektörü; AB ülkeleri ve Rusya Federasyonunun yer aldığı grupta, sinema bileti satış verilerine göre büyüme oranı anlamında Rusya Federasyonundan sonra ikinci sırada yer almaktadır.

Çalışmada Türkiye sinema sektöründe elde edilen film hâsılatlarıyla ekonomik büyüme arasındaki ilişki; Toda-Yamamoto Nedensellik Testi kullanılarak analiz edilmiştir. Yapılan Nedensellik Testine göre; film hâsılatlarından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik bulunmaktadır. Toda-Yamamoto Nedensellik Testinden elde edilen bu sonuç doğrultusunda analizimizin yapıldığı 2005:Q1-2016:Q2 yılları arasında Türkiye sinema filmi sektöründe elde edilen hâsılatların ilgili dönemde ekonomik büyümeyi desteklediği sonucu ortaya çıkmıştır.

European Audiovisual Observatory tarafından 2014 yılında hazırlanan kapsamlı bir rapora göre Türkiye’de kişi başı sinema bileti sayısı 0.7 bilet seviyesinde iken bu oran AB geneli için 1.8 bilet düzeyindedir. Ayrıca Türkiye’de film endüstrisi ile ilişkili yıllık ortalama kamusal destek miktarı hali hazırda Avrupa ortalamasının altındadır. Raporda belirtildiği gibi alışveriş merkezlerinde açılan modern sinema salonlarının etkisiyle 2003 yılında 995 adet olan sinema salonu sayısı 2013 yılı sonu itibarıyla 2.243 âdete ulaşmıştır. Bu artışa rağmen Türkiye’de 100.000 kişi başına düşen sinema salonu sayısı 3 iken bu oran Avrupa birliğinde 6 sinema salonu olarak hesaplanmaktadır. Türkiye’de 100.000 kişi başına düşen sinema salonu açısından halen AB’nin gerisinde olmasına rağmen son on yılda yeni alışveriş merkezlerinde modern sinema salonlarının açılması sonucunda 2006 yılında 23.512.599 kişi olan sinema seyirci sayısı 2016 yılında 57.148.011 kişiye yükselmiştir. Bizim bu çalışmamızda da kullandığımız verilere göre 2006 ila 2016 yılları arasında Türkiye’de sinema sektörünü, seyirci sayısı açısından ortalama büyüme oranı %9,28’dir. Türkiye sinema sektöründe son dönemde yaşanan gelişmeler ve bu çalışmada ulaşılan sonuçlar göstermektedir ki; Türkiye’de sinema sektörünün desteklemesi durumunda, bu sektörün ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkileme potansiyeli bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Box Office Türkiye. 03.06.2018 tarihinde <https://boxofficeturkiye.com/> adresinden erişildi.
- Büyükkakın, F., Bozkurt, H. ve Cengiz, V., (2009). Türkiye’de Parasal Aktarımın Faiz Kanalinın Granger Nedensellik ve Toda-Yamamoto Yöntemleri ile Analizi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı:33, 101-118.
- Çetintaş, H., Bicil, İ.M ve Türköz, K., (2017). Türkiye’de Enerji Üretiminde Fosil Yakıt Kullanımı ve CO2 Emisyonu İlişkisi: Bir Senaryo Analizi. *EconWorld Working Paper Series*, No: 2017-002, 1-12. 02 Haziran 2018 tarihinde <http://wp.econworld.org/wp-content/uploads/2017/03/WP2017002.pdf>. adresinden erişildi.
- Erataş, F., Alptekin, V., ve Uysal, D. (2013). Türkiye’de Kültür Ekonomisinin Gelişimine Yerel Bir Bakış. *Anemon Muş Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 25-47.
- Erdoğan, İrfan. (1999). *Dünya Film Pazarı: Egemen Yapı, İlişki, Fiyat Politikası ve Profesyonel İdeoloji*. 03.06.2018 tarihinde <http://www.irfanerdogan.com/makaleler1/filmpazr.pdf>. adresinden erişildi.
- European Commission. (2006). *The Economy Of Culture In Europe*. 03.06.2018 tarihinde http://ec.europa.eu/assets/eac/culture/library/studies/cultural-economy_en.pdf. adresinden erişildi.
- EUROSTAT. (2016). *Culture Statistic*. 02.06.2018 tarihinde <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/7551543/KS-04-15-737-EN-N.pdf/648072f3-63c4-47d8-905a-6fdc742b8605>. adresinden erişildi.
- Kanzler, M. (2014). *The Turkish Film Industry: Key Developments 2004 to 2013*. Council of Europe. European Audiovisual Observatory. 02.06.2018 tarihinde <http://www.obs.coe.int/country/turkey/film>. adresinden erişildi.
- Lazzeretti, L., Capone, F. ve Seçilmiş, E. (2014a). Türkiye’de Yaratıcı ve Kültürel Sektörlerin Yapısı. *Maliye Dergisi*, Ocak-Haziran (166), 195-220.
- Lazzeretti, L., Capone, F. ve Seçilmiş, E. (June 2014b). *Cultural and Creative Industries in Turkey A Benchmarking with Italy and Spain*. Regional Studies Association European Conference 2014, İzmir, Tukey. 01.02.2018 tarihinde http://www.regionalstudies.org/uploads/Luciana_Lazzeretti%20__Francesco_Capone%20__%C4%B0._Erdem_Se%3A7ilmi%5%9F_PDF.pdf. adresinden erişildi.

- Oxford economics.(2015). *The economic contribution of the film and television industries in China*. 02 Haziran 2018 tarihinde https://www.mpa-i.org/wp-content/uploads/2015/11/China_film_tv_2015_V2.pdf . adresinden erişildi.
- Oxford economics. (2011). *The economic contribution of the film and television industries in Thailand*. 02 Haziran 2018 tarihinde https://www.mpa-i.org/wp-content/uploads/2014/08/The_Economic_Contribution_of_the_Film_and_Television_Industries_in_Thailand1.pdf. adresinden erişildi.
- Oxford economics. (2012). *The Economic Impact of the UK Film Industry*. 02 Haziran 2018 tarihinde <http://www.bfi.org.uk/sites/bfi.org.uk/files/downloads/bfi-economic-impact-of-the-uk-film-industry-2012-09-17.pdf>. adresinden erişildi.
- Sinema Genel Müdürlüğü. 03.06.2018 tarihinde <http://www.sinema.gov.tr/> adresinden erişildi.
- Tekeoğlu, N.T. ve Tekeoğlu O. (Ocak 2017). Türk Sineması'nda Hasılatı Etkileyen Bağımsız Değişkenlere Dair Bir Araştırma. *Kastamonu Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (15),27-32.
- Töre, E.Ö. (2010). *İstanbul'da Kültür Ekonomisini Döndüren Çarklardan Biri: Film Endüstrisi. Temel Yapısal Özellikler, Fırsat ve Tehditler, Politika Önerileri*. 03.06.2018 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/292893979_Istanbul'da_Kultur_Ekonomisini_Donduren_Carklardan_biri_FILM_ENDUSTRISI_Temel_Yapısal_Ozellikler_Fırsat_ve_Tehditler_Politika_Onerileri_Sektorel_Arastirma_Raporu. adresinden erişildi.
- TÜİK Sinema istatistikleri. 03.06.2018 tarihinde <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=106&locale=tr> adresinden erişildi.

ÇOK KRİTERLİ KARAR VERME TEKNİKLERİYLE BİRLEŞME VE DEVRALMALARIN FİNANSAL PERFORMANS ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ¹

The Effect of Merger&Acquisitions on the Firm
Performance: Comparative Analysis by Employing
the Multi-Criteria Decision-Making Techniques

Gönderim Tarihi: 19.04.2018

Kabul Tarihi: 15.06.2018

Doi: 10.31795/baunsobed.437748

Fatih KONAK*
Levent ÇITAK**

ÖZ: Karar verme yöntemlerinin analizi ya da karar vermeye çabalama yöntemi muhtemelen insanlık tarihi kadar eskidir. Şirketlerin veya piyasadaki paydaşlarının karar verme sürecinde ihtiyaç duyduğu objektif yaklaşımların varlığı, alınması planlanan kararlara yol gösterici nitelik taşımaktadır. Şirket birleşmesi ve devralmaları, şirketlerin yaşam döngüleri içerisinde aldıkları en önemli kararlardan sayılabilir. Bu çerçevede, çalışmamızın temel amacı, farklı bakış açıları göz önüne alınarak, birleşme ve devralmaların şirketler üzerindeki pozitif veya negatif etkilerini ortaya koymaktır. Bu perspektifte, farklı değerlendirme kriterlerini bir araya getirerek alternatifler arasında seçim yapmayı sıralama yoluyla kolaylaştıran “Çok Kriterli Karar Verme Yöntemlerinden”; TOPSIS, VIKOR ve MOORA yaklaşımları ele alınmıştır. Birleşme ve devralmanın olası etkisini bu 3 yöntem açısından değerlendirmek amacıyla Borsa İstanbul Tüm Endeksi’nde yer alan, 03.01.2011 – 31.12.2012 tarihleri arasında birleşme veya satın alma gerçekleştirmiş firmalar belirlenmiş ve 2009-2014 yılları arasında Endeks içerisindeki konumları tespit edilmiştir. Bu doğrultuda, endekste yer alan şirketlerden 25’inin belirtilen tarih aralığında birleşme veya devralma gerçekleştirdiği belirlenmiştir. Analiz kapsamında, bankalar, finans kuruluşları ve veri devamlılığı sağlamayan

¹ Bu çalışma, Prof. Dr. Levent ÇITAK danışmanlığında Fatih KONAK tarafından hazırlanmış olan “2008 Finansal Krizi Sonrası Şirket Birleşme ve Devralmalarının Firma Performansı Üzerindeki Etkisi: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Piyasalar İçin Karşılaştırmalı Bir Analiz” başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

* Dr. Öğr. Üyesi, Hitit Üniversitesi/İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi/İşletme Bölümü/Muhasebe-Finansman Ana Blim Dalı, fatihkonak@hitit.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-6917-5082

** Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi / İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi/İşletme Bölümü/Muhasebe-Finansman Ana Blim Dalı, lcitak@erciyes.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-0854-4454

firmalar dışarıda bırakılmış ve analiz 216 şirket üzerinden gerçekleştirilmiştir. Araştırma çerçevesinde, ihtiyaç duyulan şirket verileri Thomson Reuters Datastream veri tabanından elde edilmiş ve Microsoft Excel vasıtasıyla modellerin çözümü gerçekleştirilmiştir. Analiz sonucunda, birleşme ve devralma yılında TOPSIS ve VIKOR yöntemleri açısından negatif etkilenme söz konusu iken, MOORA yöntemine göre şirketlerin bu faaliyetten pozitif etkilendiği tespit edilmiştir. Sonraki yıllarda ise TOPSIS ve MOORA teknikleri açısından negatif etki görülürken, VIKOR yöntemine göre orta vadede şirketlerin birleşme ve devralma sonucunda performanslarının arttığı gözlemlenmiştir. Diğer taraftan, veri setinin ve kriterlerin bahsi geçen üç yöntemde de aynı olmasına karşın, yöntemlerin metodolojilerinde ortaya çıkan farklılığının, şirket performanslarını Endeks içerisinde değerlemede farklılaşmaya neden olduğunu göstermiştir. Bu nedenle, Çok Kriterli Karar Verme yöntemleri açısından, model seçiminin çıkacak sonuçlar üzerinde etkisi olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Birleşme&Devralma, TOPSIS, VIKOR, MOORA, Borsa İstanbul.

ABSTRACT: The way in which decision-making methods are analyzed or attempted to decide is probably as old as human history. The existence of objective approaches that companies or stakeholders need in the decision-making process carries the guiding qualities of planned decisions. Mergers and acquisitions can be considered as perhaps the most important decisions that companies have taken in their life cycle. In this framework, the main objective of our work is to demonstrate the positive or negative effects of mergers and acquisitions on companies performance by taking into account different methodologies. In this perspective, the TOPSIS, VICOR and MOORA approaches have been dealt with in "Multi-Criteria Decision Making Methods", which facilitates selection among alternatives by combining different evaluation criteria. In order to assess the possible impact of the merger and acquisition on these 3 methods, companies that used mergers or acquisitions method between 03.01.2011 and 31.12.2012 in the BIST All Share Index have been determined and their positions in the Index have been determined between 2009-2014. In this respect, it has been determined that 25 of the companies in the index have merged or acquired in the specified date range. In the analysis, banks, financial institutions and companies that did not maintain data continuity were excluded and analysis was conducted over 216 companies. In the framework of the research, the required company data was obtained from Thomson Reuters Datastream database and the solution of the models was realized through Microsoft Excel. Although, in the context of MOORA method, positiv effect of M&A on firms was determined, negative impact was observed by employing VIKOR and TOPSIS methods during the year of M&A. In the following years, negative effects were observed in terms of TOPSIS and MOORA techniques, but in mid-scale companies according to VIKOR method, performance of mergers and acquisitions was observed to increase. On the other hand, although the data set and the criteria are the same in the three methods mentioned, the differences in methodologies have shown that company performances

lead to differentiation in valuing the Index range. Therefore, it can be claimed that model selection has an effect on the outcome in terms of multi-criteria decision making methods.

Keywords: M & A, TOPSIS, VIKOR, MOORA, Borsa İstanbul.

GİRİŞ

Çok uluslu firmaların küresel ekonomideki gün geçtikçe artan rolüne bağlı olarak, şirketlerin büyüme, kendini geliştirme, yeni pazarlara giriş ve sinerji yaratarak daha etkin bir şekilde faaliyetlerini sürdürme amaçlarının olması, rekabetçi piyasalara uyumun çn koşullarından biridir. Küreselleşme sürecinin meydana getirdiği bu yeni çevre, şirketlerin hayatlarını sürdürebilmesi için yenilenmeyi, maliyetleri düşürmeyi, teknolojiyi takip etmeyi ve daha yetkin kadrolarla çalışmayı bir zorunluluk haline getirmiştir.

Gelişen piyasalarda şirketlerin var oldukları konumda kalmaları, şirketlerin yaşam sürelerini kısaltmaktadır. Doğal olarak, firmalar için süreklilik arz eden değişim ve gelişim adımlarının atılması şirketin uzun vadede başarı elde etmesine katkı sağlamaktadır (Öncer, 2012). Bu kapsamda firmalar organik (içsel) ya da inorganik (dışsal) şekillerde büyümeye gidebilirler. İçsel büyüme hedefi daha uzun bir süreyi, emeği ve farklı etmenleri içsel mekanizmalarla bir araya getirmeyi ifade ederken, genel itibariyle küçük ölçekli firmalar tarafından tercih edilmektedir. Diğer taraftan, dışsal büyüme stratejisi şirketlere daha hızlı bir şekilde hedefe ulaşma şansı tanımaktadır. Firmaların, yeni pazarlara açılma, yönetsel becerileri artırma, teknolojik modernizasyon, çeşitlendirme vasıtasıyla riski azaltma ve ölçek ekonomilerinden fayda elde edilmesi gibi amaçlar doğrultusunda bu tarz büyüme yoluna gittikleri düşünülebilir. Şirketler bu kapsamda yatay, dikey ve karma büyüme stratejilerine yönelebilirler.

Birleşme ve devralma, iki veya daha fazla şirketin hukuki yapılarını değiştirmek koşuluyla tüm kaynakları birleştirerek yeni bir şirket şeklinde faaliyetlerine devam etmesi ya da satın alınan şirketin devralan firmanın bünyesine dâhil olmasıdır (Dinçer, 2003: 220-221; Zincirlioğlu, 2014). Son yıllarda 'şirket evliliği' şeklinde nitelendirmeler, şirket birleşmeleri kapsamında yapılan stratejik birlik oluşturma hareketleridir (Koçel, 2001: 427). Şirket birleşme ve devralmaları, firmaların daha etkin ve verimli bir şekilde yönetimini sağlama, ölçek ekonomilerinden faydalanma ve sinerji gibi firmalara sağlayacağı pozitif katkılar perspektifinde önem arz etmektedir. Bu amaçlar gayet açık olmasına karşın, firma birleşme ve devralmalarının birçoğu beklenen katkıyı sunmamakta, finansal beklentilerin karşılanamaması ve kültürel farklılıklar gibi nedenlerle, başarısızlıkla sonuçlanmaktadır (Arslan, 2004: 46).

Birleşme ve devralmaların giderek artan önemi çerçevesinde, bu çalışmanın temel amacı, 2008 Küresel Finans Krizi sonrasında, Borsa İstanbul'a kote olan şirketlerin gerçekleştirmiş oldukları birleşme ve devralmaların devralan şirketin performansına etkisini ortaya çıkarmaktır. Bu perspektifte, farklı değerlendirme kriterlerini bir araya getirerek alternatifler arasında seçim yapmayı, sıralama yoluyla kolaylaştıran "Çok Kriterli Karar Verme Yöntemlerinden"; TOPSIS, VİKOR ve MOORA yaklaşımları ele alınmıştır. Birleşme ve devralmanın olası etkisini bu 3 yöntem açısından değerlendirmek amacıyla Borsa İstanbul Tüm Endeksi'nde yer alan, 03.01.2011 – 31.12.2012 tarihleri arasında birleşme veya satın alma gerçekleştirmiş şirketler belirlenmiş ve 2009-2014 yılları arasında Borsa İstanbul Tüm Endeksi içindeki konumları tespit edilmiştir. Bu doğrultuda, şirketlerden 25'inin belirtilen tarih aralığında birleşme veya devralma gerçekleştirdiği ortaya çıkmıştır.

LİTERATÜR TARAMASI

Literatürde şirket birleşme ve devralmaları hakkında var olan çalışmaların yanı sıra Çok Kriterli Karar Verme teknikleriyle bu konu üzerine yapılan çalışmaların yetersiz olması sebebiyle şirket birleşme ve devralmalar üzerine finans literatüründeki gelişim dikkate alınmıştır. Bunlardan bazıları şu şekilde özetlenebilir:

Constantinou ve Constantinou (2003), İngiltere'de yapmış oldukları çalışmada 1990–1997 yılları arasında alıcı firmaların getirilerini değerlendirdikleri çalışmalarında, toplam 185 adet yerel satın alma faaliyetini incelemişlerdir. Sonuç olarak, yerel satın alma faaliyetlerinin, duyuru gününde (t=0) istatistiksel olarak anlamlı ve negatif anormal getiriye (-% 1,10) yol açtığı gözlemlenmiştir. Kümülatif anormal getiri dönemlerinde ise, tüm olay pencereleri için hesaplanan değerlerin istatistiksel olarak anlamlı ve negatif olduğu tespit edilmiştir.

Ramaswamy ve Waagelein (2003), çalışmalarında, ABD'de 1975-1990 yılları arasındaki 162 birleşmeyi incelemişlerdir. Sonuç olarak birleşen şirketlerin faaliyet performansı kontrol grubuna göre daha iyi çıkmıştır. Karma birleşmeler ve görece olarak daha büyük hedef şirket devralmalarıyla gerçekleşen birleşmelerin, birleşme sonrası performans üzerinde olumlu etkisi olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, Kirchmaier (2003), çalışmasında birleşme ve devralma faaliyeti gösteren 52 adet İngiliz firması ve 31 adet Alman firmasını anket yöntemi ile incelemiştir. Sonuç olarak, birleşme ve satın alma faaliyetlerinde, İngiltere'deki firmaların % 60'ı, Almanya'dakilerin ise % 40'ının, hedef firmaların hisse senetleri üzerinde pozitif etkiye sahip oldukları ortaya çıkmıştır. Ayrıca çalışmada, bu sonuçlara ulaşılmasında büyüklük faktörünün performans üzerinde etkili olduğu ortaya konulmuştur.

Megginson vd. (2004), çalışmalarında 1977-1996 dönemlerinde gerçekleşen 204 birleşmeyi olay çalışması bağlamında BHAR metoduyla incelemiştir. Sonuç olarak, ürün odaklanmasının azaldığı olaylarda, hissedarların zenginliğinin, operasyon verimliliğinin ve olaydan sonraki 3 yıllık dönemde piyasa değerinin istatistiksel olarak anlamlı düzeyde olumsuz etkilendiği gözlemlenmiştir. Ürün odaklanma düzeyinin değişmediği ya da arttığı olaylarda, uzun dönemli performansın ise marjinal düzeyde arttığı tespit edilmiştir.

Scholtens ve Wit (2004), çalışmalarında 1990-2000 yılları arasında Avrupa ve Amerika menkul kıymet piyasalarında yer alan büyük bankaların yapmış oldukları birleşme duyurularının etkilerini incelemiştir. Amerika örneğinde 61 alıcı-hedef firma ve Avrupa örneğinde 20 alıcı-17 hedef firma analize dâhil edilmiştir. İki örneklem beraber incelendiğinde, istatistiksel olarak anlamlı bir düzeyde hedef firmaların pozitif anormal getiri elde ettiği tespit edilirken, alıcı firmaların ise daha düşük düzeyde anormal getiri elde ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Kyle vd. (1992), olay çalışması yöntemi ile 1978-1989 yıllarında havacılık sektöründe gerçekleşen 24 birleşmeyi incelemiştir. Elde edilen sonuçlar, anormal getirinin birleşmeden kısa bir süre önce ortaya çıktığını ve olaydan sonra hemen ortadan kaybolduğunu göstermektedir. Benzer şekilde, Athanasoglou ve Brissimis (2004) çalışmasında, birleşme ve devralmaların Yunanistan bankacılık sektöründeki maliyet ve karlılık etkinliği üzerindeki etkisi incelenmiştir. Sonuçta en başarılı birleşme ve devralmaların küçük ölçekli bankalarda gerçekleştiği gözlemlenmiştir. Birleşme ve devralmalarda başarının firma büyüklüğü ile ters orantılı olduğu iddia edilmiştir.

Yeh ve Hoshino (2002), çalışmalarında Tokyo Borsası'nda 1970-1994 yılları arasındaki 86 birleşme faaliyetini incelemiştir. Sonuçta, birleşme faaliyetlerinin şirket performansı üzerinde negatif etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Diğer taraftan, Cheng ve Leung (2004), 1986-1996 dönemlerinde Hong Kong Borsası'nda işlem gören şirketlerin birleşmeleri üzerine yaptıkları analizde, hedef ve alıcı şirketler için değer yaratma özelliklerini incelemiştir. Tarafların birleşme ve satın alma faaliyeti duyurularına piyasanın tepkisi olay çalışması ile ölçülmüştür. Bu analizde anormal getiriler ise, pazar modeli ile ölçülmüştür. Kısa dönemli analiz sonuçlarına göre, değerlendirmeye alınan hedef firmaların kümülatif anormal getirilerinin % 77, 7' sinin [-20, -2] aralığında gerçekleştiği gözlemlenmiştir. Bu sonuca dayanarak, Hong Kong Borsası'nda yüksek oranda içerden öğrenenlerin ticareti ile karşılaşıldığı iddia edilmiştir.

Moeller vd. (2005), Amerika'da 1985-1995 yılları arasında gerçekleşen 4.430 satın almayı olay çalışması metodu ile incelemiştir. Sonuç olarak, satın alınan firmanın Amerika'da olması durumunda yapılan duyuru sonucunda

piyasa değerinde; satın alınan 42 firmanın başka bir ülkede olması durumuna göre anlamlı düzeyde daha fazla getiri elde edildiği gözlemlenmiştir. Diğer taraftan, Tambi (2005), çalışmasında Hindistan'da faaliyet gösteren şirketlerinin birleşme performanslarını; ölçek ekonomisi, operasyonel sinerji, toplam performans geliştirme ve finansal sinerji değişkenleri kullanılarak T-testi ile analiz ederek incelemiştir. Sonuç olarak, incelenen şirketlerin dünya şirketleriyle aynı yönde hareket ettiği ve birleşmelerin pozitif anlamda performans geliştirmede başarılı olamadığı tespit edilmiştir.

Cook (2007), çalışmasında İngiltere'deki birleşmeleri ARDL ve GARCH yöntemleri ile analiz etmiş ve birleşme aktiviteleri ile sanayi üretimi arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Sonuç olarak, birleşme faaliyetleri ile borsa fiyatları arasında önemli ilişkiler gözlemlenirken sanayi üretimi ile birleşme faaliyetleri arasında bir ilişki gözlemlenmemiştir. Kwoka ve Pollitt (2010) tarafından yapılan çalışmada, 1994-2003 döneminde gerçekleşen birleşme ve devralma olayları incelenmiştir. Yapılan finansal oran, veri zarflama ve panel veri regresyon analizi sonucunda; birleşme sonrasında şirketlerin performanslarında bir değişim görülmemiştir. İlave olarak, hedef firmaların birleşme sonrası etkinliklerinde azalma gözlemlenmiştir.

Çakır ve Gülcan (2012) çalışmalarında, 2005-2009 dönemleri arasında İMKB'de yer alan şirket birleşme ve devralmalarını hisse senedi getirileri üzerine etkisini incelemişlerdir. Birleşme işleminin gerçekleşmesinin öncesi ve sonrası [-5,+5] olay aralığı belirlenmiştir. Sonuç olarak birleşme ve devralmaların sonrasında oluşan CAR değerlerinin önceki değerlerden yüksek olduğu ve bu tür olayların hisse senedi getirisine etkisi olduğu tespit edilmiştir.

Kaya vd. (2013)'ün çalışmalarında, Borsa İstanbul'a kote olan Çimsa Çimento Sanayi ve Ticaret A.Ş.'nin içerisinde olduğu, Taş ve Toprağa Dayalı Sektör'deki şirketlerin 2004-2009 yıllarına ait verileri dikkate alınarak, Çimsa'nın Niğde Oysa Çimento Fabrikası'nı 2007 yılında devralmadan önceki sektör içerisindeki finansal performansı ile devralma sonrası finansal performansı karşılaştırmalı olarak TOPSİS yöntemi ile analiz edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda devralma sonrasında şirketin finansal performansının yükseldiği tespit edilmiştir. Sektör sıralaması açısından incelendiğinde ise Çimsa şirketinin 2007 yılında gerçekleştirdiği devralma sonrasında 2008 yılında finansal performans açısından 2006'daki 17. sıradan 13. sıraya, 2009 yılında ise 9. sıraya yükseldiği görülmektedir.

ÇOK KRİTERLİ KARAR VERME YÖNTEMLERİ VE METODOLOJİ

İnsanların karar verme yöntemlerinin analizi ya da karar vermeye çabalama yöntemi muhtemelen insanlık tarihi kadar eskidir. Elbette bugün literatürde gördüğümüz tüm testler bilimsel olarak şekillendirilmemiştir. Bu yüzden lite-

ratürdeki karar verme süreci ile ilgili argümanların çok oluşu ve giderek artması şaşırtıcı değildir. Fakat aynı zamanda gerçek hayata uygun tam bir karar verme sürecinin gelişimi, hala gerçekleşmesi zor bir amaç olarak görülmektedir. Sonuçların gerçek hayata uygulanabilirliğinin zorluğu ve bu konu üzerine çalışmaların fazlalığı arasındaki çelişki, karar verme yöntemi ile ilgili temel paradoksu oluşturmaktadır. Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) bu yöntemler arasında en çok bilinenlerinden biridir. ÇKKV ikiye ayrılmaktadır:

- Çok amaçlı karar verme (ÇAKV)
- Çok nitelikli karar verme (ÇNKV)

ÇAKV çalışmalarındaki problem karar verme uzayının sürekli oluşudur. Bu duruma verilebilecek genel örnek, çok amaçlı fonksiyonlara sahip matematiksel programlama problemleridir. Bu problem ayrıca, “maksimum vektör problemi” olarak Kuhn ve Tucker (1951) tarafından ortaya konulmuştur. Öte yandan, ÇAKV/ÇNKV ayrık karar verme uzayına sahip problemlere odaklanmaktadır. Bu problemlerde alternatif karar kümeleri belirlenmiştir. ÇKKV yöntemleri oldukça geniş bir yelpazede olmasına rağmen, birçoğu belirli açılardan ortak yönler taşımaktadır (Chen ve Hwang, 1991).

Daha önce de ifade edildiği gibi, literatürde birden fazla karar verme yöntemi bulunmaktadır. Her bir yöntem kendi karakteristiğine sahiptir ve çoklu karar verme yöntemlerini birbirinden ayırmak için birçok yöntem bulunmaktadır. Bu yöntemlerden biri, kullanılan verinin deterministik, stokastik ya da fuzzy türünde sınıflandırılmasıdır. Ancak, bazen belirtilen bu yöntemlerden bir kaçının, stokastik ya da fuzzy veri türü gibi, birlikte kullanılması gerektiği durumlar söz konusu olabilir (Chen ve Hwang, 1991). ÇKKV yöntemlerini sınıflandırmak için bir diğer yöntem ise karar verme sürecinde verilmesi gereken karar sayısının belirlenmesidir.

Karar yöntemleri ve onların türlerindeki artış ile birlikte, bu yöntemlerin karşılaştırmalı değerlerini bilmek önemli hale gelmiştir. Her bir yöntem, ayrık alternatif karar kümeleri arasından karar vermeye yardım edecek sayısal yöntemler kullanır. Diğer taraftan, karar verme yöntemlerinin karşılaştırılması genellikle zor bir süreçtir ve en iyiyi seçmeye çalışırken bir çelişki ile karşı karşıya kalınabilir. Çok boyutlu yöntemler eleştirilmiş olmasına rağmen bazıları sıklıkla kullanılmaktadır. En eski ve muhtemelen en çok kullanılan yöntemlerin başında, Ağırlıklı Toplam Modeli (ATM) gelmektedir. Bunun yanı sıra, Ağırlıklı Ürün Modeli (AÜM), bazı problemlerin üstesinden gelmek için ortaya konulmuş olan ATM modelinin modifikasyonu olarak düşünülmektedir. Saaty (1980 ve 1994) tarafından geliştirilen Analitik Hiyerarşi Süreci (AHS), bu modellerin arkasından ortaya çıkan ve giderek kullanım alanı genişleyen

bir modeldir. Belton ve Gear (1983) başlangıç modelden daha tutarlı yeni bir modifikasyon ortaya koyarak modele katkıda bulunarak geliştirmişlerdir. ELECTRE, VIKOR, MOORA ve TOPSİS yöntemleri de ayrıca oldukça yaygın şekilde diğer kullanılan yöntemler arasında yer alır.

Ağırlıklı Toplam Yöntemi (ATY), özellikle tek boyutlu problemlerin çözümünde yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Yönteme göre, “m” alternatifleri ve “n” de kriterleri ifade ederken, en iyi alternatif seçimi aşağıdaki formülle bulunmaktadır (Fishburn, 1967). Ağırlıklı Ürün Modeli (AÜM), ve Ağırlıklı Toplam Yöntemi (ATY) ile oldukça benzerlik göstermesine karşın, bu modelin temelinde toplam yerine çarpım kullanılmaktadır. Her bir alternatif, her bir kriter için oranlarla çarpılarak diğerleri ile karşılaştırılır. Her bir oran, kriterin nispi ağırlığına eşit şekilde üstel olarak artar. Genel olarak “ A_K ” ve “ A_L ” gibi iki alternatifi karşılaştırmak için aşağıdaki ürün hesaplanmak zorundadır (Bridgman, 1922; Miller ve Starr, 1969):

Ayrıca, Analitik Hiyerarşi Süreci (AHS), karmaşık kriterli karar verme problemini hiyerarşik sistemlere ayırarak çözümlenmektedir (Saaty, 1980). Metodolojik olarak tam detayına girmeden, AHS'nin son aşamasında ‘ $m \times n$ ’ büyüklüğünde bir matris ele alınır (“m” alternatif sayısını, “n” kriter sayısını ifade etmektedir). Matris, her bir kritere dayanarak oluşturulan alternatiflerin nispi önemi temelinde var olmaktadır. AHS yönteminde en iyi alternatif (optimum durum) aşağıdaki gibi gösterilmektedir: Diğer taraftan, AHS gerçekleşen değerlerden ziyade nispi değerleri kullanmaktadır. Bu yüzden tek boyutlu ya da çok boyutlu çok kriterli karar verme problemlerinde kullanılabilir (Saaty, 1994).

Çalışmamız kapsamında kullanılan ÇKKV tekniklerine (TOPSIS, VIKOR ve MOORA) ve yöntemlerin uygulanma aşamalarına sırasıyla değinilecektir.

TOPSIS Yöntemi

TOPSIS tekniği, Yoon ve Hwang (1980) tarafından ELECTRE yöntemine alternatif olarak geliştirilmiş ve en çok kabul gören, alternatifler arası karar verme araçlarından biri haline gelmiştir. Bu yöntemin temel konsepti, seçilen alternatifin geometrik açılardan ideal çözümden uzaklığı ve yakınlığıdır. TOPSİS yönteminin monoton şekilde artan ya da azalan fayda eğilimine sahip olmasından dolayı, ideal ve negatif ideal çözümü ifade etmek kolaylaşmaktadır. Öklityan mesafe yaklaşımı, alternatif çözüme nispi alternatif yakınlığı değerlendirmek için ortaya konulmuştur. Bu yüzden alternatif tercihlerin dizilimi bu nispi uzaklıkların karşılaştırılma serisi tarafından türetilenmektedir. TOPSİS yöntemine ait aşamalar şu şekilde sıralanmaktadır:

1. Aşama

Karar verici tarafından, satırlarda karar noktaları ve sütunlarda faktörler yer alacak şekilde oluşturulması gereken matristir.

$$A_{ij} = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2n} \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ a_{m1} & a_{m2} & \dots & a_{mn} \end{bmatrix}$$

2. Aşama

Her bir "a_{ij}" değerinin (a₁₁, a₂₁, a₃₁, ..., a_{m1}) karesi bulunmakta ve elde edilen değerlerin toplamından sütunlar ortaya çıkmaktadır. Her bir "a_{ij}" değerinin var olduğu sütunun toplamının karesi alındığında normalizasyon işlemi tamamlanmış olur.

$$n_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sqrt{\sum_{i=1}^m a_{ij}^2}} \quad (i=1, \dots, m \text{ ve } j=1, \dots, p) \quad (1)$$

Normalize matris şu şekilde ifade edilir;

$$N = \begin{bmatrix} r_{11} & r_{12} & \dots & r_{1n} \\ r_{21} & r_{22} & \dots & r_{2n} \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ r_{m1} & r_{m2} & \dots & r_{mn} \end{bmatrix} \quad (2)$$

3. Aşama

Ağırlık kümesi; $W = (w_1, w_2, w_3, \dots, w_n)$ normalize ağırlıklı karar matrisini oluşturmak için kullanılır. Bu aşama, TOPSIS modelinin karar vericilere bağlı olarak hareket edildiği bölümü oluşturmaktadır. Çünkü alternatiflerin belirlenmesinde kullanılacak olan kriterlerin ağırlıklandırılması karar vericilerin önem derecesine göre ortaya çıkmaktadır. Burada unutulmaması gereken temel nokta ise, toplam ağırlığın mutlaka 1'e eşit bir şekilde belirlenmesidir.

$$V = \begin{bmatrix} w_1 r_{11} & w_2 r_{12} & \dots & w_n r_{1n} \\ w_1 r_{21} & w_2 r_{22} & \dots & w_n r_{2n} \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ w_1 r_{m1} & w_2 r_{m2} & \dots & w_n r_{mn} \end{bmatrix} \quad (3)$$

4. Aşama

Bu aşamada elde edilen ağırlıklandırılmış karar matrisi sonrasında, eğer amacımız maksimizasyon ise ideal çözüm değeri olan maksimum değerler tespit edilir. Negatif ideal çözüm değerleri, sütunların minimum değerleri hesaplanarak bulunur. Amacımızın minimizasyon olması halinde tam tersi işlem sırası izlenmektedir.

$$\begin{aligned} & \text{İdeal çözüm değerleri;} \\ A^* &= \left\{ (\max_i v_{ij} \mid j \in J), (\min_i v_{ij} \mid j \in J') \right\} \\ & \text{Negatif ideal çözüm değerleri;} \\ A^- &= \left\{ (\min_i v_{ij} \mid j \in J), (\max_i v_{ij} \mid j \in J') \right\} \end{aligned}$$

5. Aşama

TOPSIS yönteminde öklityan mesafe yaklaşımı ile alternatif çözüme nispi alternatif yakınlıklar tespit edilmektedir. Öklityan mesafe şu şekilde hesaplanmaktadır;

$$d_{ij} = \sqrt{\sum_{k=1}^P (x_{ik} - x_{jk})^2}$$

x_{ik} = i . gözlemin k . değişken değeri

x_{jk} = j . gözlemin k . değişken değeri

P = değişken sayısını göstermektedir.

Buradan elde edilen karar noktalarına ilişkin sapma değerleri ise İdeal Ayırım (S_i^*) ve Negatif İdeal Ayırım (S_i^-) Ölçüsü şeklinde nitelendirilmektedir.

İdeal ayırım;

$$S_i^* = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^*)^2} \quad (4)$$

Negatif ideal ayırım;

$$S_i^- = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^-)^2} \quad (5)$$

Karar noktası kadar (S_i^*) ve S_i^- olmalıdır.

6. Aşama

Her bir alternatifin ideal çözüme nispi yakınlığı aşağıdaki formülle hesaplanmaktadır:

$$C_i^* = \frac{S_i^-}{S_i^- + S_i^*} \quad (6)$$

C_i^* = İdeal çözüme nispi yakınlığı ifade eder ve $0 \leq C_i^* \leq 1$ aralığında konumlanır. Eğer 1'e eşit çıkarsa, alternatifin ideal çözüm noktasına mutlak yakınlığından söz edilir. Tersisi durum da ise ($C_i^* = 0$), negatif ideal çözüme mutlak yakınlık ortaya çıkar.

En iyi alternatif C_i^* tercih puan dilimine göre belirlenebilir. Ayrıca, ideal çözüme en kısa mesafeye sahip olan herhangi bir alternatifi göstermek için de kullanılabilen bu sıralama, negatif ideal çözüme en uzun mesafeyi de garanti eder.

VIKOR Yöntemi

VIKOR (VİseKriterijumsa Optimizacija I Kompromisno Resenje) tekniği, çok kriterli ve aralarında karmaşık ilişkiler bulunan sistemlerin çözümlenebilmesi için geliştirilmiştir (Tzeng ve Huang, 2011, s. 71). Opricovic ve Tzeng (2004), yapmış oldukları çalışmada bu modeli ÇKKV teknikleri içerisinde ele alarak alternatiflerin sıralanmasında kullanmışlardır. Bu yöntem, Yu (1973) tarafından ortaya atılan ve kullanılmaya başlanan 'uzlaşık çözüm (ideale en yakın çözüm veya alternatifler arasında ortak bir şekilde kabul gören çözüm)' temelinde geliştirilmiştir. Bu kapsamda, VIKOR metodu, birbiriyle çelişkili kriterlerin varlığından dolayı, alternatifler arasında sıralama ve seçim yapmaya olanak sağlamaktadır (Büyüközkan ve Ruan, 2008). VIKOR yönteminin temelini, uzlaştırıcı sıralamanın tespit edilmesi için L_p -metrik geliştirilmiştir (Yılmaz, 2012). VIKOR yönteminin gelişimi aşağıdaki L_p -metrik form ile başlar;

$$L_{pi} = \left\{ \sum_{j=1}^n \left[\frac{(f_j^* - f_{ij})}{(f_j^* - f_j^-)} \right]^p \right\}^{1/p} \quad 1 \leq p \leq \infty; \quad i = 1, 2, \dots, m.$$

Uzlaşmacı sıralama şeklinde, VIKOR yönteminde grubun maksimum faydası ve grubun lehine olmayan minimum bireysel pişmanlık sağlayan ideal noktaya en yakın ve üzerinde uzlaşılan bir çözüm belirlenmektedir (Yıldırım ve Önder, 2014, s. 118).

VIKOR yönteminin aşamaları şu şekilde sıralanabilir (Yıldırım ve Önder, 2014, s. 119-123):

1. Aşama

Bu aşamada tespit edilen kriterler çerçevesinde alternatiflerin en iyi ve en kötü değerleri hesaplanmaktadır. Her bir kriter için en iyi (f_j^*) ve en kötü (f_j^-) değerler aşağıdaki formüller ile bulunmaktadır:

$$f_i^* = \max_j f_{ij}, \quad f_i^- = \min_j f_{ij}$$

$$f_{ij}^* = \min_j f_{ij}, \quad f_{ij}^- = \max_j f_{ij}$$

2. Aşama

Bu aşamada S_i ve R_i değerleri her bir alternatif için şu şekilde hesaplanmaktadır:

$$S_j = \sum_{i=1}^n w_i (f_i^* - f_{ij}) / (f_i^* - f_i^-)$$

$$R_j = \max_j \left[w_i (f_i^* - f_{ij}) / (f_i^* - f_i^-) \right]$$

Formüle yer alan ' w_i ' kriterler için karar kılınan nispi önem ağırlıklarını göstermektedir.

3. Aşama

Bu aşamada, her bir alternatif için Q_j değeri hesaplanmaktadır:

$$Q_j = \frac{v(S_j - S^*)}{(S^- - S^*)} + \frac{(1-v)(R_j - R^*)}{(R^- - R^*)}$$

Burada,

$$S^* = \min_j S_j, \quad S^- = \max_j S_j, \quad R^* = \min_j R_j, \quad R^- = \max_j R_j$$

' v ' maksimum grup faydasının ağırlığını ifade etmektedir. Bu kapsamda, ' $1-v$ ' kişisel pişmanlığın ağırlığını göstermektedir. ' $v>0,5$ ' olması halinde uzlaşma, ' $v=0,5$ 'de çoğunluk oyu, ' $v<0,5$ 'de ise fikir birliği durumu ortaya çıkmaktadır.

4. Aşama

Bu aşamada S , R ve Q değerleri kendi aralarında küçükten büyüğe olacak şekilde sıralanır ve alternatiflerin sıralanabilmesi için gereksinim duyulan üç farklı sıralama listesi elde edilir. Diğer bir ifadeyle, alternatifler arasında bir nevi sıralama yapılmış olur.

5. Aşama

Bu aşamada, VIKOR yönteminin kabul görebilmesi için belirlenen koşulların ve kararın değerlendirilmesi söz konusudur. Q değerlerinin sıralaması sonucu, en iyi Q skoruna sahip alternatif üzerinde karar kılınabilmesi için iki koşulun yerine getirilmesi gerekmektedir. Bunlar;

- **Koşul 1:** Kabul edilebilir avantaj koşulu:

$$Q(A^{(2)}) - Q(A^{(1)}) > DQ$$

$(A^{(2)})$ en iyi ikinci alternatifi ifade etmektedir.

DQ ise $1 / (\text{değerlendirilen alternatif sayısı} - 1)$ şeklinde bulunmaktadır. Eğer, alternatif sayısı 4'ten küçük olursa, DQ değeri 0,25 alınır.

- **Koşul 2:** Karar vermede kabul edilebilir istikrar koşulu:

$A^{(1)}$ alternatifi S veya R sıralamasında da en iyi seçim olarak gözükmelidir ki kararın istikrarı savunulabilsin. Diğer taraftan, koşullardan biri yerine getirememişse şu uzlaşık çözümler dikkate alınır.

- Eğer koşul 2 sağlanmıyorsa $A^{(1)}$ ve $A^{(2)}$ alternatiflerinin her ikisi de uzlaşık çözümdür.
- Eğer koşul 1 sağlanmıyorsa $A^{(1)}, A^{(2)}, \dots, A^{(M)}$ alternatifleri uzlaşık çözümdür. $A^{(M)}$, Q sıralamasında en yüksek değere sahip olan yani sonuncu alternatiftir ve Koşul 1 sağlanmıyor ise $(Q(A^{(M)}) - Q(A^{(1)})) < DQ$, alternatiflerin arasında birbirine üstünlük kuran bir alternatif bulunmadığı sonucuna varılır.

MOORA Yöntemi

Çok amaçlı optimizasyon ya da (programlama) olarak bilinen MOORA (Multi-Objective Optimization on basis of Ratio Analysis) yöntemi, belirli kısıtlar altında iki ya da daha fazla çelişkili sistemi eş zamanlı optimize etme işlemidir. MOORA yöntemi ilk olarak Brauers (2004) tarafından karmaşık karar verme problemlerini çözmek amacıyla uygulanmış ve başarılı bir optimizasyon yöntemidir. MOORA yönteminin farklı kullanımları bulunmasına rağmen (Oran metodu, Referans nokta yaklaşımı, Önem Katsayısı gibi (Ersöz ve Atav, 2011)) çalışmamızda MOORA- Oran Metodu kullanılmıştır. MOORA yönteminin uygulanmasında takip edilecek adımlar şu şekilde gösterilmektedir.

1. Aşama

İlk aşama amacın belirlenmesi ve değerlendirme ile ilgili kriterlerin oluşturulmasıdır.

2. Aşama

Kriterlerin ve alternatiflerin oluşturduğu matris yazılmaktadır (Yıldırım ve Önay, 2013):

$$X = \begin{bmatrix} x_{11} & \cdots & x_{1n} \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ x_{m1} & \cdots & x_{mn} \end{bmatrix}$$

1. Aşama

En iyi tercihin, kriter başına her bir alternatifin kare köklerinin toplamına eşit olduğu ifade edilmektedir (Brauers; Zavadskas; Peldschus, vd. 2008). Bu oran aşağıdaki formülle hesaplanmaktadır:

$$x_{ij}^* = \frac{x_{ij}}{\sqrt{\sum_{i=1}^m x_{ij}^2}} \quad (j = 1, 2, 3, \dots, n)$$

4. Aşama

Çok amaçlı optimizasyon için, maksimizasyon durumundaki normalize performanstan minimizasyon durumundaki performans çıkarılmaktadır. Bu durumda optimizasyon problemi aşağıdaki gibi gerçekleşir:

$$y_i = \sum_{j=1}^g x_{ij}^* - \sum_{j=g+1}^n x_{ij}^*$$

Burada g maksimize olacak kriter sayısını, n-g ise minimize olacak kriter sayısını göstermektedir. Y_i ise tüm kriterlere göre "i" inci alternatifin normalize edilmiş değeridir. Bir kriterin önemini artırmak amacıyla ona karşılık gelen ağırlık (önem katsayısı) ile çarpılmaktadır (Brauers; Zavadskas; Peldschus, vd. 2008).

2. Aşama

Bu aşamada alternatifler arasında, Y_i 'nin orjinal sıralandırması dikkate alınarak nihai sıralama yapılır. Bu kapsamda, en iyi alternatif en yüksek Y_i değerine sahipken, en kötü alternatif ise en düşük Y_i değerini göstermektedir.

UYGULAMA

Çalışmamızda farklı bakış açıları göz önüne alınarak birleşme ve devralmaların şirketler üzerindeki pozitif veya negatif etkilerini ortaya koymak hedeflenmiştir. Bu perspektifte, farklı değerlendirme kriterlerini bir araya getirerek alternatifler arasında seçim yapmayı, sıralama yoluyla kolaylaştıran "ÇKKV yöntemlerinden"; TOPSIS, VIKOR ve MOORA yaklaşımları ele alınmıştır.

Birleşme ve devralmanın olası etkisini bu 3 yöntem açısından değerlendirmek amacıyla Borsa İstanbul Tüm Endeksi'nde yer alan, 03.01.2011 – 31.12.2012 tarihleri arasında birleşme veya satın alma gerçekleştirmiş şirketler belirlenmiş ve 2009-2014 yılları arasında Borsa İstanbul Tüm Endeksi içindeki konumları tespit edilmiştir. Bu doğrultuda, endekste yer alan şirketlerden 25'inin belirlenen tarih aralığında birleşme veya devralma gerçekleştirdiği ortaya çıkmıştır. Bankalar, finans kuruluşları ve veri devamlılığı sağlamayan firmalar analiz kapsamı dışında bırakılmış ve analiz 216 şirket üzerinden gerçekleştirilmiştir. Araştırma çerçevesinde, ihtiyaç duyulan şirket verileri Thomson Reuters Datastream veri tabanından elde edilmiş ve Microsoft Excel vasıtasıyla modellerin çözümü gerçekleştirilmiştir.

Borsa İstanbul Tüm Endeksi'nde ilgili inceleme aralığında gerçekleşen birleşme ve devralmaların firma performansına etkisinin çok kriterli karar verme yöntemleri doğrultusunda değerlendirilen hipotezleri şu şekildedir:

- ÇKKV yöntemlerinden araştırmamızda seçilen TOPSIS, VIKOR ve MOORA yöntemleri için geliştirilen sıfır hipotezi ve alternatif hipotez:
- H_0 : Birleşme ve devralmaların firmaların endeks içerisindeki konumlarına etkisi bulunmamaktadır.
- H_1 : Birleşme ve devralmaların firmaların endeks içerisindeki konumlarına etkisi bulunmaktadır.

Bu hipotezler, araştırma kapsamında ele alınan üç model için ayrı ayrı test edilmiştir. H_0 hipotezinin reddedilebilmesi için şirketlerin birleşme ve devralma sonrasında endeks içerisindeki konumlarının farklılaşması gerekliliğinin altı çizilmelidir.

Tablo 1'de ilgili dönem aralığında BIST Tüm Endeksi'ne kote olan, birleşme ve devralma faaliyetinde bulunan şirketler, borsa kodları, birleşme ve devralma işleminin gerçekleştiği tarih yer almaktadır.

Tablo 1: İlgili Dönemde Gerçekleşen Birleşme ve Devralmalar

<i>Birleşme/ Devralmayı Gerçekleştiren Şirket</i>	<i>Borsa Kodu</i>	<i>Anlaşma Statüsü</i>	<i>Tarihi</i>
Adese Alisveris Merkezleri Ticaret	ADESE	Tamamlanmış	11.01.2012
Aksa Enerji Üretim	AKSEN	Tamamlanmış	17.08.2011
Altınyag Kombinaları	ALYAG	Tamamlanmış	26.09.2011
Anadolu Efes Biracılık ve Malt Sanayi ii	AEFES	Tamamlanmış	19.10.2011
Arcelik	ARCLK	Tamamlanmış	21.07.2011
Ayen Enerji	AYEN	Tamamlanmış	09.05.2012
Boyner Buyuk Magazacilik	BOYNR	Tamamlanmış	24.02.2012
Cemas Dokum Sanayi	CEMAS	Tamamlanmış	04.01.2012
Cimsa Cimento Sanayi ve Ticaret	CIMSA	Tamamlanmış	15.02.2012
Dogan Sirketler Grubu Holding	DOHOL	Tamamlanmış	16.01.2012
Gentas Genel Metal Sanayi ve Ticaret	GENTS	Tamamlanmış	19.06.2012
Indeks Bilgisayar Sistemleri	INDES	Tamamlanmış	03.02.2011
Kiler Alisveris Hizmetleri Gida Sanayi	KILER	Tamamlanmış	26.09.2011
Koza Anadolu Metal Madencilik Isletmeleri	KOZAA	Tamamlanmış	09.01.2012
Koza Altin Isletmeleri	KOZAL	Tamamlanmış	27.12.2011
Logo Yazilim Sanayi ve Ticaret	LOGO	Tamamlanmış	15.12.2011
Lokman Hekim Engurusag Saglik Turizm Egitim Hizmetleri	LKMNH	Tamamlanmış	30.12.2011
Nuh Cimento Sanayi	NUHCM	Tamamlanmış	04.08.2011
Reysas Tasimacilik ve Lojistik Ticaret	RYSAS	Tamamlanmış	11.07.2011
Trakya Cam Sanayi ii	TRKCM	Tamamlanmış	20.06.2012
Ulker Biskuvi Sanayi	ULKER	Tamamlanmış	26.08.2011
Utopya Turizm Insaat Isletmecilik	UTPYA	Tamamlanmış	30.11.2012
Vakko Tekstil ve Hazir Giyim Sanayi	VAKKO	Tamamlanmış	14.12.2011
Vestel Elektronik Sanayi ve Ticaret	VESTL	Tamamlanmış	20.08.2012
Zorlu Enerji Elektrik Üretim	ZOREN	Tamamlanmış	14.02.2011

ÇKKV yöntemleri paralelinde araştırmaya dâhil edilen TOPSIS, VIKOR ve MOORA yöntemleri için belirlenen seçim kriterleri, hesaplanma yöntemleri ve kriterlerin ağırlıkları her bir model için Tablo 2’de gösterilmektedir.

Tablo 2: Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri Kapsamında Belirlenen Kriterler ve Ağırlıkları

Kriterler	Formüller	Ağırlıklar		
		Tobsis	Vikor	Moora
Brüt Kar Marjı	<i>Faaliyet Karı / Toplam Gelirler (Satışlar)</i>	0,1	0,1	0,1
Net Kar Marjı	<i>Net Kar / Toplam Gelirler (Satışlar)</i>	0,1	0,2	0,1
ROA	<i>Net Kar / Toplam Varlıklar (Aktifler)</i>	0,1	0,1	0,1
ROE	<i>Net Kar / Öz Kaynaklar</i>	0,1	0,1	0,1
Alacak Devir Hızı	<i>Toplam Gelirler (Satışlar) / Toplam Alacaklar</i>	0,1	0,1	0,1
Stok Devir Hızı	<i>Satışların Maliyeti / Stoklar</i>	0,1	0,1	0,1
Nakit Dönüşüm Süresi	<i>Stok Dönüş Süresi + Alacak Tahsil Süresi – Borç Ödeme Süresi</i>	0,1	0,1	0,1
Cari Oran	<i>Dönen Varlıklar / Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar</i>	0,1	0,1	0,1
Asit-Test Oranı	<i>(Dönen Varlıklar - Stoklar) / Kısa Vadeli Yab. Kay.</i>	0,1	0,1	0,1
Öz Kaynak./Varlık (Aktif) Top.Oranı	<i>Öz Kaynaklar / Toplam Varlıklar (Aktifler)</i>	0,1	0,1	0,1

TOPSIS Yöntemiyle Elde Edilen Bulgular

TOPSIS, nicel değerlendirme kriterleri dikkate alınarak, veri seti üzerine direk bir şekilde uygulanabilme özelliği bulunan ÇKKV tekniklerinden biridir. TOPSIS yöntemi kullanılarak seçilen şirketler arasında sıralama yapabilmek amacıyla, bir önceki bölümünde bahsedilen metodoloji takip edilmiştir. Uygulamanın her adımında karşımıza çıkan sonuçların tamamından bahsetmekten, yıllar itibariyle şirketlerin ideal çözüm noktasına uzaklıklarına ve ortaya çıkan nihai sıralamaya yer verilmiştir. Bu kapsamda, öncelikle pozitif ve negatif ideal ayırım ölçüleri ve ideal çözüme göre yakınlık katsayılarından bahsedilmiştir. Sonrasında, birleşme ve devralma faaliyetinde bulunan firmaların 2009 - 2014 yılları arasında gerçekleşen sıralamaları gösterilmiştir.

Her bir şirketin ilgili dönem aralığında ideal çözüme olan karşılaştırmalı yakınlıkları ile bu göreceli yakınlığının hesaplanmasında kullanılan negatif ve pozitif ideal ayırım sonuçları Tablo 3²'de gösterilmektedir. Tablodan elde edilen verilerin yorumlanmasında, göreceli yakınlık değerinin (Ci) 0 ile 1 arasında olması gerekmektedir. Bu değer 1'e doğru yaklaştıkça ideal çözüme yaklaşılmaktadır, 0'a doğru kayma ideal çözümden uzaklaşmaktadır. Ortaya çıkan sonuçlara göre, 2014, 2013 ve 2011 yıllarında, genel itibariyle, 0' a doğru yaklaşma söz konusu olmuşken, 2009, 2010 ve 2012 yıllarında 0'dan uzaklaşıldığı görülmektedir.

Tablo 4'de 03.01.2011 – 31.12.2012 tarihleri arasında birleşme ve devralma faaliyetinde bulunmuş Borsa İstanbul Tüm Endeksi'nde yer alan firmaların 2009-2014 yılları arasındaki sıralamaları gösterilmektedir. Genel anlamda Tablo 4'e bakıldığında, dikkate alınan firmaların 6 yıllık periyotta, kullanılan model ve veri seti kısıtı altında, dalgalı bir seyir izledikleri tespit edilmiştir. Ayrıca, ilgili aralık dâhilinde 2012 yılı içerisinde 25 firmadan 11'i birleşme veya devralma faaliyeti gerçekleştirmişken, 2011 yılında 14 şirketin bu yönde bir karar verdikleri ortaya çıkmıştır.

Birleşme ve devralma faaliyetinin gerçekleştiği yıl içerisinde firmaların genel sıralamada ki yerlerinde meydana gelebilecek olası bir hareket çerçevesinde, 9 şirketlerin bir önceki yılda sıralamada sahip oldukları yerden daha iyi bir konuma yükseldikleri görülürken, 16 şirket değerlendirme kriterleri perspektifinde sıralamada gerilemiştir. Bunun yanı sıra, birleşme ve devralma işlemini takip eden ilk yılda 12 şirketin endeks içerisindeki performansı artmışken, 13 şirkette konumlarında gerileme meydana gelmiştir. İlave olarak, şirketlerin birleşme ve devralma sonrası ikinci yıl performansları incelendiğinde, 11 firmanın sıralama yerleri bir önceki yıla göre artarken bunların içinden 5'inin sıralama performansı birleşme veya devralmanın gerçekleştiği yıla nazaran azalmıştır.

² Tablo 3 Çalışma Sonunda "EKLER" İçinde Sunulmuştur.

Diğer taraftan, 14 şirketin endeks içindeki konumu bir önceki yıla göre gerilemişken, bu şirketlerden 4'ünün yeri birleşme veya devralmanın gerçekleştiği yıllara karşılaştığında pozitif ivme göstermiştir. Oluşan sıralama ve değerlendirilmeler perspektifinde, birleşme ve devralma faaliyetinin kısa ve orta vadede firmaların görece performansına negatif yansıdığı sonucundan bahsedilebilir. Unutulmamalıdır ki, bu çıkarım veri seti ve yöntemin içerdiği limitler dâhilinde yapılmaktadır.

Tablo 4: Birleşme ve Devralma Faaliyetinde Bulunan Firmaların 2009-2014 Yılları Arasında Gerçekleşen Sıralamaları (TOPSİS)

Birleşme / Devralmayı Gerçekleştiren Şirket	2014	2013	2012	2011	2010	2009
Adese Alisveris Merkezleri Ticaret	129	110	128*	109	129	148
Aksa Enerji Üretim	166	187	90	197*	134	94
Altinyag Kombinaları	180	87	209	183*	200	175
Anadolu Efes Biracılık ve Malt Sanayi ii	149	23	55	81*	57	59
Arcelik	100	90	108	100*	71	82
Ayen Enerji	171	202	166*	138	56	38
Boyner Büyük Magazacılık	186	169	160*	63	90	115
Cemas Dokum Sanayi	195	73	136*	130	169	158
Cimsa Cimento Sanayi ve Ticaret	46	22	93*	69	64	74
Dogan Sirketler Grubu Holding	175	146	104*	194	177	186
Gentas Genel Metal Sanayi ve Ticaret	67	36	57*	28	14	62
İndeks Bilgisayar Sistemleri	113	132	120	106*	118	107
Kiler Alisveris Hizmetleri Gıda Sanayi	189	183	173	179*	168	117
Koza Anadolu Metal Madencilik İşletmeleri	10	11	8*	8	9	21
Koza Altın İşletmeleri	4	5	3	5*	4	7
Logo Yazılım Sanayi ve Ticaret	16	13	15	37*	79	164
Lokman Hekim Engurusag Sağlık Tur.	137	144	66	146*	58	99
Nuh Cimento Sanayi	41	72	109	91*	82	68
Rey sas Tasimacilik ve Lojistik Ticaret	151	92	187	186*	166	150
Trakya Cam Sanayi ii	73	99	64*	38	21	109
Ulker Biskuvi Sanayi	65	71	88	20*	75	103
Utopya Turizm İnşaat İşletmecilik	169	189	122*	160	204	114
Vakko Tekstil ve Hazır Giyim Sanayi	168	165	117	103*	98	143
Vestel Elektronik Sanayi ve Ticaret	184	178	198*	172	160	135
Zorlu Enerji Elektrik Üretim	207	212	27	205*	214	8

* Birleşme ve Devralmanın Gerçekleştiği Yılı İfade Etmektedir

VIKOR Yöntemi ile Elde Edilen Bulgular

VIKOR (Vise Kriterijumska Optimizacija I Kompromisno Resenje) yöntemi, nicel veri seti üzerine uygulanarak alternatifler arasında sıralama oluşturarak seçim yapılabilmesi imkân sağlamaktadır. TOPSIS metoduna benzer şekilde ÇKKV tekniklerinden biri olan yöntemin uygulanma aşamaları bir önceki bölümde detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Analiz aşamasında elde edilen tüm

çıkıtlara yer verilmezken, öncelikle ortalama grup (Si), en kötü grup (Ri) ve maksimum grup faydası (Qi) değerleri gösterilmiş, takip eden aşamada ise birleşme ve devralma işlemi gerçekleştiren şirketlerin 2009 - 2014 yılları arasında VIKOR yöntemiyle bulunan sıralamaya yer verilmiştir.

Tablo 5’de ilgili periyotta Borsa İstanbul Tüm Endeksi’ne kote olan tüm şirketler için en iyi ve en kötü değerler hesaplandıktan sonra her bir alternatif için (birleşme ve devralma faaliyetinde bulunan şirket için) ortaya çıkarılan ortalama grup (Si), en kötü grup (Ri) ve maksimum grup faydası (Qi) değerleri sunulmaktadır. Not olarak eklemek gerekirse, kullanılan yöntemde karar vericilerin pişmanlığı kapsamında “v” değeri 0.5 olarak dikkate alınmıştır.

Tablo 6: Birleşme ve Devralma Faaliyetinde Bulunan Firmaların 2009-2014 Yılları Arasında Gerçekleşen Sıralamaları (VIKOR)

<i>Birleşme / Devralmayı Gerçekleştiren Şirket</i>	2014	2013	2012	2011	2010	2009
Adese Alisveris Merkezleri Ticaret	117	77	42*	28	16	13
Aksa Enerji Üretim	37	181	77	170*	187	127
Altinyag Kombinaları	102	36	49	82*	4	7
Anadolu Efes Biracılık ve Malt San.	50	19	54	51*	93	96
Arcelik	138	118	130	131*	137	155
Ayen Enerji	119	192	125*	175	144	163
Boyner Buyuk Magazacilik	18	21	22*	48	38	42
Cemas Dokum Sanayi	199	143	192*	156	125	101
Cimsa Cimento Sanayi ve Tic.	64	50	91*	83	90	106
Dogan Sirketler Grubu Holding	80	101	79*	157	67	70
Gentas Genel Metal Sanayi ve Tic.	146	59	128*	66	158	160
İndeks Bilgisayar Sistemleri	54	131	86	73*	36	46
Kiler Alisveris Hizmetleri Gıda San.	60	94	99	158*	74	38
Koza Anadolu Metal Madencilik Isl.	11	6	5*	5	84	87
Koza Altin Isletmeleri	8	3	4	4*	112	95
Logo Yazilim Sanayi ve Ticaret	6	13	11	27*	6	1
Lokman Hekim Engurusag STEH	39	107	15	111*	34	30
Nuh Cimento Sanayi	63	78	85	67*	119	116
Reysas Tasimacilik ve Lojistik Tic.	153	157	184	201*	61	14
Trakya Cam Sanayi ii	74	79	148*	75	150	153
Ulker Biskuvii Sanayi	36	66	73	46*	154	144
Utopya Turizm Insaat Isletmecilik	106	168	145*	188	203	191
Vakko Tekstil ve Hazir Giyim San.	133	104	96	103*	151	156
Vestel Elektronik Sanayi ve Ticaret	166	180	158*	165	41	28
Zorlu Enerji Elektrik Üretim	201	190	53	153*	28	21
Q(A2)	0,901	0,880	0,325	0,742	0,007	0,031
Q(A')	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,002
Q(A2)-Q(A')	0,901	0,880	0,325	0,742	0,007	0,030
DQ	0,005	0,005	0,005	0,005	0,005	0,005
KOŞUL	Doğru	Doğru	Doğru	Doğru	Doğru	Doğru

* Birleşme ve Devralmanı Gerçekleştiği Yılı İfade Etmektedir

³ Tablo 5 Çalışma Sonunda “EKLER” İçinde Sunulmuştur.

Araştırma dönemi içerisinde birleşme ve devralma işlemi gerçekleştirmiş Borsa İstanbul Tüm Endeksi'ne kote olan şirketlerin son 6 yılına ait endeks içerisindeki konumları Tablo 6'da yer almaktadır. TOPSIS modelinin kullanımı sonucunda elde edilen çıktılara benzer şekilde şirketlerin aşağı ve yukarı yönlü hareketlerinin dalgalı bir yol izlediği görülmektedir. Tekrardan belirtmek gerekirse, 25 şirketin 14'ü 2011 yılında, 11'i 2012 yılında birleşme ve devralma faaliyetinde bulunmuştur. Şirketler arasında yapılan sıralama sonuçları, VI-KOR metodolojisi kapsamında kabul edilebilir avantaj koşulunu sağlamaktadır.

Birleşme ve devralma işleminin gerçekleştiği yıl elde edilen sıralama skorlarına göre, 12 şirketin bir önceki yıla göre sıralamada yerleri yükselmişken, 13 şirketin endeks içerisindeki konumunun gerilediği tespit edilmiştir. Diğer taraftan, 15 şirketin, sıralama anlamındaki performansları birleşme sonrasındaki ilk yılda artmışken, 10 şirkette gerileme yaşanmıştır. Bunun yanı sıra, şirketlerin incelenen periyot kapsamında birleşme ve devralma sonrası ikinci yıl performansları analiz edildiğinde, 14 şirketin endeks içindeki yerleri bir önceki yıla göre artarken, bunların içinden 4'ünün konumu birleşme veya devralmanın gerçekleştiği yıl elde edilen sıralama skoruna göre geridedir. Buna karşın, 11 şirketin sıralama içerisindeki yeri bir önceki yıla göre azalmışken, bu firmalardan 3'ünün birleşme veya devralmanın gerçekleştiği yıla nazaran sıralamada daha iyi bir konuma çıkmıştır. Gerçekleştirilen analiz sonucunda elde edilen bulguları, kullanılan veri seti ve metodoloji kısıtında, bir araya getirdiğimizde, birleşme ve devralma faaliyetinde bulunan işletmelerin çoğunluğunun, endeks içerisinde değerlendirildiğinde, performanslarında artış meydana geldiği görülmektedir.

MOORA Yöntemi ile Elde Edilen Bulgular

MOORA (Multi-Objective Optimization on basis of Ratio Analysis) yöntemi oransal bazda incelemeye dayanan ÇKKV tekniklerinden biri olmakla birlikte ilk kez Brauers ve Zavadskas (2006) tarafından uygulanarak literatüre kazandırılmıştır. MOORA yönteminin uygulanmasına ait detaylı bilgi bir önceki bölümde yer almaktadır. Ayrıca, literatürde MOORA yönteminin farklı kullanımları bulunmasına rağmen (Oran metodu, Referans nokta yaklaşımı, Önem Katsayısı gibi (Ersöz ve Atav, 2011 s. 79)) çalışmamız çerçevesinde MOORA Oran Metodu kullanılmıştır.

Bu kapsamda, metodoloji gereği yerine getirilen tüm aşamalara burada değinilmemekten, alternatiflerin (şirketlerin) ele alınan tüm kriterlere göre normalleştirilmiş değerlemelerine (Tablo 7⁴'de) ve 2009 - 2014 döneminde gerçekleşen şirket sıralamalarına (Tablo 8⁴'de) yer verilmiştir.

⁴ Tablo 7 Çalışma Sonunda "EKLER" İçinde Sunulmuştur.

Tablo 8: Birleşme ve Devralma Faaliyetinde Bulunan Firmaların 2009-2014 Yılları Arasında Gerçekleşen Sıralamaları (MOORA)

Birleşme / Devralmayı Gerçekleştiren Şirket	2014	2013	2012	2011	2010	2009
Adese Alisveris Merkezleri Ticaret	129	155	177*	207	161	172
Aksa Enerji Üretim	196	97	160	88*	33	83
Altınyag Kombinaları	161	198	200	189*	173	144
Anadolu Efes Biracılık ve Malt San.	169	184	115	136*	145	150
Arcelik	62	63	63	57*	63	54
Ayen Enerji	51	27	25*	36	54	50
Boyner Buyuk Magazacılık	201	187	198*	166	148	155
Cemas Dokum Sanayi	27	22	23*	84	65	102
Cimsa Cimento Sanayi ve Tic.	130	116	106*	108	129	106
Dogan Sirketler Grubu Holding	168	136	140*	147	105	108
Gentas Genel Metal Sanayi ve Tic.	54	124	96*	121	143	56
İndeks Bilgisayar Sistemleri	185	154	163	170*	151	162
Kiler Alisveris Hizmetleri Gıda San.	195	168	120	86*	140	198
Koza Anadolu Metal Madencilik Isl.	210	210	207*	197	190	159
Koza Altın İşletmeleri	214	213	210	178*	207	171
Logo Yazılım Sanayi ve Ticaret	13	172	156	55*	142	21
Lokman Hekim Engurusag STEH	199	186	209	137*	215	178
Nuh Cimento Sanayi	118	122	146	159*	166	122
Rey sas Tasimacılık ve Lojistik Tic.	90	45	55	51*	79	114
Trakya Cam Sanayii	128	106	67*	112	104	61
Ulker Bisküvi Sanayi	179	152	148	120*	62	70
Utopya Turizm İnşaat İşletmecilik	153	174	73*	29	13	26
Vakko Tekstil ve Hazır Giyim San.	66	81	68	64*	66	59
Vestel Elektronik Sanayi ve Ticaret	108	65	99*	87	109	128
Zorlu Enerji Elektrik Üretim	43	166	169	173*	34	204

* Birleşme ve Devralmanın Gerçekleştiği Yılı İfade Etmektedir

Borsa İstanbul Tüm Endeksi'ne kote olan ve ilgili zaman aralığında birleşme ve devralma faaliyetinde bulunmuş şirketlerin 2009 - 2014 yıllarına ait endeks içi konumları Tablo 8'de sunulmaktadır. Şirketlerin sıralamaları yıllar içinde farklılık göstermesine rağmen, birleşme ve devralmanın gerçekleştiği yıl bazında 17 şirket sıralamada yükselirken sadece 8 şirkette düşme gerçekleşmiştir. Diğer taraftan şirketlerin 1 yıl sonraki performanslarına bakıldığında durumun tersine işlediği görülmektedir (10 şirket yükselirken, 15 şirketin sıralama konumu düşmüştür).

Ayrıca, birleşme ve devralma sonrası ikinci yıl performansları incelendiğinde, 12 firmanın endeks içindeki yerleri bir önceki yıla göre artarken, bunların içinden 6'sının yeri birleşme yılına gerilemiştir. İlaveten, 13 şirketin konumu hem bir önceki yıla hem de birleşme ve devralmanın gerçekleştiği döneme göre düşmüştür. ÇKKV tekniklerinden MOORA'nın uygulanması sonucunda tespit edilen sıralama skorları tümüyle ele alındığında, birleşme ve devralma yılında pozitif bir hareketlenme belirginleşmişken, sonraki dönemde şirketlerin % 50'sinden fazlasında bu ivme ortadan kalkmış ve şirketler var olan konumlarından geriye düşmüşlerdir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Borsa İstanbul Tüm Endeksi'ne kote olan ve ilgili inceleme döneminde birleşme ve devralma faaliyetinde bulunan 25 şirketin finans krizi sonrası Endeks içerisindeki konumları ÇKKV yöntemleri ile analiz edilmiştir. Bu çerçevede, birleşme ve devralma işlemlerinin firmaların performansına etkisini görebilmek için, seçilen 25 şirketin Endeks konumları TOPSIS, VIKOR ve MOORA yöntemleri ile araştırılmıştır. Buradaki asıl amaç, hem birleşme ve devralmanın pozitif veya negatif etkisini ortaya çıkarabilmek, hem de değişik yöntemlerin uygulanmasının elde edilecek bulguları farklılaştırma ihtimalini gözlemleyebilmektir.

Birleşme ve devralmanın gerçekleştiği yıl içerisinde bu şirketlerin konumlarına bakıldığında, TOPSIS yöntemine göre 9, VIKOR yöntemine göre 12 ve MOORA yöntemine göre 17 şirketin sıralama anlamındaki performanslarında artış olduğu görülmüştür. Birleşmeyi takip eden ilk yıl ise TOPSIS yöntemine göre 12, VIKOR yöntemine göre 15 ve MOORA yöntemine göre 10 şirketin sıralamadaki yeri yükselmiştir. Benzer değerler, birleşme sonrası ikinci yılda elde edilen sıralamalarda da görülmektedir. Bu bilgiler doğrultusunda, birleşme ve devralma yılında TOPSIS ve VIKOR yöntemleri açısından negatif etkilenme söz konusu iken, MOORA yöntemine göre şirketlerin bu faaliyetten pozitif etkilendiği tespit edilmiştir. Sonraki yıllarda ise TOPSIS ve MOORA teknikleri açısından negatif etki görülürken, VIKOR yöntemine göre orta vadede şirketlerin birleşme ve devralma sonucunda performanslarının arttığı gözlemlenmiştir.

Yöntem bazında farklılaşmanın var olabileceği varsayımı altında, ÇKKV yöntemlerinden TOPSIS, VIKOR ve MOORA metotları sonucunda elde edilen bulgulara göre, birleşme ve devralma yılında TOPSIS ve VIKOR yöntemleri açısından negatif etkilenme söz konusu iken, MOORA yöntemine göre şirketlerin bu faaliyetten pozitif etkilendiği görülmektedir. Sonraki yıllarda ise TOPSIS ve MOORA teknikleri açısından negatif etki ortaya çıkmış, VIKOR yöntemine göre ise orta vadede şirketlerin birleşme ve devralma sonucunda performanslarının arttığı gözlemlenmiştir. Bu üç yöntem içinde analize dâhil edilen veri seti ve değişkenlerin sabit olmasına karşın, yöntemlerin metodolojilerinde ortaya çıkan farklılığın, şirket performanslarının Endeks içerisinde farklılaşmasına neden olduğunu ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, ÇKKV yöntemleri açısından, model seçiminin çıkacak sonuçlar üzerinde etkisi olduğu iddia edilebilir.

Bu çalışmada ele alınan örneklem kısıtından dolayı sektörel bazda, birleşme ve devralmaların etkileri ve duyurularının hedef firmanın piyasa performansına etkisi irdelenememiştir. Bu kapsamda daha geniş bir örneklemde yapılabilecek ilave çalışmalar birleşme ve devralmaların etkileri üzerine detaylı bilgi edinilmesine katkı sağlayabilecektir. Diğer taraftan, literatürde var olan diğer modellerinde gelişmiş ve gelişmekte olan piyasalara uygulanması model odağında farklılaşmaları göstermesi açısından ek bilgi sunabilecektir. Son olarak, birleşme ve devralmaları daha net anlayabilmek için yapılacak 'vaka (case)' analizleri bu alandaki yurtiçi literatüre önemli katkılar sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Athanasoglou, P. ve Brissimis, S. (2004). The Impact of Mergers and Acquisitions on the Efficiency of Banks in Greece, *Bank of Greece Economic Bulletin*, 22/7-349.
- Belton, V. ve Gear, T. (1983). The Legitimacy of Rank Reversal – A Comment, *Omega* Vol.13, Issue 3, 1983, 143-144.
- Brauers, W.K.M., E.K.Zavadskas, F.Peldschus, ve Turskis, Z. (2008). Multiobjective Decision Making for Road Design, *Transport*, Vol. 23 Issue 3, 2008, 183–193.
- Bridgman, P.W. (1922). *Dimensional Analysis*, CT: Yale University Press, USA New Haven.
- Büyükoğkan, G. ve Ruan, D. (2008). Evaluation of Software Development Projects Using A Fuzzy Multi-Criteria Decision Approach, *Mathematics and Computers in Simulation*, Vol. 77, Issue 5-6, 2008, 464–475.
- Chen, S.J., ve C.L. Hwang, "Fuzzy Multiple Attribute Decision Making Methods And Applications", *Lecture Notes in Economics and Mathematical Systems*, 1991, Vol. 375, Springer-Verlag, Berlin.
- Cheng, L. T. W. ve Leung, T. Y. (2004). A Comparative Analysis of the MarketBased and Accounting-Based Performance of Diversifying and NonDiversifying Acquisitions in Hong Kong" *International Business Review* Vol. 13, 2004, 763-789.
- Constantinou, T., ve Constantinou, C. T. (2003). The Effect of Board Structure on Bidder-Shareholders' Wealth: Further Evidence from the UK Bidding Firms, *ESRC Centre for Business Research*, University of Cambridge.
- Cook, S. (2007). On the Relationship between Mergers and Economic Activity: Evidence from an Optimized Hybrid Method, *Physica*, Vol. 379, 2007, 628-634
- Çakır, H. M. ve Gülcan, Z. (2012). Şirket Birleşme ve Devralma Kararlarının Hisse Senedi Getirileri Üzerindeki Etkisi, *Mali Çözüm Dergisi*, 79-108.
- Dinçer, Ö. (2003). Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası, *Beta Basım*, 6. Baskı, İstanbul.
- Ersöz, F. ve Atav, A. (2011). Çok Kriterli Karar Verme Problemlerinde MOORA Yöntemi, *YAEM 2011 Yöneylem Araştırması ve Endüstri Mühendisliği 31.Ulusal Kongresi*, Sakarya Üniversitesi, 05-07 Temmuz 2011, 78-87.
- Fishburn, P.C. (1967). Additive Utilities with Incomplete Product Set: Applications to Priorities and Assignments, *Operations Research Society of America (ORSA)*, Baltimore, MD, USA.

- Kaya, A., Coşkun, A. ve Ekşi, H. İ. (2013). Şirket Birleşme ve Devralmalarının Şirketlerin Finansal Performansı Üzerine Etkisi: TOPSIS Analizi ile BİST'te bir Uygulama, *17. Finans Sempozyumu*, 2013, 51-59.
- Kirchmaier, T. (2003). The Performance Effects of European Demergers", *CEPDP, 566, Centre for Economic Performance, London School of Economics and Political Science, London 2003. UK.*
- Koçel, T. (2001). İşletme Yöneticiliği, *Beta Yayıncılık*, 8. Baskı, İstanbul.
- Kuhn, H.W. ve Tucker, A.W. (1951). Nonlinear Programming, *Editör: J. Neyman, Proc. Second Berkeley Sympos. Math. Statist. Probab. University of California Press, Berkeley, CA, 481-492.*
- Kwoka, J. ve Michael, P. (2010). Do Mergers Improve Efficiency? Evidence from Restructuring the US Electric Power Sector, *International Journal of Industrial Organization*, No. 28, 645-656.
- Kyle, R., Strickland, T. H., ve Fayissa, B. (1992). Capital Market's Assessment Of Airline Restructuring Following Deregulation, *Applied Economics*, Vol. 24, Issue 10,1097-1102.
- Megginson, W., Morgan, A. ve Nail, L. (2004). The Determinate of Positive Long-Term Performance in Strategic Merger: Corporate Focus and Cash, *Journal of Banking and Finance*, March, 523-552.
- Miller, D. W. ve Starr, M. K. (1969). Executive Decisions and Operations Research, *Prentice-Hall, Inc., New Jersey.*
- Moeller, S. B., Schlingemann, ve F. P., Stulz, R. M. (2005). Wealth Destruction on a Massive Scale? A Study of Acquiring Firm Returns in the Recent Merger Wave, *Journal of Finance*, Vol. 60, Issue 2, 757-782.
- Opricovic, S., ve Tzeng, G.H. (2004). Compromise Solution by MCDM methods: A Comparative Analysis of VIKOR and TOPSIS, *European Journal of Operational Research* Vol. 156, Issue 2, 445-455.
- Öncer, A. Z. (2012). İşletmelerin Büyüme Stratejilerini Belirlemede Doğrusal Programlama Yaklaşımı, *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt XXXIII, Sayı II, 2012, 405-420.
- Ramaswamy, K. P., ve Waagelein, J. F. (2003). Firm Financial Performance Following Mergers, *Review of Quantitative Finance and Accounting*, Vol. 20, Issue 2, 115-126.
- Saaty, T.L. (1980). The Analytic Hierarchy Process, McGraw Hill, New York 1980. International, Translated to Russian, Portuguese, and Chinese, Revised editions, RWS Publications, Pittsburgh.

- Saaty, T.L. (1994). How to make a decision: the analytic hierarchy process, *Interfaces*, Vol. 24, Issue 6, 19-43.
- Scholtens, B. ve Wit, R. (2004). Announcement Effects of Bank Mergers in Europe and the US, *Research in International Business and Finance*, Vol. 18, 217-228.
- Tambi, M.K. (2005). Impact of Mergers and Amalgamation on The Performance of Indian Companies", *Econ WPA Finance*.
- Tzeng, G.H., ve Huang, J.J. (2011). Multiple Attribute Decision Making: Methods and Applications, *Taylor & Francis Group/CRC Press*, Boca Raton, London, New York.
- Yeh, T.M. ve Hoshino, Y. (2002). Productivity and Operating Performance of Japanese Merging Firms: Keiretsu-related and Independent Mergers, *Japan and the World Economy*, Vol. 14, 347-366.
- Yıldırım, F. ve Önder, E. (2014). İşletmeciler, Mühendisler ve Yöneticiler için Operasyonel, Yönetimsel ve Stratejik Problemlerin Çözümünde: Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri, *Dara Yayınları*, 1. Baskı, Bursa.
- Yılmaz, E. (2012). Bulanık AHP-VIKOR Bütünleşik Yöntemi ile Tedarikçi Seçimi, *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* Cilt XXXIII, Sayı 2, 331-354.
- Yoon, K., ve Hwang, C.L. (1980). Multiple Attribute Decision Making Methods and Applications. A State of the Art Survey, *Springer Verlag*, Berlin.
- Yu, P. L. (1973). A Class of Solutions for Group Decision Problems, *Management Science*, Vol. 19, Issue 8, 936-946.
- Zincirlioğlu, A. C. (2014). İş Yeri Devrinde Türk Ticaret Kanunu İle İş Kanunu Hükümlerinin İş İlişkilerine Etkisi, *TBB Dergisi*, Yıl 27, Sayı 114, 11-48.

EKLER:

Tablo 3: Pozitif ve Negatif İdeal Ayrım Ölçütleri ve İdeal Çözüme Göre Yakınlık Katsayıları

	2014		2013		2012		2011		2010		2009	
	SI ₊	SI ₋	SI ₊	SI ₋	SI ₊	SI ₋	SI ₊	SI ₋	SI ₊	SI ₋	SI ₊	SI ₋
Birleşme veya Devralmayı												
Gerçekleştirilen Şirketler												
Adese Alisvers Merkezleri Tüaret	0,156	0,119	0,158	0,066	0,294	0,120	0,161	0,572	0,161	0,130	0,143	0,525
Aksa Enerji Üretim	0,156	0,117	0,162	0,087	0,261	0,118	0,162	0,578	0,164	0,127	0,141	0,525
Alimşing Kombinaları	0,157	0,116	0,425	0,157	0,068	0,300	0,128	0,542	0,165	0,136	0,141	0,507
Anadoluh Efes Biraçılık ve Malt San.	0,155	0,118	0,432	0,152	0,076	0,332	0,117	0,584	0,159	0,125	0,146	0,539
Arcelik	0,154	0,120	0,438	0,156	0,067	0,299	0,119	0,576	0,160	0,125	0,144	0,535
Ayem Enerji	0,155	0,116	0,427	0,163	0,052	0,242	0,121	0,588	0,162	0,125	0,147	0,539
Boynar-Buyuk M ağazacılık	0,155	0,114	0,424	0,159	0,062	0,280	0,120	0,568	0,160	0,127	0,144	0,532
Cemsa Dokum Sanayi	0,159	0,114	0,419	0,156	0,068	0,304	0,120	0,571	0,162	0,131	0,142	0,520
Cimasa Cimento Sanayi ve Tic.	0,153	0,125	0,450	0,153	0,076	0,333	0,119	0,578	0,160	0,126	0,146	0,536
Değan Şirketler Grubu Holding	0,155	0,116	0,427	0,158	0,063	0,285	0,118	0,576	0,164	0,130	0,140	0,519
Gentus Genel Metal Sanayi ve Tic.	0,152	0,122	0,445	0,154	0,072	0,319	0,116	0,583	0,155	0,116	0,147	0,559
İndeks Bilişiyar Sistemleri	0,155	0,120	0,436	0,159	0,065	0,289	0,120	0,574	0,161	0,128	0,143	0,528
Kiler Alisvers Hizmetleri Gıda San.	0,157	0,115	0,423	0,161	0,060	0,270	0,121	0,566	0,163	0,130	0,141	0,521
Koza Anadolu M etal Madencilik İsl.	0,142	0,129	0,476	0,148	0,080	0,351	0,102	0,174	0,629	0,151	0,153	0,566
Koza Altın İşletmeleri	0,131	0,139	0,315	0,144	0,091	0,389	0,094	0,184	0,661	0,148	0,164	0,599
Logo Yazılım Sanayi ve Ticaret	0,149	0,131	0,468	0,151	0,081	0,348	0,112	0,171	0,603	0,158	0,145	0,533
Lokman Hekim Engrusag STEH	0,156	0,119	0,433	0,159	0,064	0,287	0,118	0,164	0,581	0,162	0,147	0,539
Nuh Cimento Sanayi	0,152	0,125	0,452	0,156	0,068	0,304	0,119	0,161	0,575	0,159	0,144	0,533
Reyvas Tasımıcılık ve Lojistik Tic.	0,156	0,118	0,432	0,157	0,067	0,299	0,122	0,158	0,563	0,164	0,141	0,521
Trakya Cam Sanayi	0,152	0,122	0,445	0,156	0,066	0,298	0,116	0,161	0,582	0,155	0,147	0,552
Ulker Bisküvi Sanayi	0,151	0,127	0,446	0,156	0,068	0,304	0,117	0,161	0,578	0,162	0,144	0,534
Utopya Turizm İnsan İstırmıcılık	0,157	0,117	0,428	0,163	0,058	0,261	0,120	0,161	0,573	0,135	0,137	0,504
Vakkı Tekstil ve Hazır Giyim San.	0,156	0,117	0,428	0,159	0,062	0,280	0,119	0,161	0,574	0,161	0,144	0,531
Vestel Elektronik Sanayi ve Ticaret	0,157	0,116	0,425	0,161	0,060	0,273	0,123	0,157	0,560	0,162	0,142	0,521
Zorlu Enerji Elektrik Üretim	0,161	0,105	0,394	0,169	0,045	0,168	0,115	0,168	0,594	0,169	0,130	0,472

Tablo 5: Ortalama Grup (Si), En Küçük Grup (Ri) ve Maksimum Grup Faydası (Qi) Değerleri

Birleşme veya Devralmayı Gerçekleştiren Şirketler	2014			2013			2012			2011			2010			2009		
	Si	Ri	Qi	Si	Ri	Qi	Si	Ri	Qi	Si	Ri	Qi	Si	Ri	Qi	Si	Ri	Qi
Adese Alisveris Merkezleri Ticaret	1,675	1,119	0,892	2,277	1,610	0,877	1,612	1,105	0,319	1,505	0,960	0,725	5,232	4,650	0,002	3,658	3,067	0,023
Aksa Enerji Üretim	1,627	1,118	0,873	2,323	1,610	0,890	1,630	1,109	0,322	1,591	0,962	0,760	31,555	30,950	0,015	5,409	4,800	0,035
Alfanyag Kombinaları	1,669	1,120	0,890	2,246	1,610	0,869	1,616	1,104	0,319	1,555	0,959	0,745	1,320	0,001	3,301	2,679	0,020	0,020
Anadolü Efes Biraçılık ve Malt San. A.Ş.	1,638	1,119	0,878	2,211	1,610	0,859	1,619	1,107	0,320	1,531	0,961	0,736	14,162	13,620	0,006	4,804	4,247	0,031
Ayten Enerji	1,679	1,123	0,895	2,290	1,610	0,881	1,652	1,108	0,326	1,573	0,961	0,753	19,369	18,780	0,009	5,781	5,181	0,038
Boyner Büyük Magazacılık	1,722	1,129	0,913	2,300	1,612	0,884	1,677	1,114	0,330	1,584	0,961	0,757	18,295	17,670	0,008	4,930	4,312	0,032
Cemsa Dokum Sanayi	1,646	1,120	0,881	2,259	1,610	0,872	1,641	1,107	0,324	1,553	0,961	0,745	14,034	13,460	0,006	5,028	4,446	0,032
Dogan Sirketler Grubu Holding	1,660	1,119	0,886	2,284	1,610	0,879	1,634	1,107	0,323	1,585	0,960	0,757	11,908	11,290	0,005	4,531	3,894	0,029
Gentas Genel Metal Sanayi ve Tic. İndeks Bilgisayar Sistemleri	1,682	1,124	0,896	2,265	1,610	0,874	1,650	1,109	0,326	1,544	0,961	0,742	22,444	21,880	0,010	5,907	5,316	0,038
Kiler Alisveris Hizmetleri Gıda San. Koza Anadolu Metal Madencilik İsl. Koza Altın İstetmeleri	1,642	1,118	0,879	2,299	1,610	0,883	1,640	1,105	0,323	1,549	0,960	0,743	9,203	8,600	0,004	4,262	3,662	0,027
Logo Yazılım Sanayi ve Ticaret	1,555	1,122	0,880	2,283	1,610	0,879	1,644	1,107	0,324	1,584	0,961	0,757	12,637	12,060	0,006	4,123	3,569	0,026
Lokman Hekim Engürsag STEH	1,538	1,123	0,842	2,063	1,610	0,830	1,504	1,106	0,302	1,434	0,960	0,691	16,589	16,190	0,008	4,701	4,169	0,030
Nuh Cimento Sanayi	1,564	1,099	0,842	2,195	1,609	0,855	1,553	1,096	0,308	1,507	0,956	0,725	3,280	2,730	0,001	6,008	0,102	0,002
Rey Sas Tasimacilik ve Lojistik Tic. Trakya Cam Sanayi ii	1,628	1,119	0,874	2,287	1,610	0,880	1,563	1,105	0,311	1,565	0,960	0,749	8,523	8,010	0,004	3,964	3,376	0,025
Ulker Bisküvi Sanayi	1,644	1,122	0,881	2,277	1,610	0,877	1,637	1,107	0,323	1,545	0,961	0,742	17,319	16,730	0,008	5,119	4,529	0,033
Utopya Turizm İnsaat İstetmecilik Vakko Tekstil ve Hazır Giyim San. Vestel Elektronik Sanayi ve Ticaret	1,693	1,117	0,897	2,308	1,610	0,886	1,681	1,105	0,330	1,625	0,960	0,773	11,569	10,950	0,005	3,673	3,054	0,023
Zorlu Enerji Elektrik Üretim	1,654	1,121	0,884	2,272	1,610	0,877	1,655	1,110	0,326	1,549	0,962	0,734	21,326	20,730	0,010	5,604	4,994	0,036
	1,627	1,118	0,873	2,272	1,610	0,876	1,631	1,107	0,322	1,524	0,962	0,740	21,326	20,730	0,010	5,604	4,994	0,036
	1,668	1,122	0,890	2,315	1,610	0,888	1,657	1,107	0,326	1,605	0,963	0,766	51,433	50,780	0,024	6,884	6,280	0,045
	1,676	1,124	0,894	2,285	1,610	0,879	1,640	1,109	0,324	1,559	0,962	0,748	20,915	20,350	0,010	5,810	5,212	0,038
	1,698	1,117	0,899	2,323	1,610	0,889	1,668	1,104	0,327	1,592	0,960	0,760	9,486	8,870	0,004	3,926	3,314	0,025
	1,735	1,121	0,915	2,329	1,610	0,891	1,620	1,104	0,320	1,583	0,960	0,756	7,280	6,660	0,003	3,782	3,269	0,024

Tablo 7: Birleşme ve Devralma Faaliyetinde Bulunan Şirketler İçin 2009- 2014 Yılları Arasında Oluşan Yi Değerleri MOORA

Birleşme veya Devralmayı Gerçekleştiren Şirketler	Yi Değerleri					
	2014	2013	2012	2011	2010	2009
Adese Alisveris Merkezleri Ticaret	0,519	1,305	1,905	3,700	1,076	1,094
Aksa Enerji Üretim	2,540	0,580	1,196	0,439	-1,772	-0,511
Altinyag Kombinalari	1,048	3,019	3,434	2,880	1,267	0,528
Anadolu Efes Biracilik ve Malt San.	1,331	1,980	0,665	0,940	0,801	0,668
Arcelik	-0,384	0,307	0,163	0,133	-0,309	-1,271
Ayen Enerji	-0,634	-0,080	-0,538	-0,358	-0,648	-1,682
Boyner Buyuk Magazacilik	2,848	2,471	3,094	1,397	0,818	0,775
Cemas Dokum Sanayi	-2,435	-0,267	-0,592	0,409	-0,281	-0,092
Cimsa Cimento Sanayi ve Tic.	0,578	0,786	0,525	0,601	0,581	0,000
Dogan Sirketler Grubu Holding	1,224	1,071	0,880	1,092	0,308	0,033
Gentas Genel Metal Sanayi ve Tic.	-0,525	0,876	0,413	0,718	0,782	-1,255
Indeks Bilgisayar Sistemleri	1,866	1,291	1,258	1,563	0,867	0,841
Kiler Alisveris Hizmetleri Gida San.	2,532	1,631	0,699	0,417	0,734	2,346
Koza Anadolu Metal Madencilik Isl.	4,902	6,889	4,957	3,012	1,962	0,780
Koza Altin Isletmeleri	9,188	8,386	5,349	1,922	3,415	1,080
Logo Yazilim Sanayi ve Ticaret	-5,459	1,681	1,144	0,078	0,775	-4,337
Lokman Hekim Engurusag STEH	2,666	2,236	5,332	0,945	16,172	1,404
Nuh Cimento Sanayi	0,414	0,866	0,981	1,263	1,123	0,208
Reysas Tasimacilik ve Lojistik Tic.	0,178	0,193	0,081	0,010	-0,105	0,106
Trakya Cam Sanayii	0,515	0,665	0,212	0,654	0,303	-1,087
Ulker Biskuvi Sanayi	1,648	1,250	1,013	0,710	-0,317	-0,781
Utopya Turizm Insaat Isletmecilik	0,880	1,722	0,233	-0,561	-9,212	-3,748
Vakko Tekstil ve Hazir Giyim San.	-0,319	0,446	0,216	0,200	-0,273	-1,152
Vestel Elektronik Sanayi ve Ticaret	0,345	0,326	0,445	0,429	0,357	0,309
Zorlu Enerji Elektrik Üretim	-0,894	1,611	1,396	1,776	-1,771	2,867

İŞYERİ KABALIĞININ ÇALIŞAN PERFORMANSINA ETKİSİ¹

The Effect of Workplace Incivility on Employee Performance

Gönderim Tarihi: 07.03.2018

Kabul Tarihi: 12.06.2018

Doi: 10.31795/baunsobed.443818

Özlem KÜÇÜK*
Ayşehan ÇAKICI**

ÖZ: Çalışma yaşamında ast ve üstler sürekli olarak biçimsel ve biçimsel olmayan iletişim ve ilişki içindedirler. Bu ilişkide, işyerinde yaşanan kabalıkların çalışanın performansına yansımaları yadsınamaz bir durumdur. Bu nedenle araştırmada; işyeri kabalığının çalışan performansına etkisi belirlenmek istenmiştir. Veriler, işyeri kabalığı ve çalışan performansı ölçeklerini içeren, yazına dayalı geliştirilen bir anket ile derlenmiştir. Anket, 2017 yılı Ocak-Mart ayları arasında, yüz yüze ve e-posta yoluyla, kolayda örnekleme yöntemi kullanılarak uygulanmıştır. Örnekleme, Mersin ilindeki kamu ve özel sektör kurumlarında çalışan 477 kişi oluşturmuştur. Verilerin analizinde; tanımlayıcı istatistiklerin yanı sıra faktör ve çoklu regresyon analizlerinden faydalanılmıştır. İşyeri kabalığının çalışan davranışını olumsuz yönde etkilediği bulunmuştur. Yönetici kabalığının çalışan performansını olumsuz yönde etkilerken, iş arkadaşlarının kabalığının anlamlı bir etkisi olmadığı bulgulanmıştır. Makale işyerinde kaba davranışın önlenmesini yönetimin bir görevi olduğu vurgusu ve buna ilişkin önerilerle son bulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İşyeri Kabalığı, Çalışan Performansı.

ABSTRACT: In working life, subordinates and superiors are constantly in formal or informal communication and relationship. In this relationship, it cannot be denied that the workplace incivility is reflected on the employee performance. Therefore, it is aimed to

¹ Bu makale, Özlem KÜÇÜK'ün "İş yaşamında Kaba Davranışların Öznel İyi Oluş Hali ve Çalışan Performansına Etkisi" başlıklı yüksek lisans tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

* Bilim uzmanı, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, ozlemkucuk33@gmail.com, ORCID ID: orcid.org/0000-0003-0162-3819

** Prof. Dr., Mersin Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, Mersin, Türkiye, aysehancakici@mersin.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0003-4090-5309

determine the impact of workplace incivility on employee performance. Data were collected via a questionnaire, developed based on the literature, including Workplace Incivility Scale and Employee Performance Scale. The questionnaire was applied between January and March in 2017 by using convenience sampling method via face to face and e-mail. The sample was composed of 477 people who have been working in public and private sectors in Mersin, Turkey. Data were analyzed through factor and multiple regression analysis besides descriptive statistics. It was determined that employee performance was negatively affected by workplace incivility. It was revealed that managerial incivility has affected negatively employee performance, while rudeness from co-workers had no impact on employees' performance. The article emphasizes that it is a managerial duty to prevent rough behavior in the workplace and ends with recommendations.

Keywords: Workplace Incivility, Employee Performance.

GİRİŞ

Farklı niteliklere ve karakterlere sahip pek çok insan, iş ortamlarında birbirleri ile sürekli etkileşim ve iletişim halindedir. Bu işbirliği kümesi içinde, toplumdaki uygarlık düzeyinin de bir göstergesi olan, adabı muâşerete (görgü kuralları) uymayan davranışlar da ortaya çıkabilmektedir. Çalışma yaşamı içerisinde bulunan insanların, birbirlerine karşı saygılı ve nazik davranmalarını sağlayan, toplumsal ve kurumsal kurallara aykırı söylem ve davranışlar, işyeri kabalığı olarak nitelendirilmektedir. İnsanların birbirleriyle selamlaşmamaları, teşekkür etmemesi, iletişim sırasında karşı tarafın sözünün kesilmesi, başkalarına karşı sergilenen azarlama veya bağırma şeklindeki birtakım davranışlar işyeri kabalığı kapsamında ele alınmaktadır. Çalışma yaşamında çeşitli sebeplerden dolayı giderek artan ve yaygın bir hal alan kabalık, bireyler ve hatta kurumlar açısından uzun vadede olumsuz sonuçlar doğurmaktadır (Güngör Delen, 2010: 44). Gelişen teknolojiler, küreselleşme ve bunların beraberinde gelişen rekabet ortamı, çalışma hayatı içerisindeki insanların kabalığa sıklıkla maruz kalmasına ve artık, karşılaştıkları kaba davranışları olağan karşılar bir hale gelmesine neden olmaktadır (Polatçı ve Özçalık, 2013: 18).

İnsan yaşamının uzun bir dilimini dolduran iş yaşamında kabalık mevcuttur ve işyeri kabalığı, süreklilik arz eden ve yönetilmesi gereken önemli bir sorun olarak görülmektedir (Trudel ve Reio, 2011:396). İnceliğin, nezaketin zayıflık gibi algılanması ve de kaba davranışların normal karşılanması, başta çalışanları olmak üzere, zaman içerisinde kurumları da olumsuz etkilemektedir. İçinde bulunduğumuz zamanın sunduğu modern ve hızlı yaşam şartları, insanların birbirlerini dinlemesine, birbirlerine karşı saygı, nezaket, incelik gibi davra-

nışlarda bulunmasına zaman bırakmamaktadır. Zaman oldukça önemli ve değerlidir; iş hedeflerini tutturmak her şeyin ötesinde bir anlam ifade etmeye başlamıştır. Bu anlayış, rekabetin aşırı yoğun olduğu faaliyet alanlarında kendini daha fazla hissettirmektedir. Çalışma yaşamının bu koşuşturması içerisinde kabalık artarken, incelik, nezaket, saygı gibi hoş davranışlar azalmaktadır. Böylelikle, çalışma yaşamında giderek artan kabalık, iş barışına ve huzurunu olumsuz etkilemektedir. İnsanın var olduğu her ortamda olduğu gibi, kaba davranışlar, zaman içerisinde, endişelere ve huzursuzluğa da yol açarak, çalışma ilişkilerine zarar verebilmektedir.

İşyeri kabalığı, Anderson ve Pearson tarafından (1999) kavramsallaştırılmış olup; o yıldan beri araştırmalara konu olan bir kavramdır. İşyeri kabalığı yabancı yazında pek çok çalışmaya konu olmasına rağmen, ülkemizdeki çalışmalar az sayıdadır. Bu bağlamda kavramla ilgili araştırma yapmanın önemli ve yararlı olacağı düşünülmüştür. Yerli yazında çalışan performansı kavramları ile ilgili pek çok araştırma yapılmış olmasına rağmen, işyeri kabalığı ile ilişkilendirildiği bir araştırmaya rastlanılmamıştır. Bu çalışmanın amacı, algılanan işyeri kabalığının çalışan performansına etkisini belirlemektir. Bu kapsamda, işyeri kabalığı ve çalışan performansı hakkında kavramsal bilgiye, bu iki değişken arasındaki ilişkiyi ortaya koyan çalışmalara ve yapılan araştırmaya yer verilmektedir.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

İşyeri Kabalığı

İşyeri kabalığını Anderson ve Pearson (1999:457), işyeri normlarını ihlal eden ve karşılıklı saygı kurallarına aykırı olan, hedef alınan kişiye zarar verme niyeti belirsiz, düşük yoğunluklu sapkın davranış biçimi olarak ifade etmişlerdir. Robbins ve Judge, (2012:289), aykırı işyeri davranışını tanımlarken, işyeri nezaketsizliği (kabalığı), olarak da isimlendirildiğini belirterek, kurum normlarını ihlal eden, bu nedenle kurumun veya çalışanların huzurunu tehdit eden gönüllü davranışlar olarak ifade etmişlerdir.

İşyerinde kaba davranışlar yöneticilerden, çalışma arkadaşlarından veya müşterilerden gelebilmekte ve bunlar işyeri kabalığının kaynakları olarak değerlendirilmektedir. Bireyler, işyeri kabalığında üç farklı konumda bulunabilmektedir. Bunlar; kaba davranışlara maruz kalan, kaba davranışlarda bulunan ya da kabalığa şahit olan şeklindedir. Bu durumda; yaşanan veya deneyimlenen kabalık, şahit olunan kabalık ve yapılan kabalık olmak üzere üç tip kabalıktan söz edilmektedir (Schilpzand vd., 2014:65-66).

Her birey duygu, düşünce, değerler ve algılar bakımından farklı olduğundan, bir davranışın veya söylemin kabalık olarak algılanması da bireylere göre farklılaşabilir. Bu noktada ne tür davranışların kaba davranış kapsamında olacağı,

bireylerin bu farklılıklarına göre değişiklik gösterecektir (Taştan, 2014:64). İşyeri kabalığı olarak ifade edilen davranışlara şu örnekler verilebilir. Çalışanların birbirlerinin istek ve ihtiyaçlarına karşı tepkisiz kalması, birbirlerinin telefonlarına cevap vermemesi, çalışma ortamında birbirlerini dikkate almaması, özel hayatlarına müdahale etmeleri ve birbirleriyle selamlaşmaktan kaçınması, günaydın ve iyi günler dememek, teşekkür etmemek, karşısındaki bireyin sözünü kesmek, azarlamak, yüksek sesle konuşmak, çalışma ortamını dağınık bırakmak, başkalarına ait eşyaları izinsiz kullanmak (Kanten, 2014: 13; Taştan, 2014: 64). Benzer şekilde Pearson vd. (2000:126), ahlaksız ve aşağılayıcı ifadeler, çocuk muamelesi görülmesi, görevi olmadığı halde yapılan çalışma için herkesin içinde azarlanma, toplantılara dâhil edilmeme ve başka insanların yanında kişinin güvenilirliğinin sarsılması davranışlarını kaba davranış olarak belirtmiştir. Kabalık yalnızca sözlü davranışla sınırlı değildir, aynı zamanda bedensel davranışlar şeklinde de olabilir. Sözlü olmayan kaba davranışlara; meslektaşlarına düşmanca bakmak, onları görmezden gelmek ya da dışlamak örnek verilebilir. (Lim, Cortina ve Magley, 2008:96). Toplantılarda cep telefonlarını kapatmamak, yazıcılarda sıkışmış kağıtları çıkartmamak, dedikodu yapmak, çalışma arkadaşlarını terslemek de yine örgütlerde kaba davranışların örneklerindedir (Johnson ve Indvik, 2001:705). Bu şekilde, işyerinde kaba davranış olarak nitelendirilebilecek çok sayıda örnek verilebilir.

Kabalık algısı kültürlere göre de farklılık göstermektedir. Örneğin, bazı toplumlar üstlerinin küçümseyici tavırlarına daha olumsuz tepki verirken, bazı toplumlar bu tür davranışlar için daha toleranslı olabilir (Lim ve Lee, 2011:107). Güç mesafesi yüksek toplum, eşitsizliği kabul derecesi yüksek toplum anlamına gelmektedir. Bu toplumlarda yöneticinin kaba davranışı daha olağan karşılanabilir.

Kültürel farklılıklara rağmen işyeri kabalığı, örgütlerde karşılaşılan şiddet ve kötü muamele türleri içerisinde en düşük yoğunlukta olanlardan birisidir. Ancak bazen, daha yüksek yoğunlukta kötü muamele türlerinin meydana gelmesinde ilk aşama olabilmektedir (Güngör Delen, 2010:45). Bu bakımdan, işyeri kabalığı diğer olumsuz işyeri davranışlarının arasında daha ılımlı bir tür olmakla birlikte başlangıç noktası olarak değerlendirilmekte, birbirlerine kaba davranan çalışanların zamanla diğer olumsuz davranışları da sergileyebilecekleri belirtilmektedir (Kanten, 2014: 12).

Yazında kabalık, düşük yoğunluklu, süreklilik gösteren olumsuz davranışlar olarak ele alınmakta ve kabalığın bulaşıcı olduğu vurgusu yapılmaktadır. Foulk'a göre kabalık bir virüs gibi yayılabilir ve yalnızca ona maruz kalan bireylerin performansını etkilemekle kalmayıp aynı zamanda bu olumsuzluğa maruz kalanlar aracılığıyla, başka bireylere de aktarılabilir (Foulk, 2015:4).

Kendi yöneticilerinden olumsuz davranış gören nezaretçiler, aynı şekilde çalışanlarına olumsuz davranma eğilimindedirler. Kabalığın bu bulaşıcı doğası dikkate alındığında, ekip çalışmasını ve performansını etkileyebilmesi şaşırtıcı değildir (Porath, Foulk ve Erez, 2015:264).

İşyeri kabalığının hem bireyler hem de örgüte verebileceği zararlar, işyeri kabalığı olgusunu çözülmesi gereken önemli bir problem olarak gündeme getirmiştir. Çalışma hayatında maruz kalınan kaba davranışlar, bireylerin kendi yeteneklerine olan güvenlerini kaybetmesine, kendine saygısının ve itibarının azalmasına yol açmaktadır (Zauderer, 2002:38). Çalışanların içine kapanmaları, kendi kabuklarına çekilmeleri gibi sonuçları doğuran işyeri kabalığı neticesinde bu bireylerin fikirlerinden ve yaratıcılıklarından elde edilebilecek olan kazanımlardan mahrum kalınmaktadır (Pearson vd., 2001:1397). Ayrıca, maruz kalınan kabalık, çalışan bireyler üzerinde psikolojik olumsuzluklara neden olabilmekte ve bu psikolojik olumsuzluklar zaman içerisinde fiziksel sağlık sorunlarına dönüşebilmektedir. Kabalığa maruz kalan bireyler, kaygı, depresyon, sinirlilik, üzüntü, huysuzluk ve endişe gibi olumsuz duygular yaşamaktadır. Ayrıca, bu bireylerin, soğuk algınlığı ve grip gibi sağlık sorunlarında da artışlar olmaktadır (Shim, 2010: 17). Kabalığın neden olduğu bu sorunların bireysel performansı düşürme potansiyeli olduğu söylenebilir.

Yazın incelendiğinde, kabalık ile farklı değişkenler arasındaki ilişkilerin araştırmalara konu olduğu görülür. Örneğin, işyeri kabalığı ile iş doyumunu (Cortina vd., 2001; Blau ve Andersson, 2005), işgücü devir hızı (Lim vd., 2008), örgütsel bağlılık (Smith vd., 2010), performans (Caza ve Cortina, 2007), iş stresi (Cortina vd., 2001), devamsızlık (Sliter vd., 2012), tükenmişlik (Polatçı ve Özçalık, 2013), işten ayrılma niyeti (Kanten, 2014) ilişkisi araştırılmıştır. Bu çalışmada kabalığın performansa etkisi incelenmiştir.

Çalışan Performansı

Genel anlamıyla performans, görevi etkin bir şekilde yürütmek ve tamamlamaktır (Özpehlivan, 2015:136). Performans, çalışanlar açısından yapılan bir tanıma göre, "belirlenen koşullara göre, bir işin yerine getirilme düzeyi veya çalışanın davranış biçimi" dir. Üretimi temel alan bir tanıma göre ise, "belirli bir süre içinde üretilen mal ve hizmetlerin miktarı" şeklinde ifade edilebilmektedir (Bingöl, 2003:273; Beğenirbaş ve Turgut, 2016:65).

Rekabetin hızla arttığı iş dünyasında, kurumların hayatta kalabilmeleri ve rekabet edebilmeleri, sahip oldukları kaynakları etkili ve verimli bir şekilde kullanmalarına bağlıdır. Emek yoğun üretim tarzına sahip kurumlar için, çalışanlar, en önemli ve değişkenliği en fazla olan kaynaklarından birisidir. Çalışanların performansı, örgütün başarısını etkileyen ve ona yön veren temel

unsurdur (Kale, 2015:104). Çalışanların bireysel performansı, örgütsel anlamda önem arz etmekte, hatta bazen hayati öneme sahip olduğu düşünülmektedir. Özellikle de çalışanların, bireysel yetenek ve çalışma yöntemlerinin örgüt çıktılarının temelini oluşturduğu kurumlarda, bireysel performans daha da ön plana çıkmaktadır (Özpehlivan, 2015:137). Bireysel performansın, örgütsel performansın önemli bir bileşeni olduğu ve örgütlerin ancak çalışanların performansı kadar iyi olabileceğinin altı çizilmektedir (Özkan, 2017:61).

Kurumlar açısından önemi net bir şekilde ortaya konulan performansın, çalışanlar açısından da faydaları söz konusudur. Çalışanın yüksek düzeyde bir performans sergilemesi, bireysel açıdan onur ve gurur kaynağı olarak, bireyin işinde daha fazla güdülenmesini sağlamakta, böylece iş doyumunun artmasına, yüksek gelir elde etmesine, daha iyi bir kariyere ve sosyal saygınlığa sahip olmasına katkı sağlayabilmektedir (Demir, 2015:82). Gerek örgüt gerekse çalışan açısından 'performans' anlam taşır. Bireysel performans, bilgi, beceri yetenek, motivasyon, maddi kazanımlar, çalışma koşulları ve yönetici davranışları gibi unsurların bir çıktısıdır.

İşyeri Kabalığı İle Çalışan Performansı İlişkisi

Bir çalışanın, örgütün amaçları doğrultusunda, kendi üzerine düşen hedeflere ulaşma derecesi bireysel performans olarak tanımlanabilir. Bireysel iş performansının; ne yapacağını bilmek, işi yapabilecek becerilere sahip olmak ve işe katkı sağlamaya istekli olmak şeklinde üç unsurdan oluştuğu belirtilmektedir (Özkan, 2017: 61). Kaba davranışların özellikle üçüncü unsuru, yani iş yapma istek ve çaba düzeyini etkileyebileceği beklenmektedir. Yine benzer şekilde Suliman (2001:1049), Ortadoğu ülkelerinde performansın çok boyutlu doğasını keşfetmeyi amaçlayan bir araştırma yapmıştır. 20 endüstriyel firmanın, üst, orta ve alt yönetimi olmak üzere üç farklı yönetsel seviyeyi temsil eden 1000 çalışanın üzerinde gerçekleştirdiği araştırmanın sonucunda, performansın çok yönlü bir kavram olduğunu ve beş faktör içerdiğini ortaya koymuştur. Bu beş faktör: iş becerileri, çalışma şevki, iş performansı, iş görevlerini anlama ve yeniliğe hazır olma şeklindedir Bu faktörlerden özellikle, "çalışma şevki" nin yönetici ve iş arkadaşı kabalığından etkilenebilecek bir unsur olduğu söylenebilir.

Mutlu bireylerin daha üretken olabileceği kanaati yaygındır. İşyeri kabalığının mutluluk (öznel iyi oluş) halini azalttığı saptanmıştır (Küçük ve Çakıcı, 2018:75). Başka bir çalışmada, bireylerin yöneticilerinden kaba davranışlar gördükleri günlerde daha fazla aidiyet, kontrol ve benlik değeri tehdidi hissettikleri belirlenmiştir (Erdaş, 2015:160). İşyeri kabalığının tükenmişliği pozitif yönde etkilediği görülmüştür (Polatçı ve Özçalık, 2013:17). Bu araştırmalar, işyeri kabalığının bireylerin, iş yapma isteğini azaltabileceğini dolaylı olarak da olsa göstermektedir.

Yapılan yazın taraması sonucunda, işyeri kabalığı ve çalışan performansı kavramları arasındaki ilişkiye dair yerli yazında herhangi bir çalışmaya tarafımızdan rastlanılmamıştır. Ancak yabancı yazında örneklerine rastlanılmış olup, bunlardan bazılarına aşağıda kısaca yer verilmiştir.

Yabancı yazında işyeri kabalığının, performansa olumsuz etkisinin olduğunu ortaya koyan çalışmalar (Caza ve Cortina, 2007; Faheem ve Mahmud, 2015; Rhee vd., 2016) mevcuttur. Çalışanlar deneyimledikleri kaba davranışlar sonucunda tepkilerini çoğu zaman kendilerine kaba davranışlarda bulunan bireye karşı göstermekten, işlerinin kalitesini ve performanslarını azaltarak örgüte karşı göstermektedirler (Pearson ve Porath, 2005: 11). Porath ve Pearson (2010: 64-65), kabalığın maliyetine vurgu yaptıkları çalışmalarında, kaba davranışlar nedeniyle, katılımcıların %66'sının performansını düşürdüğünü ortaya koymuşlardır. Benzer şekilde, Taylor (2010), çalışmasında performansın kaba davranışlar tarafından olumsuz etkilendiğini tespit etmiştir. Sliter vd. (2012), ABD'deki banka çalışanları üzerinde yaptığı araştırmanın sonucunda, işyerindeki kaba davranışlar nedeniyle, performansın olumsuz olarak etkilendiğine dikkat çekmiştir. Faheem ve Mahmud (2015), Pakistan'ın Lahor kendinde devlet hastanelerinde 200 hemşire üzerinde yaptığı çalışmada, işyeri kabalığının işten ayrılma ve çalışanların iş performansı üzerindeki etkilerini araştırmıştır. Yaptıkları analizler sonucunda, işyeri kabalığının, hemşirelerin iş performansını olumsuz etkilerken, işten ayrılma niyetlerini artırdığını tespit etmişlerdir.

Bireysel performans; kişilik, değer, tutum ve bireysel yeteneklerin bir kombinasyonudur (Özkan, 2017: 62). Dolayısıyla iş hayatında nezaket ve insana saygıyı bir değer olarak kabul eden ve bu tutumu gösteren çalışanların, gerek yöneticilerinden gerekse mesai arkadaşlarından gördüğü kaba davranışlardan olumsuz etkilenmesi beklenir. Dolayısıyla bu çalışmada; "iş hayatında kaba davranışlara maruz kalınmakta mıdır? "Dereceleri farklı olsa da, yöneticilerin ve iş arkadaşlarının kaba davranışları, çalışanın performansını etkilemekte midir?" Soruları merak uyandırmış, yerli yazına katkı sağlanmak istenmiştir. Yazından da hareketle, aşağıdaki hipotez oluşturulmuştur:

H₁: İşyeri kabalığı, çalışan performansını negatif yönde etkiler.

H_{1a}: Yöneticilerin kabalığı, çalışan performansını negatif yönde etkiler.

H_{1b}: İş arkadaşlarının kabalığı, çalışan performansını negatif yönde etkiler.

YÖNTEM

Veri Toplama Aracı

Araştırma, ilişkisel tarama modeli (Karasar, 2007: 81) esas alınarak, tanımlayıcı (Ural ve Kılıç, 2006:19) türde tasarlanmıştır. Veriler, alanyazına bağlı oluşt-

ruhan bir anket ile toplanmıştır. Ankette demografik soruların yanı sıra, işyeri kabalığı ve çalışan performansını ölçmeye dönük iki de ölçek yer almaktadır. İşyeri kabalığı ölçęinde (Cortina vd., 2001) 7 madde bulunmaktadır. Bu ölçekte yer alan bir maddede iki ayrı husus belirtildiği için madde ikiye ayrılmıştır. Böylece madde sayısı 8'e çıkmıştır. Orijinali İngilizce olan ölçek, yazarlarca Türkçeye çevrilmiş, ardından başka bir İngilizce okutmanı tarafından Türkçeden İngilizceye çevrilmiştir. Yapılan irdelemede anlamsal bir farklılığın olmadığı tespit edilmiştir. Orijinal çalışmada, son 5 yıl içinde yöneticilerden veya iş arkadaşlarından gelen kabalığın (saygısız, küçümseyen ve kaba davranışların) sıklığı belirlenmiştir. Bu çalışmada ise son 1 yıllık süre ele alınmıştır. Çalışanların yöneticiler ve iş arkadaşlarından maruz kaldıkları kaba davranışlar, aynı ölçek kullanılarak ayrı ayrı tespit edilmiştir. Maddelerin tepki kategorileri, 5'li dereceleme (1=asla, 2=çok seyrek, 3=bazen, 4= sık sık, 5= her zaman) tabi tutulmuştur.

Çalışan performansı ölçęinde dört madde bulunmaktadır. Sigler ve Pearson'ın (2000), Kirkman ve Rosen'dan (1999) aldığı ölçek, Çöl (2008: 42) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Maddelerin tepki kategorileri 5'li Likert derecesine (1=kesinlikle katılmıyorum, 2=katılmıyorum, 3=kararsızım, 4=katılıyorum, 5=kesinlikle katılıyorum) göre düzenlenmiştir.

Anketin oluşturulması sürecinde 10 özel, 10 da kamu sektörü çalışanı ile anketin anlaşılabilirliği irdelenmiştir. Katılımcıların eleştirileri doğrultusunda kısmi düzeltmeler ve değişiklikler yapılmıştır. Anlaşılabilirlik testinden sonra, ölçeklerin güvenilirliğini test etmek için 50 özel ve 50 kamu sektörü çalışanına uygulanmıştır. Anketin anlaşılabilirliği ve ölçeklerin güvenilirliği sağlandıktan sonra ankete, son hali verilmiştir.

Evren ve Örneklem

Herhangi bir sektör ile sınırlı kalınmayarak, kamu ve özel sektör çalışanları şeklinde bir genel evren belirlenmiştir. Genel evrenin tarifinde, kişinin herhangi bir işyerinde çalışıyor olması, yeterli görülmüştür. Bunun sebebi, işletme ve/veya sektör bazında ayrıma gidilmesinin, "işyeri kabalığı" konusunda işletme sahip ve/veya yöneticilerinden izin alınmasının zor olabileceği ve katılımcıların çekingen davranacakları ve samimi cevaplar vermeyecekleri düşüncesidir.

Araştırmanın örnekleme çerçevesini, Mersin ilinde aktif bir şekilde çalışan bireyler oluşturmaktadır. 2017 yılı Ocak ayı istatistiklerine göre Mersin ilinde sosyal güvenlik kapsamında aktif çalışan kişi sayısı 417431'dir (SGK, 2017). Evren büyüklüğünün 10000'den fazla olması nedeniyle, örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde, oran için kullanılan sınırsız evren örnekleme formülü kullanılmıştır (Ural ve Kılıç, 2006: 47). Her iki çalışandan birinin son bir yıl

içinde işyerinde kabalık davranışı ile karşılaşmış olabileceği, dolayısıyla varyansı maksimum kılan oran ($p=0,50$) dikkate alınarak, %5 anlam düzeyinde ve %5 örnekleme hatası ile örnek büyüklüğü 384 kişi olarak belirlenmiştir.

$$\left[n = \frac{P \cdot Q \cdot Z_{\alpha}^2}{H^2} \right] \quad n = \frac{(0,5 \times 0,5)(1,96)^2}{(0,05)^2} = \frac{0,25 \times 3,84}{0,0025} = 384$$

Anket, kolayda örnekleme tekniği ile yüz yüze ve e-posta yoluyla 8 Ocak-10 Mart 2017 tarihleri arasında uygulanmıştır. Uygulama dönemi sonunda; yüz yüze uygulanan 376 ve elektronik posta ile toplanan 236 anket olmak üzere toplam 612 adet anket elde edilmiştir. Bu anketler içerisinde, katılımcıların bütün sorulara aynı cevabı vermesi, anket formunda yer alan bazı bölümleri tamamen ya da yarıya yakın oranlarda boş bırakması gibi çeşitli nedenlerle 93 adet anket geçersiz kabul edilerek kullanılabilir nitelikte 519 anket elde edilmiştir.

Veri Analizi

Anketler yoluyla elde edilen veriler, bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Madde bazında kayıp veri oranı %10'un üstünde olan 7 anket veri setinden çıkarılmıştır. Geriye kalan 512 ankette kayıp verilerin tesadüfen ortaya çıktığı tespit edildiğinden, kayıp veriler yerine ilgili maddelerin ortalaması atanarak tamamlama işlemi gerçekleştirilmiştir. Daha sonra Kalaycı'nın (2014) belirttiği şekilde her ölçek için ayrı ayrı olmak üzere Mahalanobis Uzaklıkları dikkate alınarak çoklu sapan gözlemler tespit edilmiştir. Toplamda 35 gözlem veri setinden silinmiştir. Geriye kalan 477 anket kalmıştır. Kalaycı (2014) tarafından açıklanan şekilde, her üç ölçek için çoklu normal dağılım testi yapılmış olup, ölçeklerin çoklu normal dağılım özelliğinde olduğu belirlenmiştir. Verilerin analizinde; tanımlayıcı istatistiklerin yanı sıra faktör ve çoklu regresyon analizlerinden yararlanılmıştır.

Geçerlik ve Güvenilirlik

Araştırmada kullanılan ölçeklerin geçerliği, iki şekilde sağlanmıştır. Öncelikle yüzeysel geçerlik açısından, anket ve ankette yer alan ölçekler, konu hakkında tecrübesi bulunan 5 öğretim üyesine inceletirilmiştir. Ölçeklerin yapı geçerliği için faktör analizinden yararlanılmıştır. Yönetici kabalığı ölçeği tek boyutta toplam varyansın %67,1'ini, iş arkadaşları kabalığı ölçeği de %67,7'sini açıklamıştır. Performans ölçeği de tek boyutlu bir yapı ortaya koyarak, toplam varyansın %72,6'sını açıklamıştır. Dolayısıyla ölçeklerin yapı geçerliğinin sağlandığını söylemek mümkündür.

Sekiz maddeli yönetici kabalığı ölçeği için iç tutarlılık katsayısı Alfa 0,925, yine sekiz maddeli iş arkadaşlarının kabalığı için de 0,927 bulunmuştur. Dört mad-

deli çalışan performansının güvenilirlik katsayısı 0,874'dür. Ölçeklerin madde-toplam korelasyonları 0,643-0,810 aralığında; çoklu R^2 değerleri ise 0,477-0,669 aralığında değişmiştir. Madde toplam korelasyonlarında negatif işaret bulunmamaktadır. Dolayısıyla her üç ölçekte oldukça güvenilir olduğunu söylemek mümkündür (Alpar, 2012: 458).

ARAŞTIRMA BULGULARI

Katılımcıların %39'u 20-29 yaş aralığında iken, %37'si 30-39 yaş aralığında, %24'ü ise 40 yaş ve üzerindedir. %56'sı erkek, %44'ü kadın olan katılımcıların, %44'ü kamu sektörü, %56'sı ise özel sektör çalışanıdır. Ayrıca katılımcıların yalnızca %20'sinin müdür, müdür yardımcısı şef gibi herhangi bir yöneticilik görevi bulunurken geriye kalan %80'i düz çalışan konumundadır.

Katılımcıların %67 gibi önemli sayılabilecek bir oranı, bütün çalışma hayatı boyunca en azından bir defa kabalağa maruz kaldığını bildirmişlerdir. Katılımcılar son altı ay içerisinde en çok yöneticileri (%41), daha sonra, iş arkadaşları (%40) tarafından kabalağa maruz kalmışlardır.

Ölçeklerin, faktör analizinde faktörleştirme yöntemi olarak temel bileşenler analizi; döndürme yöntemi olarak ise, dik döndürme yöntemlerinden maksimum değişkenlik (varimax) yöntemi kullanılmıştır. Faktör sayısının tespitinde özdeğeri 1'den büyük olanlar dikkate alınmıştır. Eşkökenlilik değerlerinin 0,500 ve üstü olmasına ve bir maddenin bir faktöre boyutlanabilmesi için asgari yük değerinin 0,300 olmasına (Kalaycı, 2014:321-330) karar verilmiştir. Yönetici kabalağı ölçeği için, KMO örneklem yeterliliği değeri %92,4'tür. Bartlett Küresellik (χ^2 : 2663,244, s.d: 28, $p<0,001$) anlamlıdır. Buna göre, maddeler arasında anlamlı korelasyonlar olduğu anlaşılmaktadır. İki test sonucuna göre, veri seti faktör analizi için uygundur (Kalaycı, 2014: 322; 327).

Tablo 1: Yöneticinin Kabalığı Ölçeği Faktör Analizi Sonuçları

	Eş kökenlilik	Öz Yükü	Öz değer	Açıklanan varyans	Ortalama	Alfa
YÖNETİCİLERİN KABALIĞI			5,364	67,056	1,55	,925
İşyerinde sizi dışladı veya göz ardı etti	,727	,853			1,47	,912*
Sizi küçümsedi	,725	,852			1,94	,917
Herkesin içinde veya bireysel olarak size meslek ahlakına uygun olmayan ithamlarda bulundu	,700	,836			1,83	,918
Sizin hakkınızda alçaltıcı veya onur kırıcı sözler söyledi	,697	,835			1,34	,916
Sorumlu olduğunuz bir ko- nudaki yargılarınızdan şüphe duydu	,660	,813			1,32	,915
Görüşlerinize veya fikirlerinize önem vermedi ya da ilgi göster- medi	,635	,797			1,42	,913
Sizi eleştirdi	,632	,795			1,63	,915
Sizi, istemediğiniz halde, kişisel sorunların tartışılmasına çek- mek için uğraştı	,588	,767			1,44	,920

Faktör çıkarma metodu: Temel bileşenler analizi; Döndürme metodu: Varimax
Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Yeterliliği: %92,4; Bartlett's Küresellik Testi Ki-Kare: 2663,24, s.d:28,
p<0,001; Açıklanan toplam varyans: %67,1; Ölçeğin tamamı için güvenilirlik katsayısı: ,925; Genel
ortalama: 1,55
Tepekli kategorileri: 1: Asla, ..., 5: Her zaman; *İlgili maddenin o faktörden silindiğindeki Alfa katsayı-
sıdır.

Tablo 1'de görüldüğü gibi 8 maddeli yönetici kabalığı ölçeği tek faktörde toplanmıştır ve toplam varyansın %67,056'sını açıklamaktadır. Ölçek maddelerin hepsi 0,700'ün üstünde yüke sahip olup; majör durumundadır. Bununla birlikte yöneticilerin çalışanları dışlaması (0,853), küçümsemesi (0,852), ithamlarda bulunması (0,836) ve onur kırıcı sözler söylemesi (0,835) dikkat çeker şekilde daha fazla yüke sahiptirler.

İş arkadaşlarının kabalığı ölçeği için, KMO örneklem yeterliliği %91,7 olarak bulunmuş olup; Bartlett Küresellik test sonucu (χ^2 :2865,417, s.d:28, p<0,001) da anlamlıdır. Dolayısıyla veri seti faktör analizi için uygundur. Tablo 2'de görüldüğü gibi, 8 maddeden oluşan iş arkadaşlarının kabalığı ölçeği, tek faktörde toplanmıştır ve toplam varyansın %67,770'ini açıklamaktadır. Maddelerin hepsinin yükü oldukça yüksektir ve belirleyici oldukları (yük>0,700) söylenebilir. Buna karşın iş arkadaşlarının çalışanı dışladıkları (0,867), küçümsedikleri (0,861), şüphe duydukları (0,859) ve onur kırıcı sözler söylediklerine (0,848) ilişkin maddeler daha ön plandadır.

Tablo 2: İş Arkadaşlarının Kabalığı Ölçeği Faktör Analizi Sonuçları

	Eş kökenlilik	Yükü	Öz değer	Açıklanan varyans	Ortalama	Alfa
İŞ ARKADAŞLARININ KABALIĞI			5,422	67,770	1,48	,927
İşyerinde sizi dışladı veya göz ardı etti	,752	,867			1,39	,913*
Sizi küçümsedi	,741	,861			1,81	,928
Sorumlu olduğunuz bir konudaki yargılarınızdan şüphe duydu	,738	,859			1,69	,918
Sizin hakkınızda alçaltıcı veya onur kırıcı sözler söyledi	,719	,848			1,31	,916
Herkesin içinde veya bireysel olarak size meslek ahlakına uygun olmayan ithamlarda bulundu	,680	,825			1,28	,918
Sizi, istemediğiniz halde, kişisel sorunların tartışılmasına çekmek için uğraştı	,646	,804			1,38	,913
Görüşlerinize veya fikirlerinize önem vermedi ya da ilgi göstermedi	,640	,800			1,48	,912
Sizi eleştirdi	,507	,712			1,51	,919

Faktör çıkarma metodu: Temel bileşenler analizi; Döndürme metodu: Varimax
Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Yeterliliği:%91,7; Bartlett's Küresellik Testi Ki-Kare: 2865,417, s.d:28, p<0,001; Açıklanan toplam varyans: %67,8; Ölçeğin tamamı için güvenilirlik katsayısı:,927; Genel ortalama: 1,48

Tepki kategorileri: 1: Asla, ..., 5:Her zaman; *İlgili maddenin o faktörden silindiğindeki Alfa katsayısıdır.

Çalışan performansı ölçeğinin KMO örneklem yeterliliği %83'dür. Bartlett Küresellik testinde (χ^2 : 949,467, s.d:6, p<0,001) ki-kare değerinin anlamlı olduğu görülmüştür. Dolayısıyla faktör analizine devam edilebilir. Tablo 3'te görüldüğü gibi, 4 maddeden oluşan çalışan performansı ölçeği, tek faktörde toplanmıştır ve toplam varyansın %72,635'ini açıklamaktadır. Dört maddenin yükleri oldukça yüksek olmakla birlikte, çalışanın hedeflerine fazlasıyla ulaştığını düşünmesi (0,877) ve hizmet kalitesi standardını fazlasıyla yerine getirdiği (0,875) maddesi dikkat çeker şekilde öne çıkmaktadır.

Tablo 3: Çalışan Performansı Ölçeği Faktör Analizi Sonuçları

	Eş kökenlilik	Yükü	Öz değer	Açıklanan varyans	Ortalama	Alfa
ÇALIŞAN PERFORMANSI (4 MADDE)			2,905	72,635	4,21	,874
İş hedeflerime fazlasıyla ulaşıyorum.	,769	,877			4,34	,850*
Sunduğum hizmet kalitesinde standartlara fazlasıyla ulaştığımdan eminim.	,766	,875			4,14	,824
Görevlerimi tam zamanında tamamlarım.	,692	,832			4,13	,825
Bir problem gündeme geldiğinde en hızlı şekilde çözüm üretirim.	,678	,823			4,23	,854

Faktör çıkarma metodu: Temel bileşenler analizi; Döndürme metodu: Varimax
Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Yeterliliği: %83; Bartlett's Küresellik Testi Ki-Kare: 949,467, s.d:6, p<0,001;
Açıklanan toplam varyans: %72,6; Ölçeğin tamamı için güvenilirlik katsayısı:,874; Genel ortalama: 4,21;
Tepki kategorileri: 1: Kesinlikle katılmıyorum, ..., 5:Kesinlikle katılıyorum
*İlgili maddenin o faktörden silindiğindeki Alfa katsayısıdır.

Tablo 4, yönetici ve iş arkadaşları kaynaklı kabalık ile çalışanların performansı arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Yönetici kabalığı ile çalışan performansı arasında olumsuz yönde zayıf bir ilişki ($r:-0,233$) tespit edilmiştir. İş arkadaşları kaynaklı kabalık davranışı ile çalışan performansı arasındaki olumsuz ilişki de ($r:-0,165$) önemsenmeyecek düzeyde düşüktür. Buna karşın, yöneticilerin kaba davranışları ile iş arkadaşlarının kaba davranışları arasında olumlu yönde zayıf bir ilişki ($r:0,389$) bulunmaktadır (Alpar, 2012: 338). Bu durum, kaba davranışların bulaşıcı doğası ile açıklanabilir. Başka bir değişle çalışanlar ve yöneticiler arasındaki kaba davranışların birbirine sirayet ettiğini ortaya koymaktadır.

Tablo 4. İşyeri Kabalığı ve Çalışan Performansı Arasındaki İlişki (n:477)

	Ortalama	S.Sapma		İş arkadaşlarının kabalığı	Performans
Yönetici kabalığı ^a	1,5486	,71520	Pearson Korelasyonu p (2 yönlü)	,389** ,000	-,233** ,000
İş arkadaşlarının kabalığı ^a	1,4808	,63659	Pearson Korelasyonu p (2 yönlü)	1	-,165** ,000
Performans ^b	4,2091	,72772	Pearson Korelasyonu p (2 yönlü)		1

^a: Tepki kategorileri: 1: Asla, ..., 5:Her zaman; ^b: Tepki kategorileri: 1: Kesinlikle katılmıyorum, ..., 5:Kesinlikle katılıyorum; **: p<0,01

İşyeri kabalığının çalışanların performansını negatif yönde etkilediği yönündeki hipotez, çoklu regresyon analizi ile test edilmiştir. Yapılan analiz, modelin geçerli olduğunu ($F_{(2,474)}:15,344; p<0,0001$) ve çalışanların performansını tahmin etmede yönetici ve iş arkadaşları kaynaklı kabalığın kullanılabileceğini ortaya koymuştur. Bununla birlikte, çalışanların performansı üzerinde yönetici kabalığının anlamlı bir etkisi olduğu ortaya çıkarken, iş arkadaşları kaynaklı kabalığın etkisi tespit edilememiştir. Yönetici kabalığındaki bir birimlik artış, çalışan performansını 0,199 birim azaltmaktadır². Buna karşın, iş arkadaşları kaynaklı kabalıktaki bir birimlik artışın, çalışan performansını 0,088 birim azaltabileceği, ancak anlam düzeyinin $\alpha:0,10'$ a çıkarıldığı durumda olasıdır. Tahmin işleminde kullanılacak formül aşağıdaki gibi yazılabilmektedir.

$$\text{Çalışan performansı} = 4,671 - 0,202 \times \text{Yöneticilerin Kabalığı} - 0,100 \times \text{İş Arkadaşlarının Kabalığı}$$

Tablo 5: İşyeri Kabalığının Çalışan Performansına Etkisi

	Standardize Edilmemiş Katsayılar		Standardize Katsayılar	t	Anlam Düzeyi
	β_0	Standart Hata	β_1		
(Sabit)	4,671	,093		50,110	,000
Yönetici kabalığı	-,202	,049	-,199	-4,118	,000
İş arkadaşlarının kabalığı	-,100	,055	-,088	-1,811	,071

Bağımlı değişken: Çalışan performansı; Metot: Doğrudan
R: 0,247; R²:%6,1; Düzeltilmiş R²: %5,7; Model için, $F_{(2,474)}:15,344; p<0,0001$
En küçük tolerans: 0,849; En büyük VİF:1,178; En büyük: CI:5,941

SONUÇ VE ÖNERİLER

Yazında işyeri kabalığı, düşük yoğunluklu olumsuz davranış olarak geçmekle beraber uzun vadede işgörenin işbirliğine yanaşmaması, kaygı ve huzursuzluk, kayıtsızlık, sessizleşme ve performansını düşürme gibi davranışsal sonuçlara zemin oluşturduğu kabul görmektedir. Hızlı ve rekabetçi yaşam tarzı insanoglunu bilinçli ya da bilinçsiz kaba davranışlar sergilemesine neden olabilmektedir. Araştırmada, işyeri kabalığının performansa etkisi irdelenmiştir. Yabancı yazında bu ilişkiyi belirlemeye dönük araştırmalar bulunmaktadır. Bununla birlikte, yerli yazında işyeri kabalığı ile performans ilişkisi araştırmasına rastlanmadığı için bu çalışma yapılmıştır. Kültürden kültüre kabalık algısı değiştiği için ülkemizde kabalık ve performans ilişkisi nasıl sonuç verebilir diye merak edilmiştir. Ulaşılan sonuçlar aşağıdaki gibi özetlenebilir.

Araştırmaya katılanların %67'si çalışma hayatında kaba davranışlarla karşılaştığını ifade etmiş olup; bu oran küçümsenmeyecek bir boyuttadır. Bu oran,

² Regresyon analizinde; bağımsız değişkenin bağımlı değişkeni anlamlı şekilde yordaması durumunda, bağımsız değişkende bir birimlik değişimin (artma veya azalma) bağımlı değişkende yol açacağı ortalama değişim miktarı standardize edilmiş β katsayısına bakılarak yorumlanır (Alpar, 2011: 425). Hesaplanan sabit ve standardize edilmemiş β katsayısı, tahmin işleminde (formülün yazımında) kullanılır.

iş yaşamında kabalığa maruz kalan bireylerin fazla olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim bu çalışmada kullanılan ölçeği geliştiren Cortina vd., (2001: 64) ise, bireylerin %71'inin işyerinde kabalığa maruz kaldığı belirtmişlerdir. Başta bireyci-toplulukçu yapı olmak üzere, kültürel bağlamda pek çok açıdan farklı olduğumuz ABD'de yapılan bu çalışmadaki (Cortina vd., 2001) kabalık oranı, elde ettiğimiz bulguya yakın görülmektedir.

Çalışmamızı kurgularken kabalıkla karşılaşma düzeyini daha yüksek bekliyorduk. Çünkü kabalık algısı bireysel farklılıklara göre değişse de, rekabetçi iş ortamı, hedef tutturma baskısı, teknolojik değişimin hızı, adaletsizlik, artan işsizlik, değer kaybı, stres gibi nedenler insanları kabalaştırabilmektedir. Gidererek yaygınlaştığı ve meşrulaştığı gözlemi bize böyle bir sorunun gerçekte olup olmadığı, varsa etkisi konusunda bir araştırma yapmaya itti. Sınırlı örneklem ve sınırlı zaman diliminde olsa da, bu çalışma, Türkçe yazına ve uygulamacılara kabalık algısı hakkında bir fikir verebilir inancındayız.

İşyeri kabalığının çalışanların performansı üzerindeki etkisi için yine, yöneticilerin ve iş arkadaşlarının kabalığı ayrı ayrı incelenmiştir. Yönetici kabalığının, çalışan performansını olumsuz yönde etkilediği bulunmuştur. Buna karşın, iş arkadaşlarından kaynaklı kaba davranışların performansa anlamlı bir etkisi olmadığı tespit edilmiştir. Nitekim Cortina ve Magley'e (2009: 274) göre, yüksek statüye sahip olanlar tarafından maruz kalınan kaba davranışlar çalışanları daha fazla etkilemektedir. Ayrıca, yüksek statülü bireyler, kabalığın oluşumu üzerinde de daha kolay kontrol sağlamaktadır.

Yönetici kabalığının çalışan performansına beklenen yönde etkisi olmakla birlikte, bu etkinin düşük olduğu dikkat çekmektedir. Bu durum, kültürel farklılıklar ve işsizlik düzeyinin yüksek olması ile ilgilidir diye düşünüyoruz. İşsizliğin yüksek olduğu durumlarda kabalık tali bir sorundur. Bizim gibi güç mesafesinin yüksek olduğu toplumlarda, yönetici kabalığının tolere edilmesi ihtimali yüksektir. Ancak gerçeklik her zaman doğru demek değildir. Biz araştırmacılar her zaman daha insana yaraşır iş ortamlarının koşullarını yaratacak ipuçlarını uygulamacılara önermeliyiz.

Araştırmada yönetici ve iş arkadaşı kabalığında öne çıkan ifadelerin aynı olduğu görülmüştür. İlk dört ifade; dışlama, küçümseme, itham etme ve onur kırmadır. Çalışanlar yöneticisinden daha fazla olsa da iş arkadaşından da kabalık algısına sahiptir. Ancak yönetici kabalığı performansı düşük düzeyde de olsa etkiliyorken, iş arkadaşlarının kabalığı bireysel performansı etkilememektedir.

Araştırmada yönetici kabalığı ile iş arkadaşı kabalığı ilişkili çıkmıştır. Bu da bize yönetici kabalığı ve iş arkadaşları kabalığının birbirine bulaşabilir olduğunu göstermektedir. Tarafların kabalığı birbirinden beslenebilmektedir. O

halde olumlu duyguların ve nezaketin bulaşması ve birbirini beslemesi sağlanmalıdır. Buna göre, işyerindeki kaba davranışların artması veya azalmasında yöneticilerin önemli bir payı olduğunu söyleyebiliriz. Yöneticilerin işyeri kabalığı ile mücadelede, üzerlerine düşen görevler çok daha fazladır. Yöneticilerin, konuları gereği kurumun düzen ve işleyişini sağlamakla ve örgütü hedeflerine ulaştırmakla yükümlü olduğu bilinmektedir. Yöneticiler, kabalığın bir sis bulutu gibi örgütü sarmasını ve çalışanları ağır ağır tüketmesini önlemelidir. Kabalık ihtiva eden hiçbir durumun, önemsiz görülmesine ve göz ardı edilmesine meydan vermemelidir.

Kaba davranışların artması ve süreklilik göstermesi, kin duyma, öfke, saldırganlık, yıldırma, şiddet eğilimlerine kaynaklık edebilmektedir. Bu doğrultuda yöneticiler, daha huzurlu, daha güvenli ve daha insani bir çalışma ortamı sağlanması adına işyerinde kabalığın azaltılması için önlemler almalıdır. Yöneticiler, kurum içerisinde uyulması gereken davranış kalıplarını açıkça belirlemeli ve bunları kurumun üyelerine güçlü mesajlarla iletmelidir. Yöneticiler öncelikle kendileri kaba davranışlar sergilemekten kaçınmalı ve kurum içerisinde bir rol model olmalıdır (Pearson ve Porath, 2005: 9-15; Karabey, 2015: 15).

Performans hedefleri insanları aşırı zorlamamalı, rekabetçi iş anlayışı yerine işbirlikçi anlayış benimsenmelidir. Amaca giden her yol mubah anlayışı yerine, insana saygı desturuyla hareket edilmelidir. Bu şekilde, bireyler arasında daha güçlü bağlar kurulabilir ve daha nazik, saygılı, işbirliğine dayalı ilişkiler gelişebilir. Etkili iletişim, empati, görgü kuralları, öfke kontrolü, stres yönetimi, çatışma yönetimi gibi konularda sistematik eğitimler verilmesi yarar sağlayabilir. Ayrıca, kalite girdi aşamasında sağlanır anlayışıyla, nasıl birinin işe alındığına özen gösterilmelidir. Yöneticilerin her davranışının izlendiği dikkate alınarak, kabalıkta değil nezakette örnek alınan kişi olunmalıdır. Nezaketin ya da kabalığın kurum kültürüne nüfus etmesinde liderlerin kilit rol oynadığı hatırlanmalıdır. Yanlış ve kaba davranışlar kim tarafından yapılırsa yapılsın görmezden gelinmemeli, asla normalleştirilmemelidir.

Sonuç olarak, iş hayatında nezaketten ve saygıdan yoksun davranışların hem bireylere hem de örgüte karşı oldukça önemli, olumsuz etkileri olabilmektedir. Dolayısıyla iş hayatında görgü kuralları, nezaket ve saygı, huzurlu ve mutlu bir iş ortamı için elzemdir. Ancak nazik ve saygılı davranışların günümüz iş ortamlarında yeterince var olmadığını düşünmekteyiz. Bu bağlamda yapılacak olan bu ve benzeri çalışmaların, kaba, nezaketsiz veya saygısız davranışların olumsuzluklarına yöneticilerin ve araştırmacıların dikkatini çekerek, bu tür davranışların azaltılması için önlemler geliştirilmesinde etkili olacağına inanmaktayız.

Çalışmada işyeri kabalığı yalnızca yöneticilerin ve iş arkadaşlarının kabalığı şeklinde ele alınmış olup, gelecekte yapılacak çalışmalarda, astların kabalığı da incelenebilir. Kabalığın, maruz kalınan kişiye ve kabalığa şahit olan kişilere yansımaları araştırılabilir. Kaba yöneticilerin kişilik özellikleri araştırılabilir. Yöneticiler arası kaba davranışların örgüte ve çalışanlara yansımaları incelenebilir. Bu akademik önerilere ilave olarak, kültürel algı farklılığından dolayı, yerel özelliklerimize daha uygun olan kaba davranış ölçeği geliştirilmesini önermekteyiz.

KAYNAKÇA

- Alpar, R. (2012). *Uygulamalı İstatistik ve Geçerlik-Güvenirlik*, Ankara: Detay Yayıncılık
- Alpar, R. (2011). *Çok Değişkenli İstatistiksel Yöntemler*, Ankara: Detay Yayıncılık
- Andersson, L. M., ve Pearson, C. M. (1999). Tit for Tat? The Spiraling Effect of Incivility in the Workplace. *Academy of Management Review*, 24(3), 452-471.
- Beğenirbaş, M., ve Turgut, E. (2016). Psikolojik Sermayenin Çalışanların Yenilikçi Davranışlarına ve Performanslarına Etkileri: Savunma Sektöründe Bir Araştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 31(1), 57-93.
- Bingöl, D. (2003). *İnsan Kaynakları Yönetimi*, İstanbul: Beta Yayınları.
- Blau, G., ve Andersson, L. (2005). Testing a Measure of Instigated Workplace Incivility. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 78(4), 595-614.
- Caza, B. B., ve Cortina, L. M. (2007). From Insult to Injury: Explaining the Impact of Incivility. *Basic and Applied Social Psychology*, 29(4), 335-350
- Cortina, L. M. ve Magley, V. J. (2009) 'Patterns and Profiles of Response to Incivility in the Workplace. *Journal of Occupational Health Psychology*, 14(3), 272-288.
- Cortina, L. M., Magley, V. J., Williams, J. H., ve Langhout, R. D. (2001). Incivility in the Workplace: Incidence and Impact. *Journal of Occupational Health Psychology*, 6(1), 64-80.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G., ve Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik SPSS ve LISREL uygulamaları*, Ankara: Pegem Akademi.
- Çöl, G. (2008). Algılanan Güçlendirmenin İşgören Performansı Üzerine Etkileri. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 9(1), 35-46.
- Demir, M. (2015). Konaklama İşletmelerinde Birey-Örgüt Uyumunun İş Performansı ve İşte Kalma Niyeti Üzerine Etkisi. *Journal of Tourism Theory and Research*, 1(2), 78-97.
- Erdaş, K. D. (2015, Mayıs). İşyeri Nezaketsizliğinin Çalışanların Aidiyet, Kontrol ve Benlik Değeri İhtiyaçlarına Etkisi: Deneyim Örnekleme Çalışması. 24. *Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongre Kitabı* Sabancı Üniversitesi. İstanbul.ss.153-161.

- Faheem, M. A., ve Mahmud, N. (2015). Workplace Incivility in Predicting Turnover Intentions and Job Performance: Study on Nurses of Public Sector Hospitals of Pakistan. *Research Journal of Applied Sciences, Engineering and Technology*, 10(8), 863-870.1
- Foulk, T., (2015, 22 Temmuz). You should really be nicer to your colleagues rude behavior is contagious. <http://time.com/3967550/workplace-rude-behavior/>
- Foulk, T., Woolum, A. ve Erez, A. (2015). Catching rudeness is like catching a cold: The contagion effects of low-intensity negative behaviors. 101(1), 50-67.
- Güngör Delen, M. (2010). *Çalışma Hayatında İşyeri Kabalığı Olgusu*, İstanbul: Maliye Araştırma Merkezi Konferansları.
- Johnson, P, R. ve Indvik. J. (2001). Slings and arrows of rudeness: Incivility in the workplace. *Journal of Management Development*, 20 (8), 705-713.
- Kalaycı, Ş. (2014). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Kale, E. (2015). Lider Desteği ve İş Arkadaşları Desteğinin İş Performansı Üzerine Etkileri: İş Tatmini ve Yaşam Tatmininin Aracı Rolü. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 7(14), 103-120.
- Kanten, P. (2014). İşyeri Nezaketsizliğinin Sosyal Kaytarma Davranışı ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkisinde Duygusal Tükenmenin Aracılık Rolü. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 11-26.
- Karabey C. N. (2015). Örgütlerde Üretkenlik Yanlısı (Prososyal) ve Üretkenlik Karşıtı (Sapkın) Davranışlar, *Örgütsel Davranış* içinde. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Karasar, N., (2007). *Bilimsel Araştırma Yöntemi, Kavramlar- İlkeler- Teknikler*, Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kirkman, B.L. ve Rosen, B. (1999). Beyond Self-Management: Antecedents and Consequences of Team Empowerment. *Academy of Management Journal*, 42(1): 58-74.
- Küçük Ö. ve Çakıcı A. (Nisan 2018). İşyeri Kabalığının Öznel İyi Oluş Haline Etkisi, *İş ve İnsan Dergisi*, 5 (1) ss:75-87.
- Lim, S., Cortina, L. M., ve Magley, V. J. (2008). Personal and Workgroup Incivility: Impact on Work and Health Outcomes. *Journal of Applied Psychology*, 93(1), 95-107.

- Özkan C. (2017). *İşin Anlamlılığının İş Performansı ve Sapma Davranışına Etkisi: Mersin İlinde Yapılan Bir Araştırma*, Doktora Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Özpehlivan, M. (2015). *Kültürel Farklılıkların İşletmelerde Örgüt İçi İletişim, İş Tatmini, Bireysel Performans ve Örgütsel Bağlılık Kavramları Arasındaki İlişkiye Etkileri: Türkiye-Rusya Örneği*, Doktora tezi, Okan Üniversitesi, İstanbul.
- Porath, C. L., Foulk, T. ve Erez, A. (2015). How incivility hijacks performance: It robs cognitive resources, increases dysfunctional behavior, and infects team dynamics and functioning. *Organizational Dynamics*, 4(44), 258-265.
- Pearson, C. M. ve Porath, C. L. (2005). On The Nature, Consequences and Remedies of Workplace Incivility: No Time For “Nice”? Think Again. *The Academy of Management Executive*, 19(1), 7-18.
- Pearson, C. M., Andersson L. M. ve Wegner J. W. (2001). When Workers Flout Convention: A Study of Workplace Incivility. *Human Relations*, 54(11), 1387-1419.
- Pearson, C. M., Andersson, L. M., ve Porath, C. L. (2000). Assessing and attacking workplace incivility. *Organizational Dynamics*, 29 (2), 123-137.
- Polatçı, S., ve Özçalık, F. (2013). Yapısal ve Psikolojik Güçlendirmenin İşyeri Nezaketsizliği ve Tükenmişlik Etkisi. *İşletme Bilimleri Dergisi*, 1(1), 17-34.
- Porath, C. L., ve Pearson, C. M. (2010). The Cost of Bad Behavior. *Organizational Dynamics*, 39(1), 64-71.
- Rhee, S. Y., Hur, W. M., ve Kim, M. (2016). The Relationship of Coworker Incivility to Job Performance and The Moderating Role of Self-Efficacy and Compassion at Work: The Job Demands-Resources (JD-R) Approach. *Journal of Business and Psychology*, 32(6), 711-726.
- Robbins, S. P., ve Judge, T. A., (2012). *Örgütsel Davranış*, (Çev. İ. Erdem), İstanbul: Nobel Yayınları.
- Schilpzand, P., De Pater, I. E., ve Erez, A. (2014). Workplace Incivility: A Review of The Literature and Agenda for Future Research. *Journal of Organizational Behavior*, 37(S1), 57-88.
- SGK.(2017). *Aylık istatistik raporu*, TC Sosyal Güvenlik Kurumu, 10 Nisan 2017 tarihinde <http://www.sgk.gov.tr>, adresinden erişildi.
- Shim, J. (2010). *The Relationship Between Workplace Incivility and The Intention to Share Knowledge: The Moderating Effects of Collaborative Climate and Personality Traits*. Doctoral dissertation, University of Minnesota.

- Sigler, T.H. ve Pearson, C. M. (2000). Creating an Empowering Culture: Examining The Relationship Between Organizational Culture and Perceptions of Empowerment. *Journal of Quality Management*, 5(1), 27-52.
- Sliter, M., Sliter, K., ve Jex, S. (2012). The Employee As a Punching Bag: The Effect of Multiple Sources of Incivility on Employee Withdrawal Behavior and Sales Performance. *Journal of Organizational Behavior*, 33(1), 121-139.
- Smith, L. M., Andrusyszyn, M. A. ve Laschinger, H. K. S. (2010). Effects of Workplace Incivility and Empowerment on Newly-Graduated Nurses' Organizational Commitment. *Journal of Nursing Management*, 18, 1004-1015.
- Suliman, A. M. (2001). Work performance: is it one thing or many things? The multidimensionality of performance in a Middle Eastern context. *International Journal of Human Resource Management*, 12(6), 1049-1061.
- Taştan, S. B. (2014). İşyeri Nezaketsizliğini Öngören Örgütsel ve Durumsal Önceller ile Çalışanların Davranışsal Sonuçları Arasındaki İlişkinin ve Sosyo-Psikolojik Kaynakların Rolünün İncelenmesi: Sağlık Kurumlarında Yapılan Bir Araştırma. *İş, Güç" Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 16(3), 60-75.
- Taylor, S.G., (2010). *Cold Looks and Hot Tempers: Individual Level effects on Incivility in Workforce. A Dissertation Submitted to the Graduate Faculty of the Louisiana State University*. Retrieved March 6, 2013.
- Trudel, J. ve Reio Jr., T. G. (2011). Managing Workplace Incivility: The Role of Conflict Management Styles-Antecedent or Antidote? *Human Resource Development Quarterly*, 22(4), 395-423.
- Ural, A. ve Kılıç, İ. (2006) *Bilimsel araştırma süreci ve SPSS ile veri analizi*, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Zauderer, D. G. (2002). Workplace Incivility and The Management of Human Capital. *The Public Manager*, 31(1), 36-42.

KADIN GİRİŞİMCİLERİN BÖLGESEL KALKINMADA ROLÜ: AKÇAKOCA İLÇESİ ÖRNEĞİ¹

The Role of Women Entrepreneurs in Regional Development: Akçakoca District Example

Gönderim Tarihi: 19.02.2018

Kabul Tarihi: 08.06.2018

Doi: 10.31795/baunsobed.437830

Zeynep MESCI*

Muammer MESCI**

Arzu KARAGÖZ***

Canan ÖZGENÇ****

ÖZ: Günümüzde gelişmekte olan girişimcilik faktörü teknolojik gelişmelerin ve ekonomik beklentilerin yardımıyla önem kazanmıştır. Buna bağlı olarak girişimcilerin sayısı artmakta ve kadınların da birer girişimci olarak çalışma hayatına atıldıkları görülmektedir. Kadın girişimciler bölge ekonomisinin kalkınmasına ve büyümesine destek sağlamaktadır. Ancak kadın girişimciler bu konuda ekonomik şartlarla birlikte çevresel etkenlerden kaynaklanan birçok sorunla karşı karşıya kalmaktadırlar. Girişimci kadınların bölge ekonomisine katkı sağlamaları bu sorunların nedenlerinin belirlenmesi ve çözüm önerileri ile gerçekleştirilebilir.

Bu çalışma, kadın girişimcilerin girişimcilik özellikleri, girişimci olma nedenleri, başarı ve başarısızlıklarına etki eden faktörleri ve bölge kalkınmasına sağladıkları katkıları belirlemektedir. Bu amaçla araştırmada nitel araştırma deseni kullanılmıştır. Araştırma verileri ise Akçakoca ilçesinde faaliyet gösteren kadın girişimcilere uygulanmış olan yapılandırılmış görüşme tekniği ile elde edilmiştir. Bu bağlamda çalışma Akçakoca Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliği ile Akçakoca Ticaret ve Sanayi Odasına kayıtlı olan 23 kadınla yapılan görüşmelere dayanmaktadır. Yapılan görüşmeler kapsamında girişimci kadınların Akçakoca'nın

¹ Bu çalışma Düzce Üniversitesi BAP 2017.15.01.546 Nolu proje çalışmasından üretilmiştir.

* Yrd. Doç. Dr., Düzce Üniversitesi/Akçakoca Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu, zeynepmesci@duzce.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0003-0697-9005

** Doç. Dr., Düzce Üniversitesi/Akçakoca Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu, muammermesci@duzce.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-3053-3954

*** Düzce Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü/Turizm ve Otel İşletmeciliği Ana Bilim Dalı, arzukaragoz93@hotmail.com, ORCID ID: orcid.org/0000-0003-2626-7347

**** Düzce Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü/Turizm ve Otel İşletmeciliği Ana Bilim Dalı, cananozgenç94@hotmail.com, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-6861-1217

bölge kalkınmasına sağladığı katkılar bakımından, işletme kurulması, istihdam oluşturulması, misafirlere bölgenin tanıtılması, çevre illere mevcut müşteri potansiyelinin gönderilmemesi ve diğer kadınların da girişimciliğe teşvik edilmesi sonuçlarına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kadın Girişimci, Bölgesel Kalkınma, Akçakoca.

ABSTRACT: Today, the developing entrepreneurship factor has gained importance with the help of technological developments and economic expectations. In parallel with this, it is seen that the number of entrepreneurs is increasing, and women are engaged in working life as entrepreneurs. These women entrepreneurs provide support for the development and growth of the regional economy. However, entrepreneur women face many challenges and problems from environmental factors, along with economic conditions. The contribution of entrepreneur women to the regional economy can only be achieved by determining the causes of these problems and proposing solutions to these problems.

This study aims to reach personal views of women by learning the entrepreneurship characteristics and reasons for being an entrepreneur of women entrepreneurs, the factors that affect their successes and cause their failures and their contributions to regional development. For this purpose, qualitative research design will be used in the research. The research data have been obtained by structured interview technique applied to female entrepreneurs operating in the district of Akçakoca. In this context, the study is based on interviews conducted with 23 women registered in Akçakoca Union of Chamber of Merchants and Craftsmen and Akçakoca Chamber of Commerce and Industry. As a result of the interviews conducted, it has been achieved that entrepreneur women can provide contribution to the regional development of Akçakoca by introducing their region to the incoming customers with their enterprises they established and their employees they employed, preventing the customer potential to visit the nearby cities and encouraging other women to become entrepreneurs.

Keywords: Women Entrepreneur, Regional Development, Akçakoca.

GİRİŞ

Günümüz dünyasında teknolojik, ekonomik ve bilimsel ilerlemeler girişimcilik alanına farklı boyutlar kazandırmaktadır. Bu boyutta girişimcilik, ekonomik ve toplumsal gelişmelerin artmasında rol oynamış ve kadın girişimciliğinin de ortaya çıkmasına katkı sağlamıştır.

Tüm ülkeler için en büyük hedef ekonomik kalkınma ve büyümedir. Bu sebeple ülkenin mevcut kaynak ve imkanlarının en rasyonel ve en verimli şekilde kullanılması bu hedefe ulaşmadaki en temel ilke sayılmaktadır (Perktaş, 2014:

473). Bu bağlamda, kadın girişimcilerin de faaliyette bulunması ekonomik büyümeye, topluma, istihdama ve refahın artırılmasına etki etmektedir. Çünkü kadınların sahip olduğu girişimcilik ruhu, rekabet halinde bulunma ve farklılıkları ortaya çıkarabilme güçlerini belirlemektedir.

Tüm ülkelerin ulaşmak istedikleri hedeflerden biri olan sürdürülebilir büyüme ve kalkınma, insan kaynaklarına yatırım yapılması ve girişimcilik ruhu olan kadınların iş hayatına yönlendirilmesinde en önemli kilit nokta olarak görülmektedir (Çabuk vd., 2015: 424). Bu bağlamda da kadın girişimciliği, günümüzde gittikçe artış göstermektedir. Bu durum ise kadınlar için uygun bir çalışma alanı ve aileler için gelir sağlama aracı olarak görülmektedir. Fakat iş hayatında yer almak isteyen kadınlar girişimci olma sürecinde birçok engelle karşılaşmaktadır. Kadınların iş başarılarını azaltacak bu zorluklar ve engeller ülke ekonomisine sağlayacakları önemli katkıyı zayıflatmaktadır (Arıkan, 2016). Ülkemiz ekonomisi sürekli gelişen bir profili yansıtmaktadır. Girişimcilik ruhu taşıyan kadın sayısının yükselmesi ve mevcut kadın girişimcilerin işlerinde başarılı olmaları, iş alanlarının artmasına, toplumsal anlamda bir değişime ve ekonominin canlanmasına katkı sağlayacaktır (Çabuk vd., 2015: 424). Bu sebeple kadınların çalışma yaşamında karşı karşıya kaldıkları sorunların nedenlerine ulaşılması, kadın girişimci sayısının artırılması ve güçlendirilmesi gerekmektedir.

Bu çalışmanın evrenini Akçakoca ilçesinde faaliyet gösteren kadın girişimciler oluşturmaktadır. Kadın girişimcilerin özelliklerine, girişimci olmaya iten nedenlerine, başarı ve başarısızlıklarına etki eden faktörlerine ve bölge kalkınmasına sağlanan katkılarına ulaşmayı amaçlamaktadır. Araştırma verileri Akçakoca ilçesinde faaliyet gösteren Akçakoca Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliği ile Akçakoca Ticaret ve Sanayi Odasına kayıtlı kadın girişimcilere uygulanmış olan yapılandırılmış görüşme tekniği ile elde edilmiştir.

LİTERATÜR TARAMASI

Girişimcilik Kavramı

Geçmişte kullanılan “teşebbüs” ve “müteşebbis” kavramları yerine günümüzde “girişim” ve “girişimci” kavramlarının kullanılmakta olduğu görülmektedir. Girişim (enterprise); bir işin gerçekleştirilmesi için eyleme kalkışma ve başlama halini belirtmekte, girişimci (entrepreneur) ise; bu hali gerçekleştiren girişken kişi olarak ifade edilmektedir (Aytaç ve İlhan, 2007: 102). Cantillon (1755)’un girişimcilik anlayışına göre girişimci, pazarda bulunan arz ve talepten haberdar olmakla birlikte talep oluşturma yeteneğine sahip değildir. Söz konusu olan bakış açısı kapsamında girişimciler, yenilikçiliğe göre değil bir tek pazardaki arz ve talebe göre davranışta bulunmaktadır (Muzaffar, 2011: 10).

Fransız iktisatçı Jean Baptiste Say ise girişimciyi, ekonomik kaynakları verimliliği daha yüksek bir alana yönlendiren kişi olarak ifade etmiştir. Girişimci ile sermayedar arasındaki fark da bu iktisatçı tarafından ortaya atılmıştır. Yazara göre para tedarik eden ve finansal risk alan kişi sermayedar iken girişimci ise, üretim faktörlerini yeni zenginlikler oluşturacak şekilde toplayan kişidir. Girişimciliğin bir üretim faktörü olarak değerlendirilmeye başlanması Say'ın bu çalışmasından sonra ortaya çıkmıştır (Halis, 2009: 24).

Girişimcilik teorisine en önemli ve bilinen katkı "The Theory of Economic Development" adını taşıyan kitabında girişimciyi yeniliği sunan kişi olarak ele alan Joseph Schumpeter tarafından yapılmıştır (Bozkurt vd., 2012: 232). Joseph A. Schumpeter (1961)'e göre, girişimciliğin tanımının özünü yenilik kavramı oluşturmaktadır. Girişimci, yeni ürünler üretebilen, yeni süreçler geliştirebilen, yeni ihracat pazarları bulabilen, yeni üretim kaynakları bulabilen ve yeni organizasyon yapıları oluşturabilen böylece işletme açısından yeni kombinasyonlar oluşturarak mevcut ekonomi düzenini yıkan kişidir (Ballı, 2017: 148).

Günümüz koşullarında girişimcilik tanımları, sürekli değişen dünya koşullarında kişilerin beklenti ve ihtiyaçlarını karşılamada gereken hizmet ve mal üretimini sağlayan sistem yaklaşımı içerisinde organizasyonel yapılanmadır (Perktaş, 2014: 474). Üretim faktörlerini bir araya toplayan kişi olarak girişimci, aynı zamanda üretim faktörlerinin en önemlisi olmakla birlikte işletme ömrünün en önemli belirleyicisidir. Girişimci tarafından belirlenmiş mal ve hizmetler, yine girişimcinin belirlemiş olduğu sistemlerle üretilip, belirlenmiş fiyatlarla piyasalara sunulur. Ekonomik düzen içerisinde başarılı olması, işletmenin ayakta kalmasını belirler (Küçük, 2005: 28). Başka bir tanıma göre; hayattaki değişimin, kişisel olarak toplumsal bir şekilde var olmanın, lüksün, işin, isteğin yani toplumun geleceği olan kişi girişimcidir (Küçükaltan, 2009: 24). Girişimciliğin birçok tanımı bulunmakla beraber, bu tanımların ortak olan noktası girişimcinin daima "başkalarının baktığı ama göremediği fırsatları görüp, bunları birer iş fikrine dönüştürülebilmesi" ve "risk almaya yatkınlığı" dır. Bu özellikler girişimcilerin bulunduğu dünyanın her yerinde ortak özelliklerdir (Tekin, 2009: 3).

Girişimcilerin ortaya çıkmasında motive edici en önemli sayılan güçler olarak başarıya gereksinimi, sosyal ilişkiler kurma gereksinimi ve güç gereksinimi olarak görülmektedir. Başarı motivasyonu ile eyleme geçen bireyler, iyimser ve sorumluluk gerektiren işlerle uğraşmayı seven ve yenilikçi bir anlayışa sahiptir. Bu bireylerin barındırdığı en önemli özelliği risk yüklenmeye istekli olmaları olup bunlara özerk olma isteği ile nüfuz sahibi olma arzusu da eklenmiştir (Kapu vd., 2012: 45).

Girişimcilik olgusunun gündeme gelmesi ve öneminin artması, sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçişle ortaya çıkmıştır. Buna bağlı olarak günümüzdeki bilgi toplumunda insan uğraşının üretimdeki önemi azalış gösterirken,

bilgiye dayalı uğraşın üretimdeki önemi gün geçtikçe artış göstermektedir. Bu bağlamda, yenilik, yaratıcılık ve yönetim faaliyetlerinin tamamlayıcısı olarak ortaya çıkan girişimciliğin önemi vurgulanmaktadır (Soysal, 2010: 86). Yani önceki dönemlerde insan odaklı yöntemlerle üretim yapılırken günümüzde teknoloji odaklı bilgiye dayalı yöntemlerle üretim yapılmaya başlanmıştır. Bu durum girişimciliğin öneminin artmasında en büyük etkenlerden biri olmuştur.

Girişimcilik olgusunun artırılması buna bağlı olarak girişimci ruhunun ve niteliğinin geliştirilmesi bir ülkenin kalkınmasının sağlanmasında büyük rol üstlenmektedir. Ülkede istihdam oluşturulması, ekonomik büyümenin hızlandırılması, yeni iş kollarının ortaya çıkması, toplumun değişerek gelişme süreci başarılı girişimcilik faaliyetlerinin sonuçlarıdır (Bozkurt vd., 2012: 1). Girişimcilik çalışmaları, bulunulan bölgede yeni işletmelerin ortaya çıkmasını ve buna bağlı olarak da yerel ekonomik kalkınmanın gelişmesine sağladığı katkıları şöyle açıklamaktadır;

Tablo 1: Girişimcilik Çalışmalarının Yerel Ekonomik Kalkınmanın Gelişmesine Katkıları

GİRİŞİMCİLİK ÇALIŞMALARININ YEREL EKONOMİK KALKINMANIN GELİŞMESİNE KATKILARI	
İstihdam oluşturma	Yapılan girişimcilik faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan yeni pazar ve iş kolları istihdam sağlamakla birlikte, çalışanların üretken olma-ya yönlendirilmesi sonucunda bölgenin ve ülkenin ekonomik anlamda gelişimi devam ettirilebilmektedir.
Vergi gelirlerinin yükselmesi	Yapılan girişimcilik faaliyetleri sonucunda şahsi gelirlerin, şirketin elde ettiği karların, tüketimin ve mal varlıklarının artmasından kaynaklı bölgedeki vergi rakamları da büyüyecek ve devlete gelir sağlayacaktır.
Hizmet sağlamanın geliştirilmesi ve bölgesel gelirlerin tutulması	Perakende satış imkânı gibi yerel hizmetlerin sunulması, yeni firmaların oluşturulmasıyla meydana gelmektedir. Bu hizmetlerin sunulması da gelirin bölgede tutulmasına katkı sağlamaktadır.
Yeni endüstrilerin ortaya çıkması	Kaynakların ekonomik verimliliği az olan alanlardan, verimliliği çok olan alanlara geçmesinde girişimciliğin çoğalması önemli rol oynamaktadır. Girişimcilerin ortaya koyduğu yenilikçi ve yaratıcı düşünceler, ülke ekonomisinde yeni sektörlerin oluşmasını sağlamaktadır. Bu da ekonomik büyümenin kilit noktasını oluşturmaktadır.
Toplumun refah düzeyinin yükseltilmesi	Toplumun gereksinimleri girişimciler tarafından belirlenerek ortaya çıkartılıp, ilk olarak yatırıma sonrasında ise toplumsal anlamda refaha dönüştürülmesi girişimciliğin önemli bir olgu olduğunu göstermektedir. Yatırımlara bağlı olarak istihdam ile gelir seviyesi toplumun da refah seviyesi artmaktadır.
Bölgesel gelişmişlik farklarının ortadan kaldırılması	Girişimcilik özellikleri taşıyan kişiler yöresel, bölgesel ve ulusal kalkınmada da kendi işletmelerinin başarısı kadar aktif bir rol üstlenmektedir. Girişimcilik ekonomik faaliyetlerin yoğunlaşmasına ve insanların motivasyonunun artmasına, yeni iş alanlarının oluşturularak geri kalmış bölgelerde toplumsal ve ekonomik uyumun sağlanmasına katkı sağlamaktadır.

Kaynak: Perктаş (2014) ve Önce vd. (2014)'den uyarlanmıştır.

Kişilerde var olan girişimcilik ruhu genetik olarak bulunabileceği gibi aile, çevre, eğitim durumu vb. gibi unsurların da girişimcilik ruhunun gelişim göstermesinde önem taşıyan etkenler olduğu kabul görmektedir (Arslan, 2002: 3). Bireysel faktörlerle çevresel faktörlerin birleşimi olan girişimcilik eğilimi, bireylerin kendi işini yapma konusundaki istek ve kararlılığını belirtmekte ve girişimcilik davranışının bir parçası olarak özerklik, yenilik yapabilme, risk alabilme, proaktiflik ve rekabetçi bir yapı gibi temel süreçler ile birlikte bütünü oluşturmaktadır (Kâhya ve İmamoğlu, 2013: 4). Bu girişimcilik eğilimi, bir davranış olarak doğuştan kazanılmış da olsa muhakkak bunun ortaya çıkartılarak, geliştirilmesi ve yönlendirilmesi gerekir. Girişimcilik eğiliminin ortaya çıkmasında etkili olan faktörler ise ülkenin genel ekonomik, sosyal ve siyasi yapısı, bölgesel ve çevresel faktörler, kişilik özellikleri, genel ve mesleki eğitim düzeyi olmaktadır (Güreşçi, 2014: 27).

Girişimcilik ve girişimciliğin desteklenmesi gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin temel politikası haline gelmiştir. Bu sebeple de girişimcilere maddi ve manevi kurumsal bir takım destek mekanizmaları her düzeyde işletilmektedir. Bireylerin erken yaşlarda girişimci olmaya yönlendirilmesi ve toplum kültürünün bir parçası haline dönüştürülmesi amaçlı da üniversite seviyesinde girişimcilik dersleri yaygınlaştırılmaktadır. Ülkemizde de bu anlamda ciddi atılımlar gerçekleştirilmiş ve girişimcilik dersleri eğitim programlarına dahil edilmiştir (Döm, 2008: 33). Bu kapsamda Türkiye için genç nüfus önemli bir güç olarak görülmekte, bu gücün ekonomik bir güç haline dönüştürülebilmesi ve istihdam edilmesi ancak girişimcilikle mümkün olabilecektir. Bu sebeple ülkemiz için önemli bir potansiyel olan dinamik ve genç nüfusun ancak girişimcilikle istihdam edilerek Türkiye'nin ekonomik açıdan büyümesine ve dünyayla rekabet etme düzeyinin artmasına katkı sağlanacaktır (Tekin, 2009: 7). Genel olarak da girişimcilik ile ilgili gelişmeler son 10 yılda ivme kazanmıştır. Bu bağlamda girişimcilik becerileri çeşitli yasal düzenleme ve ekonomik teşviklerle geniş kitlelere kazandırılmaya çalışılmakta ve girişimcilik kültürünün yaygınlaştırılması hedeflenmektedir (Karğın vd., 2018: 164).

Kadın Girişimciliği Kavramı

Günümüz koşullarında kadınların kendi emek ve yeteneklerini kullanarak iş hayatına atıldıkları görülmektedir. Kendi kabiliyetlerini kullanabilme, bağımsız bir hayat sürebilme, rahat çalışma saatlerine sahip olabilme, toplumda sosyal rollerini değiştirebilme, kendi işlerinden gelir elde edebilme vb. sebeplerle kadınlar, büyük ölçüde kendi gayretleri ile işlerini oluşturmayı seçmektedirler (Şahin, 2006: 289). Bu tercihler girişimcilik olgusunu meydana getirmekte ve kadın girişimciliğini ortaya çıkartmaktadır.

Literatüre ilk kez 1974 yılında giren kadın girişimciliği kavramı, kadınların iş yaşamında gittikçe daha fazla yer almasından dolayı 1980'li yıllardan sonra da işletme/yönetim literatüründe sıklıkla ele alınan bir konu olmuştur (Tekin, 2018: 151). Dhillon (1993)'a göre, piyasa ekonomisi içinde, kendi işinin sahibi olma, tek başına çalışma ya da yanında işçi çalıştırma, mal veya hizmet üretip satma, kredi kaynaklarını araştırma, işle ilgili acil problemlerin üstesinden gelme, yeni koşullara uyum sağlama ve alanında deneyim sahibi olma özelliklerini barındıran kadın "girişimci kadın" olarak tanımlanmaktadır (Yağcı ve Bener, 2005: 86). Başka bir tanıma göre, kendi şahsına ait bir işletmesi olan, tek başına ya da çalıştırdığı diğer kişilerle birlikte çalışan, çeşitli kamu ve özel kuruluşlarla iletişime geçen, işletmesi ile ilgili planlar yaparak geleceği hedefleyen ve önüne çıkabilecek tüm riskleri göze alan kadındır (Soysal, 2010: 90). Diğer bir tanıma göre ise, kendi faaliyet alanını kurup vergi kaydı ve TESK (Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu)'e bağlı Esnaf ve Sanatkarlar Odalarına veya Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Ticaret Odaları (TOBB)'na üyeliği olan sosyal güvenlik kurumlarından birinin çatısı altında, şahsi ya da başkaları için iş alanı oluşturan kadın "kadın girişimci" olarak tanımlanabilir (Bedük, 2005: 111). Girişimciliğin getirmiş olduğu tüm riskleri göze alarak kendine ait bir işletme kuran, başkaları için iş sağlayan ve bunların yanında mal veya hizmet üreterek satan girişimci kadın olarak da ifade edilebilir.

Kadın girişimcilerin iş kurma nedenlerine genel olarak bakıldığında "itme ve çekme" faktörleri çerçevesinde ele alındığı görülmektedir. Ülkenin ekonomik koşullarından kaynaklanan işsizlik sorunları, iş koşullarının kadınlara uygun şekilde olmaması ve kadınların özellikle ücretli işlerde cinsiyet ayrımcılığına uğramaları kadınları iş kurmaya iten faktörler arasında yer almaktadır. İş kurmaya çeken faktörler arasında ise; bağımsızlık isteği, kendini gerçekleştirme isteği, kendi işinin patronu olma, aile ve iş sorumluluğu arasındaki dengeyi kurma isteği yer almaktadır (Yetim, 2002: 81). Türkiye'de kadınları girişimci olmaya iten nedenlerin, kadınların daha özgürlükçü ve eşitlikçi değerlere sahip olmaya başlamaları, kendilerine güvenmeleri, çeşitlenen mal ve hizmet piyasasında kendilerine daha uygun işler bulabilmeleri gibi faktörler olmadığı aksine ülkenin makro ekonomik koşullarının oluşturduğu olumsuz etkileri azaltmanın bir çabası olduğu ifade edilmektedir (Soysal, 2010: 95). Güney (2006)'e göre kadınların girişimci olma nedenleri; kendi işini kurarak bağımsız olma, risk almaya elverişli olma, yenilik ve değişiklik yapabilme vb. şeklinde sıralanmaktadır. Bu nedenlerden dolayı da birçok kadın diğer mesleklerden vazgeçerek girişimciliğe yönelmiştir. Keskin (2014)'e göre, gelir elde etme gereksinimi dünyada kadınları girişimciliğe iten en önemli faktörlerden biridir. Kadınlar tüm ülkelerde erkeklere kıyasla ekonomik yönden dezavantajlı gruptur. İşsizlik ve diğer ekonomik seçeneklerin yokluğu da kadınları girişimciliğe

iten en önemli faktörlerden biri olmuştur. Tüm bu nedenlerde ortak olan, bağımsızlık isteği ve ekonomik koşullardan kaynaklı gelir elde etme isteği faktörlerinin öne çıktığı söylenebilir.

Çabuk vd. (2015: 438)'nin Adana'da 100 girişimci kadın üzerine yapmış oldukları araştırmada, kadınların iş kurma nedenlerinin en önemli 3 etkeni olarak; maddi gereksinimler, kendi ayakları üzerinde durma isteği ve girişimcilik ruhunun olması sebebiyle belirlendiği saptanmıştır. Arıkan (2016: 152)'ın Bursa'da 21 girişimci kadın üzerine yapmış olduğu araştırmada, kadınların iş kurma nedenlerinin ekonomik ihtiyaçlardan çok kişisel beklentilerin karşılanması amacıyla belirlendiği saptanmıştır. Yaşar (2017: 86)'ın Düzce'de 10 girişimci kadın üzerine yapmış oldukları araştırmada, kadınların iş kurma nedenlerinin aile ihtiyaçlarını karşılama güdüsü, ekonomik bağımsızlık kazanma isteği, bağımsız çalışma isteği, sosyal ilişkileri geliştirme, mesleklerini icra etme, sevdikleri işi yapma isteği, istihdam oluşturma isteği, kendini gerçekleştirme isteği, aile ve yakın çevre teşviği amacıyla belirlendiği saptanmıştır. Gül ve Gül (2018: 92-93)'ün Balıkesir'de 60 girişimci kadın üzerine yapmış oldukları araştırmada, kadınların iş kurma nedenlerinin aile içinde girişimci aile üyesi varlığının kadın girişimciler arasında girişimciliği özendirdiği, KOSGEB kredi desteği uygulamalarının kadın girişimci sayısını arttırdığı ve onları cesaretlendirdiği, başarılı olma arzusu, ekonomik bağımsızlık, iletişim kurma yeteneği, fırsatları değerlendirme arzusu, yenilikçi kişiliğe sahip olma, vizyon sahibi olma, lider ruhlu olma ve risk almaktan hoşlanma amacıyla belirlendiği saptanmıştır.

Türkiye'de yakın dönem kadın istihdamı rakamları incelendiğinde; uluslararası standartlara göre kadınların iş gücüne katılım oranının düşük olduğu, erkeklerin iş gücüne katılımının ise Avrupa Birliği ortalamasında olduğu görülmektedir. Bu kadın istihdamı ile erkek istihdamının kıyaslanmasında göze çarpan rakamsal düşüklüğün yanında; kadın istihdamının hizmet ve tarım sektöründe yoğunlaşması, sektörel ayrılmaya da dikkat çekmektedir (Parsova ve Eroğlu, 2017: 154). Türkiye'deki faaliyet gösteren girişimci kadınların eğitim seviyelerine bakıldığında %61'inin üniversite ya da yüksek lisans diplomasına sahip olduğu görülmektedir (Ecevit ve Kaptanoğlu, 2015: 12).

Türkiye'de girişimci kadınların karşılaştıkları sorunlar; iş kurma aşamasındaki sorunlar, işyeri kurulduktan sonra ortaya çıkan sorunlar ve mevcut sorunlar olarak üç ana başlıkta incelenebilir. İş kurma aşamasındaki sorunlar; sermaye temini, işyeri arama ve kiralama, mal, donanım-araç-gereç temini, resmi kuruluşlarla ilişkiler, acemilik, yalnızlık ve işi organize edememe ve toplumun iş kadınına alışkın olmaması şeklindedir. İşyeri kurulduktan sonraki sorunlar; müşteri azlığı, işi yürütmede bilgisizlik, parasızlık, kendini kabul ettirme, personel temini ve piyasadaki istikrarsızlık şeklindedir. Mevcut sorunlar ise; müş-

teri azlığı, resmi kuruluşlar, kalifiye eleman bulamama, kaliteli hammadde ve mal temini şeklindedir (Tekin, 2018: 152). Başka bir ifadeye göre ise; girişimci kadınların karşılaştıkları mikro boyutlu problemler daha çok kadınların yakın çevreleri ve şahsi özelliklerinden kaynaklanmakla birlikte bunlar; güvensizlik, yönetimde acemilik, diğer roller ile uzlaşmazlık, ayrımcılığa uğrama, eğitim ve aile tepkileridir. Makro boyutlu problemler ise daha fazla devletin oluşturduğu yasalar ve sektörün durumuyla ilgili iken bunlar; işyeri bulma, ödemeler ve senetler, kalifiye personel eğitimi, işe ait bağlantılar, sermaye temininde kredi ve örgütlenme olarak görülmektedir (Keskin, 2014).

Taşlıyan vd. (2016)'nin Kahramanmaraş'ta 100 girişimci kadın üzerine yapmış oldukları araştırmada, kadınların işlerini kurarken kiralardan yüksek olması ve sermaye temini konularında sorunlar yaşadıkları, daha sonra en çok uygun eleman temininde, pazarda tanınmamış olmada, uygun yer seçiminde ve kadın olmanın getirdiği zorluklar konularında sorunlar yaşadıkları tespit edilmiştir. Tulan ve Türko (2018)'nin Erzurum'da 200 kadın girişimci üzerine yapmış oldukları araştırmada, kadınların işlerini kurarken en çok, aile ve yakın çevrelerinin olumsuz baskılarını hissetme, finansal kaynak bulma ve bürokratik işlemler konularında sorunlar yaşadıkları, işlerini yönetirken en çok, finansal hesaplar, pazarlama, çalışanları yönetme ve satış fiyatlarını belirleme konularında sorunlar yaşadıkları, işletmelerini kurduktan sonra en çok, ev kadını sorumluluklarını aksatma ve kadın oldukları için önyargılı tutumlara ve ayrımcılığa maruz kalma konularında sorunlar yaşadıkları tespit edilmiştir.

Bölgesel Kalkınmada Kadın Girişimciliği

Girişimciler, günümüz bilgi çağında yerel, bölgesel ve ulusal kalkınmanın olmazsa olmaz unsurları haline gelmiştir. Girişimcilik özelliklerini barındıran bireyler kendi işletmelerinin başarısının yanında, yöresel, bölgesel ve ulusal kalkınmada da aktif bir rol oynamaktadır (Özkul ve Dulupçu, 2007: 74). Bölge kapsamındaki illerin kalkınmışlık farklarını gidererek dengeli bir kalkınma politikası izlemek ve bunun yanında bölgeler arasındaki ekonomik, sosyal ve kültürel dengesizlikleri ortadan kaldırmaya çalışmak bölgesel kalkınmanın amacıdır (Yalman ve Gündoğdu, 2014: 42).

Girişimcilik faaliyetleri bir tür kalkınma aracı olup, işsizliğin minimum seviyeye düşürülerek refah düzeyinin artırılıp büyük şehirlere nüfus göçünün önlenmesinde önem taşır. Bunun yanında geri kalmış yörelere yönelik bu faaliyetlerin içine gelişmiş yöreleri de çekerek, özel sektör, yerel yönetimler ve diğer aktörlerle iş birliği içerisinde ulusal ve uluslararası rekabet gücünün kazandırılmasını amaçlamıştır (Sevinç ve Eren, 2016: 8). Nüfusu genç ve dinamik olan bölgelerde girişimcilik olgusu büyük bir fırsat taşımaktadır. Sosyo-ekonomik

olarak geri kalmış bölgelerde uygulanan bölgesel kalkınma politikalarının tamamının kamu eliyle yapılması olanaksızdır. Girişimcilik olgusu, geri kalmış bölge insanının ve bölge kaynaklarının kullanılması ile gerçekleştirildiği takdirde, gerçekleştirilen faaliyetler sürdürülebilirlik açısından da daha etkin olacaktır (Arslan, 2015: 19).

Kalkınma konusunda az gelişmiş ülkeler, en büyük sorunu kalifiye işgücü yetiştirilmesi ve var olan işgücünün istihdam edilmesi noktasında yaşamaktadır. Teknolojinin geliştirilebilmesi, uygulanabilmesi, kaynakların kullanılabilmesi ve organizasyonun sağlanabilmesi için yetişmiş işgücüne sahip olunması bu ülkelerin kalkınmalarını sağlayacak en önemli unsurdur. Bu sebeple, dünya nüfusunun yarısını oluşturan kadınların ekonomik yaşama katılma, ekonomik değer üretme ve kalkınmayı sağlamada önemli etkileri bulunmaktadır (Göküş vd., 2013: 92). Bu bağlamda önemli etkileri olan girişimci kadın sayısını çoğaltıp kadın girişimciliğini güçlendirerek ve Türkiye'deki tüm girişimci kadınların diğer ülkeler ile bütünleşmesi sağlanarak Türkiye'nin sosyal ve ekonomik anlamda gelişmesine ve sürdürülebilir kalkınmasına katkı sağlanabilir. Aktif kadın girişimcileri oluşturmak, özel anlamda yerel ekonomilerin, genel anlamda ise ülke ekonomisinin kalkınmasına katkı sağlayarak gelecekteki iş dünyasının yapılandırılmasına etkisi büyük olacaktır (Can ve Karataş, 2007: 252-253). Türkiye'deki bölgesel dengesizliklerin ve merkez ile bölge arasındaki koordinasyon eksikliğinin giderilmesine bölgede kadınların eğitim düzeylerinin artırılarak iş hayatına katılımlarının aktif hale getirilip ekonomiye kazandırılması gibi durumlar etkili olmaktadır (Memiş vd., 2007).

Girişimci kadınların sayıca artmasının, istihdam oluşturmak, bireysel ve toplumsal refahı artırmak gibi ekonomiye ve topluma yarar sağlayan etkilerinin olacağı bilinmektedir. Bir ülkede girişimci kadın sayısının az olması sadece kadının ekonomik statüsünü değil, ülkenin ekonomik kalkınmasını da olumsuz olarak etkilemektedir (İlter, 2008: 82). Girişimci kadınların çoğalması, cinsiyet ayrımındaki eşitsizliğin azaltılması, toplum içindeki sosyal rollerinin değişerek aile içi refahın sağlanması, ülkede bireysel olarak iş kurma yeteneğinin artması ile işsizlik ve yoksulluğun azalması konularında aktif rol oynamaktadır. Kadınlar potansiyel girişimcilik faaliyetlerini arttırmasıyla birlikte kendi buldukları bölge ekonomisini geliştirmede büyük bir role sahiptir (Yalman ve Gündoğdu, 2014: 44).

Küresel Girişimcilik Monitörü (Global Entrepreneurship Monitör) araştırmasına göre, son 10 sene içinde girişimci kadınların sayısında önemli bir artış olmuştur. 2006-2008 yılları arasında, kadın girişimci endeksi %2,8 iken, bu oran 2013-2016 yılları arasında %8,7'ye çıkmıştır. Başka bir deyişle, 2006-2008 yılları arasında her 100 kadından yaklaşık 3 kadın girişimci olurken, bu sayı 2013-

2016 yılları arasında yaklaşık 9 kişiye yükselmiştir. Türkiye, erkek \kadın oranına göre diğer ülkelerle karşılaştırıldığında Türkiye’de kadının girişimcilik faaliyetine katılımı düşüktür. GEM projesine katılan ekonomiler arasında Türkiye, kadının girişimcilik faaliyetlerine katılımı açısından Ürdün, Mısır, Makedonya ve Kıbrıs’tan sonra en düşük düzeydeki ülkedir (Karadeniz, 2017: 5).

Kadın girişimcilikle ilgili birçok küresel boyutlu araştırma bulunmakta olup, bunlardan biri Küresel Girişimcilik ve Kalkınma Enstitüsü (GEDI) Kadın Girişimciliği Araştırması-2014 “yenilikçi, pazarını büyüten, ihracat odaklı” kadın girişimcilere odaklanmıştır. Türkiye’nin de dahil olduğu 30 ülke araştırmaya katılmıştır. Araştırma parametreleri, girişimcilik ortamı, ekosistem ve kadın girişimcilerde girişimcilik niteliğinden oluşmaktadır. Cinsiyet açığının en yüksek olduğu ülke Türkiye’dir (kadın-erkek arası %50 fark). Ortam koşulları uygun olduğunda dahi sosyal normların kadın girişimciliğini ve kadınların daha üst düzey rol ve sorumluluk üstlenmelerini engellediğini ortaya koyan araştırmada kadın girişimciliği için eğitimin yanı sıra yönetim tecrübesinin de önemli olduğu görülmektedir. Türkiye yüksek büyüme tempolu kadın girişimciliği açısından 30 ülke arasında 18. sıradadır. Bu seviye diğer ülkelerle karşılaştırıldığında kişi başına milli gelir yüksekliğine göre düşük kalmaktadır (GİSEP, 2015-2018).

Kadın girişimcilerin ekonomik hayata yeterince katılamaması yerel kalkınma çalışmalarında istenilen seviyeye ulaşılamamasının en önemli nedenidir. Kadın girişimcilerin yerel ekonomilerde oynadıkları rolün, toplumun büyük bir kısmı tarafından ihmal sebebiyle kalkınma süreci yavaşlamaktadır. Ekonomik faaliyete katılmak isteyen birçok kadın yeterli maddi ve manevi desteği görememesi sebebiyle ekonomik hayatın dışında kalmaktadır. Bu sebeple Türkiye’nin sosyal ve ekonomik gelişimine katkıda bulunmak ayrıca sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak için ekonomik değer oluşturan girişimci kadın sayısının çoğaltılması, var olan girişimcilerin de güçlendirilmesi sağlanmalıdır (Yalman ve Gündoğdu, 2014: 41-42). Bunların yanında kadınların çalışma yaşamında karşılaştıkları sorunların nedenlerine ulaşılması gerekmektedir.

YÖNTEM

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, kadın girişimcilerin girişimcilik özellikleri, girişimci olma nedenleri, başarı ve başarısızlıklarına etki eden faktörleri ve bölge kalkınmasına sağladıkları katkılar belirlemektir. Bu amaçla, bölgesel kalkınmada kadın girişimcilerin rolü temelinde Akçakoca ilçesinde faaliyet gösteren Akçakoca Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliği ile Akçakoca Ticaret ve Sanayi Odasına kayıtlı kadın girişimcilerin “girişimcilik özellikleri”, “girişimci olmaya iten

nedenleri”, “başarı ve başarısızlıklarına etki eden faktörleri”, “bölge kalkınmasına katkıları” öğrenilerek kişisel görüşleri incelenmiştir.

Kadın girişimcilerin bölgesel kalkınmaya etkileri üzerine yapılan literatür incelemesinde özellikle Akçakoca ilçesindeki kadın girişimcilere ilişkin yapılmış bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu amaçla bu alandaki literatüre katkı sağlamak açısından nitel bir araştırma yapılmıştır.

Araştırmanın Kapsamı ve Sınırları

Bu çalışma Akçakoca Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliği ile Akçakoca Ticaret ve Sanayi Odasına kayıtlı olan 23 kadın girişimci ile sınırlandırılmıştır. Bunun sebebi ise araştırmaya konu olan kadın girişimcilerin saptanmasından sonra görüşme talebine 23 girişimci kadından yanıt alınmasıdır. Diğer bir sınırlılık, kadınların üzerine kayıtlı olan işletmelerin erkekler tarafından işletilmesi nedeniyle kurulmuş ve dişi, kuaför, eczacı vb. gibi meslek dallarına ait olup kadın girişimcilik örneği sayılmayacak işletmelerin araştırmaya dahil edilememiş olmasıdır.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın yöntemi nitel araştırma yöntemidir. Nitel araştırma, “gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma” olarak tanımlanabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2005: 39). Nitel araştırma yöntemlerinden biri olan “soru yolu ile veri toplama teknikleri arasında görüşme (mülakat), görüşmecinin cevap almak amacıyla soruları, sözlü ve genellikle yüz yüze olmak koşulu ile deneklere yönelttiği bir şekil” olarak tanımlanmaktadır (Kaptan, 1998: 143). Görüşmeler, uygulanan kuralların katılığına göre; yapılandırılmış, yarı yapılandırılmış ve yapılandırılmamış olmak üzere üçe ayrılabilir. Yapılandırılmış görüşme, “önceden yapılan ve ne tür soruların ne şekilde sorulup, hangi verilerin toplanacağını en ayrıntılı biçimde saptayan, görüşme planının aynen uygulandığı” bir görüşmedir. Yapılandırılmamış görüşme, “görüşmeciye büyük hareket ve yargı serbestliği veren, esnek, kişisel görüş ve yargıların kökenlerine inmeyi sağlayan bir görüşme” şeklindedir. Sorulacak sorular önceden ana çizgileri ile hazırlanmış olsa da görüşmedeki gelişmelere göre yeni soruların sorulmasına gerek duyulabilir. Görüşmelerin, bu iki uç arasında bir ortamda yapılmasına da yarı yapılandırılmış görüşmeler şeklinde ifade edilir (Karasar, 2005: 167-168).

Çalışmada yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmış, bu kapsamda 9 adet görüşme sorusu araştırmacılar tarafından hazırlanmış ve 23 kadın girişimciye yöneltilmiştir. Görüşme kapsamında hazırlanan sorular Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2: Kadın Girişimcilere Yöneltilen Görüşme Soruları

1- Demografik sorular (yaş, eğitim durumu, medeni durum, meslek)
2-Kadın girişimciliğine yönlendiren nedenler nelerdir?
3-Kadın girişimcilerin karşılaştıkları sorunlar nelerdir?
4-Kadın girişimcilerin işletmeleri ile ilgili özellikler (kendi işinde çalışma süreci, faaliyette bulunulan iş kolu, çalıştırılan personel durumu) nelerdir?
5-Kadın girişimcileri başarı ve başarısızlığa iten unsurlar nelerdir?
6-Bölge kalkınmasına nasıl katkı sağladığınızı düşünüyorsunuz?
7-Kendi işlerini kurmadan önceki uğraşları nelerdir?
8-Kadın girişimci olmanın avantajları ve dezavantajları nelerdir?
9-Kadın girişimciler daha çok hangi girişimcilik faaliyetlerine yöneliyorlar?

Verilerin Toplaması

Araştırmaya konu olan Akçakoca ilçesindeki kadın girişimciler Akçakoca Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliği ile Akçakoca Ticaret ve Sanayi Odasına kayıtlı bulunmaktadır. Bu kadın girişimcilerin işletmelerine ait bilgiler bu kurumlardan talep edilmiştir. Alınan bilgiler ışığında kadınların işletmeleri tespit edildikten sonra tek tek iletişime geçilerek görüşmeyi kabul eden kadın girişimciler ile görüşme günü ve saati belirlenmiştir. Alınan randevuların ardından görüşme soruları hazırlanmıştır. Görüşme günlerine göre kadın girişimcilerle kendi işletmelerinde görüşme sağlanmıştır. Bunun sebebi ise görüşmelerin daha rahat gerçekleşebilmesidir. Görüşmeler kayıt altına alınmış, soruların anlaşılmadığı kısımlarda ise sorular açıklanarak tekrar tekrar sorulmuştur.

Verilerin Analizi

Araştırmanın analizinde betimsel analiz kullanılmıştır. Betimsel analiz yaklaşımına göre elde edilen veriler daha önceden belirlenmiş olan temalar dahilinde özetlenir ve yorumlanır. Bu analizde görüşülen katılımcı görüşlerinin çarpıcı bir biçimde yansıtılması amaçlı doğrudan alıntılara sık sık yer verilebilir. Elde edilen bulguların düzenlenmiş ve yorumlanmış haliyle okuyucuya sunulması betimsel analizin amacıdır. Bu sebeple elde edilen veriler, öncesinde sistematik ve açık bir şekilde betimlenir (Yıldırım ve Şimşek, 2005: 324).

Bu çalışmanın araştırma bulgularının analizinde betimsel analiz kullanılmıştır. İşletme sahibi kadın girişimcilerden elde edilen veriler araştırma soruları doğrultusunda yorumlanarak özetlenmiştir.

ARAŞTIRMA BULGULARI

Akçakoca ilçesinde kadın girişimcilere ilişkin yapılan bu çalışmanın bulguları, işletme sahibi kadın girişimcilerin konu ile ilgili kişisel görüşlerini içermektedir. Akçakoca'da girişimcilik kapsamında faaliyet gösteren 23 işletmeden elde edilen veriler, araştırma bulgularının temelini oluşturmaktadır.

Görüşme yapılan girişimci kadınlara ait demografik özellikler ile işletmelerin faaliyet gösterdiği alan ve süreleri tablo 3'deki gibidir.

Tablo 3: İşletmelere Ait Demografik Özellikler ile İşletmelerin Faaliyet Alan ve Süreleri

Kadın Girişimciler	Yaş	Medeni Durum	Eğitim	Meslek	Faaliyet Alanı	Faaliyet Süresi
1.	Katılımcı	41 Evli	Lise	Muhasebeci	İş Sağlığı ve Güvenliği	3 yıl
2.	Katılımcı	34 Dul	Ortaokul	Aşçı	Otel-Pansiyon	1,5 yıl
3.	Katılımcı	46 Evli	Lise	Ev Hanımı	Yöresel Yemek	6 ay
4.	Katılımcı	39 Bekar	Ortaokul	Çaycı	Çay ocağı	3 yıl
5.	Katılımcı	52 Evli	Lise	Esnaf	Kırtasiye	20 yıl
6.	Katılımcı	42 Evli	Lise	Güvenlik	Kozmetik	9 yıl
7.	Katılımcı	50 Evli	Ortaokul	Ev Hanımı	Terzi	10 yıl
8.	Katılımcı	44 Bekar	Lisans	Muhasebeci	Bakkal	20 yıl
9.	Katılımcı	46 Evli	Lise	Ev Hanımı	Kafe	4 yıl
10.	Katılımcı	24 Bekar	Ön lisans	Güzellik Uzmanı	Güzellik Salonu	1,5 yıl
11.	Katılımcı	29 Evli	Lisans	Yönetici	Butik	9 ay
12.	Katılımcı	37 Evli	Lise	Eczacı Teknikeri	Kafe	2 yıl
13.	Katılımcı	29 Evli	Lisans	Muhasebeci	Reklam ve Tanıtım	1 yıl
14.	Katılımcı	38 Bekar	Ön lisans	İnsan Kaynakları	Butik	2 yıl
15.	Katılımcı	35 Evli	Lise	Muhasebeci	Butik	14 ay
16.	Katılımcı	44 Evli	Lise	Memur	Hediyelik Eşya	5 yıl
17.	Katılımcı	52 Evli	Lise	Ev Hanımı	Yöresel Yemek	5 yıl
18.	Katılımcı	49 Evli	İlkokul	Ev Hanımı	Kafe	1 yıl
19.	Katılımcı	43 Dul	İlkokul	Aşçı	Bebe Giyim	1 ay
20.	Katılımcı	55 Evli	Lisans	Öğretmen	Terzi	8 yıl
21.	Katılımcı	55 Evli	Ön lisans	Memur	Terzi	8 yıl
22.	Katılımcı	27 Bekar	Lisans	Halkla İlişkiler	Yurt İşletmeciliği	2 ay
23.	Katılımcı	26 Bekar	Lisans	Kimya Mühendisi	Proje Danışmanlığı	1,5 yıl

Tablo 3'e göre, kadın girişimcilerin 24 ile 55 yaş aralığında olduğu ve 15 katılımcının evli, 6 katılımcının bekar, 2 katılımcının dul olduğu tespit edilmiştir. Eğitim durumları ilkökul, ortaokul, lise, ön lisans ve lisans düzeyindedir. Girişimci olarak kadınların işletmelerini açmadan önceki meslekleri ev hanımlığı, muhasebe, aşçılık, memur, çaycılık, esnaf, öğretmen, halkla ilişkiler, insan kaynakları, kimya mühendisi, yöneticilik, eczacı teknikerliği, güzellik uzmanlığı ve güvenlik görevliliği olarak değişmektedir. Kadın girişimcilerin buldukları faaliyet alanları kafe, terzi, butik, yöresel yemek, proje danışmanlığı, yurt işletmeciliği, bebe giyim, hediyelik eşya, reklam ve tanıtım, güzellik salonu, kozmetik, kırtasiye, bakkal, çay ocağı, otel-pansiyon ile iş sağlığı ve güvenliği olarak değişmektedir. Bu faaliyet alanlarının faaliyet süreleri ise 1 ay ile 20 yıl arasında değişmektedir.

1. Kadın Girişimcilerin Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular

Bu başlık altında kadın girişimcilerin demografik özelliklerine (yaş, eğitim durumu, medeni durum, meslek) ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Kadın girişimciler 24 ile 55 yaş aralığında ve çoğunluğu evli durumdadır. Eğitim durumları çoğunluk olarak, "lise" ve "lisans" düzeyindedir. Girişimci olarak kadınların işletmelerini açmadan önceki meslekleri çoğunlukla, "ev hanımlığı", "muhasebe" ve "aşçılık" üzerinedir.

2. Kadınları Girişimciliğe Yönlendiren Nedenlere İlişkin Bulgular

Bu başlık altında kadın girişimcileri girişimciliğe yönlendiren nedenlere ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Görüşme kapsamında girişimci kadınları girişimciliğe yönlendiren nedenler çoğunlukla, "başarma arzusu", "sürekli çalışma hayatından kaynaklı çalışma isteği", "Akçakoca'da işlettiği birime duyulan ihtiyaç", "para kazanma isteği", "kendi faaliyet alanına ilgi", "aileye destek", "boş durmamak", "aile mesleğini devam ettirme", "devlet desteği", "kendi işini kurma isteği", "eşinin mesleği olması", "Akçakoca'da başka alternatif olmaması", "Akçakoca'ya destek", "merak duygusu", "ekonomik zorluklar", "bağımsız olma isteği", "kendi işinde başarılı olma isteği", "hırslı olma" şeklinde olmuştur. Kadın girişimcilerden 1. katılımcı girişimciliğe yönlendiren nedenleri şöyle belirtmiştir;

"Zaten ben evlendiğimden beri yaklaşık 20 yıldır çalışıyorum. 20 seneden beri inşaat işiyle uğraşıyoruz, benim eşim inşaat mühendisi inşaat firmamız vardı. İnşaat firmamızda hala devam etmekte, daha sonrasında biz bu işi yapalım dedik. Kendi eşim A sınıfı İSG uzmanı, Akçakoca'da da yoktu bu İSG. Hiçbir yerde açılmamıştı. Tek biziz işte Akçakoca'da iş güvenliği. Böyle bir eksiklik vardı. Onu değerlendirelim istedik" (1. Katılımcı, İş Sağlığı ve Güvenliği).

1. Kadın Girişimcilerin Karşılaştıkları Sorunlara İlişkin Bulgular

Bu başlık altında kadın girişimcilerin karşılaştıkları sorunlara ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Girişimci kadınların karşılaştıkları sorunlar çoğunlukla, “kuruluş esnasında yaşanan sorunlar”, “çalıştırılan personelin erkek olması”, “erkek müşterilerle iletişim”, “ev hanımlığından iş hayatına geçişteki sorunlar”, “acemilikten dolayı müşteriyle iletişim ve diyalog sorunları”, “kadın olduğu için çevreden tepki”, “Akçakoca’daki maddi sıkıntılar”, “sermaye yetersizliği”, “personel yetersizliği”, “ev ile işi aynı anda yürütememe”, “ailevi sorunlar”, “aileden destek alamama”, “potansiyel gücün erkeklere göre daha kısıtlı olmasından kaynaklı sorunlar”, “cinsiyet ayrımcılığı”, “deneyimsizlik”, “işletmesinin olduğu alanda tanınmamak” ve “yer seçimi” şeklinde olmuştur. Kadın girişimcilerden 3. katılımcı karşılaştığı sorunları şöyle belirtmiştir;

“Maddi olarak karşılaştığım bir sorun olmadı. Sadece benim ev hanımlığımdan direk işletmeciliğe daha öncesinde bir tecrübem ve deneyimim olmadığı için sadece müşteri ile diyalog, müşteri memnuniyeti ya da müşteriye benim hitabım eksik kalacak mıyım hani aradaki açığı müşteri ile işletmeci arasındaki açığı kapatabilmeyi ama ben onu atlattım çok şükür” (3. Katılımcı, Yöresel Yemek).

2. Kadın Girişimcilerin İşletmeleri İle İlgili Özelliklere İlişkin Bulgular

Bu başlık altında kadın girişimcilerin işletmeleri ile ilgili özelliklere (kendi işinde çalışma süreci, faaliyette bulunulan iş kolu, çalıştırılan personel durumu) ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Girişimci kadınların işletmelerinin faaliyet alanları, “kafe”, “terzi”, “butik”, “yöresel yemek”, “proje danışmanlığı”, “yurt işletmeciliği”, “bebe giyim”, “hediyelik eşya”, “reklam ve tanıtım”, “güzellik salonu”, “kozmetik”, “kırtasiye”, “bakkal”, “çay ocağı”, “otel-pansiyon” ve “iş sağlığı ve güvenliği” olarak değişmektedir. Bu faaliyet alanlarının faaliyet süreleri ise 1 ay ile 20 yıl arasında değişmektedir. İstihdam edilen personel sayıları ise; 1, 2, 3 ve 10 olarak değişmekte, bazı işletmelerde eleman çalıştırılmamaktadır.

3. Kadın Girişimcileri Başarı ve Başarısızlığa İten Unsurlara İlişkin Bulgular

Bu başlık altında kadın girişimcileri başarı ve başarısızlığa iten unsurlara ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Görüşülen girişimci kadınları başarıya iten unsurlar, “Akçakoca’da uzun zamandır yaşıyor olma”, “çalışanlarla ilişkiler”, “azimli ve istekli olma”, “kendine güvenme”, “aile desteği”, “Akçakoca’da tek olduğunu düşünme”, “cesaretli olma”, “erkeklere göre daha düzenli ve tertipli olma”, “kendi işinde deneyimli olma”, “iletişim ve karşılama düzeyleri”, “tanınırlık”, “girişken olma”, “kendini motive etme”, “heves ve başarı odaklı çalışma”, “bilgi ve deneyim sahibi olma”, “girişimci kadınlara verilen destekler” şeklinde olmuştur. Başarısızlığa iten unsurlar, “Akçakoca’nın zor koşulları”, “eğitim seviyesi”, “işyerinin yapısal sorunları”, “çevrenin tepkisi”,

“mevsimsel durgunluk”, “nüfusun az olması”, “başarılı olamama korkusu”, “motive edilmeme”, “kadın olma”, “yeni işletme sahibi olma”, “tanıtım eksikliği”, “işletmenin konumu”, “ücretli çalışma koşullarının daha iyi olduğu düşüncesi” şeklinde olmuştur. Kadın girişimcilerden 2. katılımcı başarısızlığa iten sebeplerini şöyle belirtmiştir;

“Şöyle söyleyeyim okumuş olsaydım, bir bu kadar daha olurdu. Bina yeni olsaydı bunun bir katı daha fazla ileride olurdu. Bunlar başarısızlığa itiyor. Önceden çok zorluk çektiğim için mesela bir şeyleri hep kendim başarmaya çalışıp da kendi emeğimle başardığım için bu haldeyim. Yoksa nerde ilkokulum mesela, ortaokulu bile dışarıdan okudum. Akçakoca’da kız çocukları okutmuyorlardı. Yani bu bizim çalışmamızla bilek gücümüzle yaptığımız. Yaşadıklarımız, hayat tecrübemiz” (2. Katılımcı, Otel-Pansiyon).

4. Kadın Girişimcilerin Bölge Kalkınmasına Sağladıkları Katkılara İlişkin Bulgular

Bu başlık altında kadın girişimcilerin bölge kalkınmasına sağladıkları katkılara ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Girişimci kadınlar bölge kalkınmasına katkıları, “Akçakoca’da yeni bir işletme olması”, “yeni bir iş kolu olması”, “istihdam sağlama”, “müşterilere Akçakoca’yı tanıtmaya”, “müşteri memnuniyeti sağlayarak daha çok müşteri çekme”, “diğer bölgelerden müşteri çekme”, “diğer kadınları teşvik etme”, “çevre illere müşteri gitmesini engelleme”, “halka hizmet”, “yazlık mevsimde turist çekme”, “öğrenci çalıştırarak katkı sağlama”, “daha iyi hizmet sağlama”, “iş gereği en donanımlı makinaların bulunması”, “ekonomik faaliyetlerin canlanması”, “Akçakoca’nın yöresel ürünlerini dışarıdan gelenlere tanıtarak bölge kalkınmasına katkı”, “verilen vergiler ile katkı”, “girişimcilere devlet desteği alarak işletme kurmalarında veya başarılı ar-ge çalışmaları yapmalarına destek olma” şeklinde olmuştur. Görüşme yapılan 2 girişimci kadın ise bölgesel kalkınmaya katkı sağlayamadıkları düşüncesini şöyle dile getirmiştir;

“Akçakoca’ya çok katkı sağladığımı düşünmüyorum. Artık küçük esnafın işinin bittiğini düşünüyorum. Çünkü bizim sattığımız ürünleri diğer marketler de satıyor. Onlar bizim işimizi etkiliyor. Çok büyük bir katkı sağladığımı zannetmiyorum. Bu yüzden de devretmeyi düşünüyorum” (5. Katılımcı, Kırtasiye).

“Bölgesel kalkınmaya katkı sağlayacağız da şu büyük marketler olmasa. Ancak kendimize katkı sağlayabiliyoruz şu an da. Normalde bizim işletmemiz turistik bir işletme olsa daha çok katkı sağlayabilir yani turistik restoranlar olsa daha çok katkı sağlayabilir” (8. Katılımcı, Bakkal).

Bölge kalkınmasına katkı sağladığını düşünen kadın girişimcilerden 2. katılımcı da düşüncesini şöyle dile getirmiştir;

“Nasıl öğrenci geliyor burada öğrencileri ağırlıyorum dışarıdan müşteriler geliyor beni seviyorlar bir kere gelecekken iki kere üç kere geliyorlar. Mesela geçen sene bir müşteriyle konuştuk beyefendi telefon etti üç gün önce illa ki geleyim dedi, dedim ki boş odamız yok. Yok hayır ben sizi görmek istiyorum, sizinle tanışmak istiyorum dedi. İki arkadaşlar iki de eşleri geldiler. Oturduk muhabbet ettik. Akçakoca’yı gezmek istediklerini söylediler. Öğrencilerden birini yanlarına verdim. Akçakoca’yı komple gezdiler. Bu şekilde insanları memnun edip tekrar gelmelerini sağlayabiliyorum. Her şeyin başı hafif bir güler yüz sadece (2. Katılımcı, Otel-Pansiyon).

5. Kadın Girişimcilerin Kendi İşlerini Kurmadan Önceki Uğraşlarına İlişkin Bulgular

Bu başlık altında kadın girişimcilerin kendi işlerini kurmadan önceki uğraşlarına ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Girişimci kadınların işlerini kurmadan önceki uğraşları, “inşaat sektörü”, “tarım”, “pazarçılık”, “ev hanımı”, “kafe”, “güvenlik”, “işini evde yapma”, “öğrenci”, “parti yönetimi”, “yönetici”, “tekniker”, “muhasibe”, “insan kaynakları”, “memur”, “aşçı”, “öğretmen”, “proje danışmanlığı”, “çaycılık” şeklinde olmuştur.

6. Kadın Girişimci Olmanın Avantajları ve Dezavantajlarına İlişkin Bulgular

Bu başlık altında kadın girişimci olmanın avantaj ve dezavantajlarına ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Kadın girişimcilerin girişimci olmalarının avantajları, “sosyal çevre sağlama”, “çalışanlarla daha iyi iletişim kurma”, “ekonomik katkı”, “bağımsızlık”, “güven sağlama”, “cesaret oluşumu”, “aile ortamı sağlama”, “kadınların daha hijyenik ve düzenli olması”, “müşterilerle daha iyi diyalog”, “kendine özgüven sağlama”, “bulunduğu bölge açısından avantaj sağlama”, “öğrencilere destek sağlayabilme”, “bayanlara daha kibar olunması”, “destek alma”, “sosyalleşme”, “topluma katkıda bulunabilme”, “devletin kadın girişimcilere sağladığı katkı” şeklinde olmuştur. En çok üzerinde durulan avantajlar, güven sağlama ve bayanlara daha kibar olunması olarak belirtilmiştir;

“Ben Akçakoca’da hep şunu dedim, mesela gençlerin oturabilecekleri yerler var gençler her yere rahat gidebiliyorlar, ama işte bir 40 yaşında insan hani evet kafeye o da gitmek istiyor ama gençlerin olduğu bir yer ben istedim ki 7/24 herkese hitap edebileyim. Yani bana buraya Hülya teyze diye gelenler var, Hülya abla diye gelenler var, anne olarak abla olarak görenler var. İşte pantolonları yırtılır gelip dikeriz burada, gerektiğinde ağıri kesici isterler. Yani benden çok müşterilere avantajı var. Onlar en azından bir hanımın olduğunu görünce, mesela geçen akşam bir bey geldi Adapazarı’ndan, beni görünce eşini buraya getirebildi. Eşini bana emanet etti. Burada insanlara güvenilirlikte var, bayan olunca daha bir kibar oluyor insanlar. Çocukların anneleri babaları telefon açtıklarında ne-

redesiniz işte Hülya teyzenin oradayız, bu bile bir güven senin ordaysa içimiz rahat diyorlar” (9. Katılımcı, Kafe).

“Aslında çaycılık zor meslek değil çaycılığı zorlaştıran erkeklerimiz zaten, yani nasıl diyeyim çay götürürken adamlar anlamıyor, bayanın elinden çay içmesinin ne demek olduğunu bilmiyor ama yeni yeni öğrettim öğrendiler yani yavaş yavaş. Saygı çerçevesinde herkes öğrenmeye başladı. Güleser Hanım çay getirir misiniz, eskiden çay getirsene diyorlardı” (4. Katılımcı, Çay Ocağı).

Kadın girişimcilerin girişimci olmalarının dezavantajları ise, “konumunu daha işlek yerlere taşıyamama güvensizliği”, “hem eve hem işe yetişme çabası”, “çalışma saatlerinin uzun olması”, “sosyal hayatın olmaması”, “aileye vakit ayıramamak”, “kadın olarak işi büyütememe korkusu”, “işin yorucu olması”, “yoğun stres”, “cinsiyet ayrımcılığı yapan müşteri kitlesi ile karşılaşılan zorluklar” şeklinde olmuştur. En çok üzerinde durulan dezavantajlardan biri kadın olduğu için cesaretin az olduğu olarak belirtilmiştir;

“Yani kendi yelpazende dönebiliyorsun. Daha atılımlı ve başarılı olabilirdim. Yani işletmemi daha merkezlere taşıyabilme cesaretim olabilirdi. Ama tabi ben bayan olduğum için ev hanımlığından buraya yani işletmeciliğe geldiğim için bir adım daha geriye düştüm tabi ki. Bir erkek girişimci olarak olsaydım daha farklı olurdu. O zaman tabi işletmeci olarak daha farklı bir elemanım, bir aşçım farklı bir kadro oluşturulabilirdi” (3. Katılımcı, Yöresel Yemek).

7. Kadın Girişimcilerin Daha Çok Hangi Girişimcilik Faaliyetlerine Yöneldiklerine İlişkin Bulgular

Bu başlık altında kadın girişimcilerin daha çok hangi girişimcilik faaliyetlerine yöneldiklerine ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Girişimci kadınların, diğer girişimci kadınların daha çok hangi girişimcilik faaliyetlerine katıldığı sorusuna cevapları, “pastane”, “gözlemcilik”, “tuhafiye”, “gıda”, “kuaförlük”, “yemek işletmeleri”, “butik”, “kafe”, “ev yemekleri” şeklinde olmuştur. Genel olarak verilen cevap ise kadının her işte çalışabileceği şeklinde olmuştur;

“Benim düşüncem; bence kadın her yerde olmalı. Kadının yapamayacağı iş yok” (16. Katılımcı, Hediyelik Eşya).

“Başarılı olan da var diğer alanlara da zaten bir mahalle pazarımız açıldı. Hiçbir şey bilmeyen kadınlarda kendini orada gösteriyor, hamur açıyor işte gözleme yapıyor. Ne bileyim çiçek ekiyor, bir şeyler ekip onu satıyor, gayet te mutlular” (20. Katılımcı, Terzi).

Araştırmada elde edilen bulgular sonucunda, girişimci kadınların yöneldikleri faaliyet alanları birbirine benzemektedir. Girişimci kadınlar genel olarak; alanlarına duydukları ilgi, aileye destek, ekonomik zorluklar, kendi işini kurma ve bir şeyleri başarma isteklerinden dolayı girişimci olmaya yönelmişlerdir.

İşletmelerinde çalıştırılan personel sayıları mevsimsel olarak değişkenlik göstermektedir. Bazı işletmelerden alınan yanıtlara göre yerel halkın ve Akçakoca'da bulunan öğrencilerin de istihdam edilmesine olanak sağladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Kadın girişimcileri başarıya iten unsurlar genel olarak; azim ve istekli olmaları, aile desteği almaları, işlerinde deneyimli olmaları ve kadınlara verilen destekler olarak değişmektedir. Başarısızlığa iten unsurlar ise; Akçakoca'nın zor koşulları, eğitim seviyeleri, işyerinin yapısal sorunları, çevrenin tepkisi, başarılı olamama korkusu ve cinsiyet ayrımcılığı olarak değişmektedir.

Kadın girişimci olmanın avantajları olarak; sosyalleşme, müşterilerle daha iyi diyalog kurabilme ve ekonomik katkı sağlama olduğu belirtilmiştir. Dezavantajları olarak; çalışma saatlerinin uzunluğu, sosyal hayatın olmaması, aileye vakit ayıramamak, cinsiyet ayrımcılığı yapan müşteri kitlesi ile karşılaşılan zorluklar olduğu belirtilmiştir.

Kadın girişimcilerin bölgesel kalkınmaya katkısının ortaya konulması amacıyla sorulan soruya verilen cevaplar derlendiğinde; istihdam sağlama, yeni bir iş kolu olması, müşterilerin çevre illere gitmesini engelleme, ekonomik faaliyetleri canlandırma ve ürünler ile Akçakoca'yı dışarıdan gelenlere tanıtarak bölgesel kalkınmaya katkı sağlama olarak belirtilmiştir. Bazıları ise bölgesel kalkınmaya, büyük işletmelerin onların yaptığı işi yapmasından ve işletmelerinin turistik bir işletme olmamasından dolayı katkı sağlamadığını belirtmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sosyal ve ekonomik değişim içinde kadın girişimcilerin artmasında, kadınların toplumsal ve ekonomik konumlarının iyileşmesinin etkisi büyük olmuştur. Kadınlar ev dışında da aktif bireyler olarak çalışma hayatına girmektedirler. Ekonomik nedenler, bağımsız olma isteği, eğitim seviyesinin artması, aileye destek, kendi işlerini kurma ve kadınları çalışmaya teşvik eden destekler kadın girişimcilerin artmasında rol oynamıştır. Bununla birlikte kadın girişimciliği ekonomik kalkınma ile birlikte kadınların gelişimleri açısından da etkili olmaktadır. Fakat toplumumuzun yarısını oluşturan kadınların ekonomik açıdan önem arz eden girişimcilik faaliyetlerinde arzu edilen konumda olmaması kadın girişimciliği konusu üzerine daha fazla durulmasını gerektirmektedir (Mert, 2017).

Bu çalışmada, Akçakoca ilçesindeki kadın girişimcilerin bölgesel kalkınmadaki katkıları üzerine odaklanılarak, onların kadın olarak girişimciliğe dair düşünceleri incelenmiş, girişimciliğe yönlendiren nedenler, başarı ve başarısızlık faktörleri, karşılaştıkları sorunlar, kadın olarak girişimci olmanın avantaj ve

dezavantajları analiz edilmiştir. 23 girişimci kadınla yapılan görüşme sonucunda kadınların eğitim durumlarının lise ve lisans düzeyinde olduğu tespit edilmiştir. Yapılan çalışmalara bakıldığında, Türkiye'deki faaliyet gösteren girişimci kadınların eğitim seviyelerinin %61'inin üniversite ya da yüksek lisans olduğu görülmektedir (Ecevit ve Kaptanoğlu, 2015: 12). Diğer bir çalışma olan Arıkan (2016)'ın Bursa ilinde 90 girişimci kadın ile yapmış olduğu çalışmada katılımcıların %67,77'sinin en az lisans mezunu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Tekin (2018)'in Muş ilinde 300 girişimci kadın ile yapmış olduğu çalışmada ise katılımcıların çoğunluğunun lise mezunu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda girişimci kadınlar ile yapılmış olan bu çalışmalar sonucunda Türkiye'deki girişimci kadınların eğitim durumlarının birbirine yakın olduğu tespit edilmiştir.

Medeni durumlarına bakıldığında ise, girişimci kadınların çoğunluğu evli olarak görülmektedir. Bu anlamda da Akçakoca ilçesinde girişimciliğin bekarlara göre evlilerde daha fazla olduğu görülmektedir. Girişimci kadınların faaliyet alanlarına bakıldığında girişimci kadınların daha çok yiyecek sektörü ve giyim üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Tulan ve Türko (2018)'nin Erzurum ilinde kadın girişimcilere yönelik yapmış oldukları çalışmada katılımcıların faaliyet alanları %22,5'i kuaför, %22,0'si konfeksiyon satışı, %16,0'sı lokanta, pastane, kafe, %13,5'u çeyiz üretimi işletmeciliği yapmaktadır. Bu bağlamda yoğunlaştıkları faaliyet alanlarının bölgenin ihtiyaç durumuna göre değişiklik gösterdiği sonucuna ulaşılabileceği söylenebilir.

Girişimci kadınlar Akçakoca'nın bölge kalkınmasına; kurmuş oldukları işletme ve sağladıkları istihdam ile gelen müşterilerine bölgelerini tanıtarak, çevre illere mevcut müşteri potansiyellerini göndermeyerek ve diğer kadınları da girişimciliğe teşvik ederek katkı sağlayabildikleri sonucuna ulaşılmıştır. Bölge ekonomisinin kalkınmasına ve büyümesine katkı sağlayan bu girişimci kadınlar ekonomik şartlarla birlikte çevresel etkilerden kaynaklanan birçok sorunla karşı karşıya gelmektedirler. Bu sorunlar genel olarak; ailevi sorunlar, cinsiyet ayrımcılığı, deneyimsizlik, ev hanımlığından iş hayatına geçişteki sorunlar, kuruluş esnasında yaşanan sorunlar, sermaye yetersizliği, Akçakoca'daki maddi sıkıntılar şeklinde olmaktadır. Taşlıyan vd. (2016)'nin Kahramanmaraş'ta 100 girişimci kadın üzerine yapmış oldukları araştırmada, kadınların işlerini kurarken kiralardan yüksek olması ve sermaye temini konularında sorunlar yaşadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Tulan ve Türko (2018)'nin Erzurum'da 200 kadın girişimci üzerine yapmış oldukları araştırmada; aile ve yakın çevrelerinin olumsuz baskılarını hissetme, finansal kaynak bulma, bürokratik işlemler, finansal hesaplar, pazarlama, çalışanları yönetme, satış fiyatlarını belirleme, ev kadını sorumluluklarını aksatma, kadın oldukları için önyargılı tutumlara ve ayrımcılığa maruz kalma konularında sorunlar yaşadıkları tespit edilmiştir.

Benzer çalışmalara bakıldığında girişimci kadınların sorunlarının birbiriyle örtüştüğü söylenebilir. Girişimci kadınların bölge ekonomisine daha fazla katkı sağlamaları bu sorunlara getirilebilecek çözüm önerileri ile gerçekleşebilecektir.

Kadın girişimcilerin kuruluş esnasında yaşadıkları sermaye sorunu ile ilgili bir durum yaşamamaları için kadın girişimcilere yönelik teşvik ile ilgili bilgilendirilmelerin daha fazla yapılması gerekmektedir. Kadın girişimcilerin ev hayatından iş hayatına geçiş sürecinde oluşan kendine güvensizlik, deneyimsizlik, cesaretsizlik gibi konuların verilen eğitimlerle önüne geçilerek engellenmesi sağlanabilir. Bununla ilgili kurslar ve sertifika programları yürütülebilir. Bu konularda Ticaret Sanayi Odası ile Esnaf ve Sanatkarlar Odasının duyarlı olması gerekmektedir. Araştırma sonuçlarında girişimci kadınların karşılaştıkları sorunlardan biri personel yetersizliği olarak tespit edilmiştir. Arslan ve Toksoy (2017)'un da belirttiği gibi uygun eleman temini sorunu işletmelerin kuruluşu ve başarılı bir şekilde yürütülmesinde hayati bir önem taşımakta olup, meslek liseleri ve üniversiteler aracılığı ile uzmanlık alanlarına göre eleman yetiştirilmesinin teşvik edilmesi gerekmektedir. Araştırma sonuçlarında girişimci kadınların karşılaştıkları sorunlardan biri ev ile işi aynı anda yürütmemeye olarak tespit edilmiştir. Barış ve Aşkın (2016)'ın da belirttiği gibi ev ve işleri arasında denge kuramayan kadınların sorumluluğunda bulunan çocuk, hasta ve yaşlı bakım gibi görevler için, erkeklerin de eşit katılımını gerektiren kamusal hizmetler yaygınlaştırılmalıdır. Ayrıca yerel yönetimler de çocuk ve yaşlı bakım hizmetlerinde sorumluluklar üstlenmelidir. Akçakoca'da bulunan kadın girişimcilerin bölgenin yerel gazetesinde topluluk oluşturularak tanıtılmaları ile motivasyon sağlanabilir. Diğer kadınlara da teşvik olunması açısından bu konuda yapılacak çalışmaların çeşitlendirilmesi büyük önem arz etmektedir.

Akçakoca ilçesinde faaliyet gösteren kadın girişimcileri konu alan benzer bir çalışmaya rastlanmamıştır. Araştırmanın sonuçları bölge düzeyinde kadın girişimciliğinin desteklenmesi amacıyla yapılacak çalışmalara katkıda bulunacaktır.

Bu çalışma sınırlı bir örneklem ve kısıtlı bir zaman diliminde gerçekleştirilmiştir. Çalışma il bazında gerçekleştirildiğinde kadın girişimcilerin bölge kalkınmasına katkısının daha geniş bir boyutta incelenebileceği düşünülmektedir. Ayrıca bu çalışmanın bölgedeki girişimci kadınları konu alan başka çalışmalara öncülük etmesi beklenmektedir.

KAYNAKÇA

- Arıkan, C. (2016). Kadın Girişimcilikte Başarı ve Başarıyı Etkileyen Faktörler: Bursa Örneği. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 14 (3), 138-156.
- Arslan, K. (2002). Üniversiteli Gençlerde Mesleki Tercihler ve Girişimcilik Eğilimleri. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 1 (6), 1-11.
- Arslan, F. (2015). *Bölgesel Kalkınmada Kadın Girişimciliği: Bitlis Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Siirt Üniversitesi, Siirt.
- Aslan, Ş. ve Atabey, A. (2007). Küresel Rekabette Kadın Girişimcilerin Rolü ve Türk Kadın Girişimci Tipolojisi. *Khazar Journal of Humanities and Social Sciences*, 12 (1-2), 1-17.
- Arslan, K. ve Toksoy, D. M. (2017). Türkiye’de Kadınları Girişimciliğe Yönelten Faktörler Karşılaştıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Girişimcilik Dergisi*, 1 (1). 123-148.
- Aytaç, Ö. ve İlhan, S. (2007). Girişimcilik ve Girişimci Kültür: Sosyolojik Bir Perspektif. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (18), 101-120.
- Ballı, A. (2017). Girişimcilik ve Girişimci Tipolojileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4 (29), 143-166.
- Barış, S. ve Aşkın, Ö. E. (2016). Tokat Yerel İşgücü Piyasasında Kadın Girişimciler: İstihdama Katılım Özellikleri ve Sorunları. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9 (4), 1-20.
- Bedük, A. (2005). Türkiye’de Çalışan Kadın ve Kadın Girişimciliği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (12), 106-117.
- Bozkurt, Ö., Kalkan, A., Koyuncu, O. ve Alparıslan, A. (2012). Türkiye’de Girişimciliğin Gelişimi: Girişimciler Üzerinde Nitel Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (15), 229-247.
- Can, Y. ve Karataş, A. (2007). Yerel Ekonomilerde Kalkınmanın İtici Gücü Olarak Kadın Girişimcilerin Rolü ve Mikro Finansman: Muğla İli Örneği. *Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F. Dergisi Yerel Ekonomiler Özel Sayısı*, 2007 (3), 251-261.
- Çabuk, S., Südaş, H. ve Araç, S. (2015). Kadın Girişimcilerin İş Yaşam Süreçlerinin İncelenmesi: Adana İlindeki Girişimciler Üzerine Bir Uygulama. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12 (31), 423-441.
- Döm, S. (2008). *Girişimcilik ve Küçük İşletme Yönetimi* (2. Bs.). Ankara: Detay Yayıncılık.

- Ecevit, Y. ve Kaptanoğlu, Y. İ. (2015). *Kadın Girişimciler Araştırması*. 30 Nisan 2018 tarihinde https://assets.garanti.com.tr/assets/pdf/tr/diger/us201_garanti_kadin_girisimciler_rapor_20150625.pdf adresinden erişildi.
- GİSEP (Türkiye Girişimcilik Stratejisi ve Eylem Planı 2015-2018) 06 Mayıs 2018 tarihinde http://www.kosgeb.gov.tr/Content/Upload/Dosya/Mali%20Tablolar/Gisep_2015-2018_TR.pdf adresinden erişildi.
- Göküş, M, Özdemiray, M. ve Göksel, S. Z. (2013). Bölgesel Kalkınmada Kadın Girişimciliğinin Önemi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (29), 87-97.
- Gül, M. ve Gül, K. (2018). Balıkesir İlinde Kadın Girişimci Profili ve Sorunları: Yiyecek Sektöründe Bir Uygulama. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (56), 82-96.
- Güney, S. (2006). Kadın Girişimciliğine Genel Bir Bakış. *ÇOMÜ Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 1 (1), 25-43.
- Güreşçi, E. (2014). Girişimcilik Eğilimi Üzerine Bir Araştırma: İspir Hamza Polat MYO Örneği. *ÇOMÜ Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 9 (1), 23-38.
- Halis, M. (2009). Temel İşletmecilik Kavramları ve Turizm. Burhanettin Zengin ve Şehnaz Demirkol (Ed.) *Turizm İşletmeleri* (21-44). İstanbul: Değişim Yayınları.
- İlter, B. (2008). *Girişimcilik Sürecinde Kadın Girişimcilerin Karşılaştıkları Sorunların Analizi: Kağider Örneği*. Doktora Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar.
- Kâhya, C. ve İmamoğlu, K.İ. (2013). Sosyo-Demografik Özellikler ve Girişimcilik İlişkisinin Yerel Kalkınma Bağlamında Değerlendirilmesi (Bayburt İli Örneği). *Akademik Bakış Dergisi*, (38), 1-14.
- Kapu, H, Tutar, H. ve Özyakışır, D. (2012). *Sivil Toplum, Girişimcilik ve Ekonomik Kalkınma*. Ankara: Savaş Yayınevi.
- Kaptan, S. (1998). *Bilimsel Araştırma ve İstatistik Teknikleri* (Geliştirilmiş 11. Bs.). Ankara: Tekışık Web Ofset.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel Araştırma Yöntemi* (15. Bs.). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Karadeniz, E. (2017). Türkiye’de Kadın Girişimciler. *Yeditepe İktisat* (2017), 1-7. 06 Mayıs 2018 tarihinde http://iibf.yeditepe.edu.tr/sites/default/files/ikt_ekonomiotlari2.pdf adresinden erişildi.
- Karğın, M, Aktaş, H. ve Gökbnar, R. (2018). Üniversitelerde Sosyal Girişimcilik: Fırsatlar ve Öneriler. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, 25 (1), 155- 170.

- Keskin, S. (2014). Türkiye’de Kadın Girişimcilerin Durumu. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 9 (1), 71-94.
- Küçük, O. (2005). *Girişimcilik ve Küçük İşletme Yönetimi* (2. Bs.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Küçükaltan, D. (2009). Genel Bir Yaklaşımla Girişimcilik. *ÇOMÜ Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 4 (1), 21-28.
- Memiş, H., Paksoy, M. ve Paksoy, S. (2007), Bölgesel Kalkınmada Kadın Girişimciliğinin Önemi: GAP Bölgesinde Bir Araştırma. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 2 (2), 137-152.
- Mert, S. İ. (2017). Ev Hanımlarının Girişimciliği: Gaziantep İlinde Nitel Bir Araştırma. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7 (İktisat Özel Sayısı), 63-78.
- Muzaffar, H. (2011). *Dinamik Çevrede Girişimci Odaklılık, Dinamik Kabiliyetler ve İşletme Performansı Arasındaki İlişki*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Önce, A., Marangoz, M. ve Erboy, C. (2014). Ekonomik Büyüme ve Kalkınmada Girişimciliğin Rolü ve Önemi. O. Sarı (Ed.). *International Conference On Eurasian Economies: 1-3 Temmuz 2014- Macedonia: Bildiriler* (862-872). Macedonia: Beykent University.
- Özkul, G. ve Dulupçu, M. A. (2007). Kişisel Gelişimin Girişimci Tipleri Üzerine Etkisi: Antalya-Isparta İllerinde Bir İnceleme. *ÇOMÜ Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 2 (2), 67-92.
- Parsova, G. ve Eroğlu, D. (2017). Kır Kökenli Kadın Girişimciliğinin Ekonomik Şiddet ve Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Analizi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (31), 153-166.
- Perktaş, E. (2014). Bölgesel Kalkınma Özelinde Girişimciliğin Ekonomik Kalkınma Sürecindeki Rolü. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2 (7), 472-486.
- Sevinç, A. ve Eren, T. (2016). Bölgesel Kalkınma ve Girişimcilik: Ahiler Kalkınma Ajansı Örneği. *Ekonomi, İşletme, Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 2 (1), 1-22.
- Soysal, A. (2010). Türkiye’de Kadın Girişimciler: Engeller ve Fırsatlar Bağlamında Bir Değerlendirme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65 (1), 83-114.
- Şahin, E. (2006). *Kadın Girişimcilik ve Konya İlinde Kadın Girişimcilik Profili Üzerine Bir Uygulama*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

- Taşlıyan, M, Hırlak, B, Çiftçi, E. G. ve Fidan, E. (2016). Kahramanmaraş'taki Kadın Girişimcilerin Özellikleri, Girişimci Olma Nedenleri ve Karşılaştıkları Sorunlar. *I. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu: 13-15 Ekim 2016* (2522-2540). Elazığ: Asos Yayınları.
- Tekin, Z. (2018). Muş İlinin Kadın Girişimcilik Eğilimini Belirlemeye Yönelik Bir Pilot Araştırma. *Business & Management Studies: An International Journal*, 6 (1), 149-165.
- Tekin, M. (2009). *Girişimcilik ve Küçük İşletme Yöneticiliği*. (Yenilenmiş 8. Bs.). Ankara: Günay Ofset.
- Tulan, D. ve Türko, S. E. (2018). Kadın Girişimciliği: Erzurum İlinde Bir Uygulama. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (FESA)*, 3 (1), 285-306.
- Yağcı, F. ve Bener, Ö. (2005). Girişimci Kadınların Demografik ve Genel Karakteristikleri İle Kadın Girişimciliğe Motive Eden Faktörler. *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, (33), 85-100.
- Yalman, İ. ve Gündoğdu, Ö. (2014). Kadın Girişimciliği ve Bölgesel Kalkınma: TR72 (Kayseri, Sivas, Yozgat) Bölgesinde Uygulama. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 9 (1), 39-70.
- Yaşar, F. (2017). *Düzce İlinde Girişimcilik Profilinin Belirlenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Düzce Üniversitesi, Düzce.
- Yetim, N. (2002). Sosyal Sermaye Olarak Kadın Girişimciler: Mersin Örneği. *Ege Academic Review*, 2 (2), 79-92.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (Genişletilmiş 5. Bs.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

MÜLKİYETİ YATIRIMCI TAZMİN MERKEZİ'NE İNTİKAL EDEN SERMAYE PİYASASI ARAÇLARINA İLİŞKİN OLARAK HAK SAHIPLERİNE YAPILACAK ÖDEME TUTARLARI NASIL HESAPLANIYOR?

How is the Amount to be Paid to the Beneficiaries
Calculated Regarding the Capital Markets
Instruments of Which the Possession is
Transferred to the Investor Compensation Center?

Gönderim Tarihi: 09.03.2018

Kabul Tarihi: 08.06.2018

Doi: 10.31795/baunsobed.437745

Nurcan ÖCAL*
Öykü ÖCAL**

ÖZ: Sermaye piyasası araçlarının fiziken bastırılmasından vazgeçilerek, hak sahipleri arasında kayden elektronik ortamda izlenmesi şeklinde özetleyebileceğimiz kaydıleştirme süreci, Türkiye'de Sermaye Piyasası Kurulu tarafından yapılan düzenlemelerle başlamış, 6362 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu'nun 13'üncü maddesinde konuya ilişkin düzenlemelere yer verilmiştir. Anılan Kanun maddesinin dördüncü fıkrası Anayasa Mahkemesi tarafından kısmen iptal edilmiş olup iptal kararı öncesinde iptal edilen hükme istinaden, kayden izlenmeye başlandığı tarihi izleyen yedinci yılın sonuna kadar teslim edilmediği için, mülkiyeti Yatırımcı Tazmin Merkezi (YTM¹)'ne intikal eden sermaye piyasası araçlarına ilişkin olarak, 07.09.2016 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan Yönetmelik uyarınca YTM tarafından hak sahiplerine ödeme yapılmaya başlanmıştır. Süresi içinde kaydıleştirme işlemlerini yerine getirmediği için sahip oldukları fiziki sermaye piyasası araçlarının mülkiyeti mülga kanun hükmü uyarınca YTM'ye intikal etmiş olanlar için yatırımcılar iade talebinde bulunabileceklerdir. Yapılacak ödeme tutarlarının hesaplanmasına ilişkin usul ve esaslar temelde

¹ Dr./Başuzman, Sermaye Piyasası Kurulu, Yatırımcı Tazmin Merkezi, nurcan.ocal@yahoo.com, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-5870-2844

^{**} Avukat, GSG Hukuk, Vergi ve Gümrük Uyuşmazlıkları Bölümü, oyku.ocal@gsgghukuk.com, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-0047-5597

¹ Yatırımcı Tazmin Merkezi; yatırım kuruluşlarının, yatırım hizmet ve faaliyetinden kaynaklanan nakit ödeme veya sermaye piyasası araçları teslim yükümlülüklerini yerine getirememeleri hâlinde, Kurul tarafından 6362 sayılı SPKn çerçevesinde alınan tazmin kararını yerine getirmek amacıyla kurulmuş olan kamu tüzel kişiliğini haiz bir kuruluştur.

aynı olmakla birlikte, sermaye piyasası araçlarının YTM tarafından mevzuat uyarınca satılıp satılmadığı yanında fiziki payların ihraç yılı, üzerinde bulunan kuponlar, ilgili şirket tarafından yapılan sermaye artırımları ve kâr payı dağıtımları gibi çok sayıda hususun dikkate alınması ve hesaplamaların her somut olay bazında ayrı ayrı değerlendirilmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hisse Senedi, Kaydileştirme, Menkul Kıymet, Sermaye Piyasası Aracı, Yatırımcı Tazmin Merkezi.

ABSTRACT: Dematerialisation, in which securities are trading as a dematerialized form without certificates, started in Turkey with the regulations of Capital Markets Board and relevant provisions are stated under Article 13 of Capital Markets Law numbered 6362. Fourth paragraph of the Article is partially repealed by Constitutional Court. Concerning the securities of which the ownership is transferred to Investor Compensation Center (ICC²) since they are not delivered until the end of seventh year following the date they have started to be traded in dematerialized form prior to the repeal as per the provision in question; payments have been started to be made to beneficiaries by ICC according to the Regulation published under Official Gazette dated September 07, 2016. Investors; of whom the possession of the physical securities was transferred to ICC since the dematerialization process have not been completed in due time may demand for payback. Although the procedures/ principals regarding the calculation of the amount to be paid are basically similar; whether the shares have been sold by ICC or not shall be taken into consideration beside issuance year of the physical shares, relevant coupons, realized capital increases and dividend pay-outs. Accordingly, calculations should be carried-out separately for each specific case.

Keywords: Common Share, Dematerialization, Security, Capital Markets Instruments, Investor Compensation Center.

GİRİŞ

Sermaye piyasası araçları, 30.12.2012 tarih ve 28513 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 6362 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu’nda (“SPKn” veya “Kanun”) tanımlanmıştır. Bu araçlar; menkul kıymetler ve türev araçlar ile yatırım sözleşmeleri de dâhil olmak üzere Sermaye Piyasası Kurulu (“Kurul”) tarafından bu kapsamda olduğu belirlenen diğer araçlardır.

² Investor Compensation Center; is a public legal entity established with the purpose of executing compensation decisions taken by the Board pursuant to the Capital Markets Law numbered 6362 in cases where investment firms fail to fulfil their obligations on cash payment and delivery of capital market instruments arising from investment services and activities.

Tanımda geçen “Menkul Kıymet” kavramı ise aynı Kanun’da tanımlandığı üzere; para, çek, poliçe ve bono hariç olmak üzere; 1) Paylar, pay benzeri diğer kıymetler ile söz konusu paylara ilişkin depo sertifikalarını, 2) Borçlanma araçları veya menkul kıymetleştirilmiş varlık ve gelirlere dayalı borçlanma araçları ile söz konusu kıymetlere ilişkin depo sertifikalarını ifade etmektedir.

Kaydileştirme ise sermaye piyasası araçlarının, fiziki olarak kâğıt üzerine basılmasından vazgeçilmesi ve bu araçlara karşılık gelmek üzere elektronik ortamda kayıtlar oluşturulmasıdır (Ünal, 2011: 227). Diğer bir deyişle; fiziki sermaye piyasası araçlarının imha edilmesi ve imha edilen bu senetlere karşılık elektronik ortamda kaydi sermaye piyasası aracı oluşturulması işlemine kaydileştirme denilmektedir.

Fiziki olarak menkul kıymet basılması uygulamasından vazgeçilmesi ile bu uygulamanın getirdiği maliyetler ve riskler bertaraf edilmekte ve bununla birlikte hak sahipliği bilgilerinin doğru ve güncel olarak tutulması ve takas/saklama sisteminin etkin ve güvenilir çalışması sağlanmaktadır.

Ülkemizde, menkul kıymetlerin saklanması hizmeti, başlangıçta aracı kuruluşlar tarafından verilmiş olmakla birlikte (Manavgat, 1996: 129); Kurul tarafından yapılan düzenlemelerle, menkul kıymetlerin kayden saklanmasına ve izlenmesine ilişkin süreç başlamıştır.

28.11.2005 tarihinde İstanbul Takas ve Saklama Bankası A.Ş. nezdinde Müşteri İsmine Saklama Sistemi’nde fiziken saklanmakta olan tüm hisse senetleri iptal edilerek, bu hesap kayıtları Merkezi Kayıt Kuruluşu A.Ş. (“MKK”) tarafından devralınmış ve pay senetleri MKK’da kayden hak sahibi bazında izlenmek suretiyle kaydi sisteme geçilmiştir. Bu tarih itibariyle pay senetleri artık sadece MKK nezdinde izlenmektedir. Yine bu tarih itibariyle Borsa İstanbul A.Ş.’de (“Borsa”) alım-satımı yapılacak pay senetlerinin takasında sadece kaydi pay senetleri kabul edilmektedir. Pay senetlerinin kaydileştirme tarihinden sonra yapılan tüm bedelli ve bedelsiz sermaye artırımlarında artık fiziki senet basım ve teslimi yapılmamakta sadece kaydi pay ihracı söz konusu olmaktadır. Likit fonlar dışındaki yatırım fonlarının kaydi sisteme dahil edilmesi işlemleri 31.12.2005 tarihinde, likit fonların katılma belgelerinin işlemleri ise 31.03.2006 tarihinde tamamlanmıştır.

Özetle; 28.11.2005 tarihine kadar geleneksel kıymetli evrak hukukunun ve fiziki sistemin hukuken varlığını devam ettirdiği, bu tarihten sonra ise Kurul’un 43/1318 sayılı kararı çerçevesinde Borsa’da işlem gören hisse senetlerinin kayden izlenmesi görevinin MKK tarafından yerine getirildiği söylenebilecektir (spk.gov.tr/Sayfa/Dosya/74, 15.12.2017).

Halihazırda yürürlükte bulunan, 6362 sayılı SPKn’nun 13’üncü maddesinde sermaye piyasası araçlarının kaydileştirilmesine ilişkin düzenlemelere yer verilmiştir.

31.12.2012 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan 6362 sayılı SPKn’nun “Sermaye piyasası araçlarının kaydileştirilmesi” başlıklı 13’üncü maddesi (yayım tarihi itibarıyla) hükmü aşağıdaki gibidir:

“MADDE 13 – (1) Sermaye piyasası araçlarının senede bağlanmaksızın elektronik ortamda kayden ihracı esastır. Kurul, kayden ihraç edilecek sermaye piyasası araçlarını ve kayden izlenecek hakları belirler; türleri ve ihraççıları itibarıyla kaydileştirmesine, kayıtların tutulmasına ve üyelik şartlarını kaybeden ihraççıların paylarının kayden izlenmesinin sona erdirilmesine ilişkin usul ve esasları düzenler.

(2) Kaydi sermaye piyasası araçları, nama veya hamiline yazılı olmalarına bakılmaksızın isme açılmış hesaplarda izlenir. Kurul, sermaye piyasası aracının türüne ve ihraççısının veya MKK üyesinin niteliğine göre sermaye piyasası araçlarının hak sahibi ismine hesap açılmaksızın hesapların toplu olarak tutulmasına karar verebilir.

(3) Kaydi sermaye piyasası araçlarına ilişkin haklar, MKK tarafından izlenir. Kayıtlar, MKK tarafından oluşturulan elektronik ortamda, bu kuruluşun üyelerince tutulur.

(4) Kaydileştirilmesine karar verilen sermaye piyasası araçlarının Kurulca belirlenen esaslar çerçevesinde teslimi zorunludur. Teslim edilen sermaye piyasası araçları kendiliğinden hükümsüz hâle gelir. Teslim edilmeyen sermaye piyasası araçları ise kaydileştirilme kararından sonra borsada işlem göremez, aracı kurumlarca bu sermaye piyasası araçlarının alım satımına aracılık edilemez ve katılma belgelerinin geri alımı yapılamaz. Kayden izlenmeye başladığı tarihi izleyen yedinci yılın sonuna kadar teslim edilmeyen sermaye piyasası araçları YTM’ye intikal eder. Bunların üzerindeki sınırlı aynı haklar kendiliğinden sona ermiş sayılır. Bunlar YTM’nin hesabına geçmesinden itibaren üç ay içinde satılır

(5) Kayden izlenen sermaye piyasası araçları üzerindeki hakların üçüncü kişilere karşı ileri sürülebilmesinde, MKK’ya yapılan bildirim tarihi esas alınır.

(6) Payların devrinin, 6102 sayılı Kanunun ilgili hükümleri çerçevesinde ortaklıklar tarafından pay defterine kaydında, ilgililerin başvurusuna gerek kalmaksızın MKK nezdinde izlenen kayıtlar esas alınır.

(7) Kayden izlenen sermaye piyasası araçlarına ilişkin tedbir, haciz ve benzeri her türlü idari ve adli talepler münhasıran MKK’nın üyeleri tarafından yerine getirilir. İlgili kanunlar uyarınca elektronik ortamda tebligatı yapılan alacakların takip ve tahsiline ilişkin hükümler saklıdır.”

Yukarıda da belirtildiği üzere; hisse senetlerinin, ilk olarak 28.11.2005 tarihinden itibaren kayden izlemesine karar verildiği dikkate alındığında, anılan Ka-

nun hükmü uyarınca bu tarihi izleyen yedinci yılın sonuna, diğer bir ifade ile 31.12.2012 tarihine kadar kaydileştirilmek üzere teslim edilmeyen hisse senetleri ilk olarak bu tarihte hukuken YTM'nin mülkiyetine geçmiştir. Bunlardan aktif bir piyasası bulunanlar YTM tarafından ilgili tarihte yürürlükte bulunan mevzuat uyarınca satılmıştır. Yedi yılı daha sonraki bir tarihte dolduran hisse senetleri ile yatırım fonu katılma payları ise yedi yılın sona erdiği tarihte YTM'ye intikal etmiş ve benzer şekilde satılmıştır.

Bununla birlikte, söz konusu maddenin dördüncü fıkrasının *"...ve katılma belgelerinin geri alımı yapılamaz. Kayden izlenmeye başladığı tarihi izleyen yedinci yılın sonuna kadar teslim edilmeyen sermaye piyasası araçları YTM'ye intikal eder. Bunların üzerindeki sınırlı aynı haklar kendiliğinden sona ermiş sayılır. Bunlar YTM'nin hesabına geçmesinden itibaren üç ay içinde satılır."* kısmı Anayasa Mahkemesi'nin 12.11.2015 tarih ve 29530 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 22.10.2015 tarih ve E.2015/29, K.2015/95 sayılı kararıyla Anayasa'nın 13'üncü ve 35'inci maddelerine aykırılık teşkil ettiği gerekçesiyle iptal edilmiştir.

Anayasa Mahkemesinin iptal kararı sonrası kaydileştirme uygulaması devam etmekle birlikte, süresi içinde kaydileştirilmeyen sermaye piyasası araçlarının YTM'ye intikali ve satışı uygulaması son bulmuştur. Diğer bir ifade ile, iptal kararı tarihinde henüz yedi yıllık süre sona ermediğinden YTM'ye intikal etmemiş olan fiziki sermaye piyasası aracı sahipleri, yeni bir düzenleme yapılmaması halinde, artık bu süre ile sınırlı olmaksızın söz konusu kıymetlerin adlarına kaydileştirilmesi talebiyle ihraççı şirketlere başvurabileceklerdir.

İptal edilen SPKn hükümleri uyarınca YTM'ye intikal eden sermaye piyasası araçlarının hak sahiplerine iadesini/ödenmesini teminen; 26.04.2016 tarih ve 29695 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan *"65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Gücsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun"* ile 6362 sayılı SPKn'na aşağıda verilen *"Mülkiyeti YTM'ye intikal eden sermaye piyasası araçlarının hak sahiplerine yapılacak ödemelere ilişkin usul ve esaslar"* başlıklı Geçici Madde 10 eklenmiştir.

"Geçici Madde 10- (1) Kayden izlenmeye başlandığı tarihi izleyen yedinci yılın sonuna kadar teslim edilmediği için mülkiyeti YTM'ye intikal etmiş olan sermaye piyasası araçlarının iadesi ile satışlarının yapılmış olması hâlinde bunların bedellerinin ödenmesi talebiyle yapılacak başvuruların ve başvuru üzerine hak sahiplerine YTM tarafından yapılacak ödemelerin usul ve esasları, hak sahiplerince teslim edilecek sermaye piyasası araçlarının iptal ve imha esasları ile ihraççıların bu başvurulara ilişkin yükümlülükleri Kurulca belirlenir. Şu kadar ki, YTM'ye intikal eden sermaye piyasası araçlarından; ilgili mevzuat uyarınca satışı yapılmamış olanlar aynen; satışı yapılmış olanlar ise, Kurulca belirlenen

esaslar çerçevesinde hesaplanacak satış tutarları üzerinden nakden ödenir. Yapılacak ödemelerde, ilgili tutarın 4749 sayılı Kanununun 12 nci maddesi çerçevesinde değerlendirilmesi sonucu YTM tarafından fiilen elde edilen getirinin ödenecek tutara isabet eden nemaları esas alınır. Bu madde uyarınca yapılacak ödemelere ilişkin işlemler ve bu işlemlerle ilgili oluşturulacak kayıtlar ve düzenlenecek kâğıtlar damga vergisinden müstesnadır."

Anılan Geçici Madde 10 hükmüne dayanılarak "6362 Sayılı Sermaye Piyasası Kanununun 13 üncü Maddesinin Dördüncü Fıkrasının Kısmen İptali Üzerine Yatırımcı Tazmin Merkezi Tarafından Yatırımcılara Yapılacak Ödemelere İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik" ("Yönetmelik") hazırlanmış ve söz konusu Yönetmelik 07.09.2016 tarih ve 29824 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Mevcut durumda YTM tarafından anılan Yönetmelik kapsamında fiziki pay ve yatırım fonu katılma payı sahiplerine ödemelere başlanmış olup, Yönetmelik uyarınca fiziki sermaye piyasası aracı sahipleri 07.09.2026 tarihine kadar iade talebi ile YTM'ye başvurabilecektir. Bu noktada hak sahiplerine YTM tarafından yapılacak ödeme tutarının nasıl hesaplandığı/hesaplanacağı hususu önem arz etmektedir.

İşbu makalenin konusunu SPKn'nun 13'üncü maddesinin dördüncü fıkrasının Anayasa Mahkemesi tarafından kısmen iptali öncesinde kayden izlenmeye başlandığı tarihi izleyen yedinci yılın sonuna kadar teslim edilmediği için mülkiyeti YTM'ye intikal eden sermaye piyasası araçlarına ilişkin olarak YTM tarafından hak sahiplerine yapılacak ödemelerin hesaplama usul ve esasları oluşturmaktadır.

MÜLKİYETİ YTM'YE İNTİKAL EDEN SERMAYE PİYASASI ARAÇLARINA İLİŞKİN ÖDEMELERİN HESAPLANMASI

Yönetmelik'in, "Başvuru" başlıklı 4'üncü maddesinin birinci fıkrası; "Kayden izlenmeye başlandığı tarihi izleyen yedinci yılın sonuna kadar teslim edilmediği için mülkiyeti YTM'ye intikal eden sermaye piyasası araçlarından; ilgili mevzuat uyarınca satışı yapılmamış olanlar 8'inci maddede belirtilen esaslar çerçevesinde aynen, satışı yapılmış olanlar ise 9'uncu maddedeki esaslar çerçevesinde belirlenen satış tutarları dikkate alınarak, 10'uncu maddede belirtilen nemaları ile birlikte, YTM'ye başvuran hak sahiplerine EK-1'de yer alan taahhütname ve ibraname alınmak kaydıyla ödenir." hükmünü haizdir.

Yönetmelik'in 8'inci maddesinde YTM tarafından satışı yapılmamış sermaye piyasası araçlarına ilişkin ödemelere, 9'uncu maddesinde YTM tarafından satışı yapılmış olan sermaye piyasası araçlarına ilişkin ödemelere ve 10'uncu

maddesinde ise iade edilecek nema tutarlarına ilişkin açıklamalara yer verilmiştir. Anılan Yönetmelik maddeleri çerçevesinde mülga Kanun hükmü uyarınca mülkiyeti YTM'ye intikal eden pay ve/veya yatırım fonu katılma payları;

1) Satılmamış ise;

- a) Fiziki pay ve/veya yatırım fonu katılma payı aynen,
- b) Paylar için;
  - i) Varsa iade tarihine kadar hesaplanan bedelsiz paylar aynen,
  - ii) Kâr payı tutarları (2308 sayılı Kanun kapsamında Hazine'ye intikal edenler³ hariç) nakden,
  - iii) Kâr payı tutarlarına ilişkin hesaplanacak nema nakden,

2) Satılmış ise;

- a) Fiziki pay ve/veya yatırım fonu katılma payı satış bedeli, hesaplanacak neması ile birlikte nakden,
- b) Paylar için;
  - i) Varsa satış tarihine kadar hak edilen bedelsiz payların satış tutarları nakden,
  - ii) Kâr payı tutarları (2308 sayılı Kanun kapsamında Hazine'ye intikal edenler hariç) nakden,
  - iii) Bedelsiz pay satış tutarları ve kâr payları için hesaplanacak nema nakden

ödenir.

Buna göre; Yönetmelik uyarınca, YTM tarafından satılan ve satılmayan paylara ilişkin olarak başvuran hak sahiplerine yapılacak ödemenin unsurları aşağıdaki tabloda özetlenmiş ve ardından da her bir unsurun hesaplanma yöntemi açıklanmıştır.

³ 2308 sayılı "Şirketlerin Müruru Zamana Uğrayan Kupon Tahvilât Ve Hisse Senedi Bedellerinin Hazineye İntikali Hakkında Kanun"un (2308 sayılı Kanun) 1. maddesinde kâr payı alacaklarının beş yıllık zamanaşımına tabi olduğu, zamanaşımını müteakip söz konusu alacakların Hazine'ye intikal edeceği hususu düzenlenmiştir.

Tablo 1: Yönetmelik Uyarınca Paylar İçin YTM Tarafından Yapılacak Ödemelerin Unsurları

Ödeme Unsurları	Payların Satılmış Olması Durumunda	Payların Satılmamış Olması Durumunda
Payın Aynen İadesi		√
Pay Satış Bedeli	√	
Bedelsiz Payların Aynen İadesi		√
Bedelsiz Paylara Ait Pay Satış Bedeli	√	
Kâr Payı	√	√
Pay Satış Bedeline İlişkin Nema	√	
Kâr Payına İlişkin Nema	√	√

Payın Aynen İadesi: Hak sahiplerinin fiziken sahip olduğu paylar YTM hesabına intikal etmiş olmakla birlikte; aktif bir piyasası olmadığı için henüz satış konu edilmemişse bu paylar aynen, oldukları gibi hak sahiplerine iade edilir.

Pay Satış Bedeli: Hak sahiplerinin fiziken sahip olduğu paylar YTM tarafından farklı tarihlerde ve/veya farklı fiyatlar ile satılmış ise ödemede ağırlıklı ortalama fiyat esas alınır. Hak sahibinin fiziken sahip olduğu pay sayısı ile ağırlıklı ortalama pay satış fiyatının çarpılması sureti ile ödemeye esas “pay bedeli” hesaplanır.

Bedelsiz Payların Aynen İadesi: Hak sahibinin fiziken sahip olduğu paylara tekabül eden bedelsiz sermaye artırımlarından gelen pay sayısı hesaplanır. İlgili hesaplamada, hak sahibinin fiziken sahip olduğu payların iade tarihine kadar olan süre dikkate alınır. Bu paylar aynen, oldukları gibi hak sahiplerine iade edilir.

Bedelsiz Paylara Ait Pay Satış Bedeli: Hak sahibinin fiziken sahip olduğu paylara tekabül eden bedelsiz sermaye artırımlarından gelen pay sayısı hesaplanır. İlgili hesaplamada, hak sahibinin fiziken sahip olduğu payların YTM tarafından satıldığı tarihe kadar olan süre dikkate alınır. Bu suretle ulaşılan bedelsiz pay sayısı, ağırlıklı ortalama pay satış fiyatı ile çarpılarak, ödemeye esas “bedelsiz paylara ait pay satış bedeli” hesaplanır.

Kâr Payı: 2308 sayılı Kanun’da öngörülen beş yıllık zamanaşımı kapsamında olanlar hariç olmak üzere, YTM hesaplarına intikal eden kâr payı tutarlarının ilgili paya tekabül eden kısmı ödemeye esas “kâr payı” olarak hesaplanır. Örneğin; YTM’ye payların ilk intikal tarihinin 31.12.2012 olduğu dikkate alındığında, bu tarih itibarıyla beş yıllık zamanaşımı süresini doldurmuş olan, yani 31.12.2007 tarihinden önce dağıtımına karar verilmiş olan kâr payları Hazine’ye aktarılmış, 31.12.2007 tarihinden sonra dağıtımına karar verilenler ise YTM’ye intikal etmiş olup, hak sahipleri YTM’ye intikal eden kâr paylarından pay alabileceklerdir. Yine YTM tarafından satış yapıldıktan sonra dağıtılan

kâr payları YTM tarafından tahsil edilmediğinden fiziki pay sahipleri satışı izleyen tarihlerde yapılan kâr dağıtımlarından pay alamayacaklardır. Ancak YTM tarafından satışı yapılmamış olan paylara ilişkin olarak hak sahibine iade tarihine kadar elde edilen kâr paylarının hesaplamaya dahil edileceği açıktır.

Pay Satış Bedeline İlişkin Nema: Paylar ile bedelsiz paylara ait satış bedeli; söz konusu bedelin YTM portföyüne intikal tarihinden itibaren, Kamu Haznedarlığı Genel Tebliği hükümleri çerçevesinde değerlendirilmesi sonucu YTM'nin fiilen elde ettiği getiri oranı ile nemalandırılarak ödemeye esas "pay satış bedeline ilişkin nema tutarı" hesaplanacaktır.

Kâr Payına İlişkin Nema: Kâr payının YTM portföyüne intikal tarihinden itibaren, Kamu Haznedarlığı Genel Tebliği hükümleri çerçevesinde değerlendirilmesi sonucu YTM'nin fiilen elde ettiği getiri oranı ile nemalandırılarak "kâr payına ilişkin nema tutarı" hesaplanacaktır.

İzleyen bölümde, yukarıdaki açıklamalar kapsamında mülkiyeti YTM'ye intikal eden paylara ilişkin olarak hak sahiplerine yapılacak ödeme tutarının hesaplanma usul ve esasları örnek yardımıyla açıklanmıştır.

ÖRNEK UYGULAMA

Anayasa Mahkemesi tarafından SPKn'nun 13'üncü maddesinin dördüncü fıkrasının kısmen iptali öncesinde ve iptal edilen mezkur hükme istinaden toplam 1.000.000 adet X Şirketi payı 31.12.2012 tarihinde hukuken 01.05.2013 tarihinde ise fiilen YTM hesabına intikal etmiştir.

X Şirketi'nin kâr payı dağıtımına ilişkin olarak Şirket Genel Kurul tutanakları incelenmiş olup, Şirket'in kâr payı dağıtımlarına ve YTM'ye yapılan kâr payı ödemelerine ilişkin bilgiler aşağıda verilmiştir.

Tablo 2: X Şirketi'nin 2007-2016 Yıllarına İlişkin Kâr Payı Ödemeleri

Yıl	Net Kâr Payı Oranı (%)	Kâr Payı Dağıtım Tarihi
2007	-	-
2008	-	-
2009	-	-
2010	-	-
2011	5,10	15.05.2012
2012	-	-
2013	-	-
2014	4,95	15.05.2015
2015	-	-
2016	-	-

Tablodan da görüldüğü üzere, X Şirketi'nin 2007, 2008, 2009, 2010, 2012, 2013, 2015 ve 2016 yıllarına ilişkin olarak kâr payı dağıtmadığı, 2011 ve 2014 yıllarında ise sırasıyla %5,1 %4,95 oranlarında kâr payı dağıttığı varsayılmıştır.

X Şirketi'nin gerçekleştirdiği sermaye artırımlarına ilişkin bilgiler ise aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 3: X Şirketi Nezdinde Gerçekleşen Sermaye Artırımlarına İlişkin Bilgiler

Sermaye Artırım Tarihleri	Açıklama
1998	1. tertip paylar ihraç edilmiştir. (1. tertip paylar 1-16 numaralı yeni pay alma kuponlarını ihtiva etmektedir.)
2000	1 nolu yeni pay alma kuponu karşılığında %20 bedelli sermaye artırımını yapılarak 2. tertip paylar ihraç edilmiştir. (2. tertip paylar 2-17 numaralı yeni pay alma kuponlarını ihtiva etmektedir.)
2003	a) 2 nolu yeni pay alma kuponu karşılığında %50 oranında bedelli, b) 3 nolu yeni pay alma kuponu karşılığında %50 oranında bedelsiz sermaye artırımını yapılarak 3. tertip paylar ihraç edilmiştir. (3. tertip paylar 4-19 nolu yeni pay alma kuponlarını ihtiva etmektedir.)
2008	4 nolu kupon karşılığında %500 oranında bedelsiz sermaye artırımını yapılarak 4. tertip paylar ihraç edilmiştir. (4. tertip paylar 5-20 nolu yeni pay alma kuponlarını ihtiva etmektedir.)
2010	a) 5 nolu kupon karşılığında %25 oranında bedelli, b) 6 nolu kupon karşılığında %25 oranında bedelsiz sermaye artırımını yapılarak 5. tertip paylar ihraç edilmiştir. (5. tertip paylar 7-22 nolu yeni pay alma kuponlarını ihtiva etmektedir.)
Eylül 2015	7 nolu kupon karşılığında %200 oranında bedelsiz sermaye artırımını yapılarak 6. tertip paylar ihraç edilmiştir. (6. tertip paylar 8-23 nolu yeni pay alma kuponlarını ihtiva etmektedir.)

Yatırımcı Bay A, sahip olduğu X Şirketi'ne ait fiziki hisse senetlerini Şirket'e teslim ederek Teslim Tutanağı ve diğer belgelerle birlikte iade talebiyle YTM'ye başvurmuştur. Bay A'nın teslim ettiği senetlere ilişkin bilgiler aşağıdaki gibidir:

Tablo 4: Yatırımcı Bay A'nın Sahip Olduğu X Şirketine Ait Paylara İlişkin Bilgiler

Seri No Başlangıç	Seri No Bitiş	Sertifika		Kupür Değeri (Nominal Değer) (TRL) (B)	Toplam Nominal Değeri (TRL) (A*B)
		Sayısı (A)	Tertibi		
120	126	7	2	1.000	7.000
250	355	106	2	3.000	318.000
765	777	13	2	5.000	65.000
384	384	1	2	10.000	10.000
20	35	16	2	100.000	1.600.000
67	90	24	2	1.000.000	24.000.000
TOPLAM		167			26.000.000

Tablodan da görüldüğü üzere Bay A, X Şirketi tarafından 2000 yılında, Yeni Türk Lirası'na geçiş öncesi⁴ ihraç edilmiş toplam 26.000.000 TRL nominal değerli 2. tertip payı teslim etmiş olup, bu teslimin Yeni Türk Lirası karşılığı 26 TL nominal değerli paya tekabül etmektedir. Bay A'nın teslim ettiği senetler üzerindeki yeni pay alma kuponları tamdır. Bir başka ifadeyle teslim edilen bu senetler üzerinde 2-17 numaralı yeni pay alma kuponları bulunmaktadır.

Payların YTM Tarafından Satılmış Olması Durumunda Hesaplama

YTM'ye fiilen 01.05.2013 tarihinde intikal eden 1.000.000 adet X Şirketi payının ilgili tarihte yürürlükte bulunan mevzuat uyarınca, 01.07.2013- 15.08.2013 tarihleri arasında muhtelif miktarda ve fiyatta olmak üzere satışa konu edilerek satış tutarının YTM'ye gelir kaydedildiğini ve söz konusu payların satışına ilişkin bilgilerin aşağıdaki gibi olduğunu varsayalım.

Tablo 5: X Şirketi Paylarının Satış Bilgileri

İşlem Tarihi	Satılan Pay Miktarı	Satış Tutarı (TL)
01.07.2013	150.000	420.000
07.07.2013	250.000	705.000
15.07.2013	50.000	137.500
20.07.2013	275.000	764.500
10.08.2013	150.000	420.000
15.08.2013	125.000	356.250
Toplam	1.000.000	2.803.250

a) Pay Satış Bedelinin Hesaplanması

X Şirketi'ne ait paylar, YTM tarafından 01.07.2013-15.08.2013 farklı tarihlerde ve farklı fiyatlardan satıldığından ağırlıklı ortalama satış fiyatının bulunması gerekmektedir.

Ağırlıklı Ortalama Satış Fiyatı= Toplam Satış Tutarı/ Toplam Satılan Pay Adedi

Ağırlıklı Ortalama Satış Fiyatı= 2.803.250 TL/ 1.000.000 adet

Ağırlıklı Ortalama Satış Fiyatı= 2,80325 TL

Bay A'nın sahip olduğu 26 TL nominal değerli payların satış bedeli **72,88 TL** (26*2,80325) olarak hesaplanmaktadır (Yönetmelik md. 9/2).

⁴ 31.01.2004 tarih ve 25363 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 5083 sayılı *Türkiye Cumhuriyeti Devletinin Para Birimi Hakkında Kanun*'a göre 01.01.2005 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere Türk Lirasından altı sıfır atılmıştır.

2000 yılında, yani Türk Lirasından altı sıfır atılması öncesinde ihraç edilmiş olan söz konusu hisse senetlerinin üzerindeki değer Eski Türk Lirası olup, "TRL" şeklinde kısaltılmıştır. Yeni Türk Lirası için ise "TL" kısaltması kullanılmıştır.

b) Bedelsiz Paylara Ait Pay Satış Bedelinin Hesaplanması

Bay A'nın teslim ettiği hisse senetleri üzerinde 2-17 numaralı yeni pay alma kuponlarının bulunduğu, YTM'ye intikal tarihinden önce yapılan bedelli sermaye artırımlarına YTM tarafından katılmadığı ve YTM'ye intikal eden payların satışından sonra (2013 yılında) gerçekleştirilen bedelsiz sermaye artırımından YTM'nin yararlanmadığı dikkate alındığında, Bay A'nın; 2003 yılında 3 nolu kupon karşılığında gerçekleştirilen %50, 2008 yılında 4 nolu kupon karşılığında gerçekleştirilen %500 ve 2010 yılında 6 nolu kupon karşılığında gerçekleştirilen %25 oranındaki bedelsiz sermaye artırımlarından alacağı bulunmaktadır.

Şirket tarafından 2003 yılında 3 numaralı kupon karşılığı %50 oranında bedelsiz sermaye artırımını gerçekleştirilmiş olup; söz konusu bedelsiz artırımından Bay A'nın hak kazandığı ilave pay miktarı 13 TL ($=26 \times 0,50$)'dir.

Şirket tarafından 2008 yılında 4 nolu kupon karşılığında gerçekleştirilen %500 oranındaki bedelsiz sermaye artırımından Bay A'nın hak kazandığı ilave pay miktarı hesaplanırken, 2003 yılında yapılan bedelsiz sermaye artırımından hak kazanılan 13 TL nominal değerli payların da dikkate alınması gerekmektedir. Zira anılan sermaye artırımında ihraç edilen 3. tertip paylar üzerinde de 4 nolu yeni pay alma kuponu bulunmaktadır. Bu çerçevede, Bay A'nın bu sermaye artırımından hak kazandığı bedelsiz pay miktarı 195 TL ($((26+13) \times 5)$) olup, bu artırım sonrası sahip olunan toplam pay miktarı 234 TL'ye ulaşmıştır.

Benzer şekilde Şirket tarafından 2010 yılında 6 nolu yeni pay alma kuponu karşılığında %25 oranında bedelsiz sermaye artırımını gerçekleştirilmiş olup, Bay A'nın bu sermaye artırımından alacağı pay miktarı hesaplanırken 2003 ve 2008 yıllarındaki sermaye artırımlarından hak kazandığı bedelsiz payların da dikkate alınması gerekmektedir. Bu çerçevede, Bay A'nın 2010 yılı sermaye artırımından hak kazandığı bedelsiz pay miktarı 58,5 TL ($((26+13+195) \times 0,25)$) olup, bu artırım sonrası sahip olunan toplam pay tutarı 292,5 TL'dir.

Sonuç olarak Bay A 2003, 2008 ve 2010 yıllarında yapılan bedelsiz sermaye artırımları kaynaklı toplam 266,5 TL nominal değerli bedelsiz pay almaya hak kazanmış olup kendisine ödenecek bedelsiz pay satış bedeli **747,07 TL** ($266,5 \times 2,80325$)'dir.

c) Kâr Payının Hesaplanması

X Şirketi 15.05.2012 ve 15.05.2015 tarihlerinde sırasıyla %5,1 ve %4,95 oranlarında kâr payı dağıtmış, 2011 yılı kârından yapılan dağıtım nedeniyle YTM'ye intikal eden 1.000.000 adet pay için 51.000 TL tutarındaki kâr payı 30.06.2013 tarihinde YTM'ye aktarılmış, 2014 yılı kârından yapılan dağıtımdan ise, kâr

dağıtımının yapıldığı tarih itibariyle söz konusu paylar YTM tarafından satılmış olduğundan bu tarihteki kâr dağıtımından YTM yararlanamamıştır. Bu çerçevede, Bay A'nın sadece 2011 yılı kârından yapılan %5,1 oranındaki dağıtımdan alacağı bulunmaktadır. 2011 yılı kârının dağıtıldığı tarih itibariyle Bay A'nın sahip olduğu hesaplanan pay miktarı ise 292,5 TL'dir. Bu çerçevede Bay A'nın kâr payı alacağı **14,92 TL** ($292,5 \times 5,1/100$) olarak hesaplanmaktadır.

d) Pay Satış Bedeli ile Kâr Payına İlişkin Nema Tutarlarının Hesaplanması

Bay A, yukarıda hesaplanan pay satış bedelleri ve kâr payı için ilgili tutarların YTM hesaplarına intikal ettiği tarihten itibaren ödeme tarihine kadar hesaplanacak nema tutarını talep edebilecektir. Söz konusu hesaplamada kullanılacak nema oranı, YTM portföyünün Kamu Haznedarlığı Genel Tebliği⁵ çerçevesinde değerlendirilmesi sonucunda YTM tarafından elde edilen fiili getiri oranıdır.

Örneğimizde satış işleminin yaklaşık bir buçuk aylık bir dönem içinde altı farklı günde gerçekleştirildiği dikkate alındığında, getiri oranının hangi gün baz alınarak hesaplanacağı sorusu akla gelmektedir. Zira nema oranı hesaplanırken satışın yapıldığı ilk günün başlangıç alınması ile satış yapılan son günün başlangıç alınması durumlarında hesaplanan getiriler arasında önemli farklar olacaktır. Bu nedenle satış tutarlarının gelir kaydedildiği her bir gün ile ödeme tarihi arasındaki getiri oranlarının hesaplanarak ilgili günün satış tutarı ile çarpılması, diğer bir ifade ile her gün gelir kaydedilen tutarların ödeme tarihine kadarki getirisinin hesaplanması, bu işlem satış tutarının gelir kaydedildiği her gün için tekrarlanarak hesaplanan toplam getiri tutarlarının toplam satış tutarına bölünmesi suretiyle ağırlıklı ortalama getiri oranı hesaplanmasının yerinde olacağı düşünülmektedir.

Örneğimizde verilen işlem tarihlerinin aynı zamanda ilgili tutarın YTM'ye intikal ettiği tarih olduğu, bu tarihler ile ödemenin yapılacağı tarih arasındaki dönem için YTM'nin getiri oranlarının aşağıdaki tablodaki gibi olduğu varsayıldığında Bay A'nın pay satış tutarı nedeniyle alacağı nema oranı şöyle hesaplanabilecektir.

⁵ Söz konusu Tebliğ ile kapsamdaki kurumların mali kaynaklarının etkin ve verimli kullanılması ve izlenebilmesini teminen Kamu Haznedarlığı uygulamasına ilişkin esas ve usuller belirlenmiştir.

Tablo 6: X Şirketi Paylarının Satış Tarihlerinden Ödeme Tarihine Kadar YTM Getiri Oran ve Tutarları

İşlem Tarihi	Satış Tutarı (TL) (A)	Ödeme Tarihine Kadar Hesaplanan Getiri Oranı (B)	Toplam Getiri Tutarı (TL) (A*B)
01.07.2013	420.000	0,437572	183.780,24
07.07.2013	705.000	0,436169	307.499,15
15.07.2013	137.500	0,434304	59.716,80
20.07.2013	764.500	0,433139	331.134,77
10.08.2013	420.000	0,428145	179.820,90
15.08.2013	356.250	0,426931	152.094,17
TOPLAM	2.803.250		1.214.046,03

Ortalama Nema Oranı= Toplam Getiri Tutarı/ Toplam Satış Tutarı

Ortalama Nema Oranı= 1.214.046,03 TL./2.803.250 TL.

Ortalama Nema Oranı= 0,433085

Bay A'nın teslim ettiği fiziki payların satış bedeli için nema tutarı **31,56 TL** (=72,88*0,433085); bedelsiz sermaye artırımları nedeniyle hak kazanılan payların satış bedeli için nema tutarı ise **323,54 TL** (=747,07*0,433085) olarak hesaplanmakta olup, toplam pay satış bedeli nema tutarı **355,10 TL** (31,56+323,54)'dir.

İlaveten Bay A'nın kâr payı alacağı için de, kâr payı alacağının dayanağını oluşturan tutarın YTM hesaplarına intikal ettiği tarihten itibaren ödeme tarihine kadar YTM'nin elde ettiği getiri oranında nema hesaplanması gerekmektedir. Kâr payının 30.06.2013 tarihinde YTM hesaplarına intikal ettiği ve anılan dönem için hesaplanan getiri oranının 0,437572 olduğu varsayıldığında kâr payı nedeniyle Bay A'ya ödenecek nema tutarı **6,53 TL** (=14,92*0,437572) olacaktır.

e) Nihai Ödeme Tutarı

Bay A'ya yapılacak nihai ödeme tutarı yukarıda hesaplanan tutarların toplamı olup **1.196,50 TL**'dir.

Tablo 7: Payların Satılmış Olması Durumunda Nihai Ödeme Tutarına İlişkin Bilgiler

Fiziki Pay Sayısı	26,00
Fiziki Paylara Tekabül Eden Bedelsiz Pay Sayısı	266,50
Toplam Pay Sayısı	292,50
Fiziki Payların Satış Bedeli (TL)	72,88
Bedelsiz Payların Satış Bedeli (TL)	747,07
Toplam Pay Satış Bedeli (TL)	819,95
Kâr Payı Tutarı (TL)	14,92
Toplam Pay Satış Bedeline İlişkin Nema Tutarı (TL)	355,10
Kâr Payına İlişkin Nema Tutarı (TL)	6,53
Toplam	1.196,50

Payların YTM Tarafından Satılmamış Olması Durumunda Hesaplama

YTM hesabına intikal eden 1.000.000 adet X Şirketi payının aktif piyasası bulunmadığından satılmamış olduğu varsayıldığında yapılacak olan hesaplama aşağıdaki gibi olacaktır.

a) Teslim Edilen Fiziki Pay Miktarı

Tablo 4'ten de görüldüğü ve önceki bölümde de belirtildiği üzere Bay A, X Şirketi tarafından 2000 yılında, Yeni Türk Lirası'na geçiş öncesi ihraç edilmiş toplam 26.000.000 TRL nominal değerli 2. tertip payı teslim etmiştir. Bu teslimin Yeni Türk Lirası karşılığı **26 TL** nominal değerli paya tekabül etmekte olup Bay A, fiziken teslim ettiği **26 TL** nominal değerli payı kayden teslim almaya hak kazanmıştır.

b) Hak Edilen Bedelsiz Pay Miktarı

Bay A'nın teslim ettiği hisse senetleri üzerinde 2-17 numaralı yeni pay alma kuponlarının bulunduğu, X Şirketi tarafından gerçekleştirilen sermaye artırımlarının Tablo 3'teki gibi olduğu, YTM'ye intikal tarihinden önce yapılan bedelli sermaye artırımlarına YTM tarafından katılmadığı ve YTM'ye intikal eden payların halen YTM portföyünde bulunduğu dikkate alındığında, Bay A'nın; 2003 yılında 3 nolu kupon karşılığında gerçekleştirilen %50, 2008 yılında 4 nolu kupon karşılığında gerçekleştirilen %500, 2010 yılında 6 nolu kupon karşılığında gerçekleştirilen %25 ve 2015 yılında 7 nolu kupon karşılığında gerçekleştirilen %200 oranındaki bedelsiz sermaye artırımlarından alacağı bulunmaktadır.

Şirket tarafından 2003 yılında 3 numaralı kupon karşılığı %50 oranında bedelsiz sermaye artırımını gerçekleştirilmiş olup; söz konusu bedelsiz artırımdan Bay A'nın hak kazandığı ilave pay miktarı 13 TL ($=26*0,50$)'dir.

Şirket tarafından 2008 yılında 4 nolu kupon karşılığında gerçekleştirilen %500 oranındaki bedelsiz sermaye artırımından Bay A'nın hak kazandığı ilave pay miktarı hesaplanırken, 2003 yılında yapılan bedelsiz sermaye artırımdan hak kazanılan 13 TL nominal değerli payların da dikkate alınması gerekmektedir. Zira anılan sermaye artırımında ihraç edilen 3. tertip paylar üzerinde de 4 nolu yeni pay alma kuponu bulunmaktadır. Bu çerçevede, Bay A'nın bu sermaye artırımından hak kazandığı bedelsiz pay miktarı 195 TL ($((26+13)*5)$) olup, bu artırım sonrası sahip olunan toplam pay miktarı 234 TL'ye ulaşmıştır.

Benzer şekilde Şirket tarafından 2010 yılında 6 nolu yeni pay alma kuponu karşılığında %25 oranında bedelsiz sermaye artırımını gerçekleştirilmiş olup, Bay A'nın bu sermaye artırımından alacağı pay miktarı hesaplanırken 2003 ve 2008 yıllarındaki sermaye artırımlarından hak kazandığı bedelsiz payların da

dikkate alınması gerekmektedir. Bu çerçevede, Bay A'nın 2010 yılı sermaye artırımından hak kazandığı bedelsiz pay miktarı 58,5 TL $((26+13+195)*0,25)$ olup, bu artırım sonrası sahip olunan toplam pay tutarı 292,5 TL'dir.

Buraya kadar hesaplama önceki bölümde (payların YTM tarafından satılmış olması durumunda) yapılan hesaplama ile aynı olup, bu noktadan sonra farklılaşmaktadır. Şöyle ki, paylar YTM tarafından satılmayıp, portföyde halen mevcut olduğundan, YTM 2015 yılında gerçekleştirilen %200 oranındaki bedelsiz sermaye artırımından da yararlanmışır. Dolayısıyla Bay A bu sermaye artırımından da pay alabilecektir.

Şirket tarafından 2015 yılında 7 nolu kupon karşılında gerçekleştirilen %200 oranındaki bedelsiz sermaye artırımından Bay A'nın alacağı pay miktarı hesaplanırken 2003, 2008 ve 2010 yıllarında gerçekleştirilen sermaye artırımlarından hak edilen pay miktarlarının da dikkate alınması gerekmektedir. Buna göre, Bay A'nın 2015 yılı sermaye artırımından hak kazandığı bedelsiz pay miktarı 585 TL $((26+13+195+58,5)*2)$ olup, bu artırım sonrası sahip olunan nihai pay tutarı 877,5 TL'dir.

Sonuç olarak Bay A 2003, 2008, 2010 ve 2015 yıllarında yapılan bedelsiz sermaye artırımları kaynaklı toplam **851,5 TL nominal değerli bedelsiz pay** almaya hak kazanmıştır.

c) Kâr Payının Hesaplanması

X Şirketi 15.05.2012 ve 15.05.2015 tarihlerinde sırasıyla %5,1 ve %4,95 oranlarında kâr payı dağıttığı, 2011 yılı kârından yapılan dağıtım nedeniyle YTM'ye intikal eden 1.000.000 adet pay için 51.000 TL tutarındaki kâr payının 30.06.2013 tarihinde, 2014 yılı kârından yapılan dağıtımdan ise, 49.500 TL $(1.000.000*4,95/100)$ tutarındaki kâr payının 30.05.2015 tarihinde YTM'ye aktarıldığı varsayılmıştır.

2014 yılı kârının dağıtımı, Eylül 2015'te 7 nolu kupon karşılığı yapılan %200 oranındaki bedelsiz sermaye artırımı öncesinde yapıldığından, YTM, 31.12.2012 tarihinde hukuken 01.05.2013 tarihinde fiilen kendisine intikal eden 1.000.000 adet pay için bu kâr dağıtımından pay almıştır. Benzer şekilde, Bay A da 31.12.2014 tarihi itibarıyla, diğer bir ifade ile Eylül 2015'te yapılan sermaye artırımı öncesi sahip olması gereken paylar için bu kâr dağıtımından pay alabilecektir.

Buna göre, Bay A'nın 15.05.2012 tarihinde yapılan dağıtım kaynaklı kâr payı alacağı 14,92 TL $(292,5*5,1/100)$; 15.05.2015 tarihinde yapılan dağıtım kaynaklı kâr payı alacağı ise 14,48 TL. $(292,5*4,95/100)$ olmak üzere toplam **29,4 TL** kâr payı alacağı bulunmaktadır.

d) Kâr Payına İlişkin Nema Tutarının Hesaplanması

X Şirketi tarafından gerçekleştirilen %5,1 ve %4,95 oranındaki kâr dağıtımlarından YTM'nin mülkiyetindeki paylara isabet eden tutarların sırasıyla 30.06.2013 ve 30.05.2015 tarihlerinde YTM hesaplarına intikal ettiği dikkate alındığında, Bay A'nın paylarına tekabül eden kâr payı tutarlarına bu tarihlerden itibaren ödeme tarihine kadar nema hesaplanması gerekmektedir.

30.06.2013 tarihinden ödeme tarihine kadar olan dönem için hesaplanan getiri oranının 0,437572 olduğu varsayıldığında 14,92 TL tutarındaki kâr payı nedeniyle Bay A'ya ödenecek nema tutarı **6,53 TL** ($=14,92 \times 0,437572$); 30.05.2015 tarihinden ödeme tarihine kadar olan dönem için hesaplanan getiri oranının ise 0,261521 olduğu varsayıldığında da 14,48 TL kâr payı için hesaplanan nema tutarı **3,79 TL** ($14,48 \times 0,261521$) olacaktır. Bu çerçevede Bay A'ya kâr payı nedeniyle ödenmesi gereken nema tutarı toplam **10,32 TL** ($6,53+3,79$)'dir.

e) Nihai Ödeme Tutarı

Bay A'ya 877,5 adet pay aynen aktarılacak ve ilaveten 39,72 TL nakit ödeme yapılacaktır.

Tablo 8: Payların Satılmamış Olması Durumunda Nihai Ödeme Tutarına İlişkin Bilgiler

Fiziki Pay Sayısı	26,00
Fiziki Paylara Tekabül Eden Bedelsiz Pay Sayısı	851,50
Aynen Aktarılacak Toplam Pay Sayısı	877,50
Kâr Payı Tutarı (TL)	29,40
Kâr Payına İlişkin Nema Tutarı (TL)	10,32
Nakden Ödenecek Toplam Tutar (TL)	39,72

SONUÇ

SPKn'nun 13'üncü maddesinin dördüncü fıkrası Anayasa Mahkemesi tarafından kısmen iptal edilmiş olup, söz konusu iptal kararı öncesinde iptal edilen hükme istinaden, kayden izlenmeye başladığı tarihi izleyen yedinci yılın sonuna kadar teslim edilmediği için, mülkiyeti YTM'ye intikal eden sermaye piyasası araçlarına ilişkin olarak, YTM tarafından hak sahiplerine 07.09.2016 tarih ve 29824 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Yönetmelik çerçevesinde ödeme yapılmaktadır.

YTM tarafından hak sahiplerine yapılacak ödemelere ilişkin hesaplamalarda mülkiyeti YTM'ye intikal eden sermaye piyasası aracının (pay ve/veya yatırım fonu katılma paylarının) satılıp satılmadığı hususu önem arz etmektedir.

Aktif bir piyasası olmadığından YTM tarafından satılmamış pay ve/veya yatırım fonu katılma payları aynen aktarılmakta, ayrıca paylar için varsa iade tarihine kadar hesaplanan bedelsiz paylar aynen, kâr payı tutarları (2308 sayılı Kanun kapsamında Hazine'ye intikal edenler hariç) nakden, kâr payı tutarlarına ilişkin hesaplanacak nema nakden ödenmektedir.

Sermaye piyasası araçları YTM tarafından mevzuat gereği satılmış ise; pay ve/veya yatırım fonu katılma payı satış tutarları nakden, paylar için varsa satış tarihine kadar hesaplanan bedelsiz payların satış tutarları nakden, paylar için kâr payı tutarları (2308 sayılı Kanun kapsamında Hazine'ye intikal edenler hariç) nakden, satış tutarları ve kâr payları için hesaplanacak nema nakden ödenmektedir.

Görülebileceği üzere, YTM tarafından satışı gerçekleştirilmeyen paylara ilişkin başvurularda, hak sahiplerine yapılacak ödemenin unsurları "payın aynen iadesi", "bedelsiz payların aynen iadesi", "kâr payı" ve "kâr payına ilişkin nema" olmak üzere dört temel unsurdan oluşmaktadır.

YTM tarafından satışı gerçekleştirilen paylara ilişkin başvurularda, hak sahiplerine yapılacak ödemenin unsurları ise, "pay satış bedeli", "bedelsiz paylara ait pay satış bedeli", "kâr payı", "pay satış bedeline ilişkin nema tutarı" ve "kâr payına ilişkin nema" olmak üzere beş temel unsurdan oluşmaktadır.

Hesaplamaya ilişkin usul ve esaslar temelde aynı olmakla birlikte, fiziki payların ihraç yılı, üzerinde bulunan kuponlar, ilgili şirket tarafından yapılan sermaye artırımları ve kâr dağıtımları gibi birçok durum dikkate alınarak hesaplamaların her somut olay bazında ayrı ayrı değerlendirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Anayasa Mahkemesinin 22.10.2015 tarih ve E.2015/29, K.2015/95 sayılı Kararı, 12.11.2015.

Kamu Haznedarlığı Genel Tebliği, 08.12.2016.

Manavgat, Ç. (1996). Menkul Kıymetlerin Merkezi Saklanması Kullanılan Yöntemin Sözleşmenin Hukuki Niteliğine Etkisi, *Banka ve Ticaret Hukuku Dergisi*, 1996 (4), 129-141.

Öcal, Ö. (2017). Sermaye piyasası araçlarında kaydileştirme ve mülkiyet sorunu, *Vergide Gündem*, Ağustos, 8-13.

Ünal, M. (2011). Sermaye Piyasası Araçlarının Kaydileştirilmesi, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 19 (1), 225-270.

Sermaye Piyasası Kanunu (2012), 30.12.2012.

Sermaye Piyasası Kurulu (Haziran 2016). *Yatırımcı Bilgilendirme Kitapçıkları: Sermaye Piyasası Araçlarında Kaydileştirme*, 4, 15.12.2017 tarihinde <http://www.spk.gov.tr/Sayfa/Dosya/74> adresinden erişildi.

Şirketlerin Müruru Zamana Uğrayan Kupon Tahvilât Ve Hisse Senedi Bedellerinin Hazineye İntikali Hakkında Kanun (1933), 26.06.1933.

Türkiye Cumhuriyeti Devletinin Para Birimi Hakkında Kanun (2004), 31.01.2004.

Yatırımcı Tazmin Merkezi (t.y.), *Kaydileştirmeye İlişkin Sıkça Sorulan Sorular*, 05.12.2017 tarihinde <http://www.ytm.gov.tr/> adresinden erişildi.

6362 sayılı Sermaye Piyasası Kanununun 13 üncü Maddesinin Dördüncü Fıkrasının Kısmen İptali Üzerine Yatırımcı Tazmin Merkezi Tarafından Yatırımcılara Yapılacak Ödemelere İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, 07.09.2016.

65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Gücsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (2016), 26.04.2016.

GELECEĞİN PARA BİRİMİ YA DA SADECE BİR BALON: BİTCOİN

Currency of Future or a Balloon Only: Bitcoin

Gönderim Tarihi: 13.02.2018

Kabul Tarihi: 21.05.2018

Doi: 10.31795/baunsobed.437741

Feyyaz ZEREN*

Sinan ESEN**

ÖZ: Bu çalışmada her geçen gün ilgiyle izlenmeye devam edilen sanal para birimi Bitcoin’de çoklu balonların varlığı Phillips, Shi ve Yu (2015) tarafından geliştirilen GSADF birim kök testi ve kritik değerlerin tespitinde her türlü değişen varyans problemini hesaba katarak işlem yapan Harvey, Leybourne, Sollis ve Taylor (2016) tarafından geliştirilen metot takip edilerek araştırılmıştır. Veri seti 16.07.2010 ve 31.12.2017 tarihleri arasında günlük bazdaki 24 saatlik ortalama Bitcoin fiyatlarından oluşmaktadır. Yapılan analizler sonucunda söz konusu veri aralığının büyük bir kısmında Bitcoin fiyatlarında çoklu balonların varlığı görülmüştür.

Anahtar Sözcükler: Bitcoin, Sanal Para, Fiyat Balonu, GSADF Birim Kök Testi.

ABSTRACT: In this paper, the presence of multiple bubbles in the digital currency Bitcoin that continues to be watched with interest each day is investigated with the GSADF unit root test developed by Phillips, Shi and Yu (2015) and the method developed by Harvey, Leybourne, Sollis ve Taylor (2016), which processes taking into account all heteroscedasticity problems in determining the critical values. The dataset consists of 24 hour average Bitcoin prices on the basis of 16.07.2010 and 31.12.2017 daily basis. As a result of analyzes, the existence of multiple bubbles in Bitcoin prices was seen in a large part of the mentioned data range.

Keywords: Bitcoin, Digital Currency, Price Bubble, GSADF Unit Root Test.

* Doç. Dr., Yalova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Finansman Bölümü, Uluslararası Ticaret ve Finansman Anabilimdalı, feyyaz.zeren@yalova.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-0024-3518

** Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Uluslararası Ticaret Bölümü, Uluslararası Ticaret Anabilimdalı, sinanesen@sakarya.edu.tr, e-posta, ORCID ID: orcid.org/0000-0003-3582-7641

GİRİŞ

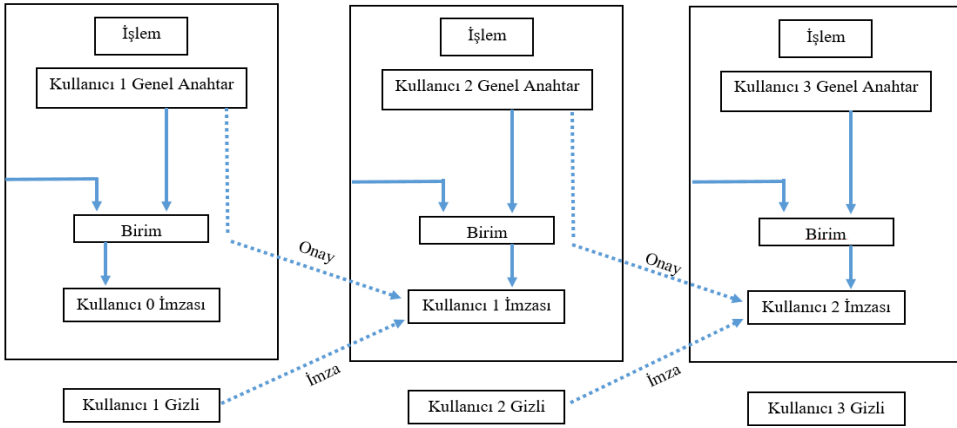
Finansal piyasalar tarihi balon olarak adlandırılabilir birçok olaya şahit olmuştur. Bilinen en eski balonların başında, 1637'de Hollanda'da ortaya çıkan lale çılgınlığı ya da lale balonu gelmektedir. Bu dönemde Hollanda'daki lale soğanlarının fiyatlarındaki aşırı artış, yatırımcısına % 1000'in üzerinde kazanç sağlayabiliyordu. Bununla birlikte Mississippi Balonu (1927), Asya Ülkeleri Emlak ve Hisse Senedi Balonu (1992-1997), 1990'ların sonundaki Dot-Com balonu, Mortgage konut balonu (2007-2012) tarihin en önemli balon örneklerinin başında gelmektedir. Bu bağlamda 2017 yılı itibariyle fiyatlarında aşırı yükselme görülen Bitcoin'in balon olduğu ve yakın gelecekte bu fiyat balonunun patlayacağını ifade eden birçok analiz ve değerlendirme yapılmaktadır.

2009 yılında Satoshi Nakamoto ismi ile yayınlanan "Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System" makalesi, geçmişten günümüze kadar kullandığımız para sistemlerinde çığır açacak bir fikir barındırıyordu. Kişiden kişiye elektronik para transferinin tanımlandığı makaleye göre, finansal kurumların üçüncü taraf olarak kullanılmadığı bir sistem içinde, kişiler arası para transferinin sistemsel altyapısı tanımlanıyordu. Bitcoin adı verilen bu yeni elektronik para, temeli açık kaynak kodlu bir yazılıma dayanmakta ve blockchain teknolojisi adı verilen bir dijital blok zincir kullanmaktadır. İlk bloğun 3 Ocak 2009 tarihinde oluşturulduğu zincir bu tarihten tam dokuz yıl sonra 3 Ocak 2018 tarihinde 502350 adet bloğa ulaşmıştır. İlk bloğun inşa edilmesinden bu güne kadar yapılan her para transferi dijital bir deftere yazılmakta, farklı bilgisayarlar eşanlı olarak bu işlemleri doğrulamakta ve kayıt altına almaktadır. Verilerin aynı anda farklı bilgisayarlar tarafından kayıt altına alınması, yapılan işlemlerin kaydının silinmesini imkânsız hale getirmektedir. Örneğin, bir milyon adet basılıp satılan bir kitabın ilk sayfasını yok etmek için sadece elinizdeki kitabın değil tüm kitapların kopyasına ulaşarak ilk sayfasını imha etmek ne kadar imkânsız ise Bitcoin transferlerinde sahtecilik yapmak da o kadar imkânsızdır. Öte yandan kabul görmesi gittikçe artan Bitcoin son derece yeni bir para birimi olmakla birlikte geleceği konusunda belirsizlikler de bulunmaktadır. Kriptografik altyapısının sağladığı güvenliğin yanında kötü niyetli yazılım korsanlarının kripto para hesaplarına saldırıları, güvenlik açısından tehdit oluşturmaktadır (MacDonell, 2014:8).

Klasik bankacılık işlemlerinde bir hesaptan bir başka hesaba para transferi yapılmak istenmesi durumunda, banka üçüncü taraf olma sıfatıyla, gönderen hesabın bakiyesini düşürmekte, alıcı hesabın bakiyesini artırmaktadır. Bitcoin işlemlerinde üçüncü taraf olmadığı için para transferleri göndericinin bir özel bir de açık anahtar kullanması suretiyle yapılmaktadır. Bunlardan ilki dijital bir imza, diğeri kriptografik hash fonksiyonudur. Dijital imzalar taraflar ara-

sında mübadelenin gerçekleştirilmesi, kriptografik hash fonksiyonu ise işlemlerin büyük deftere kayıt edilmesi için kullanılmaktadır (Fantazzini, Nigmatullin, Sukhanovskaya ve Ivliev, 2016: 3). Transfer işlemi yapıldıktan sonra ağ üzerindeki diğer bilgisayarlar işlemi doğrular ve bu sayede işlem gerçekleşmiş olur. Aynı anda dünya üzerindeki sayısız bilgisayardan yapılan işlemlerin doğrulanması, yüksek kapasitede çalışan bilgisayarları zorunlu kılmaktadır. Bu bilgisayarlar yapmış oldukları işlem karşılığında komisyon olarak Bitcoin elde etmekte ve bu işleme genel olarak madencilik (mining) denilmektedir. Madenciler bilgisayarlarının hesaplama gücünü kullanarak yapılan işlemleri doğrulamakta ve blockchain zincirine kayıt etmektedir (Fiser, 2015: 5). Blockchain'in işleyiş yapısı Şekil 1'deki gibidir:

Şekil 1: Bitcoin İşlem Süreci

Kaynakça: Nakamoto, S., 2008; Hepkorucu, A. ve Genç, S., 2017: 49

Zaman içinde yatırımcılar tarafından artan ilgi, elektronik para birimi olan Bitcoin'i blockchain teknolojisinin önüne koymuştur. Ancak Bitcoin'in temelini oluşturan blockchain teknolojisi, uluslararası ticarete kullanılacak olan akıllı kontratlardan seçimlerde oy kullanmaya kadar çok geniş bir yelpazede hizmet verecek güvenli dağıtık veritabanıdır. Blockchain teknolojisinin zaman içinde gelişmesini sağlayan dinamikleri üç başlık altında toplamak mümkündür. Bunlar;

- I. Moore yasası
- II. Açık kaynaklı yazılımlarda ilerlemeler
- III. Dağıtık sistem ağlarının gelişmesi

Moore yasası, Intel şirketinin kurucularından olan Gordon Moore'un 1965 yılında yayınladığı makaleye dayanmaktadır. Bu yasaya göre bilgisayarların entegre devrelerindeki transistörlerin sayısı 18-24 aylık periyotlar içinde ikiye katlanmaktadır (Moore: 1965). Bu gelişme daha hızlı bilgisayarların yaklaşık

iki yıllık periyotlar sonunda aynı fiyata satın alınmasına ve gün geçtikçe insanlığın daha hızlı bilgisayarlar ile çalışabilmelerine olanak sağlamıştır.

Açık kaynaklı yazılımlar, özgür yazılım aktivisti olarak tanınan Richard Stallman'ın 1983 yılında geliştirdiği GNU sistemi ile dünyada ivme kazanmıştır. Blockchain teknolojisinin kullanıldığı işlemlerde, yapılan işlemler dijital defterlere yazılmaktadır. Verilerin güvenliği işlemlerin eş zamanlı olarak farklı dijital defterlere yazılması suretiyle sağlanmaktadır.

Dağıtık sistem ağları, farklı bilgisayarlar arasında internet kullanılarak oluşturulan bağlantılar olarak tanımlanabilir. Özellikle internet ağlarının yaygınlaşması ve gelişen teknoloji ile artan bağlantı hızları, dağıtık sistem ağlarının gelişmesinde son derece etkili olmuştur.

Zaman içinde blockchain teknolojisinin gelişmesini sağlayan bu üç kritik faktörün kripto para birimi olarak Bitcoin'in ortaya çıkmasında gerekli alt yapıyı sağladığı söylenebilir ancak tek başına yeterli olduğu söylenemez. Çünkü 2009 yılından önce de bu teknolojiler şimdiki kadar olmasa da ileri düzeydeydi. Bu bağlamda Bitcoin'in 2008 yılında ortaya çıkan küresel finansal kriz sonrasında, özellikle Amerikan Merkez Bankası FED'in tarihinde görülmemiş şekilde yüksek miktarda para basıp piyasaya sürmesi sonrası kabul görmeye başlaması rastlantı değildir. İkinci dünya savaşı sonrası dünyada rezerv para olarak kendini kabul ettiren dolar, dünya ekonomileri üzerinde hegemonyasını kurmuş, Amerikan ekonomisinin gelişmesinde çok güçlü bir katalizör olmuştur. Eski ABD Hazine Bakanı John Connely'nin söylediği gibi "Dolar bizim para birimiz ama sadece sizin sorunuz" sözü, ABD dışındaki ekonomiler için durumu özetler niteliktedir. Yıllarca ihracat fazlası vererek Amerikan tahvillerine yatırım yapan Çin'in ekonomik başarısının karşısında, maliyeti ortalama 0.12 Dolar olan 100 Dolarlık banknotları basan ABD'nin bencil politikaları kabul edilecek bir durum değildir. Konuya Bitcoin açısından bakıldığında algoritması sınırlı sayıda üretilmesine müsaade edilmiş ve 21 milyon adet ile sınırlandırılmıştır. Tahminler 2140 yılında son Bitcoin'in tedavüle çıkacağı yönündedir. Sınırlı sayıda tedavülde olacak olan Bitcoin ile yaratılan deflasyon, sürekli olarak paranın değerini artıracaktır. Bu sayede paranın değerinin korunacağı ve tüketim için ne kadar çok beklenirse o kadar az Bitcoin'e mal olacağından, tüketim amaçlı borçlanmanın da önüne geçileceği iddia edilmektedir (Atik vd., 2015:249).

Bitcoin; arkasında bir devletin ya da merkez bankasının olmadığı, güncel teknoloji ile uyumlu, hızlı, güvenilir ve düşük maliyet ile transfer olanağı sağlayan bir para birimi olarak geniş kitleler tarafından kabul görmüştür. İlk işlemin yapıldığı 2009 yılından makalenin yazıldığı 2018 yılına kadar geçen 9 yıllık süreçte; kripto para teknolojisi kendini kabul ettirmiş ve bir yatırım aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Klasik paraların sahip olduğu mübadele aracı

olma özelliği Bitcoin için henüz yeni başlamış bir süreçtir. 2018 yılının başlarında ev ve araba ilanlarının bir kısmı tercihli olarak Bitcoin kabul ettiğini beyan etmektedir. Ancak yeni bir teknoloji olması, global ve ulusal çapta düzenleyici ve denetleyici kuruluşların henüz oluşmamış olması, spekülatif ve manipülatif hareketlere imkan tanımaktadır. Bu hareketler Bitcoin'in dolar karşısında sert fiyat değişimi yaşamasına sebep olmaktadır. Sert fiyat hareketleri Bitcoin'in mübadele aracı olarak kullanılmasını zorlaştıran faktörlerden biridir. Bu bağlamda Bitcoin'in daha çok yatırım amaçlı kullanılması oynaklığın analiz edilmesini önemli hale getirmektedir (Katsiampa, 2017: 5). Yatırım aracı olarak kullanılan bir varlığın yükselen fiyatının balon olup olmadığı, bir diğer önemli soru olarak karşımızda durmakta ve bu çalışmanın temel sorusunu oluşturmaktadır.

Bitcoin, kripto para piyasasının ilki olması sebebiyle en değerli para olma özelliğini sürdürmektedir. Ancak makalenin yazıldığı 2018 yılının başında toplam pazar değeri 500 milyar doların üstünde yaklaşık 1500 farklı kripto para farklı özel borsalarda işlem görmektedir. Bitcoin'in pazar değeri tüm kripto para piyasasının %30'luk kısmını oluşturmaktadır. Bu paraların 900'e yakını kendi dijital defterine sahip coin olarak adlandırılırken, kalanı bu coinlerin alt yapısını kullanan token olarak adlandırılmaktadır (Kripto Akademi, 2018). Kripto paraların işlem gördüğü borsalar geleneksel borsalardan farklı olarak 24 saat açıktır. Bu borsalarda alternatif coin adı verilen altcoinlere; Bitcoin, Ethereum, Binance Coin gibi kendini rezerv olarak kabul ettirmiş kripto paralar üzerinden yatırım yapılabilir.

Kripto para pazarı sayesinde, yeni iş fikirlerinin ve start-up projelerinin finansmanında yeni bir modelin kullanılmaya başlanması, yakın gelecekte geleneksel borsa kavramını ve yapısını değiştirmesini kaçınılmaz kılacaktır. Coinlerin ilk halka arzı (ICO) öncesinde white paper adı verilen, piyasaya sürülen kripto paranın kullandığı; ağ, işlem hızı, blok zinciri teknolojisine getirdiği yenilikler ve madencilikte kullanılan tekniklerin yer aldığı dijital belge (Kriptokoin, 2018) yatırımcılar tarafından son derece dikkatli şekilde değerlendirilmektedir. Bu açıdan bakıldığında kripto para birimi olarak ortaya çıkan Bitcoin, kripto para birimi olmasının ötesinde, yeni bir finansman tekniğinin de ortaya çıkmasına imkan tanımıştır. Ayrıca transferlerde son derece düşük işlem maliyetlerinin olması ufak çaplı yardım kampanyalarının yapılması gibi iyi niyetli yaklaşımlara imkân tanımakta, buna karşın yapılan işlemlerin şifreli olarak kayıt altına alınması, kanun dışı işlemlerden elde edilen kara paranın uluslararası transferlerine ve aklanmasına olanak sağlamaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Bitcoin'in zaman içinde ulaştığı farklı fiyat seviyelerinde, ekonomik çevreler tarafından sıklıkla ortaya atılan balon iddiasının var olup olmadığını analiz etmektir. Çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde ilk ola-

rak literatürde bu konuda yapılmış olan çalışmalar sunulmuş, devamında söz konusu balonun varlığını araştırmada kullanılan ekonometrik yöntem izah edilmiş ve son olarak bu yöntem vasıtasıyla elde edilen bulgular sunularak yorumlanmaya çalışılmıştır.

LİTERATÜR İNCELEMESİ

Yapılan incelemelere göre literatürde hisse senedi piyasalarında balonların varlığını araştıran ilk çalışmaların başında Diba ve Grossman'ın (1985) makalesi gelmektedir. 2009 yılında Bitcoin'in ortaya çıkarak fiyatlanmaya başlaması ile birlikte bu dijital para hakkında araştırmalar yapılmaya başlamıştır. Bitcoin'e olan ilgi özellikle 2014-2015 yıllarında artış göstermiştir. Bu bağlamda Bitcoin fiyatlarında balon olup olmadığını inceleyen ilk çalışma 2014 yılında Malhotra ve Maloo (2014) tarafından gerçekleştirilmiştir. Malhotra ve Maloo (2014) çalışmalarında hem Perron'un (1997) birim kök testini hem de Phillips, Wu ve Yu tarafından geliştirilen RADF, SADF, GSADF testlerini kullanmışlardır. Elde edilen bulgulara göre bitcoin fiyatlarında patlayıcı davranışların olduğu gözlemlenmiştir.

Bouoiyour, Selmi ve Tiwari (2014), Breitung ve Candelon (2006) tarafından geliştirilen Frekans Nedensellik testini kullanmak suretiyle Bitcoin fiyatı ve işlem hacmi ile Bitcoin fiyatı ve yatırımın çekiciliği arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Elde edilen bulgular Bitcoin'in aşırı spekülasyon doğasını doğrular niteliktedir.

Cheung, Roca ve Su (2015) kripto paralardaki balon varlığını araştırdıkları çalışmalarında Phillips, Wu ve Yu'nun (2015) GSADF testini kullanmışlardır. Elde edilen bulgulara göre incelenen veri aralığından üç büyük balonun varlığından söz etmek mümkündür. Bu balonların 66 ile 106 gün arasında sürdüğü görülmüştür. Cheah ve Fray (2015) çalışmasında Bitcoin fiyatlarında spekülasyon balonlarının varlığını tespit etmiştir. Bartos (2015) diğer birçok çalışmadan farklı olarak Bitcoin fiyatlarının etkin piyasalar hipotezine uygun hareket ettiğini, yani diğer bir deyişle Bitcoin fiyatlarında balonun olmadığını ortaya koymuştur. Baek ve Elbeck (2015) Bitcoin'in yatırım aracı mı yoksa spekülasyon bir araç mı olduğunu tespit etmek amaçlı bir regresyon modeli kurmuş ve Bitcoin'i etkileyebilecek olası makroekonomik değişkenleri modele dahil etmiştir. Elde edilen sonuçlara göre Bitcoin'in büyük ölçüde spekülasyon olduğu bulunmuştur. Kristoufeka (2015) Bitcoinde balonların varlığını dalgacık tutarlılık analizi ile ele almıştır. Elde edilen sonuçlar diğer çalışmalarında farklı olmayıp, yine Bitcoin fiyatlarında balonların varlığına işaret etmektedir.

Gunji (2016) ADF ve KPSS birim kök testlerini kullandığı çalışmasında Yuan, Dolar, Euro ve Yen cinsinde Bitcoin fiyatlarını incelediği çalışmasında Bitcoin fiyatlarının rasyonel balon içerdiğini tespit etmiştir. Landgraf (2016) çalış-

masında Bitcoin ile birlikte Japon temel hisse senedi piyasası NIKKEI 225'te balonların varlığını araştırmıştır. Her iki piyasa için de balonların var olduğu GSADF testi ile belirlenmiştir.

Latif, Mohd, Amin ve Mohamad (2017) ADF, PP, KPSS, ERS ve DF-GLS gibi geleneksel birim kök testlerini kullanarak Litecoin ve Bitcoin gibi kripto paraları inceledikleri çalışmalarında söz konusu piyasaların etkin olmadığını ve buna bağlı olarak bahsi geçen piyasalarda spekülasyon balonlarının varlığı saptamışlardır. Wei (2017) çeşitli kurlar karşısında Bitcoin'in değerinde balon olup olmadığını SADF, GSADF ve SKSS testleri yardımıyla ele almıştır. Elde edilen sonuçlar Bitcoin'in avantajlarının abartılmasından ötürü Bitcoin fiyatlarında aşırı değerlenmenin ve manipülasyonların ortaya çıkmasına sebep olduğunu göstermektedir.

Bu aşamaya kadar bahsedilen çalışmalar Tablo 1'de özetlenmiştir. Görüldüğü üzere çalışmaların tamamında Bitcoin'de balon olduğu ortaya konmuştur. Bu çalışma ile diğerlerinden farklı olarak kritik değerlerin tespitinde her türlü değişen varyans problemini hesaba katarak işlem yapan Harvey, Leybourne, Solis ve Taylor (2016) tarafından geliştirilen yöntem takip edilerek ortaya çıkacak bulguların farklılık arz edip etmeyeceği araştırılmıştır. Ayrıca bu çalışmanın Bitcoin fiyatlarında balon olup olmadığını araştıran ilk Türkçe eser olması önem görmektedir. Bu durum çalışmanın bir başka özgün yanını ortaya koymaktadır. Bundan sonraki aşamada, kullanılan ekonometrik yöntem ve elde edilen bulgular sunularak yorumlanmaya çalışılacaktır.

Tablo 1: Literatür İncelemesi

Yazar	Veri Aralığı	Yöntem	Ampirik Bulgular
Malhotra ve Maloo (2014)	13 Eylül 2011 28 Şubat 2013	Perron (1997) Birim Kök Testi, RADF, SADF, GSADF	Bitcoin fiyatlarında patlayıcı davranışların olduğu gözlemlenmiştir.
Bouoiyour, Selmi ve Tiwari (2014)	1 Aralık 2010 30 Haziran 2014	Breitung ve Candelon (2006) Frekans Nedensellik Testi	Bulgular, Bitcoin'in aşırı spekülasyon doğasını doğrular niteliktedir.
Cheung, Roca ve Su (2015)	17 Temmuz 2010 18 Şubat 2014	GSADF	Kripto paralarda üç büyük balonun varlığından söz etmek mümkündür. Bu balonların 66 ile 106 gün arasında sürdüğü görülmüştür.
Cheah ve Fray (2015)	18 Temmuz 2010 17 Temmuz 2014	BDS Testi	Bitcoin fiyatlarında spekülasyon balonları vardır.
Bartos (2015)	4 Mart 2013 31 Ağustos 2014	EKK	Bitcoin fiyatları etkin piyasalar hipotezine uygun hareket etmektedir, yani Bitcoin fiyatlarında balon yoktur.
Baek ve Elbeck (2015)	1 Temmuz 2010 30 Şubat 2014	Çoklu Regresyon Modeli	Bitcoin'in yatırım aracı olup olmadığı araştırılmış ve spekülasyon bir balon olduğu saptanmıştır.
Kristoufek (2015)	14 Eylül 2011 28 Şubat 2014	Dalgacık Tutarlılık Analizi	Bitcoin fiyatlarında balon görülmektedir.
Gunji (2016)	17 Haziran 2011 26 Aralık 2013	ADF ve KPSS	Yuan, Dolar, Euro ve Yen kuru cinsinden Bitcoin fiyatlarında rasyonel balon vardır.
Landgraf (2016)	?	GSADF	Bitcoin fiyatlarında balon vardır.
Latif, Mohd, Amin, ve Mohamad (2017)	11 Ekim 2015 4 Şubat 2016	ADF, PP, KPSS, ERS ve DF-GLS	Kripto para piyasalarının etkin olmadığını ve buna bağlı olarak bahsi geçen piyasalarda spekülasyon balonları olduğu saptanmıştır.
Wei (2017)	1 Ocak 2013 19 Haziran 2015	SADF, GSADF ve SKSS	Bitcoin'in avantajlarının abartılmasından dolayı Bitcoin fiyatlarında aşırı değerlenmenin ve manipülasyonların ortaya çıkması söz konusu olmaktadır.

Not: Tüm çalışmalarındaki veriler kaynakların yazarları tarafından günlük frekansta kullanılmıştır.

EKONOMETRİK YÖNTEM

Hisse senedi fiyatlarındaki spekülasyon balonları varlığı ve yerlerinin tespiti, uzun dönemli tarihsel verilerle yapılan çalışmalarda, zorlu bir süreç olarak görülmektedir. Bir piyasada balon olup olmadığını belirlemenin bir yolu hisse senedi fiyatlarının durağanlığını test etmektir. Bu durum araştırmacıları, bu oranın durağan olup olmadığını belirlemek amacıyla, yeni yöntemler aramaya itmiştir. Bu bağlamda, otoregressif modeller kullanılarak yapılan birim kök testleri serinin durağan olup olmadığını belirlemek amacıyla yaygın olarak kullanılmaktadır. Bunu gerçekleştirmek için ilk olarak kullanılan yöntem en basit şekliyle geleneksel sola yatık Dickey Fuller testi (DF) birinci dereceden otoregressif AR tahmini gerçekleştirmektedir.

Bu modele göre birinci dereceden otoregressif modelde kalıntılar hala ilişkili ise, test yüksek seviyede otoregressif işlemler için $\Delta_{p_{t-1}}$ ile genişletilebilir.

Bunun aksine Phillips, Wu ve Yu tarafından önerilen sağa yatık SADF birim kök testi, DF testi bağlamında değerlendirildiğinde, aşağıda belirtilen regresyona dayanmaktadır;

$$\Delta p_t = \alpha + (\beta - 1)p_{t-1} + \epsilon_t + \epsilon_t \sim iid(0, \sigma^2)$$

H_0 hipotezi burada birim kökün varlığını ve balonun olmadığını gösterirken H_1 alternatif hipotezi patlayıcı davranışı yani balonun varlığını temsil eder.

$$H_1 = \beta > 1 \text{ (sağa yatık)}$$

SADF testi, ileri genişleyen örnek bir seri üzerinde ADF modelini tekrarlı olarak tahmin ederek, ADF istatistik dizisinin ikincil değerine dayalı bir hipotez testi gerçekleştirmektedir.

Pencere boyutu (rw) r_0 'dan $1'$ yayılmaktadır. Burada, r_0 en küçük örneklem penceresi iken; 1 ise en büyük örneklem penceresi yani toplam örneklem boyutudur. Örneklem dizisinin başlangıç noktası olan r_1 "0" da sabitlenmiştir. Dolayısıyla, her bir örneklemin son noktası olan r_2 rw 'ye eşittir, r_1 r_0 'dan $1'$ doğru değişir. 0 'dan r_2 'ye doğru çalışan bir örneklemin ADF istatistiği

$$ADF_0^{r_2}$$

olarak gösterilmektedir. Phillips, Wu ve Yu (2011) sağa yatık ADF testini ileri yayılan bir örneklem dizisine tekrarlı olarak uygulamakta ve karşılık gelen ADF istatistik dizisinin kritik değerine göre çıkarımda bulunmaktadır. Böylelikle Phillips, Wu ve Yu (2011) SADF testinin, geleneksel eşbütünleşme tabanlı balon varlığını araştıran testler ile karşılaştırıldığında, gücünü önemli ölçüde arttırdığı görülmektedir. Bu test aynı zamanda balonun oluşma ve sonlanma noktalarının tanımlanmasına ilişkin bir zamanlama stratejisini de sağlamaktadır.

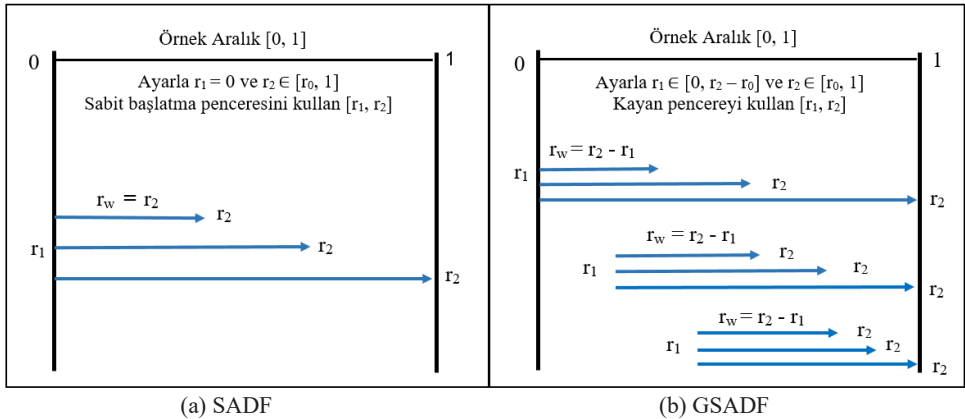
SADF testi, uzun zaman serilerinin ve hızla değişen piyasa verilerinin analizinde kullanıldığında, balonların varlığını ortaya çıkarmakta tutarsız ve yetersiz kaldığı görülmektedir. Çünkü SADF bir adet balonu tespit edebilmektedir. İncelenen veri aralığında birden fazla balon olması durumunun SADF testi yetersiz kalmaktadır. SADF testinin bu eksik yönünün üstesinden gelmek için, yine Phillips, Wu ve Yu (2015) tarafından yeni bir yaklaşım olan genelleştirilmiş ADF (GSADF) testi ortaya atılmıştır.

GSADF testi, SADF testinde olduğu gibi tekrarlı olarak uygulanan sağa yatık ADF testine dayanmaktadır. Ancak, GSADF testinin örnek dizisi daha geniş ve daha esnek bir aralığa dayanmaktadır. GSADF testinde örneklemin başlangıç gözleminin sabitlenmesi yerine, örneklemin başlangıç ve bitiş noktaları olası ve esnek pencere üzerinde yayılmaktadır. Bunun yanında GSADF birden fazla balonun tespiti için yeterli bir yöntemdir. Bu test yapısal kırılmaları ve doğrusal olmayan yapıları dikkate alan bir yöntemdir (Çağlı ve Mandacı, 2017: 66).

SADF ve GSADF testlerindeki örnek dizinin tamamında görülen patlayıcı davranışları yakalamak, özyenilemeyi başlatmak için yeterli gözlemin varlığını temin etmek amacıyla tasarlanmıştır. Bu nedenle GSADF testi verilerin daha alt örneklerini kapsamaktadır ve daha büyük pencere esnekliğine sahiptir. Bu nedenle büyük verilerdeki patlayıcı davranışların meydana çıkarılmasında daha etkili bir metottür.

GSADF testinin ana fikri, SADF testinde olduğu gibi, ADF test regresyonunun bir örneklem dizinine tekrarlı olarak uygulanmasına dayanmaktadır. Fakat GSADF testinin örneklem dizini, SADF testinin örneklem dizininin genişletilmiş halidir. Regresyonun bitiş noktası r_2 'den r_0 'a 1 olarak değişmekle birlikte, GSADF test başlangıç noktalarının (r_1) olası bir aralık içinde (0 'dan $r_2 - r_0$ 'a) değişmesine olanak tanımaktadır. SADF ve GSADF testlerinin örnek dizilerini Şekil 2'de görmek mümkündür.

Şekil 2. SADF ve GSADF Testlerinin Örnek Aralıkları

Phillips, Wu ve Yu'ya (2015) göre GSADF;

$$GSADF(r_0) = \sup_{\substack{r_2 \in [r_0, 1] \\ r_1 \in [0, r_2 - r_0]}} \{ADF_{r_1}^{r_2}\}$$

olarak tanımlanmaktadır.

SADF istatistiğine benzer olarak, asimtotik GSADF dağılımında en küçük pencere boyutu r_0 'a bağlıdır. Uygulamada, r_0 'ın toplam gözlem sayısı olan "T" ye göre karar verilmelidir. Eğer "T" küçük ise; r_0 doğru bir başlangıç tahmini yapılabilmesini sağlayacak, yeterli gözlemin varlığını temin edecek büyüklükte seçilmelidir. Eğer "T" büyükse, r_0 herhangi bir erken patlayıcılı olayı gözden kaçırmamak amacıyla daha küçük değer olarak ayarlanabilir.

GSADF Testi, çift desteğe sahip pencere seçim sistemli ve zamanla değişen bir RADF testidir. Phillips, Wu ve Yu'nun SADF testinden farklı olarak, çift destek pencere seçim sistemi kullanılarak bir pencere boyutu seçilir ve ADF testi, kademeli olarak en son örnekleme kadar hareket eden bir pencere çerçevesi özelliğindeki örnek dizinlerine uygulanır.

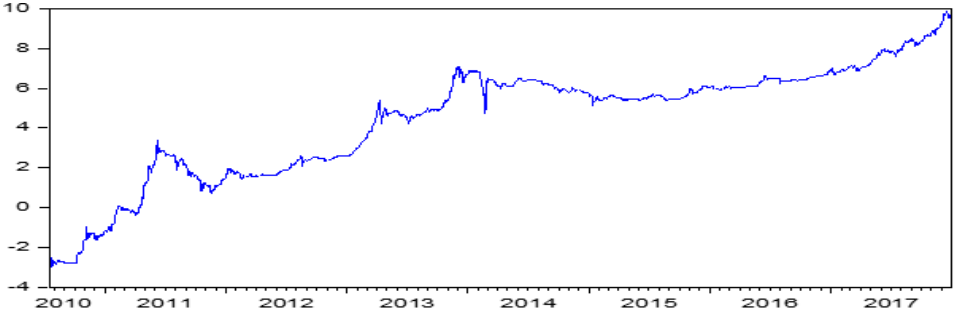
SADF testi örneklem sınırlarında çökme olduğu ve birden fazla taşkınlığın söz konusu olduğu durumlarda, balonların yerini bulmada yetersiz kalmaktadır. GSADF testi böylesi durumlarda balonların yerini bulmada etkin olduğu gibi, uzun dönemli serilerde de önemli avantajlar sağlamaktadır (Zeren ve Ergüzel, 2015: 45).

Kritik değerlerin tespitinde ise her türlü değişen varyans problemini hesaba katarak işlem yapan Harvey, Leybourne, Sollis ve Taylor (2016) tarafından geliştirilen yöntem takip edilmiştir.

VERİ VE AMPİRİK BULGULAR

Bitcoin'de seans bitişi veya benzeri bir süreç olmaması ve Bitcoin'in 24 saat boyunca sürekli olarak fiyatlanmasından dolayı BTC/USD kuru için 24 saatlik ortalama veriler kullanılmıştır. Veri aralığı olarak Bitcoin'in fiyatlandığı dönemin tamamına yakını temsil eden 16.07.2010–31.12.2017 dönemi seçilmiştir. Veriler günlük frekansta olup, Yahoo Finans Resmi Web adresinden elde edilmiş ve analizler sırasında Eviews 9.0 paket programı kullanılmıştır.

Finansal balonların tespitinde Phillips, Wu ve Yu (2015) tarafından geliştirilen GSADF testi kullanılmış olup minimum pencere boyutu " $0.01 + 1.8\sqrt{pT}$ " formülü yardımıyla belirlenmiştir. Bootstrap simülasyonu 2000 tekrar ile gerçekleştirilmiştir ve tüm verilerin logaritmik dönüşümleri alınarak analizler yapılmıştır. Söz konusu veri aralığındaki Bitcoin fiyatlarının logaritmik dağılımı Grafik 1'de sunulmuştur.

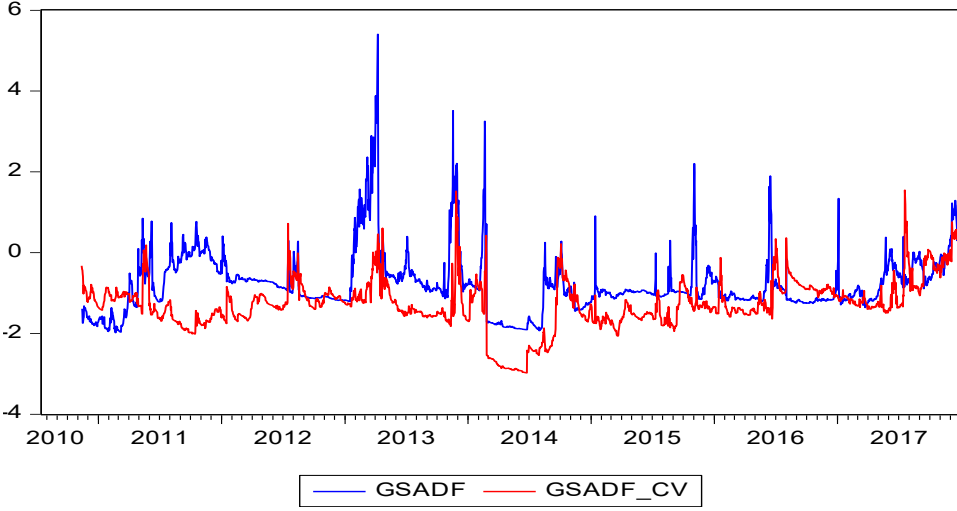
Grafik 1. Bitcoin (Logaritmik)

Hem Tablo 2’de sunulan test istatistiklerine hem de Grafik 2’de sunulan gösterime göre 2010-2017 dönemindeki günlük Bitcoin fiyatlarında balonların varlığı açıkça görülmektedir. Bu veri aralığında, neredeyse hiçbir dönemde test istatistiği kritik değerlerin altına inmemiştir. Bu sebeple incelenen veri aralığının tamamında balonların var olduğu yönünde bir yorum yanlış olmayacaktır. Elde edilen sonuçlar ayrı ayrı incelendiğinde Tablo’2 deki test sonuçlarına göre GSADF test istatistiği kritik değerlerin üzerinde görülmektedir ve %99 güvenilirlikle istatistiki olarak anlamlıdır.

Tablo 2: GSADF Test Sonuçları

	GSADF Test İstatistiği	Kritik Değerler		
		%1	%5	%10
Bitcoin	5.4	2.25	1.65	1.54

Diğer yandan Grafik 2’deki zamanla değişen bulguları sunan GSADF test sonuçları da çok büyük farklılık arz etmemektedir. Haziran 2012, Aralık 2015, Eylül 2016 ve Haziran 2017 gibi bazı dönemlerde GSADF kritik değerleri GSADF test istatistiklerinin üzerine çıkmaktadır ve bu doğrultuda bahsi geçen tarihlerde balonların olmadığı görülmektedir. Bu tarihlerde Bitcoin fiyatlarının etkin bir şekilde fiyatlandığı söylenebilir. Bahsi geçen dönemlerin dışındaki tüm dönemlerde Bitcoin fiyatlarında balon varlığı açıkça görülmektedir.

Grafik 2: GSADF Test Sonucu

SONUÇ VE ÖNERİLER

Adam Smith paranın bir inanış ya da güven meselesi olduğunu söylemiştir. Buna göre toplumun büyük bir kısmı bir varlığın, emtianın ya da bir nesnenin para olduğunu düşünüyorsa, o gerçekten bir paradır. Bu bağlamda 2015 yılı itibariyle fiyatlarında sert yükselişler görülen Bitcoin, dünyanın dört bir yanındaki yatırımcılar tarafından son derece güçlü bir ilgi ile izlenmeye başlandı. 2017 yılına yaklaşık 1.000 Dolar ile başlayan bir varlığın yılın son gününde 14.000 Dolar'a ulaşması, bu ilginin en büyük sebeplerinden biri olabilir. Bunun yanında, temelinde yatan ileri teknoloji ve yaratıcı iş fikri, gelecekte dünya ekonomik sistemini derinden etkileyecek ve değişime uğratacak güce sahip olduğunun işaretlerini vermektedir. Bitcoin'den sonra farklı borsalarda satışa koyulan kripto paraların, yeni iş fikirlerinin finansmanında kullanılmasına başlanması ile daha önce hiç denenmemiş finansman teknikleri ortaya çıkmaya başladı. Öte yandan; merkez bankalarından bağımsız, arkasında bir devletin ya da devletler topluluğunun olmadığı, denetleyici ve düzenleyici kurumların oluşmadığı, yüksek fiyat volatilitésinin olduğu, kara paranın aklanmasında kullanıldığına yönelik ciddi eleştirilerin yöneltildiği, bilgisayar korsanları tarafından yapılacak bir saldırıda dijital hesaplardan hırsızlıkların kolaylıkla yapılabildiği kripto paralar için tartışmalar halen devam etmektedir.

Bu çalışmanın temel sorusu, ekonomi ve finans çevrelerinde yoğun şekilde tartışılan Bitcoin fiyatlarının balon olup olmadığıdır. Yaptığımız analizler, literatürde yer alan çalışmaların büyük çoğunluğunu destekler nitelikte, Bitcoin fiyatlarında balon olduğunu göstermektedir. Bu sonuç sadece bu ve diğer

akademik çalışmalarda değil ekonomi çevrelerinde de dile getirilmektedir. Örneğin 2008 Finansal Krizi'nin kahini olarak tanınan New York Üniversitesi Öğretim Üyesi Nouriel Roubini, Bitcoin'i insanlık tarihinin en büyük balonu olarak ifade etmiştir.

Geleceğin para birimi ya da sadece bir balon olduğu konusunda zıt görüşler olmasının yanısıra Bitcoin için sorulacak bir diğer temel soru, Amerikan Doları'nın dünya ekonomisi üzerindeki hegemonyasını kırmaya yönelik ciddi bir tehdit olup olamayacağıdır. 2008 Mortgage Krizi'nin ardından tarihinde görülmemiş miktarda dolar basarak krizden çıkma politikalarını hayata geçiren Amerikan Merkez Bankası'nın arkasında olduğu doların karşısında, algoritması sınırlı miktarda üretilmesini öngören ve arkasında; kurumlardan, örgütlerden ya da organizasyonlardan bağımsız sadece insanoğlunun olduğu Bitcoin'in olduğu bir mücadele söz konusudur. Bir diğer önemli nokta; sınırların olmadığı, teknolojinin yoğun kullanıldığı, engellerin kaldırıldığı bir yaşam arzusu gittikçe artan sesle dile getirilmeye başlamıştır. Kripto para birimi olarak Bitcoin, sahip olduğu özellikler ile bahsi geçen bu yaşam şekline karşılık verebilecek kabiliyetlere sahip gözükmektedir. Bu bağlamda Bitcoin'in bu aşamada deneysel bir yenilik ve zamanla üzerinde çalışılarak eksikliklerinin giderilemesi ile dünya ekonomisini derinden değiştirecek kabiliyete sahip olduğu söylenebilir.

Çalışmada kullanılan analizlerin geleneksel finansal ürünleri ya da ekonomik değerleri ölçmekte kusursuz olduklarını söylenebilir. Bitcoin fiyatlarında yaşanan değişimler, geleneksel bir yatırım aracında, örneğin bir hisse senedinde, yaşanmış olsaydı, analizler fiyatlarda ciddi bir balonun olduğunu gösterecekti. Oysa bu ve benzer çalışmalarda analiz edilen varlık, gerek teknolojik altyapısı, gerek sunduğu iş fikri açısından daha önceden hiç görülmemiş özellikler barındırmaktadır. Dolayısıyla geleneksel bakış açıları ve yöntemler ile geleneksel olmayan bir varlığın analiz edilmesi söz konusu olmaktadır. Bu nedenle gelecekte yapılacak çalışmaların, Bitcoin'in fiyat grafiklerindeki yapısal farklılıkları dikkate alan yeni yöntemler ile uygulanmasının faydalı olacağı değerlendirilmiştir.

KAYNAKÇA

- Atik, M., Köse, Y., Yılmaz, B. ve Sağlam, F. (2015). Kripto Para: Bitcoin ve Döviz Kurları Üzerine Etkileri, *Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 6, 11, 247-261.
- Baek, C. ve Elbeck, M. (2015). Bitcoins as an Investment or Speculative Vehicle? A First Look, *Applied Economics Letters*, 22, 1, 30-34. 10.1080/13504851.2014.916379
- Bartos, J. (2015). Does Bitcoin Follow the Hypothesis of Efficient Market?, *International Journal of Economic Sciences*, 4, 2, 10-23. 10.20472/ES.2015.4.2.002
- Bouoiyour, J., Selmi, R. ve Tiwari, A. (2014). Is Bitcoin Business Income or Speculative Bubble? Unconditional vs. Conditional Frequency Domain Analysis, <http://mpa.ub.uni-muenchen.de/59595/>
- Breitung, J. ve Candelon, B. (2006). Testing for Short and Long-run Causality: A Frequency Domain Approach. *Journal of Econometrics*, 12, 363-378.
- Cheah E. T. ve Fray J. (2015). Speculative Bubbles in Bitcoin Markets? An Empirical Investigation into the Fundamental Value of Bitcoin, *Economics Letters*, 130, 32-36. 10.1016/j.econlet.2015.02.029
- Cheung, A. Roca, E. ve Su, J. (2015). Crypto-Currency Bubbles: an Application of the Phillips–Shi Yu (2013) Methodology on Mt. Gox Bitcoin Prices, *Applied Economics*, 47, 23, 2348-2358. 10.1080/00036846.2015.1005827
- Çağlı, E. ve Mandacı, P. E. (2017). Borsa İstanbul'da Rasyonel Balon Varlığı: Sektör Endeksleri Üzerine Bir Analiz, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 54, 629, 63-76.
- Diba, B. T. ve Grossman, H. I. (1985). Rational Bubbles in Stock Prices? *NBER Working Paper Series*, No: 1779, 1-23.
- Fantazzini, D., Nigmatullin, E., Sukhanovskaya, V. ve Ivliev, S. (2016) Everything You Always Wanted to Know about Bitcoin Modelling But Were Afraid to Ask, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2794622
- Fiser, P. (2015). Econometric Analysis of Bitcoin and its 2013 Bubbles, *Lisans Tezi*, Charles University in Prague Faculty of Social Sciences Institute of Economic Studies.
- Harvey, D. I., Leybourne, S. J., Sollis, R., ve Taylor, A. R. (2016). Tests for Explosive Financial Bubbles in the Presence of Non-Stationary Volatility. *Journal of Empirical Finance*, 38, 548-574.
- Hepkorucu, A. ve Genç, S. (2017). Finansal Varlık Olarak Bitcoin'in İncelenmesi ve Birim Kök Yapısı Üzerine Bir Uygulama, *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1, 2, 47-58.

- Gunji, H. (2016). Are Bitcoin Prices Rational Bubbles, *The Empirical Economics Letters*, 15, 9, 819-824.
- Katsiampa, P. (2017). Volatility Estimation for Bitcoin: A Comparison of GARCH Models, *Economics Letters*, 158, 3-6. 10.1016/j.econlet.2017.06.023
- Kripto Akademi, (2018). Coin ve Token farkı nedir?, 15.01.2018 tarihinde <https://kriptoakademi.com/coin-token-farki-nedir/> adresinden erişilmiştir.
- Kriptokoin (2018), White Paper Nedir?, 15.01.2018 tarihinde <https://kriptokoin.in/white-paper/adresinden> erişilmiştir.
- Kristoufek, L. (2015). What Are the Main Drivers of the Bitcoin Price? Evidence from Wavelet Coherence Analysis. <https://arxiv.org/pdf/1406.0268.pdf>
- Latif, S. R., Mohd, M. A., Amin, M. N. M. ve Mohamad, A. I. (2017). Testing the Weak Form Efficient Market in Cryptocurrency, *Journal of Engineering and Applied Science*, 12, 9, 2285-2288.
- Landgraf, N. (2016). Testing for Multiple Bubbles in Asset Prices, *Research in Business and Economics*, 1, 1, 1-24.
- MacDonell, A. (2014). Popping the Bitcoin Bubble: An Application of Log-Periodic Power Law Modeling to Digital Currency, *University of Notre Dame Working Paper*.
- Malhotra, A. ve Maloo, M. (2014). BITCOIN - Is it a Bubble? Evidence from Unit Root Tests. <http://ssrn.com/abstract=247637>
- Moore, G. (1965). Cramming More Components onto Integrated Circuits, *Electronics*, 38, 8.
- Nakamoto, T., (2009). Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System, <https://bitcoin.org/bitcoin.pdf>
- Phillips, P.C.B., Wu, Y., ve Yu, J., (2011), Explosive Behavior in the 1990s Nasdaq: When did Exuberance Escalate Asset Values? *International Economic Review*, 52, 201-226.
- Phillips, P. C. B., Shi, S., ve Yu, J. (2015). Testing for Multiple Bubbles: Historical Episodes of Exuberance and Collapse in the S&P 500. *International Economic Review*, 56, 1043-1078.
- Wei, D. (2017). Price Bubbles in Bitcoin: Evidence, Causes and Implications, *Journal of Shanghai University of Finance and Economics*, 19, 02, 50 - 62. 10.16538/j.cnki.jsufe.2017.02.005
- Yahoo Finans, (2018), 15.01.2018 tarihinde <https://uk.finance.yahoo.com/> adresinden erişilmiştir.
- Zeren F. ve Ergüzel O. Ş. (2015). Testing for Bubbles in the Housing Market: Further Evidence from Turkey, *Financial Studies*, 19, 40-52.

OSMANLI DÖNEMİ BİR BALKAN ŞEHRİNDEN KESİTLER: XX. YÜZYIL BAŞINDA BİR İNGİLİZ SUBAYININ SARAYBOSNA İZLENİMLERİ

Sections from a Balkan City in the Ottoman
Period: The Sarajevo Impressions of a British
Officer at the Beginning of the XX Century

Gönderim Tarihi: 08.10.2017

Kabul Tarihi: 01.06.2018

Doi: 10.31795/baunsobed.437761

Zeki ÇEVİK*

Emirhan YIKILMAZPEHLİVAN**

ÖZ: Bu çalışmada, kısa bir şehir tarihçiliği ve Osmanlı şehirlerinin değerlendirmesi ile İngiliz Binbaşı Percy E. Henderson'ın 1904 yılında Batı Balkanlarda gerçekleştirdiği gezi çerçevesinde Saraybosna izlenimleri ele alınmıştır. Seyyah'ın bu hatıraları 1909 yılında Londra'da "A British Officer in the Balkans" ismiyle basılmıştır. Bu kaynağa göre, bugünkü Bosna-Hersek devletinin başkenti Saraybosna hakkında ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır. Bu doğrultuda, XX. Yüzyılın başlarında, Saraybosna'nun tarihi yapıları, Pazar yerleri, gündelik yaşam mekanları, halkın giyim kuşam alışkanlıkları, esnaf ve sanatkarların durumu ile şehrin iklimsel ve coğrafi özellikleri hakkında verilen bilgiler incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bosna-Hersek, Saraybosna, Balkanlar.

ABSTRACT: In this paper, with an assessment of a brief city historiography and Ottoman cities, the Sarajevo impressions of a British Officer Major Percy E. Henderson have been dealt with in the frame work of his trip made in the Western Balkans in 1904. The memories of the traveller were printed under the name of "A British Officer in the Balkans" in London in 1909. In this direction, XX. At the beginning of the century, Sarajevo's historical buildings, market places, everyday living spaces, clothing habits of the people, the situation of tradesmen and craftsmen and the climatic and geographical features of the city were examined.

Keywords: Bosnia and Herzegovina, Sarajevo, the Balkans

¹ UBTAS- IV. Uluslararası Balkan Tarihi Araştırmaları Sempozyumu: Osmanlı Dönemi Balkan Şehirleri ve Balkanlar'da Tapu-Tahrir Sistemi, 1-5 Haziran 2016, Saraybosna, BOSNA-HERSEK 'de sunulan bildirinin genişletilmiş metni olup yayımlanmamıştır.

* (Doç. Dr.), Balıkesir Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı Başkanı, e. posta: zcevik41@hotmail.com, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-3756-8738

** (Öğretim Görevlisi), Balıkesir Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, e. posta: emirhan@balikesir.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0001-8451-8859

GİRİŞ

Şehir tarihi yazımı ayrı bir bilim dalı veya disiplin midir? Böyle bir sorunun cevabı hem Batı'da hem de Türkiye'de tartışılan bir konudur. Batı'da yapılan tartışmalar, konuya müspet bir yaklaşım göstermiş ve çeşitli bilimsel merkezlerde bir disiplin olarak şehir tarihi bölümleri açılmıştır. Türkiye'de ise, mahallî idarelerdeki çalışmalar dışında, şehir tarihi yazımı varlığını henüz bir ilgi alanı olarak sürdürmektedir. Selçuklu ve Beylikler dönemi şehirleri ile Cumhuriyet dönemi şehirleri hakkında yapılan çalışmalar nispeten daha azdır. Bu çalışmalara özellikle üniversitelerin tarih bölümlerinde ağırlık verilmektedir. Cumhuriyet dönemi şehirleri ile ilgili ise, tek tek şehirlerin tarihleri yerine, çeşitli sosyal bilim dallarında, mahallî idarelerde ve şehircilik-planlama bölümlerinde yapılan, genel olarak şehirleşme ve sonuçları eksenli çalışmalar daha fazla göze çarpmaktadır. Türkiye'deki şehir tarihi çalışmalarına Osmanlı dönemi şehirleri ile ilgili çalışmalar öncülük etmektedir. Barkan, İnalçık ve Akdağ'ın öncülüğünde Osmanlı sosyal ve iktisadi tarihi üzerindeki bu çalışmalar da özellikle Osmanlı klasik döneminin XVI. yüzyılı üzerinde yoğunlaşmaktadır. (Ergenç, 2013: 15).

Türkiye'de şehir tarihi çalışmalarında genellikle Batı şehri tanımlaması esas alınmıştır. Bunun en büyük sebebi yakın zamana kadar, şehre dair yapılan çalışmalarda sosyologların çalışmalarının ağırlıklı olmasından ve dolayısıyla da sosyoloji biliminin kavramlarıyla şehrin tanımlanmasından kaynaklandığı düşünülebilir. Sosyologların bu çalışmalarına en büyük etkiyi, bu bilimin öncülerinden Max Weber'in konu hakkındaki tanımlamaları, koyduğu ölçütler ve çözümlenmeleri yapmıştır. Weber'in konu hakkındaki görüşleri şu şekilde özetlenebilir: Ekonomik açıdan tanımlamak gerektiğinde şehir, geçimlerini tarımdan çok ticaret ile sağlayan insanların yerleşim yeridir. Weber, ekonomik açıdan şehirleri üçe ayırır; tüketici, üretici ve ticari şehirler. Mevcut olan şehirlerin hemen hemen tamamı, bu üç tipin karması halindedir. Siyasal açıdan ise şehir, özel siyasal ve idari bağlantılara sahip kısmen özerk bir topluluk olarak düşünülmelidir. Burada vurgu yapılan kavram siyasal özerkliktir. Ona göre tam anlamıyla bir kentsel topluluk sadece Avrupa'da ortaya çıkmıştır. Weber ideal şehrin nasıl olması gerektiği hususunda ekonomik ve siyasi yapıları birleştirerek beş temel özellik belirler: 1- Bir kale; 2- Bir Pazar; 3- Kendine ait bir mahkeme ve hiç değilse özerk bir hukuk; 4- Özerk bir toplumsal ilişki biçimi; 5- En azından kısmi bir özerklik ve kendi kendini yönetebilme ve sonuçta şehir sakinlerinin katılımının gerçekleştiği yetkililerce yönetilme. Kısacası kralın ve aristokrasinin garantisi altındaki pazar hukukunun yanında askeri hukuk da (ordunun talim ve içtima alanı; diğer yanda barışçıl iktisadi mübadele alanı olarak) icra ederken, siyasal yönelimli kale ile ekonomik yönelimli pazar, çoğu kere yan yana uyumlu bir birliktelik oluşturuyordu. (Weber, 2000: 73-92)

Aslında Weber'in ideal şehir olarak sunduğu model ve bu şehri tanımlamak için ortaya koyduğu ölçüler, kendisinin de içinde yaşadığı "Batı" şehrinden başka bir şey değildir. Denilebilir ki Weber, toplum çözümlemesinde kullandığı ilerlemeci metodu şehri çözümlerken de kullanmış ve şehir evriminin nihai ve ideal sonucunun Avrupa kenti, Batı kenti olduğunu ilen sürmüştür. (Üstündağ, 2005: 150-151)

Bu sebeple, Weber'ci yaklaşım, İslami ve diğer Avrupa dışı kentsel yığılmaları, normlara uygun Avrupa kentiyle zıtlık içinde, belirgin kentsel kültür geleceğinden yoksunlukla karakterize eder. Ortadoğu şehirlerinin Avrupalı hatta klasik Yunan ve Romalı benzerlerinin sahip olduğu siyasi özerklikle değil bir emperyal iktidarın bürokratik temsilcilerince yönetildiğini iddia eder. Dahası Müslüman şehirlerinde, kente özgü bir kimlik yaratma çabası içinde ortak bir çıkar etrafında birleşmekten çok birbirleriyle rekabet eden farklı kabile ve aşiretler ikamet etmektedir. (Eldem,- Goffman, Masters, 2003: 1).

Osmanlı şehrinin fiziksel yapılarında hem İslam şehri, hem de Ortaasya Türk şehri tiplerine ait özelliklerin büyük bir kısmını görüyoruz. İslam tarihi çalışınlarına göre İslam şehrinin üç temel ögesi vardır: Cami, pazar ve hamam. İslam şehrinin mahallere bölünmüş olması onun fiziksel ve sosyal yönden en büyük özelliğidir. Bu bölünme toplumdaki dini ve etnik grupların varlığından ileri gelmektedir. Ortaasya Türk şehir tipine gelince üç temel unsur görmekteyiz: İç kale, şehristan ve rabat. İç kalede saray ve yönetim yapıları bulunurdu. Şehristan, aristokratların, sanatkarların toplandığı yerdi. Rabat ise şehrin dış kısımlarını, varoşlarını içine alan kısımdı. (Ergenç, 1995: 48-49)

İslam şehri modelinin mevcut aşamalarıyla her bölgeye uyarlanamayacağını; İslamlaşmanın her bölgede aynı aşamaları takip etmediğini gösteren çalışmalar da mevcuttur. Bugün Osmanlı şehri çalışmaları özellikle Balkanlarda Batı şehri tanımlaması ile İslam şehri tanımlamasının bir sentezi olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü farklı medeniyetlerin şehir yapılanmaları ve yönetimlerinin tarihi süreç içinde siyasi, ticari, mimari ve demografik açılardan birbirlerini etkilememesi düşünülemez. Bu etkileşim az veya çok mutlaka olmuştur. Osmanlı dönemi şehirleri çalışılırken de farklı coğrafyalarda yer alan şehirlerin farklı yaklaşımlarla çalışıldığına şahit olmaktadır. Mesela Anadolu şehirleri çalışılırken İslam şehri tartışmaları gündemde değildir. Ancak Balkan, Arap ve Afrika coğrafyasındaki şehirler çalışılırken İslam şehri tartışmaları her zaman tam da araştırmaların merkezinde yer alır. Özellikle son yıllara gelinceye kadar İslam şehri tartışmaları Osmanlı şehirleri çalışmalarında karşımıza çıkan en önemli meydan okumaydı. Şimdilerde bu tartışmanın kısırlığı ve indirgemeci yaklaşımı kısmen de olsa anlaşılmuş ve daha bütüncül yaklaşımlar denenir olmuştur. İslam inancının tesirini gösteren topografik, mimarî ve

toplumsal ortak öğeler inkâr edilemeyecek düzeyde bu coğrafyadaki şehirlerde görünmekle beraber, erken modern döneme ait veya her coğrafyanın geçmişinden gelen özellikler de bu şehirlerde izlenebilmektedir. (Geniş bilgi için bkz. Uğur, 2005: 9-26).

Niçin Anadolu şehri İslam şehri kavramından ayrı ele alınmalıdır? Yukarıda değindiğimiz bu konuya şöyle bir açıklık getirmek mümkündür. Batı literatüründe Avrupa şehirlerine benzemeyen, farklı özellikler taşıyan Doğu şehri veya İslam şehri kavramı yerleşmiştir. Weberci sosyolojinin tesirinde kalan ilim insanları hiçbir ayırım yapmaksızın bütün İslam şehirlerini Batı şehirlerine göre “şehir” olarak saymazlarken; aynı eğilimle Rusya’nın egemenliği altında kalan Orta-Asya şehirleri için de “feodalizm dönemi yerleşmeleri” şeklinde açıklamalar yapmışlar ve genellemelere gitmişlerdir. Yani Osmanlı şehirlerini de aynı anlayışla değerlendirmişlerdir. Oysa Osmanlı Devleti’nin tarihi, İslam medeniyeti içerisinde özel bir yere sahiptir. Osmanlılar, İslam medeniyetinin çağımıza taşınması bakımından önemli bir dönemin siyasi organizasyonudur. Ayrıca egemen oldukları coğrafyada çok zengin sentezlerin oluşmasını sağlamışlardır. Bu bakımdan İslam şehri veya Doğu şehri kategorisi içerisinde alt kategori olarak “Osmanlı Türk şehri”, “Osmanlı dönemi Anadolu şehri”, “Osmanlı dönemi Balkan şehirleri” gibi inceleme alanları gündeme gelmiştir.

Bugün bu bakış açısına Weberci yaklaşımdan sıyrılarak gelinmiştir. Bilindiği üzere XVIII. Yüzyılda ekonomik ve askerî açıdan yükselen Avrupa, XX. Yüzyıl başlarına kadar “kendi kıtası dışındaki” mekanlar üzerinde etkili olmuştur. Yine XVIII. Yüzyıldan başlayarak yükselişe geçen Rusya da bütün Orta-Asya’ya hâkim olmuştur. Kısacası Avrupa’nın bu süreçte doğrudan “koloni-müstemleke” yapmadığı iki önemli mekân herhalde Anadolu ve İran’dır. Bu bakımdan Avrupa’da Doğu şehirleriyle ilgili araştırmalar iki ayrı açıdan ele alınmıştır. Avrupa’nın kolonisi olan yerlerin şehirleri, yöneticilerin ihtiyaçları ve bu şehirlerin planları bakımından ele alınmıştır. Avrupa’nın doğrudan kolonisi olamayan Anadolu ve İran şehirleri ise doğrudan bir inceleme yerine, İslamiyet öncesi tarihi kalıntı ve zenginlikler odaklı olarak Batılı seyyahların ilgisini çekmiş, antik dönem ağırlıklı olmak üzere İslami dönemler de tasvir edilmiştir. Benzeri gelişmeler Rusya’nın egemenliğine girmiş Orta-Asya şehirleri için de söz konusudur (Ergenç, 2013: 27-28). İşte bundan dolayı özellikle Osmanlı dönemi “Anadolu şehri” Batının İslam şehri tanımlaması dışında ele alınıp incelenmelidir.

Bu genel değerlendirme içerisinde Osmanlı Devleti’nin Balkanlardaki varlığı; mimarîsi, gündelik hayat tarzı ve kendine has özellikleriyle “Osmanlı dönemi Balkan şehirleri” olarak adlandırılabilir bir şehir hayatının oluşmasına önayak olmuştur. Balkanların Osmanlı topraklarından ayrılması sonrasında hâkim milliyetçi yaklaşımların şekillendirdiği tarih yazıcılığı, uzun yıllar

Osmanlı dönemini yok sayma veya Balkanların tarihi içerisinde ona bir yer vermeme yolunu tercih etmiştir. Bu sebeple XX. yüzyılın son çeyreğine kadar bölgenin Osmanlı dönemi şehir hayatına dair çalışmalar bir elin parmaklarını geçmeyecek sayıdadır (Turhan, Kolçak ve Gökaçtı, 2005: 3/6/117).

Bu makalede bir Balkan şehri olan Saraybosna'nın, XX. yüzyılın başında bir yabancı seyyahın gözlemleriyle sosyal, demografik, ticari, dini hayatına ait bilgiler verilerek yapılacak yeni çalışmalara küçük bir katkı sağlamak amaçlanmıştır.

BALKANLARDA OSMANLI FÜTUHATI VE SARAYBOSNA

Osmanlı ordusunun daima aktif halde bulunan bir unsuru olan sınır birliklerine kumanda eden uç beyleri, 1360-1453 döneminde imparatorluğun iç ve dış siyasetinde önemli rol oynadılar. Düşman topraklarına keşif, yağma ve tahrip etmek amacıyla sefer yapan bu aktif unsurlar akıncılar adıyla teşkilatlanmışlardı. Akıncılık 1595'ten sonra sınırların güvenliğinden sorumlu serdarlık görevine dönüşmüştür (Uzunçarşılı, 1940: 239-240). Akıncılık bir askeri teşkilat olup, kendi kanunnameleri ve isimlerinin yazıldığı akıncı defterleri vardır. Uçların beyi olarak merkezden uzak bölgelerin yöneticileri konumundadırlar ancak akıncılık nizamının kurallarına da tabi idiler. Kendilerine bu gücü ve geliri sağlayan mülkleri için her yeni padişahın onay alırlardı (Kılıç, 2009: 59-79).

Osmanlı Devleti, Balkanlar'da da ilk fütuhata başladığı andan itibaren ele geçirdiği şehir ve köylerde sistemli bir iskân siyaseti izlemiştir. Fütuhat sırasında başka bölgelere kaçanların boşalttığı şehir ve köylere Anadolu'dan büyük ölçüde Yörük-Türkmen unsuru nakletmiştir (İnbaşı, 2015: 812).

Osmanlı fütühatı bir bölgeden öbür bölgeye intikal ettiği zaman, yani fetih yapıp da normal Osmanlı idaresi oraya yerleştiği zaman uç beylerinin teşkilatı ondan sonraki yeni bir merkeze naklediliyordu. Balkanlarda sol kol fütühatın Makedonya yönündeki ilk merkezi Üsküp'tü. Buraya uç beyi olarak İshak Bey yerleşti. Yeni fetihlerle ülke genişleyince Üsküp içerde kaldı. Bu sefer Saraybosna yeni uç merkezi oldu. İshak Bey'den sonra uç beyi olan oğlu İsa Bey zamanında Anadolu'dan gelen esnaf hem Üsküp hem de Saraybosna'ya yerleşerek bu şehirlerin gelişmesine katkı sağlamışlardır. Osmanlı hakimiyeti kuzeye doğru genişleyince de Beylerbeylik merkezi Saraybosna'dan Banja Luka (Banyaluka)'ya, Gümülcine'den Serez'e geçmiştir. Yani başlangıçta uç şehri olan yerleşim birimleri daha sonra Balkanların büyük Osmanlı şehirleri haline gelmişlerdir. (İnalçık- Arı, 2005: 27-56; İnalçık, 2008: 55-56).

Fetihden sonra Bosna aristokrasisinin hakları ve imtiyazları bir değişikliğe uğramadan korunmuş ve bu da Osmanlı'nın bölgede hâkimiyet kurmasının kabulünde en önemli etken olmuştur. (Eren, 1965: 20-26) Fatih Sultan Mehmed

Bosna'yı fethettiği zaman bölge halkına inanç ve ibadet hürriyeti tanımış, mal ve can güvenliği sağlamıştır. Onun, Bosna'daki Latin papazlarına gönderdiği, aslı Bosna'da Fojnica şehrindeki Fransisken Katolik Kilisesinde bulunan fermanın bir sureti Osmanlı Arşivi'nde bulunmaktadır (BOA, Düvel-i Ecnebiye Defteri, 14/2-1; Gökkubbe Altında Birlikte Yaşamak, 2006:1-3).

Osmanlıların Bosna'yı tamamen fethetmesiyle (1463) bu bölgede Bosna sancağı kurulunca burayı oluşturan dört vilâyetten biri "*Vilâyet-i Hodidjed*" yahut "*Vilâyet-i Saray Ovası*" diye anıldı. Saraybosna ise 1468'de beş Müslüman, altmış beş Hristiyan hanesine sahip küçük bir yerleşim birimiydi ve Trgovista pazarı adıyla anılıyordu. Saraybosna XVI ve XVII. yüzyıllarda önemli bir gelişme gösterdi. Bosna sancak beyliğine getirilen Gazi Hüsrev Bey tarafından burada inşa edilen külliye ve kurulan vakıflarla Saraybosna bir Türk-İslâm şehri haline geldi. 1521-1541 yılları arasında üç defa Bosna sancak beyi olan Gazi Hüsrev Bey (1526 tarihli defterde adı kayıtlı: TSMA. D.10057, vr. 1b-3a) Saraybosna ve çevresinin İslamlaşmasında çok önemli rol oynayan dinî, ticari ve kültürel tesisler yaptırdı. Bu sebeple Saraybosna'nın ilk kurucusu olarak İsa Bey, ikinci kurucusu olarak da Gazi Hüsrev Bey gösterilir (Aruçi, 2009: 128).

Bosna'da fetihden sonra izlenen idarî yapılanma, toprak sistemi ve zamanla yaşanan değişimler de araştırmacıların ilgi alanı içindedir. İlk idarî birim olarak Bosna sancağı, fetihle birlikte 1463'te kurulmuş ve zamanla buna diğer sancaklar eklenmiştir. Mesela Topkapı Sarayı Müzesi Arşivinde (TSMA) 1521-1522 tarihli vilayet ve sancak listelerinin verildiği bir defterde Bosna sancağı dahil Rumeli Beylerbeyliği'ne bağlı 33 sancağın isimleri kayıtlıdır. (TSMA. Defter (D). 9772, vr. 1b-2b) Önceleri Rumeli Beylerbeyliğine bağlı bir eyalet olan Bosna, 1580'de pašalık olarak da adlandırılan Beylerbeyliğe dönüştürülmüştür. Eyaletin merkezi 1639'a kadar Banja Luka (Banyaluka), 1697'ye kadar Saraybosna, 1850'ye kadar Travnik ve ondan sonra yeniden Saraybosna'dır (Geniş bilgi için bkz. Turhan- Kolçak- Gökaçtı, 2005:3/6/ 125-135).

TARİHİ SÜREÇTE VE XX. YÜZYIL BAŞINDA BİR İNGİLİZ SUBAYININ İZLENİMLERİNDE SARAYBOSNA'DAN KESİTLER

Bu çalışmada ele alınan ve 1909 tarihinde Londra'da basılan "Major Percy E. Henderson, *A British Officer in the Balkans, (The account of a journey thorough Dalmatia, Montenegro, Turkey in Austria, Magyar Arland, Bosnia and Hercegovina)*, London: Philadelphia J. B. Lippincott Company, Seeley Co. Ltd" künyeli kitapta yer alan bilgiler doğrultusunda 1904 yılında Saraybosna'nın genel panoraması tasvir edilmiştir.

Bu kitabın yazarı İngiltere'nin Hindistan ordusunda görev yapmış Binbaşı Percy Edward Henderson'dur. Yazar "*Balkanlar'da Bir İngiliz Subayı*" adlı ese-

rinde XX. yüzyılın başlarında Dalmaçya, Karadağ, Avusturya, Magyarland ve Bosna Hersek'e eşiyile birlikte gerçekleştirdiği seyahatlerinin hikâyesini anlatmaktadır.

Bu kitabın giriş kısmında şu bilgiler veriliyor:

"XX. Yüzyılın başında, Selim lakaplı bir İngiliz Subayı olan Binbaşı Percy E. Henderson'ın Balkanlarda ve özellikle Dalmaçya, Karadağ, Avusturya'daki Türkiye, Macaristan ve Bosna-Hersek üzerine gerçekleştirdiği seyahat ve bu seyahatteki izlenimleri Balkanlarda bir İngiliz Subayı adlı eserde ele alınmıştır."

İngiliz seyyah Saraybosna'ya gelişini ise şöyle anlatıyor:

"Hadzici istasyonunda, bir kereste fabrikası ve yanındaki ormandan elde edilen kerestenin taşımacılığında kullanılan tramvay yolu, bize Bosna'nın Avrupa'daki hemen hemen en çok kereste üreten ülke olduğunu hatırlattı. Karanlık, sık ağaçlarla kaplı dağ olan Izman'dan geçip, Saraybosna sakinlerinin gözde tatil beldesi olan Bad Ilidze istasyonuna ulaştık. On sekiz dakikalık başka bir seyir sonrasında, Saraybosna istasyonuna ulaşmıştık ve daha sonra şehrin eteklerinden uzun ve tozlu bir araba yolculuğu bizi şehre getirdi." (Henderson, 1909: 91).

Saraybosna'da Demografik Değişim

Saraybosna'nın demografik yapısı hakkında Kiel'in Osmanlı tahrir defterlerinden hareketle Balkanlardaki farklı bölgeleri karşılaştırarak yaptığı çalışmalarda vardığı sonuç, Bosna'daki İslamlaşma sürecini açıklamak açısından son derece önemlidir. Yazara göre fetihten sonraki ilk dönemlerde bölgede Müslümana pek rastlanmamaktadır. 1460-1470'li yıllar genel olarak Avrupa'da ciddi bir nüfus artışına işaret ederken, Bosna'da bunu hızlı bir İslamlaşma süreci izlemiştir. Osmanlı'nın Macarları yendiği 1526'dan kısa bir süre sonra ise %68'lik oranla bölge nüfusunun çoğunluğunun Müslüman olduğu görülmektedir (Kiel, 2004: 104-105).

Barkan'ın yapmış olduğu çalışmalar da göstermiştir ki, XVI. yüzyıl başında Bosna'da şehir ve kazalarda Müslümanlar çoğunlukta iken, bunu çevreleyen kırsal kesim Hristiyan'dır (Barkan, 1949-1950: 11/ 524-569; 1951-1952: 13/ 56-78; 1953-1954: 14/ 209-237).

İnalcık ise konuyla ilgili olarak 1469'da Bosna'da 467 tımarın 111'inin sahibinin Hristiyan olduğunu belirtir (İnalcık, 1954: II/ 103-130).

İslamlaşma tartışmaları da göstermektedir ki, bölge insanı Müslüman olmayı tercih ettiği için büyük çaplı Müslümanlaşma yaşanmıştır. Bunun en önemli sebebinin Ortaçağ'da Bosna'da, kötülük ilkesine de (şeytana) en az Tanrı'ya verdikleri kadar önem vererek dualist bir öğretiyeye yönelen Bogomillerin Ka-

tolik ve Bizans Ortodoks kilisesinin sayısız baskılarına uğramaları olduğunu söyleyebiliriz (Faroqhi, 2002: 29). Ayrıca bu tercihte Osmanlı'nın hoşgörülü yönetiminin de payı olduğu bir gerçektir.

Osmanlı'nın başka bölgelerden buraya getirip yerleştirdiği insan sayısı sınırlı olmuş ve fetih sonrasında bölgede sadece misyoner Katoliklerle sınırlı bir göç hareketi görülmüştür (Geniş bilgi için bkz. Turhan- Kolçak- Gökaçtı, 2005:3/6/ 125-135).

Çalışmamızın asıl konusunu teşkil eden İngiliz seyyahın Saraybosna'da 1904'deki izlenimlerinde demografik yapı ile ilgili değerlendirmesi ise şöyledir:

“Saraybosna, yaklaşık elli yıl önce Bosna'nın başkenti olmuştur. Travnik, Sultan için Bosna'yı yöneten Türk Valilerinin kaldığı yeri.”

“Avusturya işgalinden beri, Saraybosna, neredeyse yarısı Müslüman olan kırk bini aşkın yerleşik halkı, yaklaşık dörtte biri Roman Katolik ve sayıları altı bini bulan Yunan Ortodoksları ile oldukça önemli bir şehir haline gelmiştir. Nüfusun dörtte biri Yahudi'dir; bunların üç binini, Engizisyon mahkemesi tarafından İspanya'dan sürülen ve Bosna ile Türkiye'nin diğer bölgelerinde üç buçuk yüzyıl önce kendilerine sığınacak bir yer bulan İspanyol Yahudilerinin torunlarıdır.”

“Saraybosna, karışık inançlar ve ırklardan oluşan bir şehirdir; keza yerleşik nüfusun yanı sıra, Avusturya- Macaristan İmparatorluğunun bütün bölgelerinden gelen yerleşik olmayan askeri ve resmi nüfusa da sahiptir. Almanlar, Macarlar, Çekler, Lehler, Hırvatlar ve Slovenlerin tamamı temsil edilmektedir. Başkomutan, aynı zamanda hem Bosna'nın hem de Hersek'in ikamet eden valisi olduğu için, Saraybosna hem askeri hem de sivil yönetimin karargâhıdır.” (Henderson, 1909: 91).

Aslında Saraybosna'nın XIX. yüzyıldaki nüfusu giderek artış gösteren bir meyl izledi. 1851'de burada 21.102 (15.224 Müslüman, 3575 Ortodoks, 239 Katolik, 1714 Yahudi), 1895'te 38.083 (17.787 Müslüman, 5858 Ortodoks, 10.672 Katolik, 4054 Yahudi) kişi yaşıyordu. 1921'de 60.087 olan nüfusu (21.465 Müslüman, 12.479 Ortodoks, 18.076 Katolik, 7427 Yahudi) 1941'de 80.000'e ulaştı. Resmî olarak 297.416 nüfusa sahip olan Saraybosna'nın 1992-1996 savaşından sonra nüfusunun 500.000'i aştığı zikredilmektedir. Bugün Dayton Anlaşması'na göre şehrin büyük bir kısmı Bosna-Hersek Federasyonu'na, diğer bir kısmı da Sırp bölgesi olarak Sırp Cumhuriyeti'ne aittir. (Aruçi, 2009: 128-132).

İngiliz seyyah XX. Yüzyıl başında Saraybosna nüfusunun yarısı Müslüman 40 bin civarında olduğunu söylüyor. Bu sayı Aruçi'nin verdiği 1904 öncesi (1895) rakamlara uygunluk gösteriyor. Ancak daha sonraki sayımda (1921) gayri Müslüm nüfusun daha fazla olduğunu görülüyor. Bu Müslüman nüfus

azalmasının sebeplerini genelde tüm Balkanlarda salgın hastalıklar sonucu kırılma, 93 Harbi felaketi, Balkan Harbi faciası ve mübadelelere, özelde de Saraybosna'da 1878'de Avusturya-Macaristan yönetimi ile başlayan süreçte Müslümanlar üzerine yapılan çeşitli baskılar sonucu Anadolu'ya yapılan kitlesel göçlere bağlamak mümkündür (İnalçık, 2015: 490; Ekinci, 2015: 591).

Saraybosna'nın Coğrafi Konumu, Mimari Yapısı ve Şehrin Genel Görünüşü:

İngiliz seyyah bu konuda şu bilgileri veriyor:

“Görünüşte geniş dağmık bir şehir olan Saraybosna, doğuda dar bir boğazı saran ve batıda Ilidze yönünde Saraybosna Alanı (Sarajevsko Polje) olarak adlandırılan bir ovaya doğru genişleyen, her iki taraftan yükselen dik tepelerin hâkim olduğu daralan bir vadide bulunmaktadır.”

“Doğuda boğazın dar kapılarının içinden bir geçidi zorlayarak sığ ama hızlı akan Küçük Milyatska Nehri (Miljacka River) şehrin merkezinden geçer ve yere yapılan modern eklemelerin büyük bir kısmı nehrin her iki tarafında hemen uzanan toprak seviyesindeki dar kenarlar üzerine inşa edilmiştir. Nehrin kenarları çok sayıdaki ağaç, demir ve taştan yapılmış köprüler ile bağlanmıştır. Şehirde herkesin gerçekten eski olduğunu iddia edebildiği Çarşı veya derme çatma olan Türk pazarı, hamamlar, medreseler, Türk İlahiyat Enstitüsü ve ayrıca Saraybosna'nın iki yüz camisinin en büyüğünden ikisi veya üçü burada bulunmaktadır. Türklere ait civardaki bu tür yerleşim alanlarının büyük bir kısmı Avusturyalı sakinlere bırakılmış ve Müslüman nüfus evlerinin mahremiyetini daha iyi koruyabilecekleri nehrin her iki tarafındaki yamaçların yukarısına dalgalar halinde çekilmişlerdir. Göz alıcı bir şekilde inşa edilmiş küçük kireç badanalı Türk evleri sivri çatıları, cumbalı pencereleri, sarkık birinci katları, öne çıkan saçakları ile birbiri üzerine sıralanmış haldedir. Yukarıdaki dik yamaçlarda her yöne serpiştirilmiş ince beyaz sütunlu minarelerden günde beş defa müminleri namaza çağıran müezzinin sesi duyulabilmektedir. Yamaçlarda, ağaçlarla kaplı dik ve dar boğazlardan geçilince, eski Müslüman mezarlıkları ile kahvehanelerin çiçek bahçeleri göze çarpar.” (Henderson, 1909: 92-93). Burada seyyahın Saraybosna'da ilk dikkatini çeken vurgu ve değerlendirmeleri, XX. Yüzyıl başlarında da hala Türk ve İslam kültürünün varlığı ve görüntüsüdür

Şehrin geçmiş dönemlerine ait bu konudaki bilgilerini bir kıyaslama yapmak bakımından Evliyâ Çelebi'den öğrenebiliyoruz: “Zenginlik şehri, yani Saray Kalesi'nin özellikleri” başlığı altında şehrin kalesinin Fatih Sultan Mehmet Han tarafından fethedildikten sonra “aşağı şehirde hala Hünkâr Camii olan yerde bir büyük saray yaptığından bu şehrin ismine Saray derler ve büyük nehrinin ismine Bosna derler. O nehir ismini şehir ismine ekleyip Bosnasaray derler” diyerek şehrin adının da nereden geldiğini açıklıyor. İngiliz seyyah ise bu kaleden hiç bahsetmiyor.

Yine Evliyâ Çelebi “*Bosnasaray şehrinin imaretleri*” başlığı altında da şu bilgileri veriyor: “*Anılan yüksek kalenin kuzey tarafında, yıldız yönünde ve batı cephesinde bir dereli ve tepeli zeminde Milaçka Nehri’nin sağında ve solunda topraklı bayırlar üzerinde birbirinden yüksek kat kat bağlı, bahçeli ve her hanesi akarsulu, tek ve iki katlı genellikle kiremit örtülü ve bazısı şindire tahta örtülü bacaları düzgün güzel hanelerdir.*” (Evliyâ Çelebi, 5/2, 2010: 578-580).

Saraybosna’da Esnaf Teşkilatı ve Ticari Hayat

Saraybosna’da gerek 1415-1435 yılları arasındaki fetih sürecinde, gerekse bu şehrin ilk kurucusu sayılan İsa Bey’in Sancak Beyliği zamanında köprü, su yolu, hamam, kervansaray, imaret, çarşı ve değirmenler inşa edildi. Daha sonraki dönemde İsa Bey-zade Mehmed Bey, Gazi Hüsrev Bey ve Sadrazam Hüsrev Paşa tarafından Saraybosna’daki imar faaliyetleri devam etti. Evliyâ Çelebi’ye göre Saraybosna’da konuklar için 3 ayrı yerde kervansaray varmış ve buralarda konuklardan kira ve gümrük alınmıyormuş. Yine 23 tane tüccar hanı bulunuyormuş ki bunlar: “*donanımlı, bakımlı ve süslü kale gibi benzersiz hanlardır*” diyor. Ayrıca garip bekar hanlarının adedi de 8’dir (Evliyâ Çelebi, 5/2, 2010: 586).

Ekrem Hakkı Ayverdi yaptığı çalışmalar sonucunda şehirde 12 medrese tespit etmiştir. (Ayverdi, II/3, 1981: 307), Kâmil Şahin ise bunlardan başka 6 medresenin daha varlığından bahsetmektedir.

(<http://acikerisim.fsm.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11352/1073/%-C5%9Eahin.pdf?sequence=1&isAllowed=y,10.03.2018>)

Evliyâ Çelebi de şehrin medreselerinden bahsetmiş ancak sayısı okunamamıştır. Bunlardan en “*donanımlı, bakımlı, şenlikli ve şirin*” olanının Gazi Hüsrev Paşa Medresesi olduğunu belirtiyor. Ayrıca 8 yerde hafız darülkurrası, 10 yerde darülhadis, 180 adet yerde de sıbyan mektebi olduğundan bahsediyor. (Evliyâ Çelebi, 5/2, 2010: 583-584)

Kısacası Osmanlı döneminde Saraybosna’da hem ticari hayatın hem de ilmi hayatın çok canlı ve gelişmiş olduğunu öğreniyoruz. Zira şehrin bu zenginliğine ulaşmasında 16. yüzyılın sonlarıyla 17. yüzyılın başlarında Venedik’e giden Müslüman Anadolu ve İstanbul tüccarlarının yanında Müslüman Bosnalılarda yer almasının rolü olduğu bir gerçektir. (Faroqhi, 2002: 83)

XX. yüzyılın başlarında ise Henderson, şehrin imar durumuyla ilgili bilgiler verdikten sonra çarşı ve esnafın durumuyla ilgili şu ayrıntıları aktarır;

“Şehrin girişinde, bir zamanlar odun pazarının kurulduğu yerde bir yeşil alan bulunmuş. Daha sonra buraya Fas stilinde büyük bir belediye binası inşa edilmiş. Kendi başına güzel bir bina, ancak küçük Türk yerleşim alanlarıyla

çevrili olan bina, bugünkü konumuyla büyük bir tezatlık örneği sunmaktadır. Kısaca, Saraybosna, geleneksel bir Avrupalı şehre benzemesi için onarılan ve değiştirilmekte olan bir Türk şehri. Şehrin en ilginç bölümü, eski bölümleri olduğu için, bunlar arasında Çarşısı listenin başında gelmektedir.”

“Çarşı, her iki taraftaki küçük, düşük çatılı ahşap dükkânlar ile kaplı hoş kaldırım taşları ile döşenmiş sokaklar ile örülü Türk pazarıdır. Dükkân tezgâhları olarak ta hizmet veren bunların ahşap zeminleri yerden birkaç santimetre yükseltilmiştir. Bu dükkânların ortasında, çömelerek, bağdaş kurarak, çekiç dövme-ciliği, şekillendirme, dikiş gibi çeşitli el işlerinde çalışan ve yanlarında bir fincan kahve ile hiç bitmeyen sigara ya da dışlerinin arasında doğunun uzun piposu çibuk ile rahatlayan Türk sahipleri yer alır. Malları, yerlerde, etraflarında ve önlerini kapatmayan, dükkânların üç duvarını kaplayan raflar boyunca yığılmış haldedir. Sahipleri, yerlerinden geceleri ayrıldıkları zaman, dışarıdan asma kilitli bir çubuk ile güvenlik altına alınmış kaba kepenkler koyarlar ki bu ilkel bir yöntem olup, görünüşe göre tümü sahiplerince gerekli bulunmaktadır. Burada, özellikle herhangi bir kimseden kaynaklanmayan daima bir gürültü vardır; Bir Türk ne olursa olsun asla bağırmasın ya da sesini yükseltmez, bu daha çok kaldırım taşları üzerinde gelip giden, konuşan, sohbet eden insanlardan ve burada gelişen çeşitli ticaretin devamlılığından kaynaklanan gürültüdür.” (Henderson, 1909: 94)

“Bunların çoğu farklı sokakları etkiliyor gibi görünmektedir. Aşağıdaki Belediye Binasından girdiğimizde, kap kakak, çivi ve Türkler tarafından kullanılan metal yemek tabakları ile bu türden diğer malların imalatı ve satışının yapıldığı bir sokağa girdik. Sokağın bir tarafında ustalar kendi el sanatlarını kol gücüyle icra ediyorlardı. Sokaktaki çekiş sesi insanı sağır ediyordu. Sokağın diğer tarafı aynı türden malların satışı için ayrılmıştı ama çok sıklıkla satıcısı bulunmaz. Eğer bir şeyler satın almak istiyor ve aceleniz de varsa, ürününüzü seçebilir komşu satıcıya ödeme yapabilirsiniz. Paranızı aldığı zaman, üleşme bölümüne uzandığını ve hak sahibinin alması için belirgin bir yere parayı attığını göreceksiniz; bu duruma en azından birden fazla vesileyle tanık olduk. Böylesine dürüst komşularla, Müslüman satıcılar arsında endişeye mahal yoktur.”

“Çekişle dövmeçilik yapılan sokaktan daha dar olan bir sokağa geçildiğinde, bir dükkânda, altında katladığı çıplak ayakları ile oturan ve başı aşağı eğilmiş dikiş yapan üç ya da dört kişi gördük. Bu terziler, Hintli meslektaşları ile olağanüstü bir benzerlik taşırlar. Tutumları aynıdır ve ayaklarını aynı şekilde hizmete yansıtırlar.”

“Pazarın ortasında, sürekli olarak insanların su içmek ya da kaplarını doldurmak için akın ettiği, çevresinde merdivenleri olan, zarif, ağaçtan yapılmış bir çeşmenin de bulunduğu açık bir alan yer alır. Burada, dizlerinin üzerine

koydukları veya omuzları üstünde dengeledikleri, uzun ince tepsiler üzerinde, büyük, yuvarlak düz somun ekmekler satan Türk ekmek satıcıları toplanmışlardır. Burada aynı zamanda meyve, tatlı ve limonata satıcıları da bulunur. İstanbul'daki gibi tam olarak kuşanmış, sırtlarında parlayan pirinç bir güğüm ve bellerinin etrafına bağladıkları küçük bir bardak askısı ile şerbet satıcıları da bu meydanda göze çarpar."

"Çeşmenin yakınında, bakır eşyaların satıldığı bir sokak, çok cezp edici bir köşe durağı ile başlayarak dik açılarda yol gösterir. Burada ayrıca büyük bir kargaşa da söz konusuydu, fakat küçük dar sokakta, işlerinin başında çalışan küçük Türk çocuklarının kap kaçaklara çekiçle döverek şekil verdiğini ve kör bir çivi ve çekiçten daha iyi tasarımlar ortaya çıkardığını sadece görmek için dolaşmak önemliydi." (Henderson, 1909: 95).

"Çeşmenin ötesinde, Pazar iki yöne ayrılır. Soldaki kısa yol belki de tüm bu dolambaçlı yolların en hoş olanıdır çünkü her bir dükkân iki katlıdır. Büyük köpek kulübesine benzeyen alttaki dükkânlar, taşıt yolu seviyesindedir ve işlerinin başında sıkı bir şekilde çalışan ayakkabı tamircileri ile doludur; bunların üzerinde, çatıları oluşturan geniş raflar üstünde, çömlekçilik ve hasır işi ile uğraşan tüccarların malları sıralanır."

"Paralel sokak, dolup taşan çuvallarla dağılmış tahıl pazarıdır. Dik açılarda uzun bir sokak ise ne tam olarak bir ayakkabı ne de çarık olmayan, kıvrık ayak parmakları, topuksuz ve parlak renkli ayakkabı yüzü ile Bosna ayakkabısı denen opanka satışına ayrılmıştır."

"Çarşıdaki Begova Camisi Saraybosna'daki sadece en büyük ve en güzel cami olmayıp, aynı zamanda bu camiye Müslüman halk tarafından İstanbul da dâhil olmak üzere Türkiye'nin uzunluğu ve genişliği bakımından en güzel üç veya dört camisinden biri gözüyle bakılmaktadır. Kavisli çatısı ve mozaik işlemleri, azametli dış kemerlerini gerçekten etkileyici bir yapıya sahiptir. Cami, on beşinci yüzyılda Bosna'nın fethine yardımcı olan Usruf (Hüsrev) Bey tarafından kurulmuştur. O ve eşi caminin yanında bulunan küçük bir mezarda yatmaktadır." (Günümüze ulaşan Saraybosna'daki Osmanlı eserleri ile ilgili kaynaklar hakkında bkz. Aruçi, 2009: 132).

"Yer altı kumaş pazarı yakınlarda yer alır. Burada satışa sunulan ucuz parça kumaşlar arasında Türkiye'den gelen pullarla süslenmiş kumaşlar ile Bosna'nın özel dokumaları göze çarpar. Ancak, satışa sunulan haremelerde yapılan güzel altın iplik işlemleri, şaşırtıcı bir şekilde Franz Josef caddesindeki Kabilyo gibi modern caddelerdeki belli başlı dükkânlardan satın alınmalıdır. Bu ürünler hiçbir suretle Çarşıda satılmamaktadır. Hiçbir tekerlekli araç, bu dar dolambaçlı yollarda seyretmez, ancak ağır yük taşıyan diziler halindeki midilliler bazen

geçiş yollarına engel olurlar. Diğer taraftan, burası yaya yolcuları için özel bir alan niteliğindedir." (Henderson, 1909: 96). Yazarın bu gözlemlerine dikkat edilirse, XX. Yüzyılın başında da Saraybosna Çarşısı'nda ve ticari hayatında Müslümanlar ön planda ve hâkim unsurdur.

Bir kıyaslama bakımından Evliyâ Çelebi ise "*Çarşı, pazar bedesteni*" başlığı altında Saraybosna şehri ile ilgili şu bilgileri veriyor: "*Tamamı 1.080 adet güzellik pazarı dükkânlarıdır, ama gayet süslü, şirin ve sıralı yapılmış olup bütün sokakları üzeri Haleb şehri ve Bursa şehri gibi üstü örtülü sultan çarşısıdır, ancak örtüleri kârgir kemer yapılar değildir. Baştanbaşa kaim direkler üzerinde örtülüdür. Bütün anayolları pâk kaldırım döşelidir. Bir şirin kârgir yapı bedesteni var, Bütün Hint ve Sind, Arap ve Acem, Leh ü Çek'in değerli metaları bu şehirde bolca bulunur. Hatta Dobra-Venedik ve Büyük Venedik bu şehre üçer ve ikişer konak yakın olduğundan Zarda, Şibenik ve İspilet iskelelerinden bu şehre bir iki günde komor beygirleriyle sayısız ve kıyassız türlü türlü değerli kumaşlar ve az bulunur âlet ve eşyalar gelir, ama Çukacılar Çarşısı, Gazzâzlar pazarı ve Kazancılar Pazarları hepsinden şenliklidir. (—)" (Evliyâ Çelebi, 5/2, 2010: 586-587).*

Saraybosna'dan İnsan Manzaraları

Osmanlı hakimiyetiyle birlikte Saraybosna şehrinin Müslüman nüfusunu çoğunlukla Boşnaklar oluşturmaktadır. Osmanlı, Balkanlardaki fütuhatında da *istimalet* yani gönül alma, zorlama yapmama, hoşgörülü davranma politikası ile gayrimüslim unsurlar üzerinde etkili olmuştur. Boşnakların İslam dinine girmesindeki önemli sebeplerden birisi de Bogomil Hristiyan olmalarıdır. Bunlar bölgedeki Katolik ve Ortodoksların baskısı altındaydılar. Bogomillik İslamiyet'e çok benzerlikler gösteriyordu. Buna Osmanlı'nın gayrimüslimlere hoşgörülü yaklaşımı da eklenince Boşnakların topluca İslamiyete geçmeleri gerçekleşmiştir (Uzunçarşılı, 1988: 84-85).

Balkanlar Yörük iskanı açısından önemli bir coğrafya olduğundan bunun için özel memurlar gönderilmiş ve bütün Yörükler "*Rumeli Yörük Tahriri*" defterlerine kaydedilmiştir. (BOA, İE. DH. Dosya No: 29, Gömlek No: 2577, tarih: 6 Recep 1128/27 Haziran 1716). Arşiv kayıtlarında Bosna'ya da Yörüklerin iskân edildiğini öğreniyoruz. (BOA, HR. SFR.04 Dosya No:718, Gömlek No: 135, tarih: 5 Şaban 1304/29 Nisan1887). İngiliz seyyah Saraybosna'daki dini ve etnik çeşitlilik içinde eserinde Türkler (Boşnaklar da dahil bütün Müslümanları Türk olarak alıyor) Yahudiler, Karadağlı ve Arnavutlardan bahsediyor ve onlarla ilgili gözlemlerini şöyle yansıtıyor:

"Kısa boylu, İspanyol Yahudileri ve Yahudi kadınları; ırklarının sakin ve gösterişli yürüyüşü özelliği ile birlikte bir aşağı bir yukarı yürüyen soğukkanlı, vakur Türkler, güçlü yapılı, çeşit çeşit kişisel eşyaları ile tıka basa dolu kemer-

leriyle dağlardan gelen pejmurde köylüler; dökümlü cüppeleri içinde hocalar ve şalvarları içinde gürültülü bir şekilde konuşan, sabırsız Bosnalı köylü kadınlar. Türk taşıyıcıları, pejmurde hamallar, iş arayışında dolanıp duruyorlar. Neredeyse kendileri kadar büyük Pazar sepetleriyle küçük Türk kızları, küçük çıplak ayaklarını sıkıştırdıkları giderken tıkırdayan ahşap takunyalari ile geçip giderler. Sıkıca örtünen Türk kadınları yoldan geçerler. Az da olsa, ağırlıklı olarak siyah örgülü, evde dokunmuş beyaz taytları içinde Karadağlı veya bir Arnavut'a rastlanabilir ve bu insanlar çeşitliliğe daha da katkıda bulunmaktadır. Ve tüm bunlarla tezat oluşturan, medeniyete yakışmayacak pejmürde kıyafetler içinde Hıristiyan kasaba halkına sıkıca rastlanır."

Bu İngiliz subayın ziyaretinden altı sene sonra Saraybosna'da yapılan 1910 sayımında nüfusunun 51.919'a (18.460 Müslüman, 8450 Ortodoks, 17.922 Katolik, 6397 Yahudi) yükseldiği görülmektedir (Aruçi, 2009: 128).

İngiliz seyyah gözlemlerine şöyle devam ediyor: "Saraybosna'nın modern bölümü Çarşı ile birleşir. Franz Josef Caddesi, Avrupa mağazaların toplandığı ana cadde de yer alır. Birbirine bir taş atımı mesafe içinde, yeni Sırp katedrali, açık bir alanda duran Roma Katolik katedrali, restoranları ile birlikte the Europa ve the Centrale (ayrıca Pratchka da denir) adında başlıca iki otel burada bulunur."

"Saraybosna halkı, tüm Adriyatik şehirlerindeki gibi burada da yaygın bir geleni yaşatırlar; günbatımı sonrasında her akşam bu bölgede dolaşırlar."

"Şehirde, biri sivil diğeri askeri olmak üzere iki güzel kulüp bulunur. Askeri kulüpte sıklıkla müzik icra edilir; sivil olanı ise kısmen bir İngiliz kulübü çizgisinde işletilir. Her ikisinin de restoranı vardır ve yabancıların yazın dış mekânda yemek yemesine izin verilir. Saraybosna'nın ayrıca dört kortlu bir tenis kulübü vardır ve bu kulüp çok popülerdir ve sıklıkla uğranılan bir yerdir."

"Şehrin Türk valisinin eskiden ikamet ettiği Vali Konağı nehrin diğer tarafında bulunur. Geniş ek yapıları içinde bir zamanlar burada harem kadınları kalırmış." (Henderson, 1909: 97)

"Bu yapının yanında ve önünde Careva veya diğer adıyla Sultan Camii yer alır. Bunun arkasında, yamacın yükseklerinde Plevlje'ye giden yeni demir yolun toprak setti bulunur. Bu demir yolu boyunca yüründüğünde, Trebevic'in etekleri üzerinde çitlerle çevrili olmayan İspanyol Yahudi mezarlığı görünür." (Henderson, 1909: 98)

Şehrin İklimi

Evliyâ Çelebi eserinde "Beldenin iklimi" başlığı altında kısa bir bölüm ayırmış fakat bazı yerleri okunamamıştır. Sadece açık olarak Bosna'da kışın sert geçtiğini söylüyor. (Evliyâ Çelebi, s. 592)

İngiliz seyyah ise Saraybosna'nın iklimi hakkında da şu bilgileri kaydetmiştir:

“Bosna'nın kış iklimi genellikle Ekim'den Aralık'a kadar soğuk ve nemli olan İngiltere'nin iklimine benzemez. Sabahları saat on bire kadar sislidir. Kırağı, kısa periyotlarda meydana gelir ve hava Ocak ayının başlangıcından sonra sertleşir.

1904 teki Bosna iklimine yönelik deneyimimiz şöyle özetlenebilir:

Mayıs, son yarısı, güzel kuru hava,

Haziran, ilk yarısı, ara sıra gök gürültülü sağanak yağışlı,

Temmuz, Ağustos, ışıl ışıl, sıcak ve kuru bir hava,

Eylül, ilk yarısı, yağmurlu ve serin; ikinci yarısı, güzel,

Ekim, son derece yağmurlu ve serin.

Bosna'yı kışın ziyaret edilmesi tavsiye edilmez çünkü yükseklerde bulunan kar ve alçak ovalardaki yağmur, kırağı, erimiş sulu kar arasında seyahat etmek hoş olmayacaktır. Taşlık ve dağlık bir ülke olan Bosna Hersek'i aşırı sıcaklıklar gelmeden önce Nisan ayında ziyaret edilmesi tavsiye edilir, gerçi Mayıs ayında da çok hoş bir hava ile karşılaştık.” (Henderson, 1909: 287-288)

SONUÇ

Osmanlılar Balkanlar'da yaşayan gayrimüslim unsurların inançlarını, dillerini, örf, âdet, gelenek ve ahlaki değerlerini yaşamalarına izin vermiş, can ve mal güvenliklerini korumuşlardır. Bunun en güzel örneğini Bosna-Hersek'te görmekteyiz. (Başar, 2015: 766) Hatta 5 Ocak 1897 tarihinde Avusturya Macaristan yönetimi sırasında baskı gören Ortodokslardan bir heyet Viyana'da Osmanlı Sefirine şikâyette bulunmuşlardır. (Osmanlı Belgelerinde Bosna-Hersek, 2009: 436-437)

XX. Yüzyılın başında yine Avusturya Macaristan yönetimi sürdüğü bir sırada Henderson'un gözlemlerine göre sakin bir Osmanlı Türk şehri olan Saraybosna, Batı dünyasında adım adım gelen emperyalist istila plan ve girişimleri sonucunda çok sıkıntılı bir süreç yaşamıştır. 28 Haziran 1914 tarihinde bu şehirde Avusturya-Macaristan veliahdı ve eşinin bir suikast sonucu öldürülmesi I. Dünya Savaşı'nın arifesinde ilk ateşi yakmıştır. Esasen uzun bir süreçte İtilaf ve İttifak Devletleri olarak kutuplaşan Avrupa Devletleri, kısa bir süre sonra 1 Ağustos 1914 tarihinde Almanya'nın Rusya'ya savaş ilan etmesiyle topyekûn dünya savaşı başlatmışlardır.

Saraybosna'nın da felaketli yılları böylece başlar. Batının Kudüs'ü olarak tanınan ve her üç dinin mensuplarının huzur içinde yüzyıllarca birlikte yaşadığı Osmanlı'nın bu sakin şehri acı, kan ve gözyaşına boğuldu. Esasen Osman-

lı-Türk idaresinin çekildiği her yerde manzara genellikle aynı olmuştur. Balkanlar, Kuzey Afrika ve Arap Ortadoğu'sunda bugün dahi yaşananlar bu iddiamızı ispat eder mahiyettedir. Özellikle 1992-1995 yıllarında yaşanan savaşta yaklaşık 200 bin Müslüman Boşnak, yerini, yurdunu terk etmek zorunda kalmış, binlercesi, kadın-çocuk demeden katledilmiş, on binlercesi yaralanmıştır. 1904 tarihinde 200 camisi bulunan Saraybosna şehrinde bugün sadece 10 cami kalmıştır. Bu katliamlara ve tahribata seyirci kalan medeni (!) Batı âlemini ise tarihin bir gün yargılayacağı aşikârdır.

Saraybosna (Boşnakça ve Hırvatça: Sarajevo, Sırpça: Capajevo) 2007 yılı sayımlarına göre 619.030 kişilik nüfusuyla Bosna-Hersek'in başkenti ve en büyük kentidir. Saraybosna, ayrıca Bosna-Hersek Federasyonu'nun ve fiilî başkenti Banyaluka olan Sırp Cumhuriyeti'nin de hukukî başkenti. Saraybosna Kantonu'nun da merkezidir. Saraybosna, Bosna bölgesinin Dinar Alpleri'yle çevrili Saraybosna Vadisi içerisinde Miljacka Nehri'nin çevresinde kurulmuştur. Şehir, barındırdığı dinî çeşitliliğiyle bilinir. Müslümanlık, Katoliklik, Ortodoksluk ve Musevîlik, burada yüzyıllar boyunca barış içinde bir arada var olagelmıştır.

Sonuç olarak İngiliz seyyahın XX. yüzyılın başında ziyaret ettiği Saraybosna şehri ile ilgili verdiği bilgiler ışığında şu tespitleri yapabiliriz: Öncelikle şehirde etnik ve dini çeşitlilik içerisinde bir hoşgörü ortamının varlığı görülmektedir. Zira seyyah gözlemlerinin hiçbir yerinde bu unsurlar arasında bir gerginlik ve çatışmadan söz etmiyor. Yine şehirde o tarihte Avusturya-Macaristan yönetimi olmasına rağmen Türk ve Müslüman unsurun hakimiyeti -gerek insan unsuru olarak gerekse şehrin yapısal görüntüsü bakımından- seyyahın anlatımında açıkça sergileniyor.

Günümüzde Türkiye'de şehir tarihi çalışmaları, Batı ölçülerine göre tek yanlı bir anlayış ve yazımı terk ederek, daha objektif ve belgelere dayalı bir anlatımı sergileme yoluna girmiştir. Bu çalışmalara yabancı seyyahların gözlemlerinin de şüphesiz olumlu katkılar sağlayacağı aşikârdır. Hatta bu çalışmalarda bazı şehir tarihçileri seyahatnamelerin başta gelen kaynaklardan olduğunu zikretmektedirler (Ergenç, 2013: 17). Bu çalışmanın da amacı zikredilen yeni anlayışa küçük bir katkı sunabilmektir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi(BOA), İE. DH. Dosya No: 29, Gömlek No: 2577, tarih: 6 Recep 1128/27 Haziran 1716

BOA, HR. SFR.04 Dosya No:718, Gömlek No: 135, tarih: 5 Şaban 1304/29 Nisan1887

BOA, Düvel-i Ecnebiye Defteri, 14/2-1

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi(TSMA) Defter(D).9772, varak (vr.): 1b-2b

TSMA. D.10057, vr. 1b-3a

Tetkik Eserler

Aruç, Muhammed, "Saraybosna Maddesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 36, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, s.128-132.

Ayverdi, Ekrem Hakkı, *Avrupa'da Osmanlı Mimarî Eserleri -Yugoslavya*, Cilt: II, 3. Kitap, İstanbul Fetih Cemiyeti Yay., İstanbul 1981.

Barkan, Ömer Lütfi, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 1949-1950, Sayı: 11, s. 524-569;1951-1952, Sayı: 13, s. 56-78; 1953-1954, Sayı: 14, s. 209-237.

Başar, Fahameddin, "Osmanlı Hoşgörüsünün Balkanlar'daki Yansımaları: Bosna-Hersek Örneği", *Yeni Türkiye*, Mart-Haziran 2015, Sayı: 66, Rumeli- Balkanlar Özel Sayısı-I, Ankara, s.758-767.

Çelebi, Evliyâ, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Akkırman-Belgrad- Gelibolu- Manastır-Özü- Saraybosna-Slovenya- Tokat- Üsküp*, (Haz. Seyit Ali Kahraman), 5. Kitap- 2. Cilt, Yapı Kredi Yay. İstanbul 2010.

Ekinci, Ekrem Buğra, "Evlad-ı Fatihan", *Yeni Türkiye*, Mart-Haziran 2015, Sayı: 66, Rumeli- Balkanlar Özel Sayısı-I, Ankara, s.590-591.

Eldem, Edhem- Goffman, Daniel- Masters, Bruce, *Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti*, (Çev. Sermet Yalçın), Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2003.

Eren, Ahmet Cevat, *II. Mahmud Zamanında Bosna-Hersek*, Nurgök Matbaası, İstanbul 1965.

Ergenç, Özer, *Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğine Katkı -XVI. YÜZYILDA ANKARA VE KONYA*, Ankara Enstitüsü Vakfı Yay., Ankara 1995.

Ergenç, Özer, *Osmanlı Tarihi Yazuları- Şehir, Toplum, Devlet-*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2013.

- Faroqhi, Suraiya, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam-Ortaçağ'dan Yirminci Yüzyıla-*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2002, 4. Baskı.
- Gökkubbe Altında Birlikte Yaşamak*, BOA Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2006.
- Handerson, Major Percy E., *A British Officer in the Balkans*, (The account of a journey thorough Dalmatia, Montenegro, Turkey in Austria, Magyar Arland, Bosnia and Hercegovina), Philadelphia J. B. Lippincott Company, Seeley Co. Ltd., London 1909.
- İnalçık, Halil, "Ottoman Methods of Conquest", *Studia Islamica*, 1954, Sayı: II, s. 103-130.
- İnalçık, Halil, "Osmanlı Döneminde Balkanlar Tarihi Üzerinde Yeni Araştırmalar", *Yeni Türkiye*, Mart-Haziran 2015, Sayı: 66, Rumeli-Balkanlar Özel Sayısı-I, Ankara, s.485-490.
- İnalçık, Halil, "Osmanlı Devleti'nde Uç (Serhad)lar", *Doğu Batı-Makaleler II*, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2008, s.45-60.
- İnalçık, Halil, -Arı, Bülent, "Türk-İslam-Osmanlı Şehirciliği ve Halil İnalçık'ın Çalışmaları", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt:3, Sayı: 6, İstanbul 2005, s. 27-56.
- İnbaşı, Mehmet, "Balkanlar'da Osmanlı Hakimiyeti ve İskân Siyaseti", *Yeni Türkiye*, Mart-Haziran 2015, sayı: 66, Rumeli- Balkanlar Özel Sayısı-I, Ankara, s. 805-819.
- (Kılıç), Ayşegül Çalı, "Akıncı Beyi Gazi Evrenos Bey'e Ait Mülkname", OTAM, S.20/Güz 2006, Ankara 2009, s.59-79.
- Kiel, Machiel, "Ottoman Sources for the Demographic History and the Process of Islamization of Bosnia-Hercegovina and Bulgaria in the XVth-XVIIth Centuries: Old Sources-New Methodology", *International Journal of Turkish Studies*, 2004, Cilt: X, Sayı: 1-2.
- **Osmanlı Belgelerinde Bosna-Hersek*, BOA Genel Müdürlüğü Yay., İstanbul 2009.
- *Şahin, Kâmil, "Saraybosna Şehri Merkezindeki Medreseler"
bkz.(<http://acikerisim.fsm.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11352/1073/%C5%9Eahin.pdf?sequence=1&isAllowed=y>) (Erişim tarihi:10.03.2018)
- Turhan, Fatma Sel- Kolçak, Özgür- Gökaçtı, M. Ali, "Osmanlı Dönemi Balkan Şehir Tarihi: Bosna, Macaristan ve Yunanistan Şehirleri", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt:3, Sayı: 6, 2005, s. 120-150.
- Uğur, Yunus, "Şehir Tarihi ve Türkiye'de Şehir Tarihçiliği: Yaklaşımlar, Konular ve Kaynaklar", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt:3, Sayı: 6, İstanbul 2005, s. 9-26.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, “Akıncı” maddesi, İA, I, 1940, s. 239-240

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Osmanlı Tarihi, Türk Tarih Kurumu Yay., Cilt: 2, Ankara 1988.

Üstündağ, Nagehan, “Osmanlı’da Şehir ve Şehri Geliştiren Unsurlardan Biri Olarak Ayanlar: Vidin ve Rusçuk Örneği (18. Yüzyıl)”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Hacettepe Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Sayı:2, Bahar 2005, s. 149–167.

Weber, Max, *Şehir- Modern Kentin Oluşumu-*, Çev. Musa Ceylan, Bakış Yay., İstanbul 2000.

KADI SİCİLLERİ İŞİĞİNDA OSMANLI'DA AİLE: KAYSERİ ÖRNEĞİ (1608-1656)

Ottoman Family According to Judicial Records: Kayseri Sample (1608-1656)

Gönderim Tarihi: 25.01.2017

Kabul Tarihi: 28.12.2017

Doi: 10.31795/baunsobed.437756

Ayşe DEĞERLİ*

ÖZ: Kadı Sicilleri, Osmanlı toplumunun siyasi, sosyal, ekonomik ve hukuki durumunun ortaya çıkarılmasında yararlanılan önemli kaynaklardır. Asılları Ankara'da Milli Kütüphane'de bulunan sicillerin mikrofilmleri, İstanbul Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde "Meşihat" adlı fonda kayıtlı olup bunlardan 289'u Kayseri ile ilgilidir. 1489-1915 arasına tarihlenen 289 Kayseri Kadı Sicili'nin 89'u 1608-1699 yılları arası mahkeme kayıtlarını içermektedir. Osmanlı aile yapısının sosyolojik tespitine katkıda bulunmak amacıyla bu çalışmada, sicillerdeki veriler ışığında ailenin oluşum süreci, temel öğeleri, çözülme süreci ve anneye çocuğu koruyucu müesseseler incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Kayseri, Kadı Sicilleri, Aile.

ABSTRACT: Judicial records are important sources for detecting the political, social, economic and legal structure of the Ottoman society. The microfilms of the registers in the National Library in Ankara are registered in the "Meşihat" at the General Directorate of State Archives of the Prime Ministry, 289 of which is related to Kayseri and dates from 1489 to 1915. 89 of these records contain provisions dated to 1608-1699. In this study, in order to contribute to the sociological determination of the Ottoman family structure, the process of formation of the family, basic elements, disengagement process and the institutions that protect mother and child will be examined in the light of the judicial records.

Keywords: Ottoman Empire, Kayseri, Judicial Records, Family.

* Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Demokrasi Üniversitesi/Fen-Edebiyat Fakültesi/Yeniçağ Tarihi ABD, ayse.degerli@idu.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0001-9035-6745

GİRİŞ

Mahkemelerin vermiş olduğu kararların kaydedildiği defterler olan *Kadı Sicilleri*, Osmanlı toplumunda özellikle merkezin dışında kalan taşra hayatının ortaya çıkarılmasında ve gündelik yaşamın anlaşılmasında önemli kaynaklardır. Siciller, özel veya kamu hukukunu ilgilendiren pek çok konuya dair bilgiler içerirler. Bu çalışmada, 1474'te Osmanlı topraklarına katılmış olan Kayseri örneklem olarak seçilmiştir¹. Sondaj usulüyle *Kayseri Kadı Sicilleri*'nden 10'u taranmıştır (Tablo-1). XVII. yüzyılın ilk yarısında Kayseri'de evliliğe hazırlık süreci olarak nişan, evliliğin toplumsal onayı bağlamında nikâh akdi, mihr, çokeşlilik, vekâlet, köle ve cariyeler, boşanma, nafaka, vasilik gibi konularla ilgili hükümler tespit edilmiştir.

Tablo-1: Taranan Kayseri Kadı Sicilleri

Defter No	BOA'daki Numarası (MŞH.ŞSC.d)	Tarih Aralığı
13	5828	1017-1019/1608-1610
15	5830	1019-1020/1611-1612
20	5835	1027-1028/1617-1618
25	5840	1034/1624-1625
27	5842	1035-1036/1625-1626
41	5856	1048/1637-1638
42	5857	1049-1054/1640-1644
57	5872	1058-1059/1648-1649
59	5874	1062/1652
64	5879	1066/1655-1656

İnsan toplumu bağlamında aile, doğumla gelen akrabalık, evlilik, aynı konutta ikamet etme veya bunların bir kombinasyonu ile birbirine bağlı olan insan grubudur. Eşler, ebeveynler, kardeşler ve evlatlar ailenin üyeleridir. Kişilerin biyolojik ve sosyal olarak üretimi için aile bir çerçeve oluşturur. İki insan arasındaki ilişki yalnızca cinsellik ve türün devamı için değil toplumlarda ekonomik olarak üretken bir hane oluşturulması için de gereklidir. Etnografya, tarih, hukuk ve sosyal istatistiklerden elde edilen çeşitli veriler, insan familyasını ak-raba ilişkisi üzerine kurulan biyolojik bir gerçek değil; bir sosyal kurum olarak ortaya koymaktadır (Lacan, 1938: 24-25; Deleuze-Guattari, 2012: 80).

Toplumların siyasi, sosyoekonomik ve kültürel özelliklerinden dolayı ailenin ataerkil-anaerkil, pederşahi-maderi, pederi, çekirdek-geniş, polijini-poliandri gibi farklı biçimleri ortaya çıkmıştır. Bu aile tanımlamaları yapılırken daha çok ailenin büyüklüğüne veya aile üyelerinin birbirleriyle ilişkilerine, statülerine bakılmıştır (Ozankaya, 1986: 282-287).

¹ Kayseri'nin tarihi ve idari yapısı hakkında bilgi için bk. Eldem, 1918; Gökbilgin, 1950: 93-108; Ahmed Nazif, 1987; Göde, 1991; İnbası, 1992; Erkiletlioğlu, 1996.

Osmanlı toplumunda İslam hukukunun uygulandığına ve hukuk ekolü olarak da Hanefi mezhebine bağlı kalındığına dair yaygın bir kanaat bulunmaktadır. İslam hukukuna daha çok bağlı kalınan hukuk dalının da aile hukuku olduğu ileri sürülmektedir. İslam'da aile tamamen dinî bir kurum değilse bile büyük önem verilen bir birlik olup insanların aile kurmaları muhtelif âyet ve hadislerle teşvik edilmiştir. Çünkü aile hem kişinin huzur bulduğu bir ortam, hem neslin devamı için bir vesile, hem de kişiyi dince günah sayılan çeşitli kötülüklerden alıkoyan bir vasıta olarak görülmüştür (Aydın, 1989: 199). Bu araştırmada, XVII. yüzyılda Kayseri'de mahkemelere intikal eden ve duruşması yapıp karara bağlanan hükümlerin İslam aile hukuku açısından tahlili yapılmaya çalışılacaktır. Kayseri, XVII. yüzyılda Karaman Eyaleti içinde en fazla Hıristiyan nüfusu barındıran yer olduğundan Rum ve Ermeni ailelerle ilgili kayıtlara da yer verilecektir. Aşağıda dört ana başlık altında Osmanlı ailesinin sosyoekonomik ve kültürel yapısıyla alakalı bulgular paylaşılacaktır.

1. AİLENİN OLUŞUM SÜRECİ

Osmanlı aile yapısı ataerkil ve patriarkal bir yapıya sahiptir. Fakat aile reisinin onu meydana getiren fertler üzerindeki yetkisi sınırlıdır. İslam inancında kadın ilk günahın vebalini taşımadığından, din ve cemiyet nazarındaki durumu da buna göre şekillenmiştir. Erkek karşısında bağımsız bir kişiliğe sahip olan kadın, ailenin oluşum sürecinde onun kadar kayıtlara yansımıştır. Aşağıda evliliğe rıza, nişan, nikâh, mihr ve çok eşlilik başlıkları altında süreç incelenecektir.

1. 1. Evliliğe Rıza

İki kişinin evlenmek için ortaya koyacakları istek veya isteksizlik, bir başka ifadeyle onların evlenmeye kendilerinin mi yoksa başkalarının mı karar verdiği meselesi, mevcut aile tipinin ve rollerin anlaşılması bakımından önemlidir. Osmanlı ailesinde evlilik kararlarının alınmasında evlenecek kadın veya erkekte ziyade baba, amca, dayı, erkek kardeş gibi büyüklerin etkili olduğu bilinmektedir (Erten, 2001: 30-38). Hanefi mezhebine göre kadın bizzat kendisi evlenme akdinde bulunabilir. Diğer mezhepler ise, velinin iznini gerekli görmeye birlikte kadının rızasının mutlaka alınmasını da söylemiştir (İbn-i Rüşd, 1985: 4).

Konuyu evlenecek adayların bülüğe ermiş veya ermemiş olma durumlarına göre iki kategoride incelemek mümkündür. Bütün İslam mezhepleri, küçüğün fiziksel bakımdan olgunlaşmasını bekleme ve kadının sağlığına zarar vermesini önleme gerekçesiyle evlilikleri bülüğ çağına kadar askıya alınmış olarak kabul eder (Cin, 1974: 77-78). Osmanlı, birey kendisi ikrar ederse bülüğ yaşını erkekte ve kadında 12; ikrar etmezse erkekte 18, kadında 17 olarak belirlemiştir (Düzdağ, 1972: 33).

Baba veya veli, çocuklarını henüz bülüğa ermeden akit olarak evlendirebiliyor; karı-koca hayatı eşlerin bülüğa ermeleriyle başlıyor ve evlenme işlemlerinin tamamlanıp izinnamelerinin verilmesi mahkemeden talep ediliyordu. 19 Şubat 1610 tarihli mahkeme kaydına göre, Kayseri'nin Talas köyünden Ermeni Sehro v. Sefer ile Rum Meryem b. Kirkor üç yıl önce mihri ödenerek nikâhlanmıştı. Meryem artık "*âkile ve bâliğa*" olduğu halde babası onu evlendirmekten kaçınmaktaydı. Şahitlerin de bu yönde ifadeleri dinlenmiş ve Meryem'in artık baba evinden ayrılmasına hükmedilmiştir (KKS 13: 18/147).

Bülüğa ermeden velisi tarafından evlendirilen kız ve erkeğin bülüğa erdikten sonra bu evliliği isteyip istememe tercihi vardı ki bu "*hıyâru'l-bülüğ/bülüğ muhayyerliği*" olarak adlandırılmıştır (Mıstanoglu, 2004: 129). 20 Şubat 1649 tarihli hüccete göre Mustafa kızı Fetahna henüz bülüğ çağına ermeden babası tarafından Mehmed'e nikâhlanmıştır. Fiilî olarak bu evlilik askıdadır. Fetahna'nın dediğine göre Muharrem'in 29. günü ilk defa hayız görmüştür ve kendisinin bu evliliğe rızası olmadığından tefrik talep etmektedir. Kocasını Mehmed de söylenenleri doğrulanmış ve kadını tarafından boşanmalarına hükmedilmiştir (KKS 57: 54/172).

Kadınların istemedikleri halde zorla evlendirildikleri ve bu nedenle mahkemeye başvuranlar olduğu kayıtlardan anlaşılmaktadır. Kayseri sakinlerinden Rıdvan kızı Ayşe berber Ahmed'in evinde beslemedir. Hacı Osman misafir olarak geldiğinde Ayşe'yi görüp beğenmiş, evlenmek istemiş ve hatta yedi sekiz gün kızını zorla eve kapatmıştır. Ayşe tarafından açılan davada Hacı Osman, Develi sakinlerinden Ali'nin vekâletiyle Hamza Halife tarafından nikâhlarının kıyıldığını iddia etmiştir. Ayşe ise kimseye vekâlet vermediğine yemin etmiş; böylece nikâh akdinin geçersizliğine hükmedilmiştir (KKS 59: 29/79, 80).

1. 2. Nişan

Nişanlılık süreci, evlilik öncesi hazırlık dönemidir. Nişanlanma tarafların karşılıklı iradeleriyle evlenmek için anlaşmaya varmalarıdır (Cin, 1974: 29). Ancak taraflara evlenme zorunluluğu yüklenmemektedir (Aydın, 1985: 14).

Nişanın ilk defa hukukî bir kurum olarak 1917 Hukuk-ı Aile Kararnamesi ile kabul edildiği belirtilmesine rağmen (Cin, 1974: 293-294), XVII. yüzyılın ilk yarısında Kayseri'de hem mahkemelerde kabul gördüğü hem de toplumda gelenek olarak var olduğu anlaşılmaktadır. 25 Kasım 1611 tarihli bir mahkeme kaydına göre, Manukyan v. Keklik oğlunu Sultan Bali'nin kızı Şahsultan'la nişanlamıştır. Kıza bir altın küpe ve altın bilezik takılmıştır. Bir süre sonra erkek tarafı yüzüğü kızdan geri alarak nişandan feragat ettiklerini, aralarında bir düşmanlık olmadığını dile getirmiş ve "*kızını kime dilerse virsün*" diyerek nişanın bozulduğunu kayıt altına aldırılmıştır (KKS 15: 883).

Nişanlanmanın üzerinden bir süre geçtikten sonra taraflardan birisi evlenmekten vazgeçip mahkemeye müracaat edebilmiştir. 10 Aralık 1648 tarihli hüccete göre Kayseri'nin Şehreküstü Mahallesi'nden Elizabet Hanım oğlu Beki'yi Saye Hatun'un kızı Nazlı ile nişanlamış; üçtaşlı bir altın yüzük takmıştır. Ancak Nazlı'nın bu evliliğe gönlü yoktur. Durumu öğrenen Elizabet yüzüğü geri almış ve nişanın bozulduğunu mahkemede beyan etmiştir (KKS 57:22/65).

1. 3. Nikâh

Cinsel ihtiyaçların karşılanması, nüfusun yenilenip devam ettirilmesi, çocukların sosyalleşmesi, kadın ve erkeğin ekonomik, biyolojik ve psikolojik işbirliğinin temin edilmesi gibi işlevlere sahip ailenin kuruluşunun toplumun onayladığı çerçevede gerçekleşmesi nikâhla mümkün olmuştur (Ozankaya, 1986: 282; Dönmezer, 1990: 214; Erkal, 2001: 76; Turan, 1992: 91).

Kırsal toplumlarda evliliğin, ekonomik nedenlerle aile büyüklerinin kararına bırakıldığı ileri sürülmüştür (Özalp, 1993: 118). Örfi olarak nikâh için velinin izni genellikle alınmış; vekâletle akit yapılmış; kız nikâh meclisinde bizzat bulunmamıştır. 20 Haziran 1626 tarihine ait bir belgede Kayseri'nin Tepecik Mahallesi'nden Sultan isimli bir kız amcası Save'ye vekâlet vererek Sefer'le nikâhlanmıştır (KKS 27: 23/237). Babası Çelebi Mustafa'nın vefatıyla annesi Safiye'nin vesayetine bırakılan Ayşe, Kalenderhane Mahallesi'nden Mehmed b. Beşe ile annesinin izni ve ağabeyi Hamza'nın vekâlet etmesiyle nikâhlanmıştır (KKS 27: 11/112-113).

İslam dinine göre Müslüman bir kadının Müslüman olmayan bir erkekle evlenmesi yasaktır (Kur'an, "Mümtehine", 60/10). Buna karşılık Müslüman erkekler ehlikitap kadınlarla evlenebilirler (Kur'an, "Maide", 5/5). 10 Ocak 1649 tarihli hüccete göre Hacıkasım Şarkıyyan Mahallesi'nden Ayne b. Sefer adlı "nasraniyye" 2000 akçe mihr ile Mehmed Beşe'yle nikâhlanmıştır. Din değiştirmesi için kendisine şiddet uygulamayacağına ve öldüğünde papazlar tarafından gömülmesine mani olmayacağına dair kocasından taahhüt istemiş; bunu mahkemede kayıt altına aldırılmıştır (KKS 57: 35/111).

Gayrimüslim karı kocadan birinin veya ikisinin İslam'ı kabul etmesine "irtidat" denir. Şayet Müslüman olanı erkek ise, evlilik feshedilmeyip muteber olarak devam edebilir (Cin, 1974: 114-115). Ancak gayrimüslim kadınların ihtida eden eşleriyle evliliği sürdürmek istemedikleri de olmuştur. 26 Şubat 1649 tarihli hüccet bu yönden dikkat çekicidir. Hacı Mansur Mahallesi'nden Ahmed b. Abdullah isimli mühtedi dört yıl önce Medhal ile nikâhlanmış; bu evlilik sürerken Müslüman olmuş; evliliğin bütün şartlarını yerine getirerek Medhal'le nikâhını yenilemek istediğinde ise reddedilmiştir (KKS 57: 59/185).

Uzun yıllar başka bir şehirde ikamet eden erkeklerin, memleketlerine geri döndüklerinde eşlerini başkasıyla evli bulup mahkemeye başvurdukları da olmuştur. Ekim 1611 tarihli iki ayrı mahkeme kaydı bu yönde bilgi içermektedir. Ahmed oğlu Hüseyin mahkemeye başvurarak Abdullah oğlu Osman'dan davacı olmuştur. Himmet kızı Sitti ile Ahmed 1603'te nikâhlanmış ve 1608'de çalışmak için Ahmed başka bir şehre gitmiştir. Döndüğünde karısını Osman'la evli bulmuştur. Osman ise Himmet öldükten sonra Sitti ile evlendiğini, daha evvel bir başkasına nikâhlandığını bilmediğini söylemiştir (KKS 15: 835). Diğer kayda göre Abdullah oğlu Mehmed, 20 yıldır Kayseri dışında olup döndüğünde eşi Güllü ile Vartan'ı evli bulmuştur. Durum Vartan'a sorulduğunda, "Mehmed vefat itti deyu haber vermişlerdi" diyerek kendini savunmuştur (KKS 15: 836).

1. 4. Mihr

Nikâh akdi sebebiyle erkek tarafından kadına verilen ve onun için ekonomik güvence özelliği taşıyan para veya mala İslam toplumlarında mihr adı verilmiştir (Cezar, 1998: 22). Osmanlı ailesinde kadının statüsüne ekonomik bakımdan güç katma, boşanmaları önleme ve kadına bir çeşit sigorta fonksiyonu üstlenmiştir (Savaş, 1992: 522).

*Kayseri Kadı Sicilleri'*nde mihr, ödenme biçimlerine göre nikâh akdi sırasında peşin ödenen "mihr-i muaccel" ve ileride ödenmesine söz verilen "mihr-i müeccel" olmak üzere iki şekilde ifade edilmiştir. Standartlaşmış bir mihr bedeli yoktur ve mihr davalarının çoğu mihr-i müeccel ile ilgilidir. Mihr miktarları 360-80.000 akçe arasında değişmekte olup Kayseri için ilgili dönemde ortalama mihr bedeli 15.700 akçedir (Ek Tablo-1). Muhtemelen günün ekonomik şartlarına ve ailenin gelir düzeyine göre mihr miktarı değişiklik göstermiştir. Kadının yaşı, güzelliği, bakireliği, dul veya çocuklu olup olmaması gibi faktörlerin de mihrin belirlenmesinde etkili olduğu düşünülebilir. Para, eşya ve ekonomik değeri olan menfaat mihr olarak verilmiştir. Örneğin Kayseri'nin Gürcü Mahallesi'nden Hacı Bayram hanımına mihr-i müeccel olarak 15.000 akçe vadetmiştir. 27 Nisan 1610'da vefatından sonra evin yarı hissesi, 16 tabak, üç yorgan, iki sini, bir cam tas, bir sim tencere, üç İznik tabağı, sekiz döşek, dört yemeni yastık, üç kilim, bir büyük kazan ve bir ibrik mihr bedeli olarak kadına verilmiş; akabinde kalan mallar üzerinden miras işlemlerine geçilmiştir (KKS 13: 68/517).

Hanefi ve Hanbelilere göre nikâhın kıyılmasından sonra zifaf veya sahih halvet durumunun gerçekleşmesiyle birlikte mihr, koca tarafından mutlaka ödemesi gereken bir şahsî borca dönüşmektedir. (Aydın, 2003: 390). 09 Nisan 1610 tarihli kayda göre, Muharrem eşi Gülsüm'e 8.000 akçe mihr ödemeyi vadetmiştir. Nakit olarak bu mümkün olmaması ve mihr borcuna karşılık karısına bir

sofa, bir tabhane, bir ahır ve bir odadan müteşekkil ev ile üç döşek, üç yorgan, üç halı, 14 tabak ve 12 tencereyi verdiğini mahkemede şahitler huzurunda beyan etmiştir (KKS 13: 54/435).

İncelenen kayıtlarda; veraset davaları görülürken İslam hukukunun gerektirdiği şekilde öncelikle kadının mihr-i müecceli ödenmiş, akabinde kalan mülk vârisler arasında pay edilmiştir. 12 Mayıs 1656 tarihli kayda göre Kayseri'nin Kapan Mahallesi'nden Hacı Hamza vefat ettiğinde karısı Sabriye ile Salih, Abdurrahman ve Ali adlı üç oğlu geride kalmıştır. Mihr-i müeccel bedeli olan 50.000 akçenin öncelikle ödenmesi için bir sofa, bir tabhane ve bir avludan oluşan menzil Sabriye'ye verilmiş; akabinde mirasın paylaşımına geçilmiştir (KKS 64: 143/424a).

Kadına mihr olarak verilen bir mala, ne sebeple olursa olsun müdahale edilemeyeceği anlaşılmaktadır. 28 Mart 1610 tarihli mahkeme kaydına göre Kayseri'nin Menzil köyünden Cennet'e kocası Veli tarafından bir kaftan mihr-i muaccel ve 12.000 akçe de mihr-i müeccel olarak verilmiştir. Daha sonra bu kaftanı satarak kocası bir inek, bir düğge ve dört at satın almıştır. Veli'nin vefatıyla aynı köyden Yusuf ve Maksud alacaklarına karşılık bu hayvanları Cennet'ten istemiştir. Mihr olarak kadına verilmiş kaftan satılarak alındıkları için, bahsi geçen hayvanların Cennet'te kalmasına karar verilmiştir (KKS 13: 35/279, 280).

Mihr-i müeccelin ödenmesinde erkeğin yakınları da sorumluluk almıştır. 22 Nisan 1610 tarihli kayda göre Kayserili Musa kızı Ayşe, Abdullah ile evlenmiştir. Kendisine mihr-i müeccel olarak 9.000 akçe sözü verilmiştir. Kocası vefat edince bunu kayınvalidesi Gül Ana'dan talep etmiştir. Kayınvalidesi nakdi olmadığı için 40 kuruşluk bir bıçak, yorgan ve kaftan; 15 kuruşluk bir buzağı, beş kuruşluk bir tabak vermiş; sulh sağlanmıştır (KKS 13: 62/480). 24 Şubat 1610 tarihli kayıt ise boşanma sonrası mihrle ilgili ilgilidir. Kayseri'nin Güllük Mahallesi'nden Emine b. Ömer ile Mehmed b. Davud ayrılmışlardır. Mihr olarak bir oda, bir çardak, bir düvelik ahır ve bir su kuyusunun kocası tarafından kendisine hibe edildiğini söyleyen Emine'nin iddiasını şahitler de onaylamıştır (KKS 13: 23/178).

1. 5. Çok Eşlilik

Her devirde evlilikler toplum tarafından sınırlandırılmıştır (Nirun, 1994: 22). Bir kadının birden fazla erkekle evlenmesi hali olan "*poliandri*" biçimine, Osmanlı toplumunda rastlamak mümkün değildir. Kayseri'nin Eski Bezzazistan Mahallesi'nden Hacı Mustafa, kızı Ayşe'yi Nisan 1626'da Hacı Kasım Bey ile nikâhlamıştır. Henüz kız yaşça küçük olduğundan babasının evindedir. Nikâhtan üç yıl sonra Hacı Mustafa vefat etmiş ve aynı mahalleden Ahmed Bey, oğlu Mehmed'in nişanlısı olduğunu iddia ederek Ayşe'yi almak istemiş-

tir. Mesele mahkemeye yansıyınca tahkikata başlanmış ve bu süreçte Ayşe'nin mahalle imamı Abdi Çelebi'nin evinde kalmasına karar verilmiştir. Ancak Mehmed imamın evini basarak Ayşe'yi kaçırmıştır. Ayşe'nin üç sene önce babasının vekâletiyle Kasım'a nikâhlandığı netlik kazanmış; Mehmed ise bu nikâhtan haberim yoktu diyerek kendini savunmuştur (KKS 27: 2/13).

Bir erkeğin birden fazla kadınla evlenmesi yani "*polijini*" Osmanlı toplumunda görülmektedir. İslam dini dört kadına kadar evlenebilmeyi adaletli davranmaya bağlayarak, bunun bir emir değil sadece izin olduğunu vurgulamıştır (Kur'an, "Nisa", 4/129). 06 Mart 1610 tarihli mahkeme kaydı bu yönden ilginçtir. Meryem, kocası Abdullah'tan davacıdır. Kendisi yedi aylık hamileyken Abdullah ikinci bir hanıma daha nikâh yapmıştır. Fakat Meryem'in şikâyeti bundan değildir. O, bir oğlan çocuk doğurmuştur ve lohusalık döneminde kocası kendisine kara pekmez içirmeyip ilgilenmedi diye mahkemeye başvurmuştur (KKS 13: 29/235).

Osmanlı'da çokeşlilik, yaygın kanaatin aksine, oran olarak fazla değildir (Faroqhi, 2002: 117-118). Dinen ruhsat olsa da uygulamada bazı zengin kimselelerin ve tarımla uğraşanların çok evliliğe belirli ölçüde başvurdukları söylenebilir. Kayseri üzerine yapılan bu çalışma da bunu destekler mahiyettedir. Yapılan taramalarda yaklaşık 50 yıllık bir süreçte sadece beş kayda ulaşılmıştır (Tablo-2).

Tablo-2: Kadı Sicillerine Göre XVII. Yüzyılda Kayseri'de Çokeşlilik

Mahalle	Erkeğin Adı	Eş sayısı	Belge no
Gürcü	Hacı Mustafa b. Hamza	2	KKS 27: 7/75
Bozatlı	Ramazan b. Nasuh	2	KKS 42: 153/334
Mükremin	Nazırzade Mustafa Efendi	2	KKS 42: 111/246
Kapan	Halil Ağa b. Abdi	2	KKS 57/222-228, 244-249
Köse Danışmentli	Hacı Mustafa b. Kemal	2	KKS 59: 41/114

2. AİLENİN TEMEL ÖGELERİ VE ROLLER

Aileyi oluşturan karı, koca ve çocuklar birbirleriyle ilişki içindedir. Bu ilişkileri şekillendiren ise onların aile içi statüleridir. Bu statülere uygun olarak roller üstlenmişlerdir. Mahkeme kayıtları kadının kocası karşısındaki pozisyonu, çocukların durumu ve köleler gibi konulara dair aydınlatıcı bilgiler sunmaktadır.

2. 1. Eşlerin Roller, Ailedeki Statüsü ve Çocuk Sayısı

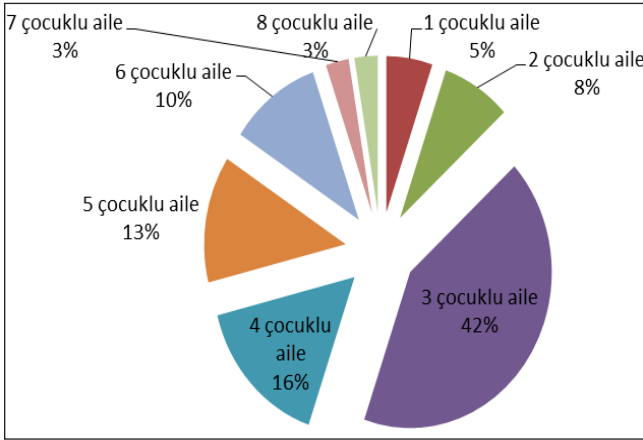
İslam, aile yöneticiliğini kocaya vermiştir. Ancak zulüm ve haksızlık durumlarında kadının mahkemeye başvurarak kocasını dava etme hakkı vardır. Bazen evliliğin başında iken kocanın mahkemeye gelerek hanımına adaletle yaklaş-

çağına dair söz verdiği de olmuştur. 11 Mart 1610 tarihli kayda göre Süleyman Beşe, karısı Selvi'yi "hilâf-ı şer" döverse bölükbaşına 1.000 akçe ödeyeceği yönünde adakta bulunmuştur (KKS 13: 29/232-233).

Osmanlı yargı sisteminde vekâletin yaygın bir uygulama alanı vardır. Erkeklerin kadınlara vekâlet verme konusunda istekli olmadıkları belirlenmiştir. Ancak kadınların taraf olduğu davalarda genellikle kocaları vekil sıfatıyla mahkemede davayı takip etmiştir (Aydın, 1996: 89-90). Abdullah kızı Ayşe, kocası Ahmed Çelebi'yi vekil tayin ederek zimmi Satı'ya borç olarak verdiği 30 kuruş ve bir inek bedelini talep etmiştir. Mart 1618 tarihli mahkemede Ahmed Çelebi karısı adına altı kuruşa sulh olmuştur (KKS 20: 5/30). Boşanma ve mihr davalarında ise çoğunlukla kadınlar davacı olarak bizzat mahkemede bulunmuştur.

Osmanlı Devleti'nde ailenin demografik yapısını konu alan bir çalışmada ortalama çocuk sayısı 2,31 şeklinde tespit edilmiştir (Demirel vd., 1992: 118). *Kayseri Kadı Sicilleri'*nde 78 ailenin çocuk sayısına ulaşılabilmektedir ve çok çocuklu aileler burada da istisnadır. XVII. yüzyılın ilk yarısında Kayseri'de ortalama çocuk sayısı 3,5 olup ailelerin %42'si üç çocuk sahibidir (Grafik-1). Kız çocukları erkek çocuklarına göre biraz daha fazladır. Oranlar %51,2 kız ve %48,8 erkek şeklindedir.

Grafik 1: Ailelerin Sahip Oldukları Çocuk Sayısı Oranları

2. 2. Köle ve Cariyeler

Osmanlı ailesinde çocuklar ve eşlerin yanı sıra kan bağı veya süt akrabalığı olmaksızın aileye dışarıdan katılan köle ve cariyeler bulunurdu. Ev içi çalışmalarda aile üyelerine hizmet ederlerdi (Erten, 2001: 104). Kadı sicillerinde köle alım-satımı, azadı ve mirasa konu olma ile ilgili mahkemeye intikal etmiş davalar görülmektedir.

Satışa konu olanlar da dâhil kölelerle ilgili bütün mahkeme kayıtlarında kölelerin dış görünüşü ve fiziki yapısı tarif edilmektedir. Mesela 20 Kasım 1655 tarihli hüccette Kadem Hanım'ın kölesi "*açık kaşlı, kara gözlü, orta boylu, Gürcü-yü'l-asl Sefer*" olarak tasvir edilmiştir (KKS 64: 28/77).

Osmanlı Devleti'nde köle ticaretinde kölelerin dış görünüşü, sağlıklı olup olmadıkları, güzellikleri fiyatlarının yükselmesinde veya azalmasında etkili olan unsurlardır. 22 Mart 1639 tarihli ilam Kayseri'nin Şeyh Taceddin Mahallesi sakinlerinden Seyyid Abdi b. Bayram'a Çorum şehri sakinlerinden Satılmış b. Mehmed tarafından üç yük penbe karşılığında satılan Yusuf adlı kölenin "*sağ dizinde maraz*" çıkması üzerine tekrar iadesi hakkındadır. Cerrah getirtilerek kölenin dizi kontrol edilmiş, "*kadimden berü*" iki yerden delik olduğu anlaşılmış ve Abdi'nin iade talebi kabul edilmiştir (KKS 41: 157/507).

Köleler hukuki işlemlere konu olması bakımından eşya gibidir. Alınıp satılabilir, kiralanabilir, mirasa konu olabilir. 08 Aralık 1648 tarihli bir ilama göre Muslu b. Mahmud yaklaşık 20 sene önce 60 kuruşa Develi Voyvodası'ndan Ali adlı köleyi satın almıştır. Vefat edince köleye Sivaslı Ferah Ağa el koymuştur. Muslu'nun hayattayken kölesini kimseye satmadığı ve çocuklarına miras olarak kaldığı anlaşıldığından Ferah Ağa müdahaleden men edilmiştir (KKS 57: 21/61).

Köleliğin sona erdirilmesi konusunda "*ıtk*" yani efendinin kölesini kendi rızasıyla karşılıksız olarak azat etmesi yaygın olarak uygulanmaktaydı ki buna "*gönüllü azad*" da denirdi. İleride herhangi bir probleme neden olmaması için genellikle iki şahidin varlığıyla mahkemeye durum tescil ettirilir ve azat edilmiş köleye bir "*ıtkname*" verilir (Akyılmaz, 2005: 313). 29 Ekim 1624 tarihli bir sicil kaydına göre Kayserili Ahmed Bey'in sonradan Müslüman olmuş Hasan adlı bir kölesi vardı. Onu Fatma Hatun ile nikâhlamak istediğinde Fatma ben bir köleyle evlenmem demiş ve bunun üzerine Ahmed Bey "*hasbeten lillah*" Hasan'ı azat etmişti. Ancak daha sonra Ahmed Bey sözünü inkâr etmiş ve mahkemede Hacı Nebi b. Halil ile Ali b. Şah Hilmi'nin şahitliğiyle Hasan'ın hür olduğuna dair bir ıtkname verilmiştir (KKS 25: 6/29). Kayseri'nin Merkez Mahallesi'nden Hacı Hasan'ın da Hırvat asıllı Yusuf adında bir kölesi vardı. Oğlu Abdülcelil'in doğumu kölesi tarafından kendisine müjdelenmiş ve bunun üzerine Hasan kölesini azat etmiştir (KKS 25: 23/113). Emir Sultan Mahallesi'nden zimmi İskender v. Sisi mahkemede beyanda bulunarak kölesi Devlet'i azat etmiştir (KKS 25: 37/222). "*Bi'l-fi'il Kayseri Kadısı olan*" Mevlana Seyyid Hacı Mahmud Efendi de Dilaver isimli kölesini azat edip ıtkname vermiştir (KKS 25: 47/277).

Bir fıkıh terimi olarak mukatebe, köle veya cariye'nin bir bedel karşılığında hürriyetini elde edebilmesi için efendisiyle anlaşmasını ifade eder (Atar, 2006: 531). Kayseri'de de belli bir meblağ karşılığında efendisi tarafından azat edi-

lenler olmuştur. Kayseri'nin Hasbek Mahallesi'nden Hacı İsmail Ağa b. Ömer 50 esedi kuruş mukabili kölesi Ahmed'i azat etmiştir (KKS 57: 53/165).

Efendi kadın da olabilmektedir. Kayseri'nin Yenice Mahallesi'nden Kamile b. Abdülkadir'in Gürcü asıllı Gülamber adlı bir kölesi vardı. Hayattayken Gülamber'i azat ettiği kardeşi Atiye tarafından mahkemede beyan edilmiş ve Gülamber'e itikname verilmiştir (KKS 25: 40/241; 41/247). Hasbek Mahallesi sakinlerinden Ayşe b. Şaban Hanım da kölesi Yusuf'u azat etmiştir (KKS 25: 74/391).

3. AİLENİN ÇÖZÜLME SÜRECİ

Kadı sicillerinde evliliğin sona ermesi üç biçimde karşımıza çıkmaktadır: Erkeğin tek taraflı irade beyanı olan "*bâin*" veya "*şartlı*" talak; kadının mihr-i müeccel ve iddet nafakası gibi bazı haklarından vazgeçmesi yoluyla gerçekleşen muhalaa ve hâkim kararıyla boşanma anlamına gelen tefriktir (Maydaer, 2007: 301). Aşağıda Osmanlı ailesinin çözülme süreci ayrı başlıklar altında incelenecektir.

3. 1. Talak

İslam hukukunda talak, evlilik birliğinin koca tarafından tek yanlı irade beyanı ile sona erdirilmesini ifade eder. Boşama lafzından sonra evliliği sürdürebilmek için yeni akde ihtiyaç bulunup bulunmaması açısından da "*ric'î*" ve "*bâin*" diye iki kısma ayrılır (Acar, 2010: 496-500). İmam Seydi Ali Halife, karısı Rabia'yı bâin talak ile boşamak üzere Ali Bey'i kendine vekil kılmıştır. Ancak Rabia'nın söylediğine göre vekil Ali Bey "*talak-ı selâse*" ile boşamıştır. İmam Seydi meseleyi mahkemeye taşımış; ben üç talakla boşama yetkisi vermemiştim deyip Ali'den şikâyetçi olarak bاین talakla boşandıklarına hükmedilmesini istemiştir (KKS 20: 6/34).

Kural olarak erkeğe ait olan boşama hakkının bir tehdit vasıtası şeklinde mübalağalı sayı ve ifadelerle kullanılmaması için İslam hukuku bunu üçle sınırlandırmıştır. Üç talakla boşanmış bir kadının ayrıldığı kocasına tekrar dönebilmesi için önce bir başka erkekle evlenmesi gerekmektedir. İkinci evliliğin hilesiz bir şekilde ve evlilik amaçlarına uygun olarak gerçekleşmesi beklenir (Köse, 1998: 475-477). Ancak "*hülle*" denilen anlaşmalı evlilikler yapıldığı belgelerden anlaşılmaktadır. Kayseri'nin Lala Mahallesi'nden Hüseyin b. Cafer evliliklerinin dördüncü senesinde eşi Musa kızı Kademli'yi üç talakla boşamıştır. İddet süresi dolunca aynı mahalleden Abdülkadir ile hülle ettirmiş, akabinde Abdülkadir talak vermiş, iddet süresi beklenmiş ve yine Kademli ile Hüseyin nikâhlanmıştır. Mesele kızın babası Musa Efendi'nin mahkemeye başvurmasıyla ortaya çıkmıştır (KKS 27: 24/243, 25/251).

Boşanma sonrası eşlerine rahatsızlık verenler de vardır. 11 Nisan 1610 tarihli kayıтта Süleyman kızı Ayşe'nin Mehmed oğlu Hamza'dan şikâyetçi olduğu görülür. Hamza, karısını boşadığı halde o hamamdayken elbiselerini, altın zincirini ve bohçasını alıp kaçarak Ayşe'yi zor durumda bırakmıştır. Hamza iddiaları kabul etmiş; ancak daha sonra bunları Ayşe'ye iade ettiğini söylemiştir (KKS 13: 97/646).

3. 2. Muhalaa

Muhalaa, evliliğini sürdürmek istemeyen kadının kocasına bir miktar para veya mal vererek boşamasını sağlamasıdır. Özünde karı ile kocanın boşanma kararında karşılıklı anlaşmasını ifade eder (Aktan, 1992: 15). Ekim 1611'de Mit-hat kızı Nergis mahkemede kocası Yunus'a da vekil olup muhalaa talebinde bulunmuştur. Aralarında "hüsn-i zindegani" olmadığından yani şiddetli geçimsizlik nedeniyle 12 kuruş ve bir erkek merkebi kocasına boşanma bedeli olarak verdiğini; aralarında bir düşmanlık söz konusu olmadığını dile getirmiştir. Şahitlerin durumu doğrulaması üzerine boşanma isteği mahkemece onaylanmıştır (KKS 15: 841). Ebubekir kızı Hatice ile kocası Hüseyin oğlu Mehmed mahkemeye başvurmuşlar; anlaşamadıklarını bildirmişler; Nisan 1618'de Hatice'nin mihr ve nafaka bedelinden feragat etmesiyle anlaşmalı olarak boşanmışlardır (KKS 20: 18/80). 30 Mart 1656'da Kayseri'nin Merkebcî Mahallesi'nden Gülhatun kocası Mehmed Beşe ile mahkemeye gelerek boşanma talebinde bulunmuştur. Mihri olan altını aldığını, iddet süresi için ikamet veya nafaka talep etmediğini, eşyle muhalaa olduklarını söylemiştir. Mehmed de karısının sözlerini onaylamış ve boşanma gerçekleşmiştir (KKS 64: 108/331).

3. 3. Tefrik

Osmanlı ailesinde, kocanın ikamet ettiği yerden uzak bir yere belirli bir süreliğine gitmesi ve bu süre içinde geri dönmemesi bir boşanma sebebi olarak kabul görmüştür. Koca, eşine vadettiği süre içinde geri dönmezse boşanabileceğine dair söz vermiştir. Boşanma yetkisini karısına veya yerine tayin ettiği bir vekile bırakmıştır (Jennings, 1975: 94; Kurt, 1998: 56; Erten, 2001: 118). *Kayseri Kadı Sicilleri'*nde bu yönde pek çok kayda rastlanmıştır.

Kayseri'nin Güllük Mahallesi'nden Emine b. Ömer ile Mehmed b. Kara Davud evlidir. Mehmed, şehir dışına çıkarken Süleyman b. Seydi'yi vekil olarak bırakmıştır. Mahalleden üç kişinin şahitliği ve Süleyman'ın da ikrarıyla durum kayda alınmış; Emine'nin boşanma isteği değerlendirilmiş ve 24 Şubat 1610'da Süleyman "vekâleten tatlik idüb" Emine'yi boşamıştır (KKS 13: 22/169, 28/222). Bir başka kayıтта ise Esmâ adlı kadın mahkemeye başvurarak kocası Ali'nin üç yıl içinde döneceğine dair söz verdiğini, bu müddet içinde gelmezse kendisini *talak-ı selase* ile boşamış sayacağını söylediğini ve üç yıl dolduğu halde kocası

dönmediği için boşanmak istediğini belirtmiştir. Şahitler de kadının beyanını onaylamış; mahkeme boşanma isteğini kabul etmiştir (KKS 15: 842). 03 Haziran 1626 tarihli kayıta Dergâh-ı Ali Çavuşlarından Osman b. Hüseyin'in Hacı Muslu'yu dava ettiği görülür. Hatice ile Rıdvan evli olduğu halde, Rıdvan başka şehirdeyken "*hilaf-ı şer*" Hatice'yi almıştır. Mahkemede durum sual edilmiş; Rıdvan'ın daha önce beş defa karısını nafakasız bırakıp başka yerlere gittiği; "*bir daha firar edersem talak-ı selase ile benden boş ol*" dediği ve nitekim tekrar firar ettiği anlaşılmıştır. Buna istinaden hâkim, Hatice ile Rıdvan'ın ayrılığına hükmetmiş; Muslu ile olan nikâhını onaylamıştır (KKS 27: 17/173).

Kayseri'nin Cami-i Kebir Mahallesi'nden Abdullah oğlu Şaban beraberinde iki şahitle mahkemeye gelmiştir. Arkadaşı Mehmed'in bundan 80 gün önce başka bir şehre gittiğini, şayet 60 gün içinde geri dönmezsem eşim Ayşe'yi boşa diyerek vekâlet verdiğini söylemiştir. Ayşe Hanım da mihr-i müecceli olan 80.000 akçeden ve nafakadan feragat ettiğini, boşanma arzusunda olduğunu beyan edince 02 Haziran 1656'da boşanma gerçekleşmiştir (KKS 64: 162/485). 13 Haziran 1656 tarihli mahkeme kaydı ise görece daha ilginçtir. Kürtler Mahallesi'nden Fatma Hanım mahkemeye gelerek kocası İsmail oğlu Bekir'den davacı olmuştur. Kocasıyla aralarının iyi olmadığını, 11 ay önce kendisine "*senin pişirdiğin yemekten bir daha yersem talak-ı selase ile benden boş ol*" dediğini, buna rağmen yiyip başka bir şehre kaçıp gittiğini söylemiştir. Mihr-i müecceli olan 1.500 akçenin Bekir tarafından ödenmesini ve boşanmanın kayıt altına alınmasını istemiştir. Bekir ise boşadığını kabul etmiş ancak mihrinin 1.000 akçesini daha önceden kendisine hibe ettiğini iddia etmiştir. 500 akçe mihrini ödemesi koşuluyla boşanma gerçekleşmiştir (KKS 64: 182/532).

4. ANNE VE ÇOCUKLARI KORUYUCU MÜESSESELER

4. 1. Nafaka

Nafaka, evlilik içinde kocanın eşi ve çocukları için yüklendiği geçim masraflarına denmektedir (Yaman, 1998: 66). Yiyecek, giyecek, mesken, ilaç ve bazı durumlarda hizmetçi masrafları bu tanıma dâhildir (Aydın, 1985: 33). 01 Mayıs 1610 tarihli bir kayda göre, Kalenderhane Mahallesi'nden Hamza oğlu Muslu, evliliği süresince karısı Teslime'yi "*hilâf-ı şer-i şerif*" dövmeyip rencide etmeyeceğine ve gücü yettiğince nafakasını sağlayacağına dair mahkemede şahitler önünde söz vermiştir (KKS 13: 68/520).

Evli kadının ekonomik durumu nasıl olursa olsun, nafakası kocanın borcu olduğundan bu borcun yerine getirilmemesi Şafii, Maliki ve Hanbeli mezheplerinde boşanma sebebi olarak kabul edilebilmektedir. Ancak Hanefiler kocanın bu borcunu kabul etmekle birlikte nafakanın ödenmemesini boşanma sebebi olarak görmez. Cebri ifa veya istidane ile kadının nafakasını temine çalışır (Ay-

dın, 1986: 2). 16 Şubat 1610 tarihli bir kayda göre Gül b. Abdullah mahkemeye gelerek kocası İlyas'ın bir süredir Kayseri dışında olduğunu, kendisini nafakasız bıraktığını söylemiş ve istidane talep etmiştir. Kocanın üzerine borç yazılmak kaydıyla kadına günlük 10 akçe nafaka tayin edilmiştir (KKS 13: 18/143). Abdullah kızı Ayşe kocası Ahmed'in uzun zamandır başka şehirde ikamet ettiğini ve kendisinin nafakaya muhtaç olduğunu bildirmiş; 15 Mart 1618'de Ayşe'ye günlük üç akçe nafaka tayin edilmiştir (KKS 20: 12/59). Kayseri'nin Şeyh Barak köyünden Şerife de kocası Mustafa'dan davacı olmuştur. İki ay önce kendisini ve üç yaşındaki kızı Safiye'yi bırakarak başka kente çekip gittiğinden istidane ile nafaka talep etmiştir. 21 Mayıs 1656'da Mustafa'nın üzerine borç yazılmak üzere Şerife ve kızı Safiye için üçer akçe nafaka tayin edilmiştir (KKS 64: 150/445). Hacı Kılıç Mahallesi'nden Cennet Ana'ya kocası Abdulfetah uzun zamandır kayıp olduğundan mahkeme tarafından günlük 15 akçe istidane uygun görülmüştür (KKS 25: 48/280). Şeyh Taceddin Mahallesi'nden Zahide Hanım'a da kocası Hacı Ali başka bir şehre ailesini nafakasız bırakıp gittiğinden istidane ile günlük 80 akçe tayin edilmiştir (KKS 57: 55/174).

Boşanarak çözülmüş ailelerde kocanın karısına karşı, iddet süresince yerine getirmesi gereken görevleri vardır. Karısının ve çocuklarının barınma ve gıda ihtiyacını karşılaması gerekir. 27 Şubat 1610 tarihli kayda göre Emine Hatun'a iddet süresi doluncaya kadar kocası Mehmed tarafından günlük altı akçe nafaka bedeli ödenmesi kararlaştırılmıştır (KKS 13: 24/188). 1649 tarihli bir ilama göre Mehmed b. Musa bu tarihten dört yıl önce eşi Kadem Hatun'u ve iki kızını nafakasız terk etmiştir. Mesele mahkemeye yansımış ve günlük 10 akçe nafaka bedeli belirlenmiştir. Buna rağmen Mehmed iddet süresince ödemeyi gerçekleştirmemiştir. Kadem Hatun'un erkek kardeşi Abdülhalim tarafından dava açılmış; nafaka hüccetine istinaden biriken meblağın Mehmed'ce eski eşine ödenmesine hükmedilmiştir (KKS 57: 30/95). Tac Kızıl Mahallesi'nden Ali b. Mehmed de boşandığı karısı ve iki kızı için günlük yedişer akçe ödemekle yükümlü kılınmıştır (KKS 57: 29/93).

4. 2. Vasilik

Vesayet, eda ehliyeti bulunmayan veya eksik olanları himaye edip mallarını idareye ilişkin yetki ve sorumluluk bildiren bir terimdir (Bardakoğlu, 2013: 66). Ebeveynlerinden birisinin veya her ikisinin vefat etmesi durumunda ergenlik yaşına girmemiş çocuklara intikal eden mirasın korunması için bir vasi tayin edilmiştir. Onlar adına mallarını koruma, işletme ve tasarruf etme hakkı bir yakınına tanınmıştır (Erten, 2001: 128).

Şayet anne hayattaysa ve başkasıyla evlenmemişse vesayet öncelikle onundur. Hacı Ali Bey vefat edince çocukları Mahmud, Fatma ve Zahide'ye vasi olarak Mart 1611'de anneleri Akile Hanım (KKS 15: 871); Mirza oğlu Yusuf öldüğün-

de kızı Emine için Ekim 1611'de babaanne Eslem b. Şah (KKS 15: 858); Yazıcı Hasan'ın vefatıyla 12 Haziran 1618'de oğulları Ahmed ve Mahmud'a anneleri Hatice vasi tayin edilmiştir (KKS 20: 45/177). Kayserili Başçı Halil vefat edince karısı Muhsine, küçük yaştaki Esmâ adlı yetimine vasi tayin edilmiştir. Kızının malından olan iki kazanı beş akçe kira ile Ali b. Hasan'a veren Muhsine'nin üç yıldır kira bedelini alamadığı 04 Kasım 1624 tarihli mahkeme kaydından anlaşılmaktadır (KKS 25: 8/40).

Kimi zaman kocası ölen kadın bir başkasıyla evlendiğinde de çocuklarının vasisi olarak kalabilmektedir. 20 Nisan 1618 tarihli mahkeme kaydına göre Tamara b. Köse'nin kocası Totu vefat edince iki çocuğun vasisi olarak amcaları Serkül ve Agop tayin edilmiş; ancak onlar daha sonra vasilik davasından feragat etmişler; Tamara bir başkasıyla evlenirse de rızamız vardır yetimleri kendisine verdik, demişlerdir (KKS 20: 28/115).

Vasi tayininde 10 yaşın sınır olarak kabul edildiği görülmektedir. 26 Mart 1625 tarihli dava kaydına göre babaları Eymir öldüğünde Gülbali 12 ve kız kardeşi Gülizar 11 yaşındadır. Babalarından kızlara bir bağ kalmıştır ve Gülbali, Karagöz adlı bir zimminin yanında ücreti mukabili hizmetçilik etmiştir. "Nafaka ve kisveye ihtiyaçları olmadığı" halde amcaları Mustafa b. Abdullah vesayet iddiasında bulunmuş; bağ 13 kuruşa bir başkasına satmıştır. Gülbali'nin 10 yaşını doldurmuş ve ücretle çalışacak kuvvette olması dikkate alınarak Mustafa'nın vasilik iddiası geçersiz sayılmış; bağ kızlara iade edilmiştir (KKS 25: 85/448).

Çocuğun vasisi ile diğer yakınları arasında mülkle ilgili davalar görülmektedir. Babası ölen Uğurlu'ya ninesi Bula Hatun vasi tayin edilmiştir. Şubat 1619 tarihli kayda göre, Uğurlu'nun annesi ile amcası Yahşi'den Bula Hatun şikâyetçi olmuştur. Vasisi olduğu yetimin mülklerine ikisi tarafından el konulup saklandığını iddia etmiştir (KKS 20: 148/688, 149/690-692, 150/693-694).

Çocuğun yakını olan bir kadın bulunamadığı takdirde dede veya amca vasi olarak görevlendirilmiştir. Kayseri'nin Lala Mahallesi'nden Muhlis Bey vefat etmiş ve Atiye adlı küçük bir kız çocuğu geriye kalmıştır. Annesi bir başkasıyla yeniden evlenmiş ve dedesi Hasan vasi olarak tayin edilmiştir. 12 Mart 1610'da mahkemeye başvuran Hasan, çocuğun nafakasının temini için Muhlis Bey'den intikal eden mirastan günlük birer akçenin ödenmesini istemiştir (KKS 13: 33/271). Kasım 1611 tarihli kayda göre ise Hasan vefat edince kızları Güllü ve Fatma küçük olduğundan amcaları Ali (KKS 15: 878); İbrahim'in küçük oğlu Halil için amcası Hafız (KKS 15: 893); babası ölen Hüseyin için amcası Derviş vasi olmuştur (KKS 20: 64/270).

Gayrimüslim aileler için de şer'i mahkemeler aracılığıyla vasi tayin edilmiştir. Zimmi Hatır ölünce çocukları Arityun, İsrail ve Hablun için Sima adlı bir

zimmi kadın vasi olarak belirlenmiştir (KKS 15: 877). Habiş'in oğlu Kaya için amcası Bedro vasi tayin edilmiştir (KKS 20: 78/345). Yeğenin malından 60 kuruşu Yuvan adlı kimseye borç olarak vermiş; Yuvan borcunu ödeyemeden vefat edince Bedro, Temmuz 1618'de mahkemeye başvurarak Kaya adına alacağını talep etmiştir (KKS 20: 78/346).

4. 3. Hadâne/Hızane

Parçalanmış ailelerde çocukların belli bir yaşa kadar bakımı, yetiştirilmesi ve terbiyesi belirli bir hiyerarşiye göre çocuğun yakınlarına verilmiştir. Bu hiyerarşinin en üstünde anne vardır. Kayseri'nin Bektaş Mahallesi'nden Uğurlu vefat edince küçük kızı Sultan'ın hızanesi eşi Altun Hanım'a bırakılmıştır (KKS 57: 31/100).

Şayet anne hayatta değilse veya başka bir erkekle evlenmişse çocuğun bakımı sırasıyla anneye, babaanneye, öz kız kardeşe, babaya, dedeye, erkek kardeşe, amcaya şeklinde sıralanmıştır (Aydın, 1985: 54; Yaman, 1998: 118-119). 30 Kasım 1610 tarihli kayıta, Mümine'nin amcası Kasım'ı dava ettiği görülür. Kız kardeşi Miyase'nin küçük olduğunu söyleyerek "*hakk-ı hadâne*"sini talep etmiştir. Amca Kasım ise "*hakk-ı hadâne yedi yaşına kadar olur, Miyase ise sekiz yaşındadır*" diyerek bu isteği reddetmiştir. Mahkeme, Kasım'ı haklı bularak küçük kızın velayetini amcasında bırakmıştır (KKS 13: 31/248, 249).

Çocukların hızanesi için kadı tarafından bir miktar nafaka bağlanmıştır. Kayseri'nin Harput Mahallesi'nden Ahmed Beşe vefat ettiğinde evlatları Mustafa ve Fatma'nın yaşı küçük olup bakım ve nafakaya muhtaçtırlar. 07 Nisan 1656'da öz ağabeyleri Selman vasi olarak tayin edilmiş ve hızaneleri için her bir çocuğa babalarının malından verilmek üzere günlük üçer akçe tayin edilmiştir (KKS 64: 116/359). Ölen Veli Çavuş'un küçük kızı Ayşe'nin bakımı ve ihtiyaçları için de vasisi Semahat Hanım'ın başvurusuyla "*kıbel-i şer*" den aylık 100 akçe nafaka belirlenmiştir (KKS 57: 22/67).

SONUÇ

Osmanlı'da ailenin sağlam temeller üzerinde kurulmasına önem verilmiş; evlenme aşamasında kız ve erkeğin karşılıklı rızası gözetilmiştir. Kadının mihir ve nafaka hakkı korunmuştur. İncelenen dönemde Kayseri'de tek eşle evlilik hâkim görünmektedir. Çocuk sayısı ise ortalama 3,5'tur ve ailelerin %42'si üç çocuk sahibidir.

Osmanlı Kayserisi'nde kurulan bir ailenin devamlılığı esas olmakla birlikte, taraflar açısından bir arada yaşamak katlanılmaz bir hal aldığı evliliği sonlandırmak mümkündür. Himaye ve bakıma muhtaç çocuklar için de uygun şartlar oluşturulmuştur.

Kadınlar zamanın şartlarına göre ailede ve sosyal hayatta roller üstlenmişler; haksızlığa uğradıklarında mahkemeye başvurmuşlar; vefat eden veya kendilerini boşayan kocalarının zimmetlerinde bulunan ertelenmiş mihrlerin alabilmek için hukuksal mücadele vermişlerdir.

Kayseri'de çoğunluğu Rus, Gürcü, Hırvat ve Arap asıllı köle ve cariyelerin olduğu anlaşılmaktadır. Efendiler, sevap kazanmak maksadıyla gönüllü azat yöntemini sıklıkla tercih etmiştir. Mukatebe adıyla anlaşma yaparak, efendilerine belli bir meblağ ödeyip hürriyetlerine kavuşanlar da olmuştur. Hak arama hususunda köleler mahkemelere sıklıkla başvurmuş; efendileri ya da efendilerinin mirasçılara karşı açtıkları davalar genellikle onların lehine sonuçlanmıştır.

Kayseri'nin Gayrimüslim halkı da Müslümanlar gibi nişan, boşanma, miras, vekâlet ve vasi tayini gibi konularda kadı mahkemesine başvurmuştur. Eşlerden birinin irtidadı ile feshedilen evlilikler olmuş; bunlar da kayıtlara yansımıştır.

KAYNAKÇA

- Acar, H. İ. (2010). Talak, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Kısaltma: *DİA*), XXXIX., İstanbul, 496-500.
- Ahmed Nazif. (1987). *Kayseri Tarihi: Mir'at-i Kayseriyye*, (Yay.) M. Palamutoğlu, Kayseri: Kayseri Özel İdare Müdürlüğü ve Kayseri Belediyesi Birliği Yayınları.
- Aktan, H. (1992). İslâm Aile Hukuku, *Sosyo-Kültürel Değişim Sürecinde Türk Ailesi*, II., Ankara, 12-49.
- Akyılmaz, G. (2005). Osmanlı Hukukunda Köleliğin Sona Ermesi İle İlgili Düzenlemeler ve Tanzimat Fermanı'nın İlanından Sonra Kölelik Müessesesi, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, IX/(1-2), 299-235.
- Atar, F. (2006). Mukâtebe, *DİA*, XXXI., İstanbul, 531-533.
- Aydın, M. A. (1985). *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Aydın, M. A. (1986). Osmanlı Hukukunda Kazâî Boşanma 'Tefrik', *Osmanlı Araştırmaları V*, İstanbul, 1-12.
- Aydın, M. A. (1989). Aile, *DİA*, II., İstanbul, 196-200.
- Aydın, M. A. (1996). *Türk Hukuk Tarihi*, İstanbul: Beta Yayınevi.
- Aydın, M. A. (2003). Mehir, *DİA*, XXVIII., İstanbul, 389-391.
- Bardakoğlu, A. (2013). Vesâyet, *DİA*, XLIII, İstanbul, 66-70.
- Cezar, Y. (1998). 18. Yüzyılda Eyüp'te Para ve Kredi Konuları Üzerine Gözlemler, *18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp'te Sosyal Yaşam*, (Ed.) T. Artan, İstanbul, 15-32.
- Cin, H. (1974). *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Deleuze, G-F. Guattari (2012). *Anti Ödipus: Kapitalizm ve Şizofreni*, (çev. F. Ege-H. Erdoğan-M. Yiğitalp), İstanbul: BS Yayınları.
- Demirel, Ö., Gürbüz, A ve Tuş, M. (1992). Osmanlılarda Ailenin Demografik Yapısı, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, I, Ankara, 97-161.
- Dönmezer, S. (1990). *Sosyoloji*, İstanbul: Beta Yayınevi.
- Düzdağ, E. (1972). *Şeyhülislam Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Eldem, H. E. (1918). *Kayseriye Şehri*, İstanbul: Matbaa-i Orhaniye.
- Erkal, M. E. (2001). *Sosyoloji (Toplumbilim)*, İstanbul: Der Yayınları.
- Erkiletlioğlu, H. (1996). *Osmanlılar Zamanında Kayseri*, Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yayınları.

- Erten, H. (2001). *Konya Şer'iyye Sicilleri Işığında Ailenin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı (XVIII. YY. İlk Yarısı)*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Faroqhi, S. (2002). *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Göde, K. 1991. *Tarih İçinde Kayseri*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.
- Gökbilgin, T. (1950). XVI. Asır Başlarında Kayseri Şehri ve Livası, *Zeki Velidi Togan'a Armağan*, İstanbul, 93-108.
- İbn-i Rüşd. (1985). *Felsefe-Din İlişkileri, Faslu'l-makâl el-Keşf an minhâci'l-edille*, (Haz.) Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergah Yayınları.
- İnbaşı, M. (1992). *XVI. Yüzyıl Başlarında Kayseri*, Kayseri.
- Jennings, R. C. (1975). Women in Early 17th Century Ottoman Judicial Records: The Sharia Court of Anatolian Kayseri, *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, XVIII/(1), Leiden, 54-75.
- Karataş, A. İ. (2006). Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlere Tanınan Din ve Vicdan Hürriyeti, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XV/(1), 267-284.
- Kayseri Kadı Sicilleri* (Kısaltma: KKS), Defter no. 13, 15, 20, 25, 27, 41, 42, 57, 59, 64.
- Köse, S. (1998). Hülle, *DİA*, XVIII., İstanbul, 475-477.
- Kur'an*, Maide, 5/5; Mümtetine, 60/10; Nisa, 4/129.
- Kurt, A. (1998). *Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi (1839-1876)*, Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Lacan, J. (1938). La Famille, (İngilizce: Family Complexes In The Formation of The Individual, çev. C. Gallagher), *Encyclopédie Française*, VIII., Paris.
- Maydaer, S. (2007). Klâsik Dönem Osmanlı Toplumunda Boşanma (Bursa Şer'iyye Sicillerine Göre), *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XVI/(1), 299-320.
- Mıstanoğlu, N. (2004). *XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Kırşehir Sancağı*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya.
- Nirun, N. (1994). *Sistemik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Ozankaya, Ö. (1986). *Toplumbilim*, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Özalp, E. (1993). *Sosyolojiye Giriş*, Eskişehir: Ekin Yayınevi.
- Savaş, S. (1992). Fetva ve Şer'iyye Sicillerine Göre Ailenin Teşekkülü ve Dağılması, *Sosyo-Kültürel Değişim Sürecinde Türk Ailesi*, II., Ankara, 504-547.
- Turan, R. (1992). Osmanlılar'ın Kuruluş Yıllarında Türk Ailesi, *Sosyo-Kültürel Değişim Sürecinde Türk Ailesi*, I., Ankara, 82-91.
- Yaman, A. (1998). *İslam Aile Hukuku*, Konya: Mehir Vakfı Yayınları.

Ek Tablo-1: Kayseri Kadı Sicilleri'ne Göre Mihr Miktarları

Mahalle	Kadın	Erkek	Miktar (akçe)	Belge no.
(-)	Gülsüm b. Sadullah	Muharrem b. Abdullah	8.000	no. 13, vr. 54/435
(-)	Ayşe b. Musa	Abdullah	9.000	no. 13, vr. 62/480
Gürcü	Mahbube b. Bayram	Hacı Bayram	15.000	no. 13, vr. 68/517
Arguncuk	Meryem b. Yardım	Murad b. Abdullah	3.000	no. 25, s. 2/9
Hasbey	Nazmiye b. Abdullah	Hacı Osman	2.000	no. 25, s. 37/221
(-)	Handan	Memişah	360	no. 25, s. 50/290
(-)	Gülstan b. Ali	Hüseyin b. Murad	2.000	no. 27, s. 12/122
(-)	Safiye b. Bali Ağa	Hacı Mustafa	60.000	no. 27, s. 12/123
(-)	Emine b. Hasan	Ali	12.000	no. 27, s. 19/198
Güllük	Ümmü Selime	İsa Efendi	20.000	no. 27, s. 21/222
Hacı İvaz	Raziye b. İbrahim	Ali b. Hamza	16.000	no. 27, s. 24/241
Tutak	Şah Ana b. Abdullah	Cafer b. Abdullah	1.000	no. 27, s. 16/164
(-)	Emine b. Ali	Receb b. Mehmed	10.000	no. 27, s. 27/271
(-)	Ümmühan	Kasım b. Hüdaverdi	10.000	no. 27, s. 11/116
Taşkıncık	Üftade b. Abdullah	Hüseyin b. Abdurrahman	6.000	no. 27, s. 12/124
Bozatlı	Fatma b. Ahmed	Hasan b. Musa	7.000	no. 41, s. 153/498
Hasbek	Fatma b. Veli	Pirali b. Seydi	8.000	no. 41, s. 117/408
Belek saraycık k.	Emine b. Halil	Satılmış b. Ali	2.500	no. 41, s. 119/412
Güllük	Emine b. Hanifi	İbrahim b. Resul	4.000	no. 41, s. 180/559
Eski Bezzazistan	Cennet b. Süleyman	Pir Mehmed b. Mustafa	30.000	no. 41, s. 111/393
Çukurkişla k.	Selcan b. Kasım	Receb b. Ali	12.000	no. 41, s. 129/436
Hasanlı k.	Eslem b. Veli	Sefer b. Ramazan	12.000	no. 42, s. 159/352
Bozatlı	Fatma b. Abdülaziz	Emin b. Mesnet	3.000	no. 42, s. 172/388
Mükremin	Fatma b. Muharrem	Hasan b. Veli	20.000	no. 57, s. 6/17
Yenice	Fatma b. Hacı Seyyid Ali	Hamid Çelebi	21.000	no. 57, s. 12/36
Lala	Saniye b. Yusuf	Mehmed b. Himmet	22.000	no. 59, s. 13/36
Hasbek	Cennet b. Veli	Hacı İbrahim	9.000	no. 59, s. 26/70
(-)	Rahime b. Mehmed	Seyyid Hacı Ali	18.000	no. 59, s. 40/109, 110
Kapan	Sabriye	Hacı Hamza	50.000	no. 64, s. 143/424a
Cami-i Kebir	Ayşe Hanım	Şaban b. Abdullah	80.000	no. 64, s. 162/485

TERMAL TURİZM İŞLETMELERİ İLE DİĞER KONAKLAMA İŞLETMELERİNİN MALİYET YÖNETİMİ AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI: ÇANAKKALE ÖRNEĞİ¹

Comparison of Cost Management in Thermal Tourism Businesses with Other Accommodation Establishments: The Case of Çanakkale

Gönderim Tarihi: 12.03.2018

Kabul Tarihi: 08.06.2018

Doi: 10.31795/baunsobed.437808

Murat AKSU*
Sedef ÖZCAN**

ÖZ: Konaklama işletmelerinin bir türü olan termal turizm işletmeleri, genellikle tedavi amacıyla tercih edilmektedir. Bu sebeple termal turizm işletmelerinde gerçekleşen gider türleri, toplam maliyetler ve toplam satışlar diğer konaklama işletmelerine göre farklılık göstermektedir. Yapılan çalışma, termal turizm işletmelerinin diğer konaklama işletmelerine göre gider türleri, toplam satışları ve toplam maliyetleri açısından farklılıklarının olup olmadığını belirlemeyi amaçlamıştır. Bu doğrultuda termal turizm işletmelerinin ve diğer konaklama işletmelerinin mali nitelikli belgeleri üzerinde içerik analizi yapılmış ayrıca işletmeler ile ilgili bilgi edinebilmek için görüşme tekniği kullanılmıştır. Analizler sonucunda; termal turizm işletmeleri ve diğer konaklama işletmeleri arasında gider türleri, toplam maliyetler ve toplam satışlar açısından farklılıklar tespit edilmiştir. Bu farklılıkların sebepleri yapılan görüşmelerden elde edilen bilgiler ile desteklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çanakkale, Termal Turizm İşletmeleri, Diğer Konaklama İşletmeleri, Maliyetler, Satışlar.

¹ Bu çalışma, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı'nda hazırlanmış olan "Termal Turizm İşletmeleri ile Diğer Konaklama İşletmelerinin Maliyet Yönetimi Açısından Karşılaştırılması: Çanakkale Örneği" isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

* Dr. Öğr. Üyesi, ÇOMÜ/Turizm Fakültesi/Konaklama İşletmeciliği, e-posta: drmurataksu@comu.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0003-2429-4624

** Bilim Uzmanı, ÇOMÜ/Sosyal Bilimler Enstitüsü/Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, e-posta: ozcansedef2@gmail.com, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-0537-0962

ABSTRACT: Thermal tourism businesses that are species of accommodation establishments usually are preferred to cure. So type of expenses, costs and incomes of thermal tourism businesses are different from other accommodation establishment' type of expenses, total costs and total incomes. This study, aimed to determine differences that thermal tourism businesses between other accommodation establishments based on type of expenses, total costs and total sales. In this context; content analysis made on document of fiscal nature of thermal tourism businesses and other accommodation establishments, moreover interview technique used in order to inquire about businesses. Result of analysis; fixed differences that thermal tourism businesses between other accommodation establishments based on type of expenses, total costs and total sales. Reasons of the differences corroborated with informations inquired about businesses.

Keywords: Çanakkale, Thermal Tourism Businesses, Other Accommodation Establishments, Costs, Sales.

GİRİŞ

Ülke ekonomilerinin kalkınmasında oldukça önemli bir yere sahip olan ve her geçen gün dünya ekonomisinden daha büyük pay alarak büyüyen turizm sektörünün birleşenlerinden biri termal turizm işletmeleridir. Gerek ulusal gerekse uluslararası şirket yatırımları ile sayıları her geçen gün artan termal turizm işletmeleri, teknolojik gelişmeler ve çetin rekabet koşulları dikkate alındığında; işletmelerin faaliyetlerini sürdürebilmek ve gelir sağlayabilmek adına maliyetlerini minimum düzeyde tutmaları, gelirlerini ise maksimum düzeye çıkarmaları gerekmektedir. Bu sebeple termal turizm işletmeleri, karlarını yükseltmek, maliyetlerini azaltmak ve optimum satış fiyatı belirleyebilmek için öncelikle işletmede gerçekleşen gider türlerini doğru şekilde ayırmalı ve maliyetleri ile ilgili kontroller gerçekleştirmelidir.

Maliyetlerin saptanması ve kontrolü ile ilgili olan maliyet yönetiminin işletmeler açısından önemi uzmanların da dikkatini çekmiştir. Bu bağlamda maliyet yönetimi tekniklerinin işletmelerde uygulanabilirliği ile ilgili alan yazın incelendiğinde, birçok farklı çalışma olduğu görülmüştür (Kaynar, 2005; Mercan, 2006; Didin ve Köroğlu, 2008; Vaughn vd., 2010; AlMaryani ve Sadik, 2012; Başaran, 2014; Alsoboa vd., 2015; Yılmaz, 2015). Kaynar (2005), Vaughn vd. (2010) tarafından gerçekleştirilen çalışmalarda; Faaliyet Tabanlı Maliyet Yönetimi tekniğinin konaklama işletmelerinde uygulanabilirliği belirlenmek istenirken; Başaran (2014) tarafından gerçekleştirilen çalışmada konaklama işletmelerinde gerçekleşen yiyecek ve içecek maliyetlerinin Hedef Maliyet Yöntemi ile etkin şekilde kontrol ve yönetiminin yapılabilirliğinin belirlene-

bilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca AlMaryani ve Sadik (2012), Alsoboa vd. (2015) tarafından yapılan çalışmalarda maliyet yönetimi tekniklerinin işletmelerde uygulanabilirliği ve bu tekniklerin işletme performansına etkisini belirlemek istenmiştir. Mercan (2006), Didin ve Köroğlu (2008), Yılmaz (2015) tarafından gerçekleştirilen çalışmalarda ise konaklama işletmelerinde faaliyetlerin gerçekleştirilmesi ve işletme devamlılığının sağlanabilmesi amacıyla ortaya çıkan maliyetlerin ve gelirlerin saptanması amaçlanmıştır. Alan yazın incelendiğinde; sadece termal turizm işletmelerinin ya da konaklama işletmelerinin maliyetlerini belirlemek adına çalışmalar yapıldığı görülmüştür. Bu çalışmada ise konaklama işletmelerinin bir türü olan termal turizm işletmelerinin ve bu işletmeler dışında kalan diğer konaklama işletmelerinin gider türleri, toplam maliyetleri toplam satışlarının karşılaştırılmasının yapılması ve bu işletmeler arasındaki farklılıkların ortaya konması araştırmanın önemini arz etmektedir.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Termal Turizm İşletmeleri

Bireyler, sağlıklarını korumak veya iyileşmek amacıyla kaynak ve termal suların bulunduğu alanlara seyahat etmektedirler. Bu hareketlikler, turizm kavramının gelişmesi ile birlikte zamanla “termal turizm” olarak adlandırılmıştır (Tokmak, 2015: 37). Bireylerin turizm hareketliliğine katılmalarındaki amaçların zaman içerisinde değişmesi, dünya üzerindeki yaşlı nüfus oranının artması, termal turizmin yılın tüm aylarına yayılması, termal turizmde tedavi süresinin uzunluğu, bireylerin kimyasal yollarla tedavilere olumsuz bakmaları gibi durumlar termal turizmin gelişmesini ve önemini artmasını sağlamıştır (Çetin, 2011: 881). Bu bakımdan termal turizm ile ilgili yatırımlar, jeotermal kaynakların bölgede bulunmasının yanında bireylerin kendilerini rahat hissetmesi, turizmde geri kalmış bölgelerin ekonomik açıdan gelişmesi amacıyla daha çok kırsal alanlara yapılmaktadır. Daha çok kırsal alanlarda bulunan termal turizm işletmelerinin diğer turizm işletmelerinden oldukça ayrıcalıklı, farklı disiplinlerde uzman olmaları gerekmektedir. Özellikle bireylerin sağlığı ile ilgili faaliyetlerin işletme bünyesinde gerçekleştirilmesi sebebiyle termal turizm işletmeleri, tıp alanında da yeterliliğe sahip olmalıdırlar. Bu işletmeler, misafir memnuniyetini sağlayamadıklarında sadece şikâyetler değil, aynı zamanda misafirlerin sağlık problemleri de ortaya çıkmaktadır.

Termal turizm faaliyetlerinin gerçekleştirilmesinde ana unsur olan termal turizm işletmeleri, bireylerin şifa bulmak ve sağlık amacıyla gittikleri, şifalı su kaynaklarının bulunduğu alanlarda konaklama, yeme-içme, dinlenme, eğlence vb. hizmetlerin yanı sıra kaplıca, kür ve fizik tedavi gibi hizmetlerin uzman personel dahilinde sunulduğu konaklama işletmeleridir (Sandıkçı, 2008: 28;

Çontu, 2015: 13). 2005 yılında düzenlenen Turizm İşletmelerinin Belgelendirilmesine ve Niteliklerine İlişkin Yönetmeliği'nin 29. Maddesine göre termal turizm işletmeleri tanımı şu şekilde yapılmaktadır; "Toprak, yer altı, deniz ve iklim kaynaklı doğal tedavi unsurlarının tedavi edici faktör olarak kullanıldığı kaplıcalar, içmece ve iklim kür merkezleri ile buralarda kurulan tedavi ve rek-reasyon amaçlı üniteleri içeren, termal konaklama ya da termal kür tesisi adı altında işletilen işletmelerdir." (Resmi Gazete, 2005).

Termal turizm işletmelerinin amaçlarına bakıldığında, insan sağlığı ile ilgili pek çok hastalığı tedavi etme; stres, bedensel yorgunluk sorunlarını ortadan kaldırma ve fiziksel tedavi bakım hizmetleri sunma faaliyetlerinin en önemli amaçlar olduğu görülmektedir. Bu amaçlarla birlikte birçok termal turizm işletmesi konaklama açısından oldukça donanımlı olmaları sebebiyle bünyelerinde dinlenme, eğlence, iş toplantıları vb. faaliyetlerin gerçekleştirilmesini de amaçlamaktadır (Sandıkçı, 2008: 29).

Maliyet Yönetimi

Her türlü mal ve hizmet üretimi gerçekleştiren işletmeler, günümüzde küreselleşen dünya pazarında giderek artan rekabet ile karşılaşmaktadırlar. İşletmeler bu yeni değişen çevre koşullarında başarılı olabilmek için pazar ihtiyaçlarını hızlı bir şekilde karşılamalı ve düşük maliyetli ürünler üretmelidirler (Roztocki vd., 1999: 279). İşletmelerin pazar üstünlüğü sağlayabilmeleri için işletmede gerçekleşen faaliyetler ile ilgili maliyet bilgilerinin doğru olarak saptanması önemli bir husustur (Koroğlu vd., 2011: 33). İşletmelerde gerçekleşen bu maliyetlerin doğru olarak saptanması, kontrolünü ve yönetimini yapmak için işletmeler, işletme yapısına, türüne, stratejilerine uygun maliyet yöntemlerini bünyelerinde uygulamaktadırlar. Genel anlamıyla maliyet yönetimi, işletmelerde üretilen mamul ve ürün maliyetlerini doğru biçimde belirlemek, israfı önlemek, maliyetler ile ilgili taşıyıcıları tanımlamak, gelecekteki faaliyetleri planlamak ve işletme stratejilerini oluşturmak için yöneticilerin işletme faaliyetlerini yönetimi ve kontrolüdür (Koşan ve Geçgin, 2011: 54).

Maliyet yönetiminin ana konusu olan maliyet kavramı, en genel anlamıyla belirli bir amaca ulaşmak veya herhangi bir nesneye sahip olmak için katlanılan fedakârlıklar olarak tanımlanmaktadır (Yükçü, 2007: 25). İşletmecilikte maliyet kavramı, işletmede mal ve hizmetlerin elde edilmesi için harcanan üretim faktörlerinin parasal olarak değeri şeklinde tanımlanmaktadır. Yani işletmelerin üretimlerini gerçekleştirmelerinde kullandığı ya da tükettiği her türlü malın ve hizmetin parasal değeri maliyet kavramını oluşturmaktadır (Çetiner, 2002: 438).

Mal ve hizmet üretimi gerçekleştiren üretim işletmelerinde çeşitli birçok maliyet unsuru oluşmaktadır. Ancak çağdaş maliyet hesaplama sistemlerinin

üzerinde durmuş olduğu işletmelerde gerçekleşen 3 ana maliyet unsuru bulunmaktadır. Maliyet unsurlarının direkt ve endirekt olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Direkt maliyet unsurları, kendi içerisinde direkt ilk madde ve malzeme giderleri ve direkt işçilik giderleri olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Endirekt maliyet unsurları ise genel üretim giderlerinden oluşmaktadır (Şener, 2004: 66-67; Yükçü, 2007: 36).

Direkt ilk madde ve malzeme giderleri, üretilen mamulün özünü oluşturan malzeme giderleridir. Mamul üretiminde bir birim mamulün maliyetinde ne kadar direkt ilk madde ve malzeme giderinin bulunduğu kolaylıkla belirlenebilmektedir. Yani bir birim mamulün direkt ilk madde maliyetinin belirlenmesinde herhangi bir dağıtım anahtarı kullanılmamaktadır (Çetiner, 2002: 287; Yükçü, 2007: 36).

Direkt işçilik giderleri, işletmede mamul üretiminde önemli olan ikinci maliyet unsurudur. Direkt işçilik gideri, mal ve hizmet üretiminde bizzat çalışan, işletmede bulunan hammaddenin satışa hazır hale gelmesinde doğrudan katkı sağlayan işçilik ile ilgili giderdir (Çabuk, 2003: 111). Bu giderler, hangi mamul veya mamul grubu için harcandığı kolaylıkla izlenebilen ve herhangi bir dağıtım anahtarına gerek duymadan işçi başına düşen çalışma süresinin ölçülebildiği işçilik giderlerinden oluşmaktadır (Çalış, 2013: 166).

İşletmelerde iki veya daha fazla mal ve hizmet üretiminde kullanılmasıyla ortak fayda sağlayan kaynak giderleri, genel giderler olarak nitelendirilmektedir. Bu giderlerden üretim ile ilgili olanlarına genel üretim giderleri denmektedir. Daha genel bir tanıma göre genel üretim giderleri, üretim ile ilgili olmasına karşın direkt ilk madde ve malzeme giderleri ve direkt işçilik giderleri dışında kalan diğer giderlerdir. Bu gider türü ile üretilen mal ve hizmetler arasında doğrudan ilişki kurmak ve giderleri aktarmak mümkün değildir. Bunun için genel üretim giderlerinin faaliyetlere aktarılmasında çeşitli maliyet yöntem ve dağıtım anahtarları kullanılmaktadır (Usal ve Kurgun, 2006: 41; Elagöz, 2016: 183).

İLGİLİ LİTERATÜR

Konaklama işletmelerinde maliyet yönetimi ile ilgili alan yazın incelendiğinde birçok çalışmanın yapıldığı görülmektedir (Kaynar, 2005; Mercan, 2006; Didin ve Köroğlu, 2008; Vaughn vd., 2010; AlMaryani ve Sadik, 2012; Başaran, 2014; Alsoboa vd., 2015; Yılmaz, 2015). İncelenen bu çalışmalarda; yazarların çoğunluğunun, modern maliyet yönetimi yaklaşımları üzerine odaklandığı göze çarpmaktadır.

Kaynar (2005) tarafından yapılan çalışmada; Faaliyet Tabanlı Maliyet Yönetimi yaklaşımının bir termal turizm işletmesi üzerinde uygulanabilirliğini ve bu

modern yaklaşımın geleneksel maliyetleme sistemi ile arasındaki farkları belirlemek amaçlanmıştır. Sonuç olarak FTM sisteminin geleneksel maliyet yöntemine göre termal turizm işletmesinde endirekt giderlerin daha detaylı olarak hesaplanmasına olanak sağladığı belirtilmiştir. Yine konaklama işletmesinde bulunan bölümlerin maliyetleri belirlemede geleneksel maliyet yönteminde her bölüme eşit miktarda maliyet yüklerken, FTM sisteminde işletmede gerçekleştirilen faaliyetler dikkate alındığı her bölümde farklı maliyet tutarlarının ortaya çıktığı saptanmıştır.

Mercan (2006) tarafından gerçekleştirilen araştırmada; Türkiye'deki termal otel işletmelerinde hizmet birim maliyetlerinin belirlenmesi ve maliyet yönetimi uygulamalarının tespiti amaçlanmıştır. Araştırmada termal otellerin birim maliyetlerini belirleyebilmek ve işletmelerin hangi maliyet yönetimi yaklaşımının uyguladığını anlayabilmek adına bir anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Elde edilen verilerden hareketle, termal otellerde toplam maliyetler içerisinde en fazla yeri işçilik maliyetlerinin kapsadığı, bölümler açısından en fazla maliyetin ise yiyecek ve içecek departmanında gerçekleştiği sonucuna ulaşılmıştır. Yine araştırma sonucunda; en fazla gelir getiren bölümün konaklama departmanı ve birim maliyetler açısından incelendiğinde ise en fazla birim maliyete sahip olan bölümün yiyecek ve içecek bölümü olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca termal konaklama işletmelerinin hizmet birim maliyetleri ile ilgili hesaplama ve kontrol işlemlerini daha çok Faaliyet Tabanlı Maliyet Yöntemi çerçevesinde gerçekleştirdikleri de çalışmada belirtilmiştir.

Didin ve Köroğlu (2008) tarafından Marmaris'te bulunan konaklama işletmelerinin maliyet ve satışları bakımından rekabet edebilme durumlarının tespit edilmesini amaçlayan çalışmada anket tekniği ile işletmeler, işletmelerin maliyetleri ve gelirleri hakkında bilgiler elde edilmiştir. Sonuç olarak çalışmaya katılan konaklama işletmelerinin maliyetlerinin büyük kısmını direkt işçilik maliyetlerinin oluşturduğu, gelirlerinin büyük kısmını ise oda satışlarından elde edilen gelirlerin oluşturduğu tespit edilmiştir.

Vaughn, vd. (2010) tarafından yapılan çalışmada; FTM sisteminin Las Vegas otel ve gazinolarının mutfaklarında uygulanabilirliğinin ve değişken giderlerin aylık olarak faaliyetlere bölüştürülüp bölüştürülemeyeceğinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırma sonucunda; FTM sisteminin otel ve gazino mutfaklarında kolaylıkla uygulanabileceği ve bu yöntem kullanılarak işletmelerin genel maliyetlerini kesin bir şekilde tahmin edebileceği tespit edilmiştir. Yine otel ve gazinolarda sadece GMY yaklaşımlarının uygulanma zorunluluğunun olmadığı da çalışmada belirtilmiştir.

AlMaryani ve Sadik (2012) tarafından yapılan çalışmada; stratejik yönetim muhasebesi tekniklerini ve bu tekniklerin çağdaş yönetimin amaçlarına hiz-

met etmedeki rolünü tanımlamak amaçlanmıştır. Bu açıdan veri toplama aracı olarak anket tekniği kullanılmış ve anket Bükreş'te bulunan Romanyalı işletmelere uygulanmıştır. İşletmelerin daha iyi başarı elde edebilmek ve hedeflerine ulaşabilmek için stratejik yönetim ve maliyet muhasebesi tekniklerini kullandıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Başaran (2014) tarafından gerçekleştirilen çalışmada; konaklama işletmelerinde yiyecek ve içecek maliyetlerinin HMY ile etkin şekilde kontrol ve yönetiminin yapılabilmesi amacıyla beş yıldızlı bir konaklama işletmesi üzerinde bir uygulama gerçekleştirilmiştir. Sonuç olarak ise işletme için belirlenen hedef maliyetin gerçekleşen maliyetten daha az olduğu saptanmış ve bu sapmanın ortadan kaldırılması amacıyla yiyecek ve içecek departmanına ait maliyetler üzerine odaklanılmıştır. Bunun sonucunda ise işletmenin yiyecek maliyetlerinin yüksek, içecek maliyetlerinin ise düşük olduğu saptanmış ve bu durumun ortadan kaldırılması için işletmede hem maliyet azaltımı çalışmaları hem de değer mühendisliği çalışmalarının gerçekleştirilmesi gerektiği yapılan öneriler arasında yer almıştır.

Alsoboa vd. (2015) tarafından gerçekleştirilen çalışmada; stratejik maliyet yönetimi tekniklerinin kullanımının Ürdün'de bulunan üretim işletmeleri üzerindeki etkilerini ve kullanılan bu tekniklerin işletme performansına etkisini saptamak amaçlanmıştır. Verilerin toplanması amacıyla 90 adet anket işletmelere dağıtılmış ve işletmelerden 60 adet anketin geri dönüşü sağlanmıştır. Sonuç olarak ise işletmelerin stratejik maliyet yöntemlerini kullanmaya başladıktan sonra genel, finansal, pazarlama performanslarında önemli derecede olumlu farklılıklar olduğu belirlenmiştir.

Yılmaz (2015) tarafından yapılan çalışmada; konaklama işletmelerinde faaliyetlerin gerçekleştirilmesi ve işletme devamlılığının sağlanabilmesi amacıyla ortaya çıkan maliyetler ve gelirler incelenmek istenmiştir. Bu doğrultuda bir konaklama işletmesi esas alınarak uygulama gerçekleştirilmiş ve uygulama sonucunda işletme gelirlerinin büyük kısmının yiyecek ve içecek departmanından sağlandığı, emek yoğun sektör olduğu için sabit maliyetlerin yüksek olduğu belirtilmiştir.

YÖNTEM

İşletmelerin büyüklük-küçüklük durumu ve türüne göre değişiklik gösteren maliyetler dikkate alındığında gerçekleştirilen çalışmada, konaklama işletmelerinin bir türü olan termal turizm işletmeleri ile diğer konaklama işletmelerinin maliyetleri karşılaştırılmak istenmiştir. Araştırmada, termal turizm işletmeleri ve diğer konaklama işletmelerinin gider türlerinin toplam maliyetler içerisindeki payları arasında farklılık olup olmadığı bu çalışmanın temel sorusunu

oluşturmaktadır. Bu doğrultuda yapılan çalışmada termal turizm işletmelerinin diğer konaklama işletmelerine göre gider türleri, toplam maliyetleri ve toplam satışları açısından farklılıklarının olup olmadığını belirlemek amaçlanmıştır.

Araştırmada da esas uygulama konusu ile ilgili daha derinlemesine, somut veriler elde edebilmek ve bunların analizini gerçekleştirebilmek adına nitel araştırma türlerinden görüşme tekniği ve içerik analizi tekniği seçilmiştir. Ayrıca araştırmada konu ile ilgili yerli ve yabancı kaynaklar gözden geçirilerek literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın evrenini, Çanakkale ilinde faaliyet gösteren turizm yatırım ve işletme belgeli termal turizm işletmeleri ve bu konaklama işletmeleri dışında kalan diğer işletmeleri oluşturmaktadır. Çanakkale ilinde bulunan termal turizm işletmelerinin ve diğer konaklama işletmelerinin sayılarına ulaşabilmek amacıyla İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nün verilerinden yararlanılmıştır.

Çanakkale ilinde bulunan termal turizm işletmelerini ve bu işletmelerde bulunan oda sayısını ve yatak kapasitesini gösteren Tablo 1 incelendiğinde ilde 2 adet turizm işletme belgeli, 4 adet belediye işletme belgeli olmak üzere genel toplamda 6 adet termal turizm işletmesi bulunduğu görülmektedir. Turizm belgeli termal turizm işletmelerinin sahip olduğu toplam oda sayısı 99 iken; belediye belgeli termal turizm işletmelerinin sahip olduğu toplam oda sayısı 191'dir. Genel toplamda ise bu işletmeler, 290 adet odaya sahiptirler. Toplam yatak kapasiteleri incelendiğinde; turizm işletme belgeli termal turizm işletmeleri, 198 adet yatak kapasitesine; belediye belgeli termal turizm işletmeleri, 428 adet yatak kapasitesine sahiptirler. Ayrıca ildeki termal işletmelerde bulunan genel toplam yatak kapasitesi 626'dır.

Tablo 1: Çanakkale İlinde Bulunan Termal Turizm İşletmelerinin Sayısı, Sahip Oldukları Oda Sayısı ve Yatak Kapasitesi

İşletme Türü	Termal Turizm İşletmesi Sayısı	Toplam Oda Sayısı	Toplam Yatak Kapasitesi
Turizm İşletme Belgeli	2	99	198
Belediye İşletme Belgeli	4	191	428
Genel Toplam	6	290	626

Kaynak: Çanakkale İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü

İlde bulunan diğer konaklama işletmelerinin sayısını, sahip oldukları oda sayısını ve yatak kapasitesini gösteren Tablo 2'den görüldüğü üzere turizm işletme belgeli 66, belediye işletme belgeli 552 adet diğer konaklama işletmesi bulunmaktadır. İlde bulunan diğer özellikli konaklama işletmelerinin genel toplam sayısı ise 618'dir. İldeki konaklama işletmelerinin toplam oda sayılarına bakıldığında; turizm işletme belgesine sahip diğer özellikteki konaklama işletmelerinin 2.963, belediye işletme belgeli konaklama işletmelerinin 7.637

adet olmak üzere genel toplamda 10.590 adet odaya sahip oldukları görülmektedir. Ayrıca yatak kapasiteleri açısından Tablo 2 incelendiğinde; turizm belgeli diğer özellikteki konaklama işletmelerinin 5.995 toplam yatak kapasitesine, belediye işletme belgeli konaklama işletmelerinin ise 18.572 toplam yatak kapasitesine sahip oldukları görülmektedir. Bu işletmelerin sahip olduğu genel toplam yatak kapasitesi ise 24.567'dir.

Tablo 2: Çanakkale İlinde Bulunan Diğer Konaklama İşletmelerinin Sayısı, Sahip oldukları Oda Sayısı ve Yatak Kapasitesi

İşletme Türü	Diğer Konaklama İşletmesi Sayısı	Toplam Oda Sayısı	Toplam Yatak Kapasitesi
Turizm İşletme Belgeli	66	2.953	5.995
Belediye İşletme Belgeli	552	7.637	18.572
Genel Toplam	618	10.590	24.567

Kaynak: Çanakkale İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü

Çalışmada termal turizm işletmelerinin ve diğer konaklama işletmelerinin tümü araştırmaya dâhil edilmek istenmiştir. Ancak üç termal turizm işletmesi, işletme ve mali bilgileri hakkında bilgi vermek amacıyla çalışmaya katılmayı kabul etmiştir. Bu açıdan uygulamanın eşit koşullarda gerçekleştirilmesi için 1'i kamu işletmesi olmak üzere 3 termal turizm işletmesi dışında 1'i kamu işletmesi olmak üzere 3 adet diğer konaklama işletmesi araştırma kapsamına dahil edilmiştir. Araştırmaya dahil edilen termal turizm işletmeleri, çalışmada T1, T2, T3 olarak adlandırılırken iken; diğer konaklama işletmeleri D1, D2, D3 olarak adlandırılmıştır. Termal turizm işletmelerinden T2 işletmesine ait mali nitelikli belgeler ve bilgiler işletmenin muhasebe müdürüyle; T1 ve T3 işletmelerine ait mali nitelikli belgeler ve bilgiler ise işletmelerin genel müdürleriyle görüşme yapılarak elde edilmiştir. Diğer konaklama işletmelerinden D1 ve D2 işletmelerine ait mali nitelikli belgeler ve bilgiler işletmelerin muhasebe müdürleriyle; D3 işletmesine ait mali nitelikli belgeler ve bilgiler işletmenin genel müdür yardımcısıyla görüşme yapılarak elde edilmiştir. İşletmelerden alınan 2014-2016 yıllarına ait mali nitelikteki belgeler üzerinde içerik analizi gerçekleştirilmiştir.

ARAŞTIRMA BULGULARI

Araştırmada hedeflenen amaca ulaşabilmek için öncelikle Çanakkale ilinde bulunan termal turizm işletmeleri ve diğer konaklama işletmelerinin sayılarına ve bu işletmelerin organizasyon, konum vb. açılardan bilgilerine ulaşılmıştır. Daha sonra bu işletmeler ile iletişim kurularak yapılan çalışmaya katılıp katılmayacakları öğrenilmiş ve katılmak isteyen işletmelere ait bilgiler ve mali nitelikli belgeler görüşmeler aracılığı ile elde edilmiştir. Yapılan görüşmeler ve analizler sonucunda elde edilen bulgular, aşağıda açıklanmıştır.

Tablo 3: Termal Turizm İşletmeleri ve Diğer Konaklama İşletmelerinin Direkt İlk Madde ve Malzeme Giderleri ile Toplam Satış Gelirlerinin Oransal Olarak Karşılaştırılması

ANALİZE DÂHİL EDİLEN İŞLETMELER	DİREKT İLK MADDE ve MALZEME GİDERLERİ / TOPLAM SATIŞLAR		
	2014%	2015%	2016%
T1	4,90	4,56	5,26
T2	25,43	23,16	20,43
T3	5,67	6,01	6,79
AĞIRLIKLI ORTALAMA	9,59	8,28	8,54
D1	4,21	16,37	20,86
D2	27,01	27,95	39,07
D3	11,99	35,38	38,07
AĞIRLIKLI ORTALAMA	21,79	28,75	36,62

Termal turizm işletmeleri ve diğer konaklama işletmelerinin direkt ilk madde ve malzeme giderleri ile toplam satış gelirlerinin oransal olarak karşılaştırıldığı Tablo 3'e bakıldığında; termal turizm işletmelerinde gerçekleşen ilk madde ve malzeme giderlerinin satışlara oranının diğer konaklama işletmelerine göre daha az olduğu anlaşılmaktadır. Başka bir ifadeyle termal turizm işletmelerinin direkt ilk madde ve malzeme giderleri, satış gelirlerinin daha az kısmına tekâmül etmektedir. İşletme bazında bakıldığında; termal turizm işletmeleri içerisinde direkt ilk madde ve malzeme giderlerinin satış gelirlerine oranının en yüksek olduğu işletme; %25,43, %23,16, %20,43 oranları ile T2 işletmesidir. Diğer konaklama işletmeleri içerisinde ise 2014 ve 2016 yıllarında %27,01, %39,07 oranları ile D2 işletmesi; 2015 yılında %35,38'lik orana sahip D3 işletmesidir.

Tablo 4: Termal Turizm İşletmeleri ve Diğer Konaklama İşletmelerinin Direkt İlk Madde ve Malzeme Giderleri ile Toplam Maliyetlerinin Oransal Olarak Karşılaştırılması

ANALİZE DAHİL EDİLEN İŞLETMELER	DİREKT İLK MADDE VE MALZEME GİDERLERİ / TOPLAM MALİYET		
	2014%	2015%	2016%
T1	6,84	6,07	7,28
T2	41,03	42,29	40,99
T3	15,63	15,73	16,41
AĞIRLIKLI ORTALAMA	17,22	14,38	15,07
D1	7,54	25,37	29,15
D2	40,19	40,43	45,02
D3	16,17	36,04	34,51
AĞIRLIKLI ORTALAMA	32,33	37,98	40,12

Termal turizm işletmeleri ve diğer konaklama işletmelerinin direkt ilk madde ve malzeme maliyetleri ile toplam maliyetlerinin oransal olarak karşılaştırılmasının yapıldığı Tablo 4 incelendiğinde; termal turizm işletmelerinde gerçekleşen direkt ilk madde ve malzeme giderlerinin diğer konaklama işletmelerinde gerçekleşen direkt ilk madde ve malzeme giderlerine göre toplam maliyetlerin daha azını oluşturduğu sonucuna ulaşılabılır. Ayrıca işletmelerin çoğunun direkt ilk madde ve malzeme giderlerinin toplam maliyetlere oranının yıllar itibariyle arttığı görülmektedir. İşletmeler açısından bakıldığında; termal turizm işletmeleri içerisinde direkt ilk madde ve malzeme giderlerinin toplam maliyetlere oranının en fazla olduğu işletme; 41,03, 42,29, 40,99 oranları ile T2 işletmesidir. Diğer konaklama işletmeleri içerisinde ise 40,19, 40,43, 45,02 oranlarına sahip D2 işletmesidir.

Tablo 5: Termal Turizm İşletmeleri ve Diğer Konaklama İşletmelerinin Direkt İşçilik Giderleri ile Toplam Satış Gelirlerinin Oransal Olarak Karşılaştırılması

ANALİZE DAHİL EDİLEN İŞLETMELER	DİREKT İŞÇİLİK GİDERLERİ / TOPLAM SATIŞLAR		
	2014%	2015%	2016%
T1	51,09	51,92	48,80
T2	33,91	28,96	27,21
T3	11,12	10,96	12,29
AĞIRLIKLİ ORTALAMA	31,77	32,40	31,26
D1	35,07	29,51	29,20
D2	16,23	19,79	33,98
D3	23,61	37,63	63,58
AĞIRLIKLİ ORTALAMA	21,75	24,90	41,36

Termal turizm işletmeleri ve diğer konaklama işletmelerinin direkt işçilik giderleri ile toplam satış gelirlerinin oransal olarak karşılaştırılması, Tablo 5'te yer almaktadır. Tablo 5 incelendiğinde; 2014, 2015 yıllarında termal turizm işletmelerinin direkt işçilik giderlerinin toplam satışlara oranının, diğer konaklama işletmelerinin oranına göre daha fazla olduğu söylenebilir. 2016 yılında ise termal turizm işletmelerinin direkt işçilik giderlerinin toplam satışlara oranını diğer konaklama işletmelerine göre daha azdır. İşletmeler açısından bakıldığında direkt işçilik giderlerinin toplam satışlara oranının en yüksek olduğu termal turizm işletmesi %51,09, %51,92, %48,80 oranlarına sahip olan T1 işletmesidir. Diğer konaklama işletmeleri içerisinde direkt işçilik giderlerinin toplam satışlara oranının en yüksek olduğu işletmeler 2014 yılında %35,07 oranı ile D1 işletmesi; 2015, 2016 yıllarında %37,63, %63,58 oranlarına sahip D3 işletmesidir. Ayrıca 2015 yılında T2 ve D1 işletmelerinin toplam satışlarının artmasına rağmen direkt işçilik giderlerinde bir düşüş söz konusudur.

Tablo 6: Termal Turizm İşletmeleri ve Diğer Konaklama İşletmelerinin Direkt İşçilik Giderleri ile Toplam Maliyetlerinin Oransal Olarak Karşılaştırılması

ANALİZE DAHİL EDİLEN İŞLETMELER	DİREKT İŞÇİLİK GİDERLERİ / TOPLAM MALİYET		
	2014%	2015%	2016%
T1	71,37	69,15	67,58
T2	54,73	52,88	54,59
T3	30,67	28,70	29,69
AĞIRLIKLİ ORTALAMA	57,04	56,28	55,17
D1	62,75	45,72	40,81
D2	28,75	28,63	39,15
D3	31,82	38,33	57,64
AĞIRLIKLİ ORTALAMA	32,26	32,89	45,31

Termal turizm işletmeleri ve diğer konaklama işletmelerinin direkt işçilik giderleri ile toplam maliyetlerinin oransal olarak karşılaştırılmasının yapıldığı Tablo 6 incelendiğinde; termal turizm işletmelerinde gerçekleşen direkt işçilik giderlerinin diğer konaklama işletmelerinde gerçekleşen direkt işçilik giderlerine göre toplam maliyetlerin daha fazlasını oluşturduğu söylenebilir. Direkt işçilik giderlerinin toplam maliyetlere olan oranları işletme bazında incelendiğinde; termal turizm işletmeleri içerisinde en yüksek orana %71,37, %69,15, %67,58 oranları ile T1 işletmesi sahiptir. Diğer konaklama işletmeleri içerisinde ise 2014, 2015 yıllarında %62,75, %45,72 oranlarına sahip D1, 2016 yılında %57,64 oranına sahip D3 işletmeleri sahiptir.

Tablo 7: Termal Turizm İşletmeleri ve Diğer Konaklama İşletmelerinin Genel Üretim Giderleri ile Toplam Satış Gelirlerinin Oransal Olarak Karşılaştırılması

ANALİZE DAHİL EDİLEN İŞLETMELER	GENEL ÜRETİM GİDERLERİ / TOPLAM SATIŞLAR		
	2014%	2015%	2016%
T1	15,59	18,61	18,15
T2	2,63	2,65	2,20
T3	19,46	21,23	22,31
AĞIRLIKLİ ORTALAMA	14,33	16,89	16,87
D1	16,60	18,66	21,49
D2	17,53	21,38	13,74
D3	38,58	25,16	8,66
AĞIRLIKLİ ORTALAMA	23,87	22,06	13,30

Termal turizm işletmeleri ve diğer konaklama işletmelerinin genel üretim giderleri ile toplam satışlarının oransal olarak karşılaştırılması, Tablo 7'de yer

almaktadır. Tablo 7 incelendiğinde; termal turizm işletmelerinin 2014, 2015 yıllarında genel üretim giderlerinin toplam satışlara olan oranlarının diğer konaklama işletmelerine göre daha az olduğu; 2016 yılında ise daha fazla olduğu söylenebilir. İşletmeler açısından bakıldığında genel üretim giderlerinin toplam satışlara oranının en yüksek olduğu termal turizm işletmesi %19,46, %21,23, %22,31 oranları ile T3 işletmesidir. Diğer konaklama işletmeleri içerisinde genel üretim giderlerinin toplam satışlara oranının en yüksek olduğu işletmeler 2014, 2015 yıllarında %38,58, %25,16 oranları ile D3 işletmesi; 2016 yılında %21,49 oranlarına sahip D1 işletmesidir. D3 işletmesinin ise 2016 yılında satış gelirlerinde artış yaşanırken genel üretim giderlerinde düşüş yaşanmıştır.

Tablo 8: Termal Turizm İşletmeleri ve Diğer Konaklama İşletmelerinin Genel Üretim Giderleri ile Toplam Maliyetlerinin Oransal Olarak Karşılaştırılması

ANALİZE DAHİL EDİLEN İŞLETMELER	GENEL ÜRETİM GİDERLERİ / TOPLAM MALİYET		
	2014%	2015%	2016%
T1	21,79	24,78	25,14
T2	4,24	4,83	4,42
T3	53,69	55,57	53,91
AĞIRLIKLI ORTALAMA	25,74	29,34	29,77
D1	29,70	28,91	30,04
D2	31,06	30,93	15,83
D3	52,01	25,63	7,85
AĞIRLIKLI ORTALAMA	35,41	29,14	14,57

Termal turizm işletmeleri ve diğer konaklama işletmelerinin genel üretim giderleri ile toplam maliyetlerinin oransal olarak karşılaştırılmasının yapıldığı Tablo 8 incelendiğinde; termal turizm işletmelerinde 2014 yılında gerçekleşen genel üretim giderlerinin toplam maliyetler içerisindeki yerinin diğer konaklama işletmelerine göre daha az olduğu; 2015, 2016 yıllarında ise daha fazla olduğu söylenebilir. İşletmeler açısından bakıldığında genel üretim giderlerinin toplam maliyetlere oranının en yüksek olduğu termal turizm işletmesi %53.69, %55.57, %53.91 ile T3 işletmesi iken; diğer konaklama işletmeleri arasında ise 2014 yılında %52.01 oranı ile D3; 2015 yılında %30.93 ile D2; 2016 yılında %30.04 ile D1 işletmeleridir. Yıllar itibariyle diğer konaklama işletmelerinin genel üretim giderlerinin toplam maliyetlere olan oranlarının büyüklükleri işletmeler arasında değişiklik göstermiştir. Ayrıca D2 ve D3 işletmelerinin 2016 yılında toplam maliyetlerinde artış gözlemlenirken genel üretim giderlerinde düşüş gözlemlenmiştir.

Tablo 9: Termal Turizm İşletmeleri ve Diğer Konaklama İşletmelerinin Toplam Maliyetleri ile Toplam Satış Gelirlerinin Oransal Olarak Karşılaştırılması

ANALİZE DAHİL EDİLEN İŞLETMELER	TOPLAM MALİYET / TOPLAM SATIŞLAR		
	2014%	2015%	2016%
T1	71,58	75,08	72,21
T2	61,97	54,77	49,84
T3	36,25	38,20	41,39
AĞIRLIKLI ORTALAMA	55,69	57,56	56,67
D1	55,88	64,54	71,55
D2	56,45	69,12	86,79
D3	74,18	98,18	110,30
AĞIRLIKLI ORTALAMA	67,41	75,70	91,29

Termal turizm işletmeleri ve diğer konaklama işletmelerinin toplam maliyetleri ile toplam satışlarının oransal olarak karşılaştırıldığı Tablo 9 incelendiğinde; termal turizm işletmelerinin toplam maliyetlerinin toplam satışlara olan oranının ağırlıklı ortalamasının yıllar itibariyle diğer konaklama işletmelerinin oranının ağırlıklı ortalamasından daha düşük olduğu görülmektedir. Bu durum yıllar itibariyle diğer konaklama işletmelerinin toplam kârının termal turizm işletmelerinin toplam kârından daha düşük olduğunun göstergesidir. Ayrıca D1, D2, D3 işletmelerinde ise toplam maliyetlerinin toplam satışlara olan oranında 2015, 2016 yıllarında 2014 yılına göre artışlar olduğu göze çarpmaktadır. 2016 yılında D3 işletmesinin toplam maliyetlerinin satış gelirlerinden daha fazla olduğu görülmektedir. T2 işletmesinin ilk yıla göre toplam maliyetlerinin toplam satışlara olan oranında azalma gerçekleşmiştir.

Termal turizm işletmeleri ve diğer konaklama işletmelerinin ağırlıklı ortalamalarına göre gider türleri ile toplam maliyetlerinin oransal olarak karşılaştırılmasının yapıldığı Tablo 10 incelendiğinde; termal turizm işletmelerinin toplam maliyetlerinin en fazlasını direkt işçilik giderlerinin, en azını ise direkt ilk madde ve malzeme giderlerinin oluşturduğu görülmektedir. Diğer konaklama işletmelerinde ise direkt ilk madde ve malzeme ve direkt işçilik giderlerinin genel üretim giderlerinden daha fazla paya sahip olduğu söylenebilir. Buna ek olarak diğer konaklama işletmelerinde toplam maliyetler içerisinde direkt ilk madde ve malzeme giderleri ve direkt işçilik giderleri yıllar itibariyle artarken, genel üretim giderleri azalmıştır.

Tablo 10: Termal Turizm İşletmeleri ve Diğer Konaklama İşletmelerinin Ağırlıklı Ortalamalarına Göre Gider Türleri ile Toplam Maliyetlerinin Oransal Olarak Karşılaştırılması

TERMAL TURİZM İŞLETMELERİ GİDER TÜRLERİ	AĞIRLIKLIL ORTALAMALARA GÖRE GİDER TÜRLERİNİN TOPLAM MALİYETE ORANI			
	2014%	2015%	2016%	ORTALAMA
Direkt İlk Madde ve Malzeme Giderleri	17,22	14,38	15,07	15,56
Direkt İşçilik Giderleri	57,04	56,28	55,17	56,16
Genel Üretim Giderleri	25,74	29,34	29,77	28,28
TOPLAM	100,00	100,00	100,00	100,00
DİĞER KONAKLAMA İŞLETMELERİ GİDER TÜRLERİ	AĞIRLIKLIL ORTALAMALARA GÖRE GİDER TÜRLERİNİN TOPLAM MALİYETE ORANI			
	2014%	2015%	2016%	ORTALAMA
Direkt İlk Madde ve Malzeme Giderleri	32,33	37,98	40,12	36,81
Direkt İşçilik Giderleri	32,26	32,89	45,31	36,82
Genel Üretim Giderleri	35,41	29,14	14,57	26,37
TOPLAM	100,00	100,00	100,00	100,00

SONUÇ VE ÖNERİLER

Yapılan analizler sonucunda; termal turizm işletmelerinin direkt ilk madde ve malzeme giderlerinin diğer konaklama işletmelerinin direkt ilk madde ve malzeme giderlerine göre toplam maliyetler içerisinde daha az paya sahip olduğu görülmektedir. Çalışmaya katılan termal turizm işletmeleri satış fiyatları karşılığında tam pansiyon (oda + kahvaltı + öğle yemeği + akşam yemeği) hizmeti vermekte iken diğer konaklama işletmeleri satış fiyatları karşılığında kahvaltı dahil konaklama (oda + kahvaltı) hizmeti vermektedir. Bu durum dikkate alındığında; direkt ilk madde ve malzeme giderlerinin termal turizm işletmelerinde daha yüksek paya sahip olması beklenirken, bu işletmelerin payları diğer konaklama işletmelerinin paylarından düşük çıkmıştır. Yapılan görüşmeler sırasında termal turizm işletmelerinin öğünlerinde büyük oranda perhiz yemekleri sundukları öğrenilmiştir. Termal turizm işletmelerinin direkt ilk madde ve malzemelerinin birim maliyetlerinin düşük olarak gerçekleşmesinin ve direkt ilk madde ve malzeme giderlerinin toplam satışlara ve toplam maliyetlere oranının diğer konaklama işletmelerine göre düşük çıkmasının sebeplerinden birinin perhiz yemekleri sunmaları ile ilgili olduğu söylenebilir. Bu durumun termal turizm işletmelerinin sunmuş olduğu perhiz yemeklerinin daha çok sebze ağırlıklı olması, diğer konaklama işletmelerinin ise restoranlarında kırmızı et ağırlıklı alakart hizmeti sunmasından sebze ve kırmızı et arasındaki fiyat farkından kaynaklandığı düşünülmektedir. Ayrıca çalışmaya katılan termal turizm işletmelerinin kırsal ve jeotermal kaynakların

bulunduğu alanlarda faaliyet gösterdikleri göz önünde bulundurulduğunda; termal turizm işletmelerinin direkt ilk madde ve malzeme giderlerinin direkt ilk madde ve malzemelere ulaşım zorluğu sebebiyle diğer konaklama işletmelerine göre daha fazla olması beklenmektedir. Ancak termal turizm işletmelerinin misafirlerine sundukları menülerin tabldot menü olması, bu işletmelerin satın almalarını toptan ve planlı şekilde gerçekleştirmelerine olanak sağlamaktadır. Termal turizm işletmelerinde direkt ilk madde ve malzeme giderlerinin toplam maliyetler içindeki payının diğer konaklama işletmelerine göre düşük çıkmasının bir diğer sebebinin toptan ve planlı yapılan satın almalar olduğu düşünülmektedir.

Direkt işçilik giderleri ile ilgili yapılan analizler, termal turizm işletmelerinde gerçekleşen direkt işçilik giderlerinin diğer konaklama işletmelerine göre daha yüksek olduğunu göstermektedir. Bu durumun termal turizm işletmelerinin diğer konaklama işletmelerinde çalışan personelin yanı sıra sağlık alanında uzman olan personel çalıştırma zorunluluğundan kaynaklandığı söylenebilir.

Çalışmaya katılan konaklama işletmelerinin toplam maliyetlerinin toplam satışlara oranları göz önünde bulundurulduğunda; termal turizm işletmelerinde toplam maliyetlerin toplam satışlara oranının ağırlıklı ortalamaları yıllar itibarıyla benzer iken diğer konaklama işletmelerinde bu oran yıllara göre dikkat çekici şekilde artmıştır. Termal turizm işletmelerinin karları yıllar itibarıyla artarken diğer konaklama işletmelerinin karlarında düşüşler yaşanmış hatta D3 işletmesinin 2016 yılında zarar ettiği görülmüştür. Ayrıca 2015 yılında ülkemizin Rusya ile yaşamış olduğu krizden ve ülkemizdeki terör olaylarından turizm sektörünün olumsuz etkilendiği bilinen bir gerçektir. Bunun yanında 2016 yılında yaşanan 15 Temmuz darbe girişimi ile birlikte turizm sektöründe ciddi bir kriz daha yaşanmıştır. Yaşanan bu olaylara bağlı ortaya çıkan turizm sektöründeki krizlerden diğer konaklama işletmeleri dikkat çekici şekilde etkilenirken termal turizm işletmelerinin bu krizlerden etkilenmediği görülmektedir. Bunun sebebinin ise termal turizm işletmelerinde konaklayan misafirlerin bu işletmeleri, daha çok sağlık sorunları sebebi ile zorunlu olarak tercih ettiklerinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu bağlamda termal turizm işletmeleri diğer konaklama işletmelerine göre konaklama hizmetlerinin yanında sağlık hizmetlerine dayalı satışlar yaptığından sektörel krize duyarlılığının daha düşük olduğu söylenebilir.

Termal turizm işletmelerinin ve diğer konaklama işletmelerinin 2014-2016 yıllarında gerçekleşen gider türlerinin toplam maliyetlere oranları göz önünde bulundurulduğunda; termal turizm işletmelerinin toplam maliyetlerinin en fazlasını direkt işçilik giderlerinin oluşturduğu görülmektedir. Mercan (2006) tarafından yapılan çalışmada da termal turizm işletmelerinde işçilik giderleri-

nin toplam maliyetler içerisinde en fazla paya sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Diğer konaklama işletmelerinde ise direkt ilk madde ve malzeme ve direkt işçilik giderlerinin toplam maliyetler içerisindeki paylarının genel üretim giderlerinden daha fazla olduğu tespit edilmiştir.

Birçok ülke ve bölgede bulunan konaklama işletmelerinin maliyetleri üzerinde yapılan incelemeler sonucunda; konaklama işletmelerinin toplam maliyetler içerisinde direkt ilk madde ve malzeme giderlerinin %16.2; direkt işçilik giderlerinin %32.9; genel üretim giderlerinin %50.9'luk paya sahip olduğu tespit edilmiştir (Çetiner 2002: 13). Bu çalışmada ise termal turizm işletmelerinin direkt ilk madde ve malzeme giderlerinin toplam maliyetler içerisindeki oranı (%15.56) Çetiner (2002: 13) tarafından belirtilen %16.2 oranına yakındır. Diğer konaklama işletmelerinde ise bu oran (%36.81) belirtilen oranın iki katından daha fazladır. Termal turizm işletmelerinde direkt işçilik giderlerinin toplam maliyetler içerisindeki oranı (%56.16) Çetiner (2002: 13) tarafından belirtilen %32.9 oranından yüksektir. Diğer konaklama işletmelerinde ise bu oran (%36.82) belirtilen orana yakındır. Termal turizm işletmelerinde genel üretim giderlerinin toplam maliyetler içerisindeki oranı (%28.28) ve diğer konaklama işletmelerinin genel üretim giderlerinin toplam maliyetler içerisindeki oranı (%26.37) Çetiner (2002: 13) tarafından belirtilen %50.9 oranından düşüktür.

Görüşmeler sonrasında elde edilen bilgiler ve mali nitelikli belgeler üzerinde yapılan analizler sonucunda; termal turizm işletmelerinin kendine özgü özelliklere sahip olduğu belirlenmiştir. Bu özelliklere göre termal turizm işletmelerinin mali, finansal, yatırım vb. açılardan diğer konaklama işletmelerine göre farklılıkları olduğu düşünülmektedir. Bu farklılıklar şu şekilde açıklanabilir:

- Bireylerin termal turizm işletmelerini daha çok sağlık sorunlarını gidermek amacıyla tercih etmeleri, termal turizm işletmelerinin sektörel krizlerden daha az etkilenmesine olanak sağlamaktadır.
- Termal turizm işletmelerine gelen misafirlerin tedavi süreçleri uzun bir zamanı kapsadığı için diğer konaklama işletmelerindeki kalış süresine göre konaklama süreleri daha uzun olmaktadır.
- Termal turizm işletmelerinde konaklayan misafirlerin, konaklama süreleri boyunca işletmeden ayrılmaması işletme gelirlerini arttırmaktadır.
- Termal turizm işletmelerinde yiyecek ve içecek hizmetlerinin sebze ağırlıklı tabldot menü şeklinde sunulması, ilk madde ve malzeme giderlerinin bu konaklama işletmelerinde diğer konaklama işletmelerine göre daha düşük gerçekleşmesini sağlamaktadır. Ayrıca termal turizm işletmelerinde tabldot menü sunulduğu için bu işletmeler ilk

madde ve malzeme satın alımlarını planlı şekilde gerçekleştirmekte ve bu da stok devir hızının düşük olmasına yardımcı olmaktadır.

- Termal turizm işletmelerinin Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından mali açıdan desteklenmesi ve misafirlerin tedavi ücretlerinin belirli kısmının Sağlık Bakanlığı tarafından karşılanması, işletmelerin alacaklarının tahsilatının düzenli gerçekleşmesine olanak sağlamaktadır.
- Termal turizm işletmelerinde yılın 12 ayı hizmet sunulması sezonluk işletmelere göre bazı maliyetlerin ve gelirlerin her ay gerçekleşmesine sebep olmaktadır.
- Termal turizm işletmelerinde konaklama, yeme içme, eğlence vb. hizmetlerin sunulmasında görevli personeller dışında sağlık alanında uzman personel çalıştırma zorunluluğu insan kaynakları açısından işletmenin işçilik giderlerini arttırmaktadır.
- Termal turizm işletmelerinin bünyelerinde tedavi edici ve sağlık sorunlarını önleyici hizmetler sunmaları işletme maliyetlerini arttırmakta ve diğer konaklama işletmelerine göre hizmet fiyatlandırmalarının farklı ve yüksek olmasına sebep olmaktadır.

Çalışmaya katılan işletmelerin büyük çoğunluğunun maliyet kontrol ve yönetiminde geleneksel maliyet yöntemleri içerisinde yer alan fiili maliyet sistemini uyguladığı belirlenmiştir. Konaklama işletmelerinin organizasyon yapısı gereği bünyelerinde birçok departmanı bulundurmaları sebebiyle işletmelerin geleneksel maliyet yöntemlerini uygulamaları; departman maliyetlerinin kontrol ve yönetimini zorlaştırmaktadır. Bu sebeple işletmelerin modern maliyet yönetimi sistemleri içerisinde yer alan faaliyet tabanlı maliyet sistemini uygulamasının hem departman maliyetlerinin kontrol ve yönetimini kolaylaştıracağı hem de işletme verimliliğini arttıracığı düşünülmektedir. Ayrıca işletmelerin faaliyet tabanlı maliyet sistemini uygulamaları ile doğru maliyet verilerine ulaşarak üst yönetimin sunulan hizmetler için daha doğru satış fiyatı belirleyeceği de düşünülmektedir.

Çanakkale'de altı adet termal turizm işletmesi bulunması sebebiyle araştırmanın eşit koşullarda gerçekleştirilmesi için altı adet diğer konaklama işletmesi araştırmaya dahil edilmek istenmiştir. Ancak altı adet termal turizm işletmesinden sadece üçü işletme ve mali bilgilerini paylaştığı için üç adet diğer konaklama işletmesi araştırmanın örnekleme dahil edilmiştir. Çalışmanın üç adet termal turizm işletmesinin ve üç adet diğer konaklama işletmesinin mali nitelikli belgeleri ve bu işletme yetkilileri ile yapılan görüşmelerden elde edilen bilgileri doğrultusunda gerçekleştirilmesi bu çalışmanın kısıtını oluşturmaktadır. Ancak ileride yapılacak olan çalışmalarda farklı bölgelerde bulunan

daha fazla termal turizm işletmesi ve diğer konaklama işletmesinin araştırma evrenine dahil edilmesinin hem ilgili literatüre hem de uygulamaya katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

İlgili alanyazın incelendiğinde; konaklama işletmelerinin türlerine göre maliyet yönetimi açısından karşılaştırılması ile ilgili benzer bir çalışmanın olmayışı elde edilen sonuçların karşılaştırılmasını ve genelleme yapılmasını zorlaştırmıştır. Çünkü işletmelerin gider türleri, toplam maliyetleri ve toplam satışları faaliyet gösterilen sektöre, işletme büyüklüğüne, stratejilerine vb. pek çok durumuna göre değişiklik göstermektedir. Bu sebepten gelecekte aynı sektörde veya farklı sektörlerde bulunan işletmelerin türlerine göre maliyet yönetimi açısından karşılaştırılması ile ilgili benzer çalışmaların yapılması hem sonuçlar arası karşılaştırmaların yapılabilmesine hem de genelleme yapılabilmesine olanak sağlayabilir. Ayrıca gelecekte yapılacak olan benzer çalışmalarda işletmelerin gider türlerinin, toplam maliyetlerinin, toplam satışlarının departmanlara göre ayrılarak analiz edilmesinin de hem ilgili literatüre hem de uygulamaya katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- AlMaryani, M. A. H. and Sadik, H. H. (2012). Strategic Management Accounting Techniques in Romanian Companies: Some Survey Evidence. *Procedia Economics and Finance*, 3, 387-396.
- Alsoboa, S., Al-Ghazzawi, A. and Joudeh, A. (2015). The Impact of Strategic Costing Techniques on the Performance of Jordanian Listed Manufacturing Companies. *Research Journal of Finance and Accounting*, 6 (10), 116-127.
- Başaran, S. (2014). *Konaklama İşletmelerinde Yiyecek-İçecek Maliyet Etkinliğinin Hedef Maliyet Yöntemiyle Sağlanması: Alanya Bölgesinde Bir Uygulama*. Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Antalya.
- Çabuk, Y. (2003). Geleneksel Maliyet Sistemlerine Alternatif Bir Yaklaşım: Faaliyet Tabanlı Maliyetleme. *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, 5 (5), 109-116.
- Çalış, Y. E. (2013). Üretim Maliyetlerinin İç Denetimine Genel Bakış. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3 (1), 159-175.
- Çanakkale İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (2017). 2017 Yılı Turizm İstatistikleri. Çanakkale.
- Çetin, T. (2011). Termal Turizm Potansiyeli Açısından Kozaklı (Nevşehir) Kaplıcaları. *Turkish Studies - Journal of International Periodical For The Languages, terature and History of Turkish*, 6 (1), 899-924.
- Çetiner, E. (2002). *Konaklama İşletmelerinde Muhasebe Uygulamaları*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Çontu, M. (2015). Termal Turizm İşletmelerinde Hizmet Standartlarının Geliştirilmesi. M. Altındiş (Ed.), *Termal Turizm*, içinde (ss. 13-22). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Didin, S. ve Köroğlu, Ç. (2008). Konaklama İşletmelerinin Satışlar- Maliyetler Bakımından Rekabet Edebilme Durumu ve Gelecekte Beklentileri. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (7), 111-120.
- Elagöz, İ. (2016). Genel Üretim Maliyetleri. H. Kalmış (Ed.), *Maliyet Muhasebesi*, içinde (ss. 183-220). İstanbul: Paradigma Akademi.
- Kaynar, B. (2005). *Termal Turizm İşletmelerinde Faaliyete Dayalı Maliyetleme Sistemi ve Afyon İlinde Bir Uygulama*. Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon.

- Koşan, L. ve Geçgin, E. (2011). Müşteri Beklentisi ve Maliyet Yönetimi Hedef Maliyet Sistemi Ve Örnek Bir Uygulama. *Mali Çözüm Dergisi*, 106, 53-68.
- Köroğlu, Ç., Biçici, F. ve Sezer, D. (2011). Otel İşletmelerinde Maliyet Kontrolünün Rekabet Üstünlüğüne Etkisi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 3 (1), 33-48.
- Mercan, Ş. O. (2006). *Türkiye'deki Termal Otel İşletmelerinde Hizmet Birim Maliyetlerinin Belirlenmesi Ve Maliyet Yönetimi Uygulamalarının Tespitine İlişkin Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.
- Roztockı, N., Valenzuela J. F., Porter, J. D., Monk, R. M. and Needy, K. L. (1999). A Procedure for Smooth Implementation of Activity Based Costing in Small Companies. *American Society of Engineering Management Conference: 21-23 Ekim 1999*, (279-288). USA: American Society for Engineering Management.
- Sandıkçı, M. (2008). *Termal Turizm İşletmelerinde Sağlık Beklentileri ve Müşteri Memnuniyeti*. Doktora Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar.
- Şener, R. (2004). *Maliyet Unsurları Muhasebesi ve Tekdüzen Muhasebe Sistemi Uygulaması*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Tokmak, C. (2015). Termal Turizm. S. P. Temizkan (Ed.), *Sağlık Turizmi*, içinde (ss. 37-74). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Usal, A. ve Kurgun, O. A. (2006). *Turizm İşletmelerinde Maliyet Analizleri*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Vaughn, P., Raab, C. and Nelson, K. B. (2010). The Application of Activity-Based Costing to A Support Kitchen In A Las Vegas Casino. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 22(7), 1033-1047.
- Yükçü, S. (2007). *Yönetim Açısından Maliyet Muhasebesi*. İzmir: Birleşik Matbaacılık.
- 25852 Sayılı Resmi Gazete. (21 Haziran 2005). 07.01.2017 tarihinde <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/10/20051025-8.htm> adresinden erişildi.

TURİST REHBERLERİNDE TÜKENMİŞLİK VE MESLEKTEN AYRILMA NİYETİ¹

Burnout Level and Intention of Leaving the Tourist Guide Profession in Turkey

Gönderim Tarihi: 07.03.2018

Kabul Tarihi: 08.06.2018

Doi: 10.31795/baunsobed.437800

Sinan GÖKDEMİR*
Necdet HACIOĞLU**

ÖZ: Ziyaretçi memnuniyetindeki önemli aktörlerden birisi de profesyonel turist rehberleridir. Rehberler, sadece rehberlik yaptıkları çekim yerini tanıtan kişiler değil; ziyaret edilen ülkeyi en iyi şekilde temsil etmekle yükümlü gönüllü turizm elçileridir. Turist rehberleri bünyesinde çalıştıkları acenta, bölge ve hatta ülke hakkında iyi bir imaj oluşturulmasında etkili faktörlerden birisidir. Bu sebeple turist rehberleri entelektüel seviyeleri yüksek, ziyaret edilen ülkeyi en iyi yönleriyle ziyaretçilere tecrübe ettirecek, örnek bir birey olmalıdırlar. Tükenmişlik, insanlarla yüz yüze ve karşılıklı iletişime dayalı mesleklerde gözlemlenebilmektedir. Freudenberger'e (1974) göre tükenmişlik "başarısız olma, yıpranma, enerji ve gücün azalması veya tatmin edilemeyen istekler sonucunda bireyin iç kaynaklarında meydana gelen tükenme durumu"dur. Tükenmişlik sendromu, turist rehberlerinin de içerisinde bulunduğu hizmet sektöründe çalışan kişilerde karşılaşılabilen bir durumdur. Bu çalışma, turist rehberlerinin tükenmişlik seviyelerinin tespit etmek, buradan çıkacak sonuçlara göre de turist rehberlerinin bu mesleği icra etmeye devam etmek isteyip istemediklerini belirlemek amacıyla yapılmıştır. Bu doğrultuda, çalışma kapsamında eylemli turist rehberlerinin tükenmişlik seviyeleri alt boyutlar üzerinden tespit edilmiş, daha sonra bu değişkenlerin turist rehberlerinin meslekten ayrılma niyetleri üzerindeki etkisinin olup olmadığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Araştırma kapsamında Tureb'e bağlı toplamda 550 turist rehberinin

¹ Bu çalışma 2017 yılında Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği anabilim dalında tamamlanmış olan " Turist Rehberlerinde İş Doyumu ve Tükenmişlik İlişkisi: Bir Alan Araştırması" isimli doktora tezinden türetilmiştir.

* Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi/ Turizm Fakültesi / Seyahat işletmeciliği ve Turizm Rehberliği Bölümü, sinan.gokdemir@yahoo.com, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-9360-086X

** Prof. Dr., Balıkesir Üniversitesi/ Turizm Fakültesi/ Turist Rehberliği Bölümü, hacioglu@balikesir.edu.tr ORCID ID: orcid.org/0000-0002-9830-3178

anket formunu dağıtılmış ve doldurması sağlanabilmiştir. Toplanan anket formlarının 138 tanesi eksik cevaplar, tutarsız bilgiler ve benzeri nedenlerden dolayı geçersiz sayılmış ve analiz dışında bırakılmıştır. 412 geçerli anketten elde edilen veriler ile istatistiksel analizler yapılmış ve bulgulara ulaşılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, turist rehberleri üzerinde yapılan bu çalışmada, turist rehberlerinin tükenmişliklerinin turist rehberlerinin mesleği bırakma niyetlerini pozitif yönde etkilediği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Turist Rehberliği, Tükenmişlik, Meslekten Ayrılma Niyeti.

ABSTRACT: One of the most important actor in visitor satisfaction is the tourist guides. Guides are not just people who introduce the place they work; they are volunteer tourism represents in the same time. Tourist guides are one of the factors that are effective in creating a good image about agency, region and even country. Thus, tourist guides should be an exemplary individual who will give good experience to visitors with their high intellectual levels. Burnout can be observed in occupations based on face-to-face communication with people. According to Freudenberger (1974) burnout is, "A state of extinction in the internal resources of the individual as a result of failure, depreciation, loss of energy and power, or unfulfilled wishes". Burnout syndrome is a situation that can be encountered in people working in the service sector, including tourist guides. This study was conducted in order to determine the burnout levels of tourist guides and to determine whether the tour guides would like to quit this profession according to the burnout level. Within the scope of the study, the burnout levels of tour guides were determined on the sub-dimensions, then it was tried to show whether these variables were effecting the intention of quitting the tourist guide profession. Within the scope of the research, a survey form distributed to 550 tourist guides who are member of Tureb (The Chamber of Tourist Guides in Turkey). 138 of the collected questionnaires were deemed invalid due to incomplete answers, inconsistent information and similar reasons and left out of the analysis. Statistical analyzes were conducted to 412 valid questionnaires and findings were obtained. As a result, the burnout level of tourist guides has led to the positive impact of the tourist guides' intention to quitting the profession.

Keywords: Tourist Guidance, Burnout, Quitting the Tour Guidance Profession.

GİRİŞ

Turist rehberleri bir ülkenin kültür elçileridir ve ülke için önemli olan konularda eğitim ve uygulama tecrübesine sahip olduktan sonra belge alabilmektedirler. Turizmin önemli paydaşlarından olan turist rehberleri ülkenin tanıtılmasında ve dünya turizm pastasından ülkenin pay almasında önemli etkiye sahiptirler. Bu amaçla yetiştirilmiş olan turist rehberlerinin meslek içerisinde

turulması gerekmektedir. Ülkemizde turist rehberlerinin profili incelendiğinde görülmüştür ki turist rehberleri belirli bir yıl ya da yaştan sonra mesleği terk etmekte ve başka iş kollarında iş yaşamlarına devam etmektedirler. Bu durum ülke turizmi açısından bir kayıp olarak nitelendirilebilmektedir. Bu duruma araştırmanın ana problemini oluşturmaktadır. Bu duruma sebep olan olgunun tükenmişlik olabileceği düşünülmüş ve bu çalışma ortaya konulmuştur. Tükenmişlik boyutlarının ve dolayısıyla turist rehberlerinin mesleği bırakma eğilimlerinin belirlenmesi amacıyla yapılan bu araştırmanın, hem rehberlere hem de rehberlerin ana işvereni olan seyahat acentaları başta olmak üzere turizm paydaşlarını bilgilendirme açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Çalışmanın temel amacı; turist rehberlerinin tükenmişlik seviyelerinin ölçülmesi ve eğer tükenmişlik seviyesi yüksek ise tükenmişliğe sebep olan faktörlerin belirlenmesi ve bu faktörlere çözümler üretilmesidir.

LİTERATÜR TARAMASI

Turist Rehberliği

Dünyada, bireylerin seyahatla ilgili işlerini organize eden iki çeşit işletme vardır. Bunlar, seyahat acentaları ve tur operatörleridir. (Hacıoğlu, 2006: 39). Bu işletmelerin en önemli gelir kaynakları turlardan elde edilen gelirlerdir. Tura katılan turistlerin memnuniyetleri, ülkeyi tekrar ziyaret etme niyetleri ya da ülkeyi ziyaret etmek isteyen potansiyel ziyaretçilere olumlu referans olmaları açısından önemlidir. Buna bağlı olarak da turist rehberlerinin, sahip oldukları beceri, nitelik ve bilgi ile hizmet sundukları ziyaretçileri memnun etmeleri, söz konusu sadakatin yaratılması açısından çok önemlidir. Bu çerçeveden bakıldığında turist rehberleri, bir turun en önemli iş görenleridir. Turist rehberleri, sahip oldukları bilgi, kişilik, tutum ve davranışları ile bir ülkenin elçisi konumundadırlar.

WFTGA'nın (World Federation of Tourist Guide Associations) tanımına göre turist rehberi; ülke içi ya da dışından bölgeye ziyarette bulunan grup ya da bireysel ziyaretçilere, onların istedikleri bir dilde, bir bölge ya da şehirde bulunan anıtlar, müzeler, doğal ve kültürel çevre ve tarihi yerlerde kılavuzluk eden ve eğlendirici bir yorumla bunları ziyaretçilerine aktaran kişidir (Ap ve Wong, 2001: 551). 6326 Sayılı TRMK'da yapılan tanıma göre "turist rehberi, seyahat acentalığı faaliyeti niteliğinde olmamak kaydıyla kişi veya grup hâlindeki yerli veya yabancı turistlerin gezi öncesinde seçmiş oldukları dil kullanılarak ülkenin kültür, turizm, tarih, çevre, doğa, sosyal veya benzeri değerleri ile varlıklarının kültür ve turizm politikaları doğrultusunda tanıtılarak gezdiren veya seyahat acentaları tarafından düzenlenen turların gezi programının seyahat acentasının yazılı belgelerinde tanımladığı ve tüketiciye satıldığı şekilde yürütülüp acenta adına yönetilmesini sağlayan kişilere denir" (TRMK, 2012). Yukarıda yapılan farklı tanımlardan hareketle turist reh-

beri, acentacılık faaliyeti yürütmeden, ferdi ya da grup olarak ziyaretçilerin istedikleri dilde, bildikleri bir ülkenin, bölgenin, yörenin ve işletmenin hakkında tarihi, coğrafi, kültürel, dini, sosyolojik ve arkeolojik vb. bilgiler veren, seyahat acentalarının programlarını onlar adına yürüten, kısacası rehberlik mesleğini icra ettiği ülkeyi her yönüyle tanıtan ve temsil eden kişi olarak da tanımlanmaktadır.

Yıllara göre turist rehberlerinin sayısına baktığımızda, 1980 yılında Türkiye’de Turizm Bakanlığına bağlı 211, 1985 yılında 1150, 1990 yılında 4703, 1997 yılında 6163, 2000 yılında 7684, 2012 yılında 13241, 2015 yılında 9800 ve 2016 yılında ise 9746 rehber vardır. Türkiye’de 2012 Haziran ayından sonra turist rehberliğinin işi bir müstakil meslek olduğu 6326 sayılı Turist Rehberliği Meslek kanunuyla sabit hale getirilmiştir. Bu kanundan hareketle 2014 Aralık ayında da yönetmelik yürürlüğe girmiştir. Bu mevzuata dayanarak artık turist rehberlerinin mesleği icraları ve denetlenmesi Turist Rehberleri Odaları ve Birliğine bağlanmıştır. Türkiye’de Tureb’e bağlı toplamda onüç oda bunun için görevlendirilmiştir.

Turist rehberlerinin eğitimi ise sertifikasyon ve diploma kazandırma yoluyla dünyada ve ülkemizde farklı kurumlarca verilmektedir. Dünyada birçok ülkede turist rehberliği bir meslek olarak algılanmakta ve çeşitli kurumlarca eğitimi verilmektedir (Çolakoğlu ve diğerleri, 2010:175). Hollanda, Finlandiya, İskoçya, Kanada, Porto Rico, İngiltere, İskoçya, Amerika Birleşik Devletleri (New Orleans, Washington, New York, Savannah, Charleston, Gettysburg Battlefield ve Vicksburg Battlefield), Yunanistan, Fransa, İtalya, Portekiz, İspanya, Japonya, Güney Afrika Cumhuriyeti ve Arjantin’de turist rehberlerinin belgeli olması zorunluluğu vardır.

Türkiye’de turist rehberliği eğitimi “*örgün eğitim*” ve “*yaygın eğitim*” olmak üzere iki şekilde verilmektedir. Yaygın eğitim Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından açılan turist rehberliği kursları (sertifika programları) ile verilmektedir. Örgün eğitim ise üniversitelerde, 17 üniversite bünyesinde 19 meslek yüksekokulunda önlisans olarak, 20 üniversitede Fakülte ve yüksek okulda lisans olarak ve dört üniversite bünyesinde sosyal bilimler enstitüsünde yüksek lisans olarak verilmektedir.

Tükenmişlik

İngilizcede “staff burnout” veya “job burnout” olarak karşımıza çıkan kavram Türkçeye “tükenmişlik” ya da “tükenmişlik sendromu” olarak tercümesi yapılmıştır. Bu kavram ilk defa 1970’li yıllarda Amerika’da karşımıza çıkmaktadır. Tükenmişlik kavramı, 1974 yılında bir psikiyatrist olan Herbert Freudenberger tarafından yazılan ve “Journal of Social Issues” dergisinde yayınlanan

bir makaleyle ilk defa literatüre sokulmuştur. Freudenberger, tükenmişlikle ilgili yapmış olduğu ilk çalışmasında uyuşturucu bağımlısı çalışanlara yönelik laboratuvar çalışması yapmıştır (Kaya ve Özhan, 2012: 116). Freudenberger'e (1974: 159) göre tükenmişlik; başarısız olma, yıpranma, aşırı yüklenmeden kaynaklanan enerji ve güç kaybı ya da karşılanamayan istekler sonucu bireyin içsel kaynaklarında oluşan tükenme durumudur. Problem "mesleği tehdit eden bir durum" olarak nitelendirmiştir. Laboratuvar çalışmaları sonucu elde edilen bulgulardan hareketle tükenmişlik, mesleki bir sendrom (hastalık) olarak incelemiş ve çalışanların kişisel başarısızlık hissetmeleri, duygusal açıdan tükenmeleri ve toplumdan uzaklaşmak istemeleri sonucunda yaşadıkları psikolojik bir sendrom olarak açıklanmıştır (Barutçu ve Serinkan, 2008: 545). Diğer bir tanıma göre tükenmişlik bireyin ters giden bir şeylerin varlığını fark etmesi ve buna inanmayı reddetmesi durumunda gelişir, yaşanan tükenmeyle, normal günlük olaylar karşısında sürekli bir ümitsizlik ve karamsarlık oluşmaya, enerji tükenmeye başlar (Storlie: 1979). Birçok araştırmacı tükenmişliğin; beklentiler, tutumlar, güdüler ve duyguları içeren, bireysel düzeyde ortaya çıkan, içsel bir psikolojik deneyim olduğu konusunda fikir birliğine varmışlardır (Ağaoğlu, ve diğerleri, 2004; Pines ve Aranson, 1988; Gökçekan ve Özer, 1999).

Maslach ve Jackson tarafından 1982 yılında bir tanımlama daha yapılmıştır. Günümüzde tükenmişliğin en yaygın ve kabul gören tanımı, aynı zamanda kendi adıyla anılan Maslach Tükenmişlik Ölçeği'ni de (MBI) geliştirmiş olan Christina Maslach tarafından yapılmıştır. Maslach'a göre ana hatlarıyla tükenmişlik, işyerindeki stresi tetikleyici unsurlara karşı uzun bir süreçte tepki olarak oluşan ruhsal bir sendromdur. Yapmış olduğu daha detaylı bir tanımda Maslach, tükenmişliği yaptığı işten dolayı insanlarla sık ilişki kuran kişilerde ortaya çıkan duygusal tükenme (emotional exhaustion), duyarsızlaşma (depersonalization) ve kişisel başarı hissini düşük olması durumu (low personel accomplishment) şeklinde tanımlamaktadır (Maslach, Leiter, Schaufeli, 2001: 88) (Maslach ve Jackson, 1981). Bu bağlamda Maslach'ın tükenmişlik kavramını, üç ayrı boyutta ele aldığını söyleyebiliriz. Maslach bu boyutları, duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı düşüklüğü başlıkları altında incelemiştir (Ergin, 1992:143).

Tükenmişlik sendromu etkisi altına giren insanlar, genelde geçmişlerinde pek çok şeyi başaramamışlardır ve bu durumun etkisinden kurtulamazlarsa gelecek hayatlarında da başarılı olamayacakları varsayılmaktadır (Seta ve diğerleri, 2000). Bu durum genelde kişinin çalıştığı örgüt ve özelde de kişi için ağır sonuçlar ortaya çıkartabilme ihtimali olduğu için önlenmesi gereken bir sendromdur. Bu duruma turist rehberleri açısından bakacak olur isek, turist rehberleri emek yoğun bir iş alanı olan hizmet sektöründe ve insanlarla yüz yüze

çalışmaktadırlar. Görevleri turistlerin seyahatlerinde ortaya çıkan ve çıkabilecek olası problemleri çözmek ve tur esnasında ziyaretçilere ziyaret edilen yerler hakkında bilgi vermek olan turist rehberleri, görevlerini icra ederken insanlarla yüz yüze ve yoğun temas halinde çalışmak mecburiyetindedirler. Bu şartlarda turist rehberlerinin, hizmete dayalı diğer mesleklerde çalışan işgörenlerde de tespit edildiği gibi tükenme ihtimali yüksektir. Bu olası durum, turist rehberleri için oldukça önemlidir ve çözüm üretilmesi gereken bir problemdir. Bu probleme çözüm üretilmemesi halinde mesleğe devam eden turist rehberlerinin motivasyon ve verimliliğinin düşmesi, hatta zamanla meslekten ayrılma tehlikesi vardır.

Bir önceki paragrafta açıklanan olası problemi çözmek ve bu probleme sebebiyet veren faktörleri belirlemek amacıyla çalışmada kullanılan ölçeğin alt boyutları temel alınarak tükenmişliğin mesleği bırakma niyeti üzerine olan etkisi belirlenmek istenmiştir. Dolayısıyla alt boyutlar arası hipotezler oluşturulmuştur. Tükenmişlik Maslach ve Leiter (1997) tarafından üç boyutta incelenmiştir. Bunlar; duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve düşük kişisel başarı olarak ifade edilmiştir. Bu bilgiler ışığında araştırmanın hipotezleri şu şekilde oluşturulmuştur:

H1 Turist rehberlerinin tükenmişlik seviyeleri ile mesleği bırakma niyeti arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Araştırmada yer alan turist rehberlerinin sosyo-demografik, mesleki özelliklerine ve turist rehberlerinin hizmet vermiş oldukları turist grubunun sosyo-demografik özelliklerine göre turist rehberlerinin tükenmişlik ve mesleği bırakma niyetleri arasında farklılık olup olmadığını test etmek için farklılık analizleri yapılmıştır. İlgili alanyazın incelendiğinde, bunun birçok çalışmada araştırıldığını görmekteyiz (Hulin ve Smith,1964; Tas ve diğerleri, 1989; Doğan ve Harlak, 1991; Ergin, 1992; Kantarcı, 1997; Taşdemir, 1999; Oshagbemi, 2000; Ghiselli, 2001; Pines, 2002; Sarker ve diğerleri, 2003; Çarıkcı ve Oksay, 2004; Budak ve Sürgevil, 2005; Silva, 2006; Lee ve Moreo, 2007; Kumaş, 2008; Yıldırım ve diğerleri, 2014; Aksu ve Temeloğlu, 2015; İrigüler, 2015; Erdoğan, 2016; Güler, 2016; Kırıcı ve Özkoç, 2017).

Araştırmanın temel hipotezine ek olarak aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir.

H2 Turist rehberlerinin sosyo-demografik özellikleri ile tükenmişlikleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H3 Turist rehberlerinin sosyo-demografik özellikleri ile mesleği bırakma niyetleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H4 Turist rehberlerinin mesleki özellikleri ile tükenmişlikleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H5 Turist rehberlerinin mesleki özellikleri ile mesleği bırakma niyetleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H6 Rehberlik hizmeti verilen turist grubunun sosyo-demografik özellikleri ile rehberlerin tükenmişlikleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H7 Rehberlik hizmeti verilen turist grubunun sosyo-demografik özellikleri ile rehberlerin mesleği bırakma niyetleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Bu çalışmada turist rehberlerinin tükenmişlik düzeylerinin mesleği bırakmaya etkisi ölçülecektir. Buna ek olarak turist rehberlerine ait demografik faktörlerin tükenmişlik ve mesleği bırakma niyetine olan etkisi ölçülmeye çalışılmıştır. Araştırmanın amacı ve hipotezleri temel alınarak oluşturulan araştırma modeli Şekil 1’de yer almaktadır.

YÖNTEM

Araştırmanın sorusu, turizm sektöründe hizmet veren turist rehberlerinin belirli bir süre çalıştıktan sonra rehberliği neden bıraktığıdır. Bu sorudan hareketle turist rehberlerinin tükenmişlik boyutlarının ve dolayısıyla turist rehberlerinin mesleği bırakma eğilimlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Yapılan bu araştırmanın, hem rehberlere hem de rehberlerin ana işvereni olan seyahat acentaları başta olmak üzere turizm paydaşlarını bilgilendirme açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Bu problemin önüne geçilmez ise rehberlerin mesleği bırakması ve turizmin yetişmiş personel kaybetmesi kaçınılmazdır. Çalışmanın temel amacı; turist rehberlerinin tükenmişlik seviyelerinin ölçülmesi ve eğer tükenmişlik seviyesi yüksek ise tükenmişliğe sebep olan faktörlerin belirlenmesi ve bu faktörlere çözümler üretilmesidir. Araştırmanın amacına uygun olarak oluşturulan anket formlarının, araştırmaya katılan turist rehberleri tarafından doğru, içtenlikle ve tarafsız yanıtlanacağı varsayılmıştır. Örneklemin (412 turist rehberi), araştırma evrenini temsil ettiği varsayılmıştır.

Araştırmanın kapsadığı olgu, olay, obje ve kişilerin tamamına evren denilmektedir (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2004: 31). 2016 yılı itibarıyla T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı’ndan ruhsatnameye sahip olan 9746 turist rehberi vardır. Araştırmanın evreni ruhsatname sahibi olan turist rehberlerinden sektörde eylemli olarak çalışan 7645 turist rehberiyle sınırlandırılmıştır. Araştırma evreninin belirlenmesinden sonra bir diğer konu ise örneklem büyüklüğünün belirlenmesidir. Örnekleme yöntemi; araştırmacılara veri toplamada kolaylık, kullanılan maddi kaynaktan ve araştırma zamanı açısından tasarruf sağlamaktadır (Yükselen, 2013: 53). Örneklemin hesaplanmasında, hedef kitlenin çok geniş olması ve katılımcılara ulaşma konusundaki güçlükler sebebiyle tesadüfî olmayan örnekleme yöntemlerinden bir tanesi olan kolayda örnekleme yöntemi

kullanılmıştır. Bu yöntem, ankete cevap verebilecek her bireyin örneğe dahil edilmesi durumudur ve bu yönteme göre en kolay bulunan katılımcı, en ideal olan katılımcıdır (Altunışık ve diğerleri, 2012: 142).

Veri toplama aracının iki bölümden oluşması planlanmıştır. Birinci bölümde araştırmamanın ana değişkenlerinden birisi olan Maslach ve Jackson (1981) tarafından geliştirilen ve Ergin (1992) tarafından Türkçeye uyarlanan Maslach Tükenmişlik Ölçeği'ne yer verilmiştir. İkinci bölümünde ise katılımcıların demografik verilerini toplamaya yönelik sorulara yer verilmiştir.

Maslach Tükenmişlik Envanteri (Maslach Burnout Inventory-MBI), Maslach ve Jackson (1981) tarafından 1981 yılında geliştirilmiş ve Ergin (1992) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Orjinalinde yedi dereceli likert tipi olan ölçek, güncel halini alarak beşli likert tipi ölçeğe dönüşmüştür. 22 madde içeren ölçek, tükenmişlik sendromunu, duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve düşük kişisel başarı hissi olmak üzere üç alt boyutu ele almaktadır. Duygusal tükenme alt ölçeğinde yorgunluk, bıkkınlık ve duygusal enerjinin azalması ana başlıkları için sekiz ifadeye yer verilmiştir. Bu ifadeler 1., 2., 3., 6., 8., 13., 16., ve 20. ifadelerdir (Çam, 1992: 155). Duyarsızlaşma alt ölçeği; soğuk, ilgisiz, katı ve hatta insani olmayan durum ve tutum olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım, 1996). Duyarsızlaşma alt ölçeği, altı ifadeden oluşmaktadır. İş görenin duyarsızlaşma seviyesi Maslach Tükenmişlik Envanteri'nde bulunan 5., 10., 11., 15., 21. ve 22. ifadeler ile ölçülmektedir (Çam, 1992: 155). Kişisel başarı düşüklüğü alt ölçeği sekiz maddeden oluşmakta ve bu envantere bulunan 4., 7., 9., 12., 14., 17., 18. ve 19. ifadeler ile ölçülebilmektedir (Çam, 1992: 159). Bu ölçek, turist rehberliği mesleğinin özelliklerine uygun olması, kolay anlaşılabilir ve kullanılabilir olması ve geçerlilik ile güvenilirliğinin yüksek olması gibi nedenlerden dolayı tercih edilmiştir.

Anketin uygulanmasına 2014 yılı Haziran ayında başlanmış ve 2016 yılı Haziran ayında bitirilmiştir. Anket basılı olarak bu süreç içerisinde araştırmacı tarafından tek tek soruları deneye sormak yoluyla uygulanmıştır. Türkiye'nin önemli turistik çekim merkezleri olan Sultan Ahmet Camii, Ayasofya Müzesi, Topkapı Sarayı, Kapadokya'da Göreme Açık Hava Müzesi, Derinkuyu Yeraltı Şehri girişi, Antalya Kaleiçi, İzmir Efes Antik Kenti ve Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanı'nda bulunan eylemli turist rehberlerine anket uygulanmıştır. Özellikle bu çekim merkezlerinde turist rehberlerinin genellikle gruplarına serbest zaman verdikleri alanlar belirlenmiş ve bu alanlarda anketler turist rehberlerine uygulanmıştır. Belirtilen ziyaret merkezlerinde yeterli turist rehberi ankete katılmadığından, ayrıca İstanbul Rehberler Odası (İRO) seçimlerine katılan rehberler ve çeşitli uzmanlaşma gezilerine katılan rehberlerin anket formlarını doldurması sağlanmıştır. Toplamda 550 turist rehberinin

anket formunu doldurması sağlanabilmiştir. Toplanan anket formlarının 138 tanesi eksik cevaplar, tutarsız bilgiler ve benzeri nedenlerden dolayı geçersiz sayılmış ve analiz dışında bırakılmıştır. 412 geçerli anketten elde edilen veriler ile istatistiksel analizler yapılmış ve bulgulara ulaşılmıştır.

Çalışmaya katılan turist rehberlerinin vermiş oldukları cevaplar doğrultusunda elde edilen veriler, sosyal bilimler için geliştirilmiş olan SPSS 21 ve AMOS 21.0 istatistiksel paket programı ile analiz edilmiştir.

Şekil 1. Kuramsal Çerçeve Doğrultusunda Oluşturulan model

ARAŞTIRMA BULGULARI

Katılımcıların % 66'sı erkektir ve % 70'i 40 yaş ve altıdır. Ankete katılan rehberlerin % 66,5'inin de lisans mezunu olduğu görülmektedir ki bu da en son yasal düzenlemeyle turist rehberleri olma kriterlerinde lisans mezunu olma koşulunun doğru bir karar olduğunu destekler niteliktedir. Rehberlerin % 60'ünün 2500 TL ve üzeri gelir elde etmesi, turist rehberlerinin gelirlerinin ortalamanın üzerinde olduğunu göstermektedir.

Katılımcıların % 90,3 gibi büyük çoğunluğu ülkesel turist rehberidir. Rehberlerin meslekte geçirmiş oldukları yıllar incelendiğinde ise % 57,5'lik oranla, yarıdan fazlasının meslekte 10 yıldan az tecrübe sahibi olduğu görülmektedir. Turist rehberlerinin %75,7'inin serbest olarak çalıştığı, % 89,1'inin rehberliği asıl iş olarak yaptığı ve %45,6'sı genelde gününbirlik tur ağırlıklı çalıştığı dikkate alındığında verilerin, rehberlerin belirli bir mesleki deneyimden sonra çalışma koşulları nedeniyle meslekten ayrıldığı veya ailesine daha fazla zaman ayırmak için gününbirlik turları tercih ettiği yönündeki ifadeleri destekler nitelikte olduğu görülmektedir.

Rehberlik hizmeti verilen ziyaretçilerin uyruklarına bakıldığında %74,5'lik oranla yabancıların ağırlıklı olduğu görülmektedir. Ankete katılan turist rehberlerinden hizmet alan ziyaretçileri ağırlıklı olarak orta yaş grubunun oluşturduğu görülmektedir.

Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) Bulguları

Açıklayıcı faktör analizi yapmadan önce, güvenilirlik için elde edilen verilerin Cronbach Alpha (α) değerlerine bakılmıştır. Çalışmada yer alan yapıların tamamının α değerinin 0,70'in üzerinde olduğu görülmüş ve bu sonuçlar doğrultusunda da faktör analizi yapılmasına karar verilmiştir. Bu bölümde, faktör

analizi öncesi ölçeklerde yer alan ifadelerin madde test korelasyonları hesaplanmış ve madde-test korelasyon katsayısı 0,30'un altında olanlar analize dahil edilmemiştir (Altunışık ve diğerleri, 2012: 268). Analizlerde örneklem yeterlilik testi olan Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testi uygulanmıştır. Birçok yazar tarafından kabul gören KMO alt değeri 0,70'tir (Altunışık ve diğerleri, 2012: 268). Faktör analizinin uygulanabilirliği için gerekli olan testlerden biri Bartlett Küresellik Testi'dir. Bu bölümde analize alınacak ölçeklerin % 95 güven aralığı dikkate alınarak Bartlett'in Küresellik Testi'ne ($p \leq 0,05$ için) tabi tutulmuş ve veriler faktör analizine uygun bulunmuştur (Akkoyunlu ve diğerleri, 2010: 13). Ölçeklere uygulanan faktör analizi sonucunda özdeğerler (Eigenvalue), varyansı açıklama oranı, birikimli varyans ve ankette yer alan her bir madde-nin faktör yüklerine ilişkin değerler, ilgili tablolarda yer almaktadır.

Turist Rehberlerinin Tükenmişlik Seviyesine İlişkin AFA

Araştırmada, turist rehberlerinin tükenmişlik seviyeleri 22 ifadeden oluşan Maslach Tükenmişlik Envateri ile ölçülmüştür. KMO değerinin, 962 olduğu ve Bartlett testine göre yaklaşık ki kare (χ^2) değerinin 5255,213 ve anlamlılık düzeyinin $p = ,000$ olduğu görülmektedir.

Tablo 1. Tükenmişlik Ölçeğine Ait AFA Testi Sonuçları

İFADELER	Faktör 1	Faktör 2	Ortak Varyans Değeri
a7® Ziyaretçilerin sorunlarını en uygun şekilde hallederim.	,847		,786
a17® İşim gereği ziyaretçilerle aramda rahat bir hava yaratırım.	,824		,791
a4® İşim gereği grubumdaki ziyaretçilerin pek çok şey hakkında ne hissettiklerini hemen anlarım.	,794		,720
a19® Bu işte birçok kayda değer başarı elde ettim.	,793		,736
a9® Yaptığım işle insanların yaşamına katkıda bulunduğumu hissediyorum.	,792		,722
a18® Ziyaretçilerle yakın bir çalışmadan sonra kendimi canlanmış hissedirim.	,775		,735
a12® Çok şeyler yapabilecek enerjimin olduğunu düşünüyorum.	,766		,737
a21® İşimdeki duygusal sorunları serinkanlılıkla hallederim.	,692		,672
t14 İşimde çalışmam gerekenden fazla çalıştığımı hissediyorum.		,784	,621
t8 İşimden dolayı tükendiğimi hissediyorum.		,767	,800
t2 İş günü sonunda kendimi ruhen bitkin hissediyorum.		,762	,687
t11 Bu işin beni duygusal olarak katılaştırmasından korkuyorum.		,690	,712
t13 İşimin beni kısıtladığını hissediyorum.		,666	,628
t10 Bu işe başladığımdan beri insanlara karşı sertleştiğimi hissediyorum.		,658	,714
t1 Kendimi işimden uzaklaşmış hissediyorum.		,647	,649
Özdeğer	9,512	1,195	
Açıklanan Varyansın Yüzdesi	63,412	7,968	
Toplam Açıklanan Varyans	63,412	71,380	
Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Ölçümü	,962		
Bartlett Küresellik Testi	Yaklaşık Ki-kare	5255,213	
	df	105	
	Sig. (Anlamlılık)	,000	

Yapılan faktör analizi sonucunda, tükenmişlik ölçeğinde yer alan bir ifadenin (t22) faktör yükünün 0,50'nin altında olması ve altı ifadenin de (t3, t5, t6, t15, t16, t20) binişik madde olması nedeniyle yedi ifade ölçekten çıkarılmıştır. AFA'ya göre bir ifadeye ait yüksek iki faktör yükü arasında en az 0,10 fark olması önerilmektedir ve yükler arasında 0,10'dan küçük bir değer olduğu takdirde, bu ifadeler binişik madde olarak adlandırılmaktadır (Demir ve Koç, 2013: 1770). Faktör analizi sonuçlarına göre, tükenmişlik ölçeği iki boyutta ortaya çıkmış ve bu iki faktörün toplam açıklanan varyansı % 71,38'dir.

Sekiz ifadeyi içeren kişisel başarı boyutunun özdeğerinin 9,512, varyansı açıklama oranının % 63,412 düzeyinde olduğu ve Cronbach Alpha değerinin ise

0,949 olduğu görülmüştür. Yedi ifadeden oluşan duygusal tükenme ve duyarsızlaşma boyutlarının özdeğerinin 1,195, varyansı açıklama oranının % 7,968 düzeyinde olduğu ve Cronbach Alpha değerinin ise 0,917 olduğu görülmüştür. Yüksek faktör yüküne sahip ifadeler duygusal tükenme boyutunda yer alan ifadelerden oluştuğu için bu boyut da, **duygusal tükenme** olarak adlandırılmıştır.

AFA Analizinden Sonra Ölçeklerin Güvenilirlik Analizleri ve Ölçeklerde Yer Alan İfadelerin Aritmetik Ortalamaları

Tükenmişlik ölçeğine ait Cronbach Alpha değerleri ve bu ölçekte yer alan ifadelerle ait aritmetik ortalama ile standart sapma değerleri hesaplanmıştır. Ölçeğin genel güvenilirliği (α) ,958'dir. Faktör analizi sonucunda çıkan boyutların α değerlerine bakıldığında, kişisel başarı boyutunun α değerinin ,949 ve duygusal tükenme boyutunun α değerinin ,917 olduğu görülmektedir. Bu sonuçlara göre, tükenmişlik ölçeğinin oldukça güvenilir olduğu söylenebilir. Ayrıca ölçekte yer alan ifadelerin toplam aritmetik ortalaması 2,455'tir. Ölçekte yer alan boyutlara ait ifadelerin toplam aritmetik ortalama değerlerine bakıldığında, kişisel başarı boyutu $\bar{X}=2,32$ ve duygusal tükenme boyutu $\bar{X}=2,60$ olarak tespit edilmiştir.

Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA)

Açıklayıcı faktör analizi sonuçlarına göre elde edilen faktörlerin sınanması ve araştırma modeli ile ilgili boyutlarla ne oranda paralel olduğunun istatistiki anlamda ortaya konulması amacıyla, doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi, daha önce üzerinde mutabık kalınan bir yapının doğruluğunun test edilmesini sağlayan ve ortaya konulan bir modeldeki değişkenler aracılığıyla örtük değişken (faktör) oluşturma işlemidir (Aytaç ve Öngen, 2012: 16). Doğrulayıcı faktör analiziyle modelin meydana getirilebilmesi için modelde bulunan temel parametreler hesaplanmalıdır. İlgili parametreler hesaplandıktan sonra model uyum indekslerine bakılmalıdır (Bakırtaş, 2010: 108). Uyum indeksleri, örnek olarak alınan verilerin muhtemel modeldeki uyumunu ortaya koyar ve muhtemel modelde en yüksek uyumun belirlenmesini sağlar. Bunlar arasında; χ^2 , RMSEA, GFI, AGFI, RMR ve SRMR en çok kullanılan uyum indeksleridir (Hooper, Coughlan ve Mullen, 2008: 53).

Tükenmişlik İçin DFA

Açıklayıcı faktör analizi sonrasında on beş ifadede tükenmişlik ölçeği iki boyutta ortaya çıkmıştır. "t14" kodlu ifadenin tahmin değerleri, model uyumunu bozması sebebiyle analizden çıkarılmıştır. Standartlaştırılmış regresyon katsayıları kontrol edildikten sonra modifikasyon indekslerine bakılmış a17-a18

ve t10-t11 arasında korelasyon olduğu görülmüş ve söz konusu değişkenlerin hata kovaryansı modele eklenmiştir. Son olarak gözlenen on dört değişken tarafından ölçülen tükenmişliğe ait DFA ve uyum indeksleri Tablo 2'de verilmiştir. Bu indekslerin kabul edilebilir olması, modelin veri seti tarafından desteklendiğini göstermektedir. Ayrıca Tablo 2'de tükenmişlik modelinde yer alan gözlenen değişkenlerin St.Reg. katsayıları ve ölçüm hatalarına yer verilmiştir. Bu değerlere, göre gözlenen değişkenlerin örtük değişkenleri iyi temsil ettikleri görülmektedir.

Tablo 2. Tükenmişlik Modeli St. Reg. Katsayısı, Ölçüm Hataları, Tükenmişliğe Ait DFA ve Uyum İndeksleri

İfade	Boyut	St. Reg. Katsayı	Ölçüm Hatası				
a21	İşimdeki duygusal sorunları serinkanlılıkla hallederim.	Başarı	,799	,554			
a19	Bu işte birçok kayda değer başarı elde ettim.	Başarı	,836	,471			
a18	Ziyaretçilerle yakın bir çalışmadan sonra kendimi canlanmış hissedirim.	Başarı	,832	,497			
a17	İşim gereği ziyaretçilerle aramda rahat bir hava yaratırım.	Başarı	,863	,429			
a12	Çok şeyler yapabilecek enerjimin olduğunu düşünüyorum.	Başarı	,846	,517			
a9	Yaptığım işle insanların yaşamına katkıda bulunduğumu hissediyorum.	Başarı	,825	,545			
a7	Ziyaretçilerin sorunlarını en uygun şekilde hallederim.	Başarı	,860	,475			
a4	İşim gereği grubumdaki ziyaretçilerin pek çok şey hakkında ne hissettiklerini hemen anlarım.	Başarı	,821	,487			
t13	İşimin beni kısıtladığımı hissediyorum.	Tükenmişlik	,739	,702			
t11	Bu işin beni duygusal olarak katılaştırmasından korkuyorum.	Tükenmişlik	,820	,626			
t10	Bu işe başladığımdan beri insanlara karşı sertleştiğimi hissediyorum.	Tükenmişlik	,821	,558			
t2	İş günü sonunda kendimi ruhen bitkin hissediyorum.	Tükenmişlik	,779	,555			
t1	Kendimi işimden uzaklaşmış hissediyorum.	Tükenmişlik	,796	,607			
t8	İşimden dolayı tükendiğimi hissediyorum.	Tükenmişlik	,895	,313			
	χ^2 / df	RMSEA	GFI	AGFI	NFI	TLI	CFI
Kabul Edilebilir Değerler	≤ 5	$\geq 0,08$	$\geq 0,85$	$\geq 0,8$	$\geq 0,9$	$\geq 0,9$	$\geq 0,9$
Ölçüm Modeli	2,737	0,065	0,933	0,805	0,961	0,969	0,974

Tükenmişlik ölçeğine ilişkin modelin uyum iyiliği değerlerine bakıldıktan sonra modelin veri seti tarafından kabul edilebilir bir düzeyde desteklendiği görülmüştür. Daha sonra model, güvenilirlik açısından bileşik güvenilirlik (Composite Reliability-CR), çıkarılan ortalama varyans (Average Variance Ext-

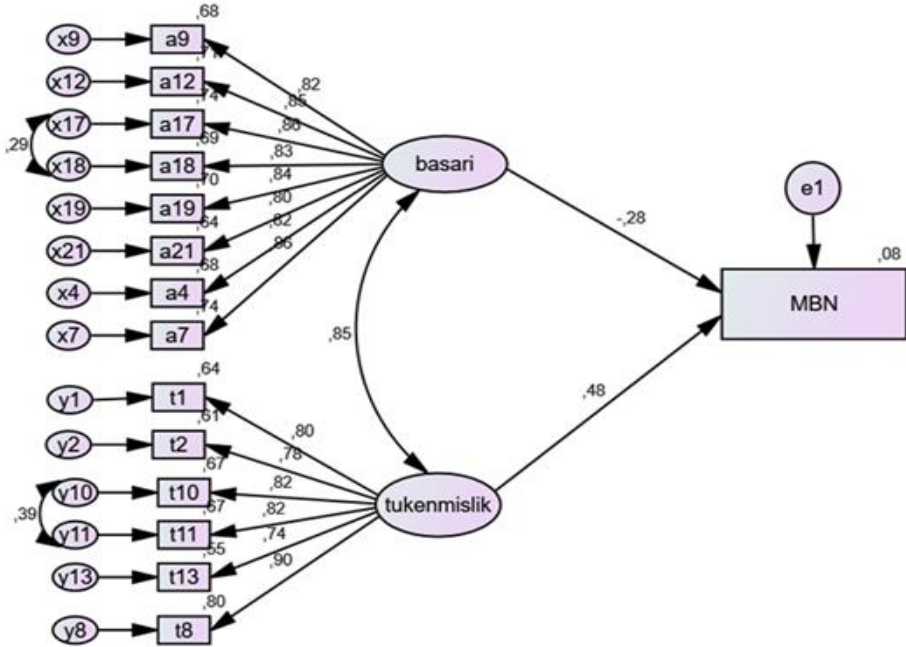
racted-AVE) (Fornell ve Larcker, 1981) ve Cronbach Alpha (Hair ve diğerleri, 2010) istatistikleriyle değerlendirilmiştir. Modelin güvenilirlik ve geçerlilik değerleri Tablo 3'de yer almaktadır.

Tablo 3. İş Doyumuna Ait Boyutların Güvenilirlik ve Geçerlilik Sonuçları

	Cronbach Alpha	CR	AVE
Düşük Kişisel Başarı	,949	,918	,584
Duygusal Tükenme	,920	,875	,539

NOT: Tablodaki AVE= $\Sigma\lambda^2 / \Sigma\lambda^2 + \Sigma\epsilon$ ve CR=($\Sigma\lambda$)/2 / ($\Sigma\lambda$)²+ $\Sigma\epsilon$ formülleriyle hesaplanmıştır.

Şekil 2. Tükenmişlik ve Mesleği Bırakma Niyeti Yol Analizi

Çalışmada Şekil 2'de de görüldüğü üzere tükenmişliğin mesleği bırakma niyeti üzerindeki etkisini ölçmek amacıyla yol analizi yapılmış ve yol analiz sonuçlarına ilişkin bulgular tablo 4'de ortaya konulmuştur. Bu sonuçlar doğrultusunda H1a ve H1b kabul edilmiştir.

Tablo 4. Tükenmişliğin MBN Üzerindeki Etkisini Ölçmek Amacıyla Yapılan Yol Analiz Sonuçları

İlişki		St. Reg. Katsayısı	t değeri	p değeri
Mesleği Bırakma Niyeti	<--- Duygusal Tükenme	,479	4,263	***
Mesleği Bırakma Niyeti	<--- Düşük Kişisel Başarı	-,276	-2,504	,012*

***p<,001 - * p<,05

Bu çalışmada duygusal tükenme ve düşük kişisel başarının mesleği bırakma niyeti üzerindeki etkisini ortaya çıkartmak için yol analizi yapılmıştır. Şekil 2’de araştırma modeline ait parametre değerleri yer almaktadır. Araştırma modeli yedi adet uyum iyiliği kriterinden yararlanılarak test edilmiştir. Uyum iyiliği değerlerinin tamamı kabul edilebilir düzeydedir. Tablo 4’te verilen analiz sonuçlarına göre duygusal tükenmenin mesleği bırakma niyetine ($\beta= 0,479$ $t= 4,263$ $p< 0,001$) üzerinde istatistiksel açıdan anlamlı ve olumlu etkisinin olduğu; düşük kişisel başarının mesleği bırakma niyeti ($\beta= - 0,276$ $t= - 2,504$ $p< 0,001$) üzerinde istatistiksel açıdan anlamlı ve olumlu bir etkisi olduğu ortaya çıkmıştır. Araştırma modelinde bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenler üzerindeki açıklama gücü (R^2) değerlendirildiğinde tükenmişlik boyutları, mesleği bırakma niyetinin % 8’ini açıklamaktadır.

Fark Testlerine Yönelik Bulgular

Bu bölümde, turist rehberlerinin sosyo-demografik özellikleri, mesleki özellikleri ve turist rehberliği hizmeti verilen grubun sosyo-demografik özellikleri ile turist rehberlerinin tükenmişlikleri ve mesleği bırakma niyetleri arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmak için *bağımsız grup t testi* ve *tek yönlü varyans analizi (ANOVA)* yapılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 5, 6 ve 7’de gösterilmektedir.

Tablo 5. Sosyo-demografik Özellikler ile Tükenmişlik ve Mesleği Bırakma Niyetleri Arasındaki Farklılık Analizleri

TÜKENMİŞLİK								
Değişkenler		<i>n</i>	$\bar{X}$	SS	<i>t/ F</i>	<i>p</i>	SD	Fark
Cinsiyet	Kadın	140	2,41	1,010	-,069	,945	410	Yok
	Erkek	272	2,42	1,059				
Yaş	18-30 yaş	128	2,63	1,135	3,525	,015*	G.A:3 G.İ: 408	1-4*
	31-40 yaş	162	2,32	,925				
	41-50 yaş	81	2,42	1,132				
	51 yaş ve üzeri	41	2,10	,873				
Eğitim Durumu	Önlisans	67	2,44	1,045	,506	,604	G.A:2 G.İ: 387	Yok
	Lisans	274	2,41	1,019				
	Lisansüstü	49	2,26	1,001				
Gelir Durumu	1500-2500 TL	117	2,39	,999	,859	,463	G.A:3 G.İ: 354	Yok
	2501-3500 TL	110	2,49	1,076				
	3501-5000 TL	89	2,26	1,049				
	5001-7000 TL	52	2,45	1,010				
Medeni Durum	Bekar	187	2,35	1,073	,693	,501	G.A:2 G.İ: 409	Yok
	Boşanmış	196	2,45	1,004				
	Boşanmış	29	2,55	1,096				
MESLEĞİ BIRAKMA NİYETİ								
Değişkenler		<i>n</i>	$\bar{X}$	SS	<i>t/ F</i>	<i>p</i>	SD	Fark
Cinsiyet	Kadın	140	2,54	1,332	1,861	,064	410	Yok
	Erkek	272	2,29	1,260				
Yaş	18-30 yaş	128	2,69	1,455	4,733	,003*	G.A:3 G.İ: 408	1-4*
	31-40 yaş	162	2,31	1,213				
	41-50 yaş	81	2,22	1,183				
	51 yaş ve üzeri	41	1,95	1,023				
Eğitim Durumu	Önlisans	67	2,58	1,304	1,812	,165	G.A:2 G.İ: 387	Yok
	Lisans	274	2,39	1,291				
	Lisansüstü	49	2,12	1,218				
Gelir Durumu	1500-2500 TL	117	2,65	1,381	5,379	,001*	G.A:3 G.İ: 354	1-3* 2-3*
	2501-3500 TL	110	2,48	1,224				
	3501-5000 TL	89	1,96	1,049				
	5001-7000 TL	52	2,30	1,245				
Medeni Durum	Bekar	187	2,25	1,230	1,722	,180	G.A:2 G.İ: 409	Yok
	Boşanmış	196	2,50	1,341				
	Boşanmış	29	2,34	1,261				

* Farklar $p < 0,05$ düzeyinde anlamlıdır. Farklılıkların analizi için 2 kategorili nominal değişkenlerde T-testi, 2'den fazla kategoriye sahip nominal değişkenlerde ise Anova testine başvurulmuştur. Anova testinde varyansların eşitliği varsayımı sağlandığı durumlarda Sheffe testi, sağlanmadığı durumlarda ise Tamhane testi kullanılmıştır.

Turist rehberlerinin sosyo-demografik özellikleri ile tükenmişlikleri arasındaki ilişkileri incelemek için yapılan farklılık analizleri sonucunda; tükenmişlik ile katılımcıların cinsiyeti ($t(410) = -,069$ $p = ,945$), eğitim durumu ($F = ,751$;

$p=,473$), gelir düzeyi ($F=1,794$; $p=,148$) ve medeni durumları ($F=,392$; $p=,676$) arasında anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir. Katılımcıların yaş dağılımları ($F=3,525$; $p=,015$) ile tükenmişlikleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. 18-30 yaş grubunun ($\bar{X}=2,63$) 51 ve üzeri yaş grubuna ($\bar{X}=2,10$) göre tükenmişliklerinin daha yüksek düzeyde olduğu görülmüştür.

Turist rehberlerinin sosyo-demografik özellikleri ile tükenmişlikleri arasındaki ilişkileri incelemek için yapılan farklılık analizleri sonucunda; mesleği bırakma niyeti ile katılımcıların cinsiyeti ($t(410) = 1,861$ $p=,064$), eğitim durumu ($F=1,812$; $p=,165$) ve medeni durumları ($F=1,722$; $p=,180$) arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Ancak katılımcıların yaşları ($F=4,733$; $p=,003$) ve gelir düzeyleri ($F=5,379$; $p=,001$) ile mesleği bırakma niyeti arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. 51 ve üzeri yaş grubunun ($\bar{X}=1,95$) 18-30 yaş grubuna ($\bar{X}=2,69$) göre mesleği bırakma niyeti daha düşüktür. Ortalama aylık 3501-5000 TL arasında gelir elde eden rehberlerin ($\bar{X}=1,96$), 1501-2500 ($\bar{X}=2,65$) ve 2501-3500 ($\bar{X}=2,48$) arasında gelir elde eden rehberlere göre mesleği bırakma niyetlerinin daha düşük olduğu saptanmıştır.

Tablo 6. Mesleki Özellikler ile Tükenmişlik ve Mesleği Bırakma Niyetleri Arasındaki Farklılık Analizleri

TÜKENMİŞLİK									
Değişkenler		<i>n</i>	$\bar{X}$	<i>SS</i>	<i>t/ F</i>	<i>p</i>	<i>SD</i>	Fark	
Çalışma Kartı Türü	Bölgesel	40	2,11	,943	-1,951	,052	410	Yok	
	Ülkesel	372	2,45	1,047					
Meslekte Geçirilen Yıl	0-10 Yıl	237	2,44	1,020	,219	,803	G.A:2 G.İ: 409	Yok	
	11-19 Yıl	122	2,36	1,057					
	20 Yıl ve Üzeri	53	2,42	1,113					
Çalışma Şekli	Acentaya Bağlı	100	2,40	1,020	-,206	,837	410	Yok	
	Serbest	312	2,42	1,049					
Mesleği İcra Etme Şekli	Asıl İş	367	2,43	1,052	1,168	-,244	410	Yok	
	Ek İş	45	2,24	,945					
Çıkkılan Tur Süresi	Günübirlik	188	2,31	,957	3,144	,044	G.A:2 G.İ: 409	1-3*	
	1-4 Günlük	88	2,36	,986					
	Anadolu (en az 5 gün)	136	2,59	1,164					
Yıllık Çalışma Günü Sayısı	90 Gün ve Altı	107	2,53	1,104	1,363	,257	G.A:2 G.İ: 409	Yok	
	91-180 Gün Arası	185	2,33	,947					
	181 Gün ve Üzeri	120	2,44	1,117					
MESLEĞİ BIRAKMA NİYETİ									
Değişkenler		<i>n</i>	$\bar{X}$	<i>SS</i>	<i>t/ F</i>	<i>p</i>	<i>SD</i>	Fark	
Çalışma Kartı Türü	Bölgesel	40	2,32	1,185	-,277	,782	410	Yok	
	Ülkesel	372	2,38	1,301					
Meslekte Geçirilen Yıl	0-10 Yıl	237	2,44	1,020	,219	,803	G.A:2 G.İ: 409	Yok	
	11-19 Yıl	122	2,36	1,057					
	20 Yıl ve Üzeri	53	2,42	1,113					
Çalışma Şekli	Acentaya Bağlı	100	2,38	1,261	,012	,990	410	Yok	
	Serbest	312	2,37	1,299					
Mesleği İcra Etme Şekli	Asıl İş	367	2,37	1,291	-,118	,906	410	Yok	
	Ek İş	45	2,40	1,286					
Çıkkılan Tur Süresi	Günübirlik	188	2,35	1,221	,327	,722	G.A:2 G.İ: 409	Yok	
	1-4 Günlük	88	2,47	1,347					
	Anadolu (En az 5 gün)	136	2,35	1,347					
Yıllık Çalışma Günü Sayısı	90 Gün ve Altı	107	2,63	1,291	4,374	,013	G.A:2 G.İ: 409	1-3*	
	91-180 Gün Arası	185	2,38	1,276					
	181 Gün ve Üzeri	120	2,13	1,269					

* Farklar $p < 0,05$ düzeyinde anlamlıdır. Farklılıkların analizi için 2 kategorili nominal değişkenlerde t-testi, 2'den fazla kategoriye sahip nominal değişkenlerde ise Anova testine başvurulmuştur. Anova testinde varyansların eşitliği varsayımı sağlandığı durumlarda Sheffe testi, sağlanmadığı durumlarda ise Tamhane testi kullanılmıştır.

Turist rehberlerinin mesleki özellikleri ile tükenmişlikleri arasında yapılan farklılık analizleri sonucunda; turist rehberlerinin çalışma kartı ($t(410) = -1,951$ $p = ,052$), meslekte geçirdikleri yıl ($F = ,219$; $p = ,803$), çalışma şekil-

leri ($t(410) = -,206$ $p = ,837$), mesleği icra etme şekilleri ($t(410) = 1,168$ $p = -,244$) ve yıllık çalışma günü sayısı ($F=1,363$; $p = ,257$) ile tükenmişlikleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunamamıştır. Ancak turist rehberlerinin çıktıkları tur süresi ile tükenmişlikleri ($F=3,144$; $p = ,044$) arasında anlamlı bir fark tespit edilmiştir. Gününbirlik turlara çıkan turist rehberlerinin ($\bar{X}=2,31$) en az beş günlük Anadolu turuna çıkan rehberlere ($\bar{X}=2,59$) göre tükenmişlik seviyelerinin daha düşük olduğu görülmüştür. Dolayısıyla, uzun turlarda rehberlerin tükenmişlik duygusunu daha fazla yaşadığı söylenebilir.

Turist rehberlerinin mesleki özellikleri ile mesleği bırakma niyetleri arasında yapılan farklılık analizleri sonucunda; turist rehberlerinin çalışma kartı ($t(410) = -277$ $p = ,782$), meslekte geçirdikleri yıl ($F=,219$; $p = ,803$), çalışma şekilleri ($t(410) = -,206$ $p = ,837$), mesleği icra etme şekilleri ($t(410) = -,118$ $p = ,906$) ve ortalama çıktıkları tur süreleri ($F=,327$; $p = ,722$) ile mesleği bırakma niyetleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Ancak turist rehberlerinin yıllık çalışma süreleri ile mesleği bırakma niyetleri arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Bir yılda 90 gün ve daha az tura çıkan rehberlerin ($\bar{X}=2,63$), yılda 180 gün ve daha fazla tura çıkan rehberlere ($\bar{X}=2,13$) göre mesleği bırakma niyetlerinin daha yüksek olduğu görülmüştür.

Ziyaretçilerin sosyo-demografik özellikleri ile turist rehberlerinin tükenmişlikleri arasında yapılan farklılık analizleri sonucunda; ziyaretçilerin uyrukları ($t(410) = -399$ $p = ,690$), gelir durumları ($t(392) = ,984$ $p = ,326$) ve yaş durumu ($t(395) = ,059$ $p = ,953$) ile tükenmişlik arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Ancak ziyaretçilerin eğitim düzeyleriyle tükenmişlik arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık ($t(353,21) = 2,686$ $p = ,008$) tespit edilmiştir. Eğitim düzeyi yüksek gruplarla tura çıkan turist rehberlerinin tükenmişlik düzeylerinin ($\bar{X}=2,24$) daha düşük olduğu görülmüştür.

Tablo 7. Ziyaretçilerin Sosyo-demografik Özellikleri ile Tükenmişlik ve Mesleği Bırakma Niyetleri Arasındaki Farklılık Analizleri

TÜKENMİŞLİK								
Değişkenler		<i>n</i>	$\bar{X}$	SS	<i>t/ F</i>	<i>p</i>	SD	Fark
Uyruk	Yerli	105	2,38	,937	-,399	,690	410	Yok
	Yabancı	307	2,43	1,076				
	<i>Düşük</i>	<i>18</i>						
Gelir Durumu	Orta	283	2,43	1,014	,984	,326	392	Yok
	Yüksek	111	2,31	1,107				
	<i>Genç</i>	<i>15</i>						
Yaş Durumları	Orta	322	2,40	1,045	,059	,953	395	Yok
	3. Yaş	75	2,40	1,036				
Eğitim Durumu	Orta ve Alt	266	2,51	1,103	2,686	,008	353,21	Var*
	Yüksek	146	2,24	,895				
MESLEĞİ BIRAKMA NİYETİ								
Değişkenler		<i>n</i>	$\bar{X}$	SS	<i>t/ F</i>	<i>p</i>	SD	Fark
Uyruk	Yerli	105	2,94	1,299	5,369	,000	410	Var*
	Yabancı	307	2,18	1,229				
	<i>Düşük</i>	<i>18</i>						
Gelir Durumu	Orta	283	2,48	1,258	3,997	,000	382	Var*
	Yüksek	111	1,93	1,154				
	<i>Genç</i>	<i>15</i>						
Yaş Durumları	Orta	322	2,44	1,264	2,881	,004	395	Var*
	3. Yaş	75	1,97	1,273				
Eğitim Durumu	Orta ve Alt	266	2,54	1,351	3,709	,000	349,87	Var*
	Yüksek	146	2,08	1,111				

Farklar $p < 0,05$ düzeyinde anlamlıdır. Farklılıkların analizi için 2 kategorili nominal değişkenlerde t-testi, 2'den fazla kategoriye sahip nominal değişkenlerde ise Anova testine başvurulmuştur. Anova testinde varyansların eşitliği varsayımı sağlandığı durumlarda Sheffe testi, sağlanmadığı durumlarda ise Tamhane testi kullanılmıştır.

Ziyaretçilerin sosyo-demografik özellikleri ile turist rehberlerinin mesleği bırakma niyetleri arasında yapılan farklılık analizleri sonucunda; ziyaretçilerin uyrukları ($t(410) = 5,369$ $p = ,000$), gelir durumları ($t(392) = 3,997$ $p = ,000$), yaş durumları ($t(395) = 2,881$ $p = ,004$) ve eğitim düzeyleri ($t(349,87) = 3,709$ $p = ,000$) ile mesleği bırakma niyetleri arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Yabancı ziyaretçilerle ($\bar{X} = 2,18$), gelir grubu yüksek ziyaretçilerle ($\bar{X} = 1,94$), üçüncü yaş ziyaretçilerle ($\bar{X} = 1,97$) ve eğitim seviyesi yüksek ziyaret gruplarıyla çalışan turist rehberlerinin mesleği bırakma niyetlerinin daha düşük olduğu tespit edilmiştir.

Araştırma Hipotezlerinin Değerlendirilmesi

Araştırmada, kuramsal çerçeve doğrultusunda oluşturulan bir temel araştırma hipotezi bulunmaktadır. Alt hipotezler değerlendirildiğinde, araştırmada top-

lam 7 hipotez test edilmiştir. Üç hipotez kabul edilirken geri kalan beş hipotez de reddedilmesine rağmen kısmen kabul edildikleri kısmı bulunmaktadır. Bu kısımların neler olduğu tablo 8'de yer almaktadır.

Tablo 8. Çalışmadaki Araştırma Hipotezleri ve Sonuçları

No	HİPOTEZLER	Sonuç
H _{1a}	Duygusal tükenme ile mesleği bırakma niyeti arasında anlamlı bir ilişki vardır.	KABUL
H _{1b}	Kişisel başarı ile mesleği bırakma niyeti arasında anlamlı bir ilişki vardır.	KABUL
H ₂	Turist rehberlerinin sosyo-demografik özellikleri ile tükenmişlikleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.	RED 1/5(kabul)
H ₃	Turist rehberlerinin sosyo-demografik özellikleri ile mesleği bırakma niyetleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.	RED 2/5 (kabul)
H ₄	Turist rehberlerinin mesleki özellikleri ile tükenmişlikleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.	RED 1/6 (kabul)
H ₅	Turist rehberlerinin mesleki özellikleri ile mesleği bırakma niyetleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.	RED 1/6 (kabul)
H ₆	Rehberlik hizmeti verilen turist grubunun sosyo-demografik özellikleri ile rehberlerin tükenmişlikleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.	RED 1/4 (kabul)
H ₇	Rehberlik hizmeti verilen turist grubunun sosyo-demografik özellikleri ile rehberlerin mesleği bırakma niyetleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.	KABUL

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Araştırmada ankete katılan kişilerin büyük bir çoğunluğu erkeklerden oluşmaktadır. Bu bulgudan hareketle kadınların rehberlik mesleğini daha az tercih ettikleri söylenebilir (Köroğlu, 2011: 331; İrigüler, 2015: 207, Güzel ve diğerleri, 2014: 178, Güzel ve diğerleri, 2013: 113). Araştırmada ankete katılanların büyük çoğunluğu, genç ve orta yaşlı rehberlerden oluşmaktadır. Rehberlik mesleğinin yapısı ve icra edilişi göz önüne alındığında, 40 yaş üstü eylemli rehber sayısının az olmasının çeşitli nedenleri olduğu görülür. Bunlardan bazıları; iş güvencesinin sınırlı olması, sezonun yeteri kadar uzun olmaması, çalışma saatlerinin belirsizliği ve uzunluğu, işin yorucu olması, sezonluk olması, sezonda aralıksız hizmet verilmesi ve uzun süre aileden uzak kalınması, insanlara sürekli hizmet vermenin yarattığı stres, ileri yaşlarda artan sağlık sorunları dolayısıyla hareketin kısıtlanması ve insanlarla bire bir iletişim içerisinde olmaktan kaynaklanan tükenmişlik hissidir. Rehberler, yaşları ilerledikçe rehberlik mesleği haricinde seyahat acentacılığı, tur operatörlüğü, dinlenme tesisi işletmeciliği, yiyecek içecek işletmeciliği gibi daha farklı mesleklere yönelebilmekte ya da mesleği icra etmeyi bırakmasalar bile uzun süreli turlar yönetmek yerine daha çok kısa süreli veya günübirlik turlara yönelebilmektedirler. Dolayısıyla bu tespit, bu araştırmanın çıkış noktasını (problemini) da destekler niteliktedir.

Örnekleme oluşturan turist rehberlerinin çoğunluğunu bekâr rehberler oluşturmaktadır. Çalışma şartlarının zorluğu, belirli bir mesai kavramının olmayışı, çalışma alanının sınırlarının çizilememesi, bayram-yılbaşı-evlilik yıl dönümü gibi özel günlerde çalışma zorunluluğu, uzun süreli seyahat yapılması mecburiyeti, rehberliğin sezonluk bir iş olarak görülmesi ve sezonda çok yoğun olunması gibi faktörler aile kurma yönünde rehberlerin önündeki en önemli etkenlerdir (Koroğlu, 2011: 332; Güzel ve diğerleri, 2014: 186). Araştırma sonuçları, turist rehberlerinin çoğunluğunun 10 yıldan daha az süredir rehberlik yaptıklarını göstermektedir. Bu bulgudan hareketle, turist rehberlerin meslekte geçirmiş oldukları yıl arttıkça turist rehberi sayısında düşüş olduğu söylenebilir. Sonuç olarak meslekte geçirilen yıl ile turist rehberi sayısı arasında negatif yönlü bir ilişki söz konusudur. Bu sonuç, özellikle turist rehberlerinin yaş aralığından elde edilen sonucu desteklemektedir.

Araştırmada ankete katılan turist rehberlerinin duygusal tükenme ortalamaları 2,60, kişisel başarı ortalamaları 2,32 ve genel tükenmişlik ortalamaları 2,45 olarak tespit edilmiştir. Bu bulgulara göre turist rehberlerinin duygusal tükenmişlikleri, kişisel başarıları ve genel tükenmişlik seviyeleri orta olarak tespit edilmiştir. Bu sonuç; Ergin (1995), Gökçakan (1998), Kaya ve Özhan (2012) tarafından yapılan çalışmaları da destekler niteliktedir. Çalışmada bu sonucun çıkmasının sebepleri arasında özellikle hem turist rehberlerinin hem de hizmet vermiş oldukları turistlerin sosyo-demografik değişkenleri (yaş, medeni durum, gelir durumu, genelde çalışılan milletlerin eğitim ve gelir durumları) gösterilebilir. Bu sonuçtan farklı olarak Kırıcı ve Özkoç'un (2017: 28) yapmış oldukları çalışmada turist rehberlerinin tükenmişlik seviyeleri oldukça düşük çıkmıştır. Araştırmaya katılan turist rehberlerinin duygusal tükenmeleri ile mesleği bırakma niyetleri arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Yine turist rehberlerinin düşük kişisel başarıları ile mesleği bırakma niyetleri arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Bu sonuca benzer bir sonuç Onay ve Kılıcı (2011) ile Aslan ve Etyemez'in (2015) yapmış oldukları çalışmalarda da tespit edilmiştir.

Turist rehberlerinin yaşı ile tükenmişlikleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmuş; fakat diğer sosyo-demografik özellikler olan cinsiyet, medeni durum, aylık ortalama gelir ve eğitim durumu ile tükenmişlikleri arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. 18-30 yaş grubundaki turist rehberlerinin tükenmişlik düzeylerinin 51 ve üzeri yaş grubu turist rehberlerine göre daha yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç literatürdeki bazı çalışmaların sonuçları ile benzerlik göstermektedir (Ergin, 1995; Pines, 2002; Atay ve Akgül, 2010; Aksu ve Temeloğlu, 2015; Erdoğan, 2016). Farklı demografik değişkenlere göre literatürde farklı sonuçlar da elde edilmiştir. Örneğin bu çalışmada cinsiyet,

eğitim durumu, medeni durum ile tükenmişlik arasında anlamlı bir ilişki bulunamamış iken bazı çalışmalarda kadın çalışanların erkek çalışanlara göre daha fazla tükenmiş olduğu saptanmıştır (Ergin, 1992 ve Erdoğan, 2016). İleri yaştaki turist rehberlerinin meslekte geçirdiği yıl dikkate alındığında, meslekten ayrılma konusunda daha isteksiz olmaları da gayet normaldir. Zira bu yaş grubundaki rehberler zaten meslekten ayrılmayıp devam eden turist rehberlerinden oluşmaktadır.

Aylık ortalama 3501-5000 TL arasında gelir elde eden turist rehberlerinin, 1501-2500 TL ve 2501-3500 TL arasında gelir elde eden turist rehberlere göre mesleği bırakma niyetlerinin daha düşük olduğu saptanmıştır. Bu duruma bağlı olarak, araştırmaya katılan turist rehberlerinin mesleki özelliklerinden çıkılan tur süresi ile turist rehberlerinin tükenmişlikleri arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiş; fakat turist rehberlerinin mesleki özelliklerinden meslekte geçirilmiş olunan süre, çalışma şekli, çalışma kartı türü, yıllık çalışılan gün sayısı ve mesleği icra etme şekli ile turist rehberlerinin tükenmişlikleri arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Gününbirlik turlara çıkan turist rehberlerinin, en az beş günlük Anadolu turuna çıkan rehberlere göre tükenmişlik seviyelerinin daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Ancak bu sonucun aksine mesleki özelliklerden meslekte geçirilmiş olunan süre ile ilgili olarak Güler'in (2016) yapmış oldukları çalışmalarda bireyin meslekte geçirmiş olduğu yıl arttıkça tükenmişlik seviyelerinin azaldığı saptanmıştır. Ayrıca mesleki özelliklerden çalışma şekli ile ilgili Güler'in (2016) yapmış olduğu çalışmada, bir işletmeye ya da kuruma bağlı çalışan işgörenlerin, serbest çalışan işgörelere göre tükenmişlik seviyeleri daha yüksek olarak tespit edilmiştir. Turist rehberlerinin mesleki özelliklerinden yıllık çalışılan gün sayısı ile mesleği bırakma niyetleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmuş; fakat turist rehberlerinin mesleki özelliklerinden meslekte geçirilmiş olunan süre, çalışma şekli, çalışma kartı türü, çıkılan tur süresi ve mesleği icra etme şekli ile mesleği bırakma niyetleri arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Bir yılda 90 gün ve daha az tura çıkan turist rehberlerin, yılda 180 gün ve daha fazla tura çıkan turist rehberlerine göre mesleği bırakma niyetlerinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç, model açısından bakıldığında yukarıda elde edilen birçok sonucu destekler niteliktedir.

Örnekleme oluşturan turist rehberlerinin rehberlik hizmeti vermiş oldukları ziyaretçilerin eğitim seviyesi ile turist rehberlerinin tükenmişlikleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmuş; fakat turist rehberlerinin rehberlik hizmeti vermiş oldukları ziyaretçilerin uyruğu, gelir durumu ve yaş ortalaması ile turist rehberlerinin tükenmişlikleri arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Eğitim düzeyi yüksek olan gruplarla rehberlik hizmeti veren turist rehberlerinin

tükenmişlik düzeylerinin daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Eğitim seviyesi yüksek olan turist grubunun hizmet alırken daha toleransı olması ihtimali dikkate alındığında, turist rehberlerinin tükenmişlik seviyelerinin daha düşük olması kaçınılmazdır. Turist rehberlerinin rehberlik hizmeti vermiş oldukları ziyaretçilerin sosyo-demografik özelliklerinden ziyaretçilerin eğitim seviyesi, uyuşuğu, gelir durumu ve yaş ortalaması ile turist rehberlerinin mesleği bırakma niyetleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Yabancı, gelir grubu yüksek, üçüncü yaş grubuna mensup ziyaretçilerle ve eğitim seviyesi yüksek ziyaretçilere hizmet veren turist rehberlerinin mesleği bırakma niyetlerinin daha düşük olduğu tespit edilmiştir.

Yukarıda elde edilmiş olan sonuçlardan anlaşılmaktadır ki model, sınanmış ve büyük oranda kabul edilmiştir. Yani turist rehberleri üzerinde yapılan bu çalışmada, turist rehberlerinin tükenmişliklerinin turist rehberlerinin mesleği bırakma niyetlerini pozitif yönde etkilediği sonucuna varılmıştır.

Sonuçlar doğrultusunda birtakım önerilerde bulunulmuştur. Elde edilen sonuçlara göre; turist rehberlerinin çeşitli sebeplerle tükenmişlik yoluyla mesleklerini belirli yaştan sonra bıraktıkları ortadadır. Turist rehberlerinin kamu ya da özel sektör temelli problemler sonucunda mesleği bırakmaları, muhtak ki turizm sektörü açısından olumsuz bir durumdur. Turist rehberlerinin tükenmişlik seviyelerini düşürmek ve dolayısıyla mesleği bırakmalarını önlemek için uygulayıcılara ve araştırmacılara yönelik olmak üzere çeşitli önerilerde bulunulmuştur.

Turist rehberlerine yönelik öneriler; turist rehberleri değişik sebeplerle mesleği terk etme yoluna gidebilmektedirler. Rehberden bir defa hizmet alan seyahat acentası ya da turist, aldığı hizmeti yetersiz bulabilmekte ve bundan dolayı bir dahaki rehber tercihi konusunda çekimser davranabilmektedir. Bu duruma sebebiyet vermemek için rehberlerin, eğitim aldıkları okulda ve okul sonrası iş hayatlarında hem yabancı dillerini hem de mesleki yönden kendilerini devamlı geliştirmeleri gerekmektedir. Özellikle mesleğe başladıktan sonra bir uzmanlık alanı (dinler tarihi, Bizans-Roma sanatı, savaş alanları tarihi gibi) seçmeli ve bu alanda kendilerini geliştirmelidirler.

Seyahat acentaları ve TURSAB'a yönelik öneriler; turist rehberlerinin büyük çoğunluğu genç yaş/orta yaş, 0-10 yıl tecrübeye sahip rehberlerden oluşmaktadır. Buradan turist rehberlerinin önemli bir bölümünün belirli yaştan ve çalışma yılından sonra turist rehberliği mesleğini bıraktığı anlaşılmaktadır. Bu durumu ortadan kaldırmak için, turist rehberlerinin belirli yaştan ve yıldan sonra kendilerini güvende hissedecekleri bir ortam yaratılmalıdır. Rehberlerin sosyal sigorta ve haklarının iyileştirilmesi, acentalar ve turizm paydaşlarının rehberlere istihdam sağlayacak yeni etkinlikler ve çekim merkezleri (gelenek-

sel maratonlar, trekking ve tırmanış turnuvaları gibi) oluşturulması sağlanabilir. Böylelikle ileriki yaşta bu mesleği icra etmek isteyen rehberlerinin meslek içerisinde tutulması için çaba sarfedilmiş olur.

TUREB'e yönelik öneriler; rehberlerin meslek içerisinde tutulabilmesi için TUREB ve odalar bünyesinde uzmanlaşma seminerleri düzenlenebilir ve bu seminerler yoluyla meslekte yeni olan turist rehberlerinin bilgilendirilmesi sağlanabilir. Ayrıca bu seminerlerin kaydedilmesi ve daha sonra bu verilerin düzenlenerek basılı kaynak haline getirilmesi ve bunun sonucunda elde edilecek gelirin semineri veren kişi ve kurumlara paylaşılması, ileri yaş rehberlerin meslek içerisinde kalmalarını sağlayabilir. Buna ek olarak odalar ve TUREB tarafından verilen uzmanlaşma seminerleriyle rehber kalitesi daha yukarıya çekilmelidir. Ayrıca günümüzde değişik adlar altında oluşturulmalarına rağmen turist rehberleri ile aynı işi yapan alternatif meslek dalları hakkında 6326 sayılı TRMK'nin ilgili maddeleri gereğince girişimlerde bulunulmalı ve turist rehberlerinin hakları korunmalıdır.

Eğitim kurumlarına öneriler; turist rehberlerinin büyük çoğunluğunun eğitim durumu lisans düzeyindedir. Bu durum, bir problem oluşturmamaktadır; ancak turizm rehberliği eğitiminin spesifik olmayışı ve üniversitelerde eğitim gören turist rehberi adayı öğrencilerin turist rehberliği eğitimi alırken belirli bir alanda uzmanlaşmaması, meslek hayatlarına başladıklarında bir boşluğa düşmelerine ve birçok konuda yalnızca yüzeysel bilgi sahibi olmaları nedeniyle mesleği icra ederken problem yaşamalarına sebep olabilmektedir. Bu konuda öğrencilerin önlisans, lisans ya da yüksek lisans turist rehberliği eğitimi alırken uzmanlaşmaları sağlanmalıdır. Rehber adayı henüz okulda iken uzmanlaşmak istediği alanı seçebilmeli ve okul bitip çalışma kartlarını aldıklarında daha bilinçli ve tatmin edici hizmet verebilmelidir. Rehberlik eğitimi veren okullar, kendilerini bu doğrultuda yenilemelidir. Ayrıca turist rehberliği eğitimi verilen üniversitelerin ilgili enstitü, fakülte, yüksekokul ya da meslek yüksekokullarında turist rehberliği bölümlerinde hazırlanan eğitim programlarının müfredatlarına öğrencilerin meslek hayatına atıldıklarında daha fazla kullanacakları konuların eklenmesi daha yararlı olacaktır. Ayrıca bu bölümlerde, mesleği bilen ve hatta mümkünse bu bölümden mezun olmuş ya da meslek tecrübesi olan profesyonel kişilerin ders vermeler öğrencilerin sektör bilincinin oluşmasına büyük katkı sağlayacaktır.

Kültür ve Turizm Bakanlığı'na öneriler; turist rehberlerinin en önemli sorunlarından birisi de vermiş oldukları hizmet karşılığında hak etmiş oldukları taban ücreti alamamalarıdır (Köroğlu, 2011: 353). Turist rehberlerinin önemli bir kısmı, orta seviyede gelir elde etmektedirler ve elde etmiş oldukları gelir, sadece belirli ayları kapsamaktadır. Buna bir de taban ücretin altında tur yönetmeye

razı olmak zorunda kalmak durumu eklenince, turist rehberlerinin hayatlarını idame ettirmek ve kendilerini geliştirmek için ihtiyaçları olan geliri elde edememeleri durumu ortaya çıkmaktadır. Bu durumun sonucunda da, turist rehberlerinin mesleği bırakması kaçınılmaz olmaktadır. Bu riskin önüne geçmek için denetim faktörünün Kültür ve Turizm Bakanlığı, TURSAB ve TUREB tarafından işletilmesi ve hukuksuz işleyişin önüne geçilmesi gerekmektedir.

Turist rehberlerine bir alanda uzmanlık eğitimi verilip sertifikalandırılmalı, bu rehberlerin sadece belirli bölgelerde günübirlik turlarda görev almaları sağlanmalıdır. Bu durumun oluşabilmesi için rehberlerin görev alanlarında alan kılavuzu, turizm zabıtası, turizm gönüllüleri vb. gibi başka isimler altında oluşturulan, fakat turist rehberi gibi hizmet veren kişilerin de denetimlerle önüne geçilmesi gerekir. Böylelikle turist rehberleri, başka adlar altında rehberlik hizmeti veren kişilerin önlenmesiyle daha fazla günübirlik iş imkanı bulacaklardır. Aksi taktirde turist rehberlerinin mesleği bırakması ve mesleğe yönelik çok az bilgisi olan ya da hiçbir eğitimi olmayan kişilerin bu mesleği ek iş olarak icra etmesi kaçınılmazdır. Bu durum yalnızca belgeli turist rehberlerinin maddi olarak olumsuz etkilenmelerine değil, bilinçsiz ve eğitimsiz kişilerce temsil edilmek suretiyle ülke turizminin de olumsuz etkilenmesine sebep olacaktır.

Yerel yönetimlere öneriler; son zamanlarda birçok ilde yerel yönetimlerin turizm zabıtası, gönüllü turizm elçileri, yerel yönetim rehberleri gibi değişik unvanlar altında kısa süreli bir eğitimle belge verdikleri görülmektedir. Böyle bir görev ve sorumlulukları olmamasına rağmen bu kişilerin adeta turist rehberliği hizmeti verdikleri görülmektedir. Yerel yönetimlerin bu ve benzeri uygulamalardan kaçınmaları, eğer bölgelerini tanıtmak gibi bir gayeleri var ise tanıtım faaliyetini daha etkili yapabilmek için turizm rehberliği eğitimi olan ve TUREB'den belge almış kişileri bu işlerde istihdam etmeleri daha uygun olacaktır. Aksi taktirde bölgeleri yanlış tanıtılabilir ve bölge turizmi bundan olumsuz etkilenebilir.

Rehberlerin neden mesleği belirli bir yıl ya da yaştan sonra terk ettikleri problemini araştırmak için yapılan bu çalışmada, veriler doğrultusunda belirli sonuçlara ulaşılmıştır. Problem araştırılırken rehberlerin meslekten ayrılma niyetleri, bir acentaya bağlı olup olmama kriterine bakılmaksızın incelenmiştir. Bundan sonra yapılacak çalışmalarda acentaya bağlı olarak çalışan rehberler ya da serbest olarak çalışan rehberler meslekten ayrılma niyetleri açısından ayrı ayrı incelenebilir. Ayrıca acentaya bağlı olarak çalışan turist rehberlerinin işten ayrılma niyetleri de incelenebilir. Bu konuda, literatür incelendiğinde Güzel ve diğerleri'nin (2013) yapmış oldukları rehberlerin duygusal emekleri ile işten ayrılma niyetlerini inceledikleri çalışmada, rehberlerin duygusal emekleri

ile işten ayrılma niyetleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Sonra yapılacak çalışmalarda daha çok rehberlere ulaşarak, rehberlerin tükenmişlik, işten ayrılma oranları, mesleği terk etme oranları ve sebepleri ortaya konulabilir. Meslekten ayrılma sebepleri demografik faktörlere göre sınıflandırılabilir ve öneriler geliştirilebilir. Sadece eylemli turist rehberlerinin fiili olarak mesleği icra etme hak ve yetkisine sahip olması nedeniyle çalışma, TUREB'e bağlı odalardan çalışma kartı almış olan eylemli turist rehberleri ile sınırlı tutulmuştur. Araştırmada eylemli turist rehberlerinin seçilmesinin nedeni, eylemli turist rehberlerinin mesleği eylemsiz turist rehberlerine göre daha fazla icra ediyor olmalarıdır. Dolayısıyla, eylemsiz turist rehberleri, araştırmanın dışında tutulmuştur. Diğer bir sınırlılık, rehberlerin tur esnasında çeşitli nedenlerden dolayı (yorgunluk, moral bozukluğu, dinlenme vaktinin yetersiz olması vb.) anket formunu yanıtlamak istememeleridir.

KAYNAKÇA

- Ağaoğlu, E., Ceylan, M., Kasım, E., ve Madden, T. (2004). Araştırma Görevlilerinin Kendi Tükenmişlik Düzeylerine İlişkin Görüşleri. 8. *Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi*, Malatya.
- Akkoyunlu, B., Soylu, M. Y., ve Çağlar, M. (2010). Üniversite Öğrencileri İçin "Sayısal Yetkinlik Ölçeği" Geliştirme Çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 39, 10-19.
- Aksu, M., ve Temeloğlu, E. (2015). Effects of Burnout on Employees' Satisfaction on a Research at 3, 4 and 5 Star Hotels in Canakkale City Center. *International Journal of Business and Social Science*, 6(1), 219-230.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S., ve Yıldırım, E. (2012). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri: SPSS Uygulamalı*. İstanbul: Avcı Ofset.
- Ap, J. K., ve Wong, K. F. (2001). Case Study on Tour Guiding: Professionalism, Issues and Problems. *Journal of Tourism Management*, 22, 551-563.
- Aslan, Z., ve Etyemez, S. (2015). İşgörenlerin Tükenmişlik Düzeylerinin İşten Ayrılma Niyeti Üzerine Etkisi: Hatay'daki Otel İşletmelerinde Bir Araştırma. *İş Araştırmaları Dergisi*, 7(3), 482-507.
- Atay, H., ve Akgül V. (2010). Seyahat Acentası Çalışanlarının Tükenmişlik Düzeyi: Hatay Örneği. *Müstafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7, 15-27.
- Aytaç, M., ve Öngen, B. (2012). Doğrulayıcı Faktör Analizi İle Yeni Çevresel Paradigma Ölçeğinin Yapı Geçerliliğinin İncelenmesi. *İstatistikçiler Dergisi*, 5, 14-22.
- Bakırtaş, H. (2010). *AVM'lerde Mağaza İçi Atmosferin Tüketim Duyguları ve Satın Alma Davranışı Üzerindeki Etkisi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Sakarya.
- Barutçu, E., ve Serinkan, C. (2008). "Günümüzün Önemli Sorunlarından Biri Olarak Tükenmişlik Sendromu ve Denizlide Yapılan Bir Araştırma", *Ege Akademik Bakış*, 8(8), 541-561
- Budak, G., ve Sürgevil, O. (2005). Tükenmişlik ve Tükenmişliği Etkileyen Örgütsel Faktörlerin Analizine İlişkin Akademik Personel Üzerinde Bir Uygulama. *Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi*, 20(2), 95-108.
- Çarıkcı, İ. H., ve Oksay, A. (2004). Örgütsel Yapı ve Meslek Farklılıklarının İş Tatmini Üzerindeki Etkileri: Hastane Çalışanları Üzerine Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), 157-172.

- Çam, O. (1992). *Hemşirelerde Tükenmişlik (Burnout) Sendromunun Araştırılması*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Hemşirelik Programı, İzmir.
- Çolakoğlu, O., Epik F., ve Efendi E. (2010). *Tur Yönetimi ve Turist Rehberliği*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Demir, S., ve Koç, B. (2013). Coğrafya Dersi Tutum Ölçeği: Geliştirilmesi, Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Electronic Turkish Studies*, 8(8), 1765-1777.
- Doğan, H. Z., ve Harlak, H. (1991). Turizm İşletmelerinde İş Doyumunu Etkileyen Etmenler. 3. *Ergonomi Kongresi*, 441, 147-158.
- Erdoğan, Ö. (2016). *Çalışma Hayatında Tükenmişlik ve İş Doyumu*. Yüksek Lisans Tezi. Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ergin, C. (1995). Akademisyenlerde Tükenmişlik ve Çeşitli Stres Kaynaklarının İncelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 37-50.
- Ergin, C. (1992). Doktor ve Hemşirelerde Tükenmişlik ve Maslach Tükenmişlik Ölçeği'nin Uyarlanması. 7. *Ulusal Psikoloji Kongresi Bilimsel Çalışmaları*, Ankara.
- Fornell, C., ve Larcker, D. F. (1981). Evaluating Structural Equation Models with Unobservable Variables and Measurement Error. *Journal of Marketing Research*, 18(1), 39-50.
- Freudenberger, H. J. (1974). Staff Burnout. *Journal of Social Issues*, 30, 159-165.
- Ghiselli, R. F., Joseph M. L., ve Billy B. (2001). Job Satisfaction, Life Satisfaction and Turnover Intent: Among Food Service Managers. *Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*, 42(2), 28-37.
- Gökçakan, Z., ve Özer, R. (1998). Rehber Öğretmenlerde Tükenmişlik, Nedenleri ve Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi (Türkiye Örneğinde Bir Araştırma). *Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi*, Konya
- Güler, B. K. (2016). *Avukatlarda Bazı Demografik Değişkenlerin Tükenmişlik, Deneşim Odağı ve İş Doyumu Üzerindeki Etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Ana Bilim Dalı, İstanbul.
- Güzel, Ö., Türker, A. ve Şahin, İ. (2014), Profesyonel Turist Rehberleri'nin Algıladıkları Meslek Engelleri Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma. *Gazi Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi*, 2, 173-190.
- Güzel, Ö., Gök, A. ve İşler, D. B. (2013), Duygusal Emek ve İşten Ayrılma Niyeti İlişkisi: Turist Rehberleri Üzerine Bir Araştırma. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 10 (3), 107-123.
- Hacıoğlu, N. (2006). *Seyahat Acentacılığı ve Tur Operatörlüğü*. Ankara: Nobel Yayın.

- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., ve Anderson, R. E. (2010). *Multivariate Data Analysis: Global Perspective*. New Jersey: Prentice Hall.
- Hooper, D., Coughlan, J., ve Mullen, M. (2008). Structural Equation Modelling: Guidelines for Determining Model Fit. *The Electronic Journal of Business Research Methods*, 6(1), 53 - 60.
- Hulin, C. L., ve Smith, P. C. (1964). Sex Differences in Job Satisfaction. *Journal of Applied Psychology*, 48(2), 88-92.
- İrigüler, F. (2015). *Turist Rehberlerinin Duygusal Emek Kullanımı ile İş Doyumunu ve Tükenmişlik Düzeyleri Arasındaki İlişkiler Üzerine Bir Araştırma: İzmir İli Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, İzmir.
- Kantarıcı, K. (1997). *Otel İşletmelerinde İş Tatminin Ölçülmesi ve İşgören Performansına Etkileri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Kaya, U., ve Özhan, Ç. K. (2012). Duygusal Emek ve Tükenmişlik İlişkisi: Turist Rehberleri Üzerine Bir Araştırma. *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 3.
- Kırıcı, E. ve Özkoç, A. G. (2017). Turist Rehberlerinin Tükenmişlik Düzeylerinin İşe Yabancılaşma Eğilimine Etkisi. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 14 (1), 20-32.
- Köroğlu, Ö. (2011). *İş Doyumunu ve Motivasyon Düzeylerini Etkileyen Faktörlerin Performansla İlişkisi: Turist Rehberleri Üzerine Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Balıkesir Üniversitesi SBE Turizm İşletmeciliği Ve Otelcilik Anabilim Dalı, Balıkesir.
- Kumaş, V. (2008). *Öğretmenlerin İş Doyum Düzeyleri ile Stres Düzeyleri Arasındaki İlişki*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Yeditepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Lee, C., ve Moreo P. J. (2007). What Do Seasonal Lodging Operators Need to Know about Seasonal Workers. *Journal of Hospitality Management*, 26(1), 148-160.
- Maslach, C., ve Leiter, M. P. (1997). *The Truth About Burnout*. San Francisco: Jossey-Bass Press.
- Maslach, C., Schaufeli, W. B., ve Leiter MB. (2001). Job Burnout. *Annual Review of Psychology*, 397-422.
- Maslach, C., ve Jackson, S. E. (1981). The Measurement of Experienced Burnout. *Journal of Occupational Behavior*, 99-113
- Meydan, C. H., ve Şeşen, H. (2015). *Yapısal Eşitlik Modellemesi: AMOS Uygulamaları*. Ankara: Detay Yayıncılık.

- Onay, M., ve Kılıcı, S. (2011). İş Stresi ve Tükenmişlik Duygusunun İşten Ayrılma Niyeti Üzerinde Etkileri: Garsonlar ve Aşçıbaşılar. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(2), 363-372.
- Oshagbemi, T. (2000). Satisfaction With Co-workers' Behaviour. *Journal of Employee Relations*, 22(1), 88-106.
- Pines, A., ve Aranson, E. (1988). *Career Burnout, Causes And Cures*. New York: The Free Press.
- Pines, A. M. (2002). The Changing Psychological Contract at Work and Employee Burnout. *Journal of Health Services Administration*, 25, 11, 32.
- Sarker, S. J., Crossman, A., ve Chinmeteeputuck, P. (2003). The Relationships of Age and Length of Service with Job Satisfaction: An Examination of Hotel Employees in Thailand. *Journal of Managerial Psychology*, 18(7), 745-758.
- Seta C. E., Paulus P. B., ve Baron R. A. (2000) *Effective Human Relations A Guide to people at Work*, Allyn and Bacon Press, USA.
- Silva, P. (2006). Effects of Disposition on Hospitality Employee Job Satisfaction and Commitment. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 18(4), 317-328.
- Storlie, F. J. (1979). Burnout: The Elaboration of Concept, *AJN The American Journal of Nursing*, 79(12), 2108-2111
- Tas, R. F., Spalding, J. B., ve Getty, J. M. (1989). Employee Job Satisfaction Determinants Within a National Restaurant Company. *Journal of Hospitality and Tourism Research*, 13(3), 129-136.
- Taşdemir, G. (1999). *Ege Üniversitesi Uygulama ve Araştırma Hastanesi'nde Çalışan Hemşirelerin Empatik Eğilim ve İş Doyumu Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- TRMK, (2012). Turist Rehberliği Meslek Kanunu, T. C. Resmi Gazete. 28331, 22 Haziran 2012.
- Yazıcıoğlu, Y., ve Erdoğan, S. (2004). *Spss Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Yıldırım, F. (1996). *Banka Çalışanlarında İş Doyumu ve Algılanan Rol Çatışması İle Tükenmişlik Arasındaki İlişki*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yıldırım, M. H., Erul, E. E., ve Kelebek P. (2014). Tükenmişlik ile İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişki, Banka Çalışanları Üzerine Bir Araştırma. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 6(1), 34-44.
- Yükselen, C. (2013). *Pazarlama Araştırmaları*. Ankara: Detay Yayıncılık.

GAZİANTEP ŞEHRİNDEKİ YİYECEK-İÇECEK İŞLETMELERİNDE HİZMET KALİTESİNİN ÖLÇÜLMESİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

A Study on Measuring Service Quality of Food and Beverage Establishments' in Gaziantep

Gönderim Tarihi: 04.05.2018

Kabul Tarihi: 27.06.2018

Doi: 10.31795/baunsobed.443823

Atınç OLCAY*

Elif GİRİTLİOĞLU**

İbrahim GİRİTLİOĞLU***

ÖZ: Son yıllarda müşterilerin gerek yiyecek-ıçecek işletmesi seçiminde gerekse bir işletmeyi tekrar ziyaret etmesinde hizmet kalitesinin önemli bir payı bulunmaktadır. Yapılan bu araştırmanın amacı, Gaziantep şehrinde faaliyet gösteren yiyecek-ıçecek işletmelerinde hizmet kalitesinin ölçülmesidir. Bu kapsamda, 2016 yılının Mayıs ve Haziran ayları ile 2017 yılının Nisan ve Mayıs aylarında anketin yapıldığı son bir ay içerisinde yiyecek-ıçecek işletmelerini ziyaret eden 772 kişi üzerinde anket uygulaması gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgular sonucunda, Gaziantep şehrinde faaliyet gösteren yiyecek-ıçecek işletmelerinde algılanan hizmet kalitesinin “Güvence ve Empati, “Fiziksel özellikler” ile “Güvenilirlik ve Heveslilik” olmak üzere 3 boyut ve 29 önermeden oluştuğu tespit edilirken, yiyecek-ıçecek işletmelerinde algılanan hizmet kalitesinin ise yüksek seviyede olduğu görülmüştür. Öte yandan “Güvenilirlik ve Heveslilik”, bu işletmelerde müşteriler tarafından en yüksek düzeyde algılanan hizmet kalitesi boyutu olurken “Fiziksel Özellikler” ise en düşük düzeyde algılanan hizmet kalitesi boyutu olduğu araştırmadan elde edilen diğer bir sonuç olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yiyecek- İçecek İşletmeleri, Hizmet Kalitesi, Gaziantep.

* Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi, Turizm ve Otelcilik Meslek Yüksekokulu, Seyahat-Turizm ve Eğlence Hizmetleri Bölümü, olcay@gantep.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0003-0407-5467

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği ABD. Yüksek Lisans Öğrencisi, elif_giritlioglu@icloud.com, ORCID ID: orcid.org/0000-0001-8957-1878

*** Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi, Turizm ve Otelcilik Meslek Yüksekokulu, Seyahat-Turizm ve Eğlence Hizmetleri Bölümü, giritlioglu@gantep.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0003-2890-9817

ABSTRACT: In recent years, service quality has played a significant role in customers' choice of food and beverage businesses and also in re-visiting a business. The purpose of this research is to measure the service quality of food and beverage businesses in Gaziantep city. In this context, a structured questionnaire was conducted on 772 people who visited the food and beverage businesses in May and June of 2016 and April and May of 2017. As a result of the findings, it is observed that the perceived service quality in food and beverage businesses in Gaziantep city is formed by 3 factors and 29 items including "Assurance and Empathy", "Tangibles" and "Reliability and Responsiveness", while the perceived quality in food and beverage businesses was high level. On the other hand, "Reliability and Responsiveness" was found to be the highest level of the perceived quality by the customers in these businesses, whereas the "Tangibles" was the lowest level of the perceived quality dimension.

Keywords: Food & Beverage Businesses, Service Quality, Gaziantep.

GİRİŞ

Günümüz dünyasında küreselleşme eğilimiyle birlikte hizmetler gerek yerel gerekse dünya ekonomilerdeki etkinliğini her geçen gün arttıran ekonomik faaliyetler olmuştur. Öte yandan hizmetlerin üretim süreçleri ürün üretim süreçlerine göre önemli oranda farklılık göstermektedir (Zeithmal vd., 1985:42; Brady vd., 2002:17). Günümüz rekabetçi ortamında işletmeler, müşterilerine iyi bir ürün veya hizmet sunarak rakip firmalar karşısında rekabet avantajı sağlamaya çalışmaktadır (Kim vd., 2009:369). Bu rekabet avantajı ise işletmeler açısından önemli düzeyde hizmet kalitesini arttırmakla söz konusu olmaktadır. Ancak, işletmelerde ürün üretim süreçleri daha çok üretim tekniklerine bağlı çeşitli standartlarda gerçekleşirken, hizmetlerin üretimi karmaşık bir şekilde ortaya çıkarak yüksek derecede müşteri varlığına ve müşteri talebine bağlı olarak şekillenen etkileşimlerden oluşmaktadır (Gowan vd., 2001:277). Bu nedenle hizmetlerin üretiminde müşteri memnuniyeti ve müşteri beklentilerinin ortaya konulması son derece önemlidir (Parasuraman vd., 1985:42). Diğer hizmet sektöründeki işletmelerde olduğu gibi yiyecek-içecek işletmelerinde de hizmet kalitesinin iyi bir şekilde sunulması önem arz eden unsurlardan birisidir (Markovic vd., 2010:181-182). Çünkü insanlar yiyecek-içecek işletmelerine hizmet almak için giderken tek amaçları yemek yemek ya da bir şeyler içmek değildir. Yemek ve içmenin dışında eğlenmek, hoş vakit geçirmek, özel günleri kutlamak, geçmiş günleri anmak, iş ile ilgili konuşmak, yeni lezzetler denemek, sosyalleşmek ve kültürel etkinliklere katılmak gibi amaçlarla insanlar yiyecek-içecek işletmelerine gitmektedir (Doğdubay ve Karan:2015:25). Yiyecek-içecek işletmelerinin; müşteri memnuniyeti, servis kalitesi, samimiyet,

sıcak ortam ve müşteri odaklı davranarak kâr elde etmesi sonucunda işletmenin faaliyetlerini devam ettirmesi esastır (Güler, 2007:101).

Tüm bu nedenlerden dolayı yiyecek-içecek işletmelerinde algılanan hizmetin kalitesinin ölçülerek bu kalite düzeyinin ortaya konulması önem arz etmektedir. Bu kapsamda yapılan bu araştırmada cevap aranacak sorular şunlardır.

- Gaziantep şehrinde faaliyet gösteren yiyecek-içecek işletmelerini ziyaret eden müşterilerin bu işletmelerden en yüksek düzeyde bekledikleri yiyecek-içecek hizmet unsurları hangileridir?
- Gaziantep şehrinde faaliyet gösteren yiyecek-içecek işletmelerinde algılanan hizmet kalitesi kaç boyut ve bu boyutlara bağlı kaç önermeden oluşmaktadır?
- Gaziantep şehrinde faaliyet gösteren yiyecek-içecek işletmelerinde algılanan hizmet kalitesi hangi düzeydedir?
- Müşterilerin hizmet kalitesini algılamalarında boyutlara göre herhangi bir farklılık var mıdır?

LİTERATÜR BİLGİSİ

Yiyecek-içecek işletmeleri genel olarak; belirli bir maddi bedel karşılığı yeme-içme hizmetinin sunulduğu ticari kurumlardır. Bu işletmelerde yeme-içme ihtiyacının karşılanmasını meslek olarak edinen kişilerce ürün ve hizmetlerin sunumu gerçekleştirilir. Yiyecek-içecek işletmeleri, konaklama birimlerine bağlı olarak yada özel işletmeler tarafından yürütülen, kişilerin evlerinden uzakta yeme-içme ihtiyaçlarını giderdikleri ve bununla birlikte eğlence amaçlı faaliyetlerde buldukları işletmelerdir (Doğruyol, 2014:30). Başka bir tanımda ise, müşterilere rahat bir şekilde yeme-içme olanağı sağlayan, gerek tek başına gerekse konaklamalı bir işletme bünyesinde hizmet veren kuruluşlardır. (Bucak,2012:4). Yiyecek-içecek işletmelerinin, işletmenin yapısı, teknik donanımı, konforu ve bakımı gibi maddesel değerleri olabileceği gibi sosyal değer, hizmet kalitesi gibi manevi değerleri sunmak gibi bazı özellikleri de bulunmaktadır. Bu işletmeler insanların yiyecek-içecek ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kurulmuş ve bu amaçla yiyecek-içecek hizmetlerini üretmeyi meslek edinmişlerdir (Çetiner, 2010:6; Bekâr ve Gümüştönmez, 2014:803; Doğdubay ve Karan, 2015:25). Bu kapsamda bu işletmeler yiyecek-içeceklerin üretimi, korunması ve sunumu gibi süreçleri kapsadığından, aynı anda birden farklı operasyonları bir araya getirerek belirli bir entegrasyon süresince yürütmek zorundadır. Yiyecek-içecek işletmeleri açısından operasyonlar yürütülürken özellikle hizmet kalitesi unsuruna önem verilmesi gerekmektedir (Doğdubay ve Karan: 2015:25).

Hizmet kalitesi kavramı bir çok hizmet işletmelerinde olduğu gibi yiyecek-içecek işletmeleri açısından da son derece önemlidir (Markovic vd., 2010:181). Bu işletmelerin faaliyetlerini sürdürebilmesi için yüksek müşteri sadakati ve memnuniyetini yakalama zorunluluğu olması ile yiyecek-içeceklerin müşteri memnuniyetinin hijyen ve bazı sağlık kuralları gözetilerek müşterilere sunulma zorunluluğu, bu kavramı yiyecek-içecek işletmeleri açısından oldukça önemli bir unsur haline getirmiştir (Kılıç ve Kurnaz, 2012:77-79).

Hizmet kalitesi konusunda ilgili yazında çeşitli sektörler üzerine çok fazla çalışmanın yapıldığı gözlemlenmesiyle birlikte (Zeithmal vd., 1985; Yumuşak, 2006; Okumuş ve Kargıça, 2006; Yılmaz ve diğer., 2007; Türk, 2009) bu konu turizm araştırmacıları tarafından da önemli düzeyde gözönüne alınan kavramlardan birisi olduğu görülmüştür (Nadiri ve Hussain, 2005; Yılmaz, 2007; Kekeç, 2008; Kılıç ve Eleren, 2010). Konuya özellikle turizm alan yazını açısından bakıldığında ise turizm sektöründe hizmet kalitesi üzerine yapılan çalışmaların önemli bir kısmının konaklama ve otel işletmelerinde hizmet kalitesi (Karatepe ve Avcı, 2002; Güney ve Pekyaman, 2007; Fowdar, 2007; Hsieh vd., 2008) ile seyahat acentalarında hizmet kalitesini ölçmek üzere odaklandığı (Aslan ve diğer., 2006; Ardıç ve Sadaklıoğlu, 2009), yiyecek-içecek işletmelerinde hizmet kalitesini ölçmek üzere yapılan çalışmaların ise nispeten daha sınırlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Stevens vd., 1995; Ha ve Jang, 2010; Chan vd., 2011). Öte yandan yiyecek-içecek işletmelerinde hizmet kalitesinin ölçümü üzerine yapılan araştırmaların önemli bir kısmının Avrupa ve Amerika odaklı çalışmalar olduğu (Stevens vd., 1995; Ha ve Jang, 2010), yerli yazın ve Türkiye'deki yiyecek-içecek işletmelerini inceleyen çalışma sayısının ise oldukça sınırlı olduğu tespit edilmiştir (Kılıç ve Kurnaz, 2012).

Yapılan bu araştırmanın Türkiye'de yapılacak araştırmaların sayısına katkı sunarak Türkiye'deki yiyecek-içecek işletmelerinde hizmet kalitesini kavramsallaştırmaya yardım edeceği düşünülmektedir. Öte yandan bu araştırmayla 2015 yılı itibarıyla Gastronomi alanında UNESCO yaratıcı şehirler ağına giren Gaziantep'teki yiyecek-içecek işletmelerinde hizmet kalitesi kavramı sistematize edilerek bu işletmelerde sunulan hizmet kalitesinin durumu hakkında daha detaylı bilgiler elde edileceği düşünülmektedir.

METODOLOJİ

Sosyal bilimler alanında araştırma verilerinin toplanmasında çeşitli tekniklerden yararlanılmaktadır. Bu teknikler anket, gözlem ve deney olabilmektedir (Altunışık vd., 2007). Bu araştırmada veri toplama yöntemi olarak anket tekniğinden yararlanılmıştır. Araştırmada kullanılan anket formu üç bölümden oluşmaktadır. Anket formunun ilk bölümünde yiyecek-içecek işletmelerini zi-

yaret eden müşterilerin demografik özelliklerini tespit etmeye yönelik 7 soru bulunmaktadır. Anket formunun ikinci bölümünde yiyecek-içecek işletmelerini ziyaret etmiş olan müşterilerin yiyecek-içecek işletme seçiminde en fazla dikkat ettiği unsurların neler olduğunun tespit edilmesine yönelik çoktan seçmeli bir soru yer almaktadır. Anket formunun üçüncü ve son bölümünde ise yiyecek-içecek işletmelerini ziyaret eden müşterilerin yiyecek-içecek işletmelerinde hizmet kalitesinin ortaya konulmasına yönelik yirmidokuz önermeden oluşan ve Stevens vd., (1995) tarafından geliştirilen hizmet kalitesi ölçeği yer almaktadır. Müşterilerin yiyecek-içecek işletmelerinde hizmet kalitesinin tespit edilmesine yönelik kullanılan ölçekte beşli likert tarzı sorular sorulmuş ve bu soruların cevaplandırılmasında “1 Kesinlikle Katılmıyorum ile 5 Kesinlikle Katılıyorum” arasında değişen bir cevaplama seçeneği tanınmıştır.

Yapılan bu araştırmanın evrenini Gaziantep şehrindeki yiyecek-içecek işletmelerini ziyaret eden bireyler oluşturmaktadır. Araştırmanın evren büyüklüğünün tespit edilmesi amacıyla yazarlar tarafından çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Bu kapsamda ilk olarak Gaziantep İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü ile iletişime geçilerek 2016 ve 2017 yıllarında yiyecek-içecek işletmelerinden yemek yiyen toplam kişi sayısı öğrenilmeye çalışılmış ancak söz konusu kurdan bu kapsamda bir bilgi elde edilememiştir. Daha sonra yazarlar tarafından Gaziantep Büyükşehir Belediyesi ve Türkiye İstatistik Kurumu’ndan, evren büyüklüğünün tespit edilebilmesi amacıyla çeşitli girişimlerde bulunulmuş ve her iki girişimin sonucunda da net bir bilgiye sahip olunamamıştır. Bunun üzerine Gaziantep nüfusunda 18 yaş üzeri kişiler göz önüne alınarak yiyecek-içecek işletmelerini ayda en az bir defa ziyaret ettiği varsayılarak evren büyüklüğü tespit edilmiştir. Buna göre TÜİK nüfus araştırması verilerine göre 2017 yılında Gaziantep nüfusu yaklaşık olarak 1,16 milyon kişiden oluşmaktadır (TÜİK Nüfus Verileri, 2017).

Anket formu hedef kitlelere dağıtılmadan önce hedef kitleyle aynı özelliklere sahip 82 kişi üzerinde bir pilot çalışma yapılmıştır. Pilot çalışma esnasında hedef kitlenin soruları anlayıp anlamadığı, sorularda herhangi bir yanlış anlaşılma olup olmadığı ve hedef kitlenin geliştirilen soruları cevaplama istekliliği ölçülmüştür. Bu süreçte gelen bazı öneriler dikkate alınarak anket formunda bazı düzenlemeler yapılmış ve anket formu 2016 yılının Mayıs ve Haziran ayları ile 2017 yılının Nisan ve Mayıs aylarında hedef kitlelere uygulanmıştır. Anket formu uygulanmadan önce hedef kitleye son bir ay içerisinde Gaziantep’teki yiyecek-içecek işletmelerine gidilip gidilmediği sorulmuş ve olumlu cevap veren katılımcıların anket formunu doldurması sağlanmıştır.

Söz konusu araştırma 772 kişi üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmada veri elde etmede kullanılan örneklem yöntemi ise tesadüfi olmayan örneklem yön-

temlerinden kolayda örneklem yöntemidir. Bu yöntemde hedef sayıya ulaşmaya kadar kişi ve gruplar üzerinde anket uygulaması gerçekleştirilmektedir (Altunışık ve diğer., 2007). Araştırma kapsamında elde edilen veriler SPSS 21.0for Windows İstatistik paket programı ile AMOS 19.0 İstatistik paket programları kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırma analizleri gerçekleştirilmeden önce araştırmada kullanılan ölçümün güvenilirliğine ilişkin Cronbach's Alpha katsayısına bakılmış katsayısının 0.960 olduğu tespit edilerek araştırma ölçümünün güvenilir olduğu ortaya konulmuştur.

BULGULAR

Bu bölüm dört alt başlıktan oluşmaktadır. Buna göre bu bölümün birinci alt başlığını katılımcıların demografik özelliklerine yönelik bulgular oluştururken, ikinci alt başlığını katılımcıların yiyecek-içecek işletme seçiminde en fazla dikkat ettikleri unsurlara yönelik bulgular oluşturmaktadır. Bu bölümün üçüncü alt başlığını yiyecek-içecek işletmelerinde hizmet kalitesini oluşturan boyutlara yönelik bulgular oluştururken son alt başlığını ise yiyecek-içecek işletmelerinde algılanan hizmet kalite düzeyine yönelik bulgular yer almaktadır.

KATILIMCILARIN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİNE YÖNELİK BULGULAR

Katılımcıların demografik özelliklerine yönelik bulgular tablo 1'de verilmiştir. İlgili tabloya göre katılımcıların %61,4'ünü erkekler, %38,6'sını kadınlar oluşturmaktadır. Katılımcıların %62,4'ünü 18-27 yaş aralığındaki müşteriler %24,6'sını 28-37 yaş aralığındaki müşteriler oluşturmaktadır. Katılımcıların %8,9'unu ise 38-47 yaş aralığındaki müşteriler oluşturmaktadır. Katılımcıların %50'sini lisans eğitime sahip müşteriler oluştururken, %20,6'sını ise önlisans eğitim düzeyindeki müşteriler oluşturmaktadır. Yüksek Lisans ve Doktora eğitime sahip müşterilerin oranı ise %17'dir. Katılımcıların %63,5'ini bekârlar %36,5'ini ise evli müşteriler oluşturmaktadır. Katılımcıların aylık gelir düzeylerine baktığında %35,9'unun 500-1300 TL arasında bir gelire sahip oldukları tespit edilirken bunu %18 ile 1301-2000 TL arasındaki gelire sahip katılımcıların takip ettiği görülmektedir. Öte yandan katılımcıların %16,3'ünün ise 4001 TL ve üzerinde bir gelire sahip olduğu ortaya konulmuştur. Katılımcıların %39,9'unun öğrenci, %28,6'sının kamu çalışanı, %16,3'ünün ise özel sektör çalışanı olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların yiyecek-içecek işletmelerine gitme sıklığı incelendiğinde %54,2'sinin ayda 5 defa ve üzerinde yiyecek-içecek işletmelerini ziyaret ettiği tespit edilirken bunu %13,1 ile ayda 3 defa, %11,5'i ile de ayda 4 defa ziyaret sıklığının takip ettiği görülmektedir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine Yönelik Bulgular

Değişkenler	n	Yüzde (%)
Cinsiyet		
Kadın	298	38,6
Erkek	474	61,4
Toplam	772	100
Yaş		
18-27 Yaş	481	62,4
28-37 Yaş	190	24,6
38-47 Yaş	69	8,9
48 ve Üzeri Yaş	32	4,1
Toplam	772	100
Eğitim Durumu		
İlköğretim	17	2,2
Lise	79	10,2
Önlisans	159	20,6
Lisans	386	50,0
Yüksek Lisans ve Doktora	131	17,0
Toplam	772	100
Medeni Durum		
Evli	282	36,5
Bekâr	490	63,5
Toplam	772	100
Aylık Gelir Düzeyi		
500-1300 TL Arası	277	35,9
1301-2000 TL Arası	139	18,0
2001- 3000 TL Arası	118	15,3
3001-4000 TL Arası	112	14,5
4001 TL ve Üzeri	126	16,3
Toplam	772	100
Meslek		
Öğrenci	308	39,9
Kamu çalışanı	221	28,6
Kamuda yönetici	22	2,8
Özel sektör çalışanı	125	16,3
Özel sektörde sahip/yönetici	29	3,8
Esnaf	31	4,0
İş adamı	8	1,0
Emekli	6	0,8
Diğer	22	2,8
Toplam	772	100
Yiyecek İçecek İşletmelerine gitme sıklığı		
Ayda 1 Defa	83	10,8
Ayda 2 Defa	80	10,4
Ayda 3 Defa	101	13,1
Ayda 4 Defa	89	11,5
Ayda 5 Defa	419	54,2
Toplam	772	100

KATILIMCILARIN YİYECEK-İÇECEK İŞLETME SEÇİMİNDE EN FAZLA DİKKAT ETTİKLERİ UNSURLARA YÖNELİK BULGULAR

Bu bölümde katılımcıların yiyecek-içecek işletme seçiminde en fazla dikkat ettikleri unsurlara yönelik bulgular yer almaktadır. Bu kapsamda elde edilen bulgular Tablo 2'de gösterilmiştir.

Söz konusu tabloya göre katılımcıların %84,8'i yiyecek-içecek işletmeleri seçiminde yiyecek-içeceğin kalitesine, % 65,8'i işletme çalışanlarının tutum ve davranışlarına, %62,3'ü ise yiyecek-içeceklerin fiyatına dikkat ettikleri sonucu tespit edilmiştir. Bununla birlikte katılımcıların %57,1'i işletme ortamına, %44'ü yiyecek-içeceklerin servis hızına, %38,1'inin ise yiyecek-içecek çeşitliliğine dikkat ettikleri sonucu tespit edilmiştir.

Tablo 2: Katılımcıların Yiyecek-İçecek İşletme Seçiminde En Fazla Dikkat Ettikleri Unsurlara Yönelik Bulgular

Değişkenler	Evet	Yüzde (%)
Yiyecek-İçeceğin Kalitesi	655	84,8
İşletme çalışanlarının Tutum ve Davranışı	508	65,8
Yiyecek-İçeceklerin Fiyatı	481	62,3
İşletmenin Ortamı	441	57,1
Yiyecek-İçeceklerin Servis Hızı	340	44,0
Yiyecek-İçecek Çeşitliliği	294	38,1
İşletmenin Konumu	248	32,1
Yiyecek-İçecek İşletmesinin Tanınırılığı	168	21,8
Diğer	43	5,6

YİYECEK-İÇECEK İŞLETMELERİNDE HİZMET KALİTESİNİ OLUŞTURAN BOYUTLARA YÖNELİK BULGULAR

Bu bölümde, Gaziantep şehrinde faaliyet gösteren yiyecek-içecek işletmelerinde hizmet kalitesini oluşturan boyutların neler olduğunun ortaya konulması amacıyla yapılan keşfedici faktör analizi yer almaktadır. Araştırmada faktör analizinin yapılabilmesi için gerekli olan; KMO (Kaiser-Meyer-Olkin) örneklem yeterlilik katsayısı 0,974 ve evren korelasyon matrisinin birim matris olmadığını gösteren Barlett küresellik testinin p değeri ise 0,000 olarak tespit edilmiştir (Tablo 3). Faktör analizinin geçerliliğini daha baştan gösteren KMO (Kaiser-Meyer-Olkin) testi, örneklem yeterliliğini ölçmeye yarayan bir test olup örneklem büyüklüğünün yeterliliği ile ilgilenmektedir. Bu testin sonucunun 0,60 değerinin üstünde olması arzulanmakla birlikte (Nakip, 2006:428- 429) araştırmada ortaya çıkan (0,974) sonucu bu oranın oldukça üstündedir. Ana kütle içindeki değişkenler arasında bir ilişkinin var olup olmadığı ise Bartlett Küresellik Testi ile sınanmaktadır. Bu test değerinin yapılan analiz sonucunda 0,000 düzeyinde anlamlı çıkması, ilişkinin varlığını, dolayısıyla verinin faktör

analizi yapmak için uygun olduğunu göstermektedir (Nakip, 2006:428-429). Faktör analizinde oluşturulan matrislerin her bir elemanı her bir önermeyle her bir faktör arasındaki korelasyonu gösteren faktör ağırlıklarıdır. Rotasyona tabi tutulmamış matrisin yorumlanması oldukça güç olduğundan faktör analizinde matrisin rotasyona tabi tutulması gerekmektedir. Faktör analizi yapılarak ortaya çıkan faktörler "Varimax" rotasyonuna tabi tutulmuş ve faktör altında yer alan önermelerin yük değerlerinin 0,4'ten büyük olma kriteri belirlenmiştir. Yapılan faktör analizinde, mutlak değeri 0,4'ten küçük olan hiçbir önerme olmadığı tespit edilmiş ve dolayısıyla anket formunda bulunan hiçbir önerme ölçekten çıkarılmamıştır. Öte yandan yapılan analiz sonucunda araştırmada geliştirilen ölçeğin toplam varyansın %59,57'sini açıkladığı tespit edilmiş olup; bu oran sosyal bilimler alanında kabul edilebilir düzeydedir (Altunışık ve diğer., 2007). Bu kapsamda toplam varyansı açıklayan 3 hizmet kalitesi boyutu ve bu boyutlara bağlı 29 hizmet kalitesi önermesi tespit edilmiştir. Hizmet kalitesi ölçeğinin 1. boyutunu DINESERV ölçeğinde ayrı ayrı yer alan "Güvence ve Empati" boyutlarının ikisini bir araya getirerek "Güvence ve Empati" boyutu oluşturmakta ve bu boyut 11 önermeden oluşmaktadır. Hizmet kalitesi ölçeğinin 2. boyutu DINESERV ölçeğinin "Fiziksel Özellikler boyutunu birebir karşılamakta ve bu boyut "Fiziksel Özellikler" adıyla adlandırılmakta olup 10 önermeden oluşmaktadır. Hizmet kalitesinin üçüncü boyutu ise DINESERV ölçeğinin "Güvenilirlik ve Heveslilik" boyutlarını bir araya getirmiş ve bu boyut "Güvenilirlik ve Heveslilik" şeklinde adlandırılmıştır. "Güvenilirlik ve Heveslilik" boyutu ise 8 önermeye sahiptir.

Tablo 3: Yiyecek-İçecek İşletmelerinde Hizmet Kalitesini Oluşturan Boyutlar

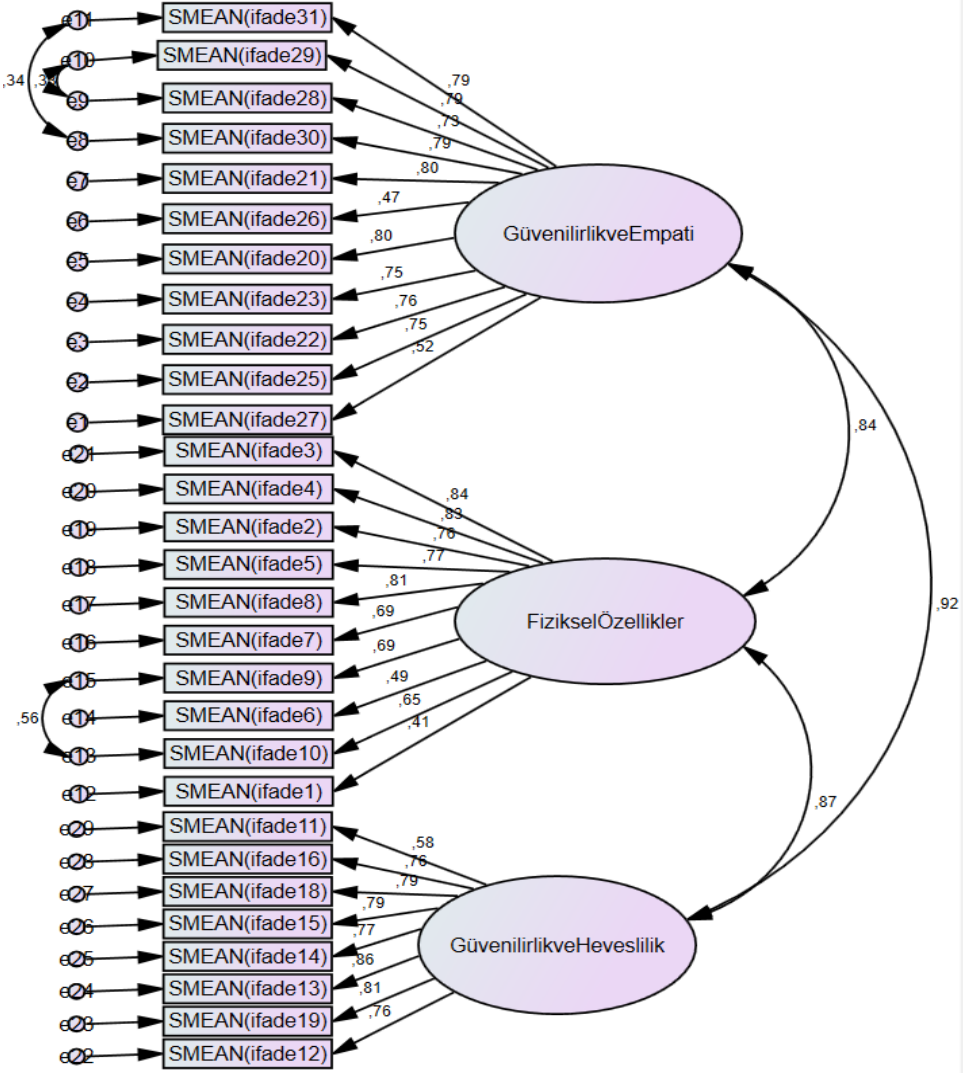
İfade No	Güvence ve Empati	Faktör Yükleri		
		1	2	3
S.29	Yiyecek-İçecek işletmesi çalışanları müşterilere gönülden hizmet etme eğilimindeydi	,740		
S.27	Yiyecek-İçecek işletmesi müşterilerinin ihtiyaçlarını anlayabilmekteydi	,710		
S.26	O yiyecek-İçecek işletmesinde bulunmak beni özel hissettirdi	,709		
S.28	Yiyecek-İçecek işletmesi çalışanları bir şeyler ters gittiğinde onu hemen telafi etme eğilimindeydi	,708		
S.20	Yiyecek-İçecek işletmesi çalışanları müşterileri rahatlatma yeteneğine sahiptiler	,667		
S.19	Yiyecek-İçecek işletmesinde çalışanlar sorulan sorulara tatmin edici bir şekilde yanıt verdi	,597		
S.22	Yiyecek-İçecek işletmesi çalışanları servis esnasında müşterilerin kişisel güvenliğini sağlamaktaydı	,593		
S.21	İşletme çalışanları menüdeki yiyecekler, onların içerikleri ve hazırlanma metodları hakkında yeterli bilgiye sahipti	,568		
S.23	Yiyecek-İçecek işletmesi çalışanları deneyimliydi	,549		
S.25	Yiyecek-İçecek işletmesi çalışanları müşterilerin kişisel istek ve ihtiyaçlarını karşılamada müşteri odaklı davranmaktaydı	,514		
S.24	Yiyecek-İçecek işletmesi çalışanları işlerini daha iyi yapmaları için işletme tarafından desteklenmiş görünüyordu	,486		
Fiziksel Özellikler				
S.3	Yiyecek-İçecek işletmesi temiz ve hijyenikti		,744	
S.4	Yiyecek-İçecek işletmesinde çalışanların kıyafeti temiz ve düzenliydi		,726	
S.2	Yiyecek-İçecek işletmesinin yemek salonu güzeldi		,719	
S.5	Yiyecek-İçecek işletmesinin dekoru işletme imajına uygundu		,669	
S.8	Yiyecek-İçecek işletmesinde serviste kullanılan malzemeler temizdi		,633	
S.7	Yiyecek-İçecek işletmesinin menüsü işletmenin imajını yansıtacak şekilde düzenlenmişti		,611	
S.9	Yiyecek-İçecek işletmesindeki masa ve sandalyeler müşterilerin rahat hareket edebilecekleri şekilde düzenlenmişti		,545	
S.6	Yiyecek-İçecek işletmesinin menüsü okunaklıydı		,541	
S.10	Yiyecek-İçecek işletmesinde bulunan sandalyeler rahattı		,493	
S.1	Yiyecek-İçecek işletmesi yeterli otopark alanına sahipti		,482	
Güvenilirlik ve Heveslilik				
S.11	Yiyecek-İçecek işletmesinde söz verilen süre içerisinde yemeklerin servisi yapıldı			,621

Tablo 3: (Devamı)

İfade No	Güvence ve Empati	Faktör Yükleri		
		1	2	3
S.16	Yiyecek-içecek işletmesi yoğun olduğu zamanlarda hızlı servisin sağlanabilmesi için çalışanlar birbirlerine yardım ettiler			,608
S.17	Yiyecek-içecek işletmesinin servisi hızlıydı			,606
S.15	Yiyecek-içecek işletmesinde sipariş ettiğim yiyecekler siparişe uygun bir şekilde servis edildi			,602
S.14	Yiyecek-içecek işletmesinde müşteri hesapları doğru bir şekilde hesaplandı			,600
S.13	Yiyecek-içecek işletmesinde sunulan hizmetler güven vericiydi			,562
S.18	İşletme çalışanları müşterilerin özel isteklerinin karşılanabilmesi için gerekli gayreti sarf etti			,549
S.12	Yiyecek-içecek işletmesinde bir şeyler yanlış gittiğinde gerekli müdahaleler zamanında yapıldı			,499
Özdeğerler		14,932	1,378	1,002
Açıklanan Varyans Değeri (Faktöre Göre)		51,491	4,752	3,457
Toplam Açıklanan Varyans (%)		59,700		
Kaiser-Mayer-Olkin Örnekleme Ölçüm Yeterliliği Testi		,974		
Barlett Küresellik Testi		,000		

Keşfedici faktör analizi sonucunda ortaya konulan boyut ve boyutlara bağlı önermelerin yapısal geçerliliğini ortaya koymak ve faktör analizi ile tespit edilen faktörler ile bu faktörlere bağlı önermelerin birbirlerine ne derecede güçlü bağlandığını tespit edebilmek için verilere Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) uygulanmıştır. DFA aşamasında düşük kovaryansa sahip önermeler birbirleri ile birleştirilerek kovaryans güçlülüğü sağlanmaya çalışılmıştır (Şekil 1). Ölçeğe uygulanan DFA sonucunda CMIN/DF değeri 2,952, GFI değeri ,904, CFI değeri ,953, TLI değeri ,948, NFI değeri ,930, CFI değeri ,953 ve RMSEA değeri ise ,050 olarak tespit edilmiştir. İlgili analiz sonucunda elde edilen değerler incelendiğinde söz konusu ölçeğin iyi uyum değerlerine sahip olduğu ve hizmet kalitesini ölçmek üzere geliştirilen 3 boyutlu ve 29 önermeli ölçeğin yüksek derecede güvenilir ve geçerli bir ölçek olduğu sonucu tespit edilmiştir (Meydan ve Şeşen, 2015:32-36).

Şekil 1: Yiyecek-İçecek İşletmelerinde Hizmet Kalitesini Ölçmek Üzere Geliştirilen Ölçeğin Geçerliliğine İlişkin Doğrulamalı Faktör Analizi Sonuçları

YİYECEK-İÇECEK İŞLETMELERİNDE ALGILANAN HİZMET KALİTE DÜZEYİNE YÖNELİK BULGULAR

Bu bölümde yiyecek-içecek işletmelerinde algılanan hizmet kalitesine yönelik bulgular yer almaktadır. Araştırmanın analiz bulgularına geçilmeden önce hizmet kalitesi ve boyutlarının aritmetik ortalamalarının isabet ettiği seçeneklerin aralık değerlerine göre dağılımı hakkında bilgi verilmesi yerinde olacaktır. Buna göre, yiyecek-içecek işletmelerinde algılanan hizmet kalite düzeyinin

tespit edilmesinde cevapların aritmetik ortalamaları 1'e yaklaştıkça algılanan hizmet kalitesinin düşük, 5'e yaklaştıkça algılanan hizmet kalitesinin yüksek yönde şekillendiği ifade edilecektir. Araştırma analizlerinden elde edilen aritmetik ortalamaların değişim aralığı ise şu şekilde hesaplanmıştır:

$$\text{Değişim Aralığı} = 5 - 1 = 4$$

$$\text{Değişim Aralığı} = 4/5 = 0,80$$

Söz konusu hesaplama sonucunda algılanan hizmet kalitesinin ortaya konulmasında belirleyici aralıklar ve ölçüm sonuç derecelerinin yorumlanma bilgileri Tablo 4'te verilmiştir. Bu kapsamda gerek tüm ölçek gerekse ölçeği oluşturan boyut ve önermeler elde edilen aritmetik ortalama aralık değerine göre tabloda yer alan sonuç kısmından yararlanılarak yorumlamalar gerçekleştirilmiştir.

Tablo 4: Aritmetik Ortalamaların İsabet Ettiği Seçeneklerin Aralık Değerlerine Göre Dağılımı

Ağırlık	Seçenekler	Aritmetik Ortalamaların Aralık Değerleri	Sonuç
5	Kesinlikle Katılıyorum	4,20 – 5,00	Çok Yüksek Düzeyde
4	Katılıyorum	3,40 – 4,19	Yüksek Düzeyde
3	Kararsızım	2,60 – 3,39	Orta Düzeyde
2	Katılmıyorum	1,80 – 2,59	Düşük Düzeyde
1	Kesinlikle Katılmıyorum	1,00 – 1,79	Oldukça Düşük Düzeyde

Gaziantep şehrindeki yiyecek-içecek işletmelerinde algılanan hizmet kalitesine yönelik bulgular Tablo 5'de verilmiştir. İlgili tabloya göre yiyecek içecek işletmelerinde algılanan hizmet kalitesinin genel olarak yüksek seviyede ($\bar{x}$: 3,49) olduğu tespit edilmiştir.

Algılanan hizmet kalitesinin genel olarak incelenmesinden sonra bu kapsamda önemli olan diğer bir unsur ise katılımcıların algıladığı hizmet kalitesinin boyutlara göre incelenmesi oluşturmaktadır. Bu kapsamda katılımcılar Gaziantep şehrindeki yiyecek-içecek işletmelerinde en fazla "Güvenilirlik ve Heveslilik" boyutunu ($\bar{x}$:3,58) algılamakta. Bunu sırasıyla "Güvence ve Empati" boyutu ($\bar{x}$:3,47) ile "Fiziksel Özellikler" ($\bar{x}$:3,44) boyutunun takip ettiği görülmektedir.

Gaziantep şehrindeki yiyecek-içecek işletmelerinde algılanan hizmet kalitesinin boyutları oluşturan önermelere göre incelenmesi ve her bir boyutta en yüksek ve en düşük düzeyde algılanan önermelerin hangilerinin olduğunun ortaya konulması önemli bir konuyu oluşturmaktadır. Bu kapsamda incelenecek ilk boyut "Güvence ve Empati" boyutu olup bu boyut altında katılımcılar tarafından en yüksek düzeyde algılanan önermeler ise şunlardır;

- Yiyecek-içecek işletmesinde çalışanlar sorulan sorulara tatmin edici bir şekilde yanıt verdi ($\bar{x}$:3,54; ss:1,12),
  - Yiyecek-içecek işletmesi çalışanları müşterilerin kişisel istek ve ihtiyaçlarını karşılama müşteri odaklı davranmaktaydı ($\bar{x}$:3,52; ss:1,83),
  - Yiyecek-içecek işletmesi çalışanları müşterilere gönülden hizmet etme eğilimindeydi ($\bar{x}$:3,50; ss:1,17),
  - Yiyecek-içecek işletmesi çalışanları deneyimliydi (3,49; ss: 1,06),
  - Yiyecek-içecek işletmesi çalışanları bir şeyler ters gittiğinde onu hemen telafi etme eğilimindeydi ($\bar{x}$:3,48; ss:1,15),
- Öte yandan “Güvenilirlik ve Empati” boyutu içerisinde yer alan ve müşteriler tarafından en düşük düzeyde algılanan hizmet kalitesi önermeleri ise şunlardır;
- O yiyecek-içecek işletmesinde bulunmak beni özel hissettirdi ($\bar{x}$:3,27; ss:1,23),
  - Yiyecek-içecek işletmesi çalışanları müşterileri rahatlatma yeteneğine sahiptiler ($\bar{x}$:3,38; ss:1,16),
  - İşletme çalışanları menüdeki yiyecekler, onların içerikleri ve hazırlanma metodları hakkında yeterli bilgiye sahipti ($\bar{x}$:3,42; ss:1,15) önermeleridir.

Gaziantep şehrindeki yiyecek-içecek işletmelerinde algılanan hizmet kalitesinin ikinci boyutunu “Fiziksel Özellikler” boyutu oluşturmakta olup bu boyutta katılımcılar tarafından en yüksek düzeyde algılanan önermeler ise şunlardır;

- Yiyecek-içecek işletmesinin menüsü okunaklıydı ($\bar{x}$:3,71; ss:1,59),
- Yiyecek-içecek işletmesinde serviste kullanılan malzemeler temizdi ($\bar{x}$:3,68; ss:1,10),
- Yiyecek-içecek işletmesinin dekoru işletme imajına uygundu ($\bar{x}$:3,62; ss:1,15),
- Yiyecek-içecek işletmesi temiz ve hijyenikti ($\bar{x}$:3,59; ss:1,08),

Yiyecek-içecek işletmelerinde “Fiziksel Özellikler” boyutu altında yer alan ve bu kapsamda katılımcıların en düşük düzeyde algıladığı hizmet kalitesi önermeleri ise şunlardır;

- Yiyecek-içecek işletmesi yeterli otopark alanına sahipti ($\bar{x}$:2,70; ss:1,35),
- Yiyecek-içecek işletmesinde bulunan sandalyeler rahattı ($\bar{x}$:3,43; ss:1,16),

- Yiyecek-içecek işletmesindeki masa ve sandalyeler müşterilerin rahat hareket edebilecekleri şekilde düzenlenmişti ($\bar{x}$:3,45; ss:1,21) önermeleridir.

Yiyecek-içecek işletmelerinde algılanan hizmet kalitesinin üçüncü boyutunu "Güvenilirlik ve Heveslilik" boyutu oluşturmakta olup bu boyutta müşteriler tarafından en yüksek düzeyde algılanan önermeler ise şunlardır;

- Yiyecek-içecek işletmesinde müşteri hesapları doğru bir şekilde hesaplandı ($\bar{x}$:3,81; ss:1,18),
- Yiyecek-içecek işletmesinde sipariş ettiğim yiyecekler siparişe uygun bir şekilde servis edildi ($\bar{x}$:3,76; ss:1,18),
- Yiyecek-içecek işletmesinde söz verilen süre içerisinde yemeklerin servisi yapıldı ($\bar{x}$:3,57; ss:1,60),
- Yiyecek-içecek işletmesinde sunulan hizmetler güven vericiydi ($\bar{x}$:3,56; ss:1,09)
- İşletme çalışanları müşterilerin özel isteklerinin karşılanabilmesi için gerekli gayreti sarf etti ($\bar{x}$:3,55; ss:1,15) önermeleridir.

Yiyecek-içecek işletmelerinde algılanan hizmet kalitesinin üçüncü boyutunu oluşturan "Güvenilirlik ve Heveslilik" boyutunda katılımcılar tarafından en düşük düzeyde algılanan önermeler ise şunlardır;

- Yiyecek-içecek işletmesinin servisi hızlıydı ($\bar{x}$:3,47; ss:1,13),
- Yiyecek-içecek işletmesinde bir şeyler yanlış gittiğinde gerekli müdahaleler zamanında yapıldı ($\bar{x}$:3,49; ss:1,14),
- Yiyecek-içecek işletmesi yoğun olduğu zamanlarda hızlı servisin sağlanabilmesi için çalışanlar birbirlerine yardım ettiler ($\bar{x}$:3,52; ss:1,17) önermeleridir.

Tablo 5: Katılımcıların Yiyecek-İçecek İşletmelerinden Algıladığı Hizmet Kalitesine Yönelik Bulgular

	Yiyecek İçecek İşletmesini Ziyaret Eden Müşterilerin Algıladığı Hizmet Kalitesine Yönelik İfadeler	Aritmetik Ortalama ($\bar{X}$)	Standart sapma s.s	Seçenek	Hizmet Kalitesi Durumu
Güvence ve Empati	Yiyecek-içecek işletmesi çalışanları müşterilere gönülden hizmet etme eğilimindediydi	3,50	1,17	Katılıyorum	Yüksek Düzeyde
	Yiyecek-içecek işletmesi müşterilerinin ihtiyaçlarını anlayabilmekteydi	3,45	1,13	Katılıyorum	Yüksek Düzeyde
	O yiyecek-içecek işletmesinde bulunmak beni özel hissettirdi	3,27	1,23	Kararsızım	Orta Düzeyde
	Yiyecek-içecek işletmesi çalışanları bir şeyler ters gittiğinde onu hemen telafi etme eğilimindediydi	3,48	1,15	Katılıyorum	Yüksek Düzeyde
	Yiyecek-içecek işletmesi çalışanları müşterileri rahatlatma yeteneğine sahiptiler	3,38	1,16	Kararsızım	Orta Düzeyde
	Yiyecek-içecek işletmesinde çalışanlar sorulan sorulara tatmin edici bir şekilde yanıt verdi	3,54	1,12	Katılıyorum	Yüksek Düzeyde
	Yiyecek-içecek işletmesi çalışanları servis esnasında müşterilerin kişisel güvenliğini sağlamaktaydı	3,46	1,08	Katılıyorum	Yüksek Düzeyde
	İşletme çalışanları menüdeki yiyecekler, onların içerikleri ve hazırlanma metodları hakkında yeterli bilgiye sahipti	3,42	1,15	Katılıyorum	Yüksek Düzeyde
	Yiyecek-içecek işletmesi çalışanları deneyimliydi	3,49	1,06	Katılıyorum	Yüksek Düzeyde
	Yiyecek-içecek işletmesi çalışanları müşterilerin kişisel istek ve ihtiyaçlarını karşılamada müşteri odaklı davranmaktaydı	3,52	1,83	Katılıyorum	Yüksek Düzeyde
	Yiyecek-içecek işletmesi çalışanları işlerini daha iyi yapmaları için işletme tarafından desteklenmiş görünüyordu	3,43	1,80	Katılıyorum	Yüksek Düzeyde
	Genel Ortalama	3,44	0,98	Katılıyorum	Yüksek Düzeyde
	Fiziksel Özellikler	Yiyecek-içecek işletmesi temiz ve hijyenikti	3,59	1,08	Katılıyorum
Yiyecek-içecek işletmesinde çalışanların kıyafeti temiz ve düzenliydi		3,56	1,10	Katılıyorum	Yüksek Düzeyde
Yiyecek-içecek işletmesinin yemek salonu güzeldi		3,52	1,12	Katılıyorum	Yüksek Düzeyde
Yiyecek-içecek işletmesinin dekoru işletme imajına uygundu		3,62	1,15	Katılıyorum	Yüksek Düzeyde
Yiyecek-içecek işletmesinde serviste kullanılan malzemeler temizdi		3,68	1,10	Katılıyorum	Yüksek Düzeyde
Yiyecek-içecek işletmesinin menüsü işletmenin imajını yansıtacak şekilde düzenlenmişti		3,49	1,15	Katılıyorum	Yüksek Düzeyde
Yiyecek-içecek işletmesindeki masa ve sandalyeler müşterilerin rahat hareket edebilecekleri şekilde düzenlenmişti		3,45	1,21	Katılıyorum	Yüksek Düzeyde
Yiyecek-içecek işletmesinin menüsü okunaklıydı		3,71	1,59	Katılıyorum	Yüksek Düzeyde
Yiyecek-içecek işletmesinde bulunan sandalyeler rahattı		3,43	1,16	Katılıyorum	Yüksek Düzeyde
Yiyecek-içecek işletmesi yeterli otopark alanına sahipti		2,70	1,35	Kararsızım	Orta Düzeyde
Genel Ortalama		3,47	0,88	Katılıyorum	Yüksek Düzeyde

Tablo 5: (Devamı)

Yiyecek İçecek İşletmesini Ziyaret Eden Müşterilerin Algıladığı Hizmet Kalitesine Yönelik İfadeler	Aritmetik Ortalama — ($\bar{x}$)	Standart sapma s.s	Seçenek	Hizmet Kalitesi Durumu
Yiyecek-içecek işletmesinde söz verilen süre içerisinde yemeklerin servisi yapıldı	3,57	1,60	Katılıyorum	Yüksek Düzeyde
Yiyecek-içecek işletmesi yoğun olduğu zamanlarda hızlı servisin sağlanabilmesi için çalışanlar birbirlerine yardım ettiler	3,52	1,17	Katılıyorum	Yüksek Düzeyde
Yiyecek-içecek işletmesinin servisi hızlıydı	3,47	1,13	Katılıyorum	Yüksek Düzeyde
Yiyecek-içecek işletmesinde sipariş ettiğim yiyecekler siparişe uygun bir şekilde servis edildi	3,76	1,18	Katılıyorum	Yüksek Düzeyde
Yiyecek-içecek işletmesinde müşteri hesapları doğru bir şekilde hesaplandı	3,81	1,18	Katılıyorum	Yüksek Düzeyde
Yiyecek-içecek işletmesinde sunulan hizmetler güven vericiydi	3,56	1,09	Katılıyorum	Yüksek Düzeyde
İşletme çalışanları müşterilerin özel isteklerinin karşılanabilmesi için gerekli gayreti sarf etti	3,55	1,15	Katılıyorum	Yüksek Düzeyde
Yiyecek-içecek işletmesinde bir şeyler yanlış gittiğinde gerekli müdahaleler zamanında yapıldı	3,49	1,14	Katılıyorum	Yüksek Düzeyde
Genel Ortalama	3,58	0,97	Katılıyorum	Yüksek Düzeyde
Hizmet Kalitesi Genel Ortalaması	3,49	0,88	Katılıyorum	Yüksek Düzeyde

SONUÇ VE TARTIŞMA

Yapılan bu çalışmada Gaziantep şehrindeki yiyecek-içecek işletmelerinde algılanan hizmet kalitesini oluşturan boyutlar ortaya konularak katılımcıların yiyecek içecek işletmelerindeki hizmet kalitesini algılama düzeyleri tespit edilmiştir. Söz konusu amacın elde edilebilmesi için Gaziantep şehrindeki yiyecek-içecek işletmelerini son bir ay içerisinde ziyaret eden 772 kişi üzerinde anket uygulaması gerçekleştirilmiş ve sonuçlar yorumlanmıştır.

Yapılan bu çalışmanın sonucunda Gaziantep bölgesindeki yiyecek-içecek işletmelerinde algılanan hizmet kalitesinin üç boyut ve bu boyutlara bağlı 29 önermeden oluştuğu tespit edilmiştir. Turizm endüstrisinde hizmet kalitesi üzerine ilgili yazında yapılan araştırmalar neticesinde hizmet kalitesinin bazı araştırmalarda iki boyutta (Grönroos, 2001; İkinci ve diğer., 2003; Nadiri ve Hussain, 2005) bazı araştırmalarda üç boyutta (Mei vd., 1999; Tamagni, 2003; Wilkins vd., 2007) bazı araştırmalarda dört (Kandampully ve Suharhanto, 2000; Yılmaz, 2009), beş (Avcıkurt ve Aymankuy, 2006; Akbaba, 2006; Yılmaz, 2007) ve yedi boyuttan (Akan, 1995; Güney ve Pekyaman, 2007; Akbaba ve Taşgıt, 2008) oluştuğu tespit edilmiştir.

Yapılan bu çalışmada yiyecek-içecek işletmelerinde hizmet kalitesinin “Güvence ve Empati, Fiziksel Özellikler ile Güvenilirlik ve Heveslilik” boyutlarından oluştuğu tespit edilmiştir. Buna göre çalışmanın ilk boyutunu “Güvence

ve Empati” oluşturmuş olup bu boyut ilgili yazında geliştirilen “SERVQUAL” ölçeğinin hem güvence hem de empati boyutunu tek bir boyut altında topladığı görülmektedir (Parasuraman vd., 1988).

Bu araştırmada ortaya çıkan ikinci boyut olan “Fiziksel özellikler” boyutu ise tüm boyut ve önermelerle yalnızca yiyecek-içecek işletmeleri üzerine geliştirilen “DINESERV” ölçeğinin “Fiziksel Özellikler” boyutunu karşılamaktadır (Stevens vd., 1995).

Öte yandan bu araştırma kapsamında algılanan hizmet kalitesi boyutunu oluşturan üçüncü boyut olan “Güvenilirlik ve Heveslilik” boyutu ise ilgili yazında geliştirilen “SERVQUAL ile SERVPERF” modellerinin “Güvenilirlik ve Heveslilik” ise tüm önermeler dahilinde birleştirilerek tek bir boyut altında toplamıştır (Parasuraman vd., 1988; Cronin ve Taylor, 1992).

Hizmet işletmelerinde sunulan hizmet kalitesinin istenilen düzeyde gerçekleştirilememesi veya hizmetin yüksek düzeyde sunulmaması yapılan araştırmalarda ortaya çıkan öncelikli bir bulgudur (Akbaba, 2006; Avcıkurt ve Aymanı, 2006; Yılmaz, 2007; Yılmaz, 2009). Söz konusu araştırmaların tersine yapılan bu araştırmada Gaziantep şehrindeki yiyecek-içecek işletmelerinde algılanan hizmet kalitesinin yüksek düzeyde gerçekleştiği tespit edilmekle birlikte araştırmada elde edilen bu bulgu ilgili yazında çeşitli sektörlerde yapılan önceki araştırmaların bulgularıyla da benzerlik göstermektedir (Ingram ve Daskalakis, 1999; Keskin, 2008).

Araştırmada elde edilen bu sonuçlardan yola çıkılarak yiyecek-içecek işletmelerinin sahip ve yöneticilerine sunmuş oldukları hizmet kalitesini artırıcı aşağıda yer alan çeşitli öneriler sunulabilir.

- Yiyecek-içecek işletmelerinde müşteriler tarafından en düşük düzeyde algıya sahip önermelerin başında yiyecek-içecek işletmelerinin yeterli otopark alanına sahip olmadığı önermesi tespit edilmiştir. Bu sonuçtan hareketle yiyecek-içecek işletme yöneticileri işletmelerine yeterli otopark alanlarını kazandırmalıdır. Eğer bu durum işletmenin fiziki açısından mümkün değilse işletmeler işyerlerine yakın alanlardaki otoparklarla anlaşarak müşterilerin otopark sorununu öncelikli bir şekilde çözmelidir.
- Yiyecek-içecek işletmelerinde sandalyelerin rahat olması müşteriler tarafından düşük düzeyde algılanan diğer bir sonuç olmuştur. Bu sonuçtan hareketle yiyecek-içecek işletme sahip ve yöneticileri işletmelerinde seçmiş oldukları sandalyelerin daha rahat ve ergonomik olmasına özen göstermelidir.

- Yiyecek-içecek işletmelerini ziyaret eden müşterilerin düşük düzeyde algıladığı diğer bir önerme ise işletmenin içindeki masa ve sandalyelerin müşterilerin rahat hareket edeceği şekilde düzenlenme durumudur. Fiziki şart ve koşullar göz önüne alınarak yiyecek-içecek işletme sahip ve yöneticileri işletme içindeki masa ve sandalyeleri müşterilerin daha rahat hareket etmesini sağlayacak şekilde düzenlemesi önerilebilir.
- Müşteriler tarafından düşük düzeyde algılanan diğer bir önerme ise müşterilerin o yiyecek-içecek işletmesinde bulunmasının kendini özel hissetme durumu oluşturmaktadır. Bunun için ise işletme sahip ve yöneticilerinin daha özgün ve nitelikli bir hizmet sunarak daha bireysel hizmet verebilme durumu önerilebilir. Böylelikle işletmeleri ziyaret eden müşteriler kendilerini daha özellikli bir hizmet aldıklarını hissedebilirler.
- İşletme çalışanlarının menülerdeki yiyecekler, yiyeceklerin içerikleri ve hazırlanma metotları hakkında yeterli bilgiye sahip olma durumları istenilen düzeyde ortaya çıkmayan diğer bir sonuçtur. Buna göre işletme sahip ve yöneticileri işletmelerde sunulan menülerin içeriğini ve yiyecekler hakkında daha detaylı bilgilere yönelik çeşitli eğitimler sunması önerilebilir. Böylelikle çalışan işgörenler menüler ve yemeklerle ilgili daha detaylı ve nitelikli bir bilgiye sahip olma imkanı elde edilebilir.
- Müşteriler açısından eksik olarak nitelendirilen diğer bir hizmet unsuru ise işletmedeki servis hızının istenilen düzeyde olmamasıdır. Bu noktadan hareketle işletme yöneticileri yiyecek-içecek işletmelerindeki servisi mümkün olduğu kadar hızlı sunacak süreç iyileştirmelerine gitmeli veya hizmetlerin daha etkin ve hızlı bir şekilde sunulmasını sağlayacak çeşitli yöntemler geliştirmelidir.
- Yiyecek-içecek işletmeleri tarafından istenilen düzeyde olmayan diğer bir hizmet unsuru ise işletmelerde bir şeyler yanlış gittiğinde gerekli müdahalelerin zamanında yapılamaması durumudur. Bundan dolayı işletme sahip ve yöneticileri çalışanlarına bir sorun veya problemle karşılaşıldığında “kritik karar verme ve etkin problem çözümü” konusunda gerekli eğitimleri sunarak çalışanlarının bu yönde yetişmesini sağlayabilirler.

Yapılan bu araştırmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Bu araştırmanın ilk sınırlılığını araştırmanın yalnızca Gaziantep ilinde faaliyet gösteren yiyecek-içecek işletmelerini ziyaret eden müşterilerin oluşturması diğer şehirlerdeki yiyecek-içecek işletmelerini ziyaret eden müşterilerin ise bu araştırmaya dahil edilmemesi oluşturmaktadır. Araştırmanın bir diğer sınırlılığını ise Gaziantep’te son

bir ay içerisinde yiyecek-içecek işletmelerini ziyaret eden müşterilerin araştırma kapsamına alınarak iki veya daha uzun zaman önce yiyecek-içecek işletmelerini ziyaret eden müşterilerin araştırma kapsamı dışında tutulması oluşturmaktadır. Bu konu üzerine bundan sonra yapılacak çalışmalar için araştırmacılara çeşitli çalışma konuları önerilebilir. Bu çalışmada geliştirilen anket formu başka şehirlerde faaliyet gösteren yiyecek-içecek işletmelerini ziyaret eden müşteriler üzerinde de uygulanabilir. Bundan sonra yapılacak bir çalışmada yiyecek-içecek işletmeleriyle birlikte bu işletmelere hizmet sunan tedarikçilerin hizmet kalitesinin ölçülmesi üzerine de böyle bir araştırma yapılabilir. Bununla beraber, özellikle hizmet kalitesinin müşteri memnuniyeti ve yeniden satın alma davranışı arasındaki ilişkinin tespit edilmesine yönelik bir araştırma, bu alanda araştırma yapmak isteyen araştırmacılara önerilebilecek diğer bir konu olabilir.

KAYNAKÇA

- Akan, P. (1995). Dimensions of Service Quality: A Study in İstanbul, *Managing Service Quality*, 5 (6), 39-43.
- Akbaba A. ve Taşgıt Y. E. (2008). Otel Endüstrisinde Hizmet Kalitesinin Ölçülmesi: Termal Otel İşletmelerinde Bir Araştırma, *III. Balıkesir Ulusal Turizm Kongresi (17-19 Nisan 2008) Bildiriler Kitabı*, Balıkesir, 32-39.
- Akbaba, A. (2006). Measuring Service Quality in the Hotel Industry: A Study in a Business Hotel in Turkey, *International Journal of Hospitality Management*, 25, 170-192.
- Altunışık, R., Recai C., Serkan B. ve Engin Y. (2007). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri: SPSS Uygulamalı*. 4. Baskı. İstanbul: Avcı Ofset.
- Ardıç, K. ve Sadaklıoğlu, H. (2009). Şehirler Arası Yolcu Taşımacılığında Hizmet Kalitesinin Ölçümü: Tokat Örneği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23 (3). 167-190.
- Aslan, A., Kozak, M. ve Tütüncü, Ö. (2006). Seyahat Acenteleri Yöneticilerinin Kalite Algılamaları: Ege Bölgesinde Bir Araştırma, *Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (3), 350-373.
- Avcıkurt, C. ve Aymankuy, Ş. (2006). Konaklama İşletmelerinde Hizmet Kalitesi Ölçümü ve Bir Uygulama, *II. Ulusal Balıkesir Turizm Kongresi (20-22 Nisan 2006) Bildiriler Kitabı*, Balıkesir, 281-300.
- Bekar, A. ve Dönmez, F. G. (2014). Temalı Restoranlar ve Temalı-Etnik Restoran Ayrımı, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(35), 802-803.
- Brady, M. K, Cronin, J. J. and Brand R. R. (2002). Performance Only Measurement of Service Quality: A Replication and Extension, *Journal of Business Research*, 55, 17-31.
- Bucak T. (2012). *Yiyecek İçecek İşletmelerinde ISO 22000 Gıda Güvenliği Yönetim Sisteminin Uygulanabilirliği: İzmir Örneği*, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Chan, R. H. B., Soh, K. K. ve Tang, T. X. F. (2011). An Application of Dineserv at restaurants in Changi Airport Terminal 3, Web: http://www.researchgate.net/publication/27640524_An_application_of_DINESERV_at_restaurants_in_Changi_Airport_Terminal_3 adresinden 02.02.2001'de alınmıştır.
- Cronin, J. J. and Taylor, S. A. (1992). Measuring Service Quality: A Re-examination and Extension, *Journal of Marketing*, 56, 55-68.
- Çetiner, H. (2010), *Yiyecek-İçecek İşletmelerinde Hijyen, Sanitasyon ve Personelin Hijyen Kurallarına İlişkin Davranışlarında Eğitim Faktörü*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Ana Bilim Dalı, Ankara.

- Doğdubay M., Karan, İ. (2015). Yiyecek İçecek İşletmelerinde Etik Uygulamaların SWOT Analizi İle Değerlendirilmesi, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 3(4), ss: 24-32.
- Doğruyol, S. (2014). *İstanbul Bölgesindeki Restoran İşletmelerinde Yöneticilerin İnovasyon Anlayışı ve Uygulama Stratejileri*, Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Ekinci, Y, P., Popi and Cobanoglu, C. (2003). Service Quality in Creatan Accomodations: Marketing Strategies for the UK Holiday Market, *International Journal of Hospitality Management*, 22, 47-66.
- Fowdar, R. R. R. (2007). Developing Service Quality Questionnaire for the Hotel Industry in Mauritius, *Journal of Vacation Marketing*, 13 (1), 19-27.
- Gowan, M., Seymour, J. I., S. and Lackey, C. (2001). Service Quality in a Public Agency: Same Expectations but Different Perceptions by Employees, Managers, and Customers, *Journal of Quality Management*, 6 (1), 275-291.
- Grönroos, C. (2001), The Perceived Service Quality Concept-A Mistake, *Managing Service Quality*, 11 (3), 150-152.
- Güler, S. (2007) Yiyecek ve İçecek İşletmeleri İçin Rekabet Avantajı Yaratacak Stratejik Seçenekler, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 18(1) 101-104.
- Güney, H. ve Pekyaman, A. (2007). Termal Otel İşletmelerine Yönelik Algılanan Hizmet Kalitesinin Ölçümü ve Afyonkarahisar İlinde Bir Uygulama, *I. Ulusal Türkiye Turizmi Kongresi (7-8 Eylül 2007) Bildiriler Kitabı*, Ankara: Detay Yayıncılık, Sakarya, 449-465.
- Ha J. ve Jang S. C. (Shawn). (2010). Effects of Service Quality and Food Quality: The Moderating Role of Atmospheric in an Ethnic Restaurant Segment, *International Journal of Hospitality Management*, 29 (3), 520-529.
- Hsieh, L.-F., Lin, Li-Hungand L. Y.-Y. (2008). A Service Quality Measurement Architecture for Hot Spring Hotels in Taiwan, *Tourism Management*, 29, 429-43.
- Ingram, H. and Daskalakis, G. (1999). Measuring Quality Gaps in Hotels: The Case of Crete, *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 11 (1), 24-30.
- Kandampully, J. and Suhartanto, D. (2000). Customer Loyalty in the Hotel Industry: The role of Customer Satisfaction and Image. *International Journal of Contemporary Hospitality management*. 12 (6): 346-351.
- Karatepe, M. O. and Avcı, T. (2002). Measuring Service Quality in the Hotel Industry: Evidences from Northern Cyprus, *Anatolia: An International Journal of Tourism and Hospitality Research*, 13 (1), 19- 32.

- Kekeç, D. (2008) *Hizmet Kalitesi Ölçümünde Servoqual Ölçeği ve Otelcilik Sektöründe bir Uygulama*, Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Keskin, Y. (2008). *Termal Turizm İşletmelerinde Müşteri Tatmininin Ölçülmesi Kızılcahamam Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Düzce.
- Kılıç, B. ve Eleren, A. (2010). Termal Otel İşletmelerinde Hizmet Kalitesinin Ölçülmesi, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15 (3), 119-142.
- Kılıç, B ve Kurnaz, A. (2012). Yiyecek İçecek İşletmelerinde Hizmet Kalitesinin DINESERV Modeli İle Ölçümü, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 49 (564), 87-104.
- Kim, J. H., Tavitiyaman, P. and Kim, W. G. (2009). The Effect of Management Commitment to Service on Employee Service Behaviors: The Mediating Role of Job Satisfaction. *Journal Of Hospitality & Tourism Research*, 33 (3) 369-390.
- Markovic, S., Raspor, S. and Segaric, K. (2010). Does the Restaurant Performance Meet Customers' Expectations? An Assessment of Restaurant Service Quality Using a Modified DINESERV Approach, *Tourism and Hospitality Management*, 16 (2), 181-195.
- Markovic, S. and Raspor, S. (2010). Measuring Perceived Service Quality Using SERVQUAL: A Case Study of the Croatian Hotel Industry, *Management*, 5 (3), 195-209.
- Mei, A. W. O., Dean, Alison M. and White, C. J. (1999). Analyzing Service Quality in the Hospitality Industry, *Managing Service Quality*, 9 (2), 136-143
- Meydan C. H. ve Şeşen H. (2015). *Yapısal Eşitlik Modellemesi Amos Uygulamaları*, Detay Yayıncılık Ankara.
- Nadiri, H. and Hussain, K. (2005). Diagnosing the Zone of Tolerance for Hotel Services. *Managing Service Quality*, 15 (3), 259-277.
- Nakip M. (2006). *Pazarlama Araştırmaları: Teknikler ve (SPSS Destekli) Uygulamalar*, Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Okumuş, A. ve Karçığa, B. (2006). Yapı Market Müşterilerinin Mağaza Hizmet Kalitesine Yönelik Değerlendirmeleri. *İşletme Fakültesi Dergisi*, 7 (2), 55-75.
- Parasuraman, A. , Zeithmal A.V. and Berry L. L. (1988) A Multiple-Item Scale for Measuring Consumer Perceptions of Service Quality, *Journal of Retailing*, 64, 1, 12-40.

- Parasuraman, A., Zeithmal A. V. And Berry L. L. (1985). A Conceptual Model of Service Quality and Its implications for future research, *Journal of Marketing*, 41-50.
- Stevens, P, Knutson B. And Patton, M. (1995). Dineserv: A Tool for Measuring Service Quality in Restaurants, *Cornell Hotel and Restaurant Administration Quartely*, 26, 56- 60.
- Tamagni, L, Micheli, E. And Zanfardini, M. (2003). Multidimensional Scaling Analysis in the Determination of Hotel Quality Dimensions-Patagonia, Argentina, *Journal of Quality Assurance in Hospitality& Tourism*, 4 (1-2), 111-128.
- Türk, Z. (2009). Denetim Firmalarının Sunduğu Hizmet Kalitesi, Müşteri Tatmini ve Sadakati: SERVPERF Ölçeği, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18 (2), 399-416.
- TÜİK Nüfus Kayıtları (2017), 2 Ocak 2017 tarihinde www.tuik.gov.tr adresinden erişildi..
- Wilkins, H., Merrilees, B., Herrington, C. (2007). Towards an Understanding of Total Service Quality in Hotels, *Hospitality Management*, 26, 840-853..
- Yılmaz, İ. (2007). *Otel İşletmelerinde Hizmet Kalitesinin Müşteriler ve Yöneticiler Açısından Ölçülmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Yılmaz, İ. (2009). Measurement of Service Quality in the Hotel Industry, *Anatolia: An International Journal of Tourism and Hospitality Research*, 20 (2), 375-386.
- Yılmaz, V., Çelik, E. ve Depren B. (2007). Devlet ve Özel Sektör Bankalardaki Hizmet Kalitesinin Karşılaştırılması: Eskişehir Örneği, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 8 (2), 234-248.
- Yumuşak, N. U. (2006). *Hizmet Kalitesinin Ölçümü ve Hizmet Kalitesini Etkileyen Faktörler: Uşak Ticaret ve Sanayi Odası Uygulaması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Zeithaml, V. A., Parasuraman, A. and Berry Leonard L. (1985). Problems and Strategies in Services Marketing, *Journal of Marketing*, 49 (2). 33-46.

AKADEMİK DANIŞMANLIĞIN İŞ ARAMA DAVRANIŞI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: TURİZM ÖĞRENCİLERİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA¹

The Effect of Academic Counseling on Job Search Behavior: A Research on Tourism Students

Gönderim Tarihi: 02.03.2018

Kabul Tarihi: 12.06.2018

Doi: 10.31795/baunsobed.437793

Murat YEŞİLTAŞ*

Olcay KİLİNÇ**

Uğur KİLİNÇ***

Hüseyin ÇEKEN****

ÖZ: Araştırmada akademik danışmanlık sisteminin, öğrencilerin aktif ve iş aramaya hazırlık davranışları üzerindeki etkilerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Yükseköğrenimi tamamlama aşamasında olan öğrencilerin iş arama davranışı içinde olması, farklı kanalların desteğini de ortaya çıkarmaktadır. Üniversitelerdeki akademik danışmanlar, biçimsel görev tanımları içinde yer almasa da rol ötesi davranış kalıpları olarak iş arama davranışını destekleyecek kaynaklardan bir tanesidir. Bu anlamda çalışma 4 Turizm Fakültesi ve 1 Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulunda okuyan 375 son sınıf öğrencisi ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmada, anket tekniğinden faydalanılmıştır. Verilerin elde edilmesinde alan yazında yer alan ölçekler kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen veriler SPSS ve LISREL programları aracılığıyla incelenmiştir. Çalışmanın sonuçları akademik danışmanlığın niteliğinin iş aramaya hazırlık ve aktif iş arama davranışları üzerinde etkili olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Akademik Danışmanlık, İş Arama Davranışı, Turizm Eğitimi.

¹ Bu çalışma yazarlar tarafından 18. Ulusal Turizm Kongresi'nde aynı isimle sunulmuş özet çalışmanın yazarlar tarafından genişletilmiş halinden oluşmaktadır.

* Doç. Dr., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu, myesiltas@mehmetakif.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0001-7865-0407

** Dr. Öğr. Üyesi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu, olcaykilinc@mehmetakif.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-1369-3139

*** Dr. Öğr. Üyesi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu, ugurkilinc@mehmetakif.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0001-6412-2689

**** Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Turizm Fakültesi, hceken@mu.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-6614-3018

ABSTRACT: This study aims to investigate the effects of academic advising system on students' job search behavior. The fact that the students who are in graduation are in the job seeking behavior also necessitates the support of different channels. Academic advisor in universities are one of the sources to support job search behavior as in-role behavior patterns, even though they are not part of formal job descriptions. In this regards, the study was carried out with 375 senior students studying at 4 Tourism Faculty and 1 School of Tourism and Hotel Management. In the study, the questionnaire technique was utilized to obtaining the data. The data were obtained from the scales in the literature. The data obtained in the study were analyzed using SPSS and LISREL programs. The results of the study show that the nature of the advising is influential on preparation for job seeking and active job seeking behaviors.

Keywords: Academic Advising, Job Search Behavior, Tourism Education.

GİRİŞ

Yükseköğrenim eğitimini tamamlamış olan bir öğrencinin istihdam edilebilirlik düzeyi üniversitelerin, hükümetlerin, işverenlerin ve hatta içerisinde öğrencilerin kendilerinin de yer aldığı üniversite eğitiminin tüm paydaşlarını yakından ilgilendiren önemli bir husustur (Yizhong vd., 2017: 224). Günümüzde, toplumsal düzeyde ve iş gücü piyasasında değişen ihtiyaçlara bir cevap olarak mesleki eğitim veren eğitim kurumları da kendi sorumluluklarını; değişen ihtiyaçlar doğrultusunda eğitim gören öğrencilere yardımcı olarak, kariyer gelişimleri konusunda ve de kariyer başlangıçlarında destek sağlayarak yerine getirmektedir (Mittendorff vd., 2010: 491). Eğitim kurumlarının bu tip faaliyetler içinde olmalarının sebebi olarak küresel anlamdaki iş gücü piyasasındaki hareketlilik sonucunda artan rekabet gösterilebilir. İş arama faaliyetlerini ilk kez gerçekleştirecek mezuniyet aşamasındaki kişiler için bu hareketlilik, iş arama davranışlarını doğru bir şekilde yönetebilmeleri adına oldukça önemlidir (Güler, 2012: 12).

Eğitimlerini tamamlayarak mezun olan öğrencilerin okul hayatından, iş hayatına geçiş yapması oldukça önemli bir aşamayı oluşturmaktadır. Eğitim hayatının geride kalması ve hayatın yeni bir dönemine bir işgören olarak başlamak, kişinin gelecekteki kariyer başarısını kapsayan gelecek kariyeri ile ilgili önemli kararlar alabilmeyi gerektirmektedir (Koen vd., 2012). Yükseköğrenim eğitimi kişilere mezuniyet sonrasında ihtiyaç duyacağı bilgiler ve donanım sağlamış olsa bile, mezun olan bireylerin iş bulabilme adına yeterli bağlantılarının olmaması, iş deneyimlerinin düşük olması veya ülkede içerisinde bulunduğu ekonomik sorunlar işleri durumu iyice zorlaştırabilmektedir. Üniversiteden

mezun aşamasında olan öğrencilerin istihdam edilebilmesi, onlara yeni bir kariyere başlama ve eğitim aşamasında edindikleri bilgi ve yetenekleri kullanma olanağı sağlamaktadır. Şayet öğrenciler üniversite eğitimi döneminde, danışmanlık kapsamında yeterince destek alabilirlerse, bu durum öğrencilerin iş gücü pazarı ve bireysel kariyerleri konuları ile ilgili yeterince destek aldıkları anlamına gelecektir. Dolayısıyla bu durum öğrencilerin kendi bireysel kariyerleri ile ilgili oldukça önemli tavsiyeleri ve yönlendirmeleri de aldıklarını göstermektedir (Renn vd., 2014: 422). Bu tavsiyeler ve yönlendirmelere rağmen kişinin kariyerinin başlangıcı olarak görülebilecek mezuniyet aşaması, geçici işlerin yoğunlukta olması sebebi ile inişli-çıkışlı bir dönem ifade etmektedir. Aynı zamanda bu inişli-çıkışlı dönem iş bulma ve işsizlik arasındaki bir geçişi de kapsamaktadır (Baay vd., 2014: 443). Bu durum geçişin kolaylaştırıcısı olarak rol üstlenen danışmanların, eğitimcilerin ve ailelerin fazladan rol üstlenmesini gerektiren bir süreci de yansıtmaktadır. Farklı paydaşların sağlayacağı bağlantılarla bu sürecin tamamlanması kolaylaşmaktadır.

Bu amaçla araştırmada, mezuniyet aşamasında olan turizm öğrencilerinin, istihdama katılma sürecinde önemli bir paydaş ve katkı sağlayıcı olduğu düşünülen akademik danışmanların ve dolayısıyla eğitimcilerin iş arama davranışları üzerindeki etkileri incelenmiştir. Bireysel farklılıklara rağmen danışmanların önemli bir kariyer desteği sağladığı, bu durumun ise öğrencilerin kariyer planlamalarının şekillenmesinde ve iş aramalarında destekleyici unsur olduğu yadsınamaz bir gerçektir (Renn vd., 2014: 422).

LİTERATÜR TARAMASI

Akademik Danışmanlık Sistemi

Danışman (yönlendirme faaliyetini yapan) ve danışan arasında, bireyler arasındaki ilişkilerden doğan bir değişim ortaya çıkmaktadır (Ramaswami ve Dreher, 2010: 501). Danışmanlığın temelinde daha deneyimli, bilgili ve uzman olan kişilerle, deneyimi daha az olan bireyler arasında kariyer ve bireysel gelişimin sağlanması amacıyla yönelik olarak oluşan tavsiyeleri, danışmanlık ve destekleme eylemlerini barındıran bir ilişki bulunmaktadır (Noe vd., 2002:130).

Akademik danışmanlığın temel amaçlarından birisi öğrencilere kariyer yeteneklerini geliştirmeleri için rehberlikte bulunmaktır (Mittendorff vd., 2012: 492). Danışmanlık sisteminde danışmanın temel görevi; “öğrencilerin öz-yeterliliklerinin sağlanması amacı ile öğrencilere yardımda bulunmaktır”. Bu duruma ek olarak eğitim sistemi içinde danışman; “danışılan birey, süreci onaylayan, koruyucu, rol model olan, bağlantı sağlayan ve bilgi veren” işlevlerini de yerine getirmektedir (Noy ve Ray, 2012: 878). Danışmanlık; kişilere kariyerleri ile ilgili sahip olunması veya elde edilmesi gerekenlerin neler ol-

duğunu, mesleği tanımayı, sonuç olarak da karar vermeyi, uyum sağlamayı ve kariyerlerini yönlendirmeyi sağlayan bir süreçtir (Esfahani vd., 2012: 1049). Yükseköğretim düzeyinde verilen akademik danışmanlığın temelinde sosyolojik ve psikolojik ihtiyaçlara cevap aramak yatmaktadır. Bu şekilde öğrencilerin bireysel ve akademik gelişimine katkı sağlamak amaçlanmaktadır. Aynı zamanda bu şekilde davranılarak öğrenciye yükseköğrenimi boyunca karşılaştığı problemlerin çözümüne yönelik olarak hareket etmeyi benimsetmek, yeni kuralları benimsemeyi ve öğrenme için gerekli doğru araştırma tekniklerini kullanmayı öğretmek, kişisel gelişimin sağlanması ve sorun çözme tekniklerini öğretmek gibi faydaların elde edilmesi hedeflenmektedir (Köser, 2010: 8). Akademik danışmanlık konusu, yükseköğrenim hayatı süresince öğrencilere kendi potansiyellerinin farkına varması ve ortaya çıkarılması amacıyla fayda sağlanabilecek bir sistem olarak değerlendirilebilir. Akademik danışmanlar öğrencilere özerk birer birey olmalarını sağlayarak, farklı kesimlerle bütünleşmesine yardımcı olarak veya sorumluluk almalarına katkı sunarak yardımcı olabilmekte, öğrencilere geniş bir toplum yapısı içerisindeki rollerinin anlaşılmasında ya da öğrencilik hayatı gibi üstlenilmesi gereken farklı rollerde yerine getirmesi gereken görevlerin daha iyi anlaşılmasında yardım edebilmektedirler (Dibia ve Obi, 2013: 122).

Avrupa ülkelerinde yükseköğretim düzeyinde danışmanlık hizmetleri açısından bir değerlendirme yapıldığında danışmanlık hizmetleri odak ve düzey bakımından incelenmektedir. Danışmanlık hizmetlerinde odak konusu; mesleki rehberlik ve kişisel rehberlik olarak iki boyutta değerlendirilmektedir. Düzey açısından ele alındığında ise ilk olarak öğrenmenin biçimsel bir fonksiyonu şeklinde değerlendirilmektedir. Düzey açısından ikinci olarak değerlendirmede bazı düzeyleri açısından kişiye özgü danışmanlık sağlanmakta, üçüncü olarak ise biçimsel öğrenme fonksiyonunun dışında psikolojik danışmanlık niteliğinde oluşturulmaktadır. Yapılan danışmanlık hizmetleri söz konusu olduğunda ise daha ziyade uzmanlaşma karşımıza çıkmaktadır (McCarthy, 2004: 162).

Ülkemiz açısından akademik danışmanlık faaliyetleri Avrupa ülkelerindeki üniversitelerden bazı farklılıklar göstererek yürütülmektedir. Kuzgun ve diğerlerinin (1997) yapmış olduğu çalışmada akademik danışmanların görevlerinin daha ziyade geleneksel tarz olarak ifade edilen görevleri kapsadığı belirtilmektedir. Buna göre danışmanlar; ders programlarının yapılmasına yardımcı olma, öğretim faaliyetleri ile ilgili bilgi sunma, yönetim ve öğrenciler arasındaki iletişimi sağlama gibi faaliyetleri yerine getirmektedirler. Bu durumun yanı sıra danışmanlığın kanunla tanımlanmış açık bir görev tanımının olmaması, kavramın uygulamadaki sınırlarını belirlemeyi zorlaştırmaktadır. Bu konuda aynı çalışmada öğrencilerin akademik danışmanlardan; öğretim faaliyetlerine

dair bilgi verme (sınavlar, yönetmelikler ve etkili çalışma yöntemleri gibi) ve yönetim ile öğrenciler arasında iletişim sağlama gibi konularda beklentilerinin olduğunu göstermektedir. Ayrıca araştırma sonuçları beklentiler ile gerçekleştirenler arasında farklılıkların olduğunu göstermektedir.

İş Arama Davranışı

İş bulma faaliyetinin en önemli bileşenlerinden olan iş arama davranışı, günümüz çalışma hayatının tamamlayıcı öğelerinden birisidir. İş arama faaliyeti bazen çalışma aşmasındayken yapılabilirken, genelde işsiz durumda olan kişiler tarafından gerçekleştirilmektedir (Güler, 2012 11). İş arama davranışı “istihdam edilmek amacı ile benlik düzenleme sürecini içeren, istihdam edilme sürecinde düşünce, duygu ve davranışların bir yansımasının şekli olarak; yoğunlaşma-çaba (sıklık ve iş arama faaliyetlerine yönelik çabayı), içerik yönlendirme (faaliyetlerin bütünleşmesi ve bu faaliyetlerin kalitesi) ve devamlı-ısrarla (arama faaliyetlerinin ısrarlı ve dinamik bir süreç olarak yürütülmesi) yerine getirilen faaliyetler” şeklinde tasarlanabilmektedir (Kanfer vd., 2001: 838). Zikic ve Saks (2009); Kanfer vd. (2001) yapmış oldukları tanımlamalarda iş arama davranışının “istihdam edilme amacının bağlılık ve özdeşleşme ile başladığını” ve “iş arama davranışlarına yönelik yapılan faaliyetlerin amaçlara neden olduğunu” belirtmektedirler.

İş arama davranışının (iş arama faaliyetleri olarak da nitelendirilebilir) alan yazında farklı tekniklerle kurgulandığı görülmektedir. İş arama davranışının yoğunluğu ve iş arama davranışına yönelik çaba, bu tekniklerin kurgulanmasında en sık kullanılan yöntemler olarak karşımıza çıkmaktadır. Çaba, iş arayan kişinin istihdam edilebilmesi için harcamış olduğu enerjiyi ve ısrarı yansıtmakta iken, yoğunluk kavramı iş arama sürecinde yapılan hazırlıkları ve faaliyetlerin sıklığını yansıtmaktadır (Boswell vd., 2012: 129-132). Öğrencilerin yeterli iş aramaya yönelik yeterli zamanı ve çabayı harcamamaları durumunda, bu durum öğrencilerin kendi kariyerleri ile ilgili tatminsizliklerine ve iş bulamamalarına neden olabilmektedir (Renn vd., 2014: 422). Schwab vd. (1987: 141), iş arama yoğunluğunun kişinin finansal ihtiyacı ve öz saygısı olmak üzere iki farklı bireysel farklılığın etkisi altında olduğunu ifade etmektedir. Kişinin ne kadar çok finansal temelli ihtiyacı varsa ve ne kadar üst düzeyde öz saygıya sahip ise o kadar yoğun düzeyde iş arama faaliyeti içinde olduğunu belirtmektedir.

Blau (1994), iş arama davranışını iş aramaya hazırlık ve aktif iş arama davranışı olmak üzere iki şekilde farklılaşması gerektiğini belirtmektedir. Bu tarz bir farklılaşmanın temel sebebi olarak “iş gören devir sürecinin daha iyi anlaşılması” gösterilmektedir. Aktif iş arama davranışı herhangi bir kişinin işinden

ayrıldığı zaman ve bir işte çalışmıyorken (iş başvuru formu doldurulması, iş görüşmesi yapılması vb.) kendisine alternatif iş imkanları aramasına yönelik faaliyetleri kapsamaktadır. İş aramaya hazırlık ise işten ayrılma ile dolaylı olarak bağlantılı olan faaliyetlerdir. İş aramaya hazırlık bireyin daha sınırlı ve istenmeyen iş seçenekleri arasından, bilgi toplama süreci içinde bir iş bulmasını kapsamaktadır. İş aramaya hazırlık aşaması, istenilen alternatiflerin var olup olmadığının araştırmasını ifade etmektedir. Bu süreçte kişinin etrafında bulunan akraba, arkadaş veya akademik danışmanlardan olası pozisyon veya iş olanakları hakkında bilgi edinilmektedir (Güler, 2012: 16).

İş arama davranışlarının başarı ile sonuçlanması konusunda karar süreci oldukça etkilidir. Bireyin kararlarını etkileyen farklı değişkenler söz konusu iken, *bilgi arama* ve *seçim yöntemi* karar sürecini meydana getirmektedir. *Bilgi arama* ve *seçim yöntemi* değişkenleri birbiriyle ilişkili fakat birbirinden farklı kavramlardır. *Bilgi arama*; kişilerin farklı kararları için bilgileri nasıl elde ettiğine yönelik stratejileri içermektedir. *Karar yöntemi*; bireyin son aşamada kararını mantıksal bir yöntemle mi yoksa sezgisel yöntemlerle mi aldığını ifade eden bir süreçtir (Crossley ve Highhouse, 2005: 257-258).

İş Arama Davranışının Öncülü Olarak Akademik Danışmanlık

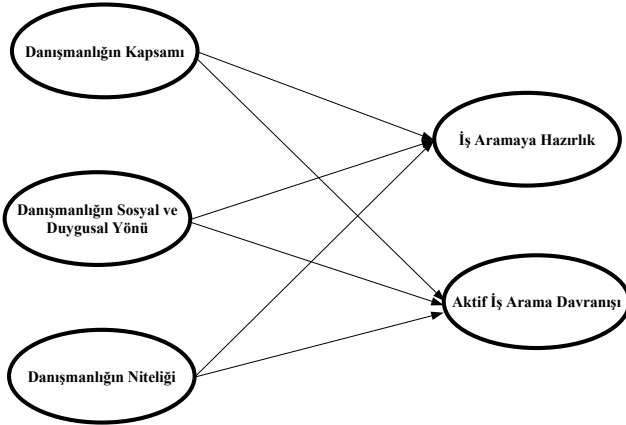
İş arama sürecinde iş arayan kişi (mezuniyet aşamasında olan bir öğrenci de olabilir) farklı bilgi kaynaklarına başvurabilmektedir. Literatürde yer alan çalışmalarda iş arama yoğunluğu ile bilgi kaynakları tek başlarına değerlendirilmekte ve bunların hangisinin daha etkili olduğu ise dikkate alınmamaktadır. Bilgi kaynakları bu sürecin en önemli bileşeni durumundadır. Çünkü süreç içerisinde iş arayanlar en önemli bilgileri ve fırsatları buradan sağlamaktadır. Söz konusu bilgi kaynakları biçimsel ve biçimsel olmayan kaynaklar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Biçimsel bilgi kaynaklarını iş ilanları, istihdam sağlayan bürolar veya resmi kurumlar oluşturmaktayken, biçimsel olmayan iş kaynakları ise arkadaşlar, akrabalar ve eğitimcilerden oluşabilmektedir. Alan yazında yer alan farklı araştırmalar en uygun ve doğru istihdamın biçimsel olmayan bilgi kaynaklarından elde edildiğini belirtmektedirler (Saks, 2006: 402).

Yeni mezun olmuş veya mezuniyet aşamasındaki kişiler açısından iş arama oldukça karmaşık ve ilginç bir süreçtir (Crossley ve Highhouse, 2005). Akademik danışmanlık, sosyal destek olarak işsiz olan kişinin cesaretlendirilmesinde veya işini kaybeden kişinin tekrar cesaret kazanmasında oldukça etkilidir. Akademik anlamda yürütülen danışmanlık sosyal destek kapsamında değerlendirilmektedir ve bireyin iş arama davranışının motive edilmesi açısından önemli etkenlerdendir (Vinokur ve Caplan, 1987: 1009). İş arayan kişiler farklı kaynaklardan bilgi toplayıp, farklı stratejiler uygulamakta ve süreci yönet-

mektedirler (Crossley ve Highhouse, 2005). Bu bağlamda mezun aşamasındaki öğrenciler danışmanlarıyla, diğer eğitimcilerle, farklı gruplarla ve aileleri ile etkileşime girerek bilgi toplamaktadır. Bu aşamada elde edilen bilgilerin niteliği ve niceliği iş arama süreci üzerinde belirleyici olmaktadır. Bu sürecin iyi anlaşılması; bireylerin karmaşık olan iş arama sürecinde iyi bir strateji geliştirmesi açısından belirleyici, belirsizliğin ve süreç içindeki gerginliklerin azaltılması açısından ise etkili olacaktır (Wilson, 2007: 2).

Akademisyenlerin veya danışmanların mezuniyet aşamasında olan kişilerin iş arama süreciyle ilgili olarak eğitilmesinde ve bu eğitimlerin tamamlanarak kişilerin mezun edilmesinde, hatta mezuniyet sonrası sektöre geçişin sağlanması aşamasında köprü görevi üstelendikleri söylenebilir (Wilson, 2007: 2). İş arayan veya istihdam edilmek isteyen kişiler çeşitli bağlantıları (mezunlar derneği, danışmanlık firmaları vb.) aktif iş arama faaliyetinden daha ziyade işe hazırlık aşamasında kullanılmaktadır (Van Hoye ve Saks, 2008).

Şekil 1: Araştırmanın Modeli

H₁: Akademik danışmanlık sistemi kapsamının aktif iş arama davranışı üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı bir etkisi vardır.

H₂: Akademik danışmanlık sisteminin sosyal ve duygusal yönünün aktif iş arama davranışı üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı bir etkisi vardır.

H₃: Akademik danışmanlık sisteminin niteliğinin aktif iş arama davranışı üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı bir etkisi vardır.

H₄: Akademik danışmanlık sistemi kapsamının iş aramaya hazırlık davranışı üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı bir etkisi vardır.

H₅: Akademik danışmanlık sisteminin sosyal ve duygusal yönünün iş aramaya hazırlık davranışı üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı bir etkisi vardır.

H₆: Akademik danışmanlık sisteminin niteliğinin iş aramaya hazırlık davranışı üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı bir etkisi vardır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Verilerin Analizi

Araştırmaya katılanların demografik ve bireysel özelliklerini belirlemek amacıyla yüzde ve frekans analizi uygulanmıştır (Tablo 1). Araştırmada belirlenen ilişkilerin test edilmesinde Anderson ve Gerbing'in (1988) ikili yaklaşımına uygun olarak hareket edilmiştir. Buna göre; öncelikle verilerin modeli bütün olarak doğruladığının tespit edilmesi amaçlanmıştır (Tablo 2), daha sonra ise yapısal eşitlik modeli (YEM) ile önerilen modelin ve hipotezlerin test edilmesi sağlanmıştır.

Evren ve Örneklem

Ülkemiz genelinde turizm alanında lisans eğitimi fakülte ve yüksekokul kapsamında verilmektedir. Ülkemizde turizm eğitimi veren 51 fakülte ve 40 yüksekokul bulunmaktadır (Yayla vd., 2017). Araştırmada zaman ve diğer sınırlılıklar göz önüne alınarak evrene kolay ulaşılabilirlik amacıyla araştırmacılara coğrafi olarak yakın olan eğitim kurumlarından 4 Turizm Fakültesi ve 1 Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu son sınıf öğrencileri evren olarak belirlenmiştir. Bu durum çalışmanın bir sınırlılığıdır. Araştırmanın evrenini beş farklı üniversitede turizm eğitimi alan ve son sınıf aşamasında olan öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmada son sınıf öğrencilerinin belirlenmesinin nedenleri olarak; öğrencilerin kendi kariyerlerini oluşturmalarının gerekliliği, iş arama çabası içinde olmaları ve farklı iş arama çabası içinde olmaları gösterilebilir. Bu amaçla daha önce otel, seyahat acentesi, restoran vb. işletmelerde çalışan öğrenciler örneklem grubuna dâhil edilmiş; son sınıf aşamasında olmasına rağmen henüz bir turizm işletmesinde çalışmamış olan öğrenciler araştırmaya dâhil edilmemiştir. Böyle bir durumun veri toplama aşamasında tespit edilmesi halinde süreç sonlandırılmıştır. Araştırmada evren olarak belirlenen okullarda toplam 1472 son sınıf öğrencisi bulunmaktadır. Bu okullarda eğitim gören öğrencilerden tamamına ulaşılması hedeflenmiş bununla birlikte verilerin toplanması sırasında okulda olmayan veya araştırmaya katılmak istemeyen öğrencilerden veri elde edilememiştir. Sonuç olarak araştırma 375 öğrenciden elde edilen veriler ile gerçekleştirilmiştir. Örneklem sayısının yeterliliği açısından literatürde çok farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Çalışmanın örneklemini temsil düzeyinin % 25,5 olduğu göz önüne alındığında araştırmanın sınırlılıkları ve sayıtları kapsamında örneklemin evreni temsil gücünün oldukça yüksek olduğu söylenebilir.

Araştırmada Kullanılan Ölçekler

Akademik Danışmanlık Sistemi: Öğrencilerin Akademik Danışmanlık sistemi ile ilgili algılarını ölçmek amacıyla Noy ve Ray (2012) ve Mittendorf vd. (2010) çalışmalarından faydalanılarak Tuna ve diğerleri (2014) tarafından oluşturulan 34 ifadeli ölçekten yararlanılmıştır. Ölçek araştırmacılar tarafından 4 boyut olarak tasarlanmıştır. Ölçek, Tuna ve diğerleri (2014) tarafından Türkçe olarak kullanılmış ve 3 boyutlu olarak doğrulanmıştır. Bu çalışmada ölçeğe öncelikle açıklayıcı faktör analizi (AFA) uygulanmış ve daha sonra yapılan doğrulayıcı faktör analizi (DFA) ile yapının geçerliliği sağlanmıştır. Ölçeğin açıklayıcı faktör analizi sonuçları 3 bileşenli bir yapının tekrar oluştuğunu göstermektedir. Çalışmanın AFA ve DFA sonuçları Tablo 1’de yer almaktadır.

İş Arama Davranışı: İş arama davranışını ölçmek amacıyla Blau’nun (1994) çalışmasında yer alan İş Arama Davranışı ölçeğinden faydalanılmıştır. Ölçek 12 madde ve iş aramaya hazırlık ve aktif iş arama davranışları olmak üzere iki boyuttan oluşmaktadır. İş arama davranışı ölçeğine yönelik yapılan çeviri-geri çeviri yöntemi ve uygulanan pilot çalışma ile bu ölçeğin dilsel geçerliliği sağlanmıştır.

BULGULAR

Tanımlayıcı Bulgular

Araştırmaya katılan örnekleme ait demografik bulgular incelendiğinde, katılımcıların %53,2’si erkek (n=197) ve %46,2’si kadın (n=171) öğrencilerden oluşmaktadır. İki katılımcı cinsiyetini belirtmemiştir. Öğrencilerin %12,7’si (n=47) Turizm İşletmeciliği bölümünde, %47,8’i (n=177) Konaklama İşletmeciliği bölümünde, %14,6’sı (n=54) Seyahat İşletmeciliği bölümünde, %24,6’sı (n=91) Gastronomi ve Mutfak Sanatları bölümünde, %0,03’ü (n=1) Rekreasyon Yönetimi bölümünde eğitim almaktadır. Öğrencilerin turizm sektöründeki toplam deneyimleri incelendiğinde %34,3’ünün 1 yıldan az, %31,2’sinin 1-3 yıl, %15,7’sinin 4-6 yıl ve %18,8’inin ise 6 yıldan fazla bir süre (bu süreler liselerde alınan turizm eğitimleri dâhil edilmiştir) turizm sektöründe deneyim sahibi olduğu belirlenmiştir. Araştırmaya katılanların son iş deneyimlerinin; %73’ü otel işletmelerinde %13,1’i Seyahat Acentelerinde ve %13,9’u ise diğer işletmelerde (1. Sınıf restoran, barlar vb.) olduğu belirlenmiştir.

Araştırma Ölçeklerine Ait Bulgular

Araştırmada kullanılan ölçeklere yönelik AFA ve DFA uygulanmıştır. Akademik danışmanlık sistemini ölçmeye yönelik kullanılan ölçeğe yapılan AFA sonucunda ölçeğin 3 boyutlu bir yapıya sahip olduğu tespit edilmiştir. Söz konu-

su 3 boyutlu ölçek toplam varyansın % 73.521'ini açıklamaktadır. Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) analizi sonucunda örneklem yeterliliği 0,965 olarak tespit edilmiştir. KMO değerinin 0,5- 0,10 arasında olması kabul edilebilir değerleri ifade etmektedir. Bir başka ifadeyle, bu değer aralığı verilerin faktör analizine uygunluğu gösteren bir indistir. Bununla birlikte araştırmacılara tatminkâr gelen indis 0,7'dir (Altunışık vd., 2005: 216-217). Yapılan Barlett küresellik testi sonucunda $X^2= 8087.333$; $p<0,001$ olarak tespit edilmiştir. Bu sonuçta değişkenlerin faktör analizine uygun olduğunu göstermektedir. DFA sonuçları ise; $x^2/df= 726.41/ 223=3.26$, RMSEA=0.078, CFI=0.99, NNFI=0.98, NFI=0.97, GFI=0.86, AGFI=0.82, SRMR=0.036 olarak belirlenmiştir. Bu değerler literatürde yer alan ve kabul edilebilir değerler arısındadır (Schermelleh-Engel vd., 2003: 52; Meydan ve Şeşen, 2011: 35). Araştırmada elde edilen sonuçlar dikkate alındığında üç faktörlü yapının doğrulandığı söylenebilir.

Araştırmada iş arama davranışı ölçeğine yönelik yapılan AFA ve DFA sonuçları Tablo 1'de sunulmuştur. Ölçeğe yönelik yapılan AFA sonuçları ölçeğin orijinaline uygun olarak iş aramaya hazırlık ve aktif iş arama davranışı olarak iki boyutlu bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, 12 maddelik ölçekten 6 madde yeterli faktör yükü olan 0.50'den daha aşağı (Hair vd., 1998) bir değer sahip olması nedeniyle analiz dışı bırakılmıştır. Söz konusu 3 boyutlu yapı toplam varyansın % 72.741'ini açıklamaktadır. Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) analizi sonucunda örneklem yeterliliği 0.852 olarak tespit edilmiştir. Yapılan Barlett küresellik testi sonucunda $X^2= 1001.244$; $p<0,001$ olarak tespit edilmiştir. Bu sonuçta değişkenlerin faktör analizine uygun olduğunu göstermektedir.

Araştırmada iş arama davranışı ölçeğine yönelik yapılan DFA ile 2 boyutlu yapının doğrulanması sağlanmıştır. Ölçeğe yönelik DFA sonuçları; $X^2/df= 17.61/6=2.94$, RMSEA=0.072, CFI=0.99, NNFI=0.98 NFI=0.99 GFI=0.98, AGFI=0.95 SRMR=0.027 olarak belirlenmiştir. Bu değerler literatürde kabul edilebilir uyum ölçütleri arasındadır (Schermelleh-Engel vd., 2003: 52; Meydan ve Şeşen, 2011: 35). Araştırmada elde edilen sonuçlar dikkate alındığında iki faktörlü yapının doğrulandığı söylenebilir.

Tablo 1: Araştırmada Kullanılan Değişkenlere Yönelik Açıklayıcı ve Doğrulamalı Faktör Analizi Sonuçları

Akademik Danışmanlık Sistemi			İş Arama Davranışı			
Madde	1	2	3	Madde	1	2
Akademik danışmanım, yapmam gerekenler hakkında konuşuyorum.	,860			Potansiyel iş olanakları ile ilgili olarak eş-dost veya daha önceki işverenlerimle konuştum.	,860	
Akademik danışmanım, bireysel gelişimim hakkında konuşuyorum.	,829			Potansiyel iş olanaklarına yönlendirmesi amacıyla arkadaş veya akrabalarım ile konuştum.	,795	
Akademik danışmanım gelecekteki kariyer planlarımla ilgili konuşuyorum.	,819			Potansiyel bir iş olanağı yaratmak amacıyla mevcut bir işletmeden (iş arkadaşım vb.) faydalandım.	,720	
Akademik danışmanım önceki eğitimlerimle ilgili konuşuyorum.	,745			Potansiyel bir işletme ile iş görüşmesi yaptım.		,850
Akademik danışmanım, alanımla ilgili kariyer fırsatları konusunda bana bilgi veriyor.	,730			İş başvuru formu doldururum.		,826
Akademik danışmanım kariyer plan ve hedeflerimi destekliyor.	,730			Potansiyel bir işverenle işle ilgili telefon görüşmesi yaptım.		,641
Akademik danışmanım, kariyerimle ilgili bana öneriler sunuyor.	,728					
Akademik danışmanım, kariyerime yönelik girişimler yapmam konusunda beni teşvik ediyor.	,685					
Akademik danışmanım, bana insan olarak değer veriyor.		,795				
Akademik danışmanım, benim iyiliğimi düşünüyor.		,738				
Akademik danışmanım, benim fikirlerime değer veriyor.		,707				
Akademik danışmanım benimle ilgili düşüncelerini açıkça söylüyor.		,698				
Akademik danışmanım, problemlerimin çözümünde kendi deneyimlerini benimle paylaşıyor.		,688				
Akademik danışmanım düşüncelerimi açıkça paylaşabiliyorum.		,648				
Akademik danışmanım kendi kariyer öyküsünü benimle paylaşıyor.		,591				
Akademik danışmanım benim için bir rol modelidir.		,526				
Akademik danışmanım, kariyerim için bana fayda sağlayacak kişilerle ilişki kurmama yardımcı oluyor.			,738			
Akademik danışmanım, okuldaki diğer kişilerle ilişki kurmama yardımcı oluyor.			,725			
Akademik danışmanım, bana arkadaşça davranıyor.			,696			

Tablo 1: (Devamı)

Akademik Danışmanlık Sistemi			İş Arama Davranışı			
Madde	1	2	3	Madde	1	2
Akademik danışmanım, benim halimi anlıyor.			,680			
Akademik danışmanım, fikirlerime saygı duyuyor.			,643			
Akademik danışmanımın tavsiyelerine uyuyorum.			,584			
AFA SONUÇLARI			AFA SONUÇLARI			
T.Varyans Açıklama Oranı: %73.521			T.Varyans Açıklama Oranı: %72.741			
KMO: 0.965; Sig:000; X ² : 8087.333			KMO: 0.852; Sig:000; X ² : 1001.244			
DFA SONUÇLARI			DFA SONUÇLARI			
X ² : 657.53; df:202; X ² /df:2.94; RMSEA: 0.078;			X ² : 17.61; df:6; X ² /df:2.94; RMSEA: 0.072;			
CFI:0.99; NFI: 0.98; NNFI: 0.98; GFI: 0.86;SRMR: 0.038; AGFI: 0.83			CFI:0.99; NFI: 0.99; NNFI: 0.98; GFI: 0.98;SRMR: 0.027; AGFI: 0.95			

Ortak Yöntem Sapması (Common Method Bias)

Ortak yöntem sapmasının tüm ölçüm değişkenleri ile aynı anda ve aynı katılımcılardan bilgi elde edilmesi nedeniyle sonuçların çarpıtılması sonucunu ifade etmektedir (Podsakoff ve Organ, 1986). Podsakoff vd. (2003), bu sorunun çözülmesinde istatistiksel ve araştırmanın tasarımı esnasında yapılacak uygulamaların kullanılabilceğini ifade etmektedir. Bu çalışmada ortak yöntem sapması sorununu ortadan kaldırabilmek için katılımcılara araştırmanın amacıyla ilgili uygulama esnasında bilgilendirilme yapılmış, aynı zamanda anket formuna anketin içeriği ile ilgili bilgilendirme notu ilave edilmiştir. Aynı zamanda, araştırmanın gönüllülük esasında yürütülmesine ve sonuçlarıyla ilgili herhangi kaygılarının olmamasına yönelik bilgilendirme yapılmıştır. Araştırmada ortak yöntem sapmasının araştırmanın sonuçlarını çarpıtıp çarpıtmadığını belirlemek için istatistiksel tekniklerden faydalanılmıştır. Bu amaçla Harman'ın tek faktör testinden faydalanılmıştır (Podsakoff ve Organ, 1986). Araştırmanın tüm değişkenleri, varimax tekniği kullanılarak temel bileşenlerine ayrılmıştır. Faktör analizi sonucunda herhangi bir faktörün baskın faktör olarak ortaya çıkmadığını ve ilk faktörün % 23.842 faktör açıklama oranına sahip olduğu, bunun da gerekli değerin altında olduğu tespit edilmiştir (Lin, 2007). Bu sonuçlar araştırma için ortak yöntem sapmasının sorun oluşturmadığını göstermektedir.

Ölçüm Modeli

Çalışmada, belirlenen hipotezlerin test edilmesinden önce ölçüm modeli test edilmiştir (Anderson ve Gerbing, 1988). Ölçüm modelinin test edilmesiyle faktörlerin belirlenen yapıyı bir bütün olarak doğrulanması amaçlanmıştır. DFA sonucunda bütün faktör yüklerinin anlamlı olduğu ($p < 0.01$) belirlenmiştir. Ölçüm modeline yönelik yapılan DFA sonucunda model uyum iyiliklerinin literatürde kabul edilen değerler aralığında olduğu belirlenmiştir (Çelik ve Yıl-

maz, 2013; Meydan ve Şeşen, 2011: 37; Schermelleh-Engel vd., 2003: 52). Buna göre ölçüm modelinin genel ve mutlak uyum değerleri; χ^2 : 855.65; df:334; χ^2 /df: 2.56; RMSEA: 0.065; CFI: 0.99; NFI: 0.98; NNFI: 0.98; GFI: 0.86; SRMR: 0.037; AGFI: 0.83 olarak belirlenmiştir.

Tablo 2’de görüldüğü üzere her bir boyutun güvenilirlik rakamları gerekli sınır değerin (C.Alfa=0.70) üzerindedir (Hair vd., 1998). Ayrıca modele ait içerik geçerliliğinin ve güvenilirliğin sağlanması amacıyla yapı güvenilirliği (CR), alfa değeri ve varyans açıklama oranı (AVE) hesaplanmıştır. Tablo 2’de görüldüğü üzere yapı güvenilirliği için hesaplanan CR değeri 0.953 ile 0.776 arasındadır. Bu rakamlar oluşturulan yapının içsel tutarlılığının sağlandığını göstermektedir. İçerik geçerliliği; gözlenen değişkenlerin gizil değişkenleri ne kadar iyi açıkladığını önermekte veya her bir gizil değişkene ait AVE değerinin hesaplanması ile sağlanmaktadır. Ölçeklere ait her bir boyutun AVE değeri 0.538 ve 0.721 arasındadır. Bu rakamlar sınır değer olan 0.50’nin üzerindedir (Fornell ve Larcker, 1981).

Tablo 2: Araştırmaya Yönelik Ölçüm Modeli

Boyut Madde	Std. Faktör Yükleri	t-değeri	R ²	α	CR	AVE	
Danışmanlığın Kapsamı	AD1	0.77	17.47	0.59	0.956	0.953	0.721
	AD2	0.83	19.46	0.68			
	AD3	0.85	20.39	0.73			
	AD4	0.82	19.39	0.68			
	AD5	0.88	21.40	0.77			
	AD6	0.89	21.85	0.79			
	AD7	0.89	21.90	0.79			
	AD8	0.86	20.61	0.74			
Danışmanlığın Sosyal ve Duygusal Yönü	AD12	0.79	18.28	0.63	0.932	0.932	0.633
	AD13	0.78	17.79	0.61			
	AD14	0.85	20.42	0.73			
	AD15	0.74	16.62	0.55			
	AD16	0.74	16.39	0.54			
	AD17	0.85	20.20	0.72			
	AD19	0.79	18.08	0.62			
	AD20	0.82	19.21	0.67			
Danışmanlığın Niteliği	AD29	0.81	18.54	0.65	0.932	0.926	0.676
	AD30	0.87	21.10	0.76			
	AD31	0.79	18.10	0.63			
	AD32	0.85	20.21	0.72			
	AD33	0.81	18.89	0.66			
	AD34	0.80	18.34	0.64			
Aktif İAD	İAD5	0.61	11.81	0.37	0.803	0.780	0.546
	İAD7	0.75	15.69	0.57			
	İAD11	0.84	17.97	0.43			
İAH	İAD8	0.66	12.90	0.53	0.805	0.776	0.538
	İAD10	0.73	14.78	0.70			
	İAD12	0.81	16.97	0.65			

Korelasyon Analizi Sonuçları

Çalışmada her bir değişken arasındaki ilişkileri belirlemek amacıyla korelasyon analizi uygulanmıştır (Tablo 3). Araştırmada aktif iş arama davranışı ile danışmanlığın kapsamı ($r=0.281;p<0.01$), danışmanlığın sosyal ve duygusal yönü ($r=0.281;p<0.01$) ve danışmanlığın niteliği ($r=0.309;p<0.01$) arasında pozitif yönlü ve anlamlı ilişki tespit edilmiştir. İş aramaya hazırlık ile danışmanlığın kapsamı ($r=0.246;p<0.01$), danışmanlığın sosyal ve duygusal yönü ($r=0.255;p<0.01$) ve danışmanlığın niteliği ($r=0.286;p<0.01$) arasında da pozitif yönlü ve anlamlı ilişki tespit edilmiştir.

Tablo 3: Değişkenlere İlişkin Korelasyon Standart Sapma ve Ortalama Değerleri

	Ort.	s.s.	DK	DSDY	DNIT	AIAD	İAH
DK	3,1233	1,13260	1				
DSDY	3,4173	1,03130	,766**	1			
DNIT	3,3342	1,06990	,764**	,853**	1		
AIAD	3,6969	,98668	,281**	,281**	,309**	1	
İAH	3,5982	,99869	,246**	,255**	,286**	,677**	1

**Korelasyon 0.01 düzeyinde anlamlıdır.

*DK: Danışmanlığın Kapsamı, DSDY: Danışmanlığın Sosyal ve Duygusal Yönü, DNIT: Danışmanlığın Niteliği, AIAD: Aktif İş arama Davranışı, İAH: İş Aramaya Hazırlık.

Regresyon Analizi Sonuçları

Araştırmada oluşturulan yapının bir bütün olarak uygun olduğunun belirlenmesinden sonra belirlenen hipotezlerin test edilmesine yönelik regresyon analizi uygulanmıştır. Bu bağlamda öncelikle çoklu bağlı sorunun olup olmadığını tespiti amacıyla VIF (Variance Inflation Factor) değeri kontrol edilmiştir. Bu değer <10 olması değişkenler arasında bağlantı sorununun olmadığını göstermektedir (Field, 2005). Tolerans ve VIF değerleri, çoklu doğrusal bağlantı sorunu olup olmadığını gösteren değerlerdir. Tolerans değerinin düşük VIF değerinin yüksek olması bağımsız değişkenler arasında çoklu bağlantı olduğunu gösterir (Lin, 2008). Hata terimlerinin birbirinden bağımsız olduğunu otokorelasyonun olup olmadığını anlamak için Durbin Watson katsayısına bakılır (Yavuz, 2009). Durbin Watson katsayısı 0 ile 4 arası bir değer alır. Katsayı değeri $=2$ ise otokorelasyonun olmadığı, <2 ise pozitif otokorelasyonun olduğu ve sifıra yaklaştıkça otokorelasyonun güçlendiği, >2 ise negatif otokorelasyonun olduğu ve dörde yaklaştıkça otokorelasyonun güçlendiği anlaşılmaktadır (Mendenhall ve Sincich, 2003: 405).

Tablo 4 araştırmada belirlenen ilk üç hipotezin sonuçlarını göstermektedir. Buna göre; akademik danışmanlığı kapsamının ($\beta=0.10$; $p>0.05$) ve danışmanlığın sosyal ve duygusal yönünün ($\beta=0.02$; $p>0.05$) aktif iş arama davranışı

üzerinde bir etkisi tespit edilememiştir. Bu nedenle H_1 ve H_2 desteklenememiştir. Bununla birlikte danışmanlığın niteliğinin ($\beta=0.21$; $p<0.05$) aktif iş arama davranışı üzerinde etkisi olduğu tespit edilmiştir. Bu da H_3 'ün desteklendiğini göstermektedir.

Tablo 4: Akademik Danışmanlık Boyutları ile Akif İş Arama Davranışı Arasındaki Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	Standartlaşmamış Beta	Standart Hata	Standartlaşmış Beta	Anlamlılık	Tolerans	VIF
Sabit	2,695	,170		,000		
Danışmanlığın Kapsamı	,090	,071	,103	,205	0.369	2.713
Danışmanlığın Sosyal ve Duygusal Yönü	,021	,096	,022	,830	0.242	4.139
Danışmanlığın Niteliği	,195	,092	,212	<u>,034**</u>	0.243	4.115

Bağımlı değişken: Aktif İş Arama Davranışı

** $p<0,05$; $R^2=0,101$; $F=13.819$ (0,000), Durbin Watson:1.899

Tablo 5 araştırmada belirlenen H_4 , H_5 ve H_6 'ın sonuçlarını göstermektedir. Buna göre; akademik danışmanlığı kapsamının ($\beta=0.06$; $p>0.05$) ve danışmanlığın sosyal ve duygusal yönünün ($\beta=0.01$; $p>0.05$) iş aramaya hazırlık davranışları üzerinde bir etkisi tespit edilememiştir. Bu nedenle H_4 ve H_5 desteklenememiştir. Bununla birlikte danışmanlığın niteliğinin ($\beta=0.22$; $p<0.05$) iş aramaya hazırlık davranışı üzerinde etkisi olduğu tespit edilmiştir. Bu da H_6 'nın desteklendiğini göstermektedir.

Tablo 5. Akademik Danışmanlık Boyutları ile İş Aramaya Hazırlık Davranışı Arasındaki Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	Standartlaşmamış Beta	Standart Hata	Standartlaşmış Beta	Anlamlılık	Tolerans	VIF
Sabit	2,675	,174		,000		
Danışmanlığın Kapsamı	,054	,072	,061	,459	0.369	2.713
Danışmanlığın Sosyal ve Duygusal Yönü	,014	,098	,014	,888	0.242	4.139
Danışmanlığın Niteliği	,213	,094	,228	<u>,024**</u>	0.243	4.115

Bağımlı değişken: İş Aramaya Hazırlık Davranışı

** $p<0,05$; $R^2=0,084$; $F=11.305$ (0,000) Durbin Watson: 1.936

SONUÇ

İş arama davranışı aralarında üniversite mezuniyet aşmasında olan bireylerin de yer aldığı her bir işsiz birey için oldukça önemli bir süreçtir. Üniversite öğrencileri için okuldan iş hayatına geçiş aşması ilerleyen kariyer aşmalarında daha başarılı olabilmek için oldukça önemli bir sorumluluktur. Günümüzde her ülkede olduğu gibi Türkiye’de de üniversite sayısında ve bunun paralelinde öğrenci sayısında hızlı bir artış söz konusudur. Mezun olan her öğrencinin mezun olması ile birlikte iş bulması bir anlamda sahip olduğu niteliklere bağlı olmaktadır. Mezuniyet aşamasında olan öğrencilerin iş deneyiminde eksiklik olması ve aynı zamanda iş arama davranışında da eksiklik olması son sınıf öğrencileri üzerinde baskı oluşturmakta, kaygıya neden olabilmekte, kısacası stres kaynağına neden olabilmektedir (Wang vd., 2017: 139).

Literatürde başarıyla sonuçlanabilecek iş arama davranışının öncülleri ile ilgili farklı çalışmalar bulunmaktadır. İş arama davranışının iyi anlaşılabilmesi öncüllerin iyi anlaşılabilmesi ile yakından ilişkilidir. Bu çalışmada da öncüllerden bir tanesi ele alınmıştır. Bu araştırmada akademik danışmanlık sisteminin iş arama davranışı üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Literatürde bu konuyla ilgili çalışma sınırlı olsa da mevcut çalışmalarda akademik performansla birlikte üniversite eğitimi sürecinde yeterli bilgi desteğinin sağlanmış olması bireylerin iş bulma yeteneklerini artırdığını göstermektedir. Başka bir deyişle üniversitelerde yeterince destek alabilmek ve kabiliyetlerin geliştirilmesi iş bulma olanaklarını artırmaktadır (Yizhong vd., 2017). Bu amaçla akademik danışmanlığın kapsamının, danışmanlığın duygusal ve sosyal yönünün ve danışmanlığın niteliğinin iş arama davranışları üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Yapılan araştırmada danışmanlığın niteliğinin iş aramaya hazırlık ve aktif iş arama davranışı üzerinde olumlu yönde etkisi olduğu belirlenmiştir.

Mezuniyet aşamasında olan öğrencilerin temel sorunlarından bir tanesi kendi niteliklerine uygun işleri bulmada ve çalışmak istedikleri sektörle iletişim kurmakta zorlanmalarındır. Bu anlamda danışmanlarıyla iletişim sağlamaları diğer kişilerle ilişki kurmalarını kolaylaştıracaktır. Vinokur ve Caplan (1987) işsiz olan ve iş arayan bireylerin sosyal anlamda yanlarında destek görmelelerinin onlara itici bir güç yarattığını ve iş bulmada onları cesaretlendirdiği belirtmektedir. Bir anlamda bu çalışma da bu durumu destekler niteliktedir. Bu anlamda turizm eğitimi veren kurumlardaki akademik danışmanların sosyal anlamda destek sağlama ve iş aramaya yeni başlayan öğrencileri yönlendirme gibi davranışlar içinde oldukları söylenebilir.

Araştırmada akademik danışmanlığın iş aramaya hazırlık ve aktif iş arama davranışları üzerinde olumlu yönde bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Daha önce yapılan çalışmalar öğrenciler iş arama yoğunluğunun mezuniyet aşama-

sındaki öğrencinin iş durumu ile yakından ilişkili olduğunu ve pozitif yönde etkilediğini belirtmektedir. İş arayan bireyler mezun olmadan önce bir işe sahip olabilmek adına daha yoğun bir çaba içine girmektedir (Saks ve Ashforth, 1999).

KAYNAKÇA

- Altunışık, R. , Coşkun, R. , Bayraktaroğlu, S. , ve Yıldırım, E. (2005). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri SPSS uygulamalı*. (Geliştirilmiş 4.Baskı). Sakarya: Sakarya Kitabevi.
- Anderson, J. C. ve Gerbing D. W. (1988) Structural equation modeling in practice: A review and recommended two-step approach. *Psychological Bulletin*, 103(3): 411-423.
- Baay, P. E. , de Ridder, D.T.D. , Eccles, J. S. , van der Lippe, T. , ve van Aken, M. A. G. (2014). Self-control trumps work motivation in predicting job search behavior. *Journal of Vocational Behavior*, 85, 443-451.
- Blau, G. (1994). Testing a two-dimensional measure of job search behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Behavior*, 59, 288-312.
- Boswell, W. R. , Zimmerman, R. D. ve Swider, B. W. (2012). Employee job search: Toward an understanding of search context and search objectives. *Journal of Management*, 38 (1), 129-163.
- Crossley, C. D. , ve Highhouse, S. (2005). Relation of job search and choice process with subsequent satisfaction, *Journal of Economic Psychology*, 26, 255-268.
- Çelik, H. E. ve Yılmaz, V. (2013). *LISREL 9.1 ile yapısal eşitlik modellemesi temel kavramlar- uygulamalar- programlama*. (Yenilenmiş 2. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Dibia, N. G. ve Obi, O. P. (2013). Academic advising and counseling in Universities in South East Nigeria: A new perspective. *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*, 2(20), 121-129.
- Esfahani, A. R. K. Abedi, M. R. Baghban, I. ve Hosseinian, A. (2012). Compare the effectiveness of modern and postmodern career counseling on career adaptability of Esfahan University students. *Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business*, 4 (4). 1048-1054.
- Field, A. (2005). *Discovering Statistics using SPSS*. (2. Baskı). London: Sage Publications.
- Fornell, C. ve Larcker, D. F. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of Marketing Research*, 48, 39-50.
- Güler, B. K. (2012). İş arama davranışı: Bütüncül psiko-sosyal bir yaklaşım. "İş, Güç" *Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 14 (2), 7-24.
- Hair, J. F. Jr, Anderson, R. E. , Tahtam, R. L. ve Black, W. C. (1998). *Multivariate data analysis*, 5th Edition. New Jersey: Prentice Hall.
- Kanfer, R. , Wanberg, C. R. ve Kantrowitz, T. M. (2001). Job search and employment: A personality-motivational analysis and meta-analytic review. *Journal of Applied Psychology*, 86(5), 837-855.

- Koen, J., Klehe, U. C. ve Van Vianen, A. E. M. (2012). Training career adaptability to facilitate a successful school-to-work transition. *Journal of Vocational Behavior*, 81, 395-408.
- Köser, D. B. (2010). *Üniversitelerde akademik danışmanlık hizmetinin önemi ve Türkiye'de bulunan devlet ve vakıf üniversitelerinde akademik danışmanlık hizmetinin değerlendirilmesi*. Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi, İstanbul.
- Kuzgun, Y. , Pişkin, M. , Sevim, A. , Ersever, G. , Akablık, G. ve Hamamcı, Z. (1997). Öğrencilerin akademik danışmanlardan bekledikleri görevler ve danışmanların görev algıları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 1 (30), 27-42.
- Lin, C. P. (2007). To share or not to share: modeling knowledge sharing using Exchange ideology as a moderator. *Personnel Review*, 36 (3), 457-475.
- Lin, F. J. (2008). Solving multicollinearity in the process of fitting regression model using the nested estimate procedure, *Quality & Quantity*, 42, 418-426.
- McCarthy, J. (2004). The skills, training and qualifications of guidance workers. *International Journal for Educational and Vocational Guidance*, 4, 159-178.
- Mendenhall W. ve Sincich T. (2003). *A second course in statistics regression analysis*. New Jersey: Pearson Education, Inc.
- Meydan, C. H. ve Şeşen, H. (2011). *Yapısal eşitlik modellemesi AMOS uygulamaları*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Mittendorff, K. , Beijgaard, D. , den Brok, P. ve Koopman M. (2012). The influence of teachers' career guidance profiles on students' career competencies. *Journal of Vocational Education & Training*, 64(4), 491-509.
- Mittendorff, K. , den Brok, P. ve Beijgaard. , D. (2010). Career conversations in vocational schools. *British Journal of Guidance & Counselling*, 38,143-165.
- Noe, R. A. , Greenberger, D. B. ve Wang, S. (2002). Mentoring: What we know and where we might go. *Research in Personnel and Human Resources Management*, 21, 129-173.
- Noy, S. ve Ray, R. (2012). Graduate students' perceptions of their advisors: Is there systematic disadvantage in mentorship? . *The Journal of Higher Education*, 83 (6), 876-914.
- Podsakoff, P. M. , MacKenzie, S. B., Lee, J. Y. ve Podsakoff, N. P. (2003). Common method biases in behavioral research: A critical review of the literature and recommended remedies. *Journal of Applied Psychology*, 88 (5), 879-903.
- Podsakoff, P. M. ve Organ, D. (1986). Self-reports in organizational research: Problems and prospects. *Journal of Management*, 12 (4), 531-544.
- Ramaswami, A. ve Dreher, G. F. (2010). Dynamics of mentoring relationships in India: A qualitative, exploratory study. *Human Resource Management*, 49 (3), 501-530.

- Renn, R. W. , Steinbauer, R. , Taylor, R. ve Detwiler, D. (2014). School-to-work transition: Mentor career support and student career planning, job search intentions, and self-defeating job search behavior. *Journal of Vocational Behavior*, 85, 422-432.
- Saks, A. M. (2006). Multiple predictors and criteria of job search success. *Journal of Vocational Behavior*, 68, 400-415.
- Saks, A. M. ve Ashforth, B. E. (1999). Effects of individual differences and job search behaviors on the employment status of recent university graduates. *Journal of Vocational Behavior*, 54, 335-349.
- Schermelleh-Engel, K. , Moosbrugger H. ve Müller, H. (2003). Evaluating the fit of structural equation models: tests of significance and descriptive goodness-of-fit measures. *Methods of Psychological Research*, 8 (2), 23-74.
- Schwab, D. , Rynes, S. , ve Aldag, R. (1987). *Theories and research on job search and choice*. K.Rowland ve G. Ferris (Editör), Research in personnel and human resource management içinde (ss. 129-166). London, UK: JAI Press.
- Tuna, M., Kanten, P., Yeşiltaş, M., Kanten, S., ve Alpaslan, A. M. (2014). The effect of academic advising on career adaptabilities: A study on tourism and hotel management' students. *The Macrotheme Review*, 3 (8), 139-155.
- Wang, L. , Xu, H. , Zahang, X. ve Fang, P. (2017). The relationship between emotion regulation strategies and job search behavior among fourth-year university students. *Journal of Adolescence*, 59, 139-147.
- Wilson, C. D. (2007). *Predictors of job search behaviour in Canadian and Australian undergraduate students*. Unpublished PhD Dissertation, University of Alberta, USA.
- Van Hoyer, G. ve Saks, A.M. (2008). Job search as goal-directed behavior: Objectives and methods. *Journal of Vocational Behavior*, 73, 358-367.
- Vinokur, A. ve Caplan, R. D. (1987). Attitudes and social support: Determinants of job-seeking behavior and well-being among the unemployed. *Journal of Applied Social Psychology*, 17 (12), 1007-1024.
- Yavuz S. (2009). Hataları ardışık bağımlı (otokorelasyonlu) olan regresyon modellerinin tahmin edilmesi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23 (3): 123-140.
- Yayla, Ö. , Silik, C. E. ve Dülger, A. S. (2017). Turizm lisans ve önlisans eğitiminde 2017 yılı sayısal değerlendirmeler. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 5 (4), 47-58.
- Yizhong, X. , Lin, Z. , Baranchenko, Y. , Lau, C. , K. , Yukhanaev, A. ve Lu, H. (2017). Employability and job search behavior A six-wave longitudinal study of Chinese university graduates. *Employee Relations*, 39 (2), 223 - 239.
- Zikic, J. , ve Saks, A. M. (2009). Job search and social cognitive theory: The role of career-relevant activities. *Journal of Vocational Behavior*, 74, 117-127.

BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ YAZIM VE YAYIN KURALLARI

YAYIN KURALLARI

1. **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından altı ayda bir (Haziran ve Aralık) yayınlanır. Dergide, *Türkçe, İngilizce, Almanca ve Fransızca* dillerinde hazırlanmış **Coğrafya, Eğitim Bilimleri, Güzel Sanatlar Eğitimi, İktisat, İlköğretim, İşletme, Kamu Yönetimi, Maliye, Orta Öğretim Resim, Sosyal Alanlar Eğitimi, Sosyoloji, Tarih, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik, Türk Dili ve Edebiyatı, Türkçe Eğitimi ve Yabancı Diller Ana Bilim Dalları**'nın kapsamına giren konulardaki özgün ve nitelikli makaleler, kitap tanıtımı ve eleştirileri ile örnek olay çalışmaları yayımlanabilir.
2. Dergimizin ana hedefi; bilimsel normlara ve bilim etiğine uygun, nitelikli ve özgün çalışmaları titizlikle değerlendirerek, düzenli aralıklarla yayımlayan ve sosyal bilimler alanında tercih edilen öncelikli dergiler arasında yer almaktır.
3. Derginin yayıncısı, editörü ve yayın kurulu yazarların belirtmiş olduğu görüş ve düşünceler ile doğabilecek etik ihlallerinin sorumluluğunu kabul etmekle yükümlü olmayıp **dergide yer alan makale ve yazıların sorumluluğu yazar(lar)ına aittir.**
4. Dergiye yayımlanmak üzere gönderilen çalışmalar öncelikle **şekil/yazım şartları ve benzerlik (intihal programı kullanılarak) bakımından** ön değerlendirilmeye alınır. Ön değerlendirme **şartlarını sağlamayan çalışmalar hakemlere gönderilmez.** Şartlara uygun olan çalışmalar, içerik açısından incelenmek üzere **en az iki hakeme gönderilir.** Makaleyi değerlendiren hakemlerin kimlikleri hakkında yazarlara, gönderilen makalenin kime ait olduğu konusunda da hakemlere bilgi verilmez. Hakem raporları gizlidir. Hakemlerden olumlu rapor alamayan makaleler yayımlanmaz ve yazarına iade edilmez; bu konuda idari ve adli sorumluluk kabul edilmez. Hakemler tarafından düzeltme istenen yazılar ise gerekli değişiklikler için yazar(lar)a geri gönderilir. Düzeltilmiş metni belirtilen süre içerisinde dergiye ulaştırmak yazar(lar)ın sorumluluğundadır. Eserin **yayımlanmasına karar verilmesi durumunda** yazarlar **Telif Hakkı Devir Formu**'nu doldurarak haklarını Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'ne devretmelidirler.
5. Dergide yayımlanacak olan eserler, **daha önce bir başka dergide yayımlanmamış, yayımlanmak üzere gönderilmemiş ya da yayım için kabul edilmemiş olmalıdır.** Herhangi bir bilimsel toplantıda sunulmuş ve yayımlanmamış yazılarda, toplantının adı, yeri ve tarihi belirtilmelidir.

6. Yazar(lar) dergimize gönderilen makalenin kendilerine ait **orijinal bir çalışma olduğunu ve intihal yapmadıklarını**, çalışmada adı geçen yazarların bu çalışmaya **bireysel olarak katılmış olduklarını** ve bu çalışma için her türlü sorumluluğu aldıklarını, tüm yazarların gönderilen makalenin **son halini gördüklerini ve onayladıklarını**, makalenin başka bir yerde **basılmadığını veya basılmak için gönderilmediğini**, makalede bulunan metnin, şekillerin ve dökümanların diğer şahıslara ait olan **Telif Haklarını ihlal etmediğini kabul ve taahhüt ederler**.
7. Çalışma, editörlere 1 nüsha halinde elektronik ortamda sunulmalıdır. Makalenin elektronik ortamda gönderilebilmesi için, sisteme üye olunmalı ve kullanıcı girişi yapılmalıdır. Kullanıcı girişi yapıldıktan sonra sol Menüde çıkan **“Makale Gönder”** bağlantısı kullanılarak makale sisteme kayıt edilir. **Sisteme kaydedilecek çalışmalarda yazar adları bulunmamalıdır**. Yayımlanmak üzere gönderilen makaleler **ekler ve kaynakça dahil olmak üzere 25 sayfayı geçmemelidir**.

ÇALIŞMALAR SİSTEMDE 97/2003 WORD DOSYASI (.DOC UZANTILI) OLARAK YÜKLENMELİDİR. SİSTEME DOCX UZANTILI BELGE YÜKLENMEYE ÇALIŞILDIĞINIZDA EKSİK BİLGİ GİRİLDİĞİ HATASI ALINACAKTIR.

YAZIM KURALLARI

MAKALE BAŞLIĞI¹

(Sayfa Ortasına Gelecek Şekilde, 12 Punto, Times New Roman, Kalın, 1 Satır Aralığı, Büyük Harf)

Makalenin İngilizce Başlığı

(Sayfa Ortasına Gelecek Şekilde, 12 Punto, Times New Roman, Kalın, 1 Satır Aralığı, Her Kelimenin İlk Harfi Büyük)

ÖZ: İki yana yaslı, 11 punto, Times New Roman, 1 satır aralığı verilerek yazılır. Makalenin özeti araştırmanın amacını, yöntemini ve elde edilen bulguları yansıtabilecek şekilde, en fazla 300 sözcük olarak, Türkçe ve İngilizce hazırlanmalıdır. **Makalenin dili Türkçe ise “ÖZ,” yabancı dilde ise “ABSTRACT” başa gelmelidir.**

Anahtar Kelimeler: Anahtar Kelime 1, Anahtar Kelime 2, Anahtar Kelime 3 (Sola yaslı, 11 punto, Times New Roman, 1 satır aralığı)

ABSTRACT: İki yana yaslı, 11 punto, Times New Roman, 1 satır aralığı verilerek yazılır.

Keywords: Keyword 1, Keyword 2, Keyword 3 (Sola yaslı, 11 punto, Times New Roman, 1 satır aralığı)

ANA BAŞLIKLAR

Ana başlıklar 1 paragraf girintisi verilerek, 11 punto, kalın ve düz olmalı, büyük harfle yazılmalıdır.

¹ Eğer hakkında yazılan çalışma bir bildiri, tez veya proje çalışmasının bir kısmı ise ÇALIŞMANIN HAKEMLİK SÜRECİNDEN BAŞARILI BİR HALDE GEÇMESİ DURUMUNDA YAZARLARDAN İSTENECEKTİR.

Makalelerde problem/çalışmanın konusu, giriş bölümü içinde açıkça belirtilmelidir. Giriş bölümünü sırasıyla yöntem, varsa bulgular, yorum/tartışma ve sonuç ve öneriler bölümleri izlemelidir. Alanlara göre farklı bölümler yer alabilir.

Metin içindeki diğer bütün kısımlar, **11 punto ve tek satır aralıklı olarak**, biçimlendirme bozulmadan yazılmalıdır.

Alt Başlıklar

Alt başlıklar 1 paragraf girintisi verilerek, 11 punto ve sözcüklerin ilk harfleri büyük olmak üzere kalın olarak yazılmalıdır.

Tablo, Çizelge, Şekil, Grafik Örnekleri

Tablo 1: Tablo / Grafik / Şekil Başlıklarının İlk Harfleri Büyük Olmalıdır
(11 Punto, Times New Roman, Sayfa Ortasına Gelecek Şekilde)

		Xxxx	Yyyy	Zzzz	
Aaaaa	A1	47	30.3	47	30.3
	A2	60	37.8	60	38.7
	A3	48	31.0	48	31.0
Bbbbb	B1	150	96.8	150	96.8
	B2	5	3.2	5	3.2
Ccccc	C1	117	75.5	117	75.5
	C2	38	24.5	38	24.5
TOPLAM		155	100	155	100

*Tablo / Çizelge içindeki veriler 11 ile 9 punto arasında verilerin yoğunluğuna göre değişebilir.

(Kaynak kullanılmış ise 11 punto, Times New Roman ve sayfa ortasına gelecek şekilde yazılmalıdır.

Kaynak Göstermedeki Genel Kurallar

- Kaynak göstermede kesinlikle **dipnot kullanılmamalıdır**.
- Metin içerisindeki **dolaylı alıntılara** atıfta bulunurken sayfa numaraları belirtmek yazar(lar)ın inisiyatifine bırakılmıştır. **Doğrudan alıntılarda** ise sayfa numarası belirtmek ve alıntıyı tırnak içerisinde belirtmek gerekmektedir.
- Aynı yazar veya tüzel kişinin aynı yıl içerisindeki eserlerine atıfta bulunurken (**Örn; Şahin, 2001a, Şahin, 2001b**) şeklinde bir yol izlenir.
- Birden çok kaynağa atıfta bulunurken **sıralama yayım yılına göre** yapılmalıdır. Örnek; (Sancak, 1991: 22; Hancı, 1998: 145; Engin, 2015: 254)
- **Çok yazarlı yayınlarda ilk yazar soyadı** (Kaplın vd., 1999), **görülemeyen bir yayın kaynak gösteriliyorsa** (Raglan, 1973, Ekici, 1988'den), **sözlü kaynak kullanılıyorsa** kaynak kişi bilgileri **Adı, Soyadı, Görüşme Tarihi ve Yeri** bilgilerini içermelidir.

- Yayın tarihi bulunamazsa en son telif hakkı (copyright) tarihi verilir. Tarih bilgisi hiç bir şekilde bulunamıyorsa “tarih yok” anlamına gelen “t.y.” kısaltması kullanılır.
- Web kaynaklarına atf yapılırken (**balikesir.edu.tr, 01.05.2014**) örneğinde olduğu gibi başında <http://www.kismiolmadanveerisimtarhi.gun.ay.yil.belirtilmelidir>.

Kaynakçadaki Genel Kurallar

- Kaynaklar **alfabetik** sıraya göre sıralanmalı, aynı yazarın aynı yıl içerisindeki iki veya daha fazla kaynağı için **2000a, 2000b** gibi gösterimler de yine alfabetik sıra ile verilmelidir.
- Yazar sayısı altıdan fazlaysa, ilk altı yazarın adları kaynakçada verilir, altıncı yazardan sonra “ve diğerleri” ifadesi kullanılır.
- Kitapların künyeleri verilirken **1. Basım** ise belirtmeye gerek yoktur. İkinci ve sonraki basımlar için “**2. Bs.**” şeklinde kısaltma kullanılır.
- Yayına hazırlayan kişinin adından sonra hazırlayan(lar) yerine (**Haz.**), editör(ler) yerine ise (**Ed.**) kısaltması kullanılır.
- Dergi ve kitap adları kısaltılmadan **eğik (italik)** olarak yazılır.
- Bildiri kitapları kitap gibi, bildiri kitabından alınan bir bildiri de kitap bölümü gibi belirtilir.
- Tezlerde tezin adından sonra “**yüksek lisans tezi**”, “**doktora tezi**” ya da “**sanatta yeterlik tezi**” ifadeleri kullanılır. Derecenin verildiği üniversitenin adı ve yeri belirtilir.
- Yasa ve yönetmeliklerde künye girişi yasanın adından yapılır. Yasanın adından sonra araç içinde yasanın kabul tarihi (sadece yıl olarak), künye sonunda ise yasanın yayınlandığı derginin tarihi (gün, ay, yıl olarak) belirtilir.
- Elektronik kaynaklarda temel bilgilerin yanı sıra **erişim tarihi** ve **erişim adresi bilgileri** de verilir.
- E-kaynaklarda **son güncelleme tarihi** yayın tarihi olarak alınır.
- **Mektup, e-ileti, telefon görüşmesi** gibi kişisel görüşmelerin kaynakçaya eklenmesi gerekmez, görüşmelere metin içinde gönderme yapılır.

KAYNAKÇA (11 Punto, Kalın, Times New Roman)

Kaynaklar APA (American Psychological Association) standartlarına uygun olarak verilmelidir. Kaynakça ve atıflar için bazı örnekler aşağıda verilmiştir.

KİTAP

Kitap - Tek Yazarlı

Kullanım: Soyad, A. (Yayın Yılı). *Kitap Adı*. (Basım). Yayın yeri: Yayınevi.

Örnek: Kurbanoğlu, S. S. (2004). *Kaynak Gösterme El Kitabı*. (2. Bs.). Ankara: Üniversite ve Araştırma Kütüphanecileri Derneği.

Atıf: (Kurbanoğlu, 2004: 25)

Kitap - Çok Yazarlı

Kullanım: Soyad, A., Soyad, B., Soyad, C., Soyad, D., Soyad, E., Soyad, F. ve diğerleri. (Yayın Yılı). *Kitap Adı*. (Basım). Yayın yeri: Yayınevi.

Örnek 1: Akman, Y., Ketenoğlu, O., Güney, K., Kurt, L. ve Tuğ, G. M. (2004). *Bitki Ekolojisi*. Ankara: Palme Yayıncılık.

Atıf 1: (Akman vd., 2004: 57)

Örnek 2: Yalçın, A. ve İplik, F. N. (2007). A Grubu Seyahat Acentalarında Çalışanların Örgütsel Bağlılıklarını Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma, *Selcuk University Social Science Institute Journal*, 18, 483-500.

Atıf 2: (Yalçın ve İplik, 2007: 492)

Kitap – Tüzelkişi Yazarlığı

Kullanım: Tüzelkişi. (Yayın Yılı). *Kitap Adı*. (Basım). Yayın yeri: Yayınevi.

Örnek: Türk Dil Kurumu. (2005). *Türkçe Sözlük* (10. bs.). Ankara: Türk Dil Kurumu.

Atıf: (Türk Dil Kurumu[TDK], 2005: 175) ikinci ve sonraki gösterimlerde sadece (TDK, 2005: ...) şeklinde gösterilir.

Kitap- Yazarı Olmayan

Kullanım: *Kitap Adı*. (Yayın Yılı). Yayın yeri: Yayınevi.

Örnek: Redhouse *Çağdaş Türkçe-İngilizce Sözlüğü*. (1985). İstanbul: Redhouse.

Atıf: (Redhouse, 1985: 32)

Kitap - Çeviri

Kullanım: Soyad, A. (Yayın Yılı). *Kitap Adı* (A. Soyadı, Çev.). Yayın yeri: Yayınevi. (Kaynak yapının yayın yılı).

Örnek: Bloomberg, M. ve Evans, G. E. (1989). *Kütüphane Teknisyenleri İçin Teknik Hizmetlere Giriş* (N. Tuncerve, Çev.). Ankara: Türk Kütüphaneciler Derneği. (Orijinali 1985'te yayımlanmıştır).

Atıf: (Bloomberg ve Evans, 1985/1989: 182)

Kitap İçinde Yayın (Bölüm ya da Makale)

Kullanım: Soyad, A. (Yayın Yılı). Yayın adı. A. Editör (Haz./Ed.). *Kitap Adı* (Yayının sayfa numaraları). Yayın yeri: Yayınevi.

Örnek: O'Neil, J. M., ve Egan, J. (1992). Men's and Women's Gender Role Journeys: Metaphor for Healing, Transition, and transformation. B. R. Wa-inrib (Ed.), *Gender Issues across the Life Cycle* içinde (ss. 107-123). New York, NY: Springer.

Atıf: (O'Neil ve Egan, 1992)

MAKALE

Bilimsel Dergi Makalesi –Tek Yazarlı

Kullanım: Yazar, A. (Yayın Yılı). Makale Adı. *Dergi Adı*, cilt (sayı), sayfa numaraları.

Örnek: Çakın, İ. (2004). Müteferrika Matbaasının Düşündürdükleri ve Avrupa'da Basımcılığın Etkileri. *Bilgi Dünyası*, 5 (2), 153-167.

Atıf: (Çakın, 2004: 155)

Bilimsel Dergi Makalesi – Çok Yazarlı

Kullanım: Soyad, A., Soyad, B., Soyad, C., Soyad, D., Soyad, E., Soyad, F. vd.. (Yayın Yılı). Makale Adı. *Dergi Adı*, cilt (sayı), sayfa numaraları.

Örnek: Erkan, S., Tuğrul, B., Üstün, E., Akman, B., Şendoğdu, M., Kargı, E. vd.. (2003). Okul Öncesi Öğretmenliği Öğrencilerine Ait Türkiye Profil Araştırması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23, 108-117.

Atıf: (Erkan vd., 2003: 112)

Magazin Makalesi – Yazarı Belli

Kullanım: Soyad, A. (Ay yyyy). Makale Adı. *Dergi Adı*, cilt, sayfa numaraları.

Örnek: Kenar, N. (Nisan 2006). Kayıt Dışı İstihdam. *Popüler Yönetim*, 9, 44-47.

Atıf: (Kenar, 2006: 44)

Magazin Makalesi – Yazarı Yok

Kullanım: Makale Adı. (Ay yyyy). *Dergi Adı*, cilt, sayfa numaraları.

Örnek: Yerel Bilginin Küreselleştirilmesi. (Nisan 2006). *Focus*, 12, 14-17.

Atıf: (Yerel bilginin küreselleştirilmesi, 2006: 14)

Gazete Makalesi

Kullanım: Soyad, A. (gg Ay yyyy). Makale Adı. *Gazete Adı*, sayfa numaraları.

Örnek: Bayar, Y. (04 Nisan 2006). İnsanlık Aptallaşıyor mu? *Hürriyet*. s. 14.

Atıf: (Bayar, 2006: 14)

BİLDİRİ

Bildiri – Yayınlanmış

Kullanım: Soyad, A. (Yayın Yılı). Bildiri Adı. A. Editör (Ed.). *Kitap Adı* (sayfa numaraları). Yayın Yeri: Yayınevi.

Örnek: Uçak, N. (2005). Sosyal Bilimlerde Bilginin Üretimi, Erişimi Ve Kullanımı. O. Horata (Haz.). *Sosyal Bilimlerde Süreli Yayınlar ve Bilgi Teknolojileri Sempozyumu: 2 Nisan 2005 – Ankara: Bildiriler* (92-103). Ankara: Yeni Avrasya.

Atıf: (Uçak, 2005: 96)

Bildiri - Yayınlanmamış

Kullanım: Konuşmacı, A. (Ay yyyy). *Bildiri Adı*. Toplantı Adı, Toplantı Yeri' de sunulan bildiri.

Örnek: Tonta, Y. (Şubat 2006). *Bilgi Yönetiminde Son Gelişmeler: Amazoogle, İşbirliği ve Açık Erişim*. Akademik Bilişim '06, Gaziantep'te sunulan bildiri.

Atıf: (Tonta, 2006)

DANIŞMA KAYNAKLARI, RAPOR VE TEZ

Danışma Kaynakları - Sözlük

Kullanım: Soyad, A. (Yayın Yılı). *Yapıt Adı*. (Basım). Yayın Yeri: Yayınevi.

Örnek: Altan, N. (2003). *Bilgisayar Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü* (3. bs.). Ankara: Sistem Yayıncılık.

Atıf: (Altan, 2003)

Danışma Kaynakları - Ansiklopedi Maddesi

Kullanım: Soyad, A. (Yayın Yılı). Madde Adı. *Yapıt Adı* (cilt, sayfa). Yayın Yeri: Yayınevi.

Örnek: Ersoy, O. (1973). Kağıt ve Kağıtçılık. *Türk Ansiklopedisi* (c. 21, s. 112-115). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.

Atıf: (Ersoy, 1973: 113),

Rapor

Kullanım: Soyad, A. (Yayın Yılı). *Rapor Adı* (Rapor No.). Yayın Yeri: Yayınlayan/Hazırlayan Kuruluş.

Örnek: Devlet Planlama Teşkilatı. (2004). *Devlet Yardımlarını Değerlendirme Özel İhtisas Komisyon Raporu* (Rapor No: DPT: 2681). Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.

Atıf: (Devlet Planlama Teşkilatı[DPT], 2004) ikinci ve sonraki gösterimlerde kısaltma kullanılır.

Tez

Kullanım: Soyad, A. (Yayın Yılı). *Tez Adı*. Tezin Türü, Üniversite Adı, Yer.

Örnek: Zencir, M. B. (2007). *Güzel Sanatlar Alanındaki Kullanıcıların Bilgi Gereksinimleri ve Bilgi Kullanım Özellikleri: Hacettepe Üniversitesi Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Atıf: (Zencir, 2007: 36)

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

Elektronik Kaynak - Makale

Kullanım: Soyad, A. (Yayın yılı). Makale Başlığı. *Dergi Adı*, cilt(sayı), sayfa numaraları. gg Ay yyyy tarihinde <http://ağ> adresinden erişildi.

Örnek: Tenopir, C. ve King, D. W. (2001) The Use and Value of Scientific Journals. *Serials*, 14(2), 113-120. 27 Mart 2010 tarihinde <http://uksg.metapress.com/media/> adresinden erişildi.

Atıf: (Tenopri ve King, 2001: 116)

Elektronik Kaynak - Rapor

Kullanım: Soyad, A. (Ay yyyy). *Rapor Adı* (Rapor no). gg Ay yyyy tarihinde <http://ağ> adresinden erişildi.

Örnek: Devlet Planlama Teşkilatı. (Temmuz 2004). *e-Dönüşüm Türkiye Projesi Kısa Dönem Eylem Planı: Değerlendirme Raporu* (Rapor No: 2). 02 Nisan 2006 tarihinde <http://212.175.33.22/kdep/rapor/KDEPHaziran2004.pdf> adresinden erişildi.

Atıf: (Devlet Planlama Teşkilatı[DPT], 2004) **ikinci ve sonraki gösterimlerde kısaltma kullanılır.**

Elektronik Kaynak – Anonim Ağ Sayfası

Kullanım: *Kaynağın Adı*. (t.y.). gg Ay yyyy tarihinde <http://ağ> adresinden erişildi.

Örnek: *Bilim Etiği ve Bilimde Sahtekarlık*. (t.y.). 04 Nisan 2006 tarihinde <http://www.aek.yildiz.edu.tr/bilim.htm> adresinden erişildi.

Atıf: (Bilim etiği, t.y.)